

ISSN: 1308-5298

TO
ID

TARİH
OKULU
DERGİSİ

JOURNAL OF
HISTORY
SCHOOL

JH
OS

Yıl/Year:16, Sayı/Issue:LXII, Şubat/February 2023

www.johschool.com

Journal Of History School
Tarih Okulu Dergisi

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School

International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences

ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

Journal of History School dergisi yılda altı defa yayın yapan uluslararası hakemli bir dergidir. *Journal of History School* dergisinde yayınlanan tüm yazıların yayın hakları **Tarih Okulu Dergisi**'ne aittir.

Yayınlanan yazılar yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz. Kaynak gösterilmek koşuluyla alıntı yapılabilir.

Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir. Gönderilen yazılar iade edilmez.

Journal of History School, Uluslararası hakemli ve indeksli bir dergi olup Dergipark üyesidir. **ULAKBİM Tr Dizin, Index Copernicus, Sobiad, MLA, Semantic Scholar, Scilit, Mendeley, WorldCat, CiteFactor, Paperity, Acarindex, Araştırmak, I20R, Akademik Araştırmalar İndeksi, ASOS, Arastirmak, ISAM, Türk Eğitim İndeksi** ve **Academic Research Index** tarafından taranmaktadır.

Journal of History School is an international, six-reviewed in a year journal. JOHS bear the sole legal responsibility for their published works in www.johschool.com.

Journal of History School has the sole ownership of copyright to all published works. No part of this publication shall be produced in any form without the written consent of *Journal of History School*. It can be quoted as long as referred to the Johs.

The Editorial Board makes the final decision to publish articles. No article is returned to authors.

ISSN: 1308-5298 (Baskı) 2148-4260 (Elektronik)

Yıl/Year: 16 – Sayı/Issue: LXII- Şubat/February2023

Journal Of History School
Tarih Okulu Dergisi

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School

International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences

ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

Baş Editor: Prof. Dr. Ahmet KARA

Editör: Dr. Tuğrul Gökmen ŞAHİN

E-mail: yenitarihokulu@gmail.com

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School

International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences

ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

Web: <http://www.johschool.com>

JOHSCHOOL

Yıl/Year: 16 – Sayı/Issue: LXII- Şubat/February2023

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi
International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences

Baş Editor: Prof. Dr. Ahmet KARA

Editör: Dr. Tuğrul Gökmen ŞAHİN

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School

International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences

ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

Alan Editörleri

Prof. Dr. Nuri GÖMLEKSİZ	Eğitim Bilimleri	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Nesrin SİS	Filoloji	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Naci İSPİR	İletişim Felsefesi	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. M. Zafer DANIŞ	Sosyal Hizmetler	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa YAĞBASAN	Uygulamalı İletişim	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Haldun EROĞLU	Genel Türk Tarihi	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Ali ESGİN	Genel Sosyoloji ve Metodoloji	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Cem ŞAKTANLI	Müzik Eğitimi	Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi
Doç. Dr. Bilal TUNÇ	Tarih / Türkiye Cumhuriyeti Tarihi	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Doç. Dr. Murat KEÇİŞ	Orta Çağ Tarihi	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Muzaffer DEMİR	Eskiçağ Tarihi	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Uğur DEMLİKOĞLU	Yeniçağ Tarihi	Siirt Üniversitesi
Prof. Dr. Azmi ÖZCAN	Yakınçağ Tarihi	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Doç. Dr. Ebru BOZPOLAT	Eğitim Programları	Cumhuriyet Üniversitesi
Doç. Dr. Zafer TANGÜLÜ	Sosyal Bilgiler Eğitimi	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Ayhan ÇİNİCİ	Fen Bilgisi Eğitimi	Ordu Üniversitesi

Doç. Dr. Binnaz KOCA	Resim / Grafik	İnönü Üniversitesi
Dr. Ertan ZEREYAK	Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Recep ÖZMAN	Arkeoloji	İnönü Üniversitesi
Dr. Arif YILDIZ	İşletme	Adıyaman Üniversitesi
Dr. Salih TELLİOĞLU	Pazarlama	Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi
Dr. Fuat ŞANCI	Sanat Tarihi	Adıyaman Üniversitesi
Doç. Dr. Sevim GÜLLÜ	Beden Eğitimi ve Spor	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Salim DURUKOĞLU	Türk Dili ve Edebiyatı	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim AKKAŞ	Sosyoloji	Binali Yıldırım Üniversitesi
Doç. Dr. Eyüp SEVİMLİ	Matematik Eğitimi	Tokat Üniversitesi
Doç. Dr. Ömer Tuğrul KARA	Türkçe Eğitimi	Çukurova Üniversitesi
Doç. Dr. Mesut GÜN	Yabancılara Türkçe Öğretimi	Mersin Üniversitesi
Dr. Fatih DEĞİRMENÇİ	Halkla İlişkiler ve Tanıtım	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet KINIK	Müzik	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Sevda KARACA	Coğrafya	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Dr. Munise DURDU	Okul Öncesi Eğitimi	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Ömer ALANKA	Gazetecilik	Atatürk Üniversitesi
Dr. Hüsamettin KARATAŞ	İlahiyat	Fırat Üniversitesi
Dr. Ahmet OKTAN	Radyo Televizyon Sinema	Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi
Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School
International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences
ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

DANIŞMA KURULU

- Prof. Dr. Gabor AGOSTON, Georgetown Üniversitesi, ABD
Prof. Dr. İsmail AKA, Ege Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Dilek BARLAS, Koç Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Laurence BROCKLISS, Oxford Üniversitesi, ABD
Prof. Dr. Enver ÇAKAR, Fırat Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Özer ERGENÇ, Bilkent Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Erdal FIRAT, St. Clements Institute, Kamboçya
Prof. Dr. Mehmet ERSAN, Ege Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Paul FREEDMAN, Yale Üniversitesi, ABD
Prof. Dr. Jonathan M. HALL, Chicago Üniversitesi, ABD
Prof. Dr. Şükrü HANİOĞLU, Princeton Üniversitesi, ABD
Prof. Dr. Cemal KAFADAR, Harvard Üniversitesi, ABD
Prof. Dr. Cüneyt KANAT, Ege Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Kurtuluş KAYALI, Ankara Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Stephen MITCHELL, Exeter Üniversitesi, İngiltere
Prof. Dr. Alun MUNSLOW, Chichester Üniversitesi, İngiltere
Prof. Dr. Mehmet ÖZ, Hacettepe Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Doğan ÖZLEM, Yeditepe Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Antonella ROMANO, Avrupa Üniversitesi Enstitüsü
Prof. Dr. Richard Candida SMITH, Berkeley Üniversitesi, ABD
Prof. Dr. Önhan TUNCA, Liège Üniversitesi, Belçika
Prof. Dr. Dmitriy D. VASILYEV, Rusya Bilimler Akademisi, Rusya
Prof. Dr. Levent YILMAZ, Bilgi Üniversitesi, Türkiye

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi
Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School
International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences
ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

YAYIN KURULU

- Prof. Dr. Seçil Karal AKGÜN, ODTÜ, Türkiye
Prof. Dr. Yusuf AYÖNÜ, Ege Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Recep BOZTEMUR, ODTÜ, Türkiye
Prof. Dr. Şerife CENGİZ, İstanbul Aydın Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Salih ÇEÇEN, Ankara Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Mustafa DAŞ, Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Fevzi DEMİR, Mersin Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN, Ankara Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Turan GÖKÇE, Kâtip Çelebi Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Cihat GÖKTEPE, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Sadettin GÖMEÇ, Ankara Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Müzeyyen GÜLER, Mimar Sinan Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Dimitris KYRTATAS, Thesselia Üniversitesi, Yunanistan
Prof. Dr. Abdülkadir ÖZCAN, Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Süleyman ÖZKAN, Ege Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Mustafa Hamdi SAYAR, İstanbul Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. John E. WOODS, Chicago Üniversitesi, ABD
Prof. Dr. Mustafa YILMAZ, Hacettepe Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Adnan ÇEVİK, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM, Gazi Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Yuriy AVERYANOV, Rusya Bilimler Akademisi, Rusya
Doç. Dr. Teyfur ERDOĞDU, Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Abdülhamit KIRMIZI, İstanbul Şehir Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Yenal ÜNAL, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Yonca KÖKSAL, Koç Üniversitesi, Türkiye
Dr. Hakan ERDEM, Sabancı Üniversitesi, Türkiye

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Adem TÜRKMEN

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
TÜRKİYE'DE İHRACAT İLE BELİRSİZLİK ARASINDAKİ ASİMETRİK
İLİŞKİNİN TESPİTİ: İÇ, DIŞ VEYA TİCARET BELİRSİZLİĞİNDEN HANGİSİ
DAHA ETKİLİ

*Determining the Asymmetrical Relationship Between Exports and Uncertainty in
Turkey: Which One is More Effective; Domestic, Foreign or Trade Uncertainty?*

1-28

Elçin YILMAZ

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
İZMİR AMERİKAN KONSOLOS YARDIMCISI JAMES LODER PARK'IN
YUNANLARIN GERÇEKLEŞTİRDİĞİ TAHRİBATA İLİŞKİN RAPORU
*The Report of James Loder Park, Izmir American Deputy Console, on the Damage
which Performed by The Greeks*

29-50

Ender ÖZEREN & Fatih Selim ERDAMAR

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
İLKOKUL 4. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN İŞ BİRLİKLİ ÖĞRENMELEİ İLE
KARAR VERME BECERİLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ
*Examination of the Relationship between Collaborative Learning and Decision-Making
Skills of Primary School 4th Students*

51-69

Engin İŞ

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
TÜRKİYE'DE ÖĞRETİMSSEL DENETİME ELEŞTİREL YAKLAŞIM:
ÖĞRETMENİN ÖĞRETİMSSEL DENETİMİ NASIL OLMALI?
*Critical Approach to Educational Supervision in Turkey: How Should Teacher's
Educational Supervision Be?*

70-96

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School

International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences

ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

Faruk GÜN & İhsan KASIMHANI

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

İRAN'DA ESKİ TÜRK KÜLTÜRLERİNİN İZLERİ: KOMİCAN BÖLGESİ KAYA KÜLTÜ ÖRNEKLERİ

Traces of Ancient Turkic Cults in Iran: Examples of Stone and Rock Cults in Komijan Region

97-124

Ferhat TOPER, Harun ASLAN & Ali Osman ÖZPOLAT

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

TÜRKİYE'DEKİ SOSYAL HİZMET KURUMLARININ TARİHSEL GELİŞİMİ

Historical Development of Social Work Institutions in Turkey

125-158

Harun AYDIN & S. Esin DERİNSU DAYI

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

ERZURUM'DA EĞİTİM ALANINDA YAPILAN KAMU HARCAMALARI VE YATIRIMLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME (1928-1938)

An Evaluation on Public Expenditures and Investments in Education in Erzurum (1928-1938)

159-182

MEHMET ÖLMEZ & YUSUF KARAKILÇIK

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİ İÇİN ÇİFT DENETİMLİ İYİ YÖNETİŞİM MODELİ ÖNERİSİ (Alan Araştırmasına Dayalı Bir Değerlendirme)

Double Audit Good Governance for Organized Industrial Zones Model Proposal (An Evaluation Based On Field Research)

183-213

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School

International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences

ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

Meryem ÇEKİM & Fatma KAYA DOĞANAY

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

TEŞVİKİTEN TEBRİĞE: SULTAN II. ABDÜLHAMİD'İN ULEMA TALTİFLERİ

From Encouragement to Commendation: Sultan Abdulhamid II's Bestow to the Ulema

214-236

Mesut YILDIRIM & Figen KILIÇ

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

ÇOCUKTA UYUM VE DAVRANIŞ PROBLEMLERİNE YÖNELİK EBEVEYN

TUTUMLARININ İNCELENMESİ: BİR İHTİYAÇ BELİRLEME ÇALIŞMASI

Investigation of Parental Attitudes on Children's Adaptation and Behavioral Problems:

A Diagnosis of Needs Study

237-262

Muhammet Ali KILIÇ

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

DİVANDA KATLEDİLEN BİR BOĞDAN VOYVODASI VE MUHALLEFATI:

MİRON BARNOVSKİ (1633)

A Moldavian Voivode Executed in Divan and His Muhallefat: Miron Barnovschi (1633)

263-284

Murat ŞAKAR & Abdulselam KAHRAMAN

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR ÖĞRETMENLERİNİN POZİTİF ALGILARININ ÇOK

YÖNLÜ VE SINIRSIZ KARİYER YÖNELİMLERİNE ETKİSİ

The Effect of Positive Perceptions of Physical Education and Sports Teachers on

Multifaceted and Unlimited Career Orientations

285-309

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School

International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences

ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

Mustafa KISA

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

GÜVENLİK MÜREKKEBİ İLE BASILAN TASARIM ÇALIŞMASININ BASKI SONUÇLARININ İNCELENMESİ

Examination of the Printing Results of the Design Study Printed With Security Ink

310-328

Salih BATAL & Ayşe KAPUCU YAVUZ

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

KENT KÜLTÜRÜ İNŞAASI BAKIMINDAN MEKÂNIN RUHUNU YANSITMAK:
ATİK VALİDE SULTAN KÜLLİYESİ VE TARİHİ

Reflecting the Spirit of the Space in the Construction of Urban Culture:Atik Valide Sultan Complex and its History

329-352

İsmail EROL & Semih ÇAYAK

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

KÜRESEL DÜNYADA MODERNLEŞME EĞİLİMİ OLARAK EĞİTİMİN
DİJİTALLEŞMESİ

Digitalization of Education as a Modernization Trend in the Global World

353-380

Tuncay ÇİÇEK

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

TÜRK RESMİNDE TARİHSEL VE KÜLTÜREL BİR KOMPOZİSYON: ADNAN
ÇOKER ÖRNEĞİ

A Historical and Cultural Composition in Turkish Painting: The Example of Adnan Çoker

381-396

Zeynep ÖZDEM KÖSE

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

KIRIMLI ZİYADE SULTAN HANIM VE ÂLEMHAN BİKEÇ

Ziyade Sultan Woman and Âlemhan Bikeç From Crimea

397-413

Ziya Kıvanç KIRAÇ & Hasan Alpay KARASOY

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

MİTİN İDEOLOJİK İŞLEVİ: KARŞILAŞTIRMALI BİR YAKLAŞIM

The Symbolic Function of Myth: A Comparative Approach

414-430

Zührem YAMAN & Alican ÇINAR

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

DESTİNASYON SEÇİMİNDE SOSYAL MEDYANIN ETKİSİ: İÇ ANADOLU

BÖLGESİNDEKİ POTANSİYEL TURİSTLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

The Effect of Social Media on Destination Selection: A Study on Potential Tourists in the Central Anatolia Region

431-456

Ceren UTKUGÜN & Ramazan YILDIRIM

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

1970'LERDEN GÜNÜMÜZE ÖĞRENCİLERİN TARİH DERSLERİNE YÖNELİK GÖRÜŞLERİ

Students' Opinions on History Lessons from the 1970s to the Present

457-488

Zeynep Esra ABAY ÇELİK

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

TÜRKÇEDEKİ ATASÖZLERİNDE AİLE VE AİLE İÇİ İLİŞKİLER

Family and Intra-Family Relationship in Turkish Proverbs

489-511

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School

International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences

ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

Özlem DOĞAN & Nargiz EMİNOVA

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

MÜZİK EĞİTİMCİSİ, BESTECİ, İLHAN BARAN'IN "ÜÇ SOYUT DANS" İSİMLİ ESERİNİN İNCELENMESİ

Examination of Music Educator, Composer, İlhan Baran Titled "The Three Abstract Dances"

512-529

Ender AKYOL, Mehmet ARI & Mert Mahir GÖZ

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

TARİHSEL SÜREÇTE ADALET VE KALKINMA PARTİSİ
MİLLETVEKİLLERİNİN DEMOGRAFİK PROFİLLERİ

The Demographic Profiles of The Deputies of The Justice and Development Party in The Historical Process

530-559

Yavuz DENİZ

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

MİTLERDE RİTÜELİN ETKİSİ İLE OLUŞAN SEMBOLLEŞME SÜRECİ VE
RESİM SANATINA YANSIMALARI

The Symbolization Process Created by the Effect of Ritual in Myths and its Reflections on Painting

560-580

Özlem DEMİRTAŞ, Eren ŞAHİN & Emrah CERİT

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU OLAN ÇOCUĞA SAHİP ANNE VE
BABALARIN YAŞAM KALİTESİ VE BOŞ ZAMAN AKTİVİTELERİNE
KATILIMLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN İNCELENMESİ

Investigation of Factors Affecting Quality of Life and Participation in Leisure Activities of Caregivers with Autism Spectrum Disorder Individuals

581-600

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School

International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences

ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

Aylin YAZICIOĞLU

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

HAYAT BİLGİSİ VE SOSYAL BİLGİLER DERSİ ÖĞRETİM
PROGRAMLARI'NDA YER ALAN KAZANIMLARIN TARİH, VATANDAŞLIK
VE COĞRAFYA BOYUTUNDA İNCELENMESİ

*Examination of the Outcomes of the Curriculum for the Life Science and Social
Sciences Classes from the Perspectives of History, Citizenship and Geography*

601-614

Editörden...

Değerli bilim insanları: Tarih Okulu Dergisi yeni sayısı ile bilim dünyasının karşısına çıkmanın mutluluğunu yaşamaktadır. Tarih Okulu Dergisi'nin Şubat 2023 tarihli LXII. sayısını yayınlamış bulunmaktayız. Bu sayımızda çeşitli alanlardan 26 Araştırma makalesi bulunmaktadır. Dergicilikte, özellikle günümüz şartlarında bunun anlamı, gösterilen çabanın karşılığını bulması demektir. Bugüne kadar çıkardığımız sayılar hakkındaki genel izlenim ve değerlendirmeler, Tarih Okulu Dergisi'nin nicel ve nitel olarak farklı ve özgün bir çıkış olduğu yönündedir. Bu niteliğin altında yatan en önemli husus, Tarih Okulu Dergisi'nin hareketi etrafında "hayata bütüncül bakan" bir felsefenin yatmasıdır.

Bugün LXII. sayısı çıkan Tarih Okulu Dergisi'nin, gelecek sayılarla kendi içinde daha derin, daha bilimsel ve daha benimsenir olmak için mesafe kat ederken, aynı zamanda, başta yazarları olmak üzere, dergiye katkıda bulunan tüm ilgili çevresiyle birlikte "bilgi, bilim ve sanat" üreten bir ekolün odağı olacağı umundayız. Vizyonumuz bazı temel kabulleri dikte ettiren ve bu doğrultuda okurlarını etkilemeye çalışan bir tutumun aksine, her bireyin kendi özgürlüğünden hareketle ortaya koyduğu düşünce ve bilgilerin kaynağından beslenecek bir geleceğin inşası yönünde ilerleme imkânının ortaya konulmasıdır.

Derginin editörü olarak bilim dünyasına az da olsa katkı sunmaya çalışmanın heyecanı içerisinde olmakla beraber, bir bayrak yarışı gibi dergiyi daha da ileriye götürmek için Tarih Okulu Dergisinin tüm ekip arkadaşlarıma desteklerinden dolayı teşekkür ederim. Beraber çıktığımız bu yolda Dergimizin LXII. sayısına destek vererek onurlandıran yazarlarımıza, değerlendirme aşamasında kıymetli vakitlerini ayıran hakemlerimize ayrıca müteşekkirim. Yeni sayımızın bilim dünyasına katkı sağlaması ve diğer Tarih Okulu Dergisi sayılarında buluşmak dileklerimle...

Baş Editör: Prof. Dr. Ahmet KARA

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.67326>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	27.12.2022	Submitted date
Kabul tarihi	16.03.2023	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.03.2023	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Türkmen, A. (2023). Türkiye’de İhracat ile Belirsizlik Arasındaki Asimetrik İlişkinin Tespiti: İç, Dış veya Ticaret Belirsizliğinden Hangisi Daha Etkili?. *Journal of History School*, 62, 1-28.

TÜRKİYE’DE İHRACAT İLE BELİRSİZLİK ARASINDAKİ ASİMETRİK İLİŞKİNİN TESPİTİ: İÇ, DIŞ VEYA TİCARET BELİRSİZLİĞİNDEN HANGİSİ DAHA ETKİLİ?

Adem TÜRKMEN¹

Öz

Çalışmanın temel amacı Türkiye’de belirsizlik ile ihracat arasındaki ilişkinin tespit edilebilmesidir. Bu doğrultuda 1993-2022 dönemi için çeyreklik veriler kullanılarak ihracat ile belirsizlik arasındaki asimetrik ilişki NARDL yöntemiyle araştırılmıştır. Dünya Belirsizlik Endeksi (WUI), Dünya Ticaret Belirsizlik Endeksi (WTUI) ve Türkiye Belirsizlik Endeksi (TRUI) ile kontrol değişkeni olarak kullanılan OECD geliri, reel efektif döviz kuru ve ithalat değişkenleri vasıtasıyla analizler yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda uzun dönem ve kısa dönem asimetrik ilişkilerin varlığı tespit edilmiştir. Uzun dönemde sadece ülke içi belirsizliğin negatif şoklarda ihracat üzerinde negatif etkisi olduğu görülmüştür. Kısa dönemde ise ticaret belirsizliğinin negatif şoklarda pozitif ve pozitif şoklarda negatif etkisi olduğu, dünya belirsizliğinin sadece pozitif şoklarda pozitif etki gösterdiği, iç belirsizliğin ise negatif şoklarda pozitif etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca kümülatif grafiklere göre kısa dönemde asimetrik etkilerin çok uzun süreli olmadığı fakat ticaret belirsizliğinin etkilerinin hem iç hem de dış belirsizlikten daha fazla olduğu gözlemlenmiştir. Bu sonuçlar, ihracatın artırılmasına yönelik bir dış ticaret politikasının uzun dönemde iç istikrarın sağlanması ile mümkün olacağını göstermektedir. Ayrıca ithalatın tüm modellerde (farklı belirsizlik koşullarında) hem kısa hem uzun dönemde anlamlı sonuçlar vermesi, Türkiye’de ihracatın ithalata bağımlılığını işaret eder mahiyettedir.

Anahtar Kelimeler: İhracat, Belirsizlik, Türkiye, NARDL Analizi.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Erzurum Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü, İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat Anabilim Dalı, adem.turkmen@erzurum.edu.tr, Orcid: 0000-0002-1534-2332

Determining the Asymmetrical Relationship Between Exports and Uncertainty in Turkey: Which One is More Effective; Domestic, Foreign or Trade Uncertainty?

Abstract

The main purpose of the study is to determine the relationship between uncertainty and exports in Turkey. In this direction, using the quarterly data for the 1993-2022 period, the asymmetric relationship between exports and uncertainty was investigated by NARDL method. In addition to OECD income, real effective exchange rate and imports, which are used as the control variables, analyzes were made through the World Uncertainty Index (WUI), World Trade Uncertainty Index (WTUI) and Turkey Uncertainty Index (TRUI) variables. As a result of the analyses made, the existence of long-term and short-term asymmetrical relationships has been detected. In the long run, only domestic uncertainty has a negative effect on exports in negative shocks. In the short run, it has been revealed that trade uncertainty has a positive effect on negative shocks and a negative effect on positive shocks, world uncertainty has a positive effect only on positive shocks, and internal uncertainty has a positive effect on negative shocks. In addition, according to the cumulative graphs, it has been observed that the asymmetric effects are not very long-lasting in the short term, but the effects of trade uncertainty are more than both internal and external uncertainty. These results reveal that a foreign trade policy aimed at increasing exports can be possible with long-term internal stability. In addition, the fact that imports give significant results in all models (under different uncertainty conditions) both in the short and long term indicates the dependence of exports on imports in Turkey.

Keywords: Export, Uncertainty, Turkey, NARDL Analysis.

GİRİŞ

Teorik ve pratik açıdan belirsizlik, bireylerin ekonomik davranışları için önem arz etmektedir. Özellikle gelecekteki tüketim kararlarını etkileyen değişkenlerde ortaya çıkan belirsizlik, bireylerin tercihlerini tüketimden tasarrufa doğru yönlendirmelerine ve riskli finansal yatırımlardan uzak kalmalarına doğru itmektedir (Bertola vd., 2005, s.974). Belirsizliği ölçümlenebilecek doğru veri kaynakları ile hanehalkı ekonomik seçimlerini yansıtacak verilerin eksikliği, bu teorik beklentinin sonuçlarının uygulamada net olarak ölçülebilmesine engel olmaktadır (Ben-David vd., 2018, s.1). Mikro etkilerin makro değişkenlere yansması dolayısıyla hanehalklarının belirsizlik algıları vasıtasıyla tüketim kalıplarında ortaya çıkan değişimler, iç tüketimin yanı sıra ihracat ve ithalatı da etkilemektedir. Politik ve ekonomik belirsizlik ile ticaret arasındaki ilişkinin

bilinmesi, özellikle küresel kriz dönemlerinde önemini arttırmaktadır. Hem dünya genelinde hem de ekonomilerin iç dinamiklerinde ortaya çıkan çeşitli şoklar, uluslararası ticaret üzerinde ciddi sonuçlar doğurmaktadır. Bu doğrultuda yakın literatür çeşitli belirsizlik yapıları ile uluslararası ticaret arasındaki ilişkiye önem vermektedir. Ancak işin teorik kökenlerine indiğimizde belirsizlik olgusu temel uluslararası ticaret teorileri içinde yer almamaktadır (Helpman ve Razin, 1978, s.239-240). Bu konuda yapılan öncü çalışmalarda riskin ülkeler arasında dağıtılmaması durumunda, ticaretin karşılaştırmalı üstünlük yapısını takip etmeyeceği ve Heckscher-Ohlin teoreminin geçerli olmayacağına dair sonuçlara ulaşılmıştır (Grossman ve Razin, 1985). Belirsizliğin ülkeler arasında ticareti açıklamada önemli olacağı varsayımıyla Helpman ve Razin (1978), finansal piyasalar vasıtasıyla risk ve belirsizliğin ülkeler arasında hareketli olduğu bir yapıda, karşılaştırmalı üstünlüğe dayalı bir ticaretin söz konusu olduğunu ispatlamaya çalışmışlardır. Anderson (1981), bu yöntemi takip ederek sektöre özgü ancak uluslararası düzeyde yaygın belirsizlik içerecek şekilde kurguladığı çalışmasıyla Heckscher-Ohlin Teoremi’nin dış ticareti açıklamada geçerli olduğunu çeşitli kısıtlamalarla göstermiştir. Konuyu biraz daha ileriye taşıyan Grossman ve Razin (1985), basit bir Rikardiyan model üzerinden ülkeye özgü belirsizliğin ticaret açısından önemini ifade etmiştir.

Teorik kökenlerindeki eksikliği gidermeyi amaçlayan bu çalışmalar açısından temel sorunlardan biri, belirsizliğin ölçümü noktasında ortaya çıkmaktadır. Ticarete etki edebilecek belirsizlik kavramını farklı yapılarla ele alan birçok çalışma, farklı belirsizlik hesaplama yöntemleri kullanmışlardır. Ticaretteki belirsizliğin etkisini araştıran çalışmalar, daha çok kur belirsizliğini tercih etmişlerdir. Fakat Bacchetta ve Van Wincoop (2000, s.1093) tarafından ifade edilen kur belirsizliği ile dış ticaret arasında net ilişkinin bulunmadığı gerçeği günümüzde de geçerliliğini korumaktadır. Kur belirsizliği/oynaklığı ile ticaret arasındaki ilişkiyi araştıran bazı çalışmalar, ihracatçıların riskten kaçınma davranışına paralel olarak kur riskinin bertaraf edilemediği veya riskten kaçınmanın maliyetli olduğu noktasına değinerek riskin ticareti azaltacağı sonucuna ulaşmaktadırlar. Bu doğrultuda literatürde negatif ilişkiyi ifade eden birçok çalışma mevcuttur (Coes, 1981; Kenen ve Rodrick, 1986; Koray ve Lastrapes, 1989; Arize, 1995; Broda ve Romalis, 2004; Baum vd., 2004; Klein ve Shambaugh, 2006; Tenreyro, 2007 ve Byrne vd., 2008). Öte yandan ticaret ve kur belirsizliği arasındaki pozitif ilişki, Franke (1992), Giovannini (1988), Sercu ve Vanhulle (1992), Chi ve Cheng (2016) tarafından ifade edilmekte ve bu bulgu, oynaklıkların finansal varlıklardaki gibi ticaretin değerinde de pozitif etki ortaya çıkaracağı şeklinde açıklanmaktadır. Ayrıca literatürde kur belirsizliği ile ticaret arasında anlamlı ilişkinin olmadığını tespit eden çalışmalar da mevcuttur (Hooper

ve Kohlhagen, 1978; Gotur, 1985; Belanger vd., 1992; Bahmani-Oskooee ve Payesteh, 1993; Nishimura ve Hirayama, 2013). Konuyla ilgili literatür, ortak bir sonucun olmaması konusunda farklı etmenlerin eksikliği üzerinde durmaktadır. Bu hususta öne çıkanlardan Baum vd. (2004, s.18), dış gelir belirsizliğinin etkilerinin de kur belirsizliği kadar önemli olduğunu ifade etmektedir. Diğer taraftan literatürde yer alan çalışmaların çoğu kur-dış ticaret belirsizliğinin eş zamanlı ilişkisi üzerinde dururken bu ilişkinin gecikmeli bir şekilde ortaya çıkması olasılığının da mevcut olduğunu saptamıştır (Grier ve Smallwood, 2007, s.966). Literatürdeki diğer bir tartışma ise kur belirsizliği ile dış ticaret arasındaki ilişkinin doğrusal olmamasıdır (Baum, Çağlayan ve Özkan, 2004; Bahmani-Oskooee ve Aftab, 2017; Bahmani-Oskooee and Arize, 2020). Kur belirsizliği ya da oynaklığının dış ticaret üzerindeki etkisine dair oluşan literatürün yoğunluğu dikkat çekicidir.

Araştırmacıların dikkat çektiği diğer bir husus da politik ve ekonomik belirsizliklerin dış ticaret üzerinde etkisinin nasıl olacağı sorusudur. Bu konudaki en büyük problemlerden biri yine belirsizliğin ölçümü noktasında ortaya çıkmaktadır. Belirsizlik kavramı, firma ya da ekonominin genel seviyesi gibi farklı yapılar dikkate alınarak ölçülebilmekte, tanımlaması talep arz gibi çeşitli boyutlarıyla dikkate alınabilmekte, hesaplaması birbirinden farklı yöntemler kullanılarak yapılabilmekte veya politik, ekonomik, ticari, pandemik gibi spesifik konular üzerine inşa edilebilmektedir. Belirsizliği hesaplama konusunda öncül çalışmalardan Leahy ve Whited (1996) ve Bloom (2009), menkul kıymet borsalarındaki oynaklığı belirsizliği ölçmek için kullanmışlardır. Caggiano vd. (2014), belirsizliğin Amerikan iş gücü piyasasına etkilerini test ederken bu yaklaşımı kullanmıştır. Baker ve Bloom (2013), belirsizliğin büyüme üzerindeki etkilerini değerlendirmek için doğal afetleri, terör saldırılarını ve beklenmeyen politik şokları da içerecek şekilde borsa oynaklığını belirsizlik ölçüsü olarak kullanmıştır. Bekaert vd. (2013) de korku endeksi değişkenini yani borsadaki oynaklığı belirsizlik ölçüsü olarak dikkate almış ve para politikası ile ilişkisini araştırmıştır. Jurado vd. (2015), tek veya az sayıda değişkendeki oynaklığın belirsizlik ölçümünde eksik bir yaklaşım olduğundan yola çıkarak geniş bir makro ekonomik değişken yelpazesi üzerinden belirsizlik ölçüm yöntemi önermişlerdir. Benzer bir ölçümle Fernández-Villaverde vd. (2015), vergi ve kamu harcamalarındaki oynaklığı dikkate alarak mali belirsizliği, ölçüm yöntemi olarak benimsemişlerdir. Scotti (2016), sürpriz endeksi ve makro ekonomik belirsizlik endeksi yaklaşımında Jurado vd. (2015)'nin çalışmasını takip etmiştir. Carriero vd. (2021) makroekonomik ve finansal belirsizlik ile Covid-19 ilişkisini incelemiştir. Buna karşın hanehalkı tercihleri, riskten kaçınma ve tüketim kararları gibi konularda belirsizliğin etkilerini hesaplamak isteyen çalışmalar,

çoğunlukla mikro veri setleri ile belirsizlik hesaplamaları yapmışlardır (Leduc ve Liu, 2012; Bachmann vd., 2013; Bachmann ve Bayer, 2013; Bloom vd., 2013; Demirhan ve Yüncüler, 2017; Ben-David vd., 2018). Bilgi arama yoluyla belirsizlik hesaplamalarının yapıldığı diğer bir yapı da ekonomi felsefesi ile gündeme gelmiştir (Lemieux ve Peterson, 2011). Bu yöntemde belirli bir kelime ya da kelime gurubunun belirli bir mecrada tekrar edilmiş sıklığı veya onun varyasyonu dikkate alınarak belirsizlik hesaplaması yapılmaktadır. Öncü çalışmalardan birinde Dzielinski (2012), yatırımcıların ekonomik durum hakkındaki belirsizliğini Google Trends internet arama sıklığıyla elde etmeye çalışmış ve elde ettiği belirsizlikle borsa getirileri arasında ilişki aramıştır. Benzer şekilde Da vd. (2015) hanehalkının internet aramalarından korku endeksi hesaplamakta, Altig vd. (2020) ve Baker vd. (2021) ise belirsizlik endeksi için Twitter aramalarını kullanmaktadırlar. Bu konuda bir diğer önemli hesaplama yöntemi, gazetelerde belirli kelimelerin kullanım sıklığına dayalı yapılan araştırmalardır. Her ne kadar farklı şokların ölçümü açısından gazete aramalarının kullanımı literatürde mevcut olsa da belirsizlik ölçümü açısından öncü olarak kabul edilebilecek çalışma Alexopoulos ve Cohen (2009)’a aittir ve sadece Amerikan ekonomisi için hesaplanmıştır. Küresel belirsizlik konusunda gazeteleri tarama yöntemini devam ettiren Baker vd. (2016) literatürde yaygın bir şekilde bilinen ve birçok değişkenle farklı coğrafyalarda test edilen yeni bir endeks geliştirmişlerdir (Al-Thaqeb ve Algharabali, 2019). Ekonomik Politika Belirsizliği (EPU) olarak adlandırılan endeks, başlangıçta ABD ve 11 büyük ekonomiyi içerirken başka ülkelere özgü yapılan çalışmalarla bu sayı 22 ülkeye ulaşmıştır.² Hesaplanan çoğu belirsizlik endeksi ya gelişmiş ülkeleri kapsamakta ya da yeterince yığılma içerecek şekilde veri tabanı sunmamaktadır. Bu manada Ahir, Bloom, ve Furceri (2018) tarafından hesaplanan ve daha sonra geliştirilen (2022) Dünya Belirsizlik Endeksi (WUI) ve bu endeksin ülkelere özgü varyantları, Economist Intelligence Unit³ (EIU) ülke raporlarında geçen belirsizlik veya onun yerine kullanılan diğer kelimelerin sayıları ile hesaplanmakta ve çeşitli katsayılarla ölçeklendirilmektedir. Endeks değerinin yükselmesi, belirsizliğin arttığına işaret etmektedir. Genel bir belirsizlik hesaplama yöntemine sahip olmasına rağmen dünya genelinde ve ülke özelinde endeksin ekonomik, politik, yönetsel ve sosyal değişkenlerle ilişkilerinin beklentiler dâhilinde olduğu Ahir vd. (2022) tarafından çeşitli testlerle ifade edilmektedir. Örneğin, ülkeler arası endeks değerinin gelişmiş ekonomilerde düşük olduğu; gelişmekte olan ve az

² Diğer ülkeler özelinde yapılan çalışmalar için https://www.policyuncertainty.com/all_country_data.html internet sitesi incelenebilir.

³ Economist Intelligence Unit, ülke raporları, ülkelere özgü ekonomik tahminler ve risk raporları gibi araştırma ve analizleri hazırlamak amacıyla Economist Group bünyesinde yer alan bir yapıdır.

gelişmiş ekonomilerde yüksek olduğu ve buna ilaveten demokrasi ile endeks arasında U şeklinde bir ilişkinin var olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca yazarlar tarafından hesaplanan Dünya Ticaret Belirsizlik Endeksi (WTUI) de EIU ülke raporlarında ticaretle ilişkili bir kelime ile belirsizlik ve türevlerinin birlikte geçme sayısı dikkate alınarak hesaplanmaktadır. WUI 1950'den itibaren 143 ülke için çeyreklik olarak hesaplanmasına rağmen WTUI 1996 yılından itibaren çeyreklik olarak küresel ticaret için hesaplanmaktadır.

Çalışmanın ilerleyen kısmında önce belirsizlik ve ticaret arasındaki çalışmalardan bahsedilecek, daha sonra bu çalışmalardan yola çıkılarak Türkiye ihracatında belirsizliğin etkilerinin tespit edilmesi amacıyla model kurgusu ve analizlere yer verilecektir. Son kısımda ise elde edilen bulgulardan çıkarımlar ve politik öneriler yer alacaktır.

LİTERATÜR

Belirsizliğin ticaret üzerindeki etkileri, doğrudan ve dolaylı olarak iki grupta toplanabilir (Tam, 2018, s.3718). Yatırım maliyetlerinin sabit ve çok yüksek olduğu ekonomilerde belirsizliğin bekleme maliyeti giderek yükselir ki bu durum, firmaları yeni yatırım kararlarında yeni gelişmeleri bekleme zorunluluğunda bırakır (Dixit, 1989, s.623; Kang vd., 2014, s.44). Artan belirsizlikle birlikte tüketicilerin tüketim kararları etkilenmekte; tasarruflar artarken tüketim ötelenmektedir (Carroll, 1997, s.2). Bu belirsizlik durumu nedeniyle azalan yatırım ve tüketim kararları doğrudan GSYİH büyümesini sınırlandırmakta (Bloom, 2009, 624), bu da dolaylı olarak ticaretin gelir esnekliğini değiştirmektedir (Tam, 2018, s.3719). Doğrudan etkileri dikkate alındığı takdirde belirsizliğin hem ithalat kanalıyla hem de ihracat kanalıyla ticareti etkilediği görülmektedir. Firmalar, belirsizliğin arttığı dönemlerde ithal kanallarla gerçekleştirecekleri alışverişlerin stok maliyetlerindeki artışları karşılamak istemediğinden yurtdışı alımlarını doğrudan azaltırlar (Novy ve Taylor, 2020, s.750). Belirsizliğin ticaret politikasıyla ilişkili olması, ihracatçıların pazarlara girişleri konusunda güçlükler yaşamalarına neden olmaktadır (Handley ve Limao, 2015, s.2775). Klasik dış ticaret teorisine göre politika belirsizliği, ticaret maliyetini artırmaktadır. Belirsizliğin özellikle ticaret politikası belirsizliğinin yeni pazarlara girişleri engellediğine ve uluslararası ticaretin gelişiminde önemli etkileri olduğuna dair literatürde çalışmalar mevcuttur (Handley, 2014; Feng vd., 2017; Constantinescu vd., 2020; Imbruno, 2019). Ticaret - belirsizlik ilişkisini araştıran çalışmaların hemen hepsi ticaret politikası belirsizliğine, ekonomik politika belirsizliğine ve talep belirsizliğine odaklanmaktadır (Liao vd., 2022). Constantinescu vd. (2020) ve Imbruno (2019)

belirsizliğin ithalat üzerindeki etkilerini araştırırken, Constantinescu vd. panel veri setinde hem ekonomik ve politik belirsizliğin hem de ticari belirsizliğin dünya ithalatını ciddi oranda etkilediği bulgusuna erişmiştir. Aynı şekilde Imbruno (2019) da Çin’de WTO sonrası ithalat ile ticaret politikası belirsizliği arasında ters ilişkinin varlığını tespit etmiştir. Armelius vd., (2014) 2008 finansal krizi sonrası dünya gelirindeki artıştan daha zayıf büyüyen ticaretin varlığına dikkat çekerek belirsizlikteki artışı, bu zayıflığın temel açıklaması olarak kabul etmektedir.

Daha önce de belirtildiği üzere literatürde belirsizlik ihracat ilişkisine değinen çalışmalar çoğunlukla kur belirsizliği üzerinde durmaktadırlar. Genel ekonomik belirsizlik veya ticaret belirsizliğinin ihracat üzerindeki etkilerini dikkate alan çalışmalar da literatürde yer almaktadır. Firma düzeyinde ticaret politikası belirsizliği ile yabancı pazarlara giriş ilişkisine yönelik yapılan çalışmalardan birinde Handley ve Limão (2015), ticaret politikası belirsizliğindeki düşüşlerin Portekiz şirketlerini ihracat pazarlarına girmeye teşvik ettiğini bulmuştur. Aynı araştırmacılar (2017) Çin’de yer alan firmaların da ihracat kararlarında belirsizliğin etkin olduğu sonucunu desteklemekte hatta hem firma sayısında hem de firma başına ihracat rakamında artışın mevcut olduğunu ifade etmektedir. Elde edilen bu sonuçlar Çin’in Dünya Ticaret Örgütü’ne girdikten sonraki ihracatı için Feng vd. (2017) tarafından da desteklenmiştir. Farklı ticaret belirsizliği endeksleri kullanan Graziano vd. (2018) İngiltere’nin Avrupa Birliği’nden ayrılışı dolayısıyla oluşacak belirsizliğin ihracat üzerindeki etkisinde; Ritzel vd. (2018) Bangladeş’in İsviçre’ye yaptığı tekstil ihracatı üzerindeki etkisinde benzer sonuçlar bulmuşlardır. Diğer taraftan Chen ve Zhao (2021) firma ihracat oynaklığı ile ticaret belirsizliği arasındaki ilişkiyi araştırdıkları çalışmada, Çin ve Amerika arasında belirsizlik artışı dolayısıyla düşen ticaret hacminin diğer ülkelere kaydığı bulgusuna ulaşmış ve ticaret belirsizliğinin ihracat oynaklığı üzerinde belirgin bir etkisinin olmadığını ifade etmişlerdir. Ticaret politikası belirsizliğinin firma düzeyinde sonuçlarının araştırıldığı bir başka çalışmada, yüksek belirsizliğin sınırlandırıcı etkilerinin ihracat çeşitlemesi vasıtasıyla azaltılabildiği, dolayısıyla yüksek teknoloji ürünlerde yoğunlaşmış sanayi bölgelerinde belirsizliğin etkisinin daha yüksek olacağı bulgusuna ulaşılmıştır (Zhou ve Wen, 2022). İhraç kararları ile belirsizlik arasındaki ilişkiyi teorik denge modeline göre araştıran Baley vd. (2020), hem pozitif hem negatif ilişkinin tercihlere bağlı olarak söz konusu olabileceğine değinmiştir. Eksik bilgilerden doğan risk artışı ticarete düşüşe sebep olurken; ticaret haddi değişimlerinin risklerdeki artıştan fazla olması ise ticareti teşvik etmektedir. Fakat bu durum teorik olarak farklı esneklik parametreleriyle değişebilir niteliktedir. Yani risk

artışı durumunda bazı birimler ithalatlarını daha fazla karşılamak amacıyla ihracat miktarlarını artırmayı tercih edebilirler (Baley vd., 2020).

Tam (2018), ekonomik politik belirsizliğin dünya ticareti üzerinde hem ihracat hem de ithalat açısından etkili olduğunu, dünya ticaretinin büyük bir bölümünü gerçekleştiren ülkeler gurubuyla ortaya koymaya çalışmış ve ABD ekonomisinde ortaya çıkan belirsizlik artışlarının tüm dünya ticaretine yayılan olumsuz şoklar oluşturduğunu tespit etmiştir. Jia vd. (2020), 20 ölkelik veri setiyle ekonomik ve politik belirsizliğin ihracat üzerindeki negatif etkisinin ihracatçı yerine ithalatçı ülke belirsizliğinden kaynaklandığı sonucunu destekler bulgulara ulaşmıştır. Apaitan vd. (2020), hem mikro hem de makro düzeyde farklı belirsizlik endeksleri ile Tayland ekonomisinde belirsizliğin etkilerini tüketim, yatırım, ihracat ve GSYH düzeyinde belirlemeye çalışmıştır. Elde edilen sonuçlar, yerel belirsizliğin dış alem belirsizliği kadar tüm değişkenler üzerinde etkili olduğunu fakat uzun ve kısa dönemde belirgin farklar göstermediğini ortaya koymuştur. Algılanan makro ekonomik belirsizlik ile ihracat arasındaki ilişkiyi araştıran Liao vd. (2022)'ne göre hem ihraç yapan ülke belirsizliğinin hem de ithalatçı ülkedeki belirsizliğin ihracatı etkilediği fakat ithalatçı belirsizliğinin daha etkili olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Diğer çalışmalardan farklı olarak Fang vd. (2020) ise belirsizliğin ortaya çıktığı piyasadaki ihracatın ekonomik büyüme üzerinde bir yayılma etkisine sahip olduğundan hareketle, hem ekonomi politik hem ticari politik hem de pandemi belirsizlik endekslerinin ihracat yapılan bölgeye göre büyümeyi etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

YÖNTEM

İhracat fonksiyonunda genellikle değişkenler arasındaki ilişkinin çarpımsal olduğu varsayılır ve belirtilen açıklayıcı değişkenlerin her birine göre ihracatın sabit bir esnekliği ifade edilir. Bu yapıya göre ihracat fonksiyonu aşağıdaki gibidir (Thirlwall, 1982, s.221):

$$X_t = aC_t^\gamma \left(\frac{P_d}{P_f} \right)_t^\mu Z_t^\epsilon$$

X_t : Belirli bir zamandaki ihracat miktarını, C_t : Kapasite kullanımını, P_d/P_f : Ortak bir para biriminde ölçülen ihracat pazarlarındaki rakiplerin fiyatlarına göre ihracatın fiyatı ve Z : Dünya gelir düzeyini göstermektedir. γ kapasite kullanımındaki (veya talep baskısındaki) değişikliklere göre ihracat esnekliğini, μ ihraç talebinin fiyat esnekliğini ve ϵ ihraç talebinin gelir esnekliğini

göstermektedir. Bu denklemden yola çıkarak araştırma modeli aşağıdaki gibi formulize edilmiştir:

$$X_t = aR_t^\mu Z_t^\epsilon U_t^\delta$$

Denklemin bu halinde fiyatlar oranı yerine hem fiyat düzeyleri oranını hem de nominal kuru içermesi dolayısıyla R değişkeni ile reel efektif kur, uluslararası talepteki baskıyı dolayısıyla kapasite kullanımını da belirleyen bir değişken olarak U yani belirsizlik denkleme eklenmiştir. Denklemin çift logaritmik formu denklemi doğrusal bir formasyona dönüştürerek her bir açıklayıcı değişkendeki esnekliği gösteren katsayının da hesaplanmasına imkan vermektedir. Ayrıca Türkiye için ihracat fonksiyonu tahmini yapan araştırmalar dikkate alınarak ihracatın ithalatla arasındaki ilişkinin de denkleme eklenmesi gerektiği kanısına varılmıştır (Yılmaz ve Kaya, 2007; Gerni vd., 2008; Gerni vd., 2018; Yenisu, 2019; Karabulut; 2020). Bu doğrultuda ihracatın ithalat bağımlılığının Türkiye özelinde varlığına dair bulgular da literatüre paralel olarak test edilmiş olacaktır. M ile ifade edilen ithalat değişkeni de eklendiğinde doğrusal formda denklem aşağıdaki gibi olacaktır:

$$\log X_t = \log a + \mu \log R_t + \epsilon \log Z_t + \beta \log M_t + \delta \log U_t$$

Bu denkleme göre μ ihracatın kur esnekliğini, ϵ ihracatın gelir esnekliğini, β ihracatın ithalata duyarlılığını ve δ ihracatın belirsizliğe duyarlılığını göstermektedir. Constantinescu vd. (2020), Apaitan vd. (2020), Jia (2020) ve Liao vd. (2022) çalışmaları dikkate alınarak birden fazla belirsizlik endeksi ile ihracat arasındaki ilişki araştırılmak istenmekte ve U ile gösterilen belirsizlik değişkeni; küresel, yerel ve ticaret politikası belirsizliğini ifade edecek şekilde genişletilerek her biri ayrı ayrı denklemlerde test edilmektedir. Çalışmada ihracat ve belirsizlik arasındaki ilişki Türkiye özelinde araştırılmaktadır. Teorik açıklamalar ışığında sıklıkla çalışılan kur belirsizliği yerine Ahir vd. (2022) tarafından oluşturulan WUI ve WTUI endeksleri belirsizliği göstermek üzere dikkate alınmaktadır. Aynı zamanda literatürü takip ederek (Apaitan vd., 2020; Liao vd., 2022) hem ihracatçı ülke belirsizliği hem de dış alem belirsizliğinin ihracatı etkilediği varsayımıyla dünya ve Türkiye’nin belirsizliği ayrı ayrı dikkate alınmaktadır. Ayrıca özellikle kur belirsizliği ve dış ticaret konusunda teorinin literatürde eksiklik olarak gördüğü belirsizliğin gecikmeli etkilerini dikkate almak ve simetrik olmayan ilişkilerin belirleyebilmek amacıyla Doğrusal Olmayan Gecikmesi Dağıtılmış Oto Regresif Model (NARDL) yöntemi, araştırma sorusunun cevaplanmasında temel yöntem olarak kabul edilmektedir.

NARDL eş bütünleşme yaklaşımı tıpkı ARDL yaklaşımındaki gibi değişkenlerin farklı derecelerden durağan olmaları durumunda, uzun dönem pozitif ve negatif

katsayıların elde edilmesine ve hem kısa hem de uzun dönem asimetrik ilişkinin tespit edilmesine olanak tanıyan bir yöntemdir (Shin vd., 2014; Mert ve Çağlar, 2019). Y_t ve X_t gibi iki değişken arasındaki uzun dönemli asimetrik ilişkiler en basit haliyle aşağıdaki şekilde gösterilmektedir (Mert ve Çağlar, 2019):

$$Y_t = \gamma^+ X_t^+ + \gamma^- X_t^- + u_t$$

Denklemdaki γ^+ ve γ^- uzun dönem parametreleri, diğer taraftan X_t^+ ve X_t^- ise X değişkeninin zamana bağlı pozitif ve negatif değişmelerinin kısmi toplamlarını göstermektedir. Buradan yola çıkarak Shin vd. (2014), X 'in Y üzerindeki pozitif ve negatif değişimlerinin uzun dönemli etkilerini γ parametreleri vasıtasıyla hesaplamaya imkan vermektedir. Teoriden hareketle çalışmada NARDL için kullanılacak model aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

$$X_t = \sum_{j=1}^p \varphi_j X_{t-j} + \sum_{j=0}^p (\theta_j^+ K_{t-j}^+ + \theta_j^- K_{t-j}^-) + u_t$$

Denklemda $K_t = K_0 + K_t^+ + K_t^-$ şeklinde tanımlanabilecek çoklu regresörlerin vektörünü; φ_j otoregresif parametreyi; θ_j^+ ve θ_j^- asimetrik gecikmeli dağıtılmış parametreleri ve u_t sıfır ortalama ve sabit varyansa sahip bağımsız ve özdeş dağıtılmış rastgele değişken sürecini ifade etmektedir. Dolayısıyla K_t vektörünün içinde bağımsız değişkenler olan reel efektif kur, dış alem geliri, ithalat ve belirsizlik endeksleri yer almaktadır. Çalışmada kullanılan değişkenlere ait bilgiler Tablo 1'de yer almaktadır:

Tablo 1
Analizlerde Kullanılan Değişkenlere Ait Bilgiler

Kısaltma	Değişken açıklaması	Kaynak
X	Toplam İhracat (\$)	TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri Veri Tabanı
M	Toplam İthalat (\$)	TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri Veri Tabanı
REER	Ticaret ortakları TÜFE bazlı Reel Efektif Döviz kuru ⁴ (2007=100)	Darvas (2021)
OECDY	OECD Toplamı GSYH (Milyon \$/ 2015 bazlı)	OECD Stat
WUI	Dünya Belirsizlik Endeksi	Ahir vd. (2022)
WTUI	Dünya Ticaret Belirsizlik Endeksi	Ahir vd. (2022)
TRUI	Türkiye Belirsizlik Endeksi	Ahir vd. (2022)

⁴ Endeksteeki bir artış, yerel para biriminin ticaret ortaklarının para birimleri sepetine karşı değer kazandığını göstermektedir.

Çalışmadaki veriler WTUI hariç 1993 yılı 1. çeyrek ile 2022 yılı 3. çeyrek dönemini içermektedir. Yalnızca WTUI değişkeni 1996 1. çeyrekte başladığı için o değişkene ait analizde dönem başlangıcı 1996 yılı olarak alınmıştır. Değişkenlerin tamamı logaritmik formda analizlere dahil edilmiştir. Değişkenlerin mevsimsellik etkisi barındırıp barındırmadığı kukla değişkenler kullanılarak incelenmiş olup, logaritmik dönüşümün gerçekleştirildiği değişkenlerde herhangi bir mevsimsellik etkisine rastlanılmamıştır. Dış alem geliri olarak Dünya GSYH değerinin çeyreklik verilerine ulaşım güçlüğü nedeniyle Türkiye’nin ihracatında en büyük paya sahip⁵ ekonomik gurup olan OECD ülkeleri geliri referans alınmıştır. Stata 15 paket programı ile yapılan analizlerde bağımlı-bağımsız değişkenler için uygun gecikmelerin hesaplanabilmesi için en uygun modele ulaşana kadar denemeler yapılmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Değişkenler arasındaki uzun dönemli asimetrik eşbütünleşme ilişkisini test eden NARDL analizlerine geçmeden önce değişkenlerin durağanlık düzeylerinin sınanması gerekmektedir. Bu sınama Phillips Perron Birim Kök Testleri (PP) vasıtası ile gerçekleştirilmiş ve sonuçları Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2
Analizlerde Kullanılan Değişkenlere Ait PP Birim Kök Testleri

Düzyey		M	OECDY	REER	TRUI	WUI	WTUI	X
<i>Sabit</i>	t	-1,323	-1,724	-1,289	-4,488	-3,986	-6,359	-1,416
<i>Terimli</i>	P	0,6172	0,4168	0,6331	0,0004	0,0021	0,000	0,5724
<i>Sabit</i>	t	-2,335	-2,610	-1,173	-5,040	-6,397	-6,657	-1,922
<i>Terimli ve Trendli</i>	P	0,4117	0,2770	0,9109	0,0003	0,0000	0,000	0,6367
Birinci Farklar		d(M)	d(OECDY)	d(REER)	d(TRUI)	d(WUI)	d(WTUI)	d(X)
<i>Sabit</i>	t	-11,92	-13,454	-12,733	-17,365	-27,813	-17,204	-14,09
<i>Terimli</i>	P	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0001	0,000	0,0000
<i>Sabit</i>	t	-11,876	-13,887	-14,106	-17,089	-27,281	-17,107	-14,25
<i>Terimli ve Trendli</i>	P	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0001	0,000	0,0000

Tablo 2’de yer alan değişkenlere ilişkin PP birim kök testi sonuçları incelendiğinde LM, LOECDY, LREER ve LX değişkenlerinin birim kök içerdiği yani serilerin durağan olmadığını öne süren sıfır hipotezi hem sabitli hem de sabit terimli ve trendli modelde % 5 önem düzeyinde reddedilememiştir. WTUI, TRUI ve WUI değişkenleri ise %5 önem düzeyinde sıfır hipotezi reddedilerek serilerin

⁵ 2021 yılı için 213 milyar dolar toplam ihracatın 119 milyar doları yani %55’i OECD ülkelerine yapılmaktadır (TÜİK, Dış ticaret istatistikleri).

düzeyde durağan olduklarına karar verilmiştir. Birinci farklar alındığında LM, OECDY, REER ve X değişkenlerinin durağan olmadığını öne süren sıfır hipotezi reddedilerek durağan hale geldikleri tespit edilmiştir.

NARDL analizleri yapılırken önce değişkenler için diagnostik test sonuçlarına bakılması gerekmektedir. Bu testlerden Portmanteau Testi belirli bir gecikmeye kadar seri otokorelasyonun varlığını, Ramsey Reset Testi model kurma hatasını, Jarque-Bera normalliği ve Breusch/ Pagan ise değişen varyansın varlığını test etmektedir. Değişen varyansın düzeltilmesi amacıyla model robust (dirençli) tahminciler vasıtasıyla tahmin edilirse Breusch/ Pagan Testine gerek kalmamaktadır. Çalışmada literatüre ve teorik beklentilere uygun olarak üç farklı belirsizliğin ihracat üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla 3 farklı model kullanılmıştır. Model 1’de dünya belirsizliğinin, Model 2’de dünya ticaret belirsizliğinin ve Model 3’de Türkiye’nin iç belirsizliğinin etkileri analiz edilmeye çalışılmıştır. Tablo 3’te bu üç modele ait diagnostik testler, bağımlı (p) ve bağımsız (q) değişkenler için elde edilen uygun gecikme uzunlukları ve eş bütünlüşme ilişkisini test eden t ve F testleri yer almaktadır.

Tablo 3

Modellere Ait Diagnostik ve Eşbütünlüşme İstatistiğini Gösteren Testlere Ait Sonuçlar

	Model 1		Model 2		Model 3	
Eşbütünlüşme Test İstatistiği	t_BDM	F_PSS	t_BDM	F_PSS	t_BDM	F_PSS
	-7,0659	6,6008	-5,3713	3,8598	-6,879	6,5274
Gecikme Uzunluğu	p	q	p	q	p	q
	3	4	6	5	3	5
Diagnostik Test sonuçları	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık
Portmanteau testi (40 gecikmeye kadar)	49,38	0,1468	42,81	0,3514	52,05	0,106
Ramsey RESET testi	1,328	0,2725	0,7385	0,5349	2,154	0,1032
Jarque-Bera normallik testi	0,4795	0,7868	0,1685	0,9192	1,313	0,5185

Tablo 3’te yer alan her üç model için de 40 gecikmeye kadar otokorelasyon probleminin olmadığı, herhangi bir model kurma hatasının söz konusu olmadığı ve serilerin normal dağıldığı %10 anlamlılık düzeyinde istatistiklerle görülmektedir. Modeller tahmin edilirken dirençli tahminciler kullanıldığı için değişen varyans problemine ait bir sorun söz konusu değildir. Modelin geri kalanı incelenmeden önce her bir modelde değişkenler arasında eşbütünlüşme ilişkisinin varlığı t ve F testleri yardımıyla test edilmektedir. Her iki istatistik için de Pesaran vd. (2001) çalışmasında yer alan kritik değer tabloları dikkate alınmaktadır.

Türkiye’de İhracat ile Belirsizlik Arasındaki Asimetrik İlişkinin Tespiti...

Pesaran vd. (2001) çalışmasındaki tablo değerlerine göre kritik F değeri için $I(0)=2,39$ ve $I(1) 3,79$ ’dur. Kritik t tablo değeri ise $I(0)=-2,86$ ve $I(1)=-4,19$ ’dur. Bu kritik değerlere göre hem F hem de t istatistiği açısından tüm modeller için değişkenler arasında bir eşbütünleşme ilişkisinin varlığı açıkça görülmektedir. Diagnostik test sonuçlarının ekonometrik beklentilere uygun olması ve tüm modeller açısından eşbütünleşme ilişkisinin tespit edilmesi ile birlikte analizlere ilişkin modellerin çıktılarını tartışılabilir olmaktadır. Bu manada Tablo 4 üç model için uzun dönem pozitif ve negatif etkileri göstermekte, ayrıca uzun dönem ve kısa dönem asimetri ilişkisinin varlığının tespit edilebilmesi için Wald Testi sonuçlarını vermektedir. Ayrıca modellerin kısa dönem katsayılarına ait analiz çıktıları ekte yer almaktadır.

Tablo 4’te bağımlı değişken ihracat ile bağımsız değişkenler arasında yer alan asimetrik ilişkiyi gösteren Wald Testi sonuçları dikkate alındığında:

- Model 1 için; OECDY değişkeni uzun dönemde %10 anlamlılık düzeyinde, kısa dönemde ise %5 anlamlılık düzeyinde ihracatla asimetrik ilişki göstermektedir. Ayrıca M değişkeninin ihracat ile kısa dönemli asimetrik ilişkisi %10 yanılma düzeyinde anlamlıdır. Diğer değişkenler açısından sıfır hipotezi kabul edilerek simetrik bir ilişkinin varlığı kabul edilmektedir.
- Model 2 için; uzun dönemde sadece OECDY değişkeni ihracatla %5 düzeyinde anlamlı asimetrik ilişkiye sahipken, diğer değişkenler için simetrik bir ilişkinin varlığı kabul edilmekte ve kısa dönemde ise tüm değişkenler anlamlı asimetrik ilişki göstermektedir.
- Model 3 için; uzun dönemde anlamlı bir asimetrik ilişki tespit edilememesine yani simetrik bir ilişkinin varlığı söz konusu olmasına rağmen kısa dönemde TRUI %1; M ve REER %10 anlamlılık düzeyinde ihracatla asimetrik ilişki göstermektedir.

Tablo 4’te yer alan uzun dönem katsayılar açısından değerlendirilme yapıldığında:

- Model 1’de OECDY ve M değişkeninin pozitif şoklar karşısında pozitif, negatif şoklar karşısında negatif etki gösterdiği ve OECDY değişkeninin katsayısının diğer değişken katsayılarından yüksek olduğu (3,411/-3,687) yani ihracatın bu değişkene daha duyarlı olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan REER değişkeninin ihracatı pozitif şoklarda negatif ve negatif şoklarda pozitif etkilediği görülmektedir. Dolayısıyla Model 1’e göre Türkiye’de ihracatın gelir ve ithalat ile aynı yönlü ilişki gösterdiği, yerel para birimindeki değer kazançları/kayıpları ile ters yönlü ilişki gösterdiği; fakat dünya belirsizliğinden etkilenmediği sonucuna erişilmiştir.

Tablo 4

NARDL Uzun Dönem Pozitif ve Negatif Etkiler ile Kısa ve Uzun Dönem Asimetri İçin Wald Testi Sonuçları

	Model 1		Model 2		Model 3	
	Uzun Dönem Etkiler (+)					
Değişkenler	Katsayı	F	Katsayı	F	Katsayı	F
OECDY	3,411**	5,846	0,629	0,5369	0,974	0,414
REER	-0,467***	7,381	-0,183	1,004	-0,359	2,508
WUI	0,015	0,6551				
WTUI			-0,019	1,938		
TRUI					-0,029*	3,299
M	0,327***	12,44	0,29***	12,53	0,288***	8,728
	Uzun Dönem Etkiler (-)					
Değişkenler	Katsayı	F	Katsayı	F	Katsayı	F
OECDY	-3,687**	6,112	-0,797	0,8313	-1,234	0,6398
REER	0,513***	9,138	0,209	1,228	0,369*	2,93
WUI	-0,021	0,8486				
WTUI			0,004	0,07048		
TRUI					0,017	1,87
M	-0,34***	12,82	-0,27***	10,63	-0,267***	7,005
	Uzun Dönem Asimetri					
Değişkenler	F	Olasılık	F	Olasılık	F	Olasılık
OECDY	3,154*	0,08	3,095*	0,085	2,513	0,118
REER	1,328	0,253	1,007	0,321	0,1698	0,682
WUI	0,1176	0,733				
WTUI			1,448	0,235		
TRUI					0,876	0,353
M	0,3574	0,552	0,6753	0,415	0,5785	0,45
	Kısa Dönem Asimetri					
Değişkenler	F	Olasılık	F	Olasılık	F	Olasılık
OECDY	6,408**	0,014	2,904*	0,095	2,675	0,107
REER	0,431	0,514	4,372**	0,042	2,864*	0,096
WUI	0,9044	0,345				
WTUI			4,774**	0,034		
TRUI					7,816***	0,007
M	3,703*	0,058	5,114**	0,029	2,976*	0,09

- Model 2 bağlamında değerlendirildiğinde uzun dönemde sadece ithalatın ihracat üzerinde pozitif şoklarda pozitif ve negatif şoklarda negatif etkili olduğu %1 düzeyinde anlamlıdır. İthalatta meydana gelecek %1'lik artışın (azalışın) ihracatı %0,29 artıracığı (%0,27 azaltacağı) sonucu ortaya çıkmaktadır. Ticaret politikası belirsizliğinin ihracat üzerinde anlamlı uzun dönem asimetrik bir etkisi olmadığı görülmektedir.
- Türkiye iç belirsizlik değişkenini içeren Model 3'te ise yine ithalatın ihracat üzerinde pozitif şoklarda pozitif ve negatif şoklarda negatif etkisi olduğu

görülmektedir. Ayrıca TRUI belirsizlik endeksinin sadece pozitif şok durumunda ihracatı negatif etkilediği görülmektedir. İç belirsizlikte ortaya çıkacak %1’lik değişimin ihracatı %0,029 oranına azaltacağı %10 düzeyinde anlamlı olarak görülmektedir.

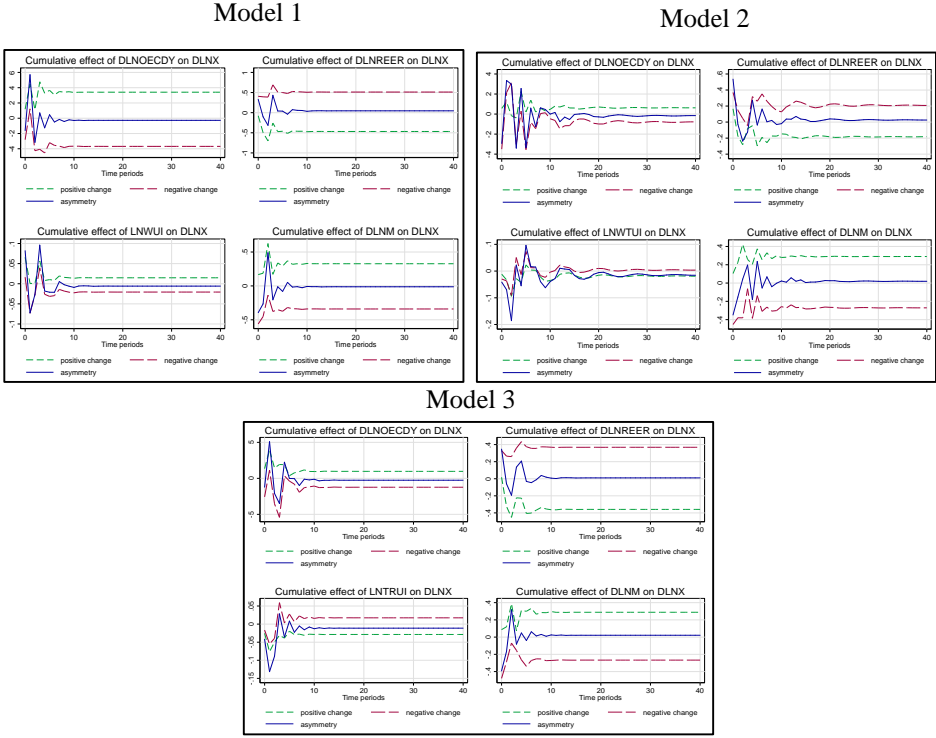
Genel olarak çalışmanın ana vurgusu olan belirsizliğin Türkiye ihracatı üzerindeki etkisi uzun dönemde iç belirsizlik dışında asimetrik etki göstermemektedir. İç belirsizliğin ihracat üzerinde dış belirsizlikten etkili olduğu görüşü Jia vd. (2020) ve Liao vd. (2022) çalışmalarında da tespit edilmiştir. Bunlar sadece uzun dönem asimetrik ilişkilere ait bulgulardır. Ekte yer alan kısa dönem asimetrik ilişkilere dair tablodaki sadece belirsizlik endekslerine ait bulgular incelendiğinde (_dx3p ve _dx3n):

- Pozitif gecikmelerde; WUI endeksinin ihracat üzerinde pozitif etkili olduğu, WTUI endeksinin ikinci gecikmede ihracat üzerinde negatif etkili olduğu ve TRUI endeksinin herhangi bir gecikmede etkisinin söz konusu olmadığı görülmektedir.
- Negatif gecikmelerde; ihracat üzerinde WTUI endeksinin ikinci gecikmede pozitif, TRUI endeksinin ilk iki gecikmede pozitif etkili olduğu ve WUI endeksinin herhangi bir anlamlı etkisinin olmadığı görülmektedir.

Ayrıca bağımsız değişkenlerin ihracat üzerindeki kısmi etkileri grafikler yardımıyla da gösterilebilmektedir. Bu grafiklerde mavi düz çizgiler asimetrik etkileri gösterirken kesikli çizgiler pozitif ve negatif değişimleri ifade etmektedir. Mavi çizgilerin bir noktadan sonra durağan bir seyir izlemesi ise bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki asimetrik etkisinin sona erdiğini ifade etmektedir (Mert ve Çağlar, 2019). Şekil 1’de tüm modeller için kümülatif etkiler yer almaktadır.

Şekil 1’de yer alan grafik incelendiğinde üç farklı modelde 7 bağımsız değişkenin de ihracat üzerindeki asimetrik etkilerinin yaklaşık 10 çeyrek dolmadan sona erdiği dikkat çekmektedir.

WUI değişkeninin ihracat üzerindeki etkisi incelendiğinde ilk 2 dönemde bu değişkendeki artışların azalışlardan daha fazla ihracatı azalttığı, sonraki iki dönemde yine artışların azalıştan fazla ihracat artışına neden olduğunu ve son 1 dönemde ise ilk 2 dönemle aynı etkinin olduğu gözlemlenmektedir. Ayrıca WUI’nin uzun dönem pozitif şokunun ihracat üzerindeki geçişkenliği yaklaşık %0,2 iken, negatif şokun geçişkenliği ihracat üzerinde yaklaşık -%0,3 gibi gerçekleşmektedir.

Şekil 1. Tüm Modeller İçin Bağımsız Değişkenlerin İhracat Üzerindeki Kümülatif Etkileri.

WTUI değişkeninin ihracat üzerindeki asimetrik etkileri dalgali seyir göstermesine rağmen WUI değişkeninden daha uzun süre etkilidir. Ayrıca ilk 2 çeyrekte ihracatı azaltış etkisi WUI ile benzer olmakta fakat sonraki süreçte ihracattaki artışın nedeni WTUI'deki azalışların artışlardan fazla olmasından kaynaklanmaktadır. WUI'nin aksine WTUI'nin negatif değişimi pozitif değişiminden hep daha yukarıda yer alarak ihracat üzerinde asimetrik etki ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca WTUI'nin uzun dönem negatif şokunun ihracat üzerindeki geçişkenliği sıfıra yakın değerdedyken, pozitif şokun geçişkenliği ihracat üzerinde yaklaşık $-\%0,2$ gibi gerçekleşmektedir.

TRUI'deki durum diğer ikisinden de farklı olarak tüm periyot boyunca negatif değişimlerin pozitif değişimlerden daha fazla olduğu bir seyir göstermektedir. Bu değişkenin uzun dönem geçişkenliği WUI ile benzer değerler almakta fakat ters değişimlerde gerçekleşmektedir. TRUI'nin uzun dönem negatif şokunun ihracat

üzerindeki geçişkenliği yaklaşık %0,2 iken, pozitif şokun geçişkenliği ihracat üzerinde yaklaşık -%0,3 gibi gerçekleşmektedir.

Belirsizlik değişkenlerinin asimetrik etkileri bir arada değerlendirildiğinde ticaret politikası belirsizliğinin etkisi diğerlerinden biraz daha uzun sürse de tüm belirsizliklerin ihracat üzerindeki asimetrik etkilerinin kısa sürdüğü sonucuna ulaşılabılır.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Dünya Bankası verilerine göre (2022) GSYH sıralamasında uzun yıllardır ilk yirmide yer alan Türkiye ekonomisi, ihracat açısından aynı seviyede yer almamaktadır. Bu da ülke ihracatında ciddi bir ilerleme potansiyelinin mevcut olduğuna işaret etmektedir. Diğer taraftan bu tip ölçümler sadece nicel göstergeler olmakla birlikte nitel artışları destekleme potansiyelleri de göz ardı edilemez. Bu doğrultuda Türkiye ihracatını etkileyen unsurların bilinmesi hem politika yapıcılar hem de üreticiler açısından büyük önem arz etmektedir ki bu husus akademisyenlerin çokça çalıştıkları konuların başında gelmektedir. Bu çalışmada ihracatı etkilediği düşünülen belirsizliğin Türkiye ihracatındaki asimetrik etkilerinin yönü ve boyutları NARDL yöntemi vasıtasıyla ölçülmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda 30 yıllık bir dönemi kapsayan çeyreklik verilerle, Ahir vd. (2022) tarafından geliştirilen Dünya Belirsizlik Endeksi, Dünya Ticaret Belirsizlik Endeksi ve Türkiye Belirsizlik Endeksi’nin Türkiye ihracatı üzerindeki asimetrik ilişkileri kısa ve uzun dönemde tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre uzun dönemde sadece ülke içi belirsizliğin negatif şoklarda ihracat üzerinde negatif etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte kısa dönemde farklı belirsizliklerin pozitif ve negatif şoklara göre etki gösterdiği sonucu da ortaya çıkmıştır. Ticaret belirsizliğinin negatif şoklarda pozitif ve pozitif şoklarda negatif etkisi söz konusuysen; dünya belirsizliğinin sadece pozitif şoklarda pozitif etki gösterdiği ve iç belirsizliğin ise negatif şoklarda pozitif etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca asimetrik etkilere ait kümülatif grafikler incelendiğinde ise asimetrik etkilerin çok uzun süreli olmadığı fakat ticaret belirsizliğinin etkilerinin hem iç hem de dış belirsizlikten daha fazla olduğu gözlenmiştir.

Elde edilen bu bulgular doğrultusunda uzun dönemde sadece iç belirsizliğin etkili olması, politika yapıcılar açısından ciddi bir sonuç ortaya koymaktadır. Dış alemle olan ticari ilişkilerin iç istikrardan bağımsız olmayacağı savını destekler nitelikteki bu bulgu, ihracatın artırılmasını hedefleyen bir dış ticaret politikasının uzun dönemde iç istikrarın sağlanmasıyla mümkün olacağını göstermektedir.

Çalışmadan çıkan diğer bir önemli bulgu da ihracat fonksiyonuna kontrol değişkeni olarak Türkiye'ye özgü yerleştirilen ithalatın tüm modellerde (farklı belirsizlik koşullarında) hem kısa hem uzun dönemde anlamlı sonuçlar vermesi, iki değişken arasında asimetric bir ilişkinin olduğuna ve Türkiye'de ihracatın ithalata bağımlılığına işaret etmektedir. Diğer taraftan Türkiye'deki bu durum, kur etkileri vasıtasıyla (fiyat mekanizması yoluyla) ihracatı artırıp ithalatı azaltma yönündeki politikaların zayıf bir etkinliğe sahip olacağını ve sağlıklı bir dış ticaret politikasının izlenebilmesi için ihracat ile ithalat arasındaki bu bağın gelecek dönemlerde kırılması gerektiğini göstermektedir.

Diğer iki kontrol değişkeni olan dış alem geliri ve reel efektif kur değişkenleri, farklı modeller bağlamında uzun dönem ve kısa dönemde asimetric ilişkiler göstermişlerdir. Bu ilişki teorik beklentiler doğrultusunda gelir açısından pozitif şoklarda pozitif ve negatif şoklarda negatif şeklinde; kur bağlamında ise yerel paranın değer kazandığı dönemlerde ihracatın artışı aksi durumlarda ise ihracatın düştüğü yönündedir.

Tüm araştırma bulguları birlikte değerlendirildiğinde dış alem geliri, kur, ithalat ve belirsizliğin ihracat üzerinde asimetric ve gecikmeli etkilerinin söz konusu olduğu görülmektedir. Bu etkilerin sadece varlığını araştıran bu çalışmada eksik kalan bazı yönlerin ileride yapılacak araştırmalarla tamamlanması gerekir. Çalışmada kullanılan endeksler dışında daha önce zikredilen farklı belirsizlik endeksleri ile bu ilişkilerin tespiti, ülkeye özgü endekslerin global endekslerden sıyrılarak hesaplanması, bu tip araştırmalarda kullanılması ve belirsizliğin ihracat üzerindeki etkisinin alt bileşenlerinin bu şekilde tespit edilmesi ele alınan konunun genişletilmesine imkân sunacaktır.

KAYNAKÇA /REFERENCES

- Ahir, H., Bloom, N. & Furceri D. (2022). World Uncertainty Index, *NBER Working Paper*. <https://worlduncertaintyindex.com/data/>, Erişim tarihi: 02.07.2022.
- Ahir, H., Bloom, N. & Furceri, D. (2018). The World Uncertainty Index (October 29, 2018). <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3275033>
- Alexopoulos, M. & Cohen, J. (2009). Uncertain times, uncertain measures. *University of Toronto Department of Economics Working Paper*. No 352. <https://www.economics.utoronto.ca/public/workingPapers/tecipa-352.pdf>

- Al-Thaqeb, S. A. & Algharabali, B. G. (2019). Economic policy uncertainty: A literature review. *The Journal of Economic Asymmetries*, 20, e00133. <https://doi.org/10.1016/j.jeca.2019.e00133>
- Altig, D., Baker, S., Barrero, J. M., Bloom, N., Bunn, P., Chen, S., ... & Thwaites, G. (2020). Economic uncertainty before and during the COVID-19 pandemic. *Journal of Public Economics*, 191, 104274. <https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2020.104274>
- Anderson, J. E. (1981). The heckscher-ohlin and travis-vanek theorems under uncertainty. *Journal of International Economics*, 11(2), 239-247. [https://doi.org/10.1016/0022-1996\(81\)90018-0](https://doi.org/10.1016/0022-1996(81)90018-0)
- Apaitan, T., Luangaram, P. & Manopimoke, P. (2020). Uncertainty and economic activity: Does it matter for Thailand?. *PIER Discussion Papers 130*, Puey Ungphakorn Institute for Economic Research. 1-43. <https://www.pier.or.th/en/dp/130/>
- Arize, A. C. (1995). The effects of exchange-rate volatility on US exports: an empirical investigation. *Southern Economic Journal*, 34-43. <https://doi.org/10.2307/1061373>
- Armeliu, H., Belfrage, C. J. & Stenbacka, H. (2014). The mystery of the missing world trade growth after the global financial crisis. *Sveriges Riksbank Economic Review*, 3, 7-22. https://archive.riksbank.se/Documents/Rapporter/POV/2014/2014_3/rap_pov_artikel_1_141121_eng.pdf
- Bacchetta, P. & Van Wincoop, E. (2000). Does exchange-rate stability increase trade and welfare?. *American Economic Review*, 90(5), 1093-1109. <https://doi.org/10.1257/aer.90.5.1093>
- Bachmann, R., Elstner, S., & Sims, E. R. (2013). Uncertainty and economic activity: Evidence from business survey data. *American Economic Journal: Macroeconomics*, 5(2), 217-49. <https://doi.org/10.1257/mac.5.2.217>
- Bachmann, R., & Bayer, C. (2013). ‘Wait-and-See’ business cycles? *Journal of Monetary Economics*, 60(6), 704-719. <https://doi.org/10.1016/j.jmoneco.2013.05.005>
- Bahmani-Oskooee, M. & S. Payesteh (1993). Does exchange rate volatility deter trade volume of LDCs? *Journal of Economic Development*, 18(2), 189–202

- Bahmani-Oskooee, M. & Aftab, M. (2017). On the asymmetric effects of exchange rate volatility on trade flows: New evidence from US-Malaysia trade at the industry level. *Economic Modelling*, 63, 86-103. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2017.02.004>
- Bahmani-Oskooee, M. & Arize, A. C. (2020). On the asymmetric effects of exchange rate volatility on trade flows: evidence from Africa. *Emerging Markets Finance and Trade*, 56(4), 913-939. <https://doi.org/10.1080/1540496X.2018.1543582>
- Baker, S. R., Bloom, N., Davis, S. J. & Renault, T. (2021). Twitter-derived measures of economic uncertainty. Çevrimiçi: PolicyUncertainty.com, Erişim tarihi: 15 Eylül 2022.
- Baker, S. R., Bloom, N. & Davis, S. J. (2016). Measuring economic policy uncertainty. *The Quarterly Journal of Economics*, 131(4), 1593-1636. <https://doi.org/10.1093/qje/qjw024>
- Baker, S. R. & Bloom, N. (2013). Does uncertainty reduce growth? Using disasters as natural experiments. *National Bureau of Economic Research (No. w19475)*. <https://doi.org/10.3386/w19475>
- Baley, I., Veldkamp, L. & Waugh, M. (2020). Can global uncertainty promote international trade?. *Journal of International Economics*, 126, 103347. <https://doi.org/10.1016/j.jinteco.2020.103347>
- Baum, C. F., Caglayan, M. & Ozkan, N. (2004). Nonlinear effects of exchange rate volatility on the volume of bilateral exports. *Journal of Applied Econometrics*, 19(1), 1-23. <https://doi.org/10.1002/jae.725>
- Bekaert, G., Hoerova, M. & Duca, M. L. (2013). Risk, uncertainty and monetary policy. *Journal of Monetary Economics*, 60(7), 771-788. <https://doi.org/10.1016/j.jmoneco.2013.06.003>
- Bélanger, D., Gutiérrez, S., Racette, D. & Raynauld, J. (1992). The impact of exchange rate variability on trade flows: further results on sectoral US imports from Canada. *The North American Journal of Economics and Finance*, 3(1), 61-82. [https://doi.org/10.1016/1062-9408\(92\)90013-H](https://doi.org/10.1016/1062-9408(92)90013-H)
- Ben-David, I., Fernald, E., Kuhnen, C. M. & Li, G. (2018). Expectations uncertainty and household economic behavior. *National Bureau of Economic Research (No. w25336)*. <https://doi.org/10.3386/w25336>

- Bertola, G., Guiso L. & Pistaferri L. (2005). Uncertainty and consumer durables adjustment. *Review of Economic Studies*, 72, 973–1007. <https://doi.org/10.1111/0034-6527.00358>
- Bloom, N. (2009). The impact of uncertainty shocks. *Econometrica*, 77(3), 623-685. <https://doi.org/10.3982/ECTA6248>
- Broda, C. & Romalis, J. (2011, Şubat). Identifying the relationship between trade and exchange rate volatility. In *Commodity Prices and Markets*, East Asia Seminar on Economics (Vol. 20, pp. 79-110). National Bureau of Economic Research. : <https://doi.org/10.7208/9780226386904>
- Byrne, J. P., Darby, J. & MacDonald, R. (2008). US trade and exchange rate volatility: A real sectoral bilateral analysis. *Journal of macroeconomics*, 30(1), 238-259. <https://doi.org/10.1016/j.jmacro.2006.08.002>
- Caggiano, G., Castelnuovo, E. & Groshenny, N. (2014). Uncertainty shocks and unemployment dynamics in US recessions. *Journal of Monetary Economics*, 67, 78-92. <https://doi.org/10.1016/j.jmoneco.2014.07.006>
- Carriero, A., Clark, T. E., Marcellino, M. & Mertens, E. (2021) Measuring uncertainty and its effects in the COVID-19 era. *CEPR Discussion Paper No. DP15965*, <https://ssrn.com/abstract=3816850>
- Carroll, C. D. (1997). Buffer-stock saving and the life cycle/permanent income hypothesis. *The Quarterly Journal of Economics*, 112(1), 1-55.
- Chen, X. & Zhao, X. (2021). Export volatility with trade policy uncertainty: Evidence from China. *The World Economy*, 44(12), 3534-3549. <https://doi.org/10.1111/twec.13128>
- Chi, J. & Cheng, S. K. (2016). Do exchange rate volatility and income affect Australia’s maritime export flows to Asia?. *Transport Policy*, 47, 13-21. <https://doi.org/10.1016/j.tranpol.2015.12.003>
- Coes, D. V. (1981). The crawling peg and exchange rate uncertainty. Williamson, J. (Ed.) *Exchange Rate Rules* (s.113-139). Palgrave Macmillan.
- Constantinescu, C., Mattoo, A. & Ruta, M. (2020). Policy uncertainty, trade and global value chains: some facts, many questions. *Review of Industrial Organization*, 57(2), 285-308. <https://doi.org/10.1007/s11151-020-09772-0>
- Da, Z., Engelberg, J. & Gao, P. (2015). The sum of all FEARS investor sentiment and asset prices. *The Review of Financial Studies*, 28(1), 1-32. <https://doi.org/10.1093/rfs/hhu072>

- Darvas, Z. (2021) 'Timely measurement of real effective exchange rates', Working Paper 2021/15, Bruegel, <https://www.bruegel.org/publications/datasets/real-effective-exchange-rates-for-178-countries-a-new-database>, Erişim tarihi: 02.07.2022.
- Demirhan, A. A. & Yüncüler, H. B. G. (2017). Employment growth and uncertainty: Evidence from Turkey. *IFC Bulletins chapters*, 45.
- Dixit, A. (1989). Entry and exit decisions under uncertainty. *Journal of political Economy*, 97(3), 620-638. <https://doi.org/10.1086/261619>
- Dzielinski, M. (2012). Measuring economic uncertainty and its impact on the stock market. *Finance Research Letters*, 9(3), 167-175. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2011.10.003>
- Fang, J., Gozgor, G., & Pekel, S. (2020). Where you export matters: Measuring uncertainty in Turkey's export markets. CESifo Working Paper No. 8404, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3644818>
- Feng, L., Li, Z. & Swenson, D. L. (2017). Trade policy uncertainty and exports: Evidence from China's WTO accession. *Journal of International Economics*, 106, 20-36. <https://doi.org/10.1016/j.jinteco.2016.12.009>
- Fernández-Villaverde, J., Guerrón-Quintana, P., Kuester, K. & Rubio-Ramírez, J. (2015). Fiscal volatility shocks and economic activity. *American Economic Review*, 105(11), 3352-84. <https://doi.org/10.1257/aer.20121236>
- Franke, G. (1991). Exchange rate volatility and international trading strategy. *Journal of International Money and Finance*, 10(2), 292-307. [https://doi.org/10.1016/0261-5606\(91\)90041-H](https://doi.org/10.1016/0261-5606(91)90041-H)
- Gerni, C., Aksu, H. & Emsen, Ö. S. (2018). Türkiye ekonomisinde ihracat ile ithalat ve döviz kuru arasındaki ilişkiler. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(1), 78-91. <http://esjournal.cumhuriyet.edu.tr/tr/pub/issue/37183/418973>, Erişim tarihi: 02.07.2022.
- Gerni, C., Emsen, Ö. S. & Değer, M. K. (2008). İthalata dayalı ihracat ve ekonomik büyüme: 1980-2006 Türkiye deneyimi. II Ulusal İktisat Kongresi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 1-21.
- Giovannini, A. (1988). Exchange rates and traded goods prices. *Journal of international Economics*, 24(1-2), 45-68. [https://doi.org/10.1016/0022-1996\(88\)90021-9](https://doi.org/10.1016/0022-1996(88)90021-9)

- Gotur, P. (1985). Effects of exchange rate volatility on trade: Some further evidence. *Staff Papers*, 32(3), 475-512. <https://doi.org/10.2307/3866807>
- Graziano, A., Handley, K. & Limao, N. (2018). Brexit uncertainty and trade disintegration. *National Bureau of Economic Research (No. w25334)*. <https://doi.org/10.3386/w25334>
- Grier, K. B. & Smallwood A. D. (2007). Uncertainty and export performance: Evidence from 18 countries. *Journal of Money, Credit and Banking*, 39(4), 965–979.
- Grossman, G. & Razin, A. (1985). The pattern of trade in a Ricardian model with countryspecific uncertainty. *International Economic Review*, 26(1), 193–202. <https://doi.org/10.2307/2526534>
- Handley, K. (2014). Exporting under trade policy uncertainty: Theory and evidence. *Journal of international Economics*, 94(1), 50-66. <https://doi.org/10.1016/j.jinteco.2014.05.005>
- Handley, K. & Limao, N. (2015). Trade and investment under policy uncertainty: theory and firm evidence. *American Economic Journal: Economic Policy*, 7(4), 189-222. <https://doi.org/10.1257/pol.20140068>
- Handley, K. & Limão, N. (2017). Policy uncertainty, trade, and welfare: Theory and evidence for China and the United States. *American Economic Review*, 107(9), 2731-83. <https://doi.org/10.1257/aer.20141419>.
- Helpman, E. & Razin, A. (1978). Uncertainty and international trade in the presence of stock markets. *The Review of Economic Studies*, 45(2), 239–250. <https://doi.org/10.2307/2297338>
- Hooper, P. & Kohlhagen, S. W. (1978). The effect of exchange rate uncertainty on the prices and volume of international trade. *Journal of international Economics*, 8(4), 483-511. [https://doi.org/10.1016/0022-1996\(87\)90001-8](https://doi.org/10.1016/0022-1996(87)90001-8)
- Imbruno, M. (2019). Importing under trade policy uncertainty: Evidence from China. *Journal of Comparative Economics*, 47(4), 806-826. <https://doi.org/10.1016/j.jce.2019.06.004>
- Jia, F., Huang, X., Xu, X. & Sun, H. (2020). The effects of economic policy uncertainty on export: A gravity model approach. *Prague Economic Papers*, 29(5), 600-622. <https://doi.org/10.18267/j.pep.754>
- Jurado, K., Ludvigson, S. C. & Ng, S. (2015). Measuring uncertainty. *American Economic Review*, 105(3), 1177-1216. <https://doi.org/10.1257/aer.2013.1193>

- Kang, W., Lee, K. & Ratti, R. A. (2014). Economic policy uncertainty and firm-level investment. *Journal of Macroeconomics*, 39, 42-53. <https://doi.org/10.1016/j.jmacro.2013.10.006>
- Karabulut, Ş. (2020). The impact of imports on exports of Turkey. *Journal of Management and Economics Research*, 18(1), 76-90. <https://doi.org/10.11611/yead.607439>.
- Kenen, P. B. & Rodrik, D. (1986). Measuring and analyzing the effects of short-term volatility in real exchange rates. *The Review of Economics and Statistics*, 311-315. <https://doi.org/10.2307/1925511>
- Klein, M. W. & Shambaugh, J. C. (2006). Fixed exchange rates and trade. *Journal of international Economics*, 70(2), 359-383. <https://doi.org/10.1016/j.jinteco.2006.01.001>
- Koray, F. & Lastrapes, W. D. (1989). Real exchange rate volatility and US bilateral trade: A VAR approach. *The Review of Economics and Statistics*, 708-712. <https://doi.org/10.2307/1928117>
- Leahy, J. V. & Whited, T. (1995). The effect of uncertainty on investment: Some stylized facts. *National Bureau of Economic Research. Working Paper 4986*. <https://doi.org/10.3386/w4986>
- Leduc, S. & Liu, Z. (2012). Uncertainty, unemployment, and inflation. *FRBSF Economic Letter*, 28.
- Lemieux, J. & Peterson, R. A. (2011). Purchase deadline as a moderator of the effects of price uncertainty on search duration. *Journal of Economic Psychology*, 32(1), 33-44. <https://doi.org/10.1016/j.joep.2010.10.005>
- Liao, J., Luo, L., Xu, X. & Wang, A. (2022). Perceived macroeconomic uncertainty and export: Evidence from cross-country data. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 35(1), 213-229. <https://doi.org/10.1080/1331677X.2021.1890176>
- Mert, M. & Çağlar, A. E. (2019). *Eviews ve Gauss Uygulamalı Zaman Serileri Analizi*. Detay Yayıncılık.
- Nishimura, Y. & Hirayama, K. (2013). Does exchange rate volatility deter Japan-China trade? Evidence from pre-and post-exchange rate reform in China. *Japan and the World Economy*, 25, 90-101. <https://doi.org/10.1016/j.japwor.2013.03.002>
- Novy, D. & Taylor, A. M. (2020). Trade and uncertainty. *Review of Economics and Statistics*, 102(4), 749-765. https://doi.org/10.1162/rest_a_00885

- OECD Stat, Quarterly National Accounts. <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=QNA#>, Erişim tarihi: 10.07.2022.
- Pesaran, M. H., Shin, Y. & Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289-326. <https://doi.org/10.1002/jae.616>
- Ritzel, C., Kohler, A., Mann, S. & Beciu, S. (2018). The causal effect of reducing trade policy uncertainty: A comparative case study of Bangladesh's textile exports to Switzerland. *International Economics*, 156, 31-44. <https://doi.org/10.1016/j.inteco.2017.10.004>.
- Scotti, C. (2016). Surprise and uncertainty indexes: Real-time aggregation of real-activity macro-surprises. *Journal of Monetary Economics*, 82, 1-19. <https://doi.org/10.1016/j.jmoneco.2016.06.002>
- Sercu, P. & Vanhulle, C. (1992). Exchange rate volatility, international trade, and the value of exporting firms. *Journal of Banking ve Finance*, 16(1), 155-182. [https://doi.org/10.1016/0378-4266\(92\)90083-C](https://doi.org/10.1016/0378-4266(92)90083-C)
- Shin, Y., Yu, B. & Greenwood-Nimmo, M. (2014). Modelling asymmetric cointegration and dynamic multipliers in a nonlinear ARDL framework. Sickles, R., Horrace, W. (Ed.) *Festschrift in Honor of Peter Schmidt* (s. 281-314). Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-4899-8008-3_9.
- Tam, P. S. (2018). Global trade flows and economic policy uncertainty. *Applied Economics*, 50(34-35), 3718-3734. <https://doi.org/10.1080/00036846.2018.1436151>
- Tenreyro, S. (2007). On the trade impact of nominal exchange rate volatility. *Journal of Development Economics*, 82(2), 485-508. <https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2006.03.007>
- Thirlwall, A.P. (1982). *Export Functions. In: Balance-of-Payments Theory and the United Kingdom Experience.* https://doi.org/10.1007/978-1-349-06534-9_9
- TÜİK, *Dış Ticaret İstatistikleri Veri Tabanı.* <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=0¶m2=0&sitcrev=0&isicrev=0&sayac=5801>, Erişim tarihi: 01.07.2022.
- Yenisu, E. (2019). Türkiye’de ihracat, ithalat ve ekonomik büyüme ilişkisi: ARDL sınır testi yaklaşımı. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 18(3), 1175-1193. <https://doi.org/10.21547/jss.418935>.

Yılmaz, Ö. & Kaya, V. (2007). İhracat, ithalat ve reel döviz kuru ilişkisi: Türkiye için bir VAR modeli. *İktisat İşletme ve Finans*, 22(250), 69-84.

Zhou, F. & Wen, H. (2022). Trade policy uncertainty, development strategy, and export behavior: Evidence from listed industrial companies in China. *Journal of Asian Economics*, 82, 101528. <https://doi.org/10.1016/j.asieco.2022.101528>

Ek: Üç model için elde edilen NARDL denklemleri

		Model 1		Model 2		Model 3	
		Gözlem S.	114	Gözlem S.	101	Gözlem S.	114
		F(51, 61)	170,3	F(51, 61)	577,89	F(51, 61)	188,24
		Prob > F	0,000	Prob > F	0	Prob > F	0,000
		R-squared	0,922	R-squared	0,954	R-squared	0,935
		Root MSE	0,053	Root MSE	0,04448	Root MSE	0,051
Değişken*	Gecikme	Katsayı	Olasılık	Katsayı	Olasılık	Katsayı	Olasılık
_dy	L1,	0,460	0,006	1,195	0,005	0,441	0,023
	L2,	0,226	0,032	1,174	0,002	0,245	0,040
	L3,			0,768	0,010		
	L4,			0,343	0,061		
	L5,			0,133	0,214		
_dx1p	--,	1,188	0,356	0,568	0,694	1,348	0,366
	L1,	-1,209	0,594	-0,193	0,921	2,671	0,270
	L2,	-3,271	0,030	-1,312	0,597	1,301	0,576
	L3,	0,377	0,775	-1,807	0,247	1,782	0,231
	L4,			1,225	0,478	2,060	0,179
_dx1n	--,	2,808	0,001	3,502	0,000	2,573	0,000
	L1,	-6,890	0,050	-2,867	0,341	-2,476	0,440
	L2,	-2,020	0,535	-5,927	0,075	1,456	0,678
	L3,	-0,784	0,333	1,161	0,773	4,821	0,151
	L4,			-0,652	0,529	-0,301	0,740
_dx2p	--,	-0,077	0,588	0,166	0,379	0,017	0,921
	L1,	0,308	0,211	0,360	0,329	0,319	0,347
	L2,	-0,048	0,807	0,125	0,619	0,079	0,729
	L3,	0,216	0,144	0,346	0,157	0,203	0,371
	L4,			0,388	0,024	0,167	0,246
_dx2n	--,	-0,407	0,002	-0,371	0,008	-0,330	0,042
	L1,	0,388	0,157	0,251	0,512	0,280	0,363
	L2,	0,303	0,190	0,430	0,249	0,242	0,446
	L3,	-0,087	0,566	0,412	0,115	0,076	0,669
	L4,			0,019	0,922	-0,016	0,908
_dx3p	--,	0,066	0,045	-0,012	0,719	-0,025	0,422
	L1,	-0,005	0,896	0,011	0,771	-0,034	0,260
	L2,	-0,010	0,793	-0,059	0,093	-0,030	0,272
	L3,	0,046	0,248	-0,021	0,485	-0,018	0,441
	L4,			-0,025	0,425	-0,027	0,187
_dx3n	--,	-0,016	0,707	0,030	0,362	0,017	0,593
	L1,	0,031	0,491	0,059	0,151	0,092	0,024

Türkiye’de İhracat ile Belirsizlik Arasındaki Asimetrik İlişkinin Tespiti...

	L2,	0,010	0,793	0,116	0,005	0,092	0,008
	L3,	-0,054	0,143	0,007	0,873	0,000	0,992
	L4,			0,034	0,419	0,029	0,361
	--,	0,167	0,079	0,104	0,395	0,087	0,560
_dx4p	L1,	-0,341	0,023	-0,482	0,052	-0,364	0,044
	L2,	0,143	0,242	-0,236	0,216	-0,069	0,631
	L3,	-0,131	0,180	-0,281	0,134	-0,267	0,020
	L4,			-0,299	0,024	-0,072	0,537
	--,	0,562	0,000	0,453	0,000	0,479	0,001
_dx4n	L1,	0,026	0,885	-0,145	0,421	-0,026	0,880
	L2,	-0,193	0,189	-0,163	0,481	-0,215	0,269
	L3,	0,048	0,688	-0,298	0,134	-0,124	0,408
	L4,			0,068	0,660	-0,076	0,433
cons		0,054	0,395	0,142	0,050	0,178	0,062

*Tabloda yer alan değişkenlerden y: Bağımlı değişken olan ihracatı (X); x1: Dış alem gelirini (OECDY); x2: Reel efektif döviz kurunu (REER); x3: Belirsizlik endeksini (Model 1 için WUI, Model 2 için WTUI, Model 3 için TRUI); x4: İthalatı (M), cons ise sabit terimi göstermektedir. Değişkenlerin solunda yer alan “d” ifadesi değişkenin farkının alındığını, sağında yer alan “p” pozitif ve “n” negatif farkı ifade etmektedir. L ile ifade edilenler ise gecikme uzunluklarını göstermektedir. %10 güven aralığında anlamlı ilişki gösteren katsayıların yazı rengi değiştirilmiştir.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: The main purpose of the study is to determine the relationship between uncertainty and exports in Turkey. However, the concept of uncertainty has many definitions and various measurement methods in the literature. Considering these methods, the main purpose is expanded, and it is tried to investigate which of the domestic uncertainty, external uncertainty or trade uncertainty indices is more effective on exports.

Method: In order to achieve this aim, and in parallel with the frequent emphasis in the literature on the knowledge that the relationship between uncertainty and export may be asymmetric, the non-linear ARDL method has been adopted as the main analysis method of the study. On the other hand, while modeling, taking into account the theoretical origins of the export function, the income of the OECD representing the foreign world income and the real effective exchange rate were added to the analysis as control variables. In addition, the import variable was added to the model, since the literature contains extensive information on the import-dependent nature of Turkey's exports. The data in the study includes the

first quarter of 1993 and the third quarter of 2022, excluding World Trade Uncertainty Index (WTUI). In addition, all of the variables were included in the analysis in logarithmic form, and the effect of the changes in the variables was taken into account.

Results: Asymmetric relations of uncertainty on exports in Turkey has been determined in the short and long term by means of the indices developed by Ahir et al (2022). According to the results obtained, it is concluded that only domestic uncertainty has a negative effect on exports in negative shocks in the long run. However, it has also been revealed that different uncertainties in the short term have effects according to positive and negative shocks. While trade uncertainty has a positive effect on negative shocks and a negative effect on positive shocks; It has been revealed that global uncertainty has a positive effect only on positive shocks and domestic uncertainty has a positive effect on negative shocks. In addition, when the cumulative graphs of the asymmetric effects are examined, it is observed that the asymmetric effects are not very long-lasting, but the effects of trade uncertainty are more than both internal and external uncertainty. Another important finding in the study is that imports, which are placed specific to Turkey as a control variable in the export function, give significant results both in the short and long term in all models (under different uncertainty conditions). This result indicates that there is an asymmetrical relationship between the two variables and the dependence of exports on imports in Turkey.

Conclusion and Discussion: In line with the analyzes, the fact that only domestic uncertainty is effective in the long term reveals a serious result for policy makers. This finding, which supports the argument that trade relations with the foreign world will not be independent of domestic stability, shows that a foreign trade policy aimed at increasing exports can only be possible with long-term domestic stability. In addition, an import-dependent export phenomenon in Turkey indicates that policies aiming to increase exports and decrease imports through exchange rate effects (through the price mechanism) will have a weak effectiveness. In addition, it also points out that this link between exports and imports should be broken in the future in order to follow a healthy foreign trade policy.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.67517>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	03.01.2023	Submitted date
Kabul tarihi	01.03.2023	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.03.2023	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Yılmaz, E. (2023). İzmir Amerikan Konsolos Yardımcısı James Loder Park'ın Yunanların Gerçekleştirdiği Tahribata İlişkin Raporu. *Journal of History School*, 62, 29-50.

İZMİR AMERİKAN KONSOLOS YARDIMCISI JAMES LODER PARK'IN YUNANLARIN GERÇEKLEŞTİRDİĞİ TAHRİBATA İLİŞKİN RAPORU

Elçin YILMAZ¹

Öz

Bu çalışmada Amerikan Konsolos Yardımcısı James Loder Park'ın 11 Nisan 1923 tarihinde Amerikan Dış İşleri Bakanlığı'na gönderdiği rapor ele alınmıştır. Yunanlar, 30 Ağustos 1922 tarihinden itibaren İzmir'e doğru kaçmaya başlamış ve kaçtıkları yerleri tahrip etmişlerdir. Rapor, Yunanların İzmir'e doğru kaçarlarken geçtikleri yerlerde (Menemen, Manisa, Turgutlu, Alaşehir ve Salihli) gerçekleştirdikleri tahribatı ele almıştır. Bu tahribatı yerinde gözlemek üzere İzmir'den bir heyet ile hareket eden Park, gözlemlerini ve kanaatlerini ayrıntılı bir şekilde kaleme almıştır. Park, ayrıca Türk resmi makamlarının raporlarına, Türk resmi yetkililerinin beyanlarına ve son olarak da burada yaşayan insanların tanıklık ifadelerine yer vermiştir. Çalışmanın ele alınmasının temel nedeni raporun konuya ilişkin uluslararası kaynaklar arasında önemli bir yer teşkil etmesi ve bu zamana kadar yapılan araştırmalarda ayrıntılı bir şekilde ve karşılaştırmalı olarak ele alınmamış olmasıdır. Çalışma, Amerikan ulusal arşiv belgeleri, Türk resmi makamları tarafından hazırlanan raporlar, ulusal komisyonların hazırlamış olduğu raporlar ve telif eserlerden istifade edilerek oluşturulmuştur. Çalışmada doküman analizi tekniği kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Milli Mücadele, Yunan Mezalimi, Batı Anadolu, Amerika Birleşik Devletleri, James Loder Park.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Ekonomi Üniversitesi Ortak Dersler Bölümü, elcin.yilmaz@ieu.edu.tr, Orcid: 0000-0001-6385-8504

The Report of James Loder Park, Izmir American Deputy Console, on the Damage which Performed by The Greeks

Abstract

This study focuses on the report sent by the American Vice Consul James Loder Park to the American Ministry of Foreign Affairs on April 11, 1923. The Greeks started to retreat towards Izmir on 30 August 1922 and destroyed the towns that they passed through. The report dealt with the Greeks' destruction of these towns (Menemen, Manisa, Turgutlu, Alaşehir and Salihli) while retreating towards İzmir. In this report, Park, who travelled with a delegation from Izmir to witness and report this destruction, noted detailed observations and impressions. Park also included in his report statements from Turkish authorities and government officials, and the testimonies of the people living in these towns. Although the report makes an important contribution to the international literature on the subject, it has not been examined in detail in research. . The fundamental purpose of the study is to conduct a detailed investigation of the subject, and to make a comparative analysis with American national archive documents, Turkish official authorities reports, national commissions reports and copyrighted works. As a methodology, document analysis was carried out in the study.

Keywords: National Struggle, Greek Atrocities, Western Anatolia, United States Of America, James Loder Park

GİRİŞ

Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın bizzat yönettiği Türk taarruzu 26 Ağustos 1922 tarihinde sabah saat 4.30'da topçu ateşiyle başlamış, 30 Ağustos 1922'de kesin bir zaferle sonuçlanmıştır. Türk ordusu Dumlupınar'da Yunan ordusunun beş tümenini kısmen esir, kısmen de imha etmiştir. Bu savaş sonrasında Yunan ordusu panik halinde İzmir'e doğru kaçmaya başlamıştır (Çakmak, 2007, s.274). 1 Eylül'de Türk ordusu Uşak'a girmiş, 2 Eylül'de Uşak yakınlarında Yunan Başkomutan General Trikopis, II. Kolordu Kumandanı General Diyenis, Kurmay Başkanı Albay Yuvanis, 13. Tümen Kumandanı Albay Vandelis de dâhil olmak üzere 300 kadar Yunan subayı ile 5 binden fazla er esir alınmıştır. 3 Eylül'de Türk ordusunun takip hareketi devam etmiştir (Selek, 2020, s.773-774; Smith, 2002, s.420; Korsun, 2020, s.91-98). İzmir istikametinde kaçan Yunan ordusu bir taraftan çekildiği yerleri ateşe verirken diğer taraftan da sivil halkı katletmiştir (Çakmak, 2007, s.275).

Türk ordusu Mustafa Kemal Paşa'nın "Ordular İlk Hedefiniz Akdeniz'dir, İleri! Emri sonrası İzmir'e doğru ilerlemeye ve kaçan Yunan askerlerini dikkatli bir şekilde takip etmeye devam etmiştir (Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, 2006, s.478-480). Bu ilerleme 9 Eylül'de İzmir'in kurtarılmasıyla sonuçlanmıştır. Ancak bu süre içerisinde Yunanlar çekildikleri

kasabaları ve köyleri ateşe verip yakmışlardır. Uşak, Eskişehir, Aydın, Alaşehir, Turgutlu, Ahmetli, Salihli, Manisa ve İzmir Yunan askerlerince yakılmıştır (Turan, 1998, s.269; Sonyel, 1993, s.382; Su, 1982, s.50-51). Geri çekilirken topunu, tüfeğini bırakarak geçtiği yerleri kan ve ateş içinde bırakmaya devam eden Yunanlar 2 Eylül'de sadece Uşak'ın doğusunda "5 bin tüfek, 100 makineli tüfek, yüzlerce otomatik tüfek, 12 cebel topu, 1000 sandık cephane" bırakmak zorunda kalmıştır. Öldürülen Türklerin sayısı binleri geçmiş ve bunların çoğu işkence yapılarak öldürülmüştür (Tansel, 2019, s.166-167).

Yunanların geri çekiliş yolu üzerinde bulunan başta Eskişehir, Kütahya, Afyon, Uşak, Gediz, Salihli, Ahmetli, Kasaba, Akhisar, Manisa, Balıkesir, Bursa, Soma, Bergama, Kırkağaç, Akhisar, Nazilli, Aydın ve nihayet İzmir gibi kent ve kasabalarda söz konusu tahribatın yoğunlaştığı görülmüştür. Tahribat ve yıkım için "Yunan İhrak (Tahrip) Taburları" yani yangın çıkarmakla görevli birlikler kurulmuştur (Özkan, 2020, s.2299). Örneğin, Turgutlu kasabasında, Yunanlar tahrip taburlarını yedi süvari ve ikisi piyade olarak üçer kişilik yangın postalarından teşkil etmişlerdir. Yangın postalarının önündeki süvariler arkasındakilerin kumandanı olarak göğüslerinde kırmızı bir işaret, başlarında siyah bir kalabak, ellerinde boruya benzer parlak sarı bir teneke bulundurmuş, piyadeler ise bunların birisi içi bomba ile dolu bir sepeti ikincisi dezenfekte tulumlarına benzer benzin dolu bir aleti taşımıştır. Öndeki kumandan yakma emrini vermiş, sokak üzerinde olan evlere benzin dökülerek, bahçe veya avlu içerisinde olan evler ise penceresinden bomba atılarak yakılmıştır. Tamamıyla ateşe verilen bir ev yanmaz ise yakılması için yeniden bomba atılmış yahut benzin dökülmüştür (Karaosmanoğlu vd., 1980, s.64-65). Dolayısıyla anlaşılmaktadır ki yıkım ve tahribat planlı ve sistematik bir şekilde gerçekleştirilmiştir.

Tahrip taburları Manisa'da da faaliyet göstermiştir. Şehrin ileri gelenleri Manisa'da çıkacak bir yangını önlemek için çaba harcarken, işgal kuvvetleri komutanları Albay Bagorçı ve Filipos emirleri altındaki tahrip taburlarını hazır bekletmişlerdir. Tahrip taburları biri atlı, ikisi yaya ve üç kişilik postalardan meydana gelmiştir. Yayalardan biri içi bomba dolu bir sepet, ikincisi benzin dolu göktaşı tulumbaşı taşımıştır. Tahrip postalarına önce Manisa haritası üzerinde nasıl çalışacakları anlatılmış daha sonra görev yerlerine götürülerek gösterilmiştir. 5 Eylül 1922 Salı gecesi yangın postaları önce kışlayı ateşe vererek yangını başlatmışlar daha sonra da 6 Eylül Çarşamba günü sabahı da çarşıdan başlayarak bütün şehri yakmışlardır (Su, 1982, s.60; Karaosmanoğlu vd., 1980, s.120-122; Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, 1338, s.101). Yunan ordusunu idare edenler geri çekilme sahalarını tahrip edebilmek için muntazam bir plan çizmişlerdir. Tahrip edilecek her şehri, her kasabayı ve her köyü her şeyden önce silahlı kuvvetlerle sararak baştan aşağıya kadar soymak, sonra benzin dökerek ve

bomba atarak evleri yakmak, yangından kurtulmak için meydana çıkan çaresiz halkı en aciz kadın ve çocuklarına kadar kurşun yağmuruna tutmaktan ibaret olan bu tahrip planı Yunan ordusunun geçiş yoluna tesadüf eden her şehir, her kasaba ve köye tatbik edilmiştir (Karaosmanoğlu vd., 1980, s.117). Turgutlu'da olduğu gibi Alaşehir'de de Yunan Tahrip Taburları yerli Rumlarla beraber çeşmelerin başını tutmuş, halkı evlerine sevk ettikten sonra posta posta evlere girerek geniş ölçüde yağma, işkence ve öldürme işlerine girişmişlerdir (Su, 1982, s.108).

Yunanların geri çekilme yolları üzerinde gerçekleştirdikleri bu mezalim öyle büyük boyutlara ulaşmıştır ki, yangından sonra Uluslararası Kızılhaç ve Uluslararası Çocuk Esirgeme Birliği'nden yardım amacıyla Ege Bölgesi'ne gelen iki yabancı temsilcinin düzenledikleri raporda, buradaki ziyaretleri kadar acı verici bir görevle karşılaşmadıklarını, hiçbir yerde buradaki kadar halkın yüzlerinde okunan korku ve dehşet izlerine benzer acıklı bir görünüşe rastlamadıklarını söylemişlerdir (Su, 1982, s.107-108). Bu mezalime örnek şehirlerden birisi de Aydın olmuştur. Aydın Mutasarrıflığının 5 Eylül 1922 tarihindeki telgrafına göre, Yunanlar Nazilli'den Aydın'a kadar Menderes kıyısında bulunan köyleri ve nahiyeleri yakarak çekilmişlerdir. Aynı telgrafta Yunanların Pazarköy'de halkı camilere toplayıp para için baskı yaptıkları, köyü yakmaya başladıkları ve toplanmış halkın üzerine ateş ettikleri ifade edilmiştir. Aydın valisinin raporu ve bu rapora ilişkin zayıat raporuna göre, 675 ölü, 104 yaralı, 34 kayıp Türk'ün yanı sıra, Yunanların vapurlardan ve yollardan gizlemek maksadıyla denize attıkları ve defnettikleri Türklerin sayısı binleri aşmıştır. 111 kişi dövülmüştür. 113 kızın ırzına tecavüz edilmiştir. 115 kişi sebepsiz hapsedilmiştir (Turan, 2006, s.171). Dâhiliye vekili namına Müsteşar Ahmet Münir Bey'in 19 Ekim 1922 tarihli tezkiresinde, Aydın Sancağı'nda Yunanlıların 28.351 ev, 89 cami ve mescit, 6.640 han, hamam ve dükkân, 133 fabrika, yağhane, debbağhane, 140 okul ve medrese, 20 resmi bina yaktıkları ifade edilmiştir. Yunanların burada çeşitli işkence ve zulümlerle 1267 Türk'ü şehit etmiş oldukları da ilave edilmiştir. Yine Ahmet Münir Bey tarafından Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü'ne gönderilen tezkirede, Aydın Merkez Kazası'nda 16.462, Köşk Nahiyesi'nde 640, Umurlu'da 700, Değirmencik Nahiyesi'nde 2700, Karapınar Köyü'nde 200 hanenin yanmış olduğunun anlaşıldığı belirtilmiştir (Turan, 2006, s.173; Hocoğlu, 1985, s.221).

Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti Merkez-i Umumisi raporlarına göre, dört defa düşman elinden geri alınan Aydın-Söke mıntıkasında devamlı savaşa sahne olunması sebebi ile tahrip edilmedik bir köy kalmadığı gibi yollar dahi istifade edilemeyecek bir hale getirilmiştir (Türk Kızılayı, 2014, s.174). Vakit gazetesinin haberine göre ise, Aydın kaza merkezinde 16.462 hane yakılmıştır (Vakit, 1338, s.2). Aydın ilinde 104 köy tahrip edilmiş, 10.292 hane tamamen yanmıştır

(Özkan, 2020, s.2302). Aydın'da Yunanların yaptığı yıkım ve tahribat Türkiye Büyük Millet Meclisi tutanaklarına da yansımıştır. Aydın milletvekili Dr. Mazhar Bey, Aydın ve Söke'nin ve bunların etrafındaki birkaç yüz köyün tamamen yandığını söylemiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 11.09.1338, Devre:1, İçtima Senesi:3, s.617). Tüm bu raporlar ve belgeler göstermiştir ki, Türk ordusunun zaferi sonrasında çareyi İzmir'e doğru kaçmakta bulan Yunanlar ele geçiremeyeceklerini anladıkları toprakları yerle bir etmek amacıyla planlı bir yıkıma girişmişler, sadece yapılara değil burada yaşayan sivil halkın canına da kasıtlı bir eylem gerçekleştirmişlerdir.

James Loder Park ve Raporu

İzmir Amerikan Konsolos Yardımcısı ve Amerikan Başkonsolosluğu Sekreteri sıfatıyla James Loder Park 11 Nisan 1923 tarihinde Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na "*The Greek Retreat In Asia Minor*" başlıklı resmi bir yazı göndermiştir. Amerikan ulusal arşiv belgelerinden ulaşılan bu belgeye göre Park, Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na Yunanların geri çekilmeleri esnasında Menemen, Manisa, Turgutlu, Alaşehir ve Salihli'de gerçekleştirdiği mezalim ve sonuçlarını rapor etmiştir.

Park, ilgili belgede General Nureddin Paşa'nın İzmir'deki konsolosluk birlikleri ve gazete temsilcilerine 29 Eylül 1922 tarihinde bir davet gönderdiğini ve bu davet üzerine Alaşehir'e kadar bir tren yolculuğu yaptıklarını belirtmiştir. Park'a göre General Nureddin Paşa'nın daveti üzerine gerçekleştirilen bu seyahatin amacı İzmir-Alaşehir mintikasındaki toprakların Yunan ordusu geri çekilirken ne ölçüde yağma, ateş ve cinayete maruz kaldığını resmi kanallar ve basın aracılığıyla dünyaya bildirmek olmuştur (NARA-767.68116/34, s.1). Geziye katılan heyet içerisinde, İtalyan gazeteci G. Filipucci Giustiniani, "Le Levant"ın müdürü M. Mehmed Sırrı, "L'Echo de France"ın İzmir temsilcisi Fransız bir kadın gazeteci (belgede ismi belirtilmemiştir), "Vakit" gazetesini temsilen Naşit Hakkı Bey, Amerikalı Mühendis Mark O. Prentiss, Türk İstihbarat Subayı Cemaleddin Bey, bir Türk sinema fotoğrafçısı (belgede ismi belirtilmemiştir) ve Park'ın kendisi bizzat bulunmuştur. Park, gezi boyunca neler yaşandığını ve Yunanların yarattığı tahribata ilişkin gözlem ve bulgularını Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na rapor etmiştir.²

² İlgili resmi belgeye ilişkin bilgilerin özet haline Mehmet Hocaoğlu'nun 1985 yılında yayınladığı "Belgelerle Yunan Barbarlığı" adlı eserinde rastlanmıştır. Mehmed Hocaoğlu, *Belgelerle Yunan Barbarlığı*. Berekat Yayınları, Ankara, 1985, s.144-145. Ayrıca heyetin ilgili gezisi Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesince hazırlanan "Anadolu'da Yunan Zulüm ve Vahşeti" adlı eserde de bahsedilmiştir. Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, *Anadolu'da Yunan Zulüm ve Vahşeti*, Ankara,

Park, raporunda heyetin sabah saat 9'da Basmane terminalinde buluştuğunu, Menemen, Manisa (Magnesia), Turgutlu (Cassaba), Alaşehir ve Salihli'nin tamamının gezildiğini ve seyahatin 5 aşamada toplamda 2 günde tamamlandığını ifade etmiştir. Seyahat esnasındaki gözlemlerini de ayrıntılı bir şekilde rapor etmiştir. İlk olarak Menemen ve civarındaki gözlemlerini şu şekilde aktarmıştır:

“Menemen: Menemen'e geldiğimizde bizi Türk heyeti ve Türk ordusunun liderlerinden General Kazım Paşa karşıladı. Heyetin başkanının anlattığına göre, Yunan askerleri Menemen'e geldiğinde yoğun bir baskı altına alındığından Menemen'e fazla bir zarar verememişlerdir. Yunanlar geçerken çevredeki tepelerde bazı çarpışmalar dışında bu şehir geri çekilmeden neredeyse hiç etkilenmemiştir. Türkler bize 18 Türk erkeğinin atıldığı iddia edilen bir kuyu gösterdi. Kuyuda insan cesetleri olduğuna ki varsa bunların Türk cesetleri olduğuna dair hiçbir kanıtımız yoktu” (NARA-767.68116/34, s.2).

Park'ın yukarıdaki gözlemlerine ek olarak denilebilir ki 2 Eylül 1922'de Yunan ordusu geri çekilirken Menemen'den geçmeye başlamıştır. Yunan jandarma komutanı ve Rum cemaati reisinin emri gereği şehirlerinin yakılacağını öğrenen Menemen halkı bunun üzerine savunma kararı almış, 8/9 Eylül'de ellerindeki imkânlar ölçüsünde direniş göstermiş ve nihayet Türk ordusunun şehre girmesinden önce yakılmasını önlemiştir. Ancak bazı köylerin yakılmasına engel olunamamıştır. Örneğin, Menemen yakınlarındaki Asarlık Köyü ve Divrillik Çiftliği yakılmıştır. Asarlık köyündeki kadınların birçoğunun namusları kirlenmiş ve sonra ateşe atılarak öldürülmüşlerdir. Boşnak Köyü, Kozluca Köyü tamamen yakılmış, birçok çiftlik harap edilmiştir (Hocaoğlu, 1985, s.144). Yunanlar Menemen'i yakmaya fırsat bulamasa da büyük ölçüde tahrip etmişlerdir. Menemen ovasında 150 müslüman şehit edilmiştir (Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, 1338, s.64). Menemen katliamı üzerine tanzim edilen rapora göre, halkın birçoğunun göç etmiş olması sebebi ile Yunanların gasp ettiği malların ve yiyeceklerin kıymeti tespit olunamamıştır. 24'ü kadın, 46'sı çocuk 929 kişi öldürülmüştür. 15 kişi de yaralanmıştır. Dövme, ırza tecavüz, katliam göç dolayısıyla tespit olunamamıştır (Turan, 2006, s.134; Harp Tarihi Vesikaları Dergisi: Mart 1968, s.63, Yıl:17, Belge No:1435). Dolayısıyla denilebilir ki Park'ın raporunda ifade ettiği *“Menemen neredeyse geri çekilmeden hiç etkilenmemiştir”* ifadesi burada verilen yıkımı ve tahribatı yansıtmamaktadır.

1338, s.63-64, 102-103. Salahi Sonyel de “İngiliz Belgelerine Göre Kurtuluş Savaşında Manisa ve Bölgesi (1919-1922)” adlı makalesinin son paragrafında Park'ın raporundan kısmen de olsa bahsetmiştir. Salahi Sonyel, “İngiliz Belgelerine Göre Kurtuluş Savaşında Manisa ve Bölgesi (1919-1922)”, *Belleten*, 75(272), Ankara, 201, s.203-204.

Raporda Menemen ile ilgili gözlem ve görüşler belirtildiği gibi tam anlamıyla burada yaşanan felaketi anlatamamıştır. Manisa ile ilgili not edilen ifadeler ise daha kapsamlı ve resmî belgelerle örtüşen mahiyette ele alınmıştır. Park Manisa ile ilgili şunları söylemiştir:

“Manisa: İzmir’den 66 km uzaklıkta olan bu şehir bir caminin minaresinden kolaylıkla görülebileceği gibi tamamen yanarak yok olmuştu, sadece birkaç konut sağ kalmıştı. Bu tahrip edilen mülklerin adedi, yerel komite tarafından bize verilen rakamlarla oldukça doğru bir şekilde örtüşüyor gibi görünüyor. Bize verilen bilgiler şu şekildedir: Manisa vilayetinin nüfusu 50 bin kadardı. Bunların 8 bini Yunanlılardı. Bunlar daha sonra geri çekilen Yunan ordusuyla İzmir’e kaçtı. Yıkılan binalar arasında 10.300 ev, 15 cami, 2 hamam, 2.728 dükkân, 19 otel, 26 villa, 3 un değirmeni, 5 çiftlik evi ve şehrin hemen en yakınında 1.740 ev vardı. Kesin bir kanıtı dayanmaksızın Müslüman nüfusun 3.500’ünün alevler içinde öldüğü, 167’sinin de yaralandığı bize söylendi. Buna ek olarak 228 genç kızın Yunan askerleri tarafından kaçırıldığı iddia edildi.

Felaketin birçok görgü tanığı, Yunan askerlerinin yangınları söndürmeye çalışan herkesi ve yangın yüzünden evlerini terk etmek zorunda kalan birçok kişiyi vurduğunu duyduğumuzda bunları ciddiyetle doğruladı. Geriye kalan barınaksız ve aç nüfus, şehir merkezine yakın büyük bir parkta toplandı. Manisa’daki talihsiz insanların lideri ve temsilcisi Yarbay Kazım Bey barınak ve giysi ihtiyacını bize anlatmaya çabaladı. Konya ve Adana vilayetlerinde yeterli miktarda bulunduğunu ve sadece harap olmuş bölgelere dağıtım için zamana ihtiyaç duyduğunu belirtti” (NARA-767.68116/34, s.2-3).

Park’ın yukarıda “*bu şehir yanarak tamamen yok olmuştu*” diyerek tabir ettiği Manisa, Batı Anadolu’nun tarih ve mimarlık değeri en yüksek şehirlerinden biri olmuştur. Uzun bir geçmişe sahip olan Manisa, kırmızı kiremitli evleri, camileri, mescitleri, hanları, hamamları ile ünlü padişahlara mesken olan ve “Şehzadeler şehri” olarak bilinen bir yer olmuştur. İkinci Murat, Fatih Sultan Mehmet, Kanuni Sultan Süleyman, Üçüncü Murat gibi önemli Osmanlı padişahları şehri en gözde mimarlık eserleri ile güzelleştirmişlerdir. Yunanlar, Anadolu’dan çekilirken Batı Anadolu’nun bu bayındır ve eşsiz şehrini bir kül yığını haline getirmişlerdir (Su, 1982, s.53). Yunanlar Manisa’dan geçerken kasabalarıyla civar köyleri yakmış ve halkına çok ağır bir zulüm yaşatmıştır (Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, 1338, s.100-101; Çelebi, 2010, s.84; Turan, 2006, s.189). Yunan tahrip taburları binalara yakıcı maddeler dökerek yakmış, yangından kaçan halkın üzerine ateş açmışlardır. Yunan Merkez Komutanının emriyle ve Hükümet binasının yakılmasıyla Manisa’da başlayan yangın öncesi yerli Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler şehri terk etmeye başlamışlardır (Turan, 2006, s.190; Matbuat

Müdüriyet-i Umumiyesi, 1338, s.101). Manisa yangını esnasında bazı insanlar şehit olurken bazıları da yangını söndürmek istediği için Yunan askerleri tarafından öldürülmüşlerdir. Yangın esnasında 2.000 Türk şehit edilmiştir. Diğer yandan Yunanlar geri çekilirken birçok Müslümanı alıp götürmüşler, örneğin Yarhasanlar mahallesinden bu suretle götürülen 500 kişinin hayatından bir daha haber alınmamıştır (Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, 1338, s.101). Manisa’da iki gün iki gece süren yangın sonrası 3.500 kişi ateşe atılarak, 855 kişi kurşunlanarak öldürülmüş, 167 kişi de yaralı olarak tedavi altına alınmıştır (Turan, 2006, s.191). 11.337 evden 10.700 ev, 13 cami, 2.728 dükkân 19 han, 26 bağ kulesi, 3 fabrika ve 5 çiftlik yanmıştır. Köylerde yakılan evlerin sayısı 1.740 adet olarak tespit edilmiştir (Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, 1338, s.99-100; Karaosmanoğlu, vd, 1920, s.60). Manisa’yı yakan Yunan taburları halkın önemli bir kısmının Manisa dağlarına sığındığını görünce iki taraftan bu dağları sarmaya çalışmışsa da Türk askerinin yetişmesi üzerine başarılı olamamıştır (Turan, 2006, s.191; Us, 1964, s.62). Yangın sonrası Manisa’nın kıymetçe %99’unu teşkil eden kısmı yakılmıştır (Us, 1964, s.60; Turan, 2006, s.192). Batı Anadolu’nun en zengin ve en büyük kasabalarından biri olan Manisa’nın uğradığı zarar ise resmî raporlarda 150.000 olarak tespit edilmiştir (Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, 1138; s.101). Çalışmaya konu olan Park ve heyetinin gerçekleştirdiği seyahat, Anadolu’da Yunan Zulmü ve Vahşeti adlı esere de konu olmuştur. “İki Gazete Muhabirinin Manisa’da Gördükleri ve İştikleri” başlıklı yazıda “Vakit” gazetesi yazarı Naşit Hakkı Uluğ’un aktardığı üzere Park, olup biteni ve orada anlatılanları dinledikten sonra Amerikalıların hissiyatına tercüman olmak üzere Türkçe şu cevabı vermiştir:

“Söylediklerinizin hepsini tasdik ve kabul ediyoruz. Felaket-zede millete yardımın vazife-i insaniye olduğunu biliyoruz. Amerikalılar bundan evvelki felaket-zedelere nasıl yardım etmiş ise, bu zavallılara da yardımı vazife biliriz. Bir hakikati gördük. İnşallah bunu milletlerimize de göstereceğiz. İşe siyasi bir nazar ile bakmıyoruz. Biz burada yalnız müteallim ve mustarip bir insaniyet görüyoruz” (Yunan Zulüm ve Vahşeti, 1338, s.104-105).

Manisa 3 yıldan fazla süren Yunan işgalinden, 8 Eylül 1922 tarihinde kurtulmuştur, ama ne yazık ki şehrin büyük bir bölümü yok edilmiştir. Türk ordusunun süvari birlikleri 8 Eylül günü önce şehrin çevresindeki bağlarda, sonra şehir içinde mevzilenmiş olan Yunan askerleri ile çatışmıştır. Beklenenden uzun süren bu çatışmalar ise kaçırmaktan başka çaresi olmayan Yunanların, şehri tamamıyla yok etme niyetinin göstergesi olmuştur (Bilgi, 2022, s.240-241). Manisa’da Yunanların çıkarttıkları yangın büyük bir felakete sebep olmuş, şehri tamamen yıkıma uğratmış, mimari ve kültürel eserleri yok etmiştir. Genci, yaşlısı her birden büyük bir zulme uğramıştır. Bu yıkımı görmezden gelmeyen ve acı

çeken insanların çaresizliğini anladığını ve acılarını paylaştığını belirten Park gerçekleri raporunda da ele almış, tanık ifadelerine yer vermiştir. Tanık ifadelerinin ve resmi makam yetkilerinin paylaştığı bilgilerin doğruluğunu raporunda teyit etmiştir. Manisa'dan sonra Turgutlu ve burada yaşananlar ise şu şekilde aktarılmıştır:

“Turgutlu: Bizi istasyonda karşılayan heyetten yine rakamlar geliyordu. Bu rakamların güvenilirliği kanıtlanabilir ya da kanıtlanamaz değil ve göründükleri gibi alınmaları gerekir, ancak benim kendi gözlemim, yaklaşık olarak doğru oldukları yönünde. Turgutlu'nun 40 bin kişiden oluştuğu ve bu nüfusun 3 bininin gayri müslim olduğu bize söylendi. 37 bin Türk'ten sadece 6 bini yaşıyor. 2.000 binadan sadece 200'ü geride kaldı. 3 bin gayri müslim tabii ki şehir ateşe verilmeden (önce) uyarılarla şehirden uzaklaştırılmış. Şehrin, bir dizi Rum ve Ermeni sivil tarafından desteklenen Yunan askerleri tarafından sistematik olarak tahrip edildiğine dair yeterli tanıklık mevcuttu.

Gaz yağı ve benzin şehri daha kesin, hızlı ve tamamen yakmak için özgürce kullanılmıştı. Bir şehir turu, yanma hikâyesinin abartılmadığı konusunda bizi tatmin etti. Türk nüfusunun evsiz kalan insanları sokaklarda amaçsızca dolaşıyor gibiydi, çok az bina sağlam bulundu ve çoğu zaman evlerinin kömürleşmiş kalıntıları arasında sıkışmış acınası anne örnekleriyle karşılaştık. Oğullarını kızlarını kaybeden ya da cerrahi müdahalesi mümkün olmayan ağır yaralar nedeniyle acı çeken kadın ve erkekler. Bu türden sadece birkaç izole vaka gözlemlendi, ancak bunlar yine de mevcuttu. Hikâyeler, bireysel yağma, cinayet ve yıkım vakalarıydı. Ancak elimizde kesin bir kanıt olmadığı için bunlar üzerinde duramayız. Ama gerçek şu ki binaların yüzde 90'ı yok edilmiş ve bu gerçekler, şehrin yıkımının yalnızca tesadüfi olmadığı ve kesinlikle kasıtlı ve isteyerek olduğu sonucuna varmak için yeterli görünüyor” (NARA-767.68116/34, s.4-5).

Park'ın da yukarıda aynen ifade ettiği gibi Turgutlu, Yunanlar tarafından tamamen yakılmıştır. Turgutlu'daki yangında tahribat ve yıkım çok büyük olmuştur (Us, 1964, s.60; Turan, 2006, s.196; Hocoğlu, 1985, s.144). 7 Eylül 1922 tarihli harp raporuna göre, Yunan ordusu Turgutlu'yu tamamen yakmıştır (Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Mart 1968, s.63, Yıl:17, Belge No:1428). Turgutlu da Batı Anadolu'daki diğer yerler gibi önceden hazırlanmış bir planla yakılmıştır. Turgutlu belediye reisinin verdiği bilgiye göre, 4 Eylül 1922'de istasyondaki benzin depolarının ve ticari ambarın yakılmasıyla yangın planlı bir şekilde başlamıştır (Hocoğlu, 1985, s.250-251; Turan, 2006, s.196). Yerli Rumlardan ve Ermenilerden oluşan yangın taburları Turgutlu'nun birçok mahallesini ateşe vermişlerdir. Yangının sönmesine meydan bırakmamak ve sağlam binaları tamamen tahrip etmek için sürekli bombalar atılmış, halkın

yangını söndürmesine mâni olunmuştur (Turan, 2006, s.196; Özcan, 2003, s.172). Yunanlar 6.000 haneli Turgutlu'da 5.800 ev yakmışlardır. Geriye ancak 200 kadar ev kalmıştır (Turan, 2006, s.196; Hocoğlu, 1985, s.145). Yerli ve yabancı basın mensuplarından oluşan heyetin incelemesine göre Turgutlu'da 1.200 Türk öldürülmüş veya yaralanmıştır. Yunanlar burada pek çok ihtiyarın gözlerini oymuşlar, çocukları süngülemişler, 100 kadar kızın ırzına saldırmışlardır (Turan, 2006, s.198; Hocoğlu, 1985, s.145).

Mezalimi tahkik eden heyetin resmî raporuna göre Turgutlu, Yunan Erkân-ı Harbiyesinin “ihrak planı teşkilatı” tarafından yakılmıştır. Yerli Rum ve Ermenilerden oluşan, göğüslerinde kırmızı kumaş, başlarında siyah kalpak bulunan yangın taburları kasabanın birçok noktasını ateşe vermişlerdir. Yangının sönmesine meydan bırakmamak ve sağlam binaları tamamıyla yıkmak için sürekli surette bomba atılmış ve her tabur, yakmaya memur olduğu mahalle tamamen mahvoluncaya kadar başında beklemiştir. Evlerini kurtarmak isteyen veya kaçmak isteyen kadın, erkek ve çocuklar kurşun, süngü ve dipçik ile öldürülmüştür (Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, 1338, s.122). Park, yazısında kronolojik olarak Turgutlu'yu anlattıktan sonra Alaşehir başlığını vermiş ve aşağıdaki gibi anlatımına devam etmiştir. Ancak başlangıç cümlesinde Salihli'den sonra Alaşehir'e geldik ifadesini kullanırken, biraz sonra gezide en son olarak Salihli'ye geldiklerini ifade etmiştir. Burada kurgusal anlamda bir tutarsızlık olmakla birlikte çalışmada özgün yazıya sadık hareket edildiği için aynı sıralama takip edilmiştir.

“Alaşehir: Salihli'den sonra Alaşehir'e geldik. Tanıklardan şu hikâyeyi dinledik: Anlatılanlara göre, 3 Eylül 1922'de ilk yangın Pazar bölgesinde gözlemlendi ve diğer tüm bölgelere sıçradı. Yunan askerlerine, kendi ırklarından siviller tarafından çok maddi yardım yapıldı. Hem askerler hem de siviller tarafından yağma büyük bir titizlikle sürdürüldü. Sivil Yunanlar, başlıca tüm ana su şebekelerini ve su kemerlerini etkili bir şekilde yok ederek su kaynağını kesmede etkiliydiler. Türkler evleri yakılarak zorla çıkarıldılar. Yunanlar tarafından vuruldular. Binaların duvarlarını gazyağı ile ıslatmak için el pompaları kullanıldı. Alaşehir'in yok edilmesinin önceden planlandığı, 2 Yunan askeri tarafından uyarılmış olan Eyüp Hilmi adlı bir Türk tarafından doğrulandı. Askerler Eyüp Hilmi'ye geri çekilen Yunan ordusu o bölgeye ulaşır ulaşmaz şehrin yakılacağını bildirmişler. Türk sivillerin şahsına yapılan mezalime ilişkin deliller şimdiye kadar eksikti, ancak ertesi gün bizi ikna etmek amacıyla çok sayıda tanık getirildi. Onları dinledik ama hala yeterli kanıta dayalı değildi. Hikâyeler abartılmıyordu ama hala kanıta ihtiyacımız vardı. Anlatılar şu türden hikâyelerdi:

Felaketin doğrudan bir sonucu olarak aklımı kaybettiği iddia edilen bir kız, açık bir şekilde mantıklıydı; bir kızın her türlü korkunç aşağılamaya maruz

kaldığı söylendi, bir başka kızın taşınarak zulme uğradığı anlatıldı. Tüm bu anlatılanlara rağmen bu vahşeti kanıtlamamız mümkün değildi. 600 ölünün listesi bize sunuldu. Bu liste yerel yetkililer tarafından usulüne uygun olarak imzalanmış ve mühürlenmiştir. Bu listeyi kabul etmekten başka yol yoktu, çünkü bu şartlar altında Alaşehir'in koşulları da düşünülecek olursa bu kadar ölü oranı abartılmış değildi. Ayrıca şehir kalıntıları arasında yaptığımız araştırmada, yanmış ve siyah, üzerlerine yapışmış saç ve et kalıntılarıyla birçok kemik ve kafatası bulduk. Israrımız üzerine yeni yapılmış bir dizi mezar bizim için gerçekten açıldı ve bu cesetlerin dört haftalıktan daha eski olmadığına tamamen ikna olduk. Alaşehir'i yakmak için kerosen veya benzin kullanıldığı da ortaya çıktı. Yıkılmadan kurtulan bazı binalar, tuğla katmanları arasında aralıklarla uzanan kömürleşmiş tahta şeritlerin varlığı, üzerlerine yanıcı bir sıvı serpildiğine dair sessiz tanıklıklar yaptı. Ayrıca, tamamen taştan inşa edilen bazı camilere yangın bombalarının atıldığı da belliydi, çünkü birkaç örnekte bu taş yapılar tamamen boşaltılmıştı, duvarlardaki beyazlatılmış boşluklar, siyah halkalarla çevrelenmiş, bombaların patladığı yerleri ve sıvaları gösteriyordu” (NARA-767.68116/34, s.6-7).

Alaşehir iki yıldan fazla bir süre Yunan işgali altında kalmıştır. 30 Ağustos 1922'de şehrin ileri gelenlerini tutuklamakla işe başlayan Yunanlar yerli Rumların da katılımıyla Alaşehir'i yağmalamışlardır. Alaşehir Yunan geri çekilişi esnasında tamamen yakılmıştır (Su, 1982, s.104; Turan, 2006, s.203; Us, 1964, s.60). Alaşehir kasabası da diğer kasabalar gibi Yunanların yangın taburları tarafından yakılmış, evleri, dükkânları ve ahalisi de muayyen bir plan dâhilinde baştanbaşa yağma edilmiş ve soyulmuştur (Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, 1338, s.106). 5 Eylül 1922 tarihli harp raporuna göre Alaşehir'de yangın 4 Eylül akşamı başlamıştır (Harp Tarihi Vesikalari Dergisi, Mart 1968, Sayı:63, Yıl:17, Belge No:1422). 3 Eylül 1922'de Alaşehir'e gelen bir Yunan subayı şehrin ileri gelenlerine, şehri yakmak üzere bir yangın taburunun gelmekte olduğunu ve herkesin başının çaresine bakmasını söylemiştir. Yunanlar, şehrin bütün sularını kestikten sonra gaz ve benzin dökerek şehri ateşlemişlerdir. Yangın müfrezesi yangın bombalarıyla yangının genişlemesine çalışmıştır. Yangını söndürmek isteyenler kurşunlanmışlardır (Turan, 2006, s.203; Su, 1982, s.105-106).

Yunanlar Alaşehir yangınında 600 kişiyi öldürmüşlerdir. Köylerde ve şehirde 200'den fazla yanmış ceset bulunmuştur. Dükkânlar ve mağazalar talan edilmiştir (Su, 1982, s.106; Turan, 2006, s.204). Yerli ve yabancı basın mensuplarından oluşan heyetin incelemelerine göre 4000 haneli Alaşehir'de ancak 100 ev kalmıştır. Ayrıca 10 dükkân, 10 cami, 20 mescit, istasyon binası ve 22 köyün evleri yakılmıştır. Bu köyler halkının büyük bir kısmı öldürülmüş bunlardan kurtulan 50 yaralı tedaviye alınmıştır (Turan, 2006, s.204; Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, 1338, s.106-107). Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

tarafından yayınlanan eserde de Yunanların Salihli, Alaşehir ve Menderes civarındaki köyleri tamamen yakıp Müslümanları insanlık tarihinde misli görülmedik bir kötülük ve fecaatle katlederek yaktıklarına şahit olduğu belirtilmiştir (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 1996, s.283). Şerafettin Turan'a ve Harp Tarihi vesikalarındaki raporlara göre, Alaşehir'deki 4.500 evden 4.300'ü yanmış, kasabadaki 11.500 kişiden 8.500'ü kurtulabilmiştir. Düşman geri çekilişi esnasında Eşme ve Alaşehir kasabalarını ve bu mıntıkadaki köyleri bir kısım halkı ile tamamen yakmış ve ahaliden bir kısmını feci bir surette öldürmüştür (Turan, 1998, s.269; Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Mart 1968, s:63, Yıl:17, Belge No:1423). Alaşehir'in uğradığı bu felaket karşısında Birinci Ordu Komutanı Nureddin Paşa 5 Eylül'de bir rapor vermiştir. Bu rapora göre düşman Alaşehir ve ova köylerinin bütününe yakmış, kadın ve çocuk ayırt etmeden bütün halkı vahşice öldürmüştür. Canlarını kurtarabilen bir kısım halk dağlara kaçmış, günlerce aç kalmış ve perişan olmuşlardır (Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Mart 1968, s:63, Yıl:17, Belge No:1462).

Alaşehir'in Yunanların geri çekilişi esnasında yakıldığı İtalyan arşiv belgelerinde de bildirilmiştir. 6 Eylül 1922'de İzmir'den 6 Eylül 1922'de Deniz Subayı Viscardi'den Denizcilik Bakanlığı'na ve İstanbul'daki Levant Filo Komutanlığı'na, Manisa yakınındaki Alaşehir ve köylerinin, Türklerin önünden düzensiz bir şekilde kaçan Yunanlar tarafından yakıldığı bildirilmiştir. 7 Eylül'de İtalya Konsolosu Kont Carlo Senni de İstanbul İtalya Büyükelçiliği'ne gönderdiği bir telgrafta Salihli, Turgutlu ve Manisa ile buralara bağlı bütün köylerin, İzmir'e doğru kaçmakta olan Yunanlar tarafından yakıldığını yazmıştır (Çelebi, 2010, s.50-51). Millî Savunma Bakanlığı'na gönderilen raporlarda düşmanın geri çekilme esnasında Eşme ve Alaşehir kasabalarını ve bu mıntıkadaki köyleri bir kısım halkıyla birlikte topluca yaktığı ve ahaliden bir kısmını feci bir şekilde şehit ettiği belirtilmiştir (Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Mart 1968, s.63, Yıl:17, Belge No:1423). Yine 6 Eylül 1922 tarihli harp raporunda düşmanın Alaşehir kasabasını ve ovadaki köyleri tamamen yaktığı ve kadın, çocuk birçoğunu katlettiğini ve düşmanın bir program dâhilinde halkı ve milli serveti imha ettiği artık sabit olunmuştur denilmiştir (Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Mart 1968, s.63, Yıl:17, Belge No:1425). Düşmanın Alaşehir'de beraber alıp götürdüğü bir kısım erkek ve kadın Türk ordusu tarafından kurtarılmış ancak düşman götüremeyeceğini anladığı esirleri maalesef kılıçtan geçirdiği rapor edilmiştir (Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Mart 1968, s.63, Yıl:17, Belge No:1426). Yunanların Afyon'dan İzmir'e çekilirken pek çok katliam, yağma yaptıklarının ve yaktıklarının güvenilir kaynaklar tarafından söylendiği geri çekilirken bütün şehir ve köyleri keyfi olarak ve sistemli bir şekilde yaktıkları ve

İzmir'i terk ettikleri gün pek çok Müslümanı hiçbir neden olmadığı halde tutuklayarak beraberlerinde Yunanistan'a götürdükleri de İtalyan resmi arşiv belgelerinde belirtilmiştir (Çelebi, 2010, s.52). Dolayısıyla Alaşehir'de Yunan askerleri tarafından kasıtlı ve planlı bir şekilde gerçekleştirilen mezalim hem ulusal hem uluslararası resmi raporlarda hem de Park'ın raporunda olduğu gibi gün yüzüne çıkartılmıştır. Park raporunda son olarak Salihli topraklarında gördüğü ve işittiği hususları aktarmıştır:

“Salihli: 30 Eylül 1922’de İzmir’e doğru giderken en son araştırma yapmak üzere gittiğimiz şehir Salihli idi. Şehrin üçte ikisi yangın sebebi ile yok olmuştu. Bizi resmi olarak geçici ofisinde şehrin Valisi karşıladı. Bize aşağıdaki birtakım istatistikî bilgileri sundu. Valiye göre, ‘Şehrin övündüğü 3.000 evden 1.000’i ayakta kalmıştı. Bunlar arasında 402 dükkân, 24 otel, 16 fırın, 21 kahvehane, 5 un değirmeni, 1 sinema evi, 2 cami, 1 Yahudi havrası ve hükümet binası olan telgrafhane yer alıyor. 10.000 olan eski toplam nüfusun tam 9.000’i Müslümandı ve bunlardan 1000’i kayıptı. O zamana kadar 76 ceset bulundu ve gömüldü. Organize kundakçılığın hikâyesi, zaten ilgili olanlarla aynı şekilde anlatılıyor. 1.000 Yunan sivil, kasabanın ateşe verilmesinden iki gün önce kaçmıştı.’

İlk olarak, Türk sivil sakinlerine uygulanan şiddete dair kesin kanıtlar sunuldu. Bireysel inceleme için en az 30 vaka bize getirildi. Bu vakalar içerisinde erkekler, kadınlar ve çocuklar mevcuttu. Bu kişiler, bariz bir şekilde son zamanlarda gerçekleştirilen yaralanmalardan ve sakatlanmalardan mustarıptı. Bir adam bize sol kulağını gösterdi, yarısı kesilmişti. Bir kadının başparmağı yoktu, bir çocuğun kasıklarında kurşun yarası vardı, bir adam boğazından vurulmuştu, bir erkek çocuğu ayağından vurulmuştu ve bize en basit şekilde bunun bir Yunan askeri tarafından kasıtlı olarak yapıldığını anlattı ve yaşlı bir adamın sırtı ciddi yaralar ile kaplıydı ve daha nice... Küçük çocukların kendilerini dramatize etme çabası göstermeden anlattıkları sayısız kafa kesme hikâyesi vardı. Bazı tecavüz vakaları, grubumuzdaki kadın tarafından soruşturuldu ve onu tatmin edecek şekilde doğrulandı. Bunlar dışında 200 kişi bize yaralarını göstermekte istekliydi, gördüklerimizin samimiyetine bakılırsa, bu vakaların çoğuna gereken önemi vermek zor olmadı” (NARA-767.68116/34, s.8-9).

Park'ın raporunun en son kısmında yukarıdaki gibi yer alan Salihli, Yunanların geri çekilişleri esnasında civar köyleriyle birlikte tamamen yakılmıştır. Salihli de diğer her tarafta olduğu gibi Yunan taburları tarafından yakılmıştır (Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, 1338, s.117). Yunanlar 4 Eylül 1922’de Salihli ile köylerin irtibatını keserek bütün halkı şehre kapatmışlar, 5 Eylül 1922’de de yerli Rumlarla birlikte mezalime başlamışlardır. Yangın esnasında halk soyulmuş, yangından kaçmak isteyenler öldürülmüşlerdir (Turan, 2006, s.200; Hocaoğlu,

1985, s.238-239; Özcan, 2003, s.173; Su, 1982, s.99-100). 7 Eylül 1922 tarihli harp raporuna göre, Yunan Salihli kasabasını ve civarındaki köyleri tamamen yakmıştır (Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Mart 1968, s.63, Yıl:17, Belge No:1428). Salihli'nin her biri 40 haneden 200-300 haneye kadar çıkan köylerinden 14 köy tamamen, 6 köy de kısmen yakılmıştır. Salihli'de ayrıca, hükümet konağı ile 3 okul, 1 havra, 2 bin ev, 24 han ve otel, 16 fırın, 21 kahvehane, 5 fabrika, 1 sinema, 2 cami, PTT binası ve istasyon yakılmıştır. 15.000 nüfuslu Salihli'nin kurtarılmasının ardından kasabada 8.000 kişinin kaldığı görülmüştür (Su, 1982, s.100; Özcan, 2003, s.174; Hocoğlu, 1985, s.146). Salihli tüm yerleşim yerleri ve insanlarıyla birlikte yerle bir edilmiştir. Diğer yerlerle aynı şekilde yangınlar çıkartılmış, halk soyulmuş ve öldürülmüştür.

Mezalimi tahkik eden heyet raporu da bunu doğrulamaktadır. Rapora göre, Salihli yangın taburları tarafından 6 Eylül'de dört taraftan tutuşturulmuş ve yangın esnasında bütün halk soyulmuş, dağa kaçamayanlar yakılmış veya öldürülmüştür. Bu esnada yangını söndürmek isteyenler şehit edildiği gibi ahalden 100 kişi ateşe atılıp yakılmıştır. Şehit sayısı belli olmamakla birlikte enkaz altından kavrulmuş cesetler tespit edilmiştir. Yarım asırda vücuda gelmiş muntazam yeni ve zengin bir kasaba merkezi olan Salihli'de 2000 hane ile 402 dükkân, 2 cami, 22 han, 2 otel, 12 fırın ve 5 fabrika yanmıştır. Yunanlar zengin-fakir hiç kimsede para ve kıymetli bir şey bırakmamışlardır (Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, 1338, s.117-118). Park, seyahat esnasında gördükleri yerleri yukarıda aynen verdiğimiz gibi anlattıktan sonra raporunun sonunda gözlemlerinin net olarak şu sonuçlara vardığını belirtmiştir:

1. *“Heyetimizin ziyaret ettiği iç şehirlerin yıkımı Yunanlar tarafından gerçekleştirilmiştir.*
2. *Şehirlerin yıkıma uğramış kısımlarının oranları şöyledir:*
Manisa: %98
Turgutlu: % 90
Alaşehir: % 70
Salihli: %65
3. *Bu şehirlerin yakılması gelişigüzel, aralıklı, tesadüfi değildir, iyi planlanmış ve baştan sona organize edilmiştir.*
4. *Çoğu kasıtlı ve nedensiz olan birçok fiziksel şiddet örneği vardı. Yunanlar tarafından işlenen "vahşetlerin" incelenen dört şehirde binleri bulunduğu rahatlıkla tahmin edilebilir. Bunlar, bu tür vahşetlerin olağan üç tipinden, yani cinayet, işkence ve tecavüzden oluşuyordu” (NARA-767.68116/34, s.9)³.*

³ Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti Merkez-i Umumi raporlarına göre, Yunan işgalinden evvel “77026” meskeni, “99500” nüfusu olan “Manisa”, “Turgutlu”, “Salihli”, “Alaşehir” ve “Eşme”

Park bu sonuçları paylaştıktan sonra, raporunda söz konusu bölge esas Türk faaliyetlerinin mahalli olmadığından Türklerin İzmir'de ve başka yerlerde yaptıkları aşırılıklar hakkında hiçbir şey söylenmediğini vurgulamıştır. Park'a göre, İzmir faciasında bir bütün olarak Türk, medeni dünyanın sempatisini ve saygısını yitirme yönünde elbette çok ileri gitmiştir ancak bu raporun amacı, olayın bu tarafını ortaya koymak olmamıştır. Park ayrıca seyahatin resmi fotoğrafçısından satın alınan ve Manisa, Turgutlu, Alaşehir ve Salihli'den sahnelerin gösterildiği bir sinema filmini sunduğunu da raporunda belirtmiştir. Belgede geçen fotoğraf lar ayrıca ekte sunulmuştur.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Yunan ordusunun İzmir'e doğru kaçıışı esnasında geçtiği şehir ve köylerde yarattığı yıkım ve mezalim İzmir Amerikan Konsolos Yardımcısı ve Amerikan Başkonsolosluğu Sekreteri sıfatıyla James Loder Park'ın da bulunduğu ve çalışmanın başında isim ve unvanları bahsedilen kişilerden oluşan bir heyet tarafından soruşturulmuştur. İzmir'den hareketle Alaşehir'e kadar olan coğrafyayı gezen heyet, bizzat yerinde olayları yaşayan halk ile temas etmiş ve gözlemlerini kaleme almışlardır. Çalışmaya konu olan belge ise Park'ın Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na 11 Nisan 1923 tarihinde göndermiş olduğu geziye dair raporu kapsamaktadır.

Rapora göre, Manisa, Turgutlu, Alaşehir ve Salihli Yunan ve Ermeniler tarafından tamamen tahrip edilmiş ve bu kasabalar bir kül ve taş yığınına dönüştürülmüştür. Menemen'de ise Türk ordusunun zamanında yetişmesi neticesinde yangın çıkmamıştır. Ancak Türk resmi rapor ve tutanaklarına bakıldığında Menemen'de yangın çıkmamış olsa da kasabanın civarındaki köyler ve çiftlikler, örneğin Boşnak Köyü, Asarlık Köyü, Divrillik Çiftliği, Kozluca köyü tamamen yakılmış, Menemen ovasında 150 Müslüman şehit edilmiştir. Kızların ve kadınların ırzlarına geçilmiş ve sonra erkeklerle birlikte öldürülerek kuyulara atılmışlardır. Park'ın raporuna göre, Manisa'da da 3500 kişi yakılarak öldürülmüş, 167 kişi yaralanmış, 228 genç kız Yunan askerleri tarafından kaçırılmıştır. Manisa'da gerçekleşen mezalimi konu edinen Türk resmi rapor ve tutanaklarında benzer rakamlar ve bilgiler bulunmakla birlikte, Anadolu'da Yunan Zulüm ve Vahşeti adlı eserde bahsettiğimiz heyetin varmış olduğu

havalisinde işgal esnasında nüfusun "43000" eksildiği, "25236" meskenin ihrak ve tahrip edilmiş olduğu rapor edilmiştir. Bu sonuçlar sadece Yunan'ın geri çekilmesi esnasında değil işgal dönemini de kapsamaktadır. Türk Kızılayı, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları*, Yay. Haz. Murat Uluğtekin ve Gül Uluğtekin, 2014, Ankara, s.174-175.

sonuçlar konu edilmiştir. Ancak burada dikkatimizi çeken bir husus şu olmuştur: Yunanlar tarafından tahrip edilen hane sayısı bu eserde 10.700 olarak verilmiştir. Oysaki Park'ın raporunda Yunanlar tarafından tahrip edilen hane sayısı 10.300 olarak kaydedilmiştir. Ayrıca 855 kişi kurşuna dizilerek öldürüldü bilgisine yine bu raporda rastlanılmamıştır. Tabii bu ve bunun gibi farklılıklar Yunanlar tarafından gerçekleştirilen mezalimin derecesini ve etkisini değiştirmekten veya azaltmaktan çok uzaktır. Turgutlu da Menemen ve Manisa gibi Yunanların geri çekilişi esnasında yıkımdan, yangından ve şiddetten payını büyük oranda almış, Park burada Yunan ve Ermenilerin şehri tamamen yaktığını ve Turgutlu'nun Yunan askerleri tarafından planlı bir biçimde yakıldığını belirtmiştir. Bireysel yağma olayları, cinayet ve yıkım Park'ın altını önemle çizdiği hususlar olmuştur. Türk resmi rapor ve tutanakları da Turgutlu'daki benzer olguları desteklemektedir. Alaşehir'de de mezalime uğradığını iddia eden insanları dinlediğini ve anlatılanların abartılmadığını belirten Park, şehrin büyük bir yağmaya tutulduğunu, su kaynaklarının Yunan askerleri tarafından kesildiğini, Türklerin evlerinin yakılarak içeride yaşayan insanların zorla dışarı çıkarıldığını ve Yunanlar tarafından vurularak öldürüldüklerini kaydetmiştir. Ayrıca şehir kalıntıları arasında yapılan araştırmada yanmış birçok kemik ve kafatası bulduklarını söylemiştir. Türk resmi yetkililer tarafından heyete sunulan bilgilerin de usulüne uygun hazırlanıp mühürlendiğini önemle belirtmiştir. Salihli kasabasında ise diğer şehir ve kazalarda olduğu gibi benzer yakma, yıkma ve tecavüz olayları Park tarafından not edilmiş, 11 köyün tamamen yakıldığı, 1000 adet Yunan sivilin yangından iki gün önce kaçtığı, özellikle tecavüz vakalarının soruşturulması esnasında tatmin edecek bulgulara ulaştıklarını belirtmiştir. Hem Park'ın raporunda hem de Türk resmi makamları tarafından sunulan rapor ve tutanaklarda Batı Anadolu'da bahsi geçen tüm şehir ve kazaların Yunanlar tarafından daha önceden planlandığı ve Yunan İhrak Taburları tarafından gerçekleştirildiği doğrulanmaktadır. Park tüm bu gözlem ve tetkiklerin sonucu olarak seyahat esnasında yaptığı bir konuşmada Türk halkının acılarını paylaştıklarını ve insani yardımın ezilen tüm insanlığa yapıldığı gibi Türklere de yapılacağını vaat etmiştir.

KAYNAKÇA /REFERENCES

ARŞİV BELGELERİ

NARA. US National Archives, Central File: Decimal File 767.68116.

TBMM Zabıt Ceridesi, 11.09.1338, Devre:1, İçtima Senesi:3.

TELİF ESERLER

- Adivar, H., & Karaosmanoğlu, vd. (1980). *İzmir'den Bursa'ya*. Atlas Kitabevi.
- American Consular Association (1923). *American Consular Bulletin*, 5(5).
- Bilgi, N. (2022). 1922 Manisa büyük yangını: Harik-i Hâil. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (20), 231-251.
- Çakmak, Z. (2007). *İzmir ve Çevresinde Yunan İşgali ve Rum Mezalimi*. Yeditepe Yayınevi.
- Çelebi, M. (2010). *İtalyan Arşiv Belgelerinde Anadolu'da Yunan Mezalimi*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek.
- Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*. (1968). 17(63), Belge No:1422. Genel Kurmay Basımevi.
- Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*. (1968). 17(63), Belge No:1423. Genel Kurmay Basımevi.
- Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*. (1968). 17(63), Belge No:1425. Genel Kurmay Basımevi.
- Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*. (1968). 17(63), Belge No:1426. Genel Kurmay Basımevi.
- Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*. (1968). 17(63), Belge No:1428. Genel Kurmay Basımevi.
- Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*. (1968). 17(63), Belge No:1462. Genel Kurmay Basımevi.
- Hocaoğlu, M. (1985). *Belgelerle Yunan Barbarlığı*. Ankara. Berekat Yayınları.
- Korsun, G.N. (2020). *Türk-Yunan Savaşı (1919-1922)* (Celal Pekşen, Çev.). Kronik Kitap. (Orijinal eserin yayın tarihi 1940).
- Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi. (1338) *Anadolu'da Yunan Zulüm ve Vahşeti*. 2.Kısım.
- Özcan, M. (2003). *Tarihin Işığında Yunan Mezalimi*. IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Özkan, K. (2020). Resmi istatistiklere göre Yunan işgalinin Balıkesir ve çevresinde neden olduğu tahribat. *Belgi*, (20), 2293-2321.
- Selek, S. (2020). *Anadolu İhtilali*. Kastaş Yayınevi.
- Smith, M. L. (2002). *Yunan Düşü* (Halim İnal, Çev.) Ayraç Yayınları.

- Sonyel, S. (2011). İngiliz belgelerine göre kurtuluş savaşında Manisa ve bölgesi (1919-1922). *Belleten*, 75(272), 191-204.
- Sonyel, S. (1993). *Minorities And The Destruction of The Ottoman Empire*. Türk Tarih Kurumu.
- Su, K. (1982). *Manisa ve Yöresinde İşgal Acıları*. Başbakanlık Basımevi.
- Turan, M. (2006). *Yunan Mezalimi*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Türk Kızılayı. (2014). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları*. (Murat Uluğtekin ve Gül Uluğtekin, Yay. Haz).
- Us, A. (1964). *Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım*. Vakıf Matbaası.
- Vakit. *Aydın'da Yakılan Evler*, 25 Teşrinievvel 1338, No. 1748.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: The aim of this study is to research the Greek Atrocities in Menemen, Manisa, Turgutlu, Salihli and Alaşehir, based on the contents of the report by James Loder Park. An additional aim is to compare this report with the reports made by other national and international delegations, to reveal the differences and similarities. A third aim is, using the example of Park's report, to reveal how US official delegates described the course of events occurring during the Greek Army retreat reports, and conveyed this information to the US.

Method: This study employs qualitative description method and document analysis technique. Document review was used as a data collection tool. In line with this approach, the selected sources comprise the report in US National Archive, reports by national and international committees, and published Turkish Military reports.

Results: According to the findings obtained from the study, it was seen that the Greek burned the villages and towns in their way and persecuted the civilian population. Among the towns that suffered the most were Menemen, Turgutlu, Salihli, Manisa and Alaşehir. The Greeks formed special demolition battalions to burn the towns in their path, and the fires were started deliberately and for maximum effect. The fires that these special battalions started and the ensuing destruction are corroborated by statements both in national and international delegations' reports, and in Park's report, which is the subject of our study. Park toured the affected area from Izmir to Alaşehir as part of an international delegation, which included Turks. In his subsequent report, he conveyed his impressions and conclusions in detail to the American Secretary of State. He

İzmir Amerikan Konsolos Yardımcısı James Loder Park'ın Yunanların...

clearly stated that Turgutlu, Salihli, Manisa and Alaşehir were burned and destroyed by Greeks and Armenians. He was able to confirm that Menemen was saved at the last moment by the Turkish army as it was about to be burned by the Greeks. Verifying the truth of the information provided by the Turkish official authorities, Park confirmed that there were repeated incidents of burning, destruction and rape across these cities and towns.

Park stated in his report that the destruction of the town centers visited by the delegation was carried out by the Greeks. The burning of these towns was not haphazard or intermittent, but deliberate, well planned and highly organized. In addition, there were many instances of physical violence, most of which was intentional and unjustified. In the four cities studied the cases of "atrocities perpetrated by the Greeks numbered in the thousands. These consisted of the most common three types of such atrocities: murder, torture and rape. Park also noted that he had been given some footage of the Greek atrocities recorded by an expert in filming who was in the delegation.

EK 1: (NARA-767.68116/34)

Cheff Admet de Timari,
bléssé par les Grecs.
SHEFF ADMET FROM TIMARI
wounded by the Greeks.

Elçin YILMAZ

EK 2: (NARA - 767.68116/34)

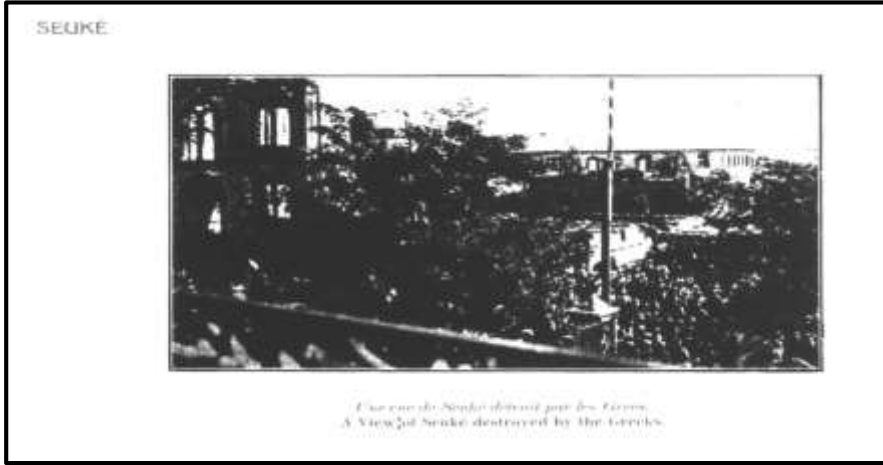
Des sinistres sans abri.
Shelterless Turkish villagers.

EK 3: (NARA -767.68116/34)

Des sinistres sans abri.
Shelterless Turkish villagers.

EK 4: (NARA-767.68116/34)

EK 5: (US National Archives - 767.68116/34)

767.68116

Note.

The film referred to in the last paragraph of this report was purchased about two months ago from the Turkish photographer with our party when he appeared at the American Consulate General in Constantinople, for a consideration of Turkish liras (Ltq) 45.00. This, converted into American currency at the rate of \$0.60 per Ltq, amounts to \$27.00.

Robert Felt

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.67751>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	17.01.2023	Submitted date
Kabul tarihi	23.02.2023	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.03.2023	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Özeren, E. & Erdamar, F. S. (2023). İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin iş birlikli öğrenmeleri ile karar verme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Journal of History School*, 62, 51-69.

İLKOKUL 4. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN İŞ BİRLİKLİ ÖĞRENMELEİ İLE KARAR VERME BECERİLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ¹

Ender ÖZEREN² & Fatih Selim ERDAMAR³

Öz

Bu araştırmada, İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin iş birlikli öğrenmeleri ile karar verme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma, değişkenler arasındaki ilişkilerin varlığını, varsa ilişkinin yönünün ve düzeyinin belirlendiği korelasyonel model ile tasarlanmıştır. Araştırmanın evrenini, 2021-2022 eğitim öğretim yılında Diyarbakır İli merkezinde bulunan kamu ilkokullarında öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırma örneklemini ise evrende yer alan ilkokul öğrencileri arasından olasılığa dayalı örneklem türlerinden olan “Basit Seçkisiz Örnekleme” yöntemi ile belirlenen Diyarbakır ilindeki kamu okullarının 4. sınıflarında okuyan öğrencilerden oluşmaktadır. Bu araştırma kapsamında, uygulanan güvenilirlik analizi sonucunda, Cronbach-alfa güvenilirlik katsayısı iş birlikli öğrenme ölçeğinde .84, karar verme becerileri ölçeğinde .80 olarak hesaplanmıştır. Öğrencilerin; iş birlikli öğrenmeye ilişkin algılarının “çoğunlukla” düzeyde ($\bar{x} = 3.14$), karar verme becerilerine ilişkin algılarının ise “ara sıra” düzeyinde ($\bar{x} = 2.35$) olduğu belirlenmiştir. Korelasyon analizi neticesinde; iş birlikli öğrenme ile karar verme becerileri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir ($p = .06$).

¹ Makale yazımı yazar etki oranı: 1.yazar: %50, 2. yazar: %50. Bu makalenin etik kurul onayı Şırnak Üniversitesi’nde, 15.12.2021 tarih, 2021/122 sayı ve toplantı numarası ile alınmıştır.17-18 Kasım 2022 tarihlerinde Dicle Üniversitesi tarafından düzenlenen “Uluslararası Disiplinler arası Sempozyum” ‘unda özet bildiri olarak sunulmuştur.

² Dr. Öğretim Gör., Dicle Üniversitesi Çermik MYO, Orcid:0000-0003-4605-8120

³ Dr. Öğretim Üyesi, Şırnak Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fak, Orcid: 0000-0001-7449-1437

Anahtar Kelimeler: İlkokul, öğrenci, İşbirlikli Öğrenme becerisi, Karar verme becerisi.

Examination of the Relationship between Collaborative Learning and Decision-Making Skills of Primary School 4th Students

Abstract

In this study, it is aimed to examine the relationship between cooperative learning and decision-making skills of primary school 4th grade students. Therefore, this study was designed with the correlational model, in which the existence of the relationships between the variables and the direction and level of the relationship, if any, were determined. The population of the research consists of students studying in public primary schools in the center of Diyarbakir in the 2021-2022 academic year. The research sample, on the other hand, consists of students studying in the 4th grade of public schools in the province of Diyarbakır, which was determined by the "Simple Random Sampling" method, which is one of the probability-based sampling types among the primary school students in the universe. As a result of the reliability analysis conducted within the scope of this research, the Cronbach-alpha reliability coefficient was calculated as .84 in the cooperative learning scale and .80 in the decision-making skills scale. Students; It was determined that their perceptions of cooperative learning were at the "mostly" level (= 3.14) and their perceptions of decision-making skills were at the "occasionally" level (= 2.35). Because of the correlation analysis; no statistically significant relationship was found between cooperative learning and decision-making skills ($p = .06$).

Keywords: Primary school, student, Cooperative Learning skills, Decision making skills.

GİRİŞ

2006 yılında yeni öğretim programının uygulamaya konulmasıyla birlikte öğrenciyi merkeze alan öğretim yaklaşım ve modelleri daha çok uygulanmaya başlanmıştır. Öğretmenin rehber konumunda olduğu bu yeni dönemde, öğrenciden daha aktif ve dinamik bir yapıda olması beklenmektedir. Öğrenci derste aktif olduğundan bilgiyi kendisi keşfetmekte, soru sorup sorularına cevap aramakta, analiz ve sentez yapmakta, iş birliği yapmakta, tartışmakta ve problemleri kendi başına çözmeye çalışmaktadır (Arslan ve Zengin, 2016). Yapılandırmacı eğitim yaklaşımının benimsendiği yeni öğretim programıyla birlikte üst düzey zihinsel düşünme becerilerinin de işe koşularak öğrencilerin bilgiyi zihinde yapılandırarak içselleştirmesi de beklenmektedir. İlkokullarda uygulanan, öğrencinin bilişsel becerilerini üst düzeyde kullanmasını ve öğrencinin öğrenme sürecinde aktif olduğu modellerden biri de iş birliğine dayalı öğrenme (Kubaşık Öğrenme) modelidir. Paylaşma ve fikir birliği temelleri üzerine kurulu olan iş birliğine dayalı öğrenme modeli rekabetçi ve yarışmacı geleneksel öğretim yöntemlerine alternatif olarak ortaya çıkmıştır (Özden, 2022).

Gömlüksiz'e göre (1997) İşbirliğine dayalı öğrenme; dersle ilgili bir konuyu öğretmek için sınıf içerisinde küçük heterojen gruplar oluşturarak, ortak bir amaç için öğrencilerin birbirlerine yardımcı olduğu küme başarısının değişik yollarla teşvik edildiği bir modelidir.

İş birliğine dayalı öğrenme modelinde, belirlenen hedefe ulaşabilmek için öğrencilerin birlikte çalışarak, bireysel ve grup şeklinde sorumluluk üstlendikleri, olumlu bağlılık geliştirdikleri, etkileşimde bulunabildikleri, öğrenenin merkeze alındığı ve belirli kuralları bulunan grup çalışmalarıdır (Dirik, 2015). Macaulay ve Gonzales (1996) bu modeli; öğrenenlerin küçük gruplar oluşturarak hem grup olarak hem de bireysel olarak öğrenmelerini geliştirecek şekilde birlikte çalışmaları şeklinde tanımlamaktadırlar. Johnson ve Johnson (2009) ise; iş birliğine dayalı öğrenmenin bireysel ve grup başarısını geliştirmeye katkı sağladığını, ayrıca grup üyelerinin birbirlerinin öğrenme emeklerine destek verdiklerini ve grup üyelerinin birbirlerini öğrenmeye teşvik etmelerine de katkı sağladığını belirtmişlerdir. Bu yüzden iş birliğine dayalı öğrenme modelinde küme üyeleri birbirlerini neyi nasıl yaptığını gözlemleyerek küme başarısının sorumluluğunu almayı da öğrenmiş olurlar (Slavin, 2018). Kümedeki tüm üyeler başkaları başarmadan kendisinin de başaramayacağını bilincindedir. Bu yüzden her küme üyesi bir başka küme üyesinin öğrenmesine destek olarak elde edilecek başarının bireysel değil de kümenin başarısı olduğunun farkındadırlar (Gökalp, 2019). Bu modelin uygulanmasıyla eğitim-öğretim süreçlerine aktif katılım, sosyal beceri, kendini ifade edebilme ve eleştirel bakabilme gibi eğitimde beklenen beceri ve tutumların kazandırılmaya çalışıldığı söylenebilir (Şimşek, Şimşek ve Doymuş, 2006).

İş birliğine dayalı öğrenmenin temelini oluşturan etmenlere baktığımızda: öğrencilerin birbirlerini karar vermeye teşvik etmeleri ve desteklemeleri, birbirlerinin kararlarına saygı duymaları, belirlenmiş bir amaç uğruna birlikte çalışma uyumu sergilemeleri ve iletişim becerisini merkeze alan ortak bir sinerji oluşturma gibi temel yapı taşlarını saymak mümkündür. İş birlikli öğrenmenin temel yapı taşlarından olan karar vermeyi sosyal yaşantımızı sürdürürken çok sık kullanırız. Bu derece önemli ve çok sık başvurulan bir kavram olan karar verme, insanın bilişsel gücünü göstermesi ve bir seçim yapıp uygulamaya geçmesini ifade etmektedir. Basit bir tanımlamayla karar verme, birden fazla seçeneğin yer aldığı durumlardan birinin tercih edilmesidir (Sever, 2018). Karar verme insan hayatında hareketin yönünü ve hızını belirlemesinden dolayı değişik şekillerde tanımlanmıştır. Eren (2009) amaçlara ulaşmak için, fırsatlar, yollar ve araçlar arasındaki tercihleri kapsayan değişik süreçlerin toplamı, Küçükay (2018) üst düzey bilişsel bir süreç olan karar verme, farklı zihinsel ve psikolojik fonksiyonların birlikte çalışması ile ortaya çıkması, Kuzgun (2006) ihtiyaçlara

cevap vermek için birden fazla seçenek olduğunda karşılaşılan zorlukların üstesinden gelme eğilimi, Güçray (2003), tanımlanan amaç doğrultusunda, gerekli bilgiler toplanır ve belirlenen seçeneklere göre değerlendirilip, amaca uygun olan seçeneğin tercih edilmesi olarak tanımladıkları görülmektedir. Tanımlardan yola çıkarak elde edeceğimiz ortak ifade, var olan durum ve seçenekler arasından kendi duygu ve düşüncemize göre tercihte bulunmamız olabilir.

Öğrenci bir karara varabilmesi için çeşitli ölçütlere uyması gerekmektedir. Bu ölçütler kararın etkili, kaliteli, verimli, fazla kabul gören, zamanında alınmış olması ve kişinin yargılarına göre de iyi ve kabul görmesi olarak sıralanmaktadır (Sağır, 2006). Yani alınan kararın yeri, zamanı, alınış şekli ve kararın ne kadar içselleştirdiği de önemlidir. Karar verme yaşam sürecimizin her anında karşımıza çıkan bir kavramdır. Öğrenci okul yaşamında veya günlük hayat içerisinde yaşadığı durum ve olaylar karşısında karar verme süreciyle sık sık karşı karşıya gelir. Karmaşık düşünme becerisinin doğasında bulunan karar verme becerisi, karşı karşıya kalınan seçeneklerden birini seçme eylemi olduğu için mutlu ya da mutsuz bir hayatın yaşanmasına yol açabilir (Sarı, 2010). Öğrenci verdiği karar neticesinde yaşadığı hayattan olumlu ya da olumsuz dönütler olarak okul içinde ve okul dışındaki öğrenme sürecinde öğrenmeye açık olabileceği gibi bunun tersi bir duruma da sahip olabilir. Aynı şekilde sosyal yaşamını pozitif veya negatif yüklenerek de sürdürebilir.

Yapılan araştırmada karar vermenin ilkokul 4. sınıf öğrencileri bağlamında değerlendirilmiştir. Öğrencilerin okuldaki öğrenme süreçleri boyunca aldıkları veya alacakları kararlar onların öğrenme ve sosyal hayatını şekillendirmelerine etki edeceği düşünüldüğünde öğrencinin eğitim hayatında karar vermesinin önemi daha iyi anlaşılacaktır. Öğrencinin okul yaşantısında alacağı kararların önem derecesini anlayabilmesi, alacağı kararları karar verme becerisine bağlı olduğu düşünülmektedir. Çünkü okul eğitiminin temel amaçlarından biri, çocuklara günlük yaşamlarında yararlı bilgi ve becerileri kazandırmaktır (Çakmakçı ve Özabacı, 2013). Bu düşünceden hareketle karar verme becerisinin öğrencinin okul yaşantısındaki önemi ön plana çıkmaktadır. Bahse konu durumlardan ötürü yapılan araştırmada öğrencilerin karar verme becerilerinin düzeyinin nasıl olduğu bir problem olarak ele alınmıştır.

Yapılan araştırmada, ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin iş birlikli öğrenmeleri ile karar verme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaca ek olarak araştırmada ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin bağımsız öğrenme ve karar verme becerilerinin cinsiyet, anne-baba eğitim düzeyi ve kardeş sayısı değişkenlerine göre anlamlı bir şekilde farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek

İlkokul 4. Sınıf Öğrencilerinin İş Birlikli Öğrenmeleri İle Karar Verme Becerileri...

de amaçlanmıştır. Araştırmanın amaçları doğrultusunda aşağıda ifade edilen problemlere, cevap aranmıştır:

1. İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin iş birlikli öğrenmeleri ile karar verme becerileri algıları hangi düzeydedir?
2. Öğrencilerin iş birlikli öğrenmeleri ile karar verme becerilerine ilişkin algıları cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
3. Öğrencilerin iş birlikli öğrenmeleri ile karar verme becerilerine ilişkin algıları anne eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
4. Öğrencilerin iş birlikli öğrenmeleri ile karar verme becerilerine ilişkin algıları baba eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
5. Öğrencilerin iş birlikli öğrenmeleri ile karar verme becerileri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki var mı? Varsa hangi yönde ve düzeydedir?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Yapılan çalışmada ilköğretim 4. sınıf öğrencilerinin iş birlikli öğrenmeleri ile karar verme becerilerine ilişkin algıları arasındaki ilişkinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Belirtilen amaç bağlamında çalışmada, nicel araştırma yaklaşımları arasında bulunan ilişkisel tarama modeli tercih edilmiştir. İlişkisel tarama modelinde, iki veya ikiden fazla değişken arasındaki ilişkileri saptamak, sebep-sonuç ile ilgili ipuçlarına ulaşmak için yapıldığından (Büyüköztürk, Çakmak Kılıç, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2020) tercih edilmektedir.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, 2021-2022 eğitim öğretim yılında Diyarbakır İli merkezinde bulunan kamu ilköğretim kurumlarının 4. sınıfına devam eden öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırma örneklemini ise evrende yer alan ilköğretim öğrencileri arasından olasılığa dayalı örneklem türlerinden olan "Basit Seçkisiz Örneklem" yöntemi ile belirlenen 322 öğrenci oluşturmaktadır. Basit seçkisiz örneklem yönteminde evrendeki tüm kişiler, çalışmaya dâhil olabilmek için eşit şansa sahip olduğundan (Büyüköztürk vd., 2020) tercih edilmiştir.

Çalışmaya katılan öğrencilerin %42,2'si kız (n=136), %57,8'si erkek (n=186) olduğu; öğrencilerin %35,1'inin annesinin eğitim düzeyinin ilköğretim (n=113), %33,9'unun ortaokul (n=109), %16,4'ünün lise (n=53), %14,6'sının ise üniversite (n=47) mezunu olduğu; öğrencilerin %9,3'ünün babasının eğitim düzeyinin ilköğretim (n=30), %30,1'inin ortaokul (n=97), %28,9'unun lise (n=93), %31,7'sinin ise üniversite (n=102) mezunu olduğu görülmüştür.

Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada; öğrencilerin iş birlikli öğrenme düzeylerini belirlemek için “İş birlikli Öğrenme Ölçeği” ve karar verme becerilerinin düzeyini ortaya koymak için ise “Karar Verme Becerisi Ölçeği” kullanılmıştır. Ayrıca öğrencilerin kişisel bilgilerini belirlemek için “Kişisel Bilgi Formu” kullanılmıştır. Kişisel bilgilerin ve Ölçeklerin yer aldığı formlar öğrencilere dağıtılmış, çalışmaya gönüllü olarak destek vermeleri sağlanmıştır.

Kişisel Bilgi Formu: Araştırmada ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin iş birlikli öğrenmeleri ile karar verme becerilerine ilişkin algıları arasındaki ilişkinin çeşitli demografik değişkenlere göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek için hazırlanmıştır. Form’da öğrencilerin cinsiyet, anne-baba eğitim düzeyini belirlemeye yarayan maddeler yer almaktadır.

İş birlikli Öğrenme Ölçeği: Bu araştırmada Burak, (2020) tarafından geliştirilmiş olan ölçek kullanılmıştır. İş birlikli öğrenme ölçeği, tek boyutlu olup 17 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin orijinal formunda Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı “.87” olarak hesaplanmıştır. Bu araştırma kapsamında uygulanan güvenilirlik analizi sonucunda; ölçeğin, Cronbach-alfa güvenilirlik katsayısının “.84” olduğu belirlenmiştir. Cronbach Alfa değeri 0,70’in üzerinde olan ölçeklerin tutarlılığa sahip olduğu (Özdamar, 2016, s. 75; Bayram, 2015, s. 194; Büyüköztürk, 2006, s. 171), yani ele alınan ölçeğin güvenilir olduğu söylenebilir. Ayrıca orijinal formunda ve bu araştırma için hesaplanan Cronbach’s Alfa güvenilirlik katsayı değerlerinin göz önüne alındığında; iş birlikli öğrenme ölçek verilerinin yüksek derecede güvenilir ($.80 < \alpha < 1.00$) olduğu (Kalaycı, 2017: 405) söylenebilir.

Karar Verme Becerisi Ölçeği: Bu araştırmada Karakaş Günel (1999) tarafından geliştirilmiş olan tek boyutlu ve 15 maddeden oluşan “Karar Verme Becerisi Ölçeği” kullanılmıştır., Ölçeğin orijinal formunda Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı çok yüksek olmamakla birlikte kullanılabilir nitelikte olduğu görülmektedir. Bu araştırmada ölçeğin Cronbach-alfa güvenilirlik değerinin “.80” olarak hesaplanmıştır.

Veri Analizi

Ölçeklerde eksik veya hatalı girişlerin olup olmadığı kontrol edilmiştir. Araştırmada veri seti, normallik varsayımı açısından incelenmiştir. İş birlikli öğrenme ölçeğinin çarpıklık değerinin -.67, basıklık değerinin ise -.12 olduğu belirlenmiştir. Karar verme becerisi ölçeğinin ise çarpıklık değerinin .38, basıklık değerinin ise .51 olduğu bulunmuştur. Elde edilen çarpıklık ve basıklık değerleri,

verilerin normal dağıldığını göstermiştir. Ardından verilerdeki uç değerler temizlenmiştir. Korelasyon analizi ile değişkenler arasındaki ilişkiler incelenmiştir.

BULGULAR

1. Betimsel Analizler

İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin iş birlikli öğrenmeleri ile karar verme becerileri algıları hangi düzeydedir?

Değişkenlere ilişkin betimsel istatistik değerlerine Tablo 1’de yer verilmektedir.

Tablo 1.

Betimsel Bulguları

	\bar{X}	Std. Sapma	Std. Hata
İş birlikli Öğrenme	3.14	.51	.02
Karar Verme Becerisi	2.35	.52	.02

Tablo 1 incelendiğinde; öğrencilerin iş birlikli öğrenmeye ilişkin algısının “çoğunlukla: 3” düzeyinde olduğu, diğer bir deyişle orta düzeyde olduğu görülmektedir. Karar verme becerisine yönelik öğrencilerin algısının ise “ara sıra: 2” düzeyinde, başka bir anlatımla orta düzeyin altındadır.

2. t-Testi ve Anova Analizleri

İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin iş birlikli öğrenmeleri ile karar verme becerilerine ilişkin algıları cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Tablo 2’de cinsiyet değişkenine göre, öğrencilerin iş birlikli öğrenme (İ.Ö.) ve karar verme becerisi (K.V.B.) algılarının farklılaşıp farklılaşmadığına yönelik bulgular sunulmaktadır.

Tablo 2.

Bağımsız Örneklem t-Testi Analizleri Sonucu

	n	\bar{X}	ss	sd	t	p	
İ. Ö.	Kız	136	3.06	.49	320	-2.24	.02
	Erkek	186	3.19	.52			
K.V.B.	Kız	136	2.32	.52	320	-.63	.52
	Erkek	186	2.36	.53			

Bağımsız örneklem t-testi analizleri neticesinde ulaşılan değerler; öğrencilerin, iş birlikli öğrenmeye ilişkin algısının, cinsiyet ($t = -2,24$, $p < .05$) değişkenine göre anlamlı farklılaştığını, bu farklılaşmanın erkek öğrenciler lehine olduğunu göstermektedir. Diğer bir deyişle erkek öğrencilerin iş birlikli öğrenmeye ilişkin algısı ($\bar{X} = 3,19$) kız öğrencilerin algısından ($\bar{X} = 3,06$) daha yüksektir. Yani erkek öğrencilerin iş birlikli öğrenmeye eğilimleri daha fazladır.

Öğrencilerin karar verme becerisine ilişkin algısının, cinsiyet ($t = -.63$, $p > .05$) değişkenine göre anlamlı farklılaşmadığını göstermektedir. Dolayısıyla kız ve erkek öğrencilerin, karar verme becerisine ilişkin algılarının benzer olduğu görülmektedir.

İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin iş birlikli öğrenme becerilerine ilişkin algıları anne eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Tablo 3'te öğrencilerin görüşlerine göre iş birlikli öğrenme beceri algısının, anne eğitim düzeyi (1: İlkokul, 2: Ortaokul, 3: Lise, 4: Üniversite) yönünden farklılık gösterip göstermediğine ilişkin bulgular sunulmaktadır.

Tablo 3.
Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

	Eğitim Düzeyi	n	Ort.	SS	Varyansın kaynağı	Kareler toplamı	Kareler Ortalaması	sd	F	P	Fark (Tukey)
İş birlikli Öğrenme	1. İlkokul	113	3.03	.65	Gruplar arası	2.53	.84	3			
	2. Ortaokul	109	3.16	.50	Gruplar içi	65.25	.36	177	3.26	.02	1-4
	3. Lise	53	3.21	.65	Toplam	67.91		179			
	4. Üniversite	47	3.27								
	Toplam	322	3.14	.61							

* $p < .05$

Tablo 3 incelendiğinde; öğrencilerin iş birlikli öğrenme algısının, anne eğitim düzeyi değişkenine göre anlamlı farklılaştığı görülmektedir ($p < .05$, $F = 3,26$). Bu anlamlı farklılığın; ilkokul ($\bar{X} = 3,03$) ile üniversite arasında ($\bar{X} = 3,27$), üniversite mezunlarının lehine olduğu görülmektedir ($p = .02$). Dolayısıyla annenin üniversite mezunu olması, öğrencilerin iş birlikli öğrenmeye ilişkin eğilimlerini artırmaktadır.

İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin karar verme becerilerine ilişkin algıları anne eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Tablo 4'te öğrencilerin görüşlerine göre karar verme becerisi algısının, anne eğitim düzeyi (1: İlkokul, 2: Ortaokul, 3: Lise, 4: Üniversite) yönünden farklılık gösterip göstermediğine ilişkin bulgular sunulmaktadır.

Tablo 4.

Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Eğitim Düzeyi	n	Ort.	SS	Varyansın kaynağı	Kareler toplamı	Kareler Ortalaması	sd	F	P
1. İlkokul	113	2.37	.48	Gruplar arası	.54	.18	3		
2. Ortaokul	109	2.37	.64	Gruplar içi	89.17	.28	318	.65	.58
3. Lise	53	2.31	.51	Toplam	89.72		321		
4. Üniversite	47	2.26	.58						
Toplam	322	2.35	.61						

* $p < .05$

Tablo 4 incelendiğinde; öğrencilerin karar verme becerisinin, anne eğitim düzeyi değişkenine göre anlamlı farklılaşmadığı görülmektedir ($p > .05$, $F = .65$). Dolayısıyla annenin eğitim düzeyi, öğrencilerin karar verme becerilerine ilişkin eğilimlerini farklılaştırmamaktadır.

İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin iş birlikli öğrenme becerilerine ilişkin algıları baba eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Tablo 5'te öğrencilerin görüşlerine göre iş birlikli öğrenme algısının, baba eğitim düzeyi (1: İlkokul, 2: Ortaokul, 3: Lise, 4: Üniversite) yönünden farklılık gösterip göstermediğine ilişkin bulgular sunulmaktadır.

Tablo 5.

Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Eğitim Düzeyi	n	Ort.	SS	Varyansın kaynağı	Kareler toplamı	Kareler Ortalaması	sd	F	P
1. İlkokul	30	3.08	.51	Gruplar arası	.58	.19	3		
2. Ortaokul	97	3.17	.46	Gruplar içi	84.32	.26	318	.73	.53
3. Lise	93	3.09	.53	Toplam	84.91		321		
4. Üniversite	102	3.17	.53						
Toplam	322	3.14	.51						

* $p < .05$

Tablo 5 incelendiğinde; öğrencilerin iş birlikli öğrenme algısının, baba eğitim düzeyi değişkenine göre anlamlı farklılaşmadığı görülmektedir ($p > .05$, $F = .73$). Dolayısıyla babanın eğitim düzeyi, öğrencilerin iş birlikli öğrenmeye ilişkin eğilimlerini farklılaştırmamaktadır.

İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin karar verme becerilerine ilişkin algıları baba eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Tablo 6'da öğrencilerin görüşlerine göre karar verme becerisi algısının, baba eğitim düzeyi (1: İlkokul, 2: Ortaokul, 3: Lise, 4: Üniversite) yönünden farklılık gösterip göstermediğine ilişkin bulgular sunulmaktadır.

Tablo 6.

Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Eğitim Düzeyi	n	Ort.	SS	Varyansın kaynağı	Kareler toplamı	Kareler Ortalaması	sd	F	P
1. İlkokul	30	2.33	.49	Gruplar arası	.62	.19	3		
2. Ortaokul	97	2.28	.49	Gruplar içi	89.09	.26	318	.73	.48
3. Lise	93	2.37	.55	Toplam	89.72		321		
4. Üniversite	102	2.38	.55						
Toplam	322	2.35	.52						

* $p < .05$

Tablo 6 incelendiğinde; öğrencilerin karar verme becerisinin, baba eğitim düzeyi değişkenine göre anlamlı farklılaşmadığı görülmektedir ($p > .05$, $F = .73$). Dolayısıyla babanın eğitim düzeyi, öğrencilerin karar verme becerilerine ilişkin eğilimlerini farklılaştırmamaktadır.

3. Korelasyon

İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin iş birlikli öğrenmeleri ile karar verme becerileri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki var mı? Varsa hangi yönde ve düzeydedir

Araştırmada ilişkileri incelenen değişkenlere yönelik korelasyon katsayıları Tablo 7'de sunulmaktadır.

Tablo 7.

Korelasyon Katsayıları

Değişkenler	1	2
1. İşbirlikli Öğrenme	1	
2. Karar verme Becerisi	-.10	1

Tablo 7’de yer alan korelasyon katsayıları incelendiğinde; öğrencilerin iş birlikli öğrenme ve karar verme becerilerine yönelik algıları arasında istatistiki bakımdan anlamlı bir ilişki bulunmadığı görülmektedir ($r=-.10$, $p=.06$). Dolayısıyla işbirlikli öğrenme ile karar verme becerisi değişkenlerinin birlikte değişimleri anlamlı değildir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapılan araştırmada ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin iş birlikli öğrenmeleri ile karar verme becerilerine ilişkin algıları arasındaki ilişkinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda yapılan araştırma alan yazında araştırmanın çalışıldığı dönem itibari ile tek çalışma olması yapılan araştırmanın özgünlüğünü ön plana çıkartmaktadır. Bunun yanı sıra araştırmanın önemi açısından değerli olan bu özgünlük aynı zamanda araştırmanın güçlü bir tartışma ile sonuçlandırılması konusunda sınırlılıklarda oluşturmaktadır.

Bu araştırmada; öğrencilerin iş birlikli öğrenmelerine ilişkin algılarının, “çoğunlukla: 3” düzeyinde olduğu belirlenmiştir. Belirlenen bu duruma göre araştırmaya katılım gösteren ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin iş birlikli öğrenme becerilerinin orta düzeyde olduğu ifade edilebilir. Ayrıca belirlenen bu duruma göre ilkokul öğrencilerinin iş birlikli öğrenme ile ilgili yeterli düzeye yakın beceriye sahip oldukları söylenebilir. Sapon-Shevin, Ayres ve Duncan (1994)’ a göre; “İş birlikli öğrenme”, heterojenlik üzerine kurulmasıyla birlikte, akran desteğinin şekillenmesini destekler. Aslında bu araştırmada elde edilen iş birlikli öğrenmede orta durumda olmalarıyla kastedilen, öğrencilerin ihtiyaçları ve güçlü oldukları yönlerinin bilinerek diğerlerini olumlu destekleyip birbirlerinin gelişimini pozitif yönde etkilemeleridir. İş birlikli öğrenme etkinlikleri, eğitimin temel görüşü olan bilgi kazanma ve üretme yeteneklerinin kazanılmasını kolaylaştırılabilir (Brufee 1993). Dees (1991), işbirlikçi öğrenmenin, daha yüksek düşünme seviyesi için katkı sağladığının açık olmamasına rağmen, bunu desteklediğini ifade eder.

Araştırmada öğrencilerin iş birlikli öğrenme becerilerinin, cinsiyete göre farklılık gösterdiği bulunmuştur. Belirlenen farklılığın erkek öğrencilerin lehine olduğu belirlenmiştir. Ulaşılan bu sonuçlara göre cinsiyet değişkenine göre öğrencilerin iş birlikli öğrenme becerilerinin birbirine farklılık gösterdiği ve erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre; iş birlikli öğrenmeye daha çok istekli oldukları söylenebilir.

Bu çalışmada; öğrencilerin iş birlikli öğrenme becerilerinin, anne eğitim düzeyine göre anlamlı farklılaştığı belirlenmiştir. Ulaşılan bu sonuca göre belirlenen

farklılığın anne eğitim düzeyi değişkenine göre üniversite mezunu anneler lehine olduğu görülmektedir. Bu duruma göre, annesi üniversite mezunu olan ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin iş birlikli öğrenmeye daha yatkın ve daha istekli oldukları söylenebilir. Bu durumun bir nedeni olarak annelerin çocuklarıyla geçirdikleri zamanın çok olmasından dolayı, annelerin eğitim düzeylerinin artması onların üzerinde daha çok olumlu etki yaratacağı hissi uyandırmıştır. Bununla birlikte ulaşılan bu sonuçlara göre ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin iş birlikli öğrenme becerileri üzerinde anne eğitim düzeyi değişkeninin etkili olduğu ifade edilebilir.

Bu araştırmada; öğrencilerin iş birlikli öğrenme becerilerinin, baba eğitim düzeyine göre anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir. Ulaşılan bu sonuca göre baba eğitim düzeyi değişkenine göre ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin iş birlikli öğrenme becerilerinin birbirine benzediği söylenebilir. Bu durumun bir nedeni olarak babaların iş yoğunluklarının olması ve çalışma hayatında daha çok zaman harcadıklarından dolayı çocuklarıyla daha az ilgilendikleri için çocukların eğitimi hayatlarında daha az etkin olduklarının bir etkisi olduğu düşüncesi akla gelmektedir. Bununla birlikte ulaşılan bu sonuçlara göre ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin iş birlikli öğrenme becerileri üzerinde baba eğitim düzeyi değişkeninin etkili olmadığı ifade edilebilir.

Araştırmada ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin karar verme becerilerinin ara sıra düzeyinde olduğu belirlenmiştir. Belirlenen bu duruma göre araştırmaya katılım gösteren ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin karar verme becerilerinin orta düzeyin altında olduğu söylenebilir. Ayrıca belirlenen bu duruma göre ilkokul öğrencilerinin karar verme gerektiren durumlarda ara sıra bağımsız hareket ettikleri ve karar verme konusunda da yeterli beceriye tam olarak sahip olmadıkları söylenebilir.

6-12 yaş arası dönem, çocuğun bilişsel becerileri kazanması için önemli bir dönemdir. Bu aşamada kişi bir vicdan, etik ve değerler sistemi geliştirir ve çevrelerinde olup bitenler hakkında düşüncelerini ifade etmeye hatta birincil tercihlerini oluşturmaya başlarlar (Bacanlı, 2006). Bu bağlamda öğrencilerin karar verme becerilerini ilkokul 4. sınıfta kazanmaları daha da önemlidir (Demirbaş Nemli, 2018).

Araştırmada ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin karar verme becerilerinin cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir. Ulaşılan bu sonuca göre cinsiyet değişkenine göre ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin karar verme becerilerinin birbirine benzediği söylenebilir. Bunun yanında ulaşılan bu sonuçlara göre ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin karar verme becerileri üzerinde cinsiyet değişkeninin etkili olmadığı söylenebilir.

İlkokul 4. Sınıf Öğrencilerinin İş Birlikli Öğrenmeleri İle Karar Verme Becerileri...

Araştırmada öğrencilerinin karar verme becerilerinin anne eğitim düzeyine göre anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir. Buradan hareketle anne eğitim düzeyi değişkenine göre, öğrencilerin karar verme becerilerinin birbirine benzediği söylenebilir. Bunun yanında ulaşılan bu sonuçlara göre ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin karar verme becerileri üzerinde anne eğitim düzeyi değişkeninin etkili olmadığı söylenebilir.

Araştırmada öğrencilerin karar verme becerilerinin, baba eğitim düzeyine göre anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir. Bu sonuca göre; baba eğitim düzeyi değişkenine göre, ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin karar verme becerilerinin birbirine benzediği söylenebilir. Bunun yanında ulaşılan bu sonuçlara göre ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin karar verme becerileri üzerinde baba eğitim düzeyi değişkeninin etkili olmadığı söylenebilir.

Araştırmada öğrencilerin, iş birlikli öğrenmeleri ile karar verme becerilerine ilişkin algıları arasındaki ilişki incelendiğinde; öğrencilerin iş birlikli öğrenme ve karar verme becerilerine yönelik algıları arasında istatistiki bakımdan anlamlı bir ilişki bulunmadığı görülmektedir. Dolayısıyla işbirlikli öğrenme ile karar verme becerisi değişkenlerinin birlikte değişimlerinin anlamlı olmadığı belirlenmiştir. Buradan hareketle öğrencilerin iş birlikli öğretim yöntemiyle ders işlemlerinin onların karar verme süreçlerine katkı sağlamadığı söylenebilir. Alanyazın tarandığında iş birlikli öğrenme üzerine yapılmış birçok çalışmanın olduğu, birkaçı hariç iş birlikli öğretim yönteminin hep olumlu sonuçlarının ortaya çıkarıldığı görülmektedir.

Araştırma sonucunun alanyazında yapılmış ilkokul veya ilköğretim okulu öğrencileri üzerine yapılmış bu çalışmaya yakın araştırmalar ile karşılaştırıldığında, literatürdeki birçok çalışmada iş birlikli öğrenme yönteminin hep olumlu sonuçlarından bahsedilmektedir. Tanrıverdi (2019), tarafından yapılan araştırmada; Türkçe dersine yönelik tutum noktasında, deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin tutumlarının anlamlı bir artış göstermediği tespit edilmiştir. Ancak öğrenci takımları-başarı bölümleri tekniği, deney grubundaki öğrencilerin tutumlarının daha iyi bir durumda olmasını sağladığı görülmüştür. Sevgi Özden (2006) tarafından yapılan çalışmada; iş birlikli öğrenme yönteminin uygulandığı deney grubunda yer alan öğrenciler ile anlatım, soru-cevap ve tartışma yöntemlerinin uygulandığı kontrol grubu öğrencileri arasında sosyal ve duygusal uyumları açısından deney grubu lehine anlamlı bir fark bulunmuştur. Alp (2019) tarafından yapılan; “Scratch Programı ile Web destekli iş birlikli öğrenme yönteminin ilkokul beşinci sınıf öğrencilerinin kavramsal anlama düzeylerine ve eleştirel düşünme becerilerine etkisi” adlı çalışma sonucunda: öğrencilerin Scratch ile kodlamayı öğrenirken akademik bir

konuda proje hazırlamaya teşvik edilmelerinin, kavramsal anlamalarını ve eleştirel düşünme becerilerini olumlu etkilediği görülmüştür. Yılar ve Şimşek (2017) tarafından yapılan çalışmada; öğrenme modelinin uygulanmasında kullanılan Jigsaw, Okuma-Yazma-Uygulama (OYU) ve Grup Araştırması (GA) yöntemlerinin ilköğretim altıncı sınıf öğrencilerinin akademik başarıları ve öğrendikleri bilgilerin kalıcılığı üzerindeki etkilerinin diğer iş birlikli yöntemlere göre daha etkili olduğunu göstermiştir. Bilen ve Ün Açıköz (2019) tarafından ilkokul 4. sınıf öğrencileri üzerinde yapılan çalışma sonucunda: iş birlikli öğrenme yöntemi, nota ile öğrenme ve kulaktan notalı öğretim yöntemlerine göre şarkı söyleme becerilerinin geliştirilmesinde anlamlı düzeyde daha etkilidir. Nota ile öğrenme yöntemi ise kulaktan notalı öğretim yöntemine göre şarkı söyleme becerilerinin geliştirilmesinde anlamlı düzeyde daha etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çetinkaya ve Durmuş (2021) tarafından ilkokul öğrencilerine yönelik iş birlikli öğretim yönteminin kullanılarak yapılmış 18 çalışmanın değerlendirilip derlendiği araştırmada; iş birlikli öğrenme-öğretme yaklaşımının uygulandığı ilkokul sınıflarında anlamlı farklılıkla beceri/tutum akademik başarı üzerinde olumlu yönde katkı sağladığı becerilerin kazandırılmasında etkili olduğu yalnızca bir çalışmada nötr sonuç elde edildiğini belirtmiştir.

Araştırma sonucu gibi iş birlikli öğrenme yönteminin etkisinin olmadığı veya en az düzeyde etkili olduğu birkaç araştırma sonucuna ulaşılmıştır. Bu araştırma sonuçları şöyledir: Genç ve Şahin tarafından (2015) yapılan çalışmada; deney grubunda başarı, kontrol grubuna göre .05 manidarlık düzeyinde artmıştır. 4 ay süren uygulamalar sonunda her iki grupta da Fen ve Teknoloji dersine yönelik tutum puanlarında istatistiksel bakımdan anlamlı değişim görülmemiştir. Uslu tarafından (2019) yapılan çalışmada; iş birlikli dijital hikaye hazırlamanın yaratıcı yazma becerilerini anlamlı bir şekilde arttırdığı belirlenmiştir. Ayrıca aynı çalışmada, sosyal duygusal öğrenme becerilerini ise anlamlı bir şekilde artırmadığı saptanmıştır.

Yapılan araştırma ile öğrencilerin iş birlikli öğrenme ve karar verme becerilerinin düzeyinin belirlenmesinin yanında çeşitli değişkenlere göre anlamlı farklılık gösterip göstermediği de tespit edilmiştir. Anlamlı farklılık tespit edilen veya edilmeyen değişkenler göz önünde bulundurularak nitel çalışma desenine göre farklı araştırmalar yapılarak belirlenen durumlar derinlemesine incelenebilir. Bunun yanı sıra iş birlikli öğrenme ve karar verme becerisi arasındaki ilişkinin derinlemesine incelenmesi için kamu ve özel ortaokullara yönelik çalışmalar da tasarlanabilir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Alp, G. (2019). *Scratch Programı ile Web Destekli İş Birlikli Öğrenme Yönteminin İlkokul 5. Sınıf Öğrencilerinin Kavramsal Anlama Düzeylerine ve Eleştirel Düşünme Becerilerine Etkisi*. Yüksek lisans tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Arslan, A. & Zengin R. (2016). İş birlikli öğrenme yönteminin bilimsel ve sosyal beceriler üzerindeki etkisi. *Adıyaman Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, (6), 23-45.
- Bacanlı, H. (2006). *Gelişim ve Öğrenme*. Nobel Yayınları.
- Bayram, N. (2015). *Sosyal Bilimlerde SPSS ile Veri Analizi* (5. baskı). Ezgi Kitabevi.
- Bilen, S., & Ün Açıkgöz, K. (2019). İş birlikli öğrenmenin şarkı söyleme becerileri üzerindeki etkisi. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1), 803-817.
- Brufee, K. (1993). *Collaborative Learning: Higher Education, Interdependence and the Authority of Knowledge*. Johns Hopkins University Press.
- Burak, D. (2020). *İlkokul Sosyal Bilgiler Öğretimine Yönelik Uyarlanabilir Bir Öğrenme Ortamının Tasarlanması, Uygulanması ve Değerlendirilmesi*. Doktora tezi, Anadolu Üniversitesi.
- Büyüköztürk. Ş. (2006). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı: İstatistik, Araştırma Deseni SPSS Uygulamaları ve Yorum* (6. baskı). PegemA.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak Kılıç, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2020). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (28. Baskı). Pegem Akademi.
- Çakmakçı, E. & Özabacı, N. (2013). Drama yolu ile karar verme becerisinin kazandırılması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(44), 18-30.
- Çetinkaya, S. & Durmuş, T. (2021). İş birlikli öğrenme-öğretme yaklaşımına yönelik bir derleme çalışması. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 12(2), 630-649.
- Dees, R. L. (1991). The role of cooperative learning in increasing problem-solving ability in a college remedial course. *Journal for Research in Mathematics Education*, 22, 409-421.
- Demirbaş Nemli, B. (2018). *İlkokul Dördüncü Sınıf Öğrencilerinin Bilişsel Karar Verme Becerilerinin Geliştirilmesine Yönelik Bir Model Uygulanması*. Doktora tezi, Marmara Üniversitesi.

- Dirik, M.Z. (2015). *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. Pegem Akademi.
- Eren, E. (2009). *Yönetim ve Organizasyon (Çağdaş ve Küresel Yaklaşımlar)*. Beta Basım Yayın Dağıtım.
- Genç, M., & Şahin F. (20015). İş birlikli öğrenmenin başarıya ve tutuma etkisi. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi (EFMED)*, 9(1), 375-396.
- Gökalp, M. (2019). *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. Pegem Akademi.
- Gömlüksiz, M.N. (1997). *Kübaşık Öğrenme*. Baki Kitap Evi.
- Güçray, S.S. (2003). The analysis of decision making behaviors and perceived problem solving skills in adolescents. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 2(2), 29-37.
- Johnson, D. W. & Johnson, R. T. (2009). An educational psychology success story: Social interdependence theory and cooperative learning. *Educational Researcher*, 38(5), 365-379. <https://doi.org/10.3102/0013189X09339057>
- Kalaycı, Ş. (2017). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Dinamik Akademi.
- Karakaş Günel, E. (1999). *İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Günlük Yaşamdaki Problemlerini Çözmeye İlişkin Karar Verme Becerilerini Ölçmeye Yönelik Bir Ölçek Geliştirme Çalışması*. Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı.
- Kuzgun, Y. (2006). *Meslek Gelişimi ve Danışmanlığı*. Nobel Yayınları.
- Küçükay, A. (2018). Karar vermenin psikoloji. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, (34), 607-640.
- Macaulay, B.A. & Gonzales, V.G. (1996). Enhancing the collaborative/cooperative learning experience: A guide for faculty development. Workshop presented at *The AAHE National Conference on Higher Education*.
- Özdamar, K. (2016). *Eğitim, Sağlık ve Davranış Bilimlerinde Ölçek ve Test Geliştirme Yapısal Eşitlik Modellemesi: IBM SPSS, IBM SPSS AMOS ve MINITAB uygulamalı*. Nisan Kitabevi.
- Özden, C. (2022). *Öğretim İlke ve Yöntemleri* (Editör: Halil İbrahim Kaya, Murat Korucuk). Vizetek Yayıncılık.

İlkokul 4. Sınıf Öğrencilerinin İş Birlikli Öğrenmeleri İle Karar Verme Becerileri...

- Sağır, C. (2006). *Karar Verme Sürecinin Etkileyen Faktörler ve Karar Verme Sürecinde Etiğin Önemi: Uygulamalı bir Araştırma*. Yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi.
- Sapon-Shevin, M., Ayres, B.J., & Duncan, J. (1994). Cooperative learning and inclusion. In J.S. Thousand, R.A. Villa, & A.I. Nevin (Eds.), *Creativity and Collaborative Learning: A Practical Guide to Empowering Students and Teachers* (pp. 45–58). Paul H. Brookes Publishing Co.
- Sarı, E. (2010). Çok alanlı kararlılık ölçeği'ni Türkçe'ye uyarlama çalışması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(1), 101-114.
- Sever, I. (2018). *Dördüncü Sınıf Öğrencilerinin Karar Verme Becerilerinin Öğrenci ve Öğretmen Görüşlerine Göre İncelenmesi*. Doktora tezi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Sevgi Özden, E. (2006). *İş Birlikli Öğrenme Yönteminin İlköğretim 3. Sınıf Öğrencilerinin Sosyal ve Duygusal Uyumlarına Etkisi*. Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sınıf Öğretmenliği Bilim Dalı.
- Slavin, R. E. (2018). *Educational Psychology Theory and Practice, (12th ed.)* Pearson.
- Şimşek, U., Şimşek Ü. & Doymuş, K. (2006). İş birlikli öğrenme yöntemi üzerine derleme çalışması III. işbirlikçi öğrenme yönteminin eğitim ortamındaki faydaları. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (13), 414-430.
- Tanrıverdi, T. (2019). *İlkokul İkinci Sınıfta İş Birlikli Öğrenme Yönteminin Öğrencilerin Kelime Hazinesi Gelişimine ve Türkçe Dersine Yönelik Tutumlarına Etkisinin İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Temel Eğitim Anabilim Dalı Sınıf Öğretmenliği Bilim Dalı.
- Uslu, A. (2019). *İş Birlikli Dijital Hikâye Anlatımının İlkokul 4. Sınıf Öğrencilerinin Yaratıcı Yazma ve Sosyal Duygusal Öğrenme Becerilerine Etkisi*. Yüksek lisans tezi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi.
- Yılar, M. B. & Şimşek, U. (2017). Sosyal bilgiler dersinde iş birlikli öğrenme yöntemlerinin başarı ve kalıcılığa etkileri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 25(2), 1-15.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: In this study, in which the relationship between cooperative learning and decision-making skills of primary school fourth grade students was examined, it was aimed to obtain information about whether there is a relationship between the variables, and if there is a relationship, its direction and level by using the correlational model.

Method: In the context of the stated purpose, the relational survey model, which is among the quantitative research approaches, was preferred in the research. The population of the research consists of students attending the fourth grade of public primary schools in the city center of Diyarbakır in the 2021-2022 academic year. The sample consists of 322 students determined by the "Simple Random Sampling" method, which is one of the probability-based sampling types among the primary school students in the population. 42.2% of the students participating in the research were girls and 57.8% were boys; The education level of the mothers of 35.1% of the students was primary school (n=113), 33.9% was secondary school (n=109), 16.4% was high school (n=53), 14.6% was university (n=47) graduate; The education level of the fathers of 9.3% of the students is primary school (n=30), 30.1% is secondary school (n=97), 28.9% is high school (n=93), 31.7% is It was seen that he was a university (n=102) graduate. In this study; The "Collaborative Learning Scale" was used to determine the cooperative learning levels of the students and the "Decision Making Skills Scale" was used to reveal the level of decision making skills. In addition, "Personal Information Form" was used to determine the personal information of the students. The scales were checked for missing or incorrect entries. It was determined that the skewness value of the cooperative learning scale was -.67, and the kurtosis value was -.12. It was found that the skewness value of the decision-making skill scale was .38 and the kurtosis value was .51.

Findings: It is seen that the students' perception of cooperative learning is "mostly: 3", that is, at a moderate level. Values reached as a result of independent samples t-test analysis; It shows that students' perception of cooperative learning differs significantly according to the gender ($t = -2.24, p < .05$) variable, and this differentiation is in favor of male students. It is seen that the perceptions of the students regarding the decision-making skills do not differ significantly according to the gender ($t = -.63, p > .05$) variable, therefore, the perceptions of the female and male students regarding the decision-making skills are similar. It is seen that the cooperative learning perception of the students differs significantly according to the mother's education level variable ($p < .05, F = 3.26$). This significant difference; between primary school ($F = 3.03$) and university ($F =$

3.27), it is seen that university graduates are in favor ($p = .02$). It is seen that the decision-making skills of the students did not differ significantly according to the mother education level variable ($p > .05$, $F = .65$). Therefore, the education level of the mother does not differentiate the tendencies of the students regarding their decision-making skills. It is seen that the cooperative learning perception of the students did not differ significantly according to the father education level variable ($p > .05$, $F = .73$). Father's education level does not differentiate students' tendencies towards cooperative learning. It is seen that the decision-making skills of the students did not differ significantly according to the father education level variable ($p > .05$, $F = .73$). When the correlation is examined, it is seen that there is no statistically significant relationship between students' perceptions of cooperative learning and decision-making skills ($r = -.10$, $p = .06$). In the study, it was found that students' cooperative learning skills differ according to gender. It was determined that the determined difference was in favor of male students. It was determined that the cooperative learning skills of the students differed significantly according to the education level of the mothers. According to this result, it is seen that the difference determined according to the mother education level variable is in favor of university graduate mothers. It was determined that the cooperative learning skills of the students did not differ significantly according to the education level of the father. According to this result, it can be said that the cooperative learning skills of primary school fourth grade students are similar to each other according to the father education level variable. It was determined that the decision-making skills of primary school 4th grade students did not differ significantly according to gender. In addition, it was determined that the decision-making skills of the students did not differ significantly according to the education levels of their parents. In the study, when the relationship between students' cooperative learning and their perceptions of their decision-making skills was examined; It is seen that there is no statistically significant relationship between students' perceptions of cooperative learning and decision-making skills.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.64509>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	09.09.2022	Submitted date
Kabul tarihi	01.03.2023	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.03.2023	Online publishing date

Atf Bilgisi / Reference Information

İş, E. (2023). Türkiye’de Öğretimsel Denetime Eleştirel Yaklaşım: Öğretmenin Öğretimsel Denetimi Nasıl Olmalı? *Journal of History School*, 62, 70-96.

TÜRKİYE’DE ÖĞRETİMSSEL DENETİME ELEŞTİREL YAKLAŞIM: ÖĞRETMENİN ÖĞRETİMSSEL DENETİMİ NASIL OLMALI?

Engin İŞ¹

Öz

Dünyada son yıllarda öğretmenleri denetlenme uygulamaları daha yoğun olarak tartışılmakta mevcut eğitimsel denetim uygulamaların etkisizliğinden ve verimsizliğinden hareketle sürekli yeni model önerileri gündeme getirilmektedir. Ülkemizde de, eğitimde sürdürülebilir kaliteyi ve etkili öğrenme ortamlarını yakalayabilmek için uygun denetim modellerinin geliştirilmesi gerekliliği tartışılmaktadır. Eğitim, toplumların varlıklarını sürdürmenin sağlayan araçlardandır. Ülkeler sosyal ve ekonomik refaha, iyi eğitim öğretim görmüş birey ve toplumlar sayesinde ulaşırlar. Devletler ekonomik, teknolojik, sosyal ve politik önceliklerinin belirleyen eğitim politikalarını okullar vasıtasıyla gerçekleştirmektedirler. Eğitim, gerekli insan kaynağı sermayesinin üreticisi olarak görülmektedir. Öğretimin niteliği başarıyı etkileyen önemli faktörlerdendir. Öğretimin geliştirilmesi günümüz eğitim etkililiğinin en önemli ihtiyaçlarındandır. Yönetimsel bir zorunluluk olan denetimin amacı, okulun etkililiğini sağlamaktır. Eğitim ve öğretimde etkililiğin sağlanmasında başarıya giden yollardan biri, denetim mekanizmasıdır. Buradan hareketle araştırmanın amacı, Türk eğitim sisteminde ki denetim uygulamalarını eleştirel bir bakış açısıyla ele almak ve bu doğrultuda öneriler geliştirmektir. Bu çalışmada ulaşılan sonuca göre Türkiye’de 2014 ve 2015 yılında denetim sisteminde yapılan değişiklik olumlu bir adım olmasına rağmen, okul müdürleri, öğretimsel denetim rolleri ve yeterlilikleri konusunda söz konusu değişikliğe uygun öğretimsel denetim rollerini yerine getirmeye hazır değildirler. Okul müdürlerinin öğretmenlerin öğretimsel performansını belirleyecek niteliklere sahip olmadıkları bu araştırmanın sınırlılıkları içinde ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Öğretmen, Öğretim Denetimi, Denetim, Okul Müdürü.

¹Dr. Öğr. Üyesi., Mardin Aretuklu Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi Çocuk Gelişimi Bölümü, enginis47@gmail.com, Orcid: 0000-0003-4304-0662

Critical Approach to Educational Supervision in Turkey: How Should Teacher's Educational Supervision Be?

Abstract

In recent years, teacher supervision practices in the world have been discussed more intensively, and new model proposals are constantly brought to the agenda, based on the ineffectiveness and inefficiency of existing educational supervision practices. In our country, the necessity of developing appropriate supervision models is discussed in order to achieve sustainable quality and effective learning environments in education. Education is one of the means of sustaining the existence of societies. Countries achieve social and economic prosperity thanks to well-educated individuals and societies. States realize their educational policies, which determine their economic, technological, social and political priorities, through schools. Education is seen as the producer of the necessary human resource capital. The quality of teaching is one of the important factors affecting success. Improving teaching is one of the most important needs of today's educational effectiveness. The purpose of supervision, which is an administrative necessity, is to ensure the effectiveness of the school. One of the ways to success in ensuring effectiveness in education and training is the control mechanism created. From this point of view, the aim of the research is to critically examine the practice of supervision in practice in the Turkish education system and to develop suggestions in this direction. According to the conclusion reached in this research, although the change made in the supervision system in Turkey in 2014 and 2015 was a positive step, school principals were not ready to fulfill their instructional supervision roles in line with the change made in their instructional supervision roles and competencies. It can be stated within the limitations of this research that school.

Keywords: Teacher, Instructional Supervision, Supervision, School Principal.

GİRİŞ

Dünyada ve Türkiye’de son yıllarda öğretmenlerin denetlenmesi ve geliştirilmesi daha yoğun olarak tartışılmakta, mevcut eğitimsel denetim uygulamalarının etkisiz ve verimsizliğinden yola çıkılarak yeni sistem önerileri gündeme gelmektedir. Ülkelerin geleceğe dönük ihtiyaçlarının sürekli değişmesi nedeniyle eğitim sistemlerini daima dinamik bir yapıda tutmaları bir zorunluluk haline gelmiştir. Eğitim sistemlerinde ki verimlilik kaygısı hem öğretmenleri hem de onların mesleki gelişim sürecinde görev alan bütün kurum ve kişileri ilgilendirmektedir. İçinde bulunduğumuz dönemde eğitim ve öğretim uygulamalarının temel amacı toplumun geleceği olan bireyleri beceri, bilgi, tutum ve değerler açısından sağlıklı ve verimli şekilde yetiştirmektir. 21.yüzyılda yapılan öğretmen mesleki gelişim değerlendirmeleri, eğitim ve okul reformunun en önemli ayağını oluşturmaktadır. Öğretmenlerin mesleki olarak desteklenmesi

ve denetlenmesinin temel amacı sınıf ortamında gerçekleştirilen eğitim ve öğretimin niteliğini arttırarak bütün öğrencilerin öğrenmelerini sağlamak olarak ifade edilmektedir (Eurydice, 2012).

Bilimsel ve teknolojik gelişmeler, bütün sistemleri derin etkilemektedir. Her ülke kendi geleceği olan bireyleri yetiştiren eğitim sistemleri ve onun bir alt sistemi olan denetim sistemlerinde sürekli değişiklikler yapmaktadır. Bu süreçte kurumları verimli ve farklı kılmının yolu yaratıcılık ve yenilikten geçmektedir. Yaratıcı, yenilikçi anlayışı benimseyen ve bu yapıyı kurmayı başaran ülkeler eğitim sistemlerinin buldukları çevreye ve gelişimlere uyum konusunda önemli kazanımlar elde etmektedir. Devletlerin eğitim ve denetim sistemlerini yenilemeleri, eğitimsel amaçların başarısı ve sürekliliği için hayati bir öneme sahiptir.

Eğitimin bir örgüt yapısı altında verilmeye başlanmasından itibaren eğitim denetim sistemi sorunu da ortaya çıkmış ve bu sorunu gidermek için çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Örgüt ve yönetimin olduğu yerde denetimin olması bir zorunluluktur. Örgüt yönetimi, yönetimde denetimi zorunlu kılar. Bu nedenle yönetim ve denetim kavramları birbirinden ayrılamaz (Sağır ve Göksoy, 2016). İyi yönetimin vazgeçilmez parçası denetimdir. Etkili ve başarılı okullar için sağlıklı bir denetim mekanizması çok önemlidir (Şişman, 2013). Günümüzde, denetimin temel amacının öğretmenleri mesleki olarak geliştirerek, öğrencilerin öğrenmelerini arttırmak olduğu konusunda görüş birliği vardır (Glickman, Gordon, & Ross-Gordon, 2014). Buna göre eğitsel başarı ve denetim arasındaki organik bir bağdanda bahsetmek mümkündür.

Türkiye geleceğe yönelik eğitim politikalarında yeni paradigma ve yöntemlerin arayışı içindedir. Ülkemizde bütün dünyada olduğu gibi mevcut eğitsel denetim uygulamalarının etkisiz ve verimsizliği sebebiyle öğretimsel denetim uygulamaları yoğun olarak tartışılmaktadır. Eğitim, ülkelerin kendilerini yenileyerek gelişmesine katkı sağlayan en önemli araçlardan biridir. Eğitim bu bakıma geleceğin tasarlanması işidir. Bu yönüyle değerlendirildiğinde Türkiye için nasıl bir gelecek istendiği konusunda tartışmalar yaşanmaktadır. Bu doğrultuda, Türkiye’de eğitim sisteminde son dönemlerde eğitim kalitesini geliştirmek için öğretimin denetimi alanında birçok yeni düzenlemeler yapılarak, yasal mevzuatlarda değişikliklere gidilmiştir.

Alanyazında yapılan birçok araştırmada, Milli Eğitim Bakanlığı denetim sisteminin birçok sorunları olduğu ifade edilmektedir. Bu araştırmalarda sorun olarak; denetime ve nasıl algılandığına dair problemler, kuram ve uygulamada ki kopukluk, okul müdürlerinin denetim uygulamalarının öğretmenlere pedagojik anlamda katkı sağlamaması, meslektaş etkileşimli bir iletişim kuramamaları ve

denetimi daha mevzuat endeksli şekilsel kalıplar çerçevesinde yapmaları, okul müdürlerin denetim yapacak niteliklere sahip olmamaları şeklinde ifade edilmektedir (Bayar, 2017; Deniz ve Saylık, 2018; Koşar ve Buran, 2019; İş, 2021; Tonbul ve Baysülen, 2017).

Ülkemizde uygulanan öğretmen denetiminin etkililiği ve verimliliğine dair, hem sistem içindeki hem de teori ve uygulamadaki eksikler eğitim denetimi konusunda araştırma yapılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu bilgilerden hareketle, uygulanmakta olan “Öğretmen Denetimine” ilişkin yapılacak bu çalışmanın uygulayıcı ve alana önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Denetimin Amacı ve Önemi

Eğitim ve öğretimin niteliği büyük oranda öğretmenin niteliği ile doğru orantılı olarak kabul edilmektedir (Celep, 2009). Öğretmenlerin mesleki yeterlik ve nitelikleri ise öğrenci öğrenmelerini geliştirmek için temel noktasını oluşturmaktadır (Levin, 2003). Öğretimsel amaçların gerçekleşmesi için çok önemli işlevleri olan öğretmenlerin, bu rollerini yerine getirirken değerlendirilmeleri ve geliştirilmeleri de şüphesiz çok önemlidir.

Denetim günümüzde evrensel olup tüm örgütler için en önemli sistem araçlarından biridir. Denetim, örgütlerin kendi varlıklarını ve işleyişlerini sürdürmesi için zorunludur. Örgütler için vazgeçilmez bir gereklilik olan denetimin olmadığı örgütlerde, düzensizlik, kapalılık, yalnızlık ve durağanlık ve bütün bunlar neticesinde güç kaybı ortaya çıkar. Denetim, bütün örgütlerde olduğu gibi eğitim örgütleri açısından da yaşamsal öneme sahiptir (Büyüktaş, 2016). Etkili bir eğitim sistemi açısından etkili bir denetim sisteminin gereği ve önemi tartışılmaz. İçinde yaşadığımız dünya da meydana gelen hızlı değişimler, eğitim sistemi ve okulların verdiği eğitim hizmetlerinde sürekli geliştirmeyi ve yenilenmeyi gerektirmektedir. Eğitim kurumlarının etkili olabilmeleri için ancak kendilerini çağın ihtiyaçlarına uygun yenilemeleri ile mümkün olabilmektedir. Bunun için öğretmenlerin mesleki gelişmeleri takip etmeleri ve bu yönde kendilerini geliştirmeleri gerekmektedir. Öğretmenlerin mesleki gelişmelerini tek başlarına sürdürmeleri beklenemez. Çağdaş eğitim kurumlarında bu göre, denetim birimleri ve uygulamalarından beklenilmektedir.

Literatürde eğitim denetimi için çok farklı tanımlar yapılmıştır. Öğretim denetimi, genel olarak öğretmenin mesleki olarak büyümesi ve gelişmesini sağlama amacını taşır. Sullivan ve Glanz (2015, s.154) denetimi, “öğretim ve öğrencilerin öğrenmelerini geliştirmek için derin yansıtıcı uygulamaları cesaretlendiren, öğretmenler ile diyalog kurarak yürütülen, yargılayıcı olmayan, sürekli ve işbirlikçi bir süreç” şeklinde ifade etmişlerdir. Glickman vd., (2009)

denetimin temel amacını, öğretmenlerin mesleki ihtiyaçlarını karşılayarak okul gelişimini sağlamak olarak ifade etmişlerdir. Tanımlarda görüleceği üzere denetim, daha çok mesleki rehberlik ve işbirliği içeren, geliştirme ve yardım amaçlı demokratik bir anlayış olarak ifade edilmektedir.

Denetim, insanların görev yaptıkları sosyal kurumlarda âdeta bir zorunluluk olarak görülen bir süreç olarak ele alınmaktadır (Cengiz, 1992). Denetim aşamalarının esas amaçları, örgüt amaçlarının gerçekleşme oranını tespit etmek; ayrıca örgütün etkililik, verimlilik ve ekonomik açıdan geliştirilmesini sağlamaktır (Aydın, 2014). Kurumların amaçlarını gerçekleştirebilme düzeyleri de sahip oldukları kaynakları ne ölçüde verimli kullandıkları ile ilgilidir. Bu bağlamda denetimde amaç, okulların hedeflerini gerçekleştirebilme düzeylerinin belirlenmesi, daha çok verim alabilmek ve verimin artırılabilmesi için öngörülen gerekli çözümlerin devamlı bir şekilde geliştirilmesinin sağlanmasıdır (Sağır ve Göksoy, 2016). Okullarda denetimin gerçekleştiği uzun soluklu süreç, öğrencilerin eğitime yönelik başarılarının gelişmesine yardımcı olan bir fonksiyona sahiptir (Aydın, 2019). Denetimde en önemli amaç, okuldaki eğitimsel yaşam kalitesini yükselterek okulların etkililiğini artırmaktır (Zepeda, 2016).

Okullar, bütün faaliyetleri insana dair olan ve insani ilişkilerin şekillendirdiği sosyal yapının ön plana çıktığı örgütlerdir. Örgütsel amaçları gerçekleştirme derecesini belirlemeyi ve geliştirmeyi amaçlayan denetimde; ayrıca değerlendirmenin eğitim örgütlerindeki önemine de vurgu söz konusudur. Zira eğitim kurumlarındaki eğitim faaliyetlerinin amacına ulaşma düzeyinin tespit edilmesi öğretim etkinliklerinin geliştirilmesi bakımından oldukça önemlidir. Eğitim denetimi; planlılık, amaçlılık, bilimsellik, insan ilişkileri, bireysel farklılık ve eğitim-öğretim ortamlarının geliştirilmesi gibi açılardan öğretmenlere mesleksi açıdan destek olunmasını sağlayan önemli bir süreçtir. Denetimin örgütler için mecburi olması, örgütlerin varlıklarını sürdürmeye kararlı olmasının doğal bir neticesidir (Aydın, 2014). Bir bütün olarak eğitim sisteminde öğretim faaliyetlerinin denetlenmesi kaçınılmaz ve vazgeçilmez olarak görülmektedir.

Türkiye’de Denetim Tarihçesi

Türk eğitim sisteminde denetim uygulamaları resmi okulların açılmaya başlamasına dayanmaktadır. 1800’lü yıllarda başlayan bu süreçle birlikte, eğitim denetimi uygulamalarında çeşitli yenilikler yapıldığı görülmektedir. Eğitimde denetim hizmetlerinin Tanzimat Dönemi’nde başladığı düşünülmektedir (<http://tkb.meb.gov.tr/tarihcemiz.html>).

Türk eğitim sistemi ve onun alt sistemi olan eğitim denetimi sürekli bir değişim süreci geçirmiştir. Denetim alanında ilk kez 1927 yılında ilköğretim müfettişleri yönetmeliği yayımlandı. 1969 yılında denetime rehberlik ve iş başında yetiştirme görevi getirildi. 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu’nda yapılan değişikliklerle 1983 yılından sonra Türkiye eğitim sisteminde denetim hizmetleri, bakanlık ve ilköğretim müfettişliği olmak üzere ikili biçimde örgütlenmiştir. 1990 yılında klinik denetim anlayışı getirildi. 1992 yılında yayınlanan 3797 sayılı Milli Eğitim Bakanlığının Teşkilat Ve Görevleri Hakkında Kanun ile Teftiş Kurulu Başkanlığı danışma ve denetim birimi olarak konumlandırıldı. 1999 tarihinde İlköğretim Müfettişleri Başkanlıkları yönetmeliği ve bu yönetmeliğe bağlı olarak 2001 yılında Milli Eğitim Bakanlığı İlköğretim Müfettişleri Başkanlıkları Rehberlik ve Teftiş Yönergesi yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Ülkemizde Bakanlık müfettişleri ve ilköğretim müfettişlerince gerçekleştirilen okul denetimleri hem çalışan hem de kurum denetimi şeklinde yapılmaktaydı. Denetimler habersiz ve grup şeklinde yapılırdı. Okul ve kurumların denetiminde; bütün iş ve işlemlerinin mevzuata uygunluğu, çevre ile olan ilişkiler, personellerin başarı durumları, daha önce yapılan denetimlerde tespit edilen eksikliklerin giderilip giderilmediği konuları denetlenirdi. Yapılan denetimlerden sonra bütün personeller ile birlikte bir değerlendirme toplantısı yapılırdı. Okul, kurum, yönetici, öğretmen ve diğer personelin her yıl teftiş ve rehberlik amacıyla en az bir defa görülmesi esastı. Bütün bu unsurların iki takvim yılı üst üste teftişiz bırakılmaması esastı. Ayrıca aday öğretmenlerin yetiştirilmesi için rehberlik çalışmalarına öncelik verilirdi (Eurydice, 2010).

Milli Eğitim Bakanlığı, "2023 vizyonunu oluşturan" 18. Milli Eğitim Şurasında alınan kararda MEB denetim birimlerinin Eğitim Müfettişi adıyla Bakanlık merkeze bağlı olarak yapılanması ön görülmüştür. 13 Haziran 2010 tarih ve 5984 sayılı kanun ile İlköğretim Müfettişliği unvanı Eğitim Müfettişleri olarak değiştirilmiştir. 2011 yılında yayımlanan 652 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Teftiş Kurulu Başkanlığı ve onu oluşturan Müfettişlik unvanı kaldırılmıştır. Rehberlik ve Denetim Başkanlığı kurularak daha önce Bakana bağlı iken Müsteşar yardımcısına bağlanmıştır. Bu değişiklik yalnızca isim değişimiyle sınırlı kalmamış görev, konum ve işlev yönüyle de bir dönüşümü ortaya koymuştur. Bu değişiklikte “rehberlik” işlevi öne çıkarılmış, teftiş sisteminde “düzeltici disiplin” yerine “önleyici disiplin” anlayışı ortaya konulmuştur. Bakanlık müfettişleri ve eğitim müfettişlerinin unvanları eğitim denetmenleri olarak değiştirilmiştir. 2011 yılında yayımlanan bu değişiklikte maarif müfettişlerinin görev tanımında kurum ve okulların denetimi yer alırken, öğretmen denetiminden söz edilmemektedir.

Yapılan bu yeni yapılanmaya uyum sağlanmaya çalışılırken 2014 tarihinde yapılan değişiklikler sonucunda İl Eğitim Denetmenliği ve Milli Eğitim Denetçiliği unvanları Maarif Müfettişi unvanıyla birleştirilerek, Milli Eğitim Denetçileri İl Milli Eğitim Müdürlükleri bünyesinde oluşturulan Maarif Müfettişleri Başkanlıklarına atanmıştır. Böylece denetim sisteminde maarif müfettişliği kavramıyla tanışılır. Aynı şekilde bu değişiklikte Maarif müfettişlerinin öğretmenleri denetleme görevinden bahsedilmemiştir (İş, 2021).

2014 tarihinde “Milli Eğitim Bakanlığı Rehberlik ve Denetim Başkanlığı Yönetmeliği’nde” yapılan değişiklik ile ders denetimlerinin okul müdürleri tarafından yapılmasına karar verilmiştir. Maarif müfettişleri gerekli ve zaruri durumlar dışında düzenli ders denetimi yapamayacaktır. Öğretmenleri iş başında yetiştirme ve denetleme görevi okul müdürlerine bırakılmıştır. Maarif müfettişlerinin görev alanı içinde önceden yer alan iş başında yetiştirme, bu yönetmelik ile kaldırılmıştır. Bu değişiklik okul müdürlerinin okullarda akademik denetim için yetkilendirildiği, öğretmenlere mesleki rehberliğin okul müdürleri tarafından sağlanacağı, daha ötesi öğretimsel denetimin bundan sonra okul müdürlerince gerçekleştirileceği şeklinde yorumlanmıştır.

17 Nisan 2015 tarihinde yürürlüğe giren Milli Eğitim Bakanlığı Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliğinin 10’ncü bölüm 54.Maddesinde yer alan hüküm ile tüm öğretmenlerin okul müdürü tarafından performanslarının değerlendirmesi 2015-2016 Eğitim Öğretim yılı sonu itibari ile uygulanmaya başlandı. MEB’e bağlı her derece ve türden eğitim kurumunda görev yapan ve adaylığını tamamlamış olan öğretmenlerin başarı, verimlilik ve gayretlerini ölçmek üzere her ders yılı sonunda görev yaptığı okulun müdürü tarafından değerlendirilmesi yapılacaktır (Meb, 2015).

09.12.2016 tarihinde yayımlanan Milli Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile Rehberlik ve Denetim Başkanlığı tekrar Teftiş Kurulu Başkanlığı şeklinde düzenlenerek Bakana bağlanmıştır. İl Milli Eğitim Müdürlükleri bünyesinde yer alan Maarif Müfettişleri Başkanlığı kaldırılarak, maarif müfettişleri il müdürlüklerine bağlı olarak İl Müdürünün vereceği görevleri yapmaları gibi tanımsız bir göreve bırakılmıştır. Yeni değişikliğe göre, maarif müfettişleri, İl Müdürlüklerine bağlı olarak rehberlik hizmetleri, inceleme, soruşturma, araştırma ile İl Milli Eğitim Müdürünün vereceği diğer görevleri yerine getirmekle görevlendirilirler.

2017 tarihinde yayımlanan Öğretmen Strateji Belgesi ile öğretmenlerin performanslarının değerlendirilmesi sistemi getirildi. Öğretmenlerin performans sistemi uygulaması Milli Eğitim Bakanlığı tarafından belirlenen 12 pilot ilde uygulanmaya başladı. Üzerinden daha bir yıl geçmeden 2018 tarihinde, özellikle

eğitim camiası ve sivil toplum örgütlerinden gelen yoğun eleştiri ve itirazlar Milli Eğitim Bakanlığı tarafından öğretmen performans sisteminin uygulanmayacağı ifade edilerek iptal edildi.

Özetle eğitim, geniş kapsamlı ve birçok unsuru içinde barındıran bir süreçtir, öğretimsel denetim de bu sürecin en önemli parçasıdır. Türkiye’de, 1800’li yıllardan beri denetim sistemlerini geliştirmek için birçok yasal mevzuat değişikliğine gidilerek iyileştirme çalışmaları yapılmıştır. Türk eğitim sisteminde denetim, uzun bir süre ikili denetim şeklinde uygulanmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı son 12 yılda yaptığı denetime ilişkin birçok değişiklik, yayınladığı mevzuatla eğitimde denetimin önemine vurgu yaparken, aynı zamanda denetim sistemi uygulanmalarına dair bazı belirsizlik ortamı ve kararsızlığın da olduğu izlenimini vermiştir. Özellikle son yıllarda müfettişler ile ilgili yapılan düzenlemelerde en dikkat çeken değişim müfettişlerin nasıl isimlendirileceği noktasında yaşanmıştır. 2010 yılında İlköğretim Müfettişliği unvanı Eğitim Müfettişleri olarak değiştirilmiş, 2011 yılında Bakanlık müfettişleri ve eğitim müfettişlerinin unvanları Bakanlık müfettişleri “Milli Eğitim Denetçisi”, eğitim müfettişleri ise “İl Eğitim Denetmeni” olarak değiştirilmiştir. Henüz yeni yapılanmaya uyum sağlanmaya çalışılırken, 2014 yılında yapılan değişiklikler sonucunda İl Eğitim Denetmenliği ve Milli Eğitim Denetçiliği unvanları Maarif Müfettişi unvanıyla birleştirilmiştir. Şüphesiz özden çok odağa alan değişiklikler, öğretimin denetimi adına ileri bakma konusunda bir kararsızlığın olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Türkiye’de denetim sisteminde bugün bir karmaşa izlenimi veren yasal mevzuatların çoğunluğunun 2000’li yıllardan sonra uygulamaya geçirildiği söylenebilir. Bu kargaşa izleniminden kurtulmak için, yeni uygulamaya konulan yasal mevzuatlar ile yürürlükten kaldırılanlar arasında bir uyumun sağlanarak uygulayıcılara dayanak olarak kullanılan metinlerin netleştirilebilmesi önemli bir ihtiyaç olarak görülmektedir. Kanun ve yayımlanan yönetmeliklerin, eğitim denetiminde kalite ve verimlilik için geçmişten devam eden görev karmaşası ve uzmanlık sorununu çözme konusunda yeterli olmamıştır (Göksoy ve Aslanargun, 2014). Denetim sistemindeki yapısal ve uygulamadaki sorunları iyileştirme için yapılan bütün bu değişikliklerin problem ve tartışmaları azaltmaktan çok daha da artırmıştır (Sağır ve Göksoy, 2016; Çiçek Sağlam, 2013: 264-265; Meb, 2014).

Dünyada Eğitim Denetimi Örnekleri

Dünyada bütün ülkeler, eğitimde niteliğin yükseltilmesi için eğitim denetimi uygulamalarını gözden geçirerek sürekli yeni yöntemler geliştirmekte ve uygulamaktadırlar. Ülkeler kendi eğitim sistemlerine uygun bir denetim anlayışı geliştirmelerine rağmen temelde ortak amaç, okul ve sınıftaki eğitimsel

etkinlikleri geliştirmektir. Öğretmenlerin görevlerini daha etkili yapmaları ve örgütsel vatandaşlık bağlarını geliştirmeleri hedeflenir. Bunları gerçekleştirmek için öğretimsel denetim uygulamaları çok önem arz etmektedir. Öğretmeni okulda görev içinde yetiştirmek, öğretimsel denetim uygulamaları sonucu etkili mesleki rehberlik ile mümkündür. Bu durum, öğretmenlerin denetlenmesine verilen önemin artmasını ve dünya üzerindeki tüm denetim sistemlerinde yer bulmasını sağlamıştır. Günümüzde öğretmen değerlendirme, başarılı liderliklerinin başat belirtilerinden biri olarak addedilmektedir (Derrington ve Campbell, 2013).

Son yıllarda PISA sınavlarında başarılı olan Güney Kore, Singapur, Çin-Şanghay, Japonya gibi ülkelerdeki öğretmen değerlendirme uygulamalarına bakıldığında, öğretmenlerin eğitim öğretim yılı başında bireysel hedefler belirledikleri, yıl içinde bu hedefleri gerçekleştirmek için dışarıdan mesleki destek aldıkları ve eğitim yılı sonunda bu hedefleri gerçekleştirme ölçütlerine göre değerlendirildikleri görülmektedir (Maya ve Yılmaz, 2017). Öğretmenlerin değerlendirilmesi uygulamalarında Güney Kore, Singapur, Çin-Şanghay ve Japonya, öğretmenlerin sürekli mesleki gelişimlerini arttırma amacındadır (Orakçı, 2015; Öztürk ve Akkuş, 2020). Çin-Şanghay'da öğretmenlerin değerlendirmesi, okul müdürleri, öğretmenler ve değerlendirilen öğretmenlerin kendileri tarafından yapılmaktadır. Öte yandan Çin-Şanghay'da öğretmenler değerlendirilme aşamalarında, öz değerlendirme yapmakta, daha sonra hem bölüm hem de okul düzeyinde değerlendirmeye tabi tutulmaktadırlar. Güney Kore'de öğretmenler, öncelikle meslektaşları, veliler ve öğrenciler tarafından ardından da okul komitesi tarafından değerlendirilmektedir (Gülsoy Kerimoğlu, 2019; Manalova ve Hanoğlu, 2020). Japonya'da öğretmenlerin değerlendirilme süreci, kendileri ve okul müdürleri tarafından yürütölür; öğretmenlerin bireysel olarak hedeflerini belirlemesi ile başlayan değerlendirme süreci, eğitim yılı sonunda değerlendirilen öğretmenin kendisi ve okul müdürü tarafından, öğretmenin hedeflerini gerçekleştirme düzeyinin belirlenmesiyle son bulmaktadır (Ekinci, 2010). Singapur'da, okul müdürleri öğretmen değerlendirilme sürecinde yer almaktadırlar. Ayrıca Singapur'da öğretmeni değerlendiren kişinin, yıl boyunca öğretmeni yönlendirecek çalışmalar da yaptığı belirtilmektedir. Söz konusu ülkelerde öğretmenleri değerlendirme sürecine aktif olarak katılan okul müdürü, denetimin en önemli unsurlarından biridir (Bakioğlu, 2016; Orakçı, 215; Öztürk ve Akkuş, 2020).

Avrupa Birliği ülkelerinde öğretmen denetimleri kalite güvence sistemine bağlı olarak yapılmaktadır. Bu denetim süreçlerinde her okulun kendi öğretimsel öz değerlendirmelerini yaptıkları görülmektedir (Unesco, 2007). Avrupa'da, eğitimde denetim iç ve dış denetim olmak üzere iki kategoriden oluşmaktadır.

Dış denetim, okulların ülkelerdeki eğitim için oluşturulan resmi teftiş kurulları tarafından denetlenmesidir. İç denetim ise okulların belirledikleri hedefler üzerinden kendilerini değerlendirmeleridir. Avrupa ülkelerinde eğitimsel hizmetlerin denetimi ve bütçesi federal, eyalet ve yerel yönetimler tarafından gerçekleşmekle birlikte büyük oranda devlet tarafından karşılanmaktadır. Eğitim sisteminin yönetiminde yetki ve mesuliyetler, ciddi oranda eyaletler ve yereldeki eğitim kurullarındadır (Eurydice, 2012). Avusturya’da okulların denetlenmesinden öncelikli olarak okul müdürleri sorumludurlar. Müdürler, okullardaki öğretmenlerin danışmanı ve rehberi, kanun ve yönetmeliklerin uygulayıcısı olmanın yanı sıra öğretim niteliği ve öğrenci başarı performanslarını belli seviyede sağlamakla yükümlüdürler. Okul müdürleri öğrencilerin öğretim performanslarını izlemek ve süreç ile ilgili işlemleri kayıt altına almakla sorumludurlar (Kasapçopur, 2007; Eurydice, 2010; Yirci, 2010).

İngiltere’de eğitim öğretim yılı baz alınarak öğretmen performans değerlendirilmesi yapılmaktadır. Okulların düzenli olarak denetlenmesi, Eğitimde Standartlar Dairesi (OFSTED) ile bağlantılı olarak bağımsız müfettişler tarafından yapılmaktadır. Bu denetim ile okulların coğrafi konumları, büyüklükleri ve önceki denetim performanslarının da incelenmesi öngörülmüştür. Denetime ilişkin uygulamalar, başarılı okullarda daha aralıklı başarısız okullarda ise daha sık yapılmaktadır. Bu bağlamda eğitimsel başarı için risk grubu kabul edilen sorunlu okullar daha çok denetime tabi tutulur (Eurydice, 2010). İngiltere’de son dönemlerde okulların kendilerinin gerçekleştirdikleri öz değerlendirme uygulamalarının önemi giderek artmaktadır. Okulların yaptıkları öz değerlendirme, okul yönetim kurulu tarafından, okulun eğitimsel başarı etkinliklerini değerlendirmek amacıyla yapılmaktadır. Okulların öz değerlendirme yapmaları yasal olarak zorunlu olmamakla birlikte hemen hemen bütün okullar, eğitimsel başarı için öz değerlendirme yaparlar. Okullar, öz değerlendirme analiz ve sonuç raporları oluştururken okulun mevcut durumunu, öğrencilerin sınav ve testlerdeki başarısını göz önüne alırlar. Okul yönetimi; öğretmenlerin eğitimsel performanslarının takip edilmesi ve okulun performans yönetimi politikasının uygulanmasından sorumludur (Kasapçopur, 2007; Eurydice, 2012). Okul müdürleri özellikle bu sistemde öğretmenlerin performanslarının takip edilmesinde ciddi bir öneme sahiptirler (Summak ve İş, 2018; Yirci, 2010).

Bulgaristan’da öğretim sürecinin denetimi ve değerlendirilmesi aşamasında okul müdürleri; müdür yardımcıları, öğretmen ve diğer personelleri atama ve öğretim sürecinin değerlendirilmesinde yetki sahibidirler (Eurydice, 2012). Finlandiya ve Almanya’da eğitim denetiminde “Teftiş Kurulu” yapısına benzeyen herhangi bir birim yer almaz. Almanya’da eyaletlerde bulunan okul denetim kurumları ve

uzman kişiler öğretmen denetiminden mesuldürler. Bütün okullarda eğitim ve öğretimin mesul olan öğretmenler kurulu ve bir okul konseyi bulunmaktadır. Bu konseyde görevli olan okul müdürleri, öğretmenlerin başarı durumlarının takip edilmesinde önemli bir role sahiptirler (Eurydice, 2001; Eurydice, 2005; Demirkasımoğlu, 2011; Kasapçopur, 2007; Sağlam ve Aydoğmuş, 2016).

Hollanda, Macaristan ve Polonya'da eğitimin denetlenmesi, iç ve dış denetim olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Okullardaki öğretim etkinliklerinin ve öğrenci performanslarının izlenmesi ile ilgili işlemler iç denetim üzerinden gerçekleştirilir. İç denetim, okul ve kurumların kendilerini özerk bir şekilde değerlendirmeleridir. Bu ülkelerde, mümkün olduğu kadar okulun öz değerlendirilmesi esas alınmaktadır. Eğitimsel görevlerle ilgili pedagojik denetim olan iç denetim, okulda yönetsel yetkiye sahip öğretmenlerle işbirliğinde bulunan okul müdürü tarafından yapılır. İç denetim yapan okullarda müdürler aynı denetmenler gibi denetim yetkilerine sahiptirler (Kasapçopur, 2007; Sağlam ve Aydoğmuş, 2016).

Lüksemburg'da ortaöğretimde denetim ve kontrol, okul müdürünün yükümlülüğü altındadır. Okullarda eğitim öğretimi düzenli olarak değerlendirme okul müdürleri tarafından gerçekleştirilebilmektedir. Romanya'da denetim uygulamaları, öğretimin kalitesini arttırmak için bütün öğretmenleri değerlendirmek esas olup bu değerlendirme süreçlerinden okul müdürleri sorumludurlar. Malta'da okullar, okul müdürleri ve yardımcıları tarafından yönetilir. Okul müdürü, profesyonel eğitim lideri gibi önemli bir misyona sahiptir. Okullarda müdürler sınıf ziyaretleri yaparak öğretmenlere rehberlik ve danışmanlık sunarak destek olurlar (Kasapçopur, 2007).

Avrupa Birliği'ne üye olan bütün ülkelerin denetim sisteminde okulların kendi öğretimsel uygulamaları için özdeğerlendirme yapmaları beklenmektedir (Yirci, 2010). Ancak ülkelerin mevcut eğitim sistemlerine göre, denetim uygulamalarının da farklılaştığı görülmektedir. Avrupa ülkelerinde eğitim denetimi uygulamaları genel olarak parçadan ziyade bütüne odaklanmaktadır. Okulların genel eğitimsel başarı durumlarının gözlemlenmesi, öğretmenlere rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinin verilmesi önceliklidir. Denetim uygulamaları, yerel ve okullardaki kurullar tarafından yapılmakta ve daha çok uzaktan gözetim şeklinde uygulanmaktadır. Denetimde öğretmenlere pedagojik yardım ve danışmanlık hizmetinin sunulması ön plana çıkmaktadır. Öğretmen değerlendirmenin okul değerlendirmesine ilaveten yürütüldüğü 21 ülkede veya bölgede, genellikle okul müdürü ve/veya yönetim işlevlerinin diğer kıdemli üyeleri sorumludur (ISCED, 2011).

Gelişmiş ülkeler, okullarda merkeziyetçi yapıdan çok okul özerkliğine dayanan, nicelikten ziyade nitelik göstergelerinin takip edildiği ve okulların kendi öz değerlendirmelerini esas aldıkları süreçleri denetim sistemlerinde kullanmaktadır (Grauwe, 2008). Yapılan ders denetim uygulamalarının temelinde, öğretmenlerin kendi öz değerlendirmelerini yapmaları olmakla birlikte; okul müdürleri tarafından verilen geri bildirimlere de çok büyük önem verilmektedir. Eğitim öğretim yılı boyunca, okul müdürleri ile öğretmenler öğretimin nasıl geliştirileceği konusunda sürekli toplantılar yaparak öğretimi değerlendirmektedirler. Tüm ülkelerde eğitim denetim sistemleri farklılık göstermesine, pratikte farklı uygulamalar olmasına rağmen, temelde amacın öğrenme ve öğretme süreçlerini geliştirerek öğrenci başarısını artırmayı hedeflemek olduğunu söyleyebiliriz (Sağlam, 2013).

Gelişmiş ülkelerdeki denetimsel uygulamalar dikkate alındığında; okulu dışarıdan denetleyen kurumlar olmakla birlikte, öğretmenlerin öğretimsel faaliyetlerini değerlendiren, öğretmenleri mesleki olarak geliştirme ve destekleme görevinden sorumlu kişilerin ağırlıklı olarak okul müdürü olduğu anlaşılmaktadır. Okul müdürleri, eğitim öğretim işlevlerinin yapılmasından, öğretmenlerin öğretimsel olarak denetiminden sorumlu olan kişilerdir (Tonbul ve Baysülen, 2017). Okul müdürlerinin, okulda bir profesyonel öğretimsel lider olarak öğretimin denetiminde önemli bir role sahip oldukları görülmektedir. Ülkemizde mevcut uygulamada, okul müdürlerinin denetimsel rollerinin artırılmasının gelişmiş ülkelerin tercihleri yönünde teorik olarak iyi bir uygulama olduğu söylenebilir.

YÖNTEM

Araştırmanın Yöntemi

Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelenmesi yöntemi kullanılarak yapılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Doküman incelemesi var olan kayıt ve belgeleri inceleyerek yapılan veri toplama yöntemidir. Belirli bir amaca dönük olarak, basılı veya elektronik kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme işlemidir (Turan, 2019). Bu yöntemde araştırma probleminin alanında var olan yazılı kaynaklar (kitaplar, makaleler, bildiriler) ve çeşitli internet sitelerinde var olan bilgiler bir araya getirilmiştir (Büyüköztürk, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2014). Bu tür dokümanlar, gözlenemeyen birçok şeyle ilgili olarak araştırmacıya bilgi sağlamaktadır (Patton, 2014).

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın amacı, Türk eğitim sisteminde ki denetim uygulamalarını ve denetim pratiklerini eleştirel bir bakış açısıyla ele alarak sisteme yönelik iyileştirici öneriler geliştirmektir. Bu doğrultuda araştırmanın problem cümlesi; “Türkiye’de Öğretimsel Denetime eleştirel bir yaklaşım: Öğretmenlerin Öğretimsel Denetimi Nasıl Olmalıdır?” şeklinde ifade edilmiştir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Dünyada bütün ülkeler, eğitim sistemlerini daha etkili ve verimli hale getirmek için, öğretimsel denetim sistemlerinde kullandıkları yöntem ve teknikleri geliştirmektedirler. Gelecekte bireylerin, 21. yy becerilerine sahip, yenilikçi, girişimci, üreten, daha hızlı düşünen ve karar veren, çok yönlü bireyler olması beklenmektedir. Ülkelerin, kendi bireylerine daha nitelikli eğitim verilebilmeleri için eğitim politikalarında sürekli gelişim ve değişimi temel alması gerekmektedir. Dolayısıyla eğitimde amaçlanan gelişme ve değişimler için eğitim sisteminin bir alt sistemi olan denetim sisteminin hatasız işlemesi ve daima yenilenmesi ile mümkündür. Öğretimsel denetim ve eğitim sisteminin gözlenmesi, ihtiyaçlar doğrultusunda geliştirilmesi gerekli düzeltmelerin yapılması sürdürülebilir bir eğitsel başarı için ön koşul niteliğindedir.

Modern eğitim denetimin en önemli amaçlarından biri, öğretmenleri geliştirerek öğretme ve öğrenme sürecini geliştirmektir. Öğrenmeyi iyileştirmenin en iyi yolu öğretimi iyileştirmektir. Öğretmenin performansını artırmak yoluyla öğrenci başarısını arttırmaktır. Öğrencinin öğrenmesine her zaman her öğretmenin öğrenmesine bağlıdır (Fullan,2001). Öğretmenler, atama öncesi eğitsel olarak gerekli bilgi ve beceriler ile donatılsalar bile süreç içinde meydana gelen sosyal, politik, ekonomik ve teknolojik gelişmeler bilgilerin eskimesine yol açmaktadır. Bundan dolayı, öğretmenlerin bu değişimlere uyumlarının sağlanması kaçınılmaz bir zorunluluktur. Dolayısıyla öğretmenlerin, meslektaş ilişkisi içinde mevcut bilgi ve deneyimlerini meslektaşlarıyla belirli süreçlerde paylaşmaları ve yeni gelişmelerden haberdar olmaları önem arz etmektedir (Demirtaş, 2010). Öğretmenlerin çalıştığı kurumda iş başında yetiştirilmelerinin en önemli araçlardan biri denetim yoluyla yapılacak etkili mesleki rehberliktir.

Dünyada eğitim denetimi kavramının tarihsel süreç içerisinde bir dönüşüm yaşadığı görülmektedir. 1980’den önce öğretmen denetimi yönetsel bir işlev olarak görülmüş ve denetimin rolü teftiş ve kontrol olarak algılanmıştır (Glickman, Gordon & Ross-Gordon, 2014). Denetim uygulamaları 1980’lerden sonra ise teftiş ve kontrolden ziyade mesleki rehberliğe doğru dönüşen bir

denetim paradigmasına evrilmiştir. Günümüzde eğitimin denetiminde insan kaynaklarının geliştirilmesine önem veren, rehberliği ön plana çıkaran bir denetim anlayışından bahsedilebilir (Çiçek Sağlam, 2013).

Eğitim sisteminde denetim faaliyetlerinin istenilen düzeyde olması yönünde ilgililer arasında ortak bir anlayış olmasına rağmen, denetimin nasıl olması, kim tarafından yerine getirilmesi gerektiğine dair eleştiriler ve tartışmalar devam etmektedir (Memduhoğlu ve Zengin, 2012). Türk eğitim sistemi ve onun alt sistemi olan eğitim denetimi sürekli değişmektedir. Türkiye’de, mevcut denetim sisteminin verimsiz olması, etkili olarak uygulanmaması, öğretmenlerin mesleki yardım ve rehberlik görememeleri gibi sorunlardan hareketle, öğretmenlerin bütün yönleriyle değerlendirilmemelerinin bir sonucu olarak denetim sisteminde iki önemli değişiklik yapılmıştır (Özan ve Şener, 2015).

1) 2014 tarihli Millî Eğitim Temel Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına dair kanun ile maarif müfettişlerinin görev alanları içinde yer alan işbaşında yetiştirme görevinin okul müdürlerine bırakılması.

2) Okul müdürlerinin ders denetimleri konusundaki yetki ve sorumlulukları, 2015 tarihli “Millî Eğitim Bakanlığı Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği” ile yeniden düzenlenerek, 2015-2016 eğitim öğretim yılı sonu itibari ile Yönetmeliğin 54. maddesine göre MEB’e bağlı her derece ve türden eğitim kurumunda görev yapan ve adaylığını tamamlamış olan öğretmenlerin başarı, verimlilik ve gayretlerini ölçmek üzere her ders yılı sonunda görev yaptığı okulun müdürü tarafından değerlendirilmesidir.

Ülkemizde yapılan bu yeni değişiklikler, okul müdürlerinin denetimsel rollerinin artırılmasının gelişmiş ülkelerin okulların kendi öğretimsel uygulamaları için özdeğerlendirme yapmaları tercihleri yönünde teorik olarak iyi bir uygulama olduğu söylenebilir.

2014 ve 2015 tarihlerinde yapılan değişiklikler okullarda, öğretmeni denetleme, işbaşında yetiştirme ve öğretimsel denetiminin okul müdürlerince yapılacağı şeklinde yorumlanmıştır. Türkiye’de denetim sisteminde yapılan bu radikal değişimin mevcut sistemin verimsiz ve etkili olarak yerine getirilmemesi, öğretmenlerin mesleki rehberlik ve yardım anlayışıyla denetlememelerinin bir sonucu olarak görülebilir (Arslanargun ve Göksoy, 2013; Arslanargun ve Tarku, 2014; Demir ve Tok, 2016; Konan ve Yılmaz, 2018; Tosun ve Ordu, 2020; Can ve Gündüz, 2016; Özan ve Şener, 2015).

Millî Eğitimde ders ve sınıf denetimlerinin artık okul müdürlerince gerçekleştirilmesi ile birlikte, müdürlerin öğretmenleri öğretimsel olarak

denetleme yeterliliklerinin olup olmadığı konusu tartışılmaya başlanmıştır. Şüphesiz okul müdürlerinin, okullarda yapılan tüm eğitim-öğretim uygulamalarından sorumlu olmasından dolayı öğretimsel denetimi niçin ve nasıl yaptıkları konusunu önemli kılmıştır (Yörük ve Akdağ; 2010).

2014 yılında yapılan değişiklik ile okullarda akademik denetim yetkisinin okul müdürlerine verilmesi, mesleki rehberlik hizmetlerinin öğretmenlere okul müdürleri tarafından sağlanması, öğretimsel denetimin bundan sonra okul müdürlerince gerçekleştirilmesi öğretmenler tarafından olumlu olarak değerlendirilmiştir. Yapılan değişiklik; öğretmen merkezli denetim anlayışının benimsenmesi, öğretmenlerin denetim sürecine aktif katılımının sağlanması ve denetim sürecinin iş birliği içinde yürütülmesi göstergesi olarak kabul edilmiştir (Yıldırım ve Demirtaş, 2012). Literatürde yapılan birçok araştırmaya göre öğretmenler, öğretimsel denetimin müdürler tarafından yapılmasının adil ve objektif olamayacağı kaygısını taşımalarına rağmen yeni denetim sistemini kendilerine daha yakın gördükleri, samimi ve sıcak ilişkiler geliştirebildikleri için desteklemişlerdir (Arslanargun ve Göksoy, 2013; Yeşil ve Kış, 2015; Yıldız vd., 2016; Can ve Gündüz, 2016; Deniz ve Saylık, 2018; Dönmez ve Demirtaş, 2018; Koşar ve Buran, 2019).

2014 yılında denetim sisteminde yapılan değişiklikten sonra okul müdürlerinin ders denetimi yapmaları olumlu ve önemli olmasına rağmen süreç içinde yapılan araştırmalarda olumsuz yönleri ortaya çıkmıştır. Okul müdürlerinin denetim yetkilerini yaptıkları uygulamalarda baskı aracı olarak kullanabileceği ve bu durumun da öğretmenler arası çatışma, bölünme ve kamplaşmalara neden olabileceği; öğretmen ve idare arasında yaşanabilecek gerilimin eğitim-öğretim niteliğinin azalmasına neden olabileceği yönünde kaygılar ortaya çıkmıştır (Tonbul ve Baysülen, 2017; Demirtaş ve Akarsu, 2016). Aynı şekilde okul müdürlerince yapılan ders denetimlerini daha çok kontrol/cezalandırma yönelimli ve mevzuata uygunluk denetimi olarak yaptıkları ve öğretmenlere yeterince mesleki rehberlik sağlamadıkları ifade edilmiştir (Summak ve İş, 2018). Okul müdürlerinin tarafsızlıktan ve adaletten ayrılmaları, öğretmenleri siyasi fikirleri ve sendikalarına göre değerlendirmeleri, bu sistemin olumsuz tarafları olarak müdürlerin yapacağı öğretmen denetimlerinde yanlı davranabileceği kaygısını oluşturmaktadır. Literatürde yapılan araştırmalarda genel olarak öğretmenler ders denetiminin okul müdürü tarafından yapılmasının olumsuz sonuçları olarak; objektif olamama, önyargılı değerlendirme ve denetimsel yeterlilik üzerinden ifade edilmiştir (Bayar, 2017; Demir ve Tok, 2016; Deniz ve Saylık, 2018; Koşar ve Buran, 2019; İş, 2021; Tonbul ve Baysülen, 2017).

Summak ve İş’in (2018), araştırmalarındaki bulgulara göre; öğretmenler; okul müdürlerin denetim alanında yeterli olmadıklarını, ders denetimi için müdürlerin bir eğitime ihtiyaçlarının olduğunu, müdür tarafından yapılan ders denetimlerinin kendi mesleki ve pedagojik gelişimlerine kayda değer bir katkısı olmadığına inandıklarını belirtmişlerdir. Literatürde yapılan birçok araştırmada okul müdürlerinin ders denetimi yapmasının öğretmenler tarafından olumlu bulunmasına rağmen, öğretmenlerin büyük kısmının müdürlerin denetim yaklaşımlarına karşı olumsuz bir algıya sahip olduklarına dair sonuçlar elde edilmiştir. Şüphesiz bu sonuçlar, etkili bir denetim için okul müdürlerinin denetimsel yeterliliği konusunda oluşan çekincelerden kaynaklanmaktadır. Bu çekinceler; öğretimsel değerlendirme konusunda okul müdürlerinin denetim alanında herhangi bir eğitim almamaları ve bu konuda uzmanlaşmış olmamaları, okul müdürlerinin, öğretmenlerle ders denetim sürecinde işbirliği içinde bulunmaması, öğretmenlerin denetim formlarının tek tip olmasıdır (Meb, 2017; İş, 2021).

Bütün bu olumsuz sonuçlar; öğretmen denetimi görevinin maarif müfettişlerinin üzerinden alınmasından sonra, eğitim sisteminin denetimsiz kaldığı, denetimde bütünlüğün kaybolduğu, öğrenci kazanımlarının izlenemediği, öğretmen performansının takip edilemediği, sınıftaki uygulamaların bilinmediği (Kaplan, 2016), Milli Eğitim Bakanlığının okulların denetlenmesine ihtiyaç duymadığı şeklinde yorumlanarak (Dönmez, 2018) bir denetim boşluğunun oluşmasına yol açtığı şeklinde ifade edilmiştir (Koç, 2018).

Bu olumsuzlukların temel nedenleri için; Fullan(2001), eğitimde yapılan birçok yenilik ve değişimler ile ilgili birçok kararın önyargılı olduğunu, zayıf şekilde planlanıp uygulamaya konulduğunu ve öğretimsel hedeflerle bağlantılı olmamasından, dolayı potansiyel olarak önemli değer ve teknik olarak doğru olan bu değişimlerin başarısız olduğunu belirtmiştir. Bu başarısızlıklarının bir diğer nedeni (okul müdürlerinin denetmenlik rolleri için), yenilikleri kendi geçmiş yaşantıları ile bütünleştirme ve mevcut öğretim uygulamalarını uyarlamada sıkıntı yaşamalarıdır. Dahası, öğretmenler ve okul müdürleri tarafından yeni bir uygulama sunulmadan önce, öğretmenlere yenilikleri kendilerine uyarlamaları için çoğunlukla yeteri zaman verilmemesidir (Zepeda, 2004).

Ortaya çıkan bu olumsuzlukların bir başka sebebi olarak, eğitim sisteminde denetim sisteminin yapısal sorunları gösterilebilir. Bu durumun, okul müdürlerinin mevcut sistemde seçilme, atanma ile yetiştirilme sürecinin yeterli olmaması, müdürlerin denetim alanında da istenilen düzeyde yetiştirilmemesinden kaynaklandığı ifade edilmektedir (Can ve Çağırıcı, 2015;

Deniz ve Saylık, 2018; Beytekin ve Tas, 2017). Türkiye’de eğitim yönetimi, bir meslek alanı olarak tanımlanmamıştır. Okul müdürü olmak için ilgili mevzuatta göre sadece öğretmen olmak yeterli görülmüştür. Eğitim yönetimi ve denetimi alanında hiçbir eğitim almamış öğretmenler okullara yönetici olarak atanabilmektedir. Bu tür atama yönteminin bilimsellikten uzak olduğu söylenebilir. Bütün öğretmenler, potansiyel yönetici adayı olarak görülmektedir. Yönetimin ayrı bir bilimsel alan olduğu ve eğitim yöneticilerinin nitelik ve eğitimlerinin farklı olması gerektiği göz ardı edilmekte, eğitim yönetimi ve eğitim yöneticiliğinin önemsenmediği görülmektedir (Goldberg, 2001; Gürbüz vd., 2013). Usta ve Ozmusul (2017), “hiçbir zaman” yöneticilik eğitimi almadığını belirten okul müdürlerinin oranın %60,9 olduğunu ifade etmişlerdir. Aynı çalışmada okul müdürlerinden “hiçbir zaman” öğretimsel liderlik eğitimi almadığını belirtenlerin oranı %64,1 olmuştur. Bu sonuçlar, okul müdürlerinin mesleki yeterliklerine ilişkin önemli bir nitelik sorunu olarak ifade edilebilir. Bu sorunun kaynağı olarak, herkes tarafından kabul edilecek, bilimsel ve objektif bir yönetici yetiştirme, seçme ve atama politikasına geçilmemesindedir. Ülkemiz eğitim sistemi bakımından durum değerlendirildiğinde, okul müdürlerinin yetiştirilmesi ve atanmasında yeterliliğe ve liyakate dayalı bir sistemin benimsenmesi çok önemlidir.

Yapılan değişiklikle yetki verilen okul müdürlerinin öğretmenlerin öğretimsel performansını belirleyecek niteliklere sahip oldukları söylenemez. Bunun temel sebebi; müdürlerin öğretimsel denetim rolleri ve yeterlilikleri konusunda yapılan bu yeni değişikliğe uygun öğretimsel denetim rollerini yerine getirmeye hazır olmamalarıdır. Okul müdürlerinin ders denetim süreçlerine dönük yeterlilik algıları, bu görevin müdürler tarafından tatmin edici boyutta yerine getirilmesi, denetim konusunda bilgi, beceri ve donanıma sahip olunması ile ancak mümkün olabilir. Okul müdürleri ancak bir öğretim lideri olarak davrandıklarında, öğretmenlerin mesleki ve kişisel gelişimlerine destek sağladıklarında yarar sağlayabilir. Öğretimsel değerlendirme konusunda okul müdürlerinin eğitilmiş olmaları ve denetim konusunda uzmanlaşmış olmaları çok önemlidir (İş, 2021)

Ülkemizde yüksek lisans seviyesinde verilecek denetim ve liderlik eğitimlerinin okul müdürlerinin, denetime daha etkin ve verimli yaklaşımlarına katkı sağlayabileceği söylenebilir. Minnear-Peplinski (2009) tarafından yapılan çalışmada, yüksek lisans seviyesinde verilecek denetim ve liderlik eğitimleri ile okul müdürlerinin, denetime daha verimli yaklaşımlarının sağlanabileceği vurgulanmıştır. Etkili bir öğretim lideri olarak okul müdürünün, eğitim ve öğretimi değerlendirilmesi alanında gerekli bilgi ve beceriye sahip olması oldukça önemlidir. MEB’in, okul müdürlerinde böyle bir yetkinliğin olduğunu

varsayması işleri kolaylaştırmanın ötesinde katma değer yaratacak bir yaklaşıma da engel olmaktadır.

Türkiye’de 2014 ve 2015 yılında denetim sisteminde yapılan değişiklikler olumlu bir adım olarak görülebilir. Ancak denetimde uygulayıcı konumunda olan okul müdürlerine yönelik yetiştirici bir çalışma ve eğitim programının yapılmamış olması büyük bir eksiklik olarak görülmektedir. Şüphesiz denetim bir uzmanlık alanıdır. Müdürlerin denetimsel süreçlere yönelik bir eğitimden geçmemiş olmaları, okullardaki denetimsel amaçların gerçekleştirilmesini güçleştirdiği gibi aynı zamanda denetimi sorunlu bir alana dönüştürmektedir. Bu olumsuzlukların önüne geçilebilmesi için okul müdürlerinin yetiştirilmesi ve atanmasında yeterliliğe dayalı bir sistemin benimsenmesi ve eğitim ve öğretimde denetiminin okul müdürlerine verilmesi sağlıklı olacaktır. Okul müdürlerinin öğretimsel denetim ve değerlendirme sürecine ilişkin görevlerini başarıyla yapabilmeleri için gerekli uzmanlığa sahip olmalarının garanti altına alınması gerekmektedir. Müdürlerin denetim alanında bir eğitimden geçmemiş olmalarından kaynaklanan, öğretimsel denetim bilgi ve deneyim yetersizliğinin etkili ders denetimi yapılmasının önündeki en önemli sorun olduğu söylenebilir. Ülkemizde yasal olarak eğitim yöneticiliğinin bir uzmanlık alanı olarak belirtilmemiş olması bu çalışmada ortaya konulan problemlerin en önemli nedenlerinden biri olarak ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada elde edilen sonuca göre; öğretimsel denetim rolleri ve yeterlilikleri konusunda yapılan değişikliklere göre okul müdürlerinin, öğretimsel denetim rollerini yerine getirmeye hazır olmadıkları söylenebilir.

Öneriler

Araştırmada, olumlu sonuçların yanı sıra sınıflarda uygulanan mesleki rehberlik ve denetim uygulamalarının okul müdürlerine bırakılmasının bazı olumsuz sonuçlara da neden olabileceği anlaşılmıştır. Okul müdürlerinin mesleki rehberlik ve denetim uygulamalarının olumsuz sonuçlarını azaltmak için araştırmacılara, alanda uygulayıcılara ve politika belirleyicilere bazı öneriler sunulmuştur;

1. Okul müdürlerinin öğretmen ders denetim süreçlerini etkili biçimde yerine getirme hususundaki yeterlilikleri garanti altına alınmalıdır. Okul müdürlerinin denetim yetersizliğini azaltmak için müdürlerin denetim ve rehberlik açısından mesleki eksiklikleri belirlenerek destekleyici eğitimler yapılmalıdır.
2. Ülkemizde, okul müdürlerini yetiştirmeye yönelik belirli bir eğitimsel faaliyet bulunmamaktadır. Altyapı sorunlarının konuşulmadığı ve tartışılmadığı bir ortamda ortaya çıkan sorunları okul müdürlerinin denetim nitelik problemine getirerek sorunu çözmeye çalışmak yüzeysel bir bakış açısını göstermektedir. İlgili kurum ve politika yapıcılar tarafından bu konunun ele alınması, öğretimsel

denetimin geliştirilmesi, yeniden düzenlenmesi, eğitimde değişim ve dönüşüme katkı sağlayabilir. Okullarda mesleki rehberlik ve yardım etkinlikleri, öğretmenlerin ihtiyaçlarına dayalı olarak, yeterlilikleri sağlandıktan sonra öğretimsel denetim süreçlerinin okul müdürü tarafından yerine getirilmesi faydalı olacaktır.

3. Türkiye’de, okul müdürlerinin seçimi, atanması ve sürekli mesleki eğitimleri konusunda liyakat temelli bir seçme, özgün ve kapsamlı bir okul yöneticiliği modeli geliştirilmelidir. Okul yöneticilerinin kendilerine yönelik profesyonel öğrenme ve kariyer geliştirme planları yapmalarına katkı sağlamak için okul yöneticiliğinin, profesyonel bir meslek olarak kabul edileceği standartlar ve yeterlilikler belirlenmelidir.

4. Lisans döneminde eğitim fakültelerinde okuyan öğrencilere, okullarda yapılacak ders denetimi sürecinin temel amacının öğretmenlerin mesleki gelişimlerini sağlamak ve sürdürmek olduğu bilinci kazandırılmalı ve öğrenciler, bunun mesleğin ayrılmaz bir parçası olduğu felsefesi ile yetiştirilmelidirler.

5. İl ve İlçe Milli Eğitim Müdürlükleri bünyesinde okul müdürlerine denetim alanında mentörlük ve koçluk yapacak, doktora veya yüksek lisans yapmış okul müdürlerinden oluşan birimler oluşturulabilir.

KAYNAKÇA /REFERENCES

- Aslanargun, E. & Göksoy, S. (2013). Öğretmen denetimini kim yapmalıdır? *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (Özel Sayı), 98-121.
- Aslanargun, E. & Tarku, E. (2014). Öğretmenlerin mesleki denetim ve rehberlik konusunda müfettişlerden beklentileri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 20(3), 281-306.
- Aydın, M. (2014). *Eğitim Yönetimi*. Gazi Kitabevi.
- Aydın, İ. (2019). *Öğretimde Denetim*. Pegem Akademi Yayınları.
- Bakioğlu, A. (2016). *Karşılaştırmalı Eğitim Yönetimi, PISA’da Başarılı Ülkelerin Eğitim Sistemleri*. Nobel Yayınlar.
- Bayar, T. (2017). *Maarif Müfettişlerinin Sınıflarda Uyguladığı Rehberlik ve Denetim Uygulamalarının Kaldırılmasına İlişkin Öğretmen Okul Müdürü ve Maarif Müfettişlerinin Görüşleri*. Yüksek lisans tezi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Beytekin, O. F. & Tas, Ş. (2017). Ortaokul müdürlerinin öğretimsel denetime ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Electronic Turkish Studies*, 12(33).
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2014). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (17 Baskı). Pegem Akademi.
- Büyüktaş, Ş. (2016). *Okul Yöneticilerinin İç Denetime İlişkin Görüşleri*. Yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Can, E. & Çağırıcı, A.(2015). *Yönetici Görüşlerine Göre Yönetici Atama ve Seçme Sisteminin Değerlendirilmesi*. VI. Eğitim Yönetimi Forumu (EYFOR-VI). Bildiri özetleri kitabı (ss.84-85).Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, 5-7 Kasım, Lefkoşa, KKTC.
- Can, E. & Gündüz, Y. (2016). İlkokullarda çalışan öğretmenlerin, maarif müfettişleri ve okul müdürlerinin yapmış olduğu rehberlik çalışmalarından yararlanma düzeylerinin incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 22(1), 1-28.
- Celep, C. (2009). Meslek olarak öğretmenlik. C. Celep (Ed.), *Eğitim Bilimine Giriş İçinde* (s.45-74). Anı Yayıncılık.
- Cengiz, C. (1992). *Millî Eğitim Bakanlığı Bakanlık Müfettişlerinin Yetiştirilmesi ve Teftişin Geliştirilmesi*. Millî Eğitim Bakanlığı.
- Çiçek Sağlam, A. (2013). Türkiye eğitim sisteminin denetim yapısı. A. Çiçek Sağlam (Ed.). *Türk Eğitim Sistemi ve Okul Yönetimi* (s.253-272).
- De Grauwe, A. (2008). Directions in educational planning: Symposium to honour the work of Francaise Caillods: School supervision: A tool for standardization or for equity? *International Institute for Educational Planning, Working Document*, 3-4 July.
- Demirkasımoğlu, N. (2011).Türk eğitim sisteminde bir alt sistem olan denetim sisteminin seçilmiş bazı ülkelerin denetim sistemi ile karşılaştırılması. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (23), 23-48.
- Demir, M. & Tok, T. N. (2016). Lisansüstü öğrenci görüşlerine göre eğitim denetimi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2).
- Demirtaş, Z. (2010). Okul kültürü ile öğrenci başarısı arasındaki ilişki. *Eğitim ve Bilim*, 35(158).
- Demirtaş, H. & Akarsu, M. (2016). Öğretmen teftişini müfettiş yerine okul müdürünün yapmasına ilişkin öğretmen görüşleri. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(2), 69-93.

- Deniz, Ü. & Saylık, N. (2018). Okul müdürleri ve öğretmenlerin perspektifinde öğretimde denetim problemi. *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama*, 1(1), 67-80.
- Derrington, M.L. & Campbell, J. (2013). The changing condition of instructional leadership: Principals perceptions of teacher evaluation accountability measures. In B.G Barnett, A.R. Shoho, & A.J. Bowers (Ed.), *School and District Leadership in an Era of Accountability* (pp. 231-254). Information Age.
- Dönmez, B. & Demirtaş, Ç. (2018). Okul müdürlerinin ders denetimi görevlerine ilişkin okul müdürleri ve öğretmenlerin görüşleri (Adıyaman ili örneği). *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (29), 454-478.
- Dönmez, B. (2018). Türkiye’de eğitim denetiminin önemi ve denetim sisteminin yeniden yapılandırılması. *Eğitime Bakış Dergisi*, 44, 3-9
- Ekinci, A. (2010). Japon eğitim sisteminden Türk eğitim sistemine iyi örnekler. *Milli Eğitim Dergisi*, 40(188), 32-49.
- Eurydice (2001). Approaches to the evaluation of schools which provide compulsory education. <http://bookshop.europa.eu/en/approaches-to-the-evaluation-of-schools-which-provide-compulsory-education-pbEC3012715/>, Erişim tarihi: 18.07.2022
- Eurydice (2005). *Avrupadaki Eğitim Sistemleri*. <http://www.megep.meb.gov.tr/indextr.html>, Erişim tarihi: 18.07.2022
- Eurydice (2010). *Organisation of The Education System in Austria*. http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/eurybase_en.php, Erişim tarihi: 18.07.2022.
- Eurydice (2012). *Avrupa’da Eğitime İlişkin Önemli Veriler*. <http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice>, Erişim tarihi: 18.07.2022
- Fullan, M. G. (2001). *The New Meaning of Educational change* (2nd ed.) Routledge, Teachers College Press.
- Glickman, C. D., Gordon, S. P. & Ross-Gordon, J. M. (2014). *Denetim ve Öğretimsel Liderlik: Gelişimsel bir Yaklaşım*. (M.B. Aksu E. & Ağaoğlu, Çev). AnıYayıncılık.
- Goldberg, M. F. (2001). Leadership in education: Five commonalities. *Phi Delta Kappan Bloomington*, 82(10), 757-162.

- Göksoy, S., & Aslanargun, E. (2014). Denetim sürecinde eğitim denetmenlerinin davranışları. *Bartın University Journal of Faculty of Education*, 3(1), 55-77.
- Gülsoy K. & Pınar, N. (2019). *Türkiye ve Güney Kore Eğitim Sistemlerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Gürbüz, R., Erdem, E. & Yıldırım, K. (2013). Başarılı okul müdürlerinin özellikleri. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (20), 167-179.
- Isced (2011). *Operational Manual-Guidelines for Classifying National Education Programmes and Related Qualifications*. OECD Publishing.
- İş, E., & Summak, M. S.(2021). Okul müdürlerinin, okul temelli denetim yaklaşımlarını belirlemeye yönelik bir ölçek geliştirme çalışması. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(40),1.
- İş, E. (2021). *Okul Müdürlerinin Okul Temelli Denetim Yaklaşımlarının Öğretmen deneyimlerine Dayalı Olarak İncelenmesi: Bir Karma Yöntem Çalışması*. Doktora tezi, Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü.
- Kaplan, İ. (2016). Maarif müfettişlerinin sınıf/ders denetimi görevlerinden muaf tutulmalarına ilişkin görüşleri. *Yaşadıkça Eğitim*, 30(1), 43-60.
- Kasapçopur, A. (2007). *Avrupa Birliği Ülkelerinde Eğitim Denetimi*. MEB Teftiş Kurulu Başkanlığı Yayını.
- Koç, M. H. (2018). Okul müdürleri tarafından yapılan öğretmen denetimlerine ilişkin ilkökul müdürlerinin görüşleri. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 48(48), 91-110
- Konan, N. & Yılmaz, S. (2018). Öğretmen performans değerlendirmeye ilişkin öğretmen görüşleri: Bir karma yöntem araştırması. *Milli Eğitim Dergisi*, 47(219), 137-160.
- Koşar, S. & Buran, K. (2019). Okul müdürlerinin ders denetim faaliyetlerinin öğretimsel liderlik bağlamında incelenmesi. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 7(3), 1232-1265.
- Levin, B. B. (2003). Case studies of teacher development: an in-depth look at how thinking about pedagogy develops over time. *Lawrence Erlbaum Associates Inc*.

- Maya, İ. & Yılmaz, A. (2017). Eğitim denetimi sistemleri bakımından PISA’da başarı gösteren bazı ülkeler ile Türkiye’nin karşılaştırılması. *Electronic Turkish Studies*, 12(3).
- Manalova Y., O. & Hanoğlu, E. T. (2020). OECD’nin Uluslararası öğrenci değerlendirme programında başarılı ülkeler ile Türkiye’nin eğitim yönetimi ve denetimi açısından karşılaştırılması. *Journal of Higher Education & Science/Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 10(1).
- MEB (2017). *Milli Eğitim Bakanlığı, 2017 Yılı İdare Faaliyet Raporu*.
- MEB (2018). *Güçlü Yarınlar İçin 2023 Eğitim Vizyonu*. MEB Yayınları.
- MEB (2022). Tarihçemiz. <http://tkb.meb.gov.tr/tarihcemiz.html>. Erişim tarihi: 18.07.2022.
- Memduhoğlu, H. B., & Zengin, M. (2012). Çağdaş eğitim denetimi modeli olarak öğretimsel denetimin Türk Eğitim Sisteminde uygulanabilirliği. *Journal of Theoretical Educational Science/Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 5(1), 131-142.
- Minnear Peplinski R. M. (2009). *Principals’ and Teachers’ Perceptions of Teacher Supervision*. Doctoral Dissertation, University of Nevada.
- Orakci, Ş. (2015). Şangay, Hong Kong, Singapur, Japonya ve Güney Kore’nin öğretmen yetiştirme sistemleri’nin incelenmesi. *Asian Journal of Instruction*, 3(2), 26.
- Özan, M. B. & Şener, G. (2015). Sınıf öğretmenlerinin denetim sürecine ilişkin algı ve beklentilerinin metaforlar aracılığı ile belirlenmesi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 41(41), 19-33.
- Özmen, F. & Yasan, T. (2007). Türk eğitim sisteminde denetim ve Avrupa Birliği ülkeleri ile karşılaştırılması. *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, 6(1), 204-210.
- Öztürk, M. B., & Akkuş, M. (2020). Japonya, Güney Kore, Singapur ve Türkiye’de okul yöneticilerinin seçilmesi ve yetiştirilmesi. *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi*, 7(1), 65-79.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*. Pegem Akademi.
- Resmi Gazete. 14 Eylül 2011, Sayı: 28054.
- Resmi Gazete. 14 Mart 2014, Sayı: 28941.

Resmi Gazete. 25 Mayıs 2014, Sayı: 29009.

Resmi Gazete. 17 Nisan 2015, Sayı: 29329.

Sağır, M. & Göksoy, S. (2016). *Eğitimde Denetim ve Değerlendirme*. Pegem Akademi.

Sağlam, A. Ç. & Aydoğmuş, M. (2016). Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin eğitim sistemlerinin denetim yapıları karşılaştırıldığında Türkiye eğitim sisteminin denetimi ne durumdadır? *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 17-38.

Sullivan, S. & Glanz, J. (2015). *Okullarda Eğitim ve Öğretimi Geliştiren Denetim*. (Ali Ü, çev.). Anı Yayıncılık.

Summak, M. S., & İş, E. (2018). *Okul Müdürlerinin Öğretimsel Denetim Yeterliklerine İlişkin, İçsel (intrinsic) bir Örnek Olay Çalışması*. 13. uluslararası eğitim yönetimi kongresi (p. 25).

Şişman, M. (2014). *Örgütler ve Kültürler*. Pegem A Yayıncılık.

Tonbul, Y. & Baysülen, E. (2017). Ders denetimi ile ilgili yönetmelik değişikliğin maarif müfettişlerinin, okul yöneticilerinin ve öğretmenlerin görüşleri açısından değerlendirilmesi. *İlköğretim Online*, 16(1), 299-311

Tosun, A. & Ordu, A. (2020). Okul yöneticilerine göre değişen denetim uygulamaları: Karşılaştırmalı bir analiz. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 48, 303-320.

Turan, S. (2019). *Eğitimde Araştırma Yöntemleri*. Nobel yayınları.

Unesco (2007). A human rights-based approach to education for all.

Usta, M. E. & Ozmusul, M. (2017). Şanlıurfa'da görev yapan okul müdürlerinin eğitim ve okul yönetimine yönelik görüşlerinin belirlenmesi. *Journal of European Education*, 7(1), 1-22.

Yeşil, D. & Kış, A. (2015). Okul müdürlerinin ders denetimine ilişkin öğretmen görüşlerinin incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 2(3), 27-45.

Yirci, R. (2010). *Avrupa Birliği Üyesi Bazı Ülkelerde Eğitim Denetimi Sistemlerinin Analizi ve Türkiye İçin Öneriler*. Uluslararası Katılımlı Eğitim Denetimi Kongresi Bildiriler Kitabı, 23-25.

- Yıldırım, M. C. & Demirtaş, H. (2012). Yapılandırmacı öğrenme paradigması ilkeleri açısından ilköğretim okullarında öğretmen denetimi uygulamalarının değerlendirilmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 43, 495-507
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin yayımları
- Yıldızlı, H., Erdol, T. A., Baştuğ, M., & Bayram, K. (2018). Türkiye’de öğretmen kavramı üzerine yapılan metafor araştırmalarına yönelik bir meta-sentez çalışması. *Eğitim ve Bilim*, 43(193),1-43.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose and Importance of the Research: The aim of the research is to develop remedial suggestions for the system by considering the supervision practices and practices in the Turkish education system with a critical perspective. In this direction, the problem statement of the research is; “A critical approach to Instructional Supervision in Turkey: How Should Teachers' Instructional Supervision Be?”

Method: The research was conducted using the document analysis method, one of the qualitative research methods (Yıldırım & Şimşek, 2016). Document review is a data collection method by examining existing records and documents. It is the process of finding, reading, taking notes and evaluating printed or electronic resources for a specific purpose (Turan, 2019). In this method, the existing written sources (books, articles, papers) in the field of the research problem and the information available on various internet sites are brought together (Büyüköztürk, Akgün, Karadeniz, & Demirel, 2014). Such documents provide information to the researcher about many things that cannot be observed (Patton, 2014).

Findings: According to the conclusion reached in this research, although the change in the supervision system in Turkey in 2014 and 2015 is a positive step, school principals are not ready to fulfill their instructional supervision roles in accordance with the said change in instructional supervision roles and competencies. It can be stated within the limitations of this research that school principals do not have the qualifications to determine the instructional performance of teachers.

Discussion, Conclusion and Recommendations: The changes made in the audit system in Turkey in 2014 and 2015 can be seen as a positive step. However, the lack of a training program and training program for school principals who are in

the position of implementer in supervision is seen as a major shortcoming. Undoubtedly, auditing is a specialty. The fact that principals have not been trained in supervisory processes not only makes it difficult to achieve supervisory goals in schools, but also turns supervision into a problematic area. In order to prevent these negativities, it would be healthy to adopt a system based on competency in the training and appointment of school principals and to give the supervision of education and training to school principals. It is necessary to ensure that school principals have the necessary expertise in order to successfully perform their duties regarding the instructional supervision and evaluation process. It can be said that the most important problem in front of effective course supervision is the lack of instructional supervision knowledge and experience, due to the fact that the principals have not undergone any training in the field of supervision. The fact that educational administration is not legally specified as a field of expertise in our country has emerged as one of the most important reasons for the problems revealed in this research. According to the result obtained in this research; According to the changes made on instructional supervision roles and competencies, it can be said that school principals are not ready to fulfill their instructional supervision roles.

In the study, it was understood that in addition to the positive results, leaving the vocational guidance and supervision practices applied in the classrooms to the school principals may cause some negative results. Some suggestions were presented to researchers, practitioners and policy makers in the field to reduce the negative consequences of school principals' vocational guidance and supervision practices;

1. The competence of school principals to effectively carry out teacher course supervision processes should be ensured. In order to reduce the supervisory inadequacy of school principals, supportive trainings should be conducted by determining the professional deficiencies of the principals in terms of supervision and guidance.
2. In our country, there is no specific educational activity to train school principals. Trying to solve the problem by bringing the problems that arise in an environment where infrastructure problems are not talked about and discussed, to the problem of supervision quality of school principals, shows a superficial point of view. Addressing this issue by relevant institutions and policy makers can contribute to the development and reorganization of educational supervision, and change and transformation in education. Vocational guidance and assistance activities in schools, based on the needs of teachers, after their qualifications are

provided, it will be beneficial to carry out the instructional supervision processes by the school principal.

3. In Turkey, a merit-based selection and a unique and comprehensive school management model should be developed for the selection, appointment and continuing professional training of school principals. In order to contribute to school administrators' professional learning and career development plans for themselves, the standards and competencies that will accept school management as a professional profession should be determined.

4. Students studying at faculties of education during the undergraduate period should be made aware that the main purpose of the course supervision process in schools is to provide and maintain the professional development of teachers, and students should be educated with the philosophy that this is an integral part of the profession.

5. Units can be formed within the Provincial and District Directorates of National Education, consisting of school principals who will mentor and coach school principals in the field of supervision, and who have a doctorate or master's degree.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.65899>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	23.10.2022	Submitted date
Kabul tarihi	24.01.2023	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.03.2023	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Gün, F. & Kasımhane, İ. (2023). İran'da eski Türk kültürünün izleri: Komican bölgesi kaya kültürü örnekleri. *Journal of History School*, 62, 97-124.

İRAN'DA ESKİ TÜRK KÜLTÜRLERİNİN İZLERİ: KOMİCAN BÖLGESİ KAYA KÜLTÜ ÖRNEKLERİ¹

Faruk GÜN² & İhsan KASIMHANI³

Öz

Komican, İran'ın Merkezi ili sınırları içerisinde bulunmaktadır. Türk nüfusunun yoğun olarak bulunduğu bölgede Bayat boyuna mensup Türkler yaşamaktadır. Eski Türk dininde var olan yer-su inançları, birer kültür simgesi olarak günümüzde Komican bölgesindeki Türkler arasında canlı bir şekilde varlığını korumakta ve Türk kimliğini temsil etmektedir. Yer-su inançları içerisinde yer tutan kutsal kaya ve taş kültürü, bölgedeki Türklerin sosyokültürel hayatını anlama ve anlamlandırmasında önemli bir işlevi yerine getirmektedir. İnsanlar kaya ve taş kültürlerini ziyaret ederken dilekler dileyerek arzularına ulaşmayı isterler. Dileklerin kabul olması durumunda kız veya erkek farkı olmadan çocuklarına farklı bir adla birlikte Kaya ismini de vermektedirler. Toplumsal hayat içerisinde bu tür fonksiyonlara sahip olan kaya ve taş kültürün İran ile Türkiye'deki halk bilimi çalışmalarına yeterince ve ayrıntılı bir şekilde konu edilmemiş olması bölgedeki kültürün Türk kültüründeki yerinin ve öneminin anlaşılmasını engellemiş, bu sebeple çalışmanın zaruretini ortaya çıkarmıştır. Çalışma, bölgedeki kaya ve taş kültürü etrafında oluşan pratik ve uygulamaların belirlenerek Türk kültüründeki yerinin mukayeseli bir şekilde ortaya konulması amacıyla yazılmıştır. Kaya ve taş kültürü etrafında oluşan inanç ve uygulamalar konusunda kullanılan veriler ise 2019 yılında bölgedeki sözlü kaynaklardan derlenen bilgilerden oluşmaktadır. Derlenen veriler incelendiğinde kaynağı eski Türk inanç sistemine dayanan inanç ve uygulamaların sosyal hayatta yaşadığı, bunların çeşitli değişim ve dönüşümlerle Komican bölgesindeki Türk kültüründe hâlâ korunduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İran, Borçelü, Komican Türkleri, Kült, Kaya ve Taş.

¹ Makale yazımı yazar etki oranı: 1.yazar: %50, 2. yazar: %50.

² Dr., Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu, Dil Hazırlık Bölümü, farukgun2009@hotmail.com, Orcid: 0000-0001-5755-5777

³ Bilim Uzmanı, e.ghasemkhani@gmail.com, Orcid: 0000-0003-0685-2450

Traces of Ancient Turkic Cults in Iran: Examples of Stone and Rock Cults in Komijan Region

Abstract

Komijan is located within the borders of the Iranian Markazi Province. Turks belonging to the Bayat tribe live in an area where the Turkic population is concentrated. The earth-water beliefs that existed in the old Turkic religion, as a cultural symbol, preserve their existence among the Turks in the Komijan region today and represent the Turkic identity. The cult of sacred rock and stone, which has place in earth-water beliefs, fulfills an important function in understanding and comprehension of the socio-cultural life of the Turks in the region. People want realization of their wishes by making wishes when they visit the cult rocks. If their wish is granted, they give their children the name Kaya (Rock) along with another name, regardless of whether they are boys or girls. The fact that the rock cult, which has such functions in social life, has not been adequately and thoroughly discussed in folklore studies in Iran and Turkey, has prevented the understanding of the place and importance of the rock cult in Turkic culture of the region, thus revealing the necessity of the study. The study was written in order to identify the practices and customs associated with the rock cult in the region and present its place in Turkic culture in a comparative form. The data used on beliefs and practices associated with the rock cult consists of information collected from oral sources of the region in 2019. When the collected data was examined, it was found that beliefs and customs based on the ancient Turkic belief system lived in social life and are still preserved in the Turkic culture of the Komijan region with various changes and transformations.

Keywords: Iran, Borchelu, Turks of Komijan, Cult, Rock and Stone.

GİRİŞ

İlk toplumlardan günümüze kadar insanlar, belli inançlara bağlı kalarak yaşamlarını idame ettirmişlerdir. Türklerin inanç yapıları da eski Türk dini olarak ifade edilen tabiat kültü⁴, atalar kültü ve Gök Tanrı inancı gibi üç temel unsur üzerine şekillenir. Bu üç unsurdan biri olan tabiat inancına göre tabiat birtakım gizli kuvvetlerin olduğuna inanılır. Bu gizli kuvvetler, Orhun kitabelerinde *yir-sub* yani *yer-su* ve *ıduk* olarak yani *kutsal* olarak ifade edilir⁵. *Iduk yir-sub*'lar yani kutsal yer-su'lar ise fiziki çevrede rastlanan dağ, kaya, taş, ağaç, yanardağ, deniz, ırmak, ateş, fırtına, gök gürültüsü, yıldırım, ay, yıldızlar, güneş gibi tabiat şekil ve olaylarından oluşur (Kafesoğlu, 1980, s.42-43).

⁴ Kült, dinlerin ayırt edici unsurlarını teşkil eden Tanrı'ya, azizlere, ecdada, putlara ya da birtakım kutsal kalıntılara yapılan merasimlerin (Aydın, 2005, s.439) bütünü olarak tanımlanabilir.

⁵ Orhun kitabelerinde yer alan *ıduk yir-sub* için bkz. (Tekin, 1998).

Eliade’nin belirttiği gibi ıduk yir-sub’lar sahip oldukları kutsallıklarını maddi yapılarıyla değil, *hierophanie* olmaları yani kutsalın taş, kaya, su, ağaç vs. gibi bir nesnede tecelli etmesi, mana içermesi veya mitsel bir eylemi hatırlatmasıyla elde eder. Dolayısıyla nesne, kendi bulunduğu ortamdan farklılaşarak ona anlam ve değer katan dışsal gücün etkisi altına girer (1994, s.20). Dışsal gücün etkisiyle dağ, taş, kaya, ağaç, su vb. gibi tabiat şekillerinin birer kült olarak görülmeleri üç nedene bağlı olarak gelişim gösterir: “a) Külte konu olabilecek bir nesne veya şahsın mevcudiyeti, b) Bu nesne veya şahıstan insanlara fayda yahut zarar gelebileceği inancının bulunması, c) Bu inancın sonucu olarak faydayı celp, zararı defedecek ziyaretler, adaklar, kurbanlar ve benzeri uygulamaların varlığı” (Ocak, 2020, s.113). Kültlerin oluşum nedenleri göz önüne alındığında insanın zayıflığı ve gücünün sınırlılığının farkında oluşu göze çarpmaktadır. Kur’an-ı Kerim’de de ifade edildiği üzere insanlar zayıf yaratıldığı için güçlü olan bir yaratıcıya ihtiyaç duymaktadır⁶. Bu sebeple insanoğlu asıl yaratıcıya ulaşmanın farklı yollarını ararken söz konusu kültleri bu araçlardan biri olarak kabul eder. Dolayısıyla kültler, insanoğlunun zayıflıklarına karşı sığındıkları, dileklerini diledikleri, psikolojik olarak güç kazandıkları, hayata tutundukları, yaşama dair umutlarını güçlendirdikleri ve zarar görebilecekleri çeşitli durumlardan dolayı korku ile kutsala sığındıkları alanlar olması nedeniyle ziyaretgâh hâlini almasında etkili olur.

Eski Türklerde canlı ve ruhu olduğuna inanılan yir-sub’lar, Türklerin Orta Asya’dan göç ettikten sonra yurt edindikleri coğrafyalara taşınmıştır. Yir-sub’lar içinde önemli bir yer tutan taş ve kaya kültü de başta eski Türkler olmak üzere Başkurtlar, Tatarlar, Yakutlar, Altaylar, Kırgızlar, Kazaklar, Anadolu Türkleri, Azerbaycan Türkleri vb. Türk toplulukları arasında varlığını sürdürmektedir.

Kaya ve taşların canlı bir ruha sahip olmalarının dışında Türk topluluklarında onlarla ilgili kutsallık tasavvuru, insanları heyecanlandırması, korkutması, cezbetmesi ve tehdit etmesi gibi özelliklerden kaynaklanır. Bununla birlikte yine onların ihtişamında, sertliğinde, şeklinde ve renginde olağanüstü bir gerçeklik ve kuvvet görerek bir kısım taşlara kendilerinden başka bir gücü temsil etmelerinden dolayı saygı ve hürmet gösterilir. İnsanlar, taşları kendilerini veya ölümlerini korumak için gerekli olan enerjinin merkezi olarak görür, onları ruhsal fiillerinin bir elemanı olarak kullanırlar. Bu sebeple insan hayatında taş ve kayaların rolü genellikle dinî olmaktan çok büyüsel bir işlevle yer edinir (Kıyak, 2011, s.130). Taş ve kayaların söz konusu kutsallıkları insanlar tarafından bu nesnelerin etrafında kutsal bir mekânın oluşturulmasına da neden olur. Zamanla bazı kutsal kaya veya taşlar etrafında bir türbenin inşa edilmesine varan düşünceler meydana

⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2022).

gelir, bazı yerlerde ise türbeler inşa edilmeden insanlar tarafından ziyaretgâh olarak kutsallıklarını sürdürürler. Dileklerin dilenmesi esnasından veya sonrasında bu kutsal mekânlarda kanlı ya da kansız kurbanlar Tanrı'ya sunulur.

Kültler her ne kadar psikolojik ve sosyokültürel etkenlerle ortaya çıksalar da zamanla bir kimliğe ait ritüelleri ve simgeleri bünyesine katarak kimliksel bir figürü sembolize eder hâle gelir. Bu sebeple Türk topluluklarının yaşadıkları coğrafyalarda kültür, kültür ve inanç kodlarının taşınmasına neden olur ve Türk kimliğinin yaşanılan coğrafyada da sürdürülmesine ve gelişmesine katkı sağlar.

Yukarıda ifade edildiği gibi Türkler, Orta Asya coğrafyasında yaşarken birtakım dağlara, kayalara ve taşlara verdikleri kutsallıkları farklı coğrafyalara göçerken de devam ettirmiştir. Anadolu sahasında olduğu gibi İran coğrafyasındaki Türkler tarafından da kaya ile taşınan değer ve kutsallık sürmüştür, söz konusu gelenek varlığını korumuştur. Bölgedeki inanç ve pratikler içine İslami motifler işlenmiş bilhassa da Şii etkiler eklenerek gelenek ve mezhep olgusu birlikte yaşatılmış ve inanç ile pratiklerde değişimler meydana gelmiştir. Bu bağlamda çalışma, İran'ın Merkezi iline bağlı Komican⁷ ilçesinde⁸ yaşayan Türklerin kaya, taş kültürüyle ilgili inançlarını ve pratiklerini kapsamaktadır. Ayrıca çalışmada bölgenin söz konusu kültürünün gerek tarihsel gerekse sosyal anlamda değerlendirilip mukayese edilmesi hedeflenmiştir.

1. Sosyal ve Tarihsel Bağlamda Komican Türklerinin Taş ve Kaya Kültürleri

Türk kültüründe yir-sub'lar bir ruha sahip olduklarına inanılmaları sebebiyle kutsal kabul edilir. Yir-sub'ların önemli unsurlarından biri olan "taşlarla ilgili inanışların ilk izleri Orta Asya'daki eski Türk inanışlarına kadar uzanmaktadır" (Kıyak, 2011, s.133). Bu sebeple Türk boylarında geçmişten günümüze taşların farklı form ve işlevlerde kullanılageldiği, bu form ve işlevlerin bazen aynı şekilde bazen de farklı değişimlerle bugüne yansıdığı görülür.

Eski Türk kültürünün devamının bir nevi vücut bulduğu Komican bölgesinde, kutsal kabul edilerek ziyaret edilen taşlar, alelade özelliklere sahip olmayıp her

⁷ Bölgenin yerli halkı tarafından *Kumuzan* kavramı kullanılmaktadır.

⁸ Geçmişte *Borçelü* veya *Bezçelü* bölgesi olarak bilinen Komican ilçesi, İran'ın Merkezi ilinin batısında, Merkezi ve Hemedan illerinin sınırında yer almaktadır. Komican ilçesinin batısında Hemedan ve Famenin ilçeleri, kuzeyinde Save, güneyinde Hondab ve doğusunda Ferahan ilçeleri bulunmaktadır. "Komican ilçesinin nüfusu 36441'dir" (Merkez-e Amar-e İran, 2022). Farklı etnik gruplardan oluşan üç köy dışında bölge halkının çoğunluğunun Türk olduğu ilçede, Bayat boyuna bağlı olan Türkler yaşamaktadır. Dinî anlamda ise ilçe nüfusunun çoğu Şii mezhebine bağlı Müslümanlardan oluşmaktadır.

birinin halk tarafından kutsal kabul edilmesi için belli sebepleri vardır. Bölgedeki taşların halk zihninde kutsal bir yer edinmesinde, geçmişin kültürel değerlerinin bir mirası olarak günümüze ulaşması, bazı taşlardaki belli işaretlerin yorumlanması ve bu işaretlerin halk inançlarıyla yoğrularak efsane, memorat⁹ veya mitolojik anlatılar yoluyla halk arasında yayılması etkili olur.

Bölgede gademgâh¹⁰ olarak kabul edilen kutsal taşlar üstündeki işaretler ekseriyetle Hz. Ali, onun kılıcı Zülfikar ve atı Döldül ile ilgili olmakla birlikte diğer imamzadelerle ilgili olanlar da bulunmaktadır. Murteza Ali Kaya Çırpan, Çelgezi, Döldül, Bala İmam/Yengi İmam ve Bala Ayak taşlarında Hz. Ali’ye ait olduğu düşünülen el, parmak izleri; kılıcıyla kestğine inanılan işaretler; Döldül’ün nal izleri ile birlikte imamlara ait el ve ayak izlerinin bulunduğu inanılmaktadır. Bu sebeple Kalafat; Caferi, Alevi Bektaşî kesimin dışında, İslamiyet’in girdiği her coğrafyada Hz. Ali’nin kılıcı Zülfikar ile atı Döldül’ün izlerinin toponimlerde yer edindiğini ifade eder (2016, s.25). Dolayısıyla Anadolu¹¹, İran¹² ve İran coğrafyasının dışında¹³ da Hz. Ali’nin belinin, el ve ayak izlerinin yanı sıra, kılıcıyla ikiye ayrılmış kayaların, atı Döldül’ün nal izlerinin bulunduğu iddia edilen sayısız taşta rastlamak mümkündür. Söz konusu taşlarda izlerin Hz. Ali’ye addedilmesi, onun İslam coğrafyasındaki değerini, faziletini, sevgisini, gücünü, kutsallığını göstermesi ve etrafında kerametlerin anlatılması açısından halkın belleğinde önemli bir yer teşkil etmesinden kaynaklanmaktadır.

⁹ Kvideland’a göre “memorat, tabiatüstü ferdi bir tecrübenin yaşayan veya ondan dinlemiş birisi tarafından anlatılan şahsa bağlı hikâye” (Çobanoğlu, 2003, s.22) şeklinde tanımlanabilir.

¹⁰ Gademgâh, Arapça bir sözcük olan *gadem* ve Farsça *-gâh* ekinin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Arapça’da *gadem*, *adım*; Farsça’da *-gâh* eki ise *mekân* belirten bir ektir. Dolayısıyla iki yapının birleşimiyle oluşan gademgâh, *ayak izi* anlamına gelmektedir. Gademgâh terimi son yıllarda devlet tarafından başta Hz. Ali, kılıcı Zülfikar, atı Döldül olmak üzere imamzadelere ait izlerin görüldüğü yerlere verilen bir ad olarak kullanılmaktadır.

¹¹ Anadolu coğrafyasında Tunceli’de, Elazığ-Diyarbakır demiryolunun Sivrice kasabası civarında, Elazığ ilinin Keban ilçesinde (Alptekin, 1993, s.93), Sivas’ın Divriği ilçesinde (Özen, 1981, s.22-27), Kahramanmaraş ve çevresinde (Karaoğlu, 2015), Amasya’nın Çoban Dede tarafında, Edremit’in Duradağı üzerinde ve Mudurnu’nun Akkaş köyü (Ocak, 2020, s.126) olmak üzere daha birçok yerde Hz. Ali, kılıcı ve atı Döldül’ün izleri bulunmaktadır.

¹² İran’da Komican bölgesi dışında Erdebil’de (Beh Azin, 1356/1977, s.139), Luristan ilinin Kuhdeşt ilçesindeki Boluran köyünde (Muhemmediyan vd., 1394/2015, s.99) ve Doğu Azerbaycan ilinin Merend ilçesindeki Zunuz kasabası (Siyahpuş, 1353/1974, s.542-543) gibi bazı yerlerde Hz. Ali, atı ile kılıcına ait izlere rastlamak mümkündür.

¹³ Afganistan’ın Mezar-ı Şerif ilindeki Sümmi Döldül diye bilinen yerde Hz. Ali’nin atının nal izlerine rastlanırken Kabil’de Karte Sahi bölgesindeki Seng-i Zülfikar adıyla tam ortadan ikiye bölünmüş kutsal bir taşın olduğu bölge halkı tarafından kabul edilmektedir (Kalafat, 2002, s.59). Ayrıca Buhara ve civarında (Ocak, 2020, s.126), Makedonya’da Babu Taşı adı verilen taş üstünde (Tanyu, 1968, s.79) ve Irak’ın Basra şehrinde taş ve kayalar üstünde Hz. Ali ile ilgili izler bulunmaktadır (Fariyabi vd., 1397/2018, s.218).

Bu nedenle kutsal kabul edilen taşlarla ilgili halkın dünyasında birçok inanç ve pratik ortaya çıkmıştır. Komıcan bölgesindeki kutsal taşların; uğuruna, küsleri barıştırdığına, çocuk sahibi olmada etkili olduğuna, yağmur ve kar yağdırdığına, hastalıklara ve salgınlara şifa verdiğine, ruhsal ve fiziksel sıkıntılardan arındırdığına, askere gidecekleri koruduğuna, uzun yolculukları kolaylaştırdığına, hayırlı bir evliliğe vesile olduğuna ve kayıp eşyaları bulmada kolaylık sağladığına dair birçok inanma bulunmaktadır. Kutsal taşların söz konusu güçlere sahip olması onların büyüsel bir etkiye sebep olduğunu da göstermektedir.

Bölgedeki kutsal taşların ziyaret edilmesindeki en belirleyici faktör çocuk sahibi olmakla ilgilidir. Özellikle de sosyokültürel nedenlerden dolayı erkek çocuk sahibi olmak bölgede ehemmiyet arz eder. Türk kültüründe aile soyuna verilen önemden dolayı soyun sürekliliğinin sağlanmasında çocuk bir koşuldur. Bu sebeple kısır veya devamlı düşük yapan kadınların çocuk sahibi olmaları için başvurdukları kutsal taş ziyaretlerinde Türk kültüründe önemli bir yer tutan benzeme¹⁴ ve temas¹⁵ büyülerine sıklıkla rastlanmaktadır.

Ahmet Caferoğlu, Azerbaycan Türklerinde taşların çocuk doğumunda önemli bir rol oynadığını, kadınların imamzade türbelerine giderek mezar yakınından bir taşı kucaklarına aldıklarını ve bir müddet sonra tekrar bıraktıklarını, bu uygulamayla çocuk sahibi olacaklarına inandıklarını ifade eder (Tanyu, 1968, s.74). Bu ritüele Güney Azerbaycan sınırları içinde yer alan Komıcan bölgesinde de rastlamak mümkündür. Bölgede Murteza Ali Kaya Çırpan, Kendi Kora, Bala İmam/Yengi İmam ve Bala Ayak taşları ile birlikte Koç ve Teke, Erenler/Doğan, Kutabad/Doğan, Ak ve Kara taşları, kadınlar tarafından çocuk sahibi olmak için müracaat edilen kutsal taşlar arasında yer alır. Erkeklerle oranla kadınların sıklıkla başvurdukları bu ziyaretlerde çocuk sahibi olmak için dualar edildikten sonra eski Türk pratiklerinden olan el sürme ve kutsal taşları öpme uygulamaları yapılır. Bu ritüellerin ardından kadınlar, Koç ve Teke ile Murteza Ali Kaya Çırpan kayalarının karşısında tıpkı Kırgız Türklerinin Manas destanında¹⁶ Çırçı'nın yaptığı gibi yuvarlanmaya başlarlar. Büyüsel işlemler vasıtasıyla Murteza Ali Kaya Çırpan kayasında kadınların, *nenni* yani *küçük bir beşiği* ikiye ayrılmış

¹⁴ Temeli taklit veya benzer işlemin benzer olayı meydana getireceğine dayanan bir büyü çeşididir (Örnek, 1966, s.36).

¹⁵ Temas büyüünde parçanın bütüne ait olduğu ilkesi yer alır ve parçaya sahip olanın, bütüne de sahip olacağı düşüncesi bulunur. Buna göre herhangi birinin saçına, tırnağına, kirpiğine, elbise parçası vb. unsurlarına sahip olan kimse, söz konusu kişi üzerinde olumlu ya da olumsuz bir etki bırakma gücüne sahiptir (Örnek, 1966, s.37).

¹⁶ Manas destanında Cakıp Han, Çırçı'nın kutsal mekânları ziyaret etmeyip buralarda yuvarlanmaması sebebiyle çocuk sahibi olamadıklarına inanmaktadır (Yıldız, 1995, s.537).

kayanın ortasına koymaları benzeme büyüsunün; Erenler/Doğan ve Kutabad/Doğan taşlarında ise kadınların, kutsal kayaların yanında bulunan küçük taşlardan bir tanesini alıp dileklerinin kabul olmasından sonra getirmeleri ise temas büyüsunün bir sonucu olarak karşımıza çıkar. Yine Koç ve Teke, Kendi Kora, Bala İmam/Yengi İmam, Bala Ayak, Ak, Kalem ve Bezir taş ve kayalarına çocuk sahibi olmak veya diğer dileklerinin kabul olup olmayacağını anlamak için küçük taşları sürterek yapıştırma uygulamaları yapılır. Küçük taşların, kutsal taşlara sürtülmesi sonucu belli bir süre yapışması durumunda dileklerin kabul olacağına, yapışmaması durumunda kabul olmayacağına inanılması temas büyüsunüne bir örnektir.

Çocuk sahibi olunup olunmayacağına dair bir diğer uygulama çivi çakma, ip veya giysi parçaları ile ilgilidir. Çocuk sahibi olmak isteyen insanların, Murteza Ali Kaya Çırpan kayasına çivi çaktıklarında çivinin kayaya rahat bir şekilde girmesi durumunda çocuk sahibi olunacağına, eğilip girmemesinde ise çocuk sahibi olunmayacağına inanılır. İp veya giysi parçaları ile ilgili olan uygulamalarda ise kadınlar, ipleri veya giysilerinden kestikleri bir parçayı kayaya çaktıkları çiviye bağlarlar. Rüzgârın nesnelere yerinden oynatması durumunda çocuk sahibi olacaklarına inanmaları temas büyüsunün örnekleri olarak karşımıza çıkar.

Bölgede çocuğun cinsiyetinin belirlenmesi işlemi esnasında da birtakım büyüsel uygulamalar yapılmaktadır. Murteza Ali Kaya Çırpan kayasında kadınların, ikiye ayrılmış kayanın ortasına koydukları küçük beşiklerin içine *püş* yani *ağacın kurumuş ince yaprağının* düşmesi durumunda kız, *rig* yani *çok ince bir taşın* düşmesi durumunda ise erkek çocuk olacaklarını düşünceleri, benzeme büyüsunün gücünden faydalandıklarının göstergelerindedir.

Türk kültüründe önemli yer tutan unsurlardan biri de isim verme geleneğidir. Belirlenen isimler, şahısla hemhâl olacağı ve onun karakteri üzerinde etki bırakacağı düşüncesiyle özenle seçilmektedir. Örnek'in ifade ettiği gibi isim verme işlemi sırasında sempatik büyü düşüncesine göre biçim ve öz arasında bir bağlantı bulunur ve dolayısıyla hayatta çok yaşamış kimselerle kaya, taş vb. gibi canlı ve cansız varlıkların adları da sahiplerine yaşama ve kaya, taş gibi sağlamlık verir (1966, s.67). Söz konusu uygulama Başkurt Türklerinde, bebeğin sağlıklı ve uzun ömürlü olmasını sağlamak için *Taş* kelimesini içeren Taştimer, Taşbulat gibi isimlerin çocuğa verilmesiyle (Khisamitdinova, 2019, s.217); Anadolu'da ise kutsal *Satı* taşının ziyaret edilmesi sonucu dünyaya gelen çocuğa Satı veya Satılmış isimlerinin verilmesiyle karşımıza çıkar (Tanyu, 1968, s.83-84). Aynı uygulamaya Komican bölgesinde çocuğu olmayanların veya çocuğu olup da kısa süre sonra hayata veda eden ailelerin çocuklarına *Kaya* ismini vermelerinde

rastlanılmaktadır¹⁷. Kutsal taşlara ziyaretler, yapılan büyüsel işlemler ve edilen duaların bir sonucu olarak kutsalların çocuğu bahşettiği düşünülür ve bu ismin verildiği çocuğun kutsal kayaların koruması altına alındığına inanılır. Bu durumda çocuk sahibi olan aile tarafından kız veya erkek farkı olmadan ilk isim olarak Kaya ile birlikte ikinci bir isim daha kullanılır. Söz konusu uygulamada “Müslümanlığı kabul etmiş olan Oğuzlarda ise iki ad oluyordu. Bu adların ilki yeni Müslüman adı, diğer ise boy ve soy mensupluğunu gösteriyordu” (Beydili, 2004, s.23). Dolayısıyla bu inancın günümüz Komican bölgesinde benzer bir şekilde sürdürüldüğü ve isimlerin seçilirken Arapça bir isimle birlikte doğaya ait olan Kaya isminin verildiği görülür. Bölgede Kaya Ahmet, Kaya Murat, Kaya Sadık, Kaya Hüseyin, Kaya Hasan, Kaya Mehmet, Kaya İsmail, Kaya Rıza gibi erkek isimleri; Kaya Sultan, Kaya Zehra gibi kız isimlerine ait örnekler bulunur. Ancak Kaya ve Arapça isimlerle kurulan adların yanı sıra Kaya ve Türkçe isimlerle kurulan şekillere de rastlamak mümkündür. Bu duruma bölgede kullanılan Kaya Begim ve Kaya Hanım adları örnek olarak gösterilebilir.

Büyüsel işlemlerden temas büyüünden faydalanılan uygulamalardan biri de hastalıklardan kurtulma ve şifa bulma esnasında yapılan ritüellerdir. Bölge halkı, dualarını edip dilek dilerken hastalık ve salgınların bitmesi, şifanın verilmesi için kutsal taşları öperler ve Bezir taşında olduğu gibi üstüne otururlar. Yine Komican bölgesinde öksüren çocukların şifa bulması için giysileri kutsal taşlara sürtülür ve bu elbiseler çocuğa giydirilir. Bu uygulama ile taşlardaki gücün ve sağlamlığın insan vücuduna geçeceğine inanılır.

“Türk kavimlerinde çok eski devirlerden beri yaygın bir inanca göre, büyük Türk tanrısı Türkler’in cediti alasına yada (yahut cada, yat) denilen bir sihirli taş armağan etmiştir ki bununla istediği zaman yağmur, kar, dolu yağdırır, fırtına çıkarırdı” (İnan, 1986, s.160). Komican bölgesinde yağmur veya kar yağdırma pratikleri esnasında geleneğin değişerek günümüze ulaştığı ve bu uygulamaların Kendi Kora ve Çelgezi kutsal taş ziyaretleri esnasında ortaya çıktığı görülür. Kuraklığın baş gösterdiği dönemlerde kadınlar, Kendi Kora taşını ziyaret ederek ilk önce dua ederler, ardından yağmur veya karın yağması için erişte aşı¹⁸ pişirip kutsal kaya için yapılmış olan kümbetin üstündeki oluklardan dökerler. Erişte aşının kalanı ise bölgedeki insanlara dağıtılır. Diğer bir uygulamanın görüldüğü Çelgezi taşında ise insanlar, yağmur veya karın yağmadığı zamanlarda taş yanında namaz kılarak dua ederler. Bölgede söz konusu ritüellerin ardından yağışların başladığına inanılır.

¹⁷ Komican bölgesi ad verme geleneği ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. (Kasımhane, 1397/2018, s.143-149).

¹⁸ Nohut, fasulye, ıspanak, kişniş, soğan ve zerdeçalın pişirildikten sonra erişte ve kurutun ilave edilip üstüne yağda kızartılmış soğan ve kurutulmuş nanenin eklenmesiyle yapılan bir tür yemek.

Komican’da taş ziyaretleri sırasında tespit edilen geleneklerden biri de obo ritüelidir¹⁹. İnan’a göre obo, “eski zamanlarda Orta-Asya’da, değişik sülalelere ait koruyucu ruhların hüküm sürdüğü, dağ geçitlerinde ya da dağ sırtlarında bulunan, etrafında ibadetlerin yapılıp, kurban ve adakların sunulduğu taş yığınlarından oluşmuş tepe” manasına gelir (Güner Dilek, 2015, s.48). Obo ritüelinin temelinde yolculuğa çıkan insanların yolculuklarını problemsiz bir şekilde tamamlaması yatar ve bu sebeple taşlar üst üste dizilir. Komican bölgesinde tespit edilen ritüelin ise temelde aynı kalmakla birlikte farklı bir şekilde devam ettirildiği tespit edilmiştir. Komican bölgesindeki Murteza Ali Kaya Çırpan kutsal kaya ziyareti esnasında insanlar, ana noktaya yaklaşık bir veya bir buçuk kilometre kala taşları tabanda geniş, yukarı gittikçe daralan konik biçiminde ve üst üste gelecek şekilde yığarlar. Yığılan taş sayısı, Altay Türklerindeki obo ritüelinde²⁰ olduğu gibi ziyarette bulunan kişi sayısı veya aile üyelerinin sayısı kadar olabilir. Taşların üst üste yığılması esnasında ritüeli gerçekleştiren kişiler tarafından saygı sınırlarının dışına çıkılmamasına özen gösterilir ve dualar edilir. Bölge insanının durup ana taşta selam verdikleri yere *selamgâh*, yapılan ritüele de *gülür* adı verilir. Bölgedeki insanlar tarafından taşlar “Esselamu aleykum ya veliyullah, esselamu aleykum ya resülullah ve esselamu aleykum Ya Ali ibn Abi Talib” şeklinde selamlanır.

Komican bölgesinde taşlarla ilgili bir diğer inanç ise Erenler/Doğan ve Kutabad/Doğan taşları etrafında görülür. Bölgedeki Erenler/Doğan ve Kutabad/Doğan taşları, tıpkı Başkurt Türklerinde²¹ olduğu gibi canlı bir varlık olarak tasavvur edilir ve kutsal taşların kadın gibi doğurup yavru taşlar meydana getirdiğine inanılır. Türk kültüründe bütün doğan ve hareket eden taşların dünyamıza gökten geldiğine dair inanç, aslında kozmik bir bilginin yansımasıdır (Bayat, 2006). Çünkü tabiat varlıklarına kişilik ve şahsiyet vermek mitler ve mitolojinin ana karakterlerinden (Ögel, 1995, s.451) biri olarak kabul edilir. Dolayısıyla Erenler/Doğan ve Kutabad/Doğan taşlarının üreme fonksiyonun bulunduğuna dair düşünce onların antropomorfik bir özelliğe sahip olduklarını gösterir. Çocuk sahibi olmak özellikle de erkek çocuk sahibi olmak isteyen kadınlar, kutsal taşları ziyaret edip dileğini diledikten sonra taşları öper ve yavru taşlardan birini yanına alır. Çocuk sahibi olduktan sonra alınan taşlar geri getirilir, aksi takdirde kutsal taşlar tarafından başlarına bir felaket veya bela geleceğine inanılır.

¹⁹ Obo ritüelinin menşeinin Moğolistan olduğuna ve zamanla Altaylara oradan da Anadolu sahasına geldiğine dair görüşler bulunmaktadır (Eroğlu, 2020, s.47).

²⁰ Altay Türklerindeki obo ritüeli için bkz. (Güner Dilek, 2015, s.45-54).

²¹ Başkurt Türklerindeki taş kültürü için bkz. (Khisamitdinova, 2019, s.215-218).

Dileklerin dilenmesi esnasında yapılan ritüellerden diğeri de bir nevi adak olarak sunulan mum, muşi²² veya çırağ yakma geleneğidir. Söz konusu geleneğin kökeni İslamiyet öncesine dayanır ve Türklerin İslamiyet’i kabul etmesinin ardından da sürdürülür. Mum yakma geleneğinin Yahudilik, İslamiyet ve Zerdüştlük gibi inançlarda metafizik ve kutsal bir yeri vardır. İran’ın eski inançlarından biri olan Zerdüştlükte Tanrı’ya ulaşmak ve onu bulmak için ışığa ihtiyaç duyulur ve dua ederken ışığa doğru durulur (Boyce, 1975, s.455).

Komican’da kutsal kabul edilen taşlara yapılan ziyaretlerde dileklerin dilenmesi sırasında veya dileklerin kabul olmasından sonra eski bir Türk geleneği olarak kanlı veya kansız kurbanlar²³ sunulur. Kanlı ve kansız kurban, Gökbel’in ifade ettiği gibi Türklerin, genel olarak ataların ruhlarını, iyeleri ve Tanrı’yı memnun etmek, onun rızasını kazanmak, isteklerini ona kabul ettirmek için yaptıkları bir ritüeldir (2000, s.182). Dolayısıyla kutsal kaya ve taşların koruyucu ruhlara sahip olmaları sebebiyle nezir yani adak olarak sunulan kanlı kurban geleneğinin Kaşgarlı tarafından Şamanizm kökenli olduğu ifade edilir (İnan, 1952, s.21). Kanlı kurban uygulamaları, küçükbaş bir hayvanın kesilip kutsal taş yanında pişirilerek ziyaretçilere veya fakirlere dağıtılmasıyla yapılır. Murteza Ali Kaya Çırpan kayasına ziyaret gerçekleştiren çiftçiler, kutsal kaya yanında dua ettikten sonra hasatlarının bereketli olması için kurbanlarının kulaklarına birer çizik atıp 7 kez etrafında dolandırırılar. Kurbanlar kutsal taşın etrafına dolandırıldıktan sonra kesilir. Aynı ritüel Anadolu sahasında farklı kültürler etrafında yapılır. Muğla’daki Çiçek Baba ziyaretleri esnasında ziyaretçiler adak kurbanlarını 7 kez mezar etrafında dolaştırdıktan sonra kesmektedirler (Önal, 2003, s.106). Kansız kurban uygulaması ise İnan’ın belirttiği gibi saçı adıyla da geçmekte ve her kavmin kendi emeği ile kazanıp kendisi için değerli saydığı nimetlerin dağıtılmasıyla oluşmaktadır (1976, s.54). Bölgede kansız kurban ya da saçı olarak fetür²⁴, süt aşı²⁵, erişte aşı bazen de toplumun ekonomik durumuna bağlı olarak sadece çay ve şeker dağıtımıyla gerçekleştirilebilir.

²² Etrafi aydınlatmak için içine benzin konularak yakılan bir tür çırağ çeşididir.

²³ Kanlı kurbanlara *tayılga* veya *hayılga* denildiği gibi kansız kurbanlara da *saçı*, *saçılga* veya *çaçılga* denir (İnan, 1976, s.54). Kanlı kurban geleneği, “Hunlarda atalara, Gök-Tanrı’ya, yer-su ruhlarına, Kitanlarda yer ve göğe, Göktürklerde Tanrı’ya, atalarının mağaralarına ve ruhlara, Kırgızlarda Tanrılara, ruhlara, sulara ve ağaçlara, Altaylılarda ruhlara ve Tanrıya ve İskitlerde Tanrılara sunulurak diğer bütün Türk boylarında da” (Gökbel, 2000, s.183-184) sürdürülmüştür.

²⁴ Un, su, süt, şeker, az miktar yağ ve acı hamur yani maya karışımıyla yapılan hamurun tandırda pişirilmesiyle elde edilen tatlı bir yiyecek türüdür (Gün ve Kasımhane, 2023, s.131).

²⁵ Buğdayın ilk önce suda pişirilip ardından güneşin önünde kurutulmuş hâline petle adı verilir. Bir gün suda bekletilen petle ile süt ve zerdeçalın karışımıyla elde edilen bir çorba türüdür (Gün ve Kasımhane, 2023, s.131).

Kutsal taş ziyaretlerinde dileklerin dilendiği ve kanlı ile kansız kurbanların sunulduğu belli günler bulunmaktadır. Bölgede taş ziyaretleri, İslamiyet'in etkisiyle perşembe akşamları ve Sefer ayının 28. gününde; mezhebin etkisiyle Muharrem ayının 10. günü yani aşure gününde; geleneğin etkisiyle Nevruz Bayramı'nda ve Sizdebeder²⁶ gününde; mevsimlere bağlı olarak da ilkbaharın 60. günü²⁷, yaz ve sonbaharda yapılmaktadır.

Türk kültürünün sosyal yapısında yeminler, kutsal nesnelere üzerine edilmektedir. Bu sebeple taşlar; büyü, hastalık sağaltımı, uğur, dilek, çocuk doğurma, yağmur yağdırma ve duada olduğu gibi yeminde de kullanılır (Tanyu, 1968, s.34). Komican'da Kendi Kora kayası üstüne "Kendi Kora'ya and olsun" şeklinde yemin edilmesi halkın inanç ve zihin dünyasında taşların kutsal nesnelere olarak konumlandırıldığına işaret eden taşın ruhuna yapılan seslenme türündeki bir dua olduğunu da ifade eder.

Türk kültür tarihinde kutsal taşlar, efsanelere konu olup dünyanın yaratılış efsanelerinde kurtarıcı bir fonksiyona sahip olmuştur. Uygurların Kutlu Dağ efsanesinde, kutsal kayanın sosyal hayatın bir parçası olarak varlığın ve yaşamın bir sembolü olarak yer aldığı görülür (Tanyu, 1968, s.35-36). Bu inanişe benzer bir durum Komican bölgesindeki Ak taş etrafında anlatılan memoratta görülmektedir. Ak taşın, bölge halkını korumak için geceleri sokaklarda dolaştığına inanılmaktadır. Bölgede kutsal kaya ve taşların geçmişten günümüze ulaşarak halkın günlük hayatındaki bir inanç noktasında yer alması ve varlığını idame ettirmesi efsane ve memoralara konu olmuştur. Efsanelerin temel özelliklerinden biri olan *inandırıcılık* vasfının bulunması, insanların bu anlatıları gerçeklik üstüne kurgulamasına neden olur. Bölgede anlatılanların insanların inanç dünyalarında önemli bir yer tutan Hz. Ali ve diğer imamzadelerle ilintili olması dinleyiciler için anlatılardaki gerçeklik derecesini artırır. Söz konusu durum Murteza Ali Kaya Çırpan kayasında efsaneler yoluyla; Ak ve Kara taşlarda ise memoralar aracılığıyla aktarılır. Koç ve Teke kayasında ise memorata bağlı mitolojik bir anlatım söz konusu olup Eliade'nin ifade ettiği gibi taşların kutsallığı göksel kökene dayandığı için yukarıdan gelen pek çok şeyin büyü ve kutsal güçlerle donandığına inanılır (2002, s.48-50). Dolayısıyla bölgede koç ve

²⁶ Sizdebeder, Nevruz Bayramı'nın 13. gününde insanların ailesi ve akrabalarıyla birlikte yeşil alanlara çıkması ve öğle yemeklerini ev dışında yaparak yedikleri bir gündür. Söz konusu günde genelde bayram için yapılan *göyü* yani *tohumlanmış yeşillik* akarsulara bırakılır. Sizdebeder günü oyunlar oynanır, müzikler eşliğinde danslar edilerek eğlenceli bir şekilde kutlanır (Gün ve Kasımhanı, 2023, s.128).

²⁷ İran'da doğaya çıkılan bir gündür. Komican Türkleri bu güne *altmış*, Farslar ise *şest-e behar* demektedirler.

tekenin gökten yere inene kadar dövüşmeleri ve yere düştükleri esnada taş kesilmeleri ile ilgili anlatılar, kozmik bir hafızanın ürünüdür.

Türkler, Orta Asya'dan batıya doğru gerçekleştirdikleri göçlerde yerleştikleri coğrafyalara kültürel simgelerini ve inançlarını taşımışlardır. Bölgede, eski Türk dininin devamı olarak taşların ruhu olduğuna ve Tanrı tarafından buraların korunduğuna inanılır. Tanrı'ya yakın, kutsala sığınılan mekânlar olarak kabul edilen taşlarla ilgili inanışların birçoğu Türklerin İslamiyet'e girmeden önceki inanışlarından olan atalar kültü ya da yir-sub ruhları ile bağlantısının bulunduğunu bu sebeple İslamiyet'e girdikten sonra da bu inanışların gelenek hâlinde Komican'da muhafaza edildiğini gösterir. Bölge halkının dileklerini kutsal taşlara dilemeleri, kutsal taşların ruhları aracılığıyla yaratıcıya yaklaşmaları anlamına gelir. Dolayısıyla bütüncül bir anlayışla bakıldığında Komican'da kutsal kabul edilen taşlarla ilgili tespit edilen durumlar, Türk kültür ve inanç dünyasındaki şekilleriyle ortaklıklar taşımaktadır.

2. Taş ve Kaya Kültü Örnekleri

Kaya ve taşlar şeklinde tasnif edilebilen bölgedeki kültler şu başlıklar altında sıralanabilir:

2. 1. Kayalar

2.1.1. Murteza Ali Kaya Çırpan Kayası

Murteza Ali Kaya Çırpan kayası, Seycan ve Terlan köyleri arasındaki bir dağ üstünde bulunan beyaz renkli bir kayadır. Söz konusu kayanın Hz. Ali tarafından kılıcıyla ikiye ayırdığı düşünüldüğü için kutsal kabul edilir. İkiye ayrılmış olan kayanın içinden ayva kokusunun geldiği ifade edilir (KK-17).

Murteza Ali Kaya Çırpan kayasının ziyaretine Sizdebeder günü, sonbahar mevsimi ve diğer önemli gün ile gecelerde gidilir. Ziyarete sadece yakın köyler veya Türkler değil, Arak bölgesinin birçok yerinden farklı etnik gruptaki ziyaretçiler uğrarlar (KK-10, KK-15, KK-16).

Ziyaretçiler, hayırlı bir evlilik yapmak, iş sahibi olmak, dert ve sıkıntılarından kurtulmak, şifa bulmak için kaya yanında dua ederler. Ayrıca çiftçiler de ekin ve buğday hasatlarının bereketli olması gerekse de bir sonraki yıl hasadın daha fazla olması için ziyaret ederler. Bu sebeple çiftçiler yılda bir defa kayanın ziyaretine giderler. Bu ziyaret sırasında kurbanın kulaklarını bıçakla çizerler, kurbanı kayanın çevresinde 7 defa dolandırıp kurban ederler ve etiyle yapılan yemeği de kaya etrafındaki insanlara ve fakirlere dağıtırlar. Çiftçiler bunu yapmadığı takdirde Allah'ın lütfuna saygısızlık yapmış olacaklarını düşünürler (KK-10,

KK-15, KK-16). Öte yandan yeni bir ev veya araba alındığı zaman da kaya ziyareti yapılır (KK-16).

Murteza Ali Kaya Çırpan kayası, çocuk sahibi olmayan kadınların sıklıkla müracaat ettiği yerlerden biridir. Kadınlar çocuk sahibi olmak için adak adarlar. Çocuk dileği olan kadınlar dileğini diledikten sonra kayanın yanında yuvarlanırlar (KK-10). Dualar kabul olup çocuk dünyaya geldikten sonra da kaya yanında adak olarak adanan kurbanlar kesilir. Bölgede doğan çocuklara ikinci bir isimle birlikte Kaya ismi verilir (KK-11, KK-13, KK-15, KK-17). Dünyaya gelen çocuk erkekse Kaya Ahmet, Kaya Muhammed, Kaya Ali, kız ise Kaya Hanım, Kaya Sultan, Kaya Zehra gibi isimler verilir (KK-11, KK-12, KK-15). Kaynak kişi olan Kaya Ali Babayi, hem kendi isminin hem de annesi Kaya Nisa'nın, halası Kaya Saadat'ın ve dayıları Kaya Hüseyin ve Kaya Yusuf'un adlarını bu kayadan aldığını ifade eder. Ayrıca büyüklerinden edindiği bilgiye göre çocuk sahibi olmak isteyen ninesinin kayayı ziyaret edip dua ettikten sonra düşük olayları son bulur. Kaynak kişi, her yıl bu kayanın yanında kurban kesen bir yakının kurbanını artık köyde kesmeye başlamasının ardından hastalıklara yakalandığını ifade eder. Bunun üzerine aile bu bölgeden göç etmek zorunda kalır. Ardından aile, kestikleri kurbanı kaya yanında kesmedikleri için kabul olmadığını ve sıkıntılara düşer olduklarını anlar. Belli bir süre sonra tekrar bir kurban alıp bu kaya yanında kestiklerini ve ailenin bela ve hastalıklardan kurtulduğunu anlatılır (KK-14).

Kaya ziyaretlerinde insanlar, kurbanın yanı sıra beraberinde getirdikleri malzemelerle hem fetir hem de süt aşı yaparak dağıtırlar. Ayrıca kayanın bölgedeki önemli işlevlerinden biri de küs veya düşmanlıkları olan insanların birbirleriyle barışmasına vesile olmasıdır. Yani kaya ile ilgili çeşitli merasimlerde insanlar kayanın saygısına hürmeten aralarında olan düşmanlığı unutup barışırlar (KK-16).

Kayaya atfedilen kutsallık ve hürmetten ötürü Muharrem ayında gece vakti Seycan köyünden 6-7 km mesafede bulunan kayaya 7 metre uzunluğunda elem yani tuğ götürülür ve 7 kere kayanın çevresinde dolandırılır. Bu dolandırma esnasında insanlar gönüllerindeki isteklere kavuşmak için dua ederler. Ritüelin doğru bir şekilde yürütülmesi için elemi dolandırılmasına kayanın kuzey tarafından başlanır ve doğu, güney ve batı yönünde devam edilerek bir daire çizilir (KK-15, KK-16).

Murteza Ali Kaya Çırpan kayası ile ilgili birçok efsane bulunur. İlk efsaneye göre kayanın doğu tarafının iki kilometre yakınında Selsal kalesi bulunur. Selsal kalesinde Selsal'ın taştan bir tahtı vardır. Hz. Ali, bu kalenin sahibi olan Selsal ile düşmandır. Savaş esnasında Selsal, Kur'an-ı Kerim'i kendi giysisine

bağladığından dolayı Hz. Ali'nin kılıcından zarar görmez. Hz. Ali, kılıcının keskinliğini kaybettiğini, bu sebeple kesmediğini düşünür. Bunun üzerine Hz. Ali, kılıcını kayaya vurup kayayı iki parçaya ayırır. Bir diğer efsaneye göre kayanın üstünde Hz. Ali'ye ait iki işaret mevcuttur. Bu iki işaretten ilki Hz. Ali'nin kendi gücünü göstermek için yumruğuyla kayaya vurmasıyla oluşan yumruk izi, ikincisi ise kayanın batı tarafında Hz. Ali'nin kudretini göstermek için parmaklarıyla dokunduğu esnada kaya üstünde oluşan izden ibarettir (KK-15).

2.1.2. Koç ve Teke Kayası

Koç ve Teke kayası, Ordulu kayası veya Kaya kaya gibi üç farklı adı bulunan kayalar, Ordulu ve Kazuk köyleri arasında bulunur. Yan yana bulunan iki kayanın koç ve tekeye benzemesinden dolayı bu isim verilmiştir (KK-1, KK-4). Koç ve teke kayasının rengi siyahtır (KK-2) ve yönü kibleye dönüktür (KK-3). Koç ve Teke kayasına çocuk sahibi olmak dışında birçok farklı dilek sebebiyle gidilir. İnsanlar bu kayaların altından üç defa geçtikten sonra dileklerini dile getirirler. Kadınlar, çocuk sahibi olmak için dileklerini diledikten sonra kayanın karşısında yuvarlanırlar. Ayrıca kayaların yanında dua edip dileklerini dileyen insanlar gerek saygıdan gerekse de şifa bulmak için kayayı öperler (KK-3). Bu dileklerinin kabul olup olmayacağını ise kayaların etrafında bulunan küçük bir taş kayalara sürtmek suretiyle yapıştırmaya çalışırlar. Söz konusu kaynak kişi, yengelerinin çocuk sahibi olamadığını, çocuk sahibi olmak için kayaların yanına giderek dilek dilediklerini ve belli bir süre sonra çocuk sahibi olduklarını anlatmıştır (KK-1). Dilekleri kabul olan insanların bazıları kayaların yanında adadıkları kurbanları keserek etini fakirlere verirler (KK-1). Ziyaretçilerin bazıları ise fetir dağıtırlar (KK-2). Dilekleri kabul olup çocuk sahibi olan insanlar kız, erkek farkı olmadan ikinci bir isimle birlikte adlarını Kaya koyarlar. Söz konusu köylerde koç ve teke kayasıyla ilintili olarak Kaya Ahmet, Kaya Murat, Kaya Sadık vb. kişi isimleri bulunur.

Ayrıca kaya ile ilgili anlatılan iki farklı memorat bulunmaktadır. İlki, Ordulu köyünde yaşayan ve tarlada çalışıp uyuyan bazı insanların uyandıkları vakit yakınlarında bir koç ile teke gördükleri ve onların peşlerinden gittikleri zaman iki hayvanın birbirine değip taş kesildikleriyle ilgilidir (KK-1). Ancak başka bir memoratta, koç ve tekenin gökyüzünden yeryüzüne boynuzlarıyla dövüşerek indikleri vakit taş kesildiklerini belirten bir anlatıdır (KK-2).

2.1.3. Çırağcı Kayası

Çırağcı kayası, Der-e Sebz köyünde²⁸ bulunmaktadır. Kadim zamanlarda bu kayanın yanında sürekli bir çırağın yanması sebebiyle bu isim verilmiştir. Ancak günümüzde bu çırağ yanmamaktadır. İnsanlar bu kayadan dileklerini diler, dileklerinin kabul olması durumunda ise adaklarını götürüp dağıtırlar (KK-9).

2.1.4. Düldül Kayası

Düldül kayası, Seydabad köyünde bulunur. Efsaneye göre Hz. Ali, köy yakınındaki bir akarsudan geçince atı Düldül'ün nal izleri bu kayada oluşur. Bu sebeple insanlar, dilek dilemek için kutsal kayayı ziyaret ederler. Dileklerinin kabul olması durumunda ise çeşitli tatlılar, çay vs. yiyecek veya içecek götürülerek insanlara dağıtılır (KK-11).

2.2. Taşlar

2.2.1. Erenler/Doğan Taş

Erenler veya Doğan taş olarak bilinen taş, Çelebi köyünde bulunur. İnsanlar, çocuk sahibi olmak, hastalıklarına şifa bulmak, yaşadıkları sıkıntılardan uzaklaşmak, koronavirüs gibi salgın hastalıklardan kurtulmak, askere giden çocuklarına ve uzun yolculuğa çıkan akrabalarına sağ salim kavuşmak için niyazda bulunurlar. Kutsal taşta başvuran insanlar, bu taşın canlı bir varlık gibi her yıl doğurduğuna ve bu kayanın yanlarındaki küçük taşların ana kayanın yavruları olduğuna inanır. Dilek dilendikten sonra da yavru taşlardan bir tanesi alınır. Dileklerinin kabul olması durumunda yavru taşları tekrar yerine bırakılıp taş yanında kurban kesilir. Adak sahipleri, burada yaptıkları ocaklarda eti pişirerek öğle yemeğinde insanlara dağıtırlar (KK-5).

2.2.2. Kutabad/Doğan Taş

Kutabad veya Doğan taş olarak bilinen taş, Kutabad köyünde bulunur. İlkbahar mevsiminde ziyaret edilen taş, bölge sakinleri tarafından ördeğe benzetilir (KK-7). Erenler/Doğan taşında olduğu gibi insanlar, Kutabad/Doğan taşının da canlı bir varlık gibi her yıl doğurduğuna inanmaktadır. Taş etrafında bulunan küçük taşların ise Kutabad/Doğan taşının yavruları olduğu düşünülmektedir. Bu sebeple çocuk sahibi bilhassa da erkek çocuk sahibi olmak için kadınlar, dilek dilerken taşı öper ve buradan ayrıldıklarında küçük taşlardan birini götürürler. Dileğinin kabul olması durumunda taş tekrar yerine bırakılır, burada bir kurban kesilir veya fetir dağıtılır. Çocuk dünyaya gelince ikinci bir isimle birlikte Kaya ismi verilir.

²⁸ İran İslam devriminden önce *Kurt Deliği* olan köyün adı ilk önce *Der-e Gorg* daha sonra ise *Der-e Sebz* adıyla değiştirilmiştir.

Bölgede Kaya Hüseyin, Kaya Hasan, Kaya Mehmet, Kaya İsmail, Kaya Rıza, Kaya Sultan vs. gibi birçok isim bulunur (KK-5, KK-6, KK-8).

2.2.3. Ak Taş

Ak taş, Komican ilçesinin Enar mahallesindeki camide bulunur. Taş, beyaz renkli ve kıbleye dönüktür. Özellikle erkek çocuğu olmayan kadınlar tarafından perşembe günleri ziyaret edilir. Kadınlar ziyaretlerinde erkek çocuk dileklerini dile getirdikten sonra muşi yakarlar. Dileklerin kabul olması durumunda ise süt aşı ve fetir getirilir ve insanlara dağıtılır (KK-13, KK-24, KK-25). Ak taştan dilek dileyen insanların dileklerinin kabul olup olmayacağı kutsal taşa yapııştırılan küçük taşlarla anlaşılır (KK-25).

Ak taşla ilgili memorata göre ak taş, cami ve yol düzenlemeleri esnasında ikiye ayrılır. İkiye ayrıldıktan sonra taşlar, bazı insanların rüyalarına girip ikiye ayrıldıkları için rahatsız olduklarını ve birleşmeleri gerektiğini ifade eder. Bu rüyanın halk arasında yayılmasıyla birlikte ikiye ayrılan taşlar tekrar birleştirilir. (KK-23). Ak taşla ilgili bir diğer memorat ise taşın üstündeki çocuk ayak iziyle ilgilidir. Bölge halkından Hasan Kitap Ali'nin rüyasına bir zat girer, çocukların ayaklarının burada kesildiğini bu sebeple taş üstündeki izlerin çocuk ayaklarına ait olduğunu söyler (KK-25). Bölgedeki bir diğer memoratta ise Ak taşın geceleri sokaklarda dolaşarak bölge halkını koruduğuna inanılır (KK-23, KK-25). Ayrıca bu taşın üstünde bey kelimesinin yazılı olması ve bir tarafında da Arapça yazıların olması ak taşın mezar taşı olma ihtimalini arttırmaktadır (KK-24).

2.2.4. Kara Taş

Kara taş, Komican ilçesindeki Köhne Cami'nde bulunur. Taş, 65x40 çapındadır. İnsanlar kutsal taştan erkek çocuk ile birlikte farklı dilekleri dilemekte ve dileklerinin hâsıl olması durumunda ise fetir, çay ve şeker dağıtmaktadırlar (KK-24, KK-23). Ayrıca ziyaretçiler tarafından camiye adak olarak çay ve şeker verilir (KK-24).

Kara taşla ilgili bölgede anlatılan bir memorat bulunmaktadır. Anlatıya göre geçmişte insanlar, bir gece vakti yeşil bir nurun camiye girip abdest alarak iki rekât namaz kıldığını ve namazını tamamladıktan sonra tekrar çıktığını görürler. Bu rivayetin yayılmasıyla birlikte bölge halkı, o günden sonra cami ve taşa kutsal bir nazarla bakmaya başlamışlar (KK-24, KK-23).

2.2.5. Kalem Taşı

Kalem taşı, Semkavur köyünde biri büyük biri de küçük olan kara renkli iki taştır (KK-4, KK-22). Yaz ayının başında kadınlar tarafından ziyaret edilir. Buraya gelen kadınlar çeşitli dileklerde bulunduktan sonra aldıkları küçük taşları kutsal

taşa yapıştırmaya çalışırlar. Dilekleri kabul olan kadınlar, süt aşını bu taş yanında pişirip dağıtırlar (KK-21). Süt aşının yanı sıra çay ve şeker de dağıtılır (KK-4).

2.2.6. Bezir Taşı

Bezir taşı, Semkavur köyünde bulunan bir değirmen taşıdır. Kaynak kişilerin belirttiğine göre bu taş, geçmişte keten bitkisinin tohumundan yağ elde etmek için kullanılırdı. Ancak sonraları bu işte kullanılmamaya başlanır. Bir müddet sonra köy halkı tarafından taş, köydeki bir bulağın üstüne konulur. Taşın kutsallığına inanan insanlar, taşın yanına gelip dileklerini dilerler. Dileklerinin kabul olup olmayacağını taşa sürttükleri başka bir taşın yapışıp yapışmamasına göre anlamlandırırılar. Ayrıca hastalıklardan kurtulup şifa bulmak için taşın üstüne oturulur ve bu yolla hastalıklardan kurtulacaklarına inanılır (KK-21, KK-4).

2.2.7. Kendi Kora Taşı

Kendi Kora taşı, Yasbolak köyünde bulunur. Kara renkli olan taşın altı boştur ve insanlar ekseriyetle akşam vakitleri taş ziyaretine gidip altında mum, çırağ veya muşi yakarak dua ederler. İnsanların çocuk sahibi olmak, yağmur veya kar yağdırmak, şifa bulmak, psikolojik sıkıntılardan kurtulmak, salgın hastalıkların tükenmesi ve kaybolan değerli bir ziynetin bulunması için başvurdukları kutsal bir taştır. İsteklerinin kabul olup olmayacağına da etraftan toplanan küçük taşların kutsal taşa sürttükleri esnada yapışıp yapışmamasıyla anlarlar. Dua ve isteklerinin kabul olması durumunda süt aşı ve erişte aşı pişirilip bölgedeki insanlara dağıtılır. Süt ve erişte aşının dışında adak olarak sunulan hayvanlar da kesilir. Çocuk dileğinde bulunup çocuk sahibi olan insanlar, çocuklarına ikinci bir isimle birlikte Kaya ismini verirler. Bölgede Kaya Hüseyin, Kaya Sultan vb. kişi adları bulunur (KK-18, KK-19).

Kutsal taş, geçmiş dönemlerde kümbetle çevrilmiştir ve üst kısmı yani çatısı yassı bir biçimdedir. Kuraklığın olduğu dönemlerde yağmur veya karın yağması için erişte aşı pişirilir ve kümbetin üstündeki oluklardan dökülür. Erişte aşının bir kısmı da yine yağmurun yağması için insanlara dağıtılır (KK-18, KK-19).

Söz konusu taşın kutsal olduğu ile ilgili bazı memoraatlar anlatılır. Bunlardan bir tanesinde Gavcelo köyünde bulunan Kaka İmamzadesinden bir nurun yükselip buradaki kutsal taşa geldiği ve ardından buradan da bir nurun yükseldiği şeklindedir (KK-18).

2.2.8. Çelgezi Taşı

Çelgezi taşı, Semkavur köyündeki Çelgezi tepesinin kuzeyinde bulunur (KK-4). Taş üstünde Hz. Ali'nin atı Döldül'ün nal izlerinin bulunduğuna inanılması sebebiyle kutsal kabul edilir. Taş, ilkbaharda ziyaret edilir (KK-21). İnsanlar,

herhangi bir dileğinin olması durumunda taşın yanına gidip dileklerini diler, dualarını eder ve kutsal kabul edilen taşı öperler (KK-20). Dileklerinin kabul olması durumunda ise fetir getirip taş etrafındaki insanlara dağıtırlar (KK-21). Ayrıca insanlar, yağmur veya kar yağmadığı zamanlarda taş yanında namaz kılıp dualar ederler. Kaynak kişilerin belirttiğine göre bu dualardan sonra yağmur yağmaya başlar (KK-4, KK-22).

2.2.9. Bala İmam/Yengi İmam Taşı

Bala İmam veya Yengi İmam taşı, Komican ilçesinde bulunur. Kibleye dönük olan taş, beyaz renklidir (KK-26). Taşın üstünde yer alan el izinin bir imama ait olduğuna inanıldığı için kutsal kabul edilir. İnsanlar tarafından perşembe günü ziyaret edilir. Başta çocuk sahibi olmak ve diğer birçok istek için insanların uğradığı bir yerdir. İnsanlar, taş yanından aldıkları küçük taşları, kutsal taşla yapıştırmaya çalışır. Dileklerin kabul olması durumunda ise fetir (KK-26) ve aş pişirilerek dağıtılır (KK-27).

2.2.10. Bala Ayak Taşı

Bala Ayak taşı, Komican ilçesinde bulunur. Griye yakın bir renge sahip olan taş, kibleye dönüktür ve uzundur. Taş ziyaretleri genellikle perşembe günü ve ilkbahar mevsiminde yapılır. Taşın üstündeki figürlerden imamzade olduğu düşünülmesi ve şekil olarak da iki çocuk ayağına benzemesi sebebiyle bu isim verilmiştir. Kutsal kabul edilen taşın yanına gelen kadınlar, başta çocuk olmak üzere farklı dileklerini dile getirip dua ettikten sonra taşı öperler. Dileklerinin kabul olup olmayacağını kutsal taşla yapıştırdıkları küçük bir taşla anırlar. Sadece dileklerini değil, yapacakları bir işin sonucunun da iyi olup olmayacağını bu yöntemle belirlerler. Kadınlar, dileklerinin kabul olması durumunda ilkbaharın 60. gününde buraya gelip süt aşı pişirir ve fetir dağıtırlar (KK-28, KK-29).

SONUÇ

İran'ın Merkezi iline bağlı Komican bölgesinde yaşayan Türklerin, kaya ve taş kültürünün ele alındığı çalışmada, söz konusu kültürün sosyal ve tarihsel bağlamda diğer Türk topluluklarında var olan kaya ve taş kültürüyle mukayesesi yapılmıştır. Menşeyini eski Türk dininden alan ve tabiat kültürüne bağlı yir-sub'lar içinde kutsal ve ruhu olan varlıklar olarak kabul gören taş ve kayalar, Türk kültürünün ve geleneğinin taşındığı farklı coğrafyalarda da varlığını sürdürmüştür. Türklerin geleneklerinin yaşatıldığı coğrafyalardan biri olan İran'ın Komican bölgesinde de eski gelenekler halk yaşantısı içinde canlı bir şekilde sürdürülmekte ve korunmaktadır. Komican'da tespit edilen 14 taş ve kaya, insanlar tarafından

kutsal olarak kabul edilmektedir. Kutsallıkla birlikte saygı ve korkunun da insanların zihin ve inanç dünyasında yerini aldığı ve “Sen bileys Çırağçı bize eziyet eyleme [Çırağçı kayasının hatırına bize cefa çektirme]” şeklindeki ifadelere sirayet edip halk tarafından kullanıldığı görülmektedir. Ziyaretlerde kutsallık, korku ve saygıyla birlikte insanların çocuk, sağlık, şifa, uğur, talih, evlilik, kavuşma, yağmur ve kar yağdırma dilekleri ön plana çıkmıştır. Kutsal kayalarda özellikle çocuk dileklerinin, bilhassa da erkek çocuk dileğinin ön plana çıkmasının Türk kültüründeki sosyokültürel sebeplerden kaynaklı bir durum olduğu ifade edilebilir.

Dileklerin dilendiği esnada gerçekleştirilen ritüeller, Türk dünyasının farklı coğrafyalarındaki pratikler ile ortaklıklar göstermiştir. Bölgede bilhassa isim verme, kanlı, kansız kurban sunma, yağmur ve kar yağdırma, doğan taş gibi ritüellerin temelde müşterek ancak ayrıntıda küçük farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir. Söz konusu durum Moğol menşeli olduğu düşünülen ve Türk kültüründe sürdürülen obo geleneğinde de mevcuttur. Bununla birlikte Türk mitolojisinde önemli bir yer tutan 3 ve 7 gibi formel sayıların ritüellerde yer aldığı görülmüştür.

Eski Türk inancını taşıyan geleneklerin yaşatılması sırasında yapılan ritüeller gerek geleneğin gerekse de din ve mezhebin harmanlanmasıyla yeni bir forma kavuşmuştur. Ritüellerde geleneğin etkisiyle taşın kutsal sayılması, el sürülmesi, öpülmesi, dilek dilenmesi, herhangi bir bez bağlanması, taş sürtülmesi, kurban kesilmesi, mum yakılması, yuvarlanması ve cinsiyet belirleyici gibi uygulamalar yapılmıştır. İslamiyet'in tesiriyle ise taşlar yanında namaz kılma, dua etme, oruç tutma gibi dinin bazı yükümlülükleri yerine getirilmiştir. Ayrıca mezhepsel bir etki nedeniyle bazı taş ve kaya üstündeki işaretlerin Hz. Ali ve imamzadelere addedildiği görülmüştür. Mezhep etkisinin yoğun olarak hissedildiği noktalardan biri de kutsal kaya ve taşlar etrafında anlatılan efsane ve memoralarda kendini göstermektedir. Bununla birlikte toplum içindeki taş ve kayalar etrafında anlatılan anlatılarla bunlar hakkındaki kutsallığın pekişmesine ve geleneğin sonraki nesillere aktarılmasına önemli bir etki ettiği düşünülmektedir.

Türkiye'de İran Türkleri hakkında kaya ve taş kültüyle ilgili yapılmış çalışmaların nicelik ve nitelik olarak yetersiz olması bölgedeki kaya ve taş kültürünün toplumun inanç ve günlük hayatındaki yerinin tam olarak anlaşılmasına sebebiyet vermiştir. Bölgedeki kült konusunun Türkiye ve İran dışında, bütüncül olarak farklı Türk topluluklarındaki kaya ve taş kültürleriyle karşılaştırılmasının yapılmaması bölgedeki geleneğin kökeninden habersiz kalınmasına sebebiyet vermiştir. Kültle ilgili bilgilerin verildiği, mukayeselerin

yapıldığı ve taş kültü örneklerinin sunulduğu bu çalışmanın dışında İran'daki farklı Türk bölgeleri üstüne çalışmaların gerçekleştirilmesi hem bölgedeki geleneğin yok olmadan derlenmesi hem de Türk dünyasındaki farklı toplulukları ile arasındaki bağlantıların tespiti için önem arz etmektedir.

FOTOĞRAFLAR²⁹

1. Murteza Ali Kaya Çırpan Kayası

2. Ve Kayanın Arasına Konulmuş Beşik

²⁹ Çalışmadaki fotoğraflar, Teyyibe Erebgol (8. ve 9. fotoğraflar), Amir Muhammed İshak Beygi (4. fotoğraf) ve Faruk Gün ile İhsan Kasımhane (diğer tüm fotoğraflar) özel arşivinden alınmıştır.

İran'da Eski Türk Kültürünün İzleri: Komican Bölgesi Kaya Kültü Örnekleri

3. Kendi Kora

4. Hz. Ali'nin Atı Düldül'ün Nal İzi

5. Erenler/Doğan Taş'ta Dua Eden Kaynak Kişi

6. Kaya Hanım Muradi'nin Mezar Taşı

7. Hac Kaya Mahmud Pak Nejad Ölüm İlanı

8. Kutsal Taş ve Kayalarda Çay Adağı

9. Kutsal Taş ve Kayalar Yanında Dağıtılan Aş Adağı

KAYNAKÇA / REFERENCES

Sözlü Kaynaklar³⁰

Kaynak Kişi 1: Hüseyin Veneki, 1964, Kazuk Köyü.

Kaynak Kişi 2: Kövkeb Kasımhane, 1940, Fezlabad Köyü.

Kaynak Kişi 3: Semed Şemşiri, 1963, Fezlabad Köyü.

Kaynak Kişi 4: Mahmut Hamedihah, 1963, Semkavur Köyü.

Kaynak Kişi 5: Belkeys Hüseyinabadi, 1963, Çelebi Köyü.

Kaynak Kişi 6: Umud Ali Rezayı, 1945, Çelebi Köyü.

Kaynak Kişi 7: Ayetullah Kutabadi, 1967, Kutabad Köyü.

Kaynak Kişi 8: Kaya Muhammed Masumi Bozçeluyi, 1951, Çelebi Köyü.

³⁰ Çalışmada kaynak kişilerden derlenen veriler Kulamrıza Komicanı'den temin edilmiştir. Bu sebeple verilerin tarafımıza aktarılmasında gösterdiği özveriden dolayı kendisine teşekkürlerimizi sunarız.

- Kaynak Kişi 9: Mahmut Yasbolağı, 1965, Der-e Sebz Köyü.
Kaynak Kişi 10: Ayetullah Muhammedi, 1957, Henecin Köyü.
Kaynak Kişi 11: Muhammed Ellame Ecved, 1953, Dervişan Köyü.
Kaynak Kişi 12: Ali Ekber Derhah, 1954, Dervişan Köyü.
Kaynak Kişi 13: Esed Ağa Sultani, 1934, Komican İlçesi.
Kaynak Kişi 14: Kaya Ali Babayi, 1960, Nehr-e Poşte Köyü.
Kaynak Kişi 15: Hebibullah Nebii, 1935, Seycan Köyü.
Kaynak Kişi 16: İsmail Nebii, 1969, Seycan Köyü.
Kaynak Kişi 17: Behram Ali Ahmedi, 1944, Terlan Köyü.
Kaynak Kişi 18: Zehra Sultan Gavceluyi, 1958, Yasbolak Köyü.
Kaynak Kişi 19: Abdurıza Yasbolağı, 1957, Yasbolak Köyü.
Kaynak Kişi 20: Ebulhesen Şehbazi, 1950, Meydanek Köyü.
Kaynak Kişi 21: Halil Kerimi, 1967, Semkavur Köyü.
Kaynak Kişi 22: Veliyollah Pirhüseynlu, 1950, Semkavur Köyü.
Kaynak Kişi 23: Mahmuniir Rüstemi, 1945, Komican İlçesi.
Kaynak Kişi 24: İsmail Komicani, 1955, Komican İlçesi.
Kaynak Kişi 25: Mahmut Enari, 1937, Komican İlçesi.
Kaynak Kişi 26: Rukayye Komicani, 1959, Komican İlçesi.
Kaynak Kişi 27: Kulam Ali Komicani, 1940, Komican İlçesi.
Kaynak Kişi 28: Sultan Ali Enari, 1940, Komican İlçesi.
Kaynak Kişi 29: Ebulkasım Enari, 1963, Komican İlçesi.

Elektronik Kaynaklar

- Diyanet İşleri Başkanlığı, (2022). <https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-1/nisa-suresi-4/ayet-27/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1>, Erişim tarihi: 10.07.2022.
- Merkez-e Amar-e İran, (2022). <https://www.amar.org.ir/>, Erişim tarihi: 10.07.2022.

Matbu Kaynaklar

- Alptekin, A. B. (1993). *Fırat Havzası Efsaneleri (Metinler)*. Kültür Ofset.
- Aydın, M. (2005). *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*. Din Bilimleri.
- Bayat, F. (2006). Türk mitolojisinde dağ kültü. *Folklor/Edebiyat*, 12(46), 47-60.
- Beh Azin, D. (1356/1977). Etekadat-e merdom-e erdebil der mored-e seng-e baranza. *Berresiha-ye Tarihi*, 72, 121-142.
- Beydili, C. (2004). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük* (Eren Ercan, Çev.). Yurt.
- Boyce, M. (1975). On the zoroastrian temple cult of fire. *Journal of The American Oriental Society*, 95(3), 454-465.
- Çobanoğlu, Ö. (2003). *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları*. Akçağ.
- Eliade, M. (1994). *Edebi Dönüş Mitosu* (Ümit Altuğ, Çev.). İmge.
- Eliade, M. (2002). *Babil Simyası ve Kozmolojisi*. Kabalcı.
- Eroğlu, E. F. (2020). Obo kültü ve Muğla Meke köyü oboları. *BAYTEREK Uluslararası Akademik Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 46-73.
- Farıyabi, Y. vd. (1397/2018). Berresi-ye sahtar-e ayini ve esatiri-ye gedemgah der Ciroft. *Motaleat-e İrani*, 33, 215-233.
- Gökbel, A. (2000). Türk halk inançlarında din ve din anlayışı (kurban kültü örneği). *Dinler Tarihi Araştırmaları-II Sempozyumu bildiriler kitabı* içinde, (ss. 179-197). Dinler Tarihi Derneği Yayınları.
- Gün, F. & Kasımhane, İ. (2023). İran Merkezi bölgesi Türklerinde ağaç kültü. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 16(41), 123-140. <http://dx.doi.org/10.12981/mahder.1225908>
- Güner Dilek, F. (2015). Altay Türklerinde yolculuk ile ilgili inanışlar ve ritüeller. *Folklor/Edebiyat*, 84, 45-56.
- İnan, A. (1952). Müslüman Türklerde şamanizm kalıntıları. *İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, IV, 19-30.
- İnan, A. (1976). *Eski Türk Dini Tarihi*. Millî Eğitim.
- İnan, A. (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*. Türk Tarih Kurumu.
- Kafesoğlu, İ. (1980). *Eski Türk Dini*. Kültür Bakanlığı.

- Kalafat, Y. (2002). *Balkanlar'dan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları I*. Kültür Bakanlığı.
- Kalafat, Y. (2016). Düldül etrafında gelişmiş halk inanmaları. *Kültür Evreni*, 20-30.
- Karaoğlan, H. (2015). Anadolu'da Hz. Ali tasavvurları Kahramanmaraş örneği. *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26, 37-70.
- Kasımhane, İ. (1397/2018). Ehemmiyyet-e sehre-ha der namgozari-ye kudekan-e il-e Borçelu. *El Bilimi*, 101, 143-149.
- Khisamitdinova, F. (2019). Başkurt mitolojisinde taş. 9. *Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Gelenek Görenek ve İnançlar bildiriler kitabı* içinde, (ss. 215-218). Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Kıyak, A. (2011). Geleneksel Türk dininde ağaç kültü-Elazığ örneği. *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13, 91-104.
- Muhammediyan, F. vd. (1394/2015). Ferayend ve çeğunegi-ye şeklgiri-ye memari-ye ayini-ye Yarsan. *Fesname-ye Elmi, Fenni, Honeri-ye Eser*, 72, 93-108.
- Ocak, A. Y. (2020). *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*. İletişim.
- Ögel, B. (1995). *Türk Mitolojisi II (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)*. Türk Tarih Kurumu.
- Önal, M. N. (2003). Dağ kültü, eren kültü ve şenliklerinin Muğla'daki yansımaları. *Bilig*, 25, 99-124.
- Örnek, S. V. (1966). *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Bâtil İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki*. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi.
- Özen, K. (1981). Divriği yöresinde ziyaretler yoluyla çocuk sahibi olma inancı ve diğer uygulamalar. *Türk Folkloru*, 18, 22-27.
- Siyahpuş, M. T. (1353/1974). Cay-e pa. *Yağma*, 9, 542-546.
- Tanyu, H. (1968). *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*. Ankara Üniversitesi.
- Tekin, T. (1998). *Orhon Yazıtları Kül Tigin, Bilge Kağan, Tonyukuk*. Simurg.
- Yıldız, N. (1995). *Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller*. Türk Dil Kurumu.

EXTENDED ABSTRACT

Komijan district is located within the borders of the Central province of Iran. Turks belonging to the Bayat clan live in Komijan, where the Turkish population is densely located. There are some secret forces in the nature cult, which occupy an important place in the ancient Turkish religion, and these forces are expressed as earth and water. Stone and rock cults, two important cults within the earth and water, still exist among the Turks in the Komijan region today. In addition, these cults also represent the Turkish identity, as they are an important part of the ancient Turkish culture. The beliefs formed around the 14 cults of stone and rock found in the region are important for understanding and comprehending the socio-cultural life of Komijan Turks, as well as for demonstrating practices and approaches formed around beliefs. Some rocks and stones in this area, which are considered sacred places, are locations where people gain psychological strength, cling to existence, and inspire hope for life. When people face difficult situations, they realize that their power is limited, so through sacred places people feel the desire to turn to the creator in different ways and consider these places as a place of pilgrimage or shelter for themselves. By visiting the cults of stones and rocks, people strive to achieve their desires by making wishes for material or spiritual welfare. The desire to have children occupies an important place in the pleading wishes. In order to do this, various rituals are held around the cults of stone and rocks, and similar spells of contact are often found. Wishes to get rid of diseases and to make it rain or snow are also among the desires of the inhabitants of the region. Additionally, there are also beliefs in the region that stones give birth like living beings and that they protect the public by visiting various places at night. The spread of various narratives around these beliefs among the people of the region leads to an even greater increase in decency and respect for rock and stone cults. Due to this respect and spirituality, people show their gratitude to the holy spirits and God by offering a blood or bloodless sacrifice in case their wishes are granted. Those who want to have children, in case their wish comes true, give their newborn girls or boys the name Kaya (rock) along with other names. Along with the name Kaya (rock) sometimes Turkish and sometimes Arabic names are given, while naming in particular. However, recently, Arabic names have been more prevalent than Turkish names. The cults in the region have important functions in social life in terms of being at the center of life. Despite these functions, the cults have not been sufficiently and thoroughly subjected to folklore studies in Iran and Turkey has prevented the understanding of the place and importance of rock and stone cults of the region in Turkish culture. In this context, the necessity of this work has been revealed. The study was carried out to determine the practices and approaches formed around the rock and stone cults

in the region and to reveal their place in Turkish culture in a comparative way. The data used on the beliefs and practices formed around the stone and rock cults consist of information compiled from oral sources of 2019 around Komijan and villages nearby. When the compiled data were examined, it was revealed that beliefs and practices based on the ancient Turkish belief system existed in social life. It has been determined that these beliefs and practices are still preserved in the Turkish culture of the Komijan region with various changes and transformations.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.66159>

Makale türü: Derleme makale		Article type: Review article
Geliş tarihi	04.11.2022	Submitted date
Kabul tarihi	05.02.2023	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.03.2023	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Tooper, F., Aslan, H. & Özpolat, A.O. (2023). Türkiye'deki Sosyal Hizmet Kurumlarının Tarihsel Gelişimi. *Journal of History School*, 62,125-158.

TÜRKİYE'DEKİ SOSYAL HİZMET KURUMLARININ TARİHSEL GELİŞİMİ¹

Ferhat TOPER², Harun ASLAN³ & Ali Osman ÖZPOLAT⁴

Öz

İnsanlık tarihi boyunca yardımlaşma ve dayanışma her dönemin ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi yapısına göre değişim göstermiş olsa da hep varolmuştur. Ancak özellikle Sanayi Devrimi sonrasında başta işçiler olmak üzere kentlerde yoğunlaşan nüfusun karşı karşıya kaldığı sorunların çözümü için geleneksel yardımlar yetersiz kalmıştır. Bunun sonucunda dezavantajlı durumda olan nüfus gruplarına yönelik profesyonel yardım ve hizmetlere ihtiyaç duyulmuştur. 19. yüzyılın sonlarında, sosyal hizmet eğitime yönelik programlar şekillenmeye başlamıştır. Anadolu'da sosyal hizmet batının geçirmiş olduğu sosyal ve ekonomik değişimlerden değil daha çok dini ve geleneksel bir anlayıştan hareketle gelişmiş ve dönüşmüştür. Anadolu'da sosyal hizmet başta dini ve geleneksel kökleri olmak üzere birçok sosyal referansla gelişmiş ve dönüşmüştür. Osmanlı İmparatorluğu döneminde özellikle öksüz ve yetim çocuklar sosyal hizmetin öncelikli alanını oluşturmuşlardır. Cumhuriyet Dönemi, sosyal hizmetlerin gelişimi noktasına bir dönüm noktası olmuştur. Özellikle 1963 yılında SHÇEK'in kurulmasının ardından sosyal hizmetlerin sunumunda kurumsallaşma başlamıştır. 2011 yılında farklı birimlere bağlı sosyal hizmet kurumları Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı adıyla tek bir çatı altında toplanmıştır. Süreç içerisinde isim değişiklikleri olsa da güncel ismiyle Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı çocuk, genç,

¹ Makale yazımına yazarların etki oranı eşittir.

² Dr. Öğr. Üyesi, Malatya Turgut Özal Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, ferhat.tooper@ozal.edu.tr, Orcid: 0000-6398-5343

³ Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, haslan@kastamonu.edu.tr, Orcid: 0000-0001-9830-1765

⁴ Dr. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, aliosmanozpolat@gmail.com, Orcid: 0000-0002-2482-8457

yaşlı, engelli, kadın, sığınmacı ve göçmenler başta olmak üzere birey, grup ve yerel toplulukların durumunu geliştirmek ve değiştirmek amacıyla sosyal hizmetlerin sunulduğu kurum haline gelmiştir. Bu makalede Osmanlı döneminden günümüze sosyal hizmet kurumlarının tarihsel gelişimine ve sunduğu hizmetlere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Hizmet Tarihi, Aile, Yaşlılık, Engellilik, Çocuk Hizmetleri

Historical Development of Social Work Institutions in Turkey

Abstract

Throughout the history of humanity, cooperation and solidarity have always existed, although they have changed according to each period's economic, social, cultural, and political structure. However, traditional aids were insufficient to solve the problems faced by the population concentrated in the cities, especially the workers, especially after the Industrial Revolution. As a result, there was a need for professional assistance and services for disadvantaged population groups. At the end of the 19th century, programs for social work education began to take shape. Social work in Anatolia has developed and transformed from a religious and traditional understanding rather than the social and economic changes that the West has undergone. Social work in Anatolia has developed and transformed with many social references, especially its religious and traditional roots. During the Ottoman Empire, especially orphans and orphans formed the priority area of social work. The Republican Period has been a turning point for the development of social services. Especially after the establishment of SHÇEK in 1963, institutionalization began in the provision of social services. In 2011, social service institutions affiliated with different units were gathered under a single roof under the name of the Ministry of Family and Social Policies. Even though there were name changes in the process, the Ministry of Family and Social Services, with its current name, has become the institution where social services are provided to improve and change the situation of individuals, groups, and local communities, especially children, young people, elderly, disabled, women, asylum seekers, and immigrants. In this article, the historical development of social service institutions from the Ottoman period to the present and the services they provide are included.

Keywords: Social Work History, Family, Old Age, Disability, Child Services

GİRİŞ

Bir meslek ve akademik disiplin olan sosyal hizmetin temel çalışma alanı insan ve toplumdur. Hem uygulamalı bir meslek hem de bilimsel bilgiye dayalı akademik bir disiplin olan sosyal hizmet, başlangıçta pratik olarak sürdürülen yardım mesleği olarak görülmüşse de 1917 yılında mesleğin öncülerinden olan Mary Richmond'un yazdığı "Sosyal Teşhis" adlı kitapla kendi teorik çerçevesini

çizmeye başlamıştır. 1922'de Mary Richmond'un ikinci kitabı olan “Sosyal Vaka Çalışması Nedir?” ilk sosyal hizmet ders kitabı olması ve o dönemde “sosyal hizmet uzmanlarının” ne yaptıklarını belgelendirmesi açısından oldukça önemlidir.

Sosyal hizmetin ilk müdahale yöntemi olan bireyle sosyal hizmetin temel amacı, en başından beri zor durumda olan insanlara yardım etmek olmuştur. On dokuzuncu yüzyılda Avrupa ve İngiltere'den Amerika'ya göçlerin de etkisiyle yoksul ve muhtaç duruma düşen insanlara yardım etme görevi yerel yönetimlerin sorumluluğundaydı. Ancak hızla artan nüfus sonucunda yoksul, hasta ve işsiz sayısı giderek artmış ve yerel yönetimlerin barınma, maddi güç ve gıda gibi temel ihtiyaçların karşılanmasına yönelik yardımları yetersiz kalmaya başlamıştır. Sanayi Devrimi sonrasında üretim dönemi başlamış ve işçi sınıfı ortaya çıkmıştır. Sanayi devrimiyle birlikte sosyal sorunların çözümü için daha kapsamlı ve daha profesyonel çabalara ihtiyaç duyulmuştur. Bunun neticesinde sosyal hizmetler hayırseverlik ve yardımlaşmanın ötesine geçmeye başlamıştır.

1869 yılında, sosyal ve ekonomik kaos döneminde yardım programlarının koordinasyonunu sağlamak amacıyla Londra'da ilk Yardım Kuruluşları Derneği kurulmuştur. Bu sayede mevcut hayır kurumlarının daha verimli ve iş birliği içinde çalışması hedeflenmiştir. Şehir çapındaki ilk yardım kuruluşu, 1877'de ABD'de Buffalo'da kurulmuş, 1885 yılına gelindiğinde ABD genelinde hayır kuruluşu derneklerinin sayısı yüzü aşmıştır (Koşar, 1986).

Endüstriyel genişlemenin neden olduğu bazı sosyal değişimlere yanıt olarak yerleşim evleri hareketi sosyal hizmet tarihinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Yerleşim evleri, tıpkı bir toplum merkezi gibi, mahallelerin ihtiyaçlarına göre özel hizmetler sunan mahalle tabanlı kuruluşlardır. Bu yeni sosyal hizmet kurumu türü, yoksulluğun çevresel nedenlerini düzeltmeye odaklanmıştır. Faaliyetleri arasında araştırma yapmak, çocuk mahkemesi sistemi kurmak, eşini kaybetmiş kadınlar için emeklilik programları oluşturmak, çocuk işçiliğini yasaklamak, halk sağlığı reformları yapmak ve sosyal sigorta sistemini kurmak bulunmaktadır. 1884'te Londra'da Samuel Barnett tarafından kurulan Toynbee Hall yerleşim evi hareketinin ilk örneğidir. Oxford ve Cambridge Üniversitesi'nden gençlerin gönüllü olarak çalıştığı ve yoksul bir mahallede kurulmuş olan Toynbee Hall, gençler aracılığıyla sosyal reform gerçekleştirilmesi fikrinden hareketle çeşitli derslerin verilmesi, meslek edindirme kursları ile bir anlamda seçkin sakinlerin alt sınıftan komşularıyla birlikte bir değişim sürecine girmeyi amaçlamıştır (Kaya, 2017, s. 83). Burada toplumda ihtiyaç sahibi kesimlere daha sistematik ve felsefi temelleri olan yardım faaliyetlerine girilmiştir. Yerleşim Evi hareketi

profesyonel bir şekilde insanlara yardım etmenin ilk örneği olarak görülmektedir ve sosyal hizmet tarihi açısından oldukça önemli bir yere sahiptir.

1888 yılında Jane Addams Avrupa seyahati sırasında Toynbee Hall'ü ziyaret etmiş ve 1889 yılında Ellen Gates Starr ile birlikte en ünlü Amerikan yerleşim evi olan Hull House'u kurmuşlardır. Chicago'da kültürel açıdan farklı bir mahallenin ortasında yer alan Hull House, yardıma ihtiyacı olan herkese kucak açmıştır. Hull House sakinlerine yönelik sosyal hizmetlerin yanı sıra toplumun eğitimi için de programlar oluşturmuştur. Hull House kadınların erkeklerden daha aktif olmasıyla Toynbee Hall'dan farklılık gösteren bir merkezdir. Toynbee Hall'dan ilham alınarak kurulmuş olsa da Hull House o dönemde endüstriyel olarak hızla büyüyen Amerikan toplumunun yapısından dolayı Toynbee Hall'dan farklı bir form kazanmıştır. Ekonomik büyümenin ışıltılı dünyasının yanında hızla yoksullaşan işçi sınıfı ve kitlesel göçler Amerikan toplumunda ciddi sosyal sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Hull House'un Chicago'da kurulmuş olması da oldukça anlamlıdır. Zira 1800'lü yılların sonunda Chicago'da nüfusun %78'ini farklı bir ülkede doğan kişiler ve onların çocukları oluşturmaktaydı (Kaya, 2017, s. 84). Hull House işte tam da bu noktada göç dalgasıyla birlikte Chicago'ya yerleşen ve sağlıksız koşullarda yaşayan farklı ırklara mensup ve toplumun farklı katmanlarından her yaş grubundan insanların toplandığı bir merkez haline gelmiştir.

Sosyal hizmette bilimsel yaklaşım, on dokuzuncu yüzyılın sonunda bilimsel hayırseverlik hareketiyle ortaya çıkmıştır. Bilimsel bir çabayla yoksullara yardım etmenin amaçlandığı bu tarihte bilimin yoksulluğun anlaşılmasını sağlayacağı düşünülmüştür. Ayrıca bireysel vakaların sistematik olarak incelenmesi ve tedavisi için bilimsel yöntemin kullanılabileceği düşünülmüştür (Danış & Kırbacı, 2013, s. 705). 19. yüzyılın sonlarında, sosyal hizmet eğitimine yönelik programlar şekillenmeye başlamıştır. 1904'te Boston'daki Simmons Koleji, Harvard Üniversitesi ile Boston Sosyal Hizmet Uzmanları Okulu'nu kurmak için iş birliği yapmıştır. Simmons, klinik sosyal hizmet uzmanlarına eğitim veren ilk kolej olma unvanına sahiptir. 1908'e gelindiğinde, şu anda Chicago Üniversitesi Sosyal Hizmet Yönetimi Okulu olarak bilinen Chicago Yurttaşlık ve Hayırseverlik Okulu aracılığıyla tam müfredatlı bir sosyal hizmet programı oluşturulmuştur.

II. Dünya Savaşı (1939-1945) sırasında birçok sosyal hizmet uzmanına savaştan etkilenen topluluklara yönelik hizmetler geliştirmeleri için savaşla ilgili görevler verilmiştir. Bu görevlerde çalışan sosyal hizmet uzmanları, askerlerin ve ailelerinin yaralanmalar ve diğer tıbbi sorunlarla baş etmelerine yardımcı olmuşlardır. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından sosyal hizmetin profesyonel

statüsünü geliştirmek için birçok çaba sarf edilmiş ve 1952 yılında Sosyal Hizmet Eğitimi Konseyi kurulmuştur. 1955 yılında ise sosyal hizmetin profesyonel statüsünü ilerletmek için Ulusal Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği kurulmuştur.

Günümüzde sosyal hizmet uzmanları, çocuk, genç, yaşlı, engelli, kadın, sığınmacı ve göçmenler başta olmak üzere birey, grup ve yerel toplulukların durumunu geliştirmek ve değiştirmek için mesleki çalışmalar yapmaktadır.

ANADOLUDA SOSYAL HİZMETLERİN TARİHİ VE KURUMSAL YAPI

Batı ülkelerinde sosyal hizmet, sanayi devrimi ile başlayan ve hızlı sanayileşmeye bağlı olarak kırdan kente göçler sonucu kentlerde yoğunlaşan nüfus gruplarının yaşadığı sosyal sorunlara çözüm üretme fikri sonucunda ortaya çıkmıştır. Ancak Türkiye’de sosyal hizmetlerin gelişimi İslamiyet öncesi Türk devletlerine kadar dayandırılmaktadır. Ancak bu makalede Türkiye’de sosyal hizmetlerin gelişimi için Osmanlı dönemi ve sonrasına değinilecektir. İlk olarak belirtmemiz gerekir ki Anadolu’da sosyal hizmet, batının geçirmiş olduğu sosyal ve ekonomik değişimlerden değil daha çok dini ve geleneksel bir anlayıştan hareketle gelişmiş ve dönüşmüştür. Anadolu’da sosyal hizmet başta dini ve geleneksel kökleri olmak üzere birçok sosyal referansla gelişmiş ve dönüşmüştür.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde özellikle öksüz ve yetim çocuklar sosyal hizmetlerin öncelikli alanını oluşturmuşlardır. Bu dönemde devlet eliyle sunulan hizmetlerin hak temelli uygulamalar olmadığı zira kanunla güvence altına alınmadığı dile getirilmiştir. Zira hak temelli sosyal hizmet uygulamalarında hizmetin aksaması veya durması halinde gerekli denetimlerin ve yaptırımların yapılması gerekmektedir. Oysa böyle bir uygulamanın Osmanlı İmparatorluğu döneminde bir bütün olarak var olduğu söylenemeyeceği gibi bu dönemde gerçekleştirilen uygulamaların tamamen sosyal hizmetten soyutlanması da doğru değildir (Reçber, 2019, s. 727).

Cumhuriyet Sonrası Dönem

Cumhuriyet Dönemi’nin ilk yılları, savaş sonrası kurulmuş ve çeşitli zorluklarla karşı karşıya olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, tarımdan sanayiye geçişi hızlandıramamış ve ekonomik buhranlarla karşı karşıya kalmıştır. Ancak Cumhuriyet Dönemi, sosyal hizmetlerin gelişimi noktasına bir dönüm noktası olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında kömür maden işçileriyle ilgili sosyal güvenlik düzenlemeleri, çalışma saatlerinin belirlenmesi, hastalık ve yaşlılık durumlarında maaşlarının devam etmesine yönelik düzenlemeler o dönem için

oldukça büyük gelişmelerdir ve bu gelişmeler günümüzdeki sosyal sigortaların temelini oluşturmuştur.

Cumhuriyetin ilk yılları olan 1930 yılında yürürlüğe giren Umumi Hıfzısıhha Kanunu, çocuk, genç, kadın ve yetişkinlerin çalışma süreleri, sağlık koşulları ve çalışma yaşları ile ilgili standartları belirlemiştir. Yine 1930 yılında yürürlüğe giren Belediyeler Kanunu ile belediyelere ihtiyaç sahibi vatandaşlar için birtakım yükümlülükler verilmiştir. Böylelikle başta kimsesiz, engelli ve yoksullar olmak üzere ihtiyaç sahipleri için yerinde hizmet sunumu sağlanması amaçlanmıştır. 1932 yılında Halkevleri kurulmuş ve böylelikle kültürel faaliyetlerin Anadolu'da yaygınlaştırılması amaçlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında sosyal güvenlik sisteminin oluşturulması amacıyla 1945 yılında Çalışma Bakanlığı kurulmuş, 1949 yılında Yaşlılık Sigortası, yine aynı yıl Emekli Sandığı Kurumu, 1950'de ise Hastalık ve Analık Sigortası Kanunu gibi yapısal gelişmeler yaşanmıştır. Türkiye'de batılı anlamda sosyal hizmetler 1960'lı yıllardan itibaren gelişmeye başlamıştır. 1959 yılında Sosyal Hizmetler Enstitüsüne bağlı olarak 1961 yılında Sosyal Hizmetler Akademisi kurulmuş ve 1965 yılında ilk mezunlarını vermiştir. O dönem Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı bünyesinde sunulan sosyal hizmetlere ilişkin görev ve yetkiler 1963 yılında kurulan Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğüne devredilmiştir. 1967 yılında sosyal hizmet uzmanlarını yetiştirmek üzere oluşan eğitim ihtiyacı sonucunda Hacettepe Üniversitesi'nde sosyal çalışma eğitimine başlanmış ve bu eğitim kurumu 2000'li yılların başına kadar Türkiye'de sosyal hizmet alanında yüksek eğitim veren tek kurum olmuştur (Taşgın & Özel, 2011, s.180).

ÇOCUKLARA YÖNELİK HİZMETLERİN TARİHİ VE KURUMSAL YAPININ GELİŞİMİ

Tarih boyunca çocuklar dezavantajlı konumlarından dolayı dönem dönem oldukça büyük sorunlar ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu sorunların çözümünde hem içinde bulunulan kültür hem de içinde yaşanan toplum oldukça önemli bir rol üstlenmiştir. Türk toplumu ise tarih sahnesindeki yerini erken dönemlerden itibaren aldığından bu konuda farklı uygulamalar oluşturmuşlardır. Bu bağlamda Türk tarihinin incelenerek günümüze kadarki sürecin analiz edilmesi önem arz etmektedir.

Osmanlı Devleti'nde Çocuklara Yönelik Kurumsal Yapılanma

Eski Türk tarihinde kurumsal çalışmalara rastlanmadığı görülmüştür ancak Osmanlı ile birlikte daha profesyonel çalışmaların ortaya çıktığı görülmektedir. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nde yapılan çalışmalar, politika ve uygulamalar günümüzdeki çocuk hizmetlerinin gelişiminde önemli bir etkisi olduğundan

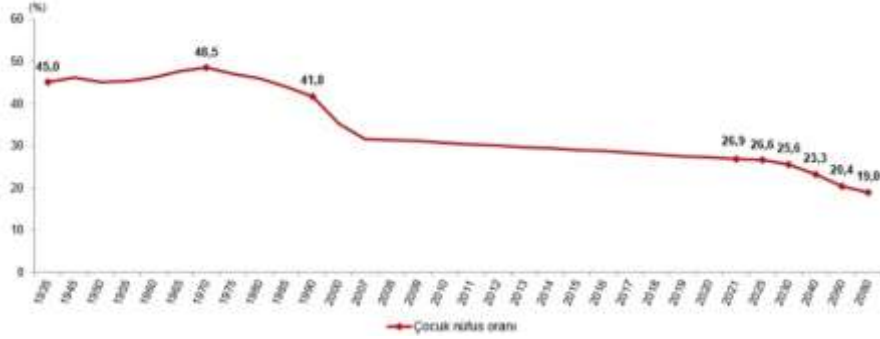
önem arz etmektedir. Osmanlı Devleti’nde korunma ihtiyacı olan çocuklara yönelik aile yanına yerleştirmenin ağırlıklı olarak benimsendiği bir sosyal politika uygulanmıştır. Bu sosyal politika genel olarak evlatlık sistemi olarak tanımlanabilir. Ayrıca Osmanlı Devleti’nde evlatlık müessesesinin yaygın olarak uygulandığı, hatta evlatlık olarak yetiştirilen çocukların ise devletin en üst mevkilerine kadar yükselebildikleri görülmüştür (Akt. Bay, 2014, s.158).

Osmanlı tarihine yakından bakıldığı zaman yetim çocukların bütün bakımlarının, eğitimlerinin, meslek edinmelerinin ve bütün ihtiyaçlarının vakıflar aracılığı ile giderilmiş olduğu görülmektedir (Işıl, 2015, s.31). Toplum içerisinde yardıma muhtaç kimseler arasında yer alan yetimler Vakıflar kanalıyla kurulan yetimhanelerde korunma altına alınmış; hastanelerde ve şifa yurtlarında tedavi edilmiş, medreselerde ve imarethanelerde barındırılıp eğitim verilerek okutulmuştur (Eryüksel, 1998, s.331). Osmanlı Devleti’nin ilerleyen dönemlerinde ise çocuk ve gençlere yardımcı olmak amacıyla kurulmuş olan “Himaye-i Etfal Cemiyeti, Dârüleytam, Mithatpaşa Islahhaneleri, Fukaraperver Cemiyeti, Darulhayr-i Âli, Darüşşafaka, Darülaceze vb. kurum ve kuruluşlar” ile çocukların ve gençlerin ellerinden tutularak sağlıklı yetiştirme ortamları oluşturulmuş, bunların yanısıra zihinsel ve bedensel gelişimlerinin de sağlıklı olarak gerçekleştirilerek topluma kazandırılması sağlanmıştır (Yıldız, 2015, s.106).

Ayrıca Osmanlı’nın son döneminde Himaye-i Etfal Cemiyetinin 1908’de yerel bir teşkilat olarak Kırklareli’nde kurulduğu ve Balkan Savaşı başlayana kadar çalışmalarını devam ettirdiği görülmüştür. 1917’de ise yine aynı cemiyetin İstanbul’da ulusal olarak yapılandığı ve Kırklareli şubesinin de İstanbul’daki merkeze bağlandığı, 17 Ocak 1921’de ise padişah iradesi ile kamu yararına çalışan bir cemiyet olarak çalışmalarına devam ettiği bilinmektedir (Albayrak, 1988, s.52). Bu cemiyet günümüz Türkiye’sinde sosyal hizmetin temellerinin atılmasında etkili olduğu için önem arz etmektedir.

Türkiye’de Çocuklara Yönelik Kurumsal Yapılanma

Günümüzde yeni dünya düzeninin getirmiş olduğu olumsuzlukların törpülenmesi amacıyla bütün ülkelerin gündemlerinde yer almakta olan sosyal politika uygulamaları içerisinde bulunan öncelikli konulardan birisi de çocuklara sunulan hizmetlerdir. Bu bağlamda çocukların yetiştirilmesi, korunması, eğitimleri, çocukların suça sürüklenmesinin önlenmesine yönelik tedbirler ve çocuk haklarının korunması hususu son dönemde önem kazanmıştır (Tunç, 2013, s.1).

Grafik 1. Çocuk Nüfusunun Toplam Nüfus İçindeki Oranı (TÜİK, İstatistiklerle Çocuk, 2021)

Bu sonuçlara bakıldığı zaman ise çocuk alanı ile ilgili olarak ciddi çalışmaların yapılması, sunulan hizmetlerin geliştirilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Özellikle Cumhuriyetin ilanından sonra çocuk hizmetlerine yönelik sunulan hizmetler ve yapılan çalışmalar, hukuksal alt yapı ve politikaların oluşturulması üzerinde yoğunlaşmıştır. Ancak çocuk koruma politikalarına yönelik modern anlamda kurumsallaşmış politika ve uygulamaların oluşturulması çok yenidir.

21. yüzyıl ile birlikte çocukların yetişkin bireylerden farklılaşan ihtiyaç ve gereksinimleri olduğu, bu ihtiyaç ve gereksinimlere yönelik hakların dünyadaki birçok ülkede çocuk hakları ile ilgili farklı girişimleri başladığı bir yüzyıl olmuştur. Bunlardan ilk olarak ortaya çıkan, 1924 senesinde Milletler Cemiyetince hazırlanıp kabul edilen Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi olmuştur. Çocuklara yönelik hak ve kazanımların hukuk metinlerinde yer verilmesine örnek gösterilebilecek bu bildirme, maalesef 1939 yılında II. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkması ile beraber kâğıt üstünde kalarak rafa kaldırılmıştır. Yıllar sonrasında ise yeni bir Çocuk Hakları Bildirgesi hazırlanmış ve 20 Kasım 1959 yılında Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu'nda oy birliği ile kabul edilmiştir. Bu belgelerin uluslararası yaptırımını olmaması nedeniyle 30 yıl sonra 1989'da BM önceki sözleşmeyi yenileyerek genişletmiştir. Sözleşmede çocuğun refahı ile gelişimi gibi konuları güvence altına alan haklar yer bulmuştur. Türkiye, söz konusu sözleşmeyi 14 Eylül 1990'da 17, 29 ve 30. maddelerine çekince koyarak imzalamıştır (Mamur Işıkçı ve Karatepe, 2016, s.89).

Tarihsel akış içerisinde Cumhuriyet Dönemi başlı başına köklü bir gelişimsel ve değişimsel süreci kapsamaktadır. Bu nedenle bu kurum ve kuruluşların incelenerek günümüze kadarki sürecin değerlendirilmesi önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca belirtilen hukuksal düzenlemelerin çocuklara yönelik kurumsal yapılanmaya da doğrudan etkisi olduğu görülmektedir.

Himaye-i Etfal Cemiyeti (Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu)

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti bugün ki adıyla Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü olan ve Cumhuriyet tarihinin ilk sosyal hizmet kurumu olan yapılanmadır. Himaye-i Etfal Cemiyeti korunma, bakım ve yardıma ihtiyaç duyan çocuklara yönelik hizmetlerin düzenlenmesi ve organize edilerek hizmet alıcılarına götürülmesi amacıyla İstanbul’da faal olan Cemiyet’in ismiyle Ankara’da 1921 yılında kurulmuştur. 1934 senesinde Himaye-i Etfal Cemiyeti “Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu” adını almıştır (Çavuşoğlu, 2005, s.6).

Himaye-i Etfal, çocukların sadece barınmalarını ve iaşelerini sağlamamış, aynı zamanda, eğitim, sağlık ve kültürel yönden de gelecek nesillerin yetişmesinde katkısı olan en önemli kurumların birisi olmuştur. Ayrıca çocuklar için kreşler oluşturulmuş, işçi kadınların çocuklarını bırakabilecekleri gündüz bakım evleri de tesis edilmiştir. Burada Cemiyet sadece çocuklara değil özellikle anneleri başta olmak üzere onların ailelerine de eğitimler vermiştir (Baytal, 2009, s.132). Bu Cemiyet yalnızca yurt içerisinde değil, yurt dışında da şubeler açarak oralara da hizmet götürmüştür (Sarıkaya, 2007, s.330).

Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin tarihsel gelişimine baktığımız zaman kurumun aile ve çocuk hususunda birçok ilki başlattığını görülmektedir. Ancak artmakta olan korunma ihtiyacı olan çocuk sayısı, bütçe ve personel yetersizliği, kışla tipi kurum bakımı gibi olumsuzluklar, yeni müdahaleler ve hizmet modellerinin ortaya konmasını zaruri hale getirmiştir (Yılmaz, 2006, s.103).

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK)

1961 senesinde Çocuk Esirgeme Kurumu (ÇEK)’ nun kısa süre ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı tarafından atanan İdare Heyetince yönetilmesi kararı verilmiştir. 1980 senesinde kurum ekonomik problemler yaşamaya başlamıştır. 1980’li yılların başına denk gelen bu dönemden kısa bir süre sonra Türkiye’de askeri darbe sonucunda kurumun kapanış süreci başlamıştır. 05.05.1981 tarihli resmî gazetede yayınlanmış olan 51 no’lu Milli Güvenlik Kurulunun (MGK) kararında Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumunun (TÇEK) bütün kolları feshedilerek kurumun yeniden örgütlenmesine kadar yürütme yetkisi Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı (SSYB)’ na verilmiştir. Sonrasında 24 Mayıs 1983’te kabul edilip 27 Mayıs 1983 tarihli ve 18059 sayılı Resmî Gazete’de 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu yayınlanarak TÇEK tarihe karışmıştır. Bununla birlikte SHÇEK kamu tüzel kişiliğine sahip katma bütçeli olan bir kuruluş haline getirilmiştir. 1991’de ise çıkarılan bir Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile SHÇEK Başbakanlığa bağlı hizmetlerini sürdürmeye devam etmiştir (akt. Yıldırım, 2017, s.92). Türkiye’de 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu ile sosyal

hizmetler hukuken tanımlanarak yürürlüğe girmiştir (akt. Bahar, Savaş ve Bahar, 2009, s.89).

Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü

ASPB'nin kurulması ile sosyal hizmetlerin ve çocuk politikalarının tek çatı altında toplanması sağlanmıştır. 2011 tarih ve 633 sayılı KHK ile kurulan ASPB faaliyetlerini sürdürmekteyken 10.07.2018 tarihli ve 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile kurulan Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (AÇSHB) olarak yeniden yapılandırılmıştır. 21 Nisan 2021 tarihine gelindiğinde ise 31461 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile söz konusu Bakanlığın ismi Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB) olmuştur (ASHB, 2022). Ayrıca ülkemizde çocuk hizmetleri ve çocuk koruma sistemine yönelik olarak ilk akla gelen kurum bu Bakanlık olmaktadır.

03 Haziran 2011 tarihinde 633 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile ASPB'nin kurulması sonucunda Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü Bakanlık bünyesindeki yerini almıştır. 2018 yılında ve 2021 yılında söz konusu Bakanlığın teşkilat yapısındaki değişimlere rağmen aynı şekliyle varlığını aynı adıyla devam ettirmiştir. Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü görev alanı itibari ile genç bir nüfus kitlesine sahip olan Türkiye'de oldukça önemli bir yerde bulunmakta ve hizmet vermektedir.

Çocuk Koruma İlk Müdahale ve Değerlendirme Birimi (ÇOKİM)

ÇOKİM'ler koruma ve bakım altına alınması gereken ya da suça sürüklenen çocuklara ilişkin ihtiyaçlarına uygun bir hizmet modeli tanımlanıncaya kadar hizmet sunan çocuk hizmeti birimleridir. Çocukların durumlarına uygun bir hizmet alabilmeleri ve uygun hizmet modellerinin değerlendirilebilmesi bakımından bu birimler oluşturulmuştur (Bilgin ve Yetimoğlu, 26).

Çocuk Yuvaları

Korunma ve bakıma ihtiyacı olan çocukların fiziksel, kültürel, eğitsel ve psikososyal gelişimlerinin sağlıklı bir şekilde sağlanması, olumlu yönde davranış değişimlerinin temin edilmesi, çocukların kişilik yapılarının sağlam ve sağlıklı olarak gelişmesi bu sosyal hizmet kuruluşunun görev ve sorumluluklarındandır. Bu kuruluşlar 24 saat bakım hizmetinin sun ulduğu sosyal hizmet kuruluşudur. Bu kuruluşlarda 0-12 yaşlar arasında bulunan korunmaya muhtaç çocuklar korunma ve bakım altına alınır (Atlı ve Kutlu, 2012, s.50).

2018 yılı itibariyle Türkiye genelinde çocuk yuvaları tamamen kapatılarak ev ortamına en yakın olan kuruluş bakım hizmetine yönelik çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda çocuğa yönelik hizmet sunan kuruluşlardan

ranza tipi ve yüksek sayıda çocuğun bir arada kaldığı kuruluşlardan az sayıda çocuğun korunma ve bakım altında bulunduğu, çocuklar ile ilgilenen personel sayısının artırıldığı, fiziksel koşulların iyileştirildiği kuruluş modelleri hizmete sunulmuştur (ÇHGM, 2019).

Yetiştirme Yurtları

Yetiştirme yurtları, korunma ve bakıma ihtiyacı olan çocukların korunma ve bakımları, psikososyal ve kültürel gelişimleri ile hayata hazırlanıp topluma faydalı bireyler olarak meslek sahibi edilmelerini sağlamak ile görevli olan yatılı sosyal hizmet kuruluşlarıdır (Elmacı, 2010).

2017 yılı itibariyle Türkiye genelinde yetiştirme yurtları tamamen kapatılarak ev ortamına en yakın olan kuruluş bakım hizmetine yönelik çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda hâlihazırda çocuğa yönelik hizmet sunan ranza tipi ve yüksek sayıda çocuğun bir arada kaldığı kuruluşlardan az sayıda çocuğun korunma ve bakım altında bulunduğu, çocuklar ile ilgilenen personel sayısının artırıldığı, fiziksel koşulların iyileştirildiği kuruluş modellerine geçiş sağlanmıştır (ÇHGM, 2019).

Çocuk Evleri Siteleri

Çocukların yaş grupları ve gelişimsel ihtiyaçları dikkate alınarak maksimum 12 çocuğun korunma ve bakım altında olduğu, üçer kişilik odaların bulunduğu yatılı kuruluşlardır. Bu kuruluşlar 24 saat hizmet veren yatılı sosyal hizmet kuruluşlarıdır. Bu kuruluşlar aile ortamına en yakın olabilecek standartların sağlanmasını amaçlamaktadır. Bunlar, bir site içinde inşa edilen ve müstakil olan villa tarzında evlerden meydana gelmektedir. 2021 yılı sonu itibariyle; 112 Çocuk Evleri Sitesinde (0-18) 6.160 çocuğa, 1.193 Çocuk Evinde (0-18) 5.649 çocuğa hizmet verilmektedir (ASHB, 2021).

Çocuk Evleri

Şehirlerin sosyal ve kültürel özellikleri ile demografik özelliklerinin dikkate alınması ile çocukların yetişmelerine en uygun bölgelerin belirlenerek 0-18 yaşlar arasında olan 5 ile 8 çocuğun ev ortamında yaşamlarını sağlıklı bir şekilde devam ettirebilmelerinin amaçlandığı yatılı sosyal hizmet kuruluşlarıdır. Çocuk evleri çocuklar için önemli olan; okul, hastane, toplu taşımaya yakın ve tercih olarak İl merkezlerinde bulunan müstakil ya da apartman dairelerinde hizmet vermektedir. 2021 yıl sonu itibariyle 1193 çocuk evinde 5649 çocuk koruma ve bakım altında bulunmaktadır (ASHB, 2021).

Ayrıca Bakanlığın hali hazırda genel politikası çocuk yuvaları ile yetiştirme yurtları gibi yatılı olarak hizmet veren bakım kuruluşlarından ziyade çocuk evleri

hizmet modeline geçişin sağlanması yönündedir. Bu nedenle 2018 yılı itibariyle Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü'ne bağlı çoğu yatılı bakım kuruluşları ev tipi hizmet vermekte olan çocuk evleri siteleri ve çocuk evlerine dönüştürülmüştür. Yani 2017 yılsonu itibariyle ranza tipi hizmet vermekte olan hiçbir kuruluş kalmamıştır.

Çocuk Evleri Koordinasyon Merkezi Müdürlükleri (ÇEKOM)

Çocuk evlerinin planlanma, açılış ve işleyişi işlemlerine ilişkin olarak her türlü çalışmalar ile harcama ve takibi, denetlenmesi ve çocuk evleri arasındaki koordinasyonun tesis edilmesi amacıyla kurulan merkezlerdir (Kısakaya, Bahar ve Yalçın, 2022, s.436).

Çocuk Destek Merkezleri (ÇODEM)

Başta suç mağduru, suça sürüklenen ve sokakta yaşayan çocuklar olmak üzere koruma, bakım ve rahabilitasyon hizmetlerinin sunulduğu sosyal hizmet kuruluşlarıdır. Bu merkezlerin çocukların özelliklerine göre; “Koruma Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri ve Bakım ve Sosyal Rehabilitasyon Merkezleri, Çocuk ve Gençlik Merkezleri” gibi farklı farklı isimler ile adlandırılmışsa da bu kuruluşlar 2014’te Çocuk Destek Merkezi olarak tekrardan yapılanmıştır (2014).Türkiye’de ASHB’ye bağlı 66 Çocuk Destek Merkezinde 1.493 çocuk hizmet almaktadır (ASHB, 2021).

Bu merkezlerde çocukların temel ihtiyaçlarının karşılanması, fiziksel, psikolojik, duygusal ve sosyal ihtiyaçlarının belirlenerek gerekli müdahale çalışmalarının gerçekleştirilmesi, ailelerine ve yakın çevrelerine dönmelerinin ya da farklı sosyal hizmet modellerine hazır bir duruma gelmelerinin sağlanmasına yönelik hizmet verilmektedir.

KADINLARA YÖNELİK SOSYAL HİZMETLERİN TARİHİ VE KURUMSAL YAPININ GELİŞİMİ

Sosyal hizmet mesleği içerisinde var olan incinebilir gruplardan biri kadınlar olarak nitelendirilmektedir. Kadınların tarihsel bir bağlam içerisinde erkek iktidarının altında ikincil konumda bırakılması (Özateş, 2009) onların yaşamları içerisinde belirli haklara erişimlerine engel oluşturmakta ve erkek tahakkümünün bireyden topluma uzanan yapısal yansımaları, kadının dezavantajlılık durumunu ortaya çıkarmaktadır. Özellikle ataerkil bir toplum anlayışı içerisinde kadınların karşılaştıkları fiziksel, duygusal, cinsel ve ekonomik şiddet bir insan hakları ihlalinin de ortaya çıkmasına neden olmuştur. Dolayısıyla sosyal hizmet mesleğinin odağındaki müracaatçı grupları içerisinde kadınların olması ve kadınların refahını, iyilik halini geliştirmeye yönelik çeşitli kuruluşların oluşturulması doğal bir sonucu ifade etmektedir.

Feminist hareketin 19. yüzyılda olgunlaşan yapısı 1960'ların sonuna geldiğinde kendi içerisinde değişim yaşamıştır. Kadınların sivil toplum alanındaki farkındalığı, dönüşümün beraberinde eşitlik, adalet ve koruma mücadelesini bir insan hakları meselesine dönüştürmüştür. Bu anlamda kadın hakları ve kadına yönelik şiddet dünyada önemli bir değişim yaşamış kadınların ataerkil yapı içerisinde ezilmesine, sömürülmesine karşı yürüttükleri adalet ve hak arayışları kamusal meseleler olarak ön plana çıkmıştır. Sonuç olarak patriarkal sisteme dayalı toplumsal cinsiyet eşitsizliği kamusal gündem içerisinde yer almıştır (Güleker Törer, 2020).

Türkiye'de kadına yönelik ayrımcılık ve şiddetin görünürlüğü, küresel düzeyde ortaya koyulan gelişmelere kıyasla daha geç ortaya çıkmıştır. Özellikle 1980'lerin ikinci yarısı itibarıyla Türkiye'de kadın hareketi güçlenmiştir. Türkiye'de kadın hareketinin daha geç olmasında özellikle kadınların toplumsal yaşama katılımlarını, sosyo-ekonomik yapı içerisindeki konumlarını, eğitim alanındaki fırsat eşitsizliklerini ve yaşamın diğer alanlarındaki çok yönlü yaşadıkları eşitsizlikleri unutmamak gerekir (Karal ve Aydemir, 2012). Türkiye'de yirminci yüzyılın son çeyreğinde organize bir şekilde başlayan kadın hareketi beraberinde kadınların hakları ve refahına yönelik çeşitli sözleşmelerin imzalanmasına ve uygulamaya geçmesine, kadınlara yönelik sunulacak sosyal hizmetler için kurumların ve kuruluşların ortaya çıkmasına olanak tanımıştır. Türk tarihinde geçmişte Osmanlı İmparatorluğu içerisinde kadınlara yönelik faaliyet gösteren çeşitli hayırseverlik temelli vakıflar ve dernekler⁵ bulunmakla birlikte kurumsal anlamda hak temelli bir yapının Türkiye Cumhuriyeti ile birlikte uygulamaya geçtiği görülmektedir (Acar, 2022). Özellikle Cumhuriyet ile birlikte kadın haklarına yönelik birçok alanda gelişmeler yaşanırken kadınlara yönelik sunulan sosyal hizmetlerin kurumsal gelişimi ise daha önce de ifade edildiği üzere 1980'li yılların sonlarına doğru başlamıştır. Bu noktada ulusal anlamda sosyal politikaları etkileyen çeşitli uluslararası sözleşmelere, kanunlara ve uygulamalara çalışmanın ilerleyen kısımlarında yer verilmiş olup eş zamanlı bir şekilde kadınlar minvalinde kurulan sosyal hizmet kurum, kuruluş ve merkezi birimlere bu bölümde değinilmiştir.

⁵ Kadınları Çalıştırma Cemiyeti, Osmanlı Kadınları Şevkat Cemiyet-i Hayriyesi, Teali-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti, Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye, Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Derneği, Kadın İşçi Taburları ve diğer çeşitli kuruluşlar.

Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddet ve Ayrımcılıkla Mücadelede Öne Çıkan Yasal Uygulamalar ve Tarihiçesi

Türkiye’de kadınlara yönelik hizmet veren sosyal hizmet kuruluşlarının tarihçesine yönelik bir analiz eş zamanlı bir şekilde ulusal düzeyde öne çıkan yasal uygulamaların da incelenmesini gerektirmektedir.

Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW)

Birleşmiş Milletler (BM) tarafından “Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi” BM Genel Kurulu tarafından 1979 yılında kabul edilmiş ve 1981 yılı itibari ile de uygulamaya konulmuştur. Türkiye tarafından ise CEDAW 1985 yılında uygun bulunup onaylanmış ve 1986 yılında yürürlüğe konmuştur. CEDAW’ın kadınlara yönelik politikalar açısından önemi ise devletler tarafından kadınlara karşı her türlü ayrımcılığa karşı tedbir alınması gerekliliğini zorunlu koşmasıdır. CEDAW kadınların sosyal, ekonomik, politik ve kültürel alanlar dahil yaşamın tüm alanlarında erkeklerle eşit haklara ve özgürlüklere sahip olabilmesi için devletlerin çeşitli yasal düzenlemeler yapması gerekliliğini ortaya koymuştur (Coşkun Çolak, 2022). Ayrıca Türkiye’de sözleşmenin kabulü neticesinde kadın-erkek eşitliğini sağlamaya yönelik çeşitli programlar geliştirilmeye başlanmış, kanunlar kapsamında kadınlara yönelik ayrımcılık yaratacak hükümler düzenlenmiş, ulusal düzeyde kurumsal mekanizmalar geliştirilmiş, kadınlara yönelik akademik alanda araştırmalar artırılmış, kadın kuruluşlarının iş birliği ile daha etkili baskı grupları oluşturularak toplumsal alanda bilinçlenme sağlanmıştır (Parlak Börü, 2017). CEDAW’ın ilk hali içerisinde kadına yönelik şiddet konusu metinde yer almazken, bu sorun 1989 yılında hazırlanan 12 sayılı tavsiye kararı ve 1992 yılında hazırlanan 19 sayılı tavsiye kararlarıyla giderilerek, şiddet konusu sözleşmeye dâhil edilmiştir.

Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi)

Türkiye, 7 Nisan 2011 tarihinde onaylanan ve devamında 11 Mayıs 2011 tarihinde İstanbul’da imzaya açılmış olan “Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi” nin hazırlık aşamasında etkin katkı sağlayan ve sözleşmeyi ilk imzalayan ülkedir. Sözleşme özellikle Türkiye’de kadına yönelik gerçekleştirilen şiddetle mücadele açısından önemli bir yasal adım olan ve 1998 yılında uygulamaya giren 4320 Sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun’un boşluklarını doldurması adına da önemli bir sözleşmedir. İstanbul Sözleşmesi uluslararası alanda kadına yönelik şiddet ile ev içi şiddet konularında yaptırım gücü olan ilk

uluslararası sözleşmedir (Dalkır Kahveci, 2019). Şiddete karşı sıfır tolerans göstermeyi amacıyla hazırlanan İstanbul Sözleşmesi’nin özünde mağdurların korunması ve şiddet faillerinin yargılanmasının sağlanması olup, başta erkekler olmak üzere toplumun kadına yönelik tutum ve düşüncelerinin değiştirilmesi ile kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasını amaçlamaktadır. İstanbul Sözleşmesi, 20 Mart 2021 tarihinde 31429 sayılı resmî gazete yayımlanan 3718 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı ile Türkiye bakımından tek yanlı olarak feshedilmiştir (Söylemez, 2021).

6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun

Kadına yönelik şiddet konusunda İstanbul Sözleşmesi başta olmak üzere küresel düzeyde hukuk alanında yapılan çeşitli sözleşmeler, çabalar ve çalışmalar dünyada etkili olduğu kadar Türkiye’de de karşılık bulmuştur. Bu doğrultuda sivil toplum alanı ile o dönemde ASPB’nin belirli düzeyde ortak yürüttüğü çalışmalar sonucu yasa taslağının son hali 24 Şubat 2012 tarihinde TBMM Başkanlığına gönderilmiş, sonrasında TBMM Genel Kurulunda görüşülmüştür. Nihayetinde ise, 4320 sayılı Kanun’un kapsamının sınırlılıklar barındırması ve ihtiyaçlara yeterince cevap verememesi nedenleriyle aile içi şiddet ve kadına yönelik şiddet konusunda yeni bir hukuki düzenlemeye ihtiyaç duyulduğu ortaya konulmuştur. Sonuç olarak ise 8 Mart 2012 tarihinde “6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun” kabul edilerek, 4320 sayılı Kanun mülga edilmiştir. Bu kanun şiddete uğrama potansiyelindeki kadınları sadece evlilik bağı üzerinden tanımlamamıştır. Aynı zamanda boşanmış, dini nikâhlı veya nişanlı kadınları ve bu kadınların sahip olduğu çocukları da korumayı hedeflemiştir (KSGM 2015). Kanunun temel amacı şiddete uğramış olan veya şiddete uğrama potansiyeli bulunan kadınların, aile bireylerinin ve çocukların şiddete uğramalarının önüne geçilmesi amacıyla ortaya koyulacak tedbirleri düzenlemek olarak belirtilmiştir.

Türkiye’de Kadınların Güçlenmesine Yönelik Oluşturulan Kurumsal Mekanizmalar ve Tarihçesi

Türkiye’nin kabul etmiş olduğu CEDAW sözleşmesi kapsamında kadın-erkek eşitliğinin devlet çatısı altındaki ilk oluşum 1987 yılında Devlet Planlama Teşkilatı’na bağlı Sosyal Planlama Genel Müdürlüğü içerisinde “Kadına Yönelik Politikalar Danışma Kurulu”nun kurulmasıdır. Böylelikle kadınların karşı karşıya olduğu sorunlar kamusal bir irade ile ele alınmaya başlanmıştır.

1990 yılına gelindiğinde kadın alanını doğrudan ilgilendiren bir kuruluş olarak Kadının Statüsü ve Sorunları Başkanlığı kurulmuştur. Ayrıca aynı sene içerisinde

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumuna (SHÇEK) bağlı olarak ilk kadın konukevinin açılmıştır. Kadın alanına yönelik ortaya çıkan bu gelişmeler ışığında yine 1993 yılında Devlet İstatistik Enstitüsü içerisinde Toplumsal Yapı ve Kadın İstatistikleri Şubesi oluşturulmuştur (KSGM, 2015). 1993 yılında ayrıca Türkiye'nin ilk bağımsız kadın sığınma evi de açılmıştır. Tarihsel olarak ilerleyen süreçte ise 2011 yılına gelindiğinde ASPB kurulmuş ve Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Bakanlığa bağlanmıştır. Sonraki yıl olan 2012 içerisinde ise Şiddet İzleme ve Önleme Merkezleri (ŞÖNİM) kadınlara yönelik hizmet veren sosyal hizmet kuruluşları içerisinde yer almıştır.

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü

Tarihsel süreç içerisinde 20 Nisan 1990 tarihinde Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı çatısı altında “Kadının Statüsü ve Sorunları Başkanlığı” ismiyle kurulmuştur. Aynı yıl içerisinde 3670 sayılı Kanunla “Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü” ismiyle başkanlık yerine genel müdürlük olarak yeniden yapılandırılmış ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’na bağlı olarak faaliyetlerine devam etmiştir. Kadınların sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi alanlarda etkinliklerini arttırmak amacıyla kurulan genel müdürlük aynı isimle 24 Haziran 1991 yılında Başbakanlığa bağlanmıştır. Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü 2004 yılında isim olarak değişikliğe uğrayarak yine Başbakanlık çatısı altında “Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM)” olarak faaliyetlerine devam etmiştir (Erkan ve ark., 2012). Son olarak ise ilgili genel müdürlük ASPB’ye bağlanmıştır. Günümüzde hala ilgili bakanlık çatısı altında faaliyetlerine devam etmekte olup 2021 yılı içerisinde Bakanlığın ismi “Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB)” olarak değiştirilmiştir.

Kadın Konukevleri

Türkiye’de kamu kurumu olarak ilk kadın konukevi SHÇEK’e bağlı olarak 1990 yılında açılmıştır. SHÇEK’e bağlı olarak kadın konukevlerinin açılmasına olanak tanıyan Kadın Misafirhanelerinin Kuruluş ve İşleyişine Dair Yönetmelik ise 1991 yılında uygulamaya girmiştir. SHÇEK’e bağlı sığınmaevleri’ne ilişkin yönetmelik, 12.07.1998 tarihli “Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu’na Bağlı Kadın Konukevleri Yönetmeliği” ile yeniden düzenlenmiştir (Targan Çalış, 2017).

ASPB’nin 2011 yılında kurulması sonrası 2013 yılında yayınlanan “Kadın Konukevlerinin Açılması ve İşletilmesi” başlıklı yönetmelik kapsamında kadın konukevleri, her düzeyde şiddete ve istismara karşı kadınları korunmasını amaçlamakta ve kadınların şiddetle ilişkili olarak psikososyal ve ekonomik sorunlarının çözülmesine destek vermektedir. Ayrıca ilgili yönetmelik ile birlikte

şiddete uğrayan kadınların güçlenmesi ve varsa çocukları ile birlikte ihtiyaçlarının karşılanması hedeflenmiştir. Bu süreçte kadınların yaşamış olduğu bu dezavantajlılığın ortadan kaldırılabilmesi için onlara geçici süreyle konaklayabilecekleri yatılı bir sosyal hizmet kuruluşu yaratılmıştır.

Türkiye’de 2022 yılı itibariyle kadın konukevi sayısı 149 olup toplam kapasitesinin 3624 olduğu ifade edilmektedir (KSGM, 2022). Bu kadın konukeleri içerisinde 112’si Bakanlığa bağlı olup 33 tanesi yerel yönetimlere, 3 tanesi Göç İdaresi Başkanlığı’na ve 1 tanesi ise sivil toplum kuruluşlarına bağlı olarak hizmet vermektedir (KSGM, 2022).

Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri (ŞÖNİM)

ŞÖNİM 20 Mart 2012 tarihinde yürürlüğe giren 6284 sayılı Yasa temelinde Kadına Yönelik Şiddeti önlemek amacıyla o tarihte ASPB’ye bağlı olarak 2013 yılında açılmıştır. 17.03.2016 tarihinde Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren “Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri Hakkında Yönetmelik”, kuruluşun işleyiş ve yürüteceği işlemlere ilişkin usul ve esaslarını belirlemiştir. Son olarak ilgili yönetmelik aynı zamanda ŞÖNİM’de çalışacak personelin görev, yetki ve sorumluluklarını da ifade etmiştir. ŞÖNİM’ler kadına yönelik şiddetin önüne geçilmesi ve koruyucu, önleyici tedbirlerin aktif bir şekilde uygulanması açısından kritik rol oynayan kuruluşlardır. Böylelikle kadının ekonomik, psikolojik, sosyal ve hukuki olarak güçlenmesine olanak tanıyacak bu kuruluşlar ilgili mevzuat kapsamında alınan bütün tedbir kararlarının toplandığı, izleme ve takip çalışmalarının yapıldığı merkezler olarak planlanmıştır (Şenkul, 2014). ŞÖNİM’ler çalışmalarını 7 gün 24 saat gizlilik esasıyla yürüten merkezlerdir.

Çok Amaçlı Toplum Merkezleri (ÇATOM)

Çok Amaçlı Toplum Merkezlerine yönelik, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı ve ASHB arasında yapılan görüşmeler neticesinde 13.10.2021 tarihinde ÇATOM’ların tek bir yönetim merkezinden (ASHB) yönetilmesi ve idare edilmesine dair protokol yapılmıştır. ÇATOM’lar kadınların içerisinde buldukları ve mücadele ettikleri sorunlara dair bilinç geliştirmelerine, bu sorunların çözümü için inisiyatif kullanabilmek için fırsat yaratmalarına olanak tanınması öncelikli hedefler olarak belirlenmiştir. Ayrıca kadınların kamusal alana katılımlarını artırmak, kamusal hizmetlerden daha fazla yararlanma olanağı yaratmak da hedefler arasındadır. ÇATOM’lar aracılığıyla kadınların istihdamını artırmak ve kadın girişimcilerin sayısında bir yükseliş elde etmek de ilgili kurumsal hedefler bağlamında göz ardı edilmemiştir. Böylelikle ulusal kalkınma içerisinde cinsiyet dengelerinin de gözetildiği, yerel düzeyde koşulların düşünüldüğü, katılımcı bir toplumsal kalkınma yaratılabileceği arzu

edilmektedir. Protokol kapsamında Bakanlığa devir öncesi ÇATOM kapsamında bulunan 9 ilde devir iş ve işlemlerine devam edilmektedir.

ENGELLİLERE YÖNELİK SOSYAL HİZMETLERİN TARİHİ VE KURUMSAL YAPININ GELİŞİMİ

Sosyal hizmet mesleği içerisindeki incinebilir gruplardan bir diğeri ise engelli bireylerdir. Sosyal hizmet mesleği sosyal işlevselliğini tam olarak yerine getirmekte zorlanan engelli bireyler gibi çeşitli nüfus grupları ile çalışmakta ve bu grupların üretken bir birey olarak toplumla bütünleşebilmeleri için çeşitli uygulamalar ortaya koymaktadır (Kalaycı Kırlioğlu ve Kırlioğlu, 2021). Buradan hareketle sosyal hizmet mesleği içerisinde engellilik alanı oldukça geniş bir sorun alanına işaret etmektedir. Ayrıca engellilik konusu özellikle son yıllarda üzerinde daha çok durulan bir sorun alanı olup yalnızca sosyal hizmet mesleği ve disiplinin değil aynı zamanda eğitim, sağlık ve hukuk alanındaki birçok meslek ve disiplin tarafından da ele alındığı görülmektedir (Kalaycı Kırlioğlu ve Karakuş, 2020).

Engellilik her toplumda bulunan ve tarihsel olarak da geçmişten günümüze farklı toplumsal anlamlar kazanan bir olguyu ifade etmektedir. Dolayısıyla engellilik kavramı tarihsel olarak çok boyutlu ve tartışmalı konulardan birisi olarak nitelendirilmiştir (Tınar, 2018). Günümüzde ise engelliliğin, fiziksel bir yoksunluk ya da eksiklik olabileceği gibi sosyal, kültürel, ekonomik, psikolojik ya da herhangi bir nedenle de ilişkili olabileceği belirtilmektedir. Dolayısıyla engelliliğin sadece fiziksel yoksunluk üzerinden değerlendirilemeyeceği ve birçok nedenle ilişkili bir 'sınırlandırılma' durumu olarak ifade edilebileceği ortaya koyulmaktadır (Dalbay, 2009). Engellilik kavramını bir sınırlandırma olarak düşündüğümüzde birçok bireyin çevresindeki sınırlarını aşamamasından dolayı dışlandığını ve ötekileştirildiğini söylemek olasıdır (Vural, 2019).

Engelliliğe yönelik tanımlamalar günümüzde artık yalnızca tıbbi veya bir başka deyişle medikal bir yaklaşımla ele alınmamaktadır. Aynı zamanda engelliliğin toplumsal nedenlerle ilişkilendirildiği sosyal yaklaşımlar da engelliliği tanımlamada dikkate alınmaktadır. (Gökmen, 2007). Bu tanımlamaların yanı sıra alanyazındaki kuramsal tartışmalar özellikle bu yaklaşımdan daha ileri olduğu öngörülen ve sosyal hizmet disiplin, ile yakından ilişkili olan insan hakları yaklaşımı üzerinden de engellilik tanımları revize edilmektedir (Çetin, 2017).

Dünyada engelli hakları ve engellilik politikalarına yönelik engellilik hareketinin önemli kazanımları yirminci yüzyılın ikinci yarsına işaret etmektedir (Kahraman-Güloğlu, 2021). Özellikle 1960'lardan itibaren gelişmeye başlayan engellilik hareketi 1980'li yıllar itibarıyla oldukça güçlü bir konuma gelmiştir. Bu sürecin

arkasındaki en önemli neden, engelliliğin yalnızca fiziki hastalıklarla değil aynı zamanda sosyal yapının bir neticesi olduğuna yönelik gelişen anlayıştır (Hughes ve Paterson, 2011).

Türkiye’deki engelli hareketi ise Dünyadaki gelişmelere paralel bir seyir izlemiştir. Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren kurumsal düzeyde çeşitli mevzuat ve uygulamalar gelişmiş olsa dahi özellikle 1980’lerden itibaren dünyada engellilik alanında yaşanan dönüşümler Türkiye’yi de yakından etkilemiştir. Böylelikle engelli hakları ve refahına yönelik mevzuat geliştirilmiş ve uygulamaya geçilmiştir. Ayrıca engellilere yönelik sunulacak sosyal hizmetler için kurumların ve kuruluşların ortaya çıkmasına da böylece olanak tanınmıştır. Türk-İslam tarihi içerisinde Osmanlı İmparatorluğu içerisinde engellilere yönelik faaliyet gösteren çeşitli kurumlar⁶ bulunmakla birlikte kurumsal anlamda hak temelli bir yapının Türkiye Cumhuriyeti ile birlikte uygulamaya geçtiği görülmektedir. Cumhuriyet dönemiyle birlikte ise 1920’li yıllardan itibaren ilerleyen tarihsel süreçte sosyal hizmet anlayışının geleneksel kurumların hayırseverlik anlayışı yerine modern toplumların düşünce felsefesi ile şekillenmesi sosyal hizmet mesleğinin kurumsal gelişimine olanak tanımıştır. (Kayaarslan, 2016). Özellikle Cumhuriyet ile birlikte engelli haklarına yönelik çeşitli birçok alanda gelişmeler yaşanmış ve engellilere yönelik sunulan sosyal hizmetlerin kurumsal gelişimi ise daha önce de ifade edildiği üzere yirminci yüzyılın son çeyreği itibarıyla hız kazanmıştır (Kahraman-Güloğlu, 2021; Kayacı, 2022). Bu noktada ulusal anlamda sosyal politikaları etkileyen çeşitli uluslararası sözleşmelere, kanunlara ve uygulamalara çalışmanın ilerleyen kısımlarında yer verilmiş olup eş zamanlı bir şekilde engellik alanı minvalinde kurulan sosyal hizmet kurum, kuruluş ve merkezi birimlere bu bölümde değinilmiştir.

Türkiye’de Engellilere Yönelik Öne Çıkan Yasal Uygulamalar ve Tarihçesi

Türkiye’de engellilik hareketinin ve engelli haklarının gelişimine yönelik öncelikle 1950’li yıllarda sivil toplum alanında belirli derneklerin kurulması bu alanın gelişimi açısından öncü nitelikteki adımlar olarak değerlendirilebilir. Ancak Türkiye’de Avrupa ve Kuzey Amerika’da gerçekleştiği gibi bir engelli hakları hareketi o yıllarda görülmemiştir. Ülkemizdeki engellilik hareketi genellikle devlet teşvikiyle devam eden bir harekettir. Tarihsel olarak izleyen süreçte çalışma hayatında engelli bireyler için kota uygulaması ortaya çıkmış ve 1967 yılında Deniz İş Kanunu ile engelli bireyler için kota uygulaması yürürlüğe girmiştir. Sonraki süreçte 1971’de TBMM’de kabul edilerek yürürlüğe giren

⁶ Osmanlı Devleti içerisinde engelli bireylere yönelik Bimarhane (Hastane), Darülaceze ve Himaye-i Eftal gibi kurumlar hizmet sağlamıştır.

1475 sayılı İş Kanunu'nda ise engelliler için kota sistemi getirilmiştir. Engellilik oranı “Engelli Sağlık Kurulu Raporunda” asgari %40 olarak tespit edilen bireyler bu haktan yararlanabilmektedir (Kahraman-Güloğlu, 2017). Tarihsel olarak ulusal düzeyde engelli bireyleri doğrudan etkileyen en önemli Kanun'lar sıralandığında ise 2022 Sayılı Kanun, 5378 Sayılı Engelliler Kanunu ve BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme ön plana çıkmaktadır.

2022 Sayılı Kanun

2022 sayılı “65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Gücsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun” 1976 yılında kabul edilmiş ve bu kanunla birlikte engellilik alanında önemli bir adım atılmıştır. Bu Kanun doğrudan engelli bireyler üzerine oluşturulan bir kanun olmasa dahi ile engelli bireylere maaş ödenmesi kararlaştırılmış olup, devlet tarafından engelli bireylerin pasif istihdamına olanak sağlanmıştır. Ayrıca Kanun 65 yaşını doldurmuş olan muhtaç durumdaki, gücsüz, kimsesiz olan bireylere aylık bağlanmış, bu kişilere sağlık anlamında hastanelere ücretsiz erişim imkânı tanınmıştır (Cantürk, 2017). İlgili Kanun ile birlikte engelli bireylerin belirli bir aylık yardımdan faydalanmaya başlaması engelliliğe yönelik bir farklılık yaratmıştır. Bunun en temel nedeni daha öncesinde engelli bireylerin bakım yüklerinin ve yaşamları içerisindeki ihtiyaçlarının aile içerisindeki ortak sorumluluk kapsamında değerlendirilmesidir (Cantürk, 2017). İlerleyen tarihsel süreçte ise engelli bireylere yönelik kısmi düzeyde eğitim alma ve sınırlı düzeyde çalışma olanakları yanında kimsesiz ve yoksul durumda olan engelli bireylerin durumu da 2022 sayılı yasa kapsamında değerlendirilmiş ve SHÇEK'in bakım sorumluluğu altında bir sistem ortaya konulmuştur.

5378 Sayılı Engelliler Hakkında Kanun

2005 yılında 5378 sayılı olarak o dönemki ismiyle “Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” Türkiye'nin ilk engellilik kanunu olarak çıkarılmıştır. Bu kanun kapsamında engelli bireylerin toplum içerisinde diğer bireylerle eşit olduğu, rehabilitasyon ve eğitim hizmetlerinin planlanıp organize edildiği bir süreç ifade edilmiştir.

Kanun kapsamında özürlü kavramı doğuştan ya da sonradan ortaya çıkan nedelerle bireyin fiziksel, bilişsel, duygusal ya da sosyal becerilerde yaşadığı kayıplar nedeniyle günlük ihtiyaçlarını karşılama güçlüğü yaşayan, korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine gereksinim duyan kişiye işaret etmiştir. Kanun kapsamında ortaya konulan tanım engelliliğin tıbbi model üzerinden yapıldığına işaret etmektedir. Bunun nedeni ise engelli bireyi bir başkasının bakımına, korumasına ve yardımına muhtaç olan kişi olarak

tanımlanmasıdır. Bu doğrultuda Şubat 2014 yılında Kanun değişiklikler gerçekleştirilerek ilgili Kanun ismi “Engelliler Hakkında Kanun” olarak belirlenmiştir. Ayrıca kanuna ayrımcılığı gözeten hükümler de eklenmiş ve engelli bireylere yönelik ayrımcı yaklaşım yasaklanmıştır. Değişiklikle göre engelli kişi olarak fiziksel, bilişsel, duygusal ya da sosyal becerilerini çeşitli oranlarda kaybetmesi nedeniyle yaşama diğer bireylere kıyasla eşit koşullar nezdinde tam olarak katılımı kısıtlanan ve bu süreçte çevre koşullarından etkilenen bireyi tanımlamıştır. Bu tanım engellilikte sosyal modele geçişe işaret etmektedir. Yeni düzenlemeyle beraber kanunun amacı, engellilik durumunun önlenmesi ve bu kişilerin kamusal alanda yaşadıkları sorunlara yönelik çözümler üretmek olmuştur. Ayrıca bu kişilerin her yönden gelişimleri ve karşılaştıkları engellerin kaldırılması sağlanarak toplumsal yaşama katılımlarının geliştirilmesi amaçlanmıştır.

BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşmesi

Türkiye Cumhuriyeti tarafından 2007 yılında imzalanan “Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme” 18.12.2008 tarihli 27084 sayılı Resmî Gazete’de yayınlanarak kanunlaşmış ve uygulanma süreci başlamıştır. Sözleşmenin 1. Maddesi bu sözleşmenin amacının engellilerin insan olmaktan kaynaklı hak ve özgürlüklerinden eşit bir şekilde faydalanmaları ve bu durum teşvik edilmesi olduğu ifade edilmiştir. Bu sözleşme ile birlikte engellilikte insan hakları modeli bir anlamda vücut bulmuştur (Kahraman-Güloğlu, 2021). Bu sözleşmenin paydaşı olan ve sözleşmeyi onaylayan tüm ülkeler gibi Türkiye’de engelli bireylerin toplumsal hayata tam ve eksiksiz katılımı için gerekli tedbirleri almak ve bunları uygulamaya koymakla yükümlü olduğunu kabul etmiştir. Sözleşmeyle birlikte Türkiye’de engelliğe yönelik uygulamaların insan hakları modeli ve yaklaşımı üzerinden güçlendiği görülmektedir. Dolayısıyla Türkiye’de engellilik alanında ön plana çıkan bir sözleşme olarak nitelendirilebilir.

Evde Bakım Yardımı Yönetmeliği

2007 yılında çıkarılan 26679 sayılı “Bakıma Muhtaç Engellilerin Tespiti ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik” bakım gereksinimi duyan engellilerin bakımını yapan ve bu sorumluluğu alan aileye aylık olarak verilen nakit ödeme desteğidir. En son açıklanan istatistik verilerine göre 2022 yılının ağustos ayında 554.434 engelliye 11.021,4 milyon TL nakit ödeme yapılmıştır (EYHGM, 2022a).

Türkiye’de Engellilerin Güçlenmesine Yönelik Oluşturulan Kurumsal Mekanizmalar ve Tarihçesi

Sosyal hizmet mesleğinin Türkiye’ de bilimsel bir perspektifte kurumsal olarak ele alınması, 1959 yılında yayımlanan 7355 Sayılı “Sosyal Hizmetler Enstitüsü Kurulmasına Dair Kanun” un oluşturulmasına işaret etmektedir. İlgili kanununla ilişkili olarak 1960 yılı içerisinde Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı altında “Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü” kurulması da bu sürece dair kritik rol oynayan bir adımı ifade etmiştir. 1983 yılı içerisinde ise sosyal yardımların kimsesiz çocuklar, yaşlılar ve engelliler için tek bir merkezden yürütülebilmesi için, “2828 Sayılı Yasa” kabul edilmiş ve SHÇEK kurulmuştur. Türkiye’de sosyal hizmet mesleğinin kurumsal mekanizmalar içerisinde yürütülmesinde önemli bir milat noktası oluşturmuştur. Dolayısıyla engelli bireylere yönelik devlet güvencesi kapsamında sosyal hizmetlerin sağlanması kanunlarla yerini almıştır. Sosyal hizmet mesleğinin özünü ifade eden yardıma ihtiyacı bulunan gruplara hizmet götürme çabası engellilik alanını da Türkiye’de sosyal hizmet mesleğinin uygulama alanına eklemiştir (Kayaarslan, 2016).

BM Genel Kurulu’nun 1982-1992 yılları arasını “Engelliler 10 Yılı” ilan etmesi, BM üyesi tüm ülkeler içerisinde engelli bireylere yönelik sunulan hizmetlerin koordinasyonunu ön plana çıkarmış ve her ülkeye sorumluluk yüklenmiş ve bu sorumluluklarını bir kurum altında yerine getirmeleri istenmiştir. Ortaya koyulan bu hedef nezdinde aynı yıl içerisinde Türkiye’de de Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı içerisinde “Sakatları Koruma Milli Koordinasyon Kurulu” oluşturulmuştur. Kurul 1983 yılında “sürekli kurul” olarak bir yapısal dönüşüme uğramış ve sağlamış olduğu hizmetlerinde süreklilik artmıştır. 1997 yılında Özürlüler İdaresi Başkanlığı’nın kurulmasına kadar bu kurul görevine devam etmiştir (Kayaarslan, 2016). Aynı zamanda Özürlü Bakım Hizmetleri Daire Başkanlığı ve Yaşlı Bakım Hizmetleri Daire Başkanlığı ise SHÇEK içinde faaliyet göstermiştir. Sonrasında ise ifade edilen çok parçalı kurumsal yapı 2011 yılında ASPB bünyesinde birleşmiştir.

Özürlüler İdaresi Başkanlığı (ÖZİDA)

Özürlüler İdaresi Başkanlığı 571 sayılı KHK ile Başbakanlığa bağlı olarak 1997 yılında kurulmuştur. Bu kurum Türkiye’nin engellilik politikasını yönlendirmesi düşünülen şemsiye bir kurum olarak düşünülmüştür (Yılmaz, 2016). ÖZİDA 22 Kasım 2002 tarihinde Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’na bağlanmış, 06 Mayıs 2003 tarihinde ise yeniden Başbakanlığa bağlanmıştır. İlgili kuruluş 2011 yılına kadar çalışmalarını sürdürmüş ve sonrasında ASPB’nin kurulmasıyla yapısal değişim gerçekleşmiştir. ÖZİDA’nın amacı; engelli bireylere yönelik hizmetlerin sistemli, aktif, fayda yaratacak düzeyde yürütülmesini sağlamaktır.

Ayrıca kurum ve kuruluşlar arasında bir eşgüdüm sağlamak, engellilerle ilgili ulusal düzeyde politikaların oluşturulmasına katkı vermek, engellilerin yaşamış oldukları problemleri tespit etmek ve bu problemlere yönelik çözüm yollarını ortaya koymak Başkanlığın amaçları içerisinde belirtilmiştir (Kayaarslan, 2016).

Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü

2011 yılında 633 sayılı KHK ile ASPB’nin kurulması ile ÖZİDA, SHÇEK’in “Özürlü Bakım Hizmetleri Dairesi Başkanlığı” ile bir araya getirilerek Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü” oluşturulmuştur. 2013 yılında “6462 sayılı KHK ile genel müdürlüğün adı “Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü” olarak değiştirilmiştir.

Resmi Yatılı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri / Engelsiz Yaşam Merkezleri

Engelli bireylerin yaşamları içerisinde korunmalarına yönelik hizmetlerin sağlanması ve barınma ile sosyal hayata katılımlarının gerçekleşmesi adına Yatılı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri/Engelsiz Yaşam Merkezleri kilit rol oynayan bir sosyal hizmet kuruluşu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu kuruluşlar aynı zamanda engelli bireylerin bağımsız bir hayat sürdürebilmeleri içinde onları desteklemektedir. Bu kuruluşlar ASHB içerisinde bulunan, 24 saat boyunca hizmet veren resmi ve özel kuruluşlar olarak tanımlanmıştır (Korkut, 2017). ASHB’ye bağlı Engelli Bakım ve Rehabilitasyon Merkezlerinde bulunan engellilerin bakım hizmeti fiziksel, bilişsel ve psikolojik bakımdan ortaya çıkacak yetersizlik durumlarıyla ilişkili olarak bireysel düzeyde kendi bakımına dair güçlüğü bulunan bireyler için günlük yaşamla ilişkili aktivitelerinin tam desteklenmesini içermektedir. Ayrıca Yatılı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezlerinde bakım hizmeti yanında rehabilitasyon hizmetleri de sunulmaktadır.

Devlete kontrolünde faaliyetlerini yürüten bakım merkezleri 81 ilde ASHB’ye bağlı olarak hizmet vermektedir. İlgili kuruluşlar içerisinde sunulacak bakım hizmeti (bakım elemanları tarafından) engellinin sahip olduğu bağımsızlık seviyesine göre belirlenmektedir. 04.11.2016 tarih ve 29878 sayılı Engelli Bireylere Yönelik Özel Bakım Merkezleri Yönetmeliğinin 4. Bölümü bakım hizmetlerine ilişkin ortaya koyulacak bakımın kişisel bakım ve psikososyal destekten oluştuğunu ifade etmektedir. Bakanlığın bünyesinde bu resmi kuruluşların isimleri Engelsiz Yaşam Merkezi, Engelli Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi ve Gündüz Bakım Merkezi olarak kategorize edilmiştir.

Özel Bakım Merkezleri

Resmî kurumların dışında kurum bakımı hizmetleri özel kuruluşlar tarafından da gerçekleştirilmektedir. Ancak bu kuruluşların denetlenmesi ve hizmet yükümlülüklerine yönelik uygulama sınırları ASHB'ye bağlı İl Müdürlükleri (ASHİM) tarafından gerçekleştirilmekte ve Özel Bakım Merkezleri yönetmeliği kapsamında hizmetlerini sunmaktadır. Gerçek kişi veya tüzel kişiler tarafından açılan ve il müdürlükleri tarafından denetlenen özel bakım merkezlerinde engelli bireylerin bakım hizmeti almaları da böylelikle mümkün hale gelmiştir. Özel Bakım Merkezleri içerisinde bakım hizmeti alabilme ancak engelli bireyin sağlık kurulun raporunda 'ağır engelli' ya da 'tam bağımlı olarak tespit edilmesi sonrası mümkündür. Bakım hizmeti alabilmek için ilgili başvuru ASHİM'e, Sosyal Hizmet Merkezlerine ya da doğrudan Özel Bakım Merkezlerine yapılabilir (EYHGM, 2022b).

Umut Evleri (Ev Tipi Bakım)

Resmi bakım merkezlerimizde bakım hizmeti alan engelli bireylerin sosyal hayata katılmalarını arttırmak amacıyla müstakil bir ev ya da apartman dairelerinde barınmalarına imkân tanınmıştır. Bu süreçte en fazla 6 kapasiteli olarak hizmet verilmektedir. Engelli bireylerin içerisinde buldukları durumlarına ilişkin meslek elemanlarının olumlu raporu doğrultusunda uygunluk belirlenerek "Umut Evi" olarak isimlendirilen evlerde, toplum yaşamına aktif katılmalarının sağlanabilmektedir (EYHGM, 2022b).

Gündüz Bakım Merkezleri

Aile içerisinde engelli bakımı gerçekleştiren bireylerin günlük yaşamları içerisinde kendilerine de vakit ayırmaları ve sosyal hayata katılmalarını sağlamak öncelikli amaç olarak belirlenmiştir. Bu süreçte engelli bireylerin özellikle ailesi yanında ve içerisinde bulunduğu çevresinden ayrılmadan bakımını gerçekleştirmek amacıyla engelli bireylerin tam veya yarı zamanlı olarak bakımının sağlanmasını amaçlayan gündüzlü hizmet modelidir. Gündüzlü hizmet veren merkezler içerisinde engelli bireyin öz bakım ihtiyaçlarının karşılanması amaçlanmış olup ayrıca sosyal yaşama aktif katılmalarını sağlamak üzere çeşitli düzeylerde eğitimlerin, sosyal, kültürel ve sportif faaliyetlerin ortaya konulması düşünülmüştür. Bu merkezde hizmet alınabilmesi için engelli raporu gerekmektedir. Müracaatçılar başvurularını İl Müdürlüklerine yapabilecekleri gibi direkt olarak Gündüz Bakım Merkezlerine'de yapabilmektedirler (EYHGM, 2022b).

YAŞLILARA YÖNELİK SOSYAL HİZMETLERİNİN TARİHİ VE KURUMSAL YAPININ GELİŞİMİ

Türkiye’de yaşlılara yönelik sosyal hizmetlerin yaşlı bakım ve rehabilitasyonu üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Yaşlılara yönelik sosyal hizmetler arasında huzurevleri, bakım ve rehabilitasyon merkezleri, gündüzlü bakım merkezleri ve evde bakım hizmetleri şeklinde sıralanabilir (Altun, 2021). Anadolu’da yaşlılara yönelik sosyal hizmetlerin tarihi, 11. yüzyılda Selçuklular Dönemine kadar götürülmektedir. Zira Selçuklular döneminde Sivas bölgesinde Reha oğulları tarafından yaşlılara hizmet vermek üzere “Darül Reha” adlı bir kurum inşa edilmiştir (Miroğlu, 2009). Bu kurum o dönemde huzurevi olarak hizmet vermiştir.

Osmanlı döneminde yaşlılara yönelik hizmetler ilgili ilk kurum Darulaceze’dir. 1877 Osmanlı-Rus savaşı sonrasında Rumeli’den İstanbul’a gelen göçmen kabilelerin çoğunluğunu yaşlı, hasta, engelli ve hastalar oluşturmaktaydı. Bunun sonucunda ihtiyaç sahipleri için hizmet verecek bir kuruluşa ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaç ilk olarak 7 Eylül 1886 tarihli Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesi mazbatasında geçmektedir. Bu toplantıda dilencilerin arttığından, ihtiyaç sahipleri için kalabilecekleri bir “darulaceze” ihtiyacından bahsedilmiştir. Başta darulaceze kurulacak müessesenin genel adı iken daha sonraları kurumun özel adı haline gelmiştir. Darulaceze, 1895 yılında yoksullar yardım etmek, dilenciliği ortadan kaldırmak, kimsesiz çocuklar, yaşlılar ve güçsüzlere bakım ve koruma hizmetlerini sağlamak amacıyla İstanbul’da kurulmuştur. Görüldüğü üzere bu kurum sadece yaşlılara değil diğer nüfus gruplarından insanlara da hizmet etmek üzere kurulmuş geniş kapsamlı bir sosyal hizmet kurumudur (Sevil, 2005). Darulaceze’nin ardından yaşlılara yönelik hizmetlerle ilgili bir diğer önemli gelişme 1930 yılında yürürlüğü giren 1580 sayılı Belediye Kanunu’dur. Bu kanunla birlikte ilk kez bir kamu kurumu olan belediyelere bakım ihtiyacı olan yaşlıların korunması yükümlülüğü getirilmiştir. Ayrıca belediyelere yaşlı evleri yapma ve yönetme yükümlülüğü getirilmiş ve bunun üzerine farklı illerde aceze evleri ve güçsüzler yurdu ve huzurevi adları altında yaşlı bakım kuruluşları açılmıştır. Bugünkü anlamda ilk huzurevi dönemin Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına bağlı olarak 1966 yılında Konya’da, ikincisi ise 1967 yılında Eskişehir’de açılmıştır.

Yaşlılara yönelik sosyal hizmet niteliği taşıyan bir diğer düzenleme ise 2022 sayılı Kanundur.⁷ Bu kanun ile 65 yaşını doldurmuş ve sosyal güvencesi olmayan

⁷ 2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun.

ve aylık geliri asgari ücretin 1/3'ünden az olan yaşlılara kanunda belirtilen usuller⁸ çerçevesinde aylık verilmektedir.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü verilerine göre 2021 yılı mayıs ayı itibari ile Bakanlığa bağlı 17.499 kapasiteli 168 huzurevinde 13.687 yaşlıya yatılı bakım hizmeti verilmektedir. Ayrıca 35 kapasiteli 8 yaşlı yaşam evinde 25 yaşlıya hizmet verilmektedir.⁹ ASHB bağlı huzurevleri dışında diğer kamu kuruluşlarına bağlı (Belediyeler, MEB, Darülaceze) 3.474 kapasiteli 21 huzurevinde ise 2.399 yaşlıya hizmet verilmektedir. Kamu kurumları dışında özel olarak hizmet veren ve yaklaşık 17.000 kapasiteli 261 huzurevinde 10.744 yaşlıya hizmet verilmektedir.

Türkiye'de yaşlılara sunulan hizmetlerde birincil sorumlu kamu kurumu, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığıdır. Ancak belediyeler ve sivil toplum örgütlerince de çeşitli hizmetler sunulmaktadır. Zira Türkiye'de yaşlılık alanında faaliyet gösteren çok sayıda vakıf, dernek, uygulama ve araştırma merkezi mevcuttur. Bu kuruluşlar yaşlılıkla ilgili bilgi toplamak ve çalışmalar yapmak, politika önerilerinde bulunmak ve çözüm önerileri sunmak amacıyla kurulmuşlardır. Türkiye'de 1990'lı yılların sonundan günümüze değin birçok vakıf, dernek, uygulama ve araştırma merkezi kurulmuştur. Türk Geriatri Vakfı, Alzheimer Derneği, Yaşlılarla Dayanışma Derneği, Geriatri ve Gerontoloji Derneği, Yaşlı Sorunları Araştırma Derneği, Yaşlılık Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, Geriatrik Bilimler Uygulama ve Araştırma Merkezi bunlardan bazılarıdır (Toper, 2021).

Türkiye'de huzurevlerinin işleyişine ilişkin esaslar 2828 sayılı yasaya ve huzurevlerine ilişkin yönetmeliklere göre belirlenmektedir.^{10,11,12} Ayrıca 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu gereğince bakım ihtiyacı olan yaşlı/engellinin evde bakımına destek verilmesi amacıyla evde bakım hizmeti verilmektedir. Evde bakım engelli ve yaşlıların yakınları tarafında evde bakımlarının sağlanması amacıyla maddi olarak desteklenmelerini ifade etmektedir. Bu kapsamda ilgili kanunun uyarınca 10.000 ek göstere rakamı ile memur aylık katsayısının

⁸ A.g.m., Geçici md.2

⁹ EYHGM. (2022). Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni Şubat 2022. Ankara: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.

¹⁰ 21.02.2001 tarih ve 24325 sayılı Huzurevleri ile Huzurevi Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri Yönetmeliği

¹¹ 07.08.2008 tarih ve 26960 sayılı Özel Huzurevleri ile Huzurevi Yaşlı Bakım Merkezleri Yönetmeliği

¹² 05.04.1987 tarih ve 19422 sayılı Kamu Kurum ve Kuruluşları Bünyesinde Açılacak Huzurevlerinin Kuruluş ve İşleyiş Esasları Hakkında Yönetmelik

Türkiye’deki Sosyal Hizmet Kurumlarının Tarihsel Gelişimi

çarpımı sonucu elde edilen tutar kadar her ay aileye yardım edilmektedir.¹³ Evde bakım hizmetine ilişkin usul ve esaslar Evde Bakım ve Gündüzlü Bakım yönetmeliği çerçevesinde yürütülmektedir.¹⁴

Yaşlılara sunulan hizmetler arasında yaşlıların yaşam ortamlarının iyileştirilmesi, sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarının karşılanması ve boş zamanlarının değerlendirilmesi amacıyla Gündüz Bakım Merkezleri önemli bir rol üstlenmektedir. Bu merkezlerde yaşlıların günlük yaşam becerilerinin arttırılmasına yönelik iş ve meşguliyet terapileri, fizik tedavi, gezi ve piknik faaliyetleri, sağlık kontrolleri ve ilaç takipleri yapılmaktadır. Ülke genelinde yaşlılara gündüzlü hizmet sunmak üzere Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’na bağlı 3’ü müstakil, 27’si kuruluşlara bağlı olmak üzere toplam 30 Yaşlı Gündüz Bakım Merkezi, Belediyelere bağlı 127, sivil toplum kuruluşlarına bağlı 3 olmak üzere toplam 161 yaşlı gündüz bakım merkezi aktif olarak hizmet sunmaktadır (ASHB, 2020).

SONUÇ

İnsanlığın varlığından itibaren sosyal hizmetin tüm toplumlarda amatör ya da profesyonel örneklerine rastlandığı görülmektedir. İnsanlar arası ilişkilerde ihtiyaçları gidermek, sorun yaşayan insanlara yardım etmek, gereksinimlerin karşılanması ve sosyal yardımların yürütülmesi geleneksel bir yapıda olsa da tarihsel süreç içerisinde toplumların ekonomik, sosyal, siyasal yapılarına göre birçok aşamadan geçmiştir.

Gönüllü çalışmalarla kendini gösteren sosyal hizmet çalışmaları; savaşlar, göçler, bilimsel ve teknolojik gelişmeler ile halk hareketleri sonucunda kurumsal bir yapıya dönüşmüştür. Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de süreç benzer şekilde gelişmiştir. Özellikle Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulması sonrasında sosyal hizmet alanına gerekli önemin verilmesi, mevzuat düzenlemelerinin yapılması ve uluslararası bildirge ve sözleşmelere imza atılması Türkiye’de sosyal hizmetin gelişiminde büyük yer edinmiştir.

Türkiye’de Sosyal hizmetlerin kurumsal olarak ortaya çıkışında en büyük etki Himaye-i Etfal Cemiyetinin kurularak ülke çapında örgütlenmesi ile gerçekleşmiştir. Daha sonraki süreçlerde özellikle SHÇEK’in kurulması sosyal hizmetin kurumsal omurgasının oluşturulmasında oldukça önemli bir rol

¹³ 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu Ek md. 7.

¹⁴ 07.08.2008 tarih ve 26960 sayılı Yaşlı Hizmet Merkezlerinde Sunulacak Gündüzlü Bakım ile Evde Bakım Hizmetleri Hakkında Yönetmelik

oynamıştır. Daha sonraki süreçlerde sosyal hizmet alanında çeşitli kurumlar oluşmuş, bu kurumlar farklı dezavantajlı grupları odak alarak hizmetlerini sunmuştur. Ancak 2011 yılında ASPB'nin (Mülga) kurulması ile sosyal hizmet kurum ve kuruluşlarının tek çatı altında toplanması sağlanmıştır.

Günümüzde ise sosyal hizmetin kurumsal yapısının geçmişe göre daha profesyonel bir şekilde gelişmeler gösterdiği görülmektedir. Talep odaklı hizmetlerin yanı sıra arz odaklı hizmetlerin sunulması ve koruyucu-önleyici hizmetlere önem verilmesi modern olarak üzerinde durulan en önemli konular arasında yer almaktadır. Ancak sunulan hizmetlerin geliştirilmesi ve kurumların ihtisas alanlarına göre farklılaşması konusuna önem verilerek çağın gerektirdiği şekilde modernizasyonları önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA/REFERENCES

- Albayrak, H., (1988). Himâye-i etfal cemiyeti. *Tarih ve Toplum*, 9, 52-55.
- ASHB (2021). 2021 Yıl Sonu Verileri. <https://www.aile.gov.tr/media/108736/kurumsal-istatistikler.pdf>, Erişim tarihi: 25.10.2022
- ASHB (2021). Faaliyet Raporu. <https://www.aile.gov.tr/media/100242/2021-yili-faaliyet-raporu.pdf>, Erişim tarihi: 24.10.2022.
- ASHB (2022). Bakanlığın tarihçesi. <https://www.aile.gov.tr/bakanlik/hakkinda/tarihce/> Erişim tarihi: 24.10.2022
- Altun, Z. (2021). Yaşlılara yönelik sosyal politikalar ve sosyal hizmetler: Sivil toplum kuruluşları üzerinden bir değerlendirme. *Toplumsal Politika Dergisi*, 2(1), 30-44.
- ASHB (2020). Gündüz Bakım Merkezleri Ülke Genelinde Yaygınlaşıyor. [aile.gov.tr:https://www.aile.gov.tr/eyhgm/haberler/gunduz-bakim-merkezleri-ulke-genelinde-yayginlasiyor/](https://www.aile.gov.tr/eyhgm/haberler/gunduz-bakim-merkezleri-ulke-genelinde-yayginlasiyor/), Erişim tarihi: 25.10.2022
- Atlı, A., & Kutlu, M. (2012). Çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtlarında çalışan personelin empatik eğilim düzeylerinin incelenmesi. *Journal of Society & Social Work*, 23(1).
- Bahar, G., Bahar, A., & Savaş, H. A. (2009). Yaşlılık ve yaşlılara sunulan sosyal hizmetler. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 4(12), 85-98.
- Bay, A. (2014). Osmanlı toplumunda evlatlıklar ve hukuki durumları. *Electronic Turkish Studies*, 9(4), 149-163.

Türkiye'deki Sosyal Hizmet Kurumlarının Tarihsel Gelişimi

- Baytal, Y. (2009). Atatürk döneminde nüfusu artırma çalışmaları ve Gürbüz Türk çocuğu projesi. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 5(10), 117-137.
- Bilgin, Ö., & Yetimoğlu, E. N. (2018). Çocuk koruma ilk müdahale ve değerlendirme birimleri: Birime teslim edilen çocuklara ilişkin bir araştırma. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 25-50.
- Cantürk, F. D. (2017). *Evde Engelli Bakım Ücreti Hizmetlerinin Sosyal Modeli Gerçekleştirmedeki Rolü*. Doktora tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çavuşoğlu, T., (2005), *Sosyal Hizmetlerin Yakın Tarihinden Sayfalar-Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Yaprakları (1917-1983)*, SABEV Yayını.
- Çetin, B. I. (2017). Sanayi devrimi'nden 21. yüzyıla batı dünyasında engellilik. *SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi*, 7(1), 91-122.
- Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü 2019 Yılı Faaliyetleri Raporu, (2019). <https://www.aile.gov.tr/media/46052/c-ocuk-hizmetleri-genel-mu-du-rlu-g-u-2019-yili-faaliyetleri.pdf>, Erişim tarihi: 15.10.2022
- Dalbay, R. S. (2009). *Özürü Yakınlarının Özürülere Yönelik Sosyal Politikalara İlişkin Beklentileri ve Memnuniyet Dereceleri (Isparta Örneği)*. Doktora tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dalkır Kahveci, A. (2019). *6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'un Türkiye'de Kadına Yönelik Şiddeti Önlemedeki Rolü*. Doktora tezi, Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Danış, M. Z., & Kırbacı, A. (2013). The historical development of social work practice with individual. *Middle-East Journal of Scientific Research*, 14(5), 703-711.
- Elmacı, D. (2010). Günümüzün yetim kalan kuruluşları: Yetiştirme yurtları. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 8(4), 949-970.
- Erkan, B., Şentürk, M., Akbaş, Yusuf, E. & Paksoy, S. (2012). Dünyada ve Türkiye'de sosyal bütçeleme (Cinsiyete duyarlı bütçe) yaklaşımı. *International Journal of Economic and Administrative Studies*, 5(9), 85-105.
- Eryüksel, A. (1998). Osmanlı devletinde dul ve yetimler. *Şarkiyat Mecmuası*, (8), 331-344.

- EYHGM. (2022b). Engelli ve yaşlı istatistik bülteni: Ağustos 2022. https://www.aile.gov.tr/media/117257/eyhgm_istatistik_bulteni_agustos2022.pdf, Erişim tarihi: 22.10.2022
- EYHGM. (2022b). Engelli bakım hizmeti. <https://www.aile.gov.tr/sss/engelli-ve-yasli-hizmetleri-genel-mudurlugu/engelli-bakim-hizmeti/>, Erişim tarihi: 22.10.2022
- Gökmen, F. (2007). Türkiye’de özürlü haklarının gelişimi. *Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, Özveri Dergisi*, 2(4), 1085-1106.
- Hughes, B. & Paterson, K. (2011). Sakatlık sosyal modeli ve kaybolan beden: Bir yeti yitimi sosyolojisine doğru. D. Bezmez, S. Yardımcı, Y. Şentürk (Der.), Sakatlık çalışmaları: *Sosyal Bilimlerden Bakmak* içinde (s. 63-80). Koç Üniversitesi Yayınları.
- Işıl, A. (2015). Osmanlı Devleti’nde gençlerle ilgili kurulmuş vakıflar. *Din ve Hayat*, 25, 29-31.
- Kahraman-Güloğlu, F. (2017). *Kesşimsel Yaklaşımla Engellilik ve Toplumsal Cinsiyet -Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye Karşılaştırması*. Doktora tezi, Sakarya Üniversitesi.
- Kahraman-Güloğlu, F. (2021). Tarihi süreçte dünyada ve Türkiye’de engelliliğin değişimi ve gelişimi. T. Güloğlu ve E. S. Kala (Ed.), *Değişen Dünyada Sosyal Politika* içinde (s. 187-212). Ekin Yayınevi.
- Kalaycı Kırlioğlu, H. İ. & Karakuş, Ö. (2020). Reflection of the perceptions of students with disabilities on their disabilities to education experiences. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(3), 1153-1175.
- Kalaycı Kırlioğlu, H. İ. & Kırlioğlu, M. (2021). Sosyal hizmet uzmanlarının engelliliğe ilişkin tutumları ölçeği’nin türkçeye uyarlanması: Geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(3), 771-786.
- Kaya, T. (2017). Yerleşim evleri ve göçmenden vatandaşa: Hull House örneği. *İnsan Hakları Yıllığı*, 35, 79-95.
- Kayaarslan, S. (2016). *Evde Bakım Hizmeti Sunan Engelli Bakıcılarının Yaşam Kalitelerinin Değerlendirilmesi (Kırıkkale Örneği)*. Doktora tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kayacı, E. (2022). *Engelli Kurum Bakım Hizmet Modelinde Aile Süreçleri*. Doktora tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Kısakaya, A., Bahar, H. H., & Yalçın, S., (2022). Çocuk evleri koordinasyon merkezi görevlilerinin en sık karşılaştığı problemler ve çözüm yaklaşımları. *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, 435-446.
- Korkut, A. (2017). *Engelli Bakım ve Rehabilitasyon Merkezlerinde Çalışan Bakım Elemanlarının Bağlanma Yönelimleri, Stresle Başa Çıkma Tarzları, Sosyal Destek Alguları, Psikolojik Belirtiler ve Bazı Demografik Özelliklerin Tükenmişlik ile İlişkisi*. Doktora tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Koşar, N. (1986). Sosyal hizmet mesleğinde toplum örgütlenmesi yönteminin gelişmesi. *Hacettepe Üniversitesi SHYO Dergisi*, 4(3), 85-103.
- KSGM. (2015). Türkiye'de aile içi şiddet araştırması raporu. https://fs.hacettepe.edu.tr/hips/dosyalar/yayinlar/2015_KYAICSA_TR.pdf, Erişim tarihi: 23.10.2022
- KSGM. (2022). Bakanımız Derya Yanık: “Belediyelere bağlı en az 10 kadın konukevi ve nüfusun yoğun olduğu yerlere ikinci ŞÖNİM açacağız. <https://www.aile.gov.tr/ksgm/haberler/bakanimiz-derya-yanik-belediyelere-bagli-en-az-10-kadin-konukevi-ve-nufusun-yogun-oldugu> Erişim tarihi: 23.10.2022
- Mamur Işıkcı, Y., & Karatepe, S. (2016). Türkiye’de çocuğa yönelik sosyal politika uygulamaları ve tarihsel analizi. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*. 7(1). 69-100.
- Mandaloğlu, M. (2013, 6). Eski Türklerde çocuk hukukunun töreye göre değerlendirilmesi. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 133-147.
- Marshall, G. (2003). *Sosyoloji Sözlüğü*. Bilim ve Sanat Yayınları.
- Miroğlu, C. (2009). *Ankara'da Bir Huzrevi İncelemesi*. Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özateş, Ö. S. (2009). Bir sosyal hizmet müdahalesi olarak aile içi şiddet mağduru kadın sorununda feminist etik yaklaşım. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 20(2), 99-108.
- Öztürk, E. (2011). *Feminist Teori ve Tarihsel Süreçte Türk Kadını*. Rağbet Yayınları.
- Özpolat, A. O. (2021). *Türkiye’de Çocuk Hizmetleri*. Çizgi Yayıncılık.
- Parlak, B. Ş. (2017). Kadının korunmasına ilişkin uluslararası sözleşmeler ve Türkiye’nin konumu. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 30(1), 43-63.

- Reçber, B. (2019). Sosyal hizmetin gelişiminde Türkiye'nin konumu: Teorik bir analiz. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(2), 715-738.
- Reçber, B. (2021). *İnsan Hakları ve Sosyal Adalet Açısından Devletin Çocuklara ve Kadınlara Yönelik Sunduğu Hizmetler: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Çalışanları Örneği*. Doktora tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Resmi Gazete, 19 Şubat 2014, Sayı: 28918, s.995.
- Sarıkaya, M. (2007). Cumhuriyet'in ilk yıllarında bir sosyal hizmet kurumu: Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 14(34), 321-338.
- Sevil, H. T. (2005). *Yaşlılığın Sosyal Anatomisi*. SABEV Yayınları.
- Söylemez, S. D. (2021). *Aile İçi Şiddet, Kadına Yönelik Şiddet ve 6284 Sayılı Kanun Kapsamında Koruyucu ve Önleyici Tedbirler*. Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Targan Çalış, Ş. (2017). *Kadın Konukevlerinde Kalan Kadınların Sosyal Destek Sistemleri ve Gelecek Beklentileri*. Doktora tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Taşgın, N. Ş., & Özel, H. (2011). Türkiye'de sosyal hizmetlerin dönüşümü. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 22(2), 175-190.
- Tınar, Y. (2018). *Engellilere Yönelik Hizmetlerin Yönetimi ve Sunumu: Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme*. Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Toper, F. (2021). Yaşlılar odağında sosyal hizmet mevzuatı. M. Başçılar içinde, *Sosyal Hizmet Mevzuatı* (s. 97-119). Nobel Yayınları.
- Tunç, İ. (2013). *Türkiye'deki çocuk Koruma Hizmetlerinin Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Uygulamaları Üzerinden Değerlendirilmesi*. Yüksek lisans ders ödevi, Yalova Üniversitesi.
- TÜİK, (2021). İstatistiklerle Çocuk. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Cocuk-2021-Erisim-tarihi:24.10.2022>
- Vural, H. (2019). *Engelli Çocuğa Sahip Kadınlar Üzerinden Kadınlara Yönelik Ayrımcılığa Toplumsal Bir Bakış: Marx ve Foucault Bağlamında Niteliksel Bir Araştırma*. Doktora tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Yıldız, E. (2015). Osmanlı Devleti’nde yetim gencin eğitimi. *Din ve Hayat*, 25, 106-107.
- Yılmaz, G. (2006). Yetiştirme yurdu ve yuvalarda yaşayan çocuklar. *Türkiye Klinikleri Journal of Pediatrical Sciences*, 2(2), 103-108.
- Yılmaz, V. (2016). Tarihsel gelişimi ve güncel ikileleriyle Türkiye’de engellilik ve sosyal politikalar. B. Altuntaş (Ed.), *Dezavantajlı Gruplar ve Sosyal Politika* içinde (s. 57-77). Nobel Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Throughout the history of humanity, cooperation and solidarity have always existed, although they have changed according to each period's economic, social, cultural, and political structure. However, traditional aids were insufficient to solve the problems faced by the population concentrated in the cities, especially the workers, especially after the Industrial Revolution. As a result, there was a need for professional assistance and services for disadvantaged population groups. The scientific approach to social work emerged with the scientific philanthropy movement at the end of the nineteenth century. At this date, when it was aimed to help the poor with a scientific effort, it was thought that science would provide an understanding of poverty. It was also thought that the scientific method could be used to systematically examine and treat individual cases. At the end of the 19th century, programs for social work education began to take shape. Social work in Anatolia has developed and transformed from a religious and traditional understanding rather than the social and economic changes that the West has undergone. Social work in Anatolia has developed and transformed with many social references, especially its religious and traditional roots. During the Ottoman Empire, especially orphans and orphans formed the priority area of social work. The Republican Period has been a turning point for the development of social services. The Public Health Law, which entered into force in 1930, the Republic's first years, determined the standards regarding the working hours, health conditions, and working ages of children, youth, women, and adults. Again, the Law on Municipalities, which entered into force in 1930, gave some obligations to citizens in need. Thus, it is aimed to provide on-site service for those in need, especially orphans, the disabled, and the poor. People's Houses were established in 1932 and thus, it aimed to spread cultural activities in Anatolia. After the Second World War, to establish the social security system, the Ministry of Labor was established in 1945, and structural developments such

as the Old Age Insurance in 1949, the Pension Fund Institution in the same year, and the Sickness and Maternity Insurance Law in 1950 were experienced. Social services in the western sense have started to develop in Turkey since the 1960s. In 1959, the Social Services Academy was established under the Social Services Institute in 1961 and gave its first graduates in 1965. The duties and authorities related to social services provided under the Ministry of Health and Social Assistance at that time were transferred to the General Directorate of Social Services, which was established in 1963. Especially after the establishment of SHÇEK in 1963, institutionalization began in the provision of social services. Again in 1986, the Social Assistance and Solidarity Encouragement Fund, which led to the start of the first comprehensive social assistance, was established and organized in all provinces and districts. Institutions such as the Family Research Institute (1989), the Status and Problems of Women (1990), and the Administration for the Disabled (1997), which were established in those years, are independent of each other and in a sense are unaware of the system in service delivery, although they are important steps for the institutionalization of social service provision in Turkey. resulted in inequities and inequities. From this point of view, to coordinate the services offered from a single center and make them more systematic, these institutions were combined under a single roof under the name of the Ministry of Family and Social Policies with Decree-Law No. 633. Thus, the Administration for the Disabled, the General Directorate of Services for the Disabled and Elderly; Presthe residency on the Status and Problems of Women, General Directorate on the Status of Women; To the Family and Social Research Institution, General Directorate of Family and Community Services; the units operating in the field of children and youth were transformed into the General Directorate of Child Services and included in the ministry. As part of the transition to the Presidential Government System, ASPB was merged with the Ministry of Labor with Decree-Law No. 703 in 2018 and was handed over to the Ministry of Family, Labor, and Social Services. In 2021, these two ministries, which were merged, were separated again and the Ministry of Family and Social Services was established. Even though there were name changes in the process, the Ministry of Family and Social Services with its current name has been the institution where social services are offered to improve and change the situation of individuals, groups, and local communities, especially children, young, elderly, disabled, women, asylum seekers, and immigrants. This article includes the historical development of social service institutions from the Ottoman period to the present and the services they provide.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.68149>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	02. 02.2023	Submitted date
Kabul tarihi	23.03.2023	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.03.2023	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Aydın, H., & Derinsu Dayı, S. E. (2023). Erzurum’da Eğitim Alanında Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımları Üzerine Bir Değerlendirme (1928-1938). *Journal of History School*, 62, 159-182.

ERZURUM’DA EĞİTİM ALANINDA YAPILAN KAMU HARCAMALARI VE YATIRIMLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME (1928-1938)¹

Harun AYDIN² & S. Esin DERİNSU DAYI³

Öz

19. yüzyıldan itibaren Osmanlı kamu bürokrasisinde ameli ihtiyaçları karşılamak için çağın gereklerine uygun formel bir eğitim vermeye başlanmış, verilen bu eğitim için hem yasal düzenlemeler yapılmış, hem de yasal düzenlemelerin gerektirdiği kamu binaları inşa edilmiştir. Bu da beraberinde eğitim alanına kamu harcama ve yatırımlarını zorunlu kılmıştır. Yükseköğretim veren kurumların yanı sıra temel düzeyde eğitim veren iptidai, rüştiye ve idadiler kurulmuştur. Sultan II. Abdülhamit döneminde temel ve ortaöğretim düzeyinde eğitim veren kurumlar memleket sathına yayılmıştır. Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren ise bu eğitim kurumlarının müfredatları çağın gereklerine göre yeniden düzenlenmiş ve bu alana ayrılan bütçeler ile yeni eğitim kurumları açılmıştır. Eğitimin geliştirilmesi amacıyla Erzurum Merkez ve kazalarında yeni okul binaları yaptırılmış ve bu doğrultuda okuma-yazma oranının artırılması sağlanmıştır. Çalışma kapsamında 1928-1938 yılları arasında Erzurum’a yapılan eğitim harcama ve yatırımlar incelenmiş, bu harcamalar şehrin sosyoekonomik ve kültürel yaşamında etkilerini daha sonraki süreçte de göstermiştir. Erzurum’da temel eğitim veren ilköğretim ve liselerin açılmış, okuma-yazma seferberliği kapsamında Millet Mektepleri açılmıştır. Erzurum’da eğitim alanında başlayan çalışmalar ile daha geniş kitlelere ulaşmak için de dokuz şubesi bulunan halkevleri, Erzurum ve bazı ilçelerinde açılmıştır. Bu çalışma, arşiv belgelerinden, TÜİK’ten, ulusal ve yerel gazetelerden, telif eserlerden

¹ Bu çalışma, birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında hazırlamakta olduğu doktora tezinden üretilmiştir.

² Doktora öğrencisi, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, haaydin@agri.edu.tr, Orcid: 0000-0002-7857-0367.

³ Prof.Dr. Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, sdayi@atauni.edu.tr Orcid: 0000-0002-5587-9193.

istifade edilerek oluşturulmuştur. Son olarak bu makale, nitel bir çalışma olup; makalede doküman analizi tekniği kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bütçe, Eğitim, Erzurum, Kamu Harcamaları ve Yatırımları, Halkevleri

An Evaluation on Public Expenditures and Investments in Education in Erzurum (1928-1938)

Abstract

From the 19th century onwards, the Ottoman public bureaucracy began to provide formal education in accordance with the requirements of the era in order to meet the practical needs of the Ottoman public bureaucracy, and both legal regulations were made for this education and public buildings required by legal regulations were built. This necessitated public expenditures and investments in education. In addition to institutions offering higher education, iptidai, rüştiye and idadis were established to provide basic education. During the reign of Sultan Abdülhamid II, institutions providing basic and secondary education spread across the country. Since the early years of the Republic, the curricula of these educational institutions were reorganized according to the requirements of the age and new educational institutions were opened with the budgets allocated to this field. In order to improve education, new school buildings were constructed in the center and districts of Erzurum, and the literacy rate was increased accordingly. Within the scope of this study, the educational expenditures and investments made in Erzurum between 1928 and 1938 were analyzed, and these expenditures showed their effects on the socioeconomic and cultural life of the city in the following period. Primary schools and high schools providing basic education were opened in Erzurum, and National Schools were opened within the scope of literacy mobilization. In order to reach a wider audience with the educational activities that started in Erzurum, halkevleri, which had nine branches, were opened in Erzurum and some of its districts. This study is based on archival documents, TUIK, national and local newspapers, and copyrighted works. Finally, this article is a qualitative study; document analysis technique was used in the article.

Keywords: Budget, Education, Erzurum, Public Expenditures and Investments, Community Centers

GİRİŞ

Kamu harcaması kavramı, devletin çeşitli faaliyetlerini yerine getirebilmesi için, genel bütçe⁴, özel bütçe⁵ ve mahalli idareler bütçelerinde⁶ yapılan harcamaları ifade etmektedir. Devlet harcamalarının kaynağını ise bütçeler oluşturmaktadır (Seyidoğlu, 2002, s. 324). Sözü edilen kavram, geniş anlamda devlet bütçesi ile yapılan harcamalara ek olarak kamu kurum ve kuruluşlarının (İdari) yaptığı harcamalar ile vergilerden muaf tutulmuş veya devletin almaktan vazgeçtiği vergi gelirlerinin toplamından oluşan harcama kalemidir. Harcama yapan kuruluşlar; Mahalli İdareler ve Sosyal Güvenlik Kurumlarıdır (Edizdoğan, 2021, s. 48; Pehlivan, 2019, s. 72).

Kamu harcamaları; cari, yatırım ve transfer harcamaları olarak üç gruba ayrılmaktadır. Eğitim, sağlık ve altyapı gibi harcamalar, büyüme ile doğrudan orantılıdır. Özellikle eğitim alanında yapılan harcamalar ve yatırımlar, bilgi ve yeni buluşları arttırdığı için büyümeye pozitif bir etki sağlamaktadır (Ulusoy, 2018, s. 32-33; Akman, 2011, s. 103-104).

Geleneksellikten modernliğe geçişte Osmanlı Devleti, 19.yüzyılda dönemin ihtiyaçlarına göre eğitimin modern bir plan ve müfredatla yürütülmesi için çeşitli çalışmalar yapmıştır. Bu kapsamda Sultan II. Mahmut döneminde İstanbul’da temel eğitim zorunlu hale getirilmiş; Yükseköğrenim düzeyinde eğitim veren Mekteb-i Harbiye ve Mekteb-i Tıbbiye açılmıştır. Daha sonra 1845’de Maarif Meclisi kurulmuş ve belirli bir sisteme geçişin önü açılmıştır. 1857’de eğitim iş ve işlemlerinden sorumlu olmak üzere Maarif-i Umûmiye Nezareti kurulmuş ve her okulun uygulayacağı eğitim müfredatı belirlenmiştir. Okullar; ilk, orta ve lise şeklinde belirlenmiştir. 1863’te ise Darülfünun kurularak eğitim basamakları tamamlanmıştır (Tekeli, 1999, s. 60-67.). Bu bağlamda, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçiş sürecinde eğitim alanında modernleşme çalışmalarına devam edilmiştir.

⁴⁴ Genel Bütçe, devlet tüzel kişiliğine dâhil olan bir sayılı cetvelde yer alan kamu kurum ve kuruluşlarının bütçesini ifade etmektedir. Bu cetvelde TBMM, Cumhurbaşkanlığı, Yüksek Yargı Organları, Bakanlıklar ve bazı idari kurumlar yer almaktadır. Abdurrahman Akdoğan, Kamu Maliyesi, Gazi Kitabevi, 14. Baskı, Ankara, 2011, s. 354,

⁵ Özel Bütçe, merkezi yönetim bütçesi kapsamında olup, genel bütçe dışında kalan bütçe türüdür. “Özel bütçe, bir bakanlığa bağlı veya ilgili olarak belirli bir kamu hizmetini yürütmek üzere kurulan, gelir tahsis edilen, bu gelirlerden harcama yapma yetkisi verilen, kuruluş ve çalışma esasları özel kanunla düzenlenen bütçelerdir”. Osman Pehlivan, Kamu Maliyesi, Celepler Matbaacılık, Trabzon, 2018, s. 235

⁶ Mahalli İdareler Bütçesi, Merkez idare içinde yer alan kuruluşların bütçeleri esas olarak genel bütçeyi, mali idareler içinde yer alan kuruluşların bütçelerini ise Mahalli İdareler Bütçesi oluşturur. Bu bütçede; İl Özel İdarelerinin oluşturmuş olduğu bütçelerdir. Abdulkadir Işık, Kamu Maliyesi, Ekin Yayınları, Bursa, 2014, s.266.

Milli Mücadele yıllarının zor koşullarında bile eğitime dair çalışmalar aksatılmamıştır. Mustafa Kemal Paşa, eğitimin milli değerler üzerine şekillenmesini istemiştir. Bu kapsamda Ankara’da 15-21 Temmuz 1921 tarihleri arasında Maarif Kongresi toplanmıştır. Kongreye 250’den fazla erkek ve kadın öğretmen katılım sağlamıştır. Kongrede ilkokul, ortaöğretim programları ve köy öğretmenlerinin yetiştirilmesi konuları görüşülmüştür. Kongreye Mustafa Kemal Paşa cepheden gelerek katılım sağlamıştır (Binbaşoğlu, 2009, s. 374; Akyüz, 1999, s. 279). Erzurum’dan bahset.

Erzurum’a Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren kamu harcaması ve yatırımları yapılmıştır. Özellikle Doğu Anadolu Bölgesinde Erzurum eğitim alanında önemli bir konum ve işleve sahip olmuştur. 19. yüzyılın sonlarından itibaren büyük eğitim kurumları Erzurum’da açılmaya başlanmıştır. Bölgede eğitim alanında Erzurum’a ilkokul, ortaokul, lise açılmıştır. Okuma-yazma seferberliği kapsamında 1929 yılından 1938 yılına kadar Erzurum Millet Mektepleri ve Ulus Okulları açılmıştır. Bu çalışmayla Cumhuriyet Dönemi Türkiye’sinde kamu harcamaları ve yatırımları alanında bilimsel çalışmalar yapan bilim insanlarına katkı sunulması hedeflenmektedir.

1. Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Türkiye’de Eğitim Alanında Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımlar (1923-1928)

Modernleşme sürecinin en radikal evresini 1923’te Cumhuriyet’in ilanı oluşturmaktadır. Cumhuriyet’in kurucu kadrosu, ilk etapta bir maarif vizyonu hazırlamıştır. 1923 yılından itibaren Atatürk önderliğinde başlatılan modernleşme hareketleriyle birlikte 3 Mart 1924 tarihinde çıkarılan 430 sayılı “*Tevhîd-i Tedrîsat Kanunu*” ile eğitim kurumları Milli Eğitim Bakanlığı’nın çatısı altında birleştirilmiştir (Resmi Gazete, 06 Mart 1924, s. 6).

Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile bütün eğitim kurumları Milli Eğitim Bakanlığı’na devredilmiş; rüştiye, idadi ve sultanî adı altından eğitim veren kurumlar ortaokul ve liseye dönüştürülmüştür. 22 Mart 1926 tarihli ve 789 sayılı Kanunun 7. Maddesi ile ortaöğretim kurumları; ilköğretim, ortaokul, lise ve köy öğretmen okulları olarak düzenlenmiştir (Kuşçi, 2021, s. 148). Daha sonraki süreçte fırsat eşitliğinin sağlanması için 17 Şubat 1926’da Medeni Kanunun⁷ kabulü ile askeri okullar dışında kalan bütün okullara kadınların girmesi kabul edilmiştir (Özalp, 1977, s. 37).

19. yüzyılda yazı ve dilde sadeleşme hususu bazı Osmanlı düşünürleri tarafından da arzu edilen bir durum olarak dönemin eserlerine yansımıştır. 1863’de Osmanlı Cemiyeti İlmiyesine, Münif Paşa sunduğu bir raporda; Arap harflerinin

⁷ Medeni Kanun ile ilgili ayrıntılı bilgi için BKZ. Resmi Gazete, 04 Nisan 1926, S.339, s. Yok.

birleştirilmeden yazılmasını ve Türkçe'nin ses uyumuna uygun bir şekilde kullanılmasını önermiştir. Ayrıca yakın dönemlerde Mirza Fethali Ahunzade, Encümen-i Danişe, Latin harflerinin kabulünü bile önermiştir (Ortaylı, 2014, s. 165). Bu iki örnek 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dil ve alfabe probleminin Osmanlı entelektüel camiasında tartışıldığını göstermesi bakımından kayda değerdir. İkinci Meşrutiyet döneminde de bu konu tartışılmış, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren alfabe sorunu yeniden gündeme getirilmiştir. Nihai olarak 1 Kasım 1928'da Harf Devrimi yapılmış ve Latin harflerinin kullanımı kabul edilmiştir (Resmi Gazete, 3 Kasım 1928, s. 6001-6002).

1930 tarihli Lise ve Orta Mektepler Talimatnamesi Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanmış ve okullarda; Türkçe, Coğrafya, Tarih, Yurt Bilgisi, Felsefe ve Yurttaşlık vb. dersleri verilmesi istenmiştir (Kuşci, 2021, s. 144). Bu dönemde eğitim alanında yapılması planlanan harcama ve yatırımlar için bütçe görüşmelerinde ödenekler tahsis edilmiştir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında bütçe, yasama organının, yürütme organına bir yıl için gelirleri toplaması ve giderleri yapması için yetki ve izin verilen, gelir ve gider tahminlerinin uygulanmasını ifade eden usulün yürürlüğe konulan belgesi olarak ifade edilmektedir. Bütçe süreci dört aşamada gerçekleşmektedir. Bütçenin hazırlanması, onaylanması, uygulanması ve denetlenmesi şeklindedir (Öner, 2015, s. 153-161; Orhaner, 2007, s. 33). Türkiye'nin iktisadi politikaları ve dönemin koşulları kamu harcamalarını da etkilemiştir. 1923 yılından itibaren ülke ekonomisi, öncelikle bütçe denkleğinin sağlanması, Osmanlı dış borçlarının ödenmesi ve halkın üzerinde büyük yük haline gelen bazı vergilerin kaldırılması şeklinde düzenlenmiştir. 1923-1950 yılları arasında genel ve katma bütçeler birkaç yıl hariç sürekli denk bir şekilde gerçekleşmiştir. Özellikle 1930'lu yıllarda, korumacı-devletçi iktisat politikaları uygulanmıştır. Bu dönemde yapılan kamu harcamaları ve yatırımları ülkenin ekonomik durumu göz önüne alınarak şekillenmiştir (Aydın, 2013, s. 42-43).

1928-1938 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığı'nın bütçelerinin başlangıç ödenekleri ve harcama kalemleri tabloda gösterilmiştir. 1928 yılından 1930 yılına kadar başlangıç ödeneklerinde artış meydana gelmiştir. 1931-1933 yılları arasında eğitime ayrılan bütçede düşüş meydana gelmiş fakat bu üç yıllık süre zarfında benzer bütçeler ayrılmıştır. Muhtemelen Dünya Ekonomik Buhranı nedeniyle bütçelerde bir azalma yoluna gidilmiştir. 1934-1938 yıllarını kapsayan süreçte başlangıç ödenekleri artmış, harcama ve harcamadaki bütçesel paylarda artışlar meydana gelmiştir. 1928 yılından 1938 yılına kadar olan süre zarfında Milli Eğitim Bakanlığı'na ayrılan bütçenin daha fazla harcama yapıldığı tabloda görülmektedir.

Tablo 1

Milli Eğitim Bakanlığı Bütçesinin Başlangıç Ödenekleri ve Harcamaları (1928-1938) (MGB, 1992, s. 140-160)

Yıl	Başlangıç Ödenekleri	Bütçe Payı %	Harcama	Bütçe Payı %
1928	6 615 804	2,6	9 605 503	4,2
1929	8 100 009	3,2	9 316 813	3,7
1930	8 199 709	3,2	9 710 713	3,9
1931	6 593 749	3,0	7 967 105	3,3
1932	6 064 875	3,0	7 195 324	3,0
1933	6 528 327	3,2	10 004 433	3,9
1934	8 710 995	4,0	9 681 316	3,6
1935	9 058 540	3,9	10 697 138	3,5
1936	10 270 690	4,1	11 260 905	3,6
1937	12 229 371	4,3	14 289 181	3,9
1938	14 670 130	4,7	17 356 652	4,6

Tablo 2

1928-1938 Yılları Arası Milli Eğitim Bakanlığı (Personel, Öğretmen, Öğrenci ve Mezun) (BDİE, 1996, s. 50)

Yıllar	Okul Sayısı	Öğretmen	Öğrenci	Diploma Alanlar
1927-1928	6.043	15.194	461.985	-
1928-1929	6.600	15.718	477.569	26.275
1929-1930	6.662	15.308	469.071	19.823
1930-1931	6.598	16.318	489.299	21.179
1931-1932	6.713	16.973	523.611	21.928
1932-1933	6.778	15.064	567.361	24.740
1933-1934	6.383	15.123	591.169	26.680
1934-1935	6.402	15.102	647.360	30.079
1935-1936	6.275	14.949	688.102	37.700
1936-1937	6.202	14.777	714.178	42.208
1937-1938	6.700	15.775	764.691	48.638

1928-1938 yılları arasından Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı bulunan okul, öğretmen, öğrenci ve diploma alan kişiler tabloda gösterilmiştir. Bir eğitim kurumun temelini o kurum bünyesinde çalışan personel ve yapılar belirlemektedir. Tabloda 1928-1938 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okul sayısı yıllar itibariyle bazı yıllarda artmış bazı yıllarda ise azalmalar meydana gelmiştir. Muhtemelen böyle bir artış ve azalışın meydana gelmesinde;

Dünya Ekonomik Krizi, idari düzenlemeler, asayiş, bu kurumlarda çalışan personellerin askerlik nedeniyle kurumdan ayrılması veya öğrenci yetersizliği sebebiyle kurumun geçici süreyle kapatılması gösterilebilir. Aynı durum öğretmen sayısı da içinde geçerli olmuştur. Fakat öğrenci ve diploma alanların sayısının genel olarak artış gösterdiği tabloda görülmektedir.

2. Erzurum’a Yapılan Eğitim Harcamaları ve Yatırımları (1928-1938)

Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren ülke genelinde eğitim alanında kamu harcamaları ve yatırımları Erzurum’da yansımıştır. 1928-1938 yılları arasında Erzurum’da çok sayıda okul açılmıştır. 1923-1924 ders yılında Erzurum’da, darülmualimin, darüleytam, idadi mektepleri dışında, vilayet genelinde 78 erkek ve 9 kız ilkokul mektebi bulunuyordu. Bu mekteplerin 69’u tek derslik şeklinde olup bu yapıların 60’a yakını eğitim kurumları için yapılmamıştır. İlkokullarda okuyan öğrenci sayısı 4607 idi. 1925 yılında ise Erzurum genelinde bir lise, beş ortaokul ve 102 ilkokul vardı. Toplam öğrenci sayısı ise 5567 idi (Küçüküçürlü, 2008, s. 325).

Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun uygulanması için, 2 Mart 1926’da kabul edilen “*Maarif Teşkilatı Hakkında Kanun*”lu kapsamında, Talim ve Terbiye Kurulu ve Maarif Eminliklerinin kurulmasına karar verilmiştir. Maarif Eminliği uygulamasına göre Türkiye; Ankara, Antalya, Adana, İstanbul, Edirne, Elazığ, İzmir, Konya, Gaziantep, Sivas, Erzurum, Trabzon ve Van’dan oluşan 13 mntıkaya ayrılmıştır (Kardaş, 2015, s. 100).

Vilayet Umumi Meclisi, 1928 yılında Erzurum’a eğitim alanında harcama ve yatırımlar için 845.554 lira bütçe ayırmıştır (BCA, Fon Kodu;30.11.1.0, Yer No: 44.35.3). 1929’da ise bütçe 826.385 lira olarak belirlenmiştir (BCA, Fon Kodu;30.11.1.0, Yer No: 51.29.17). Aşağıdaki tabloda Erzurum ve ilçelerinde bulunan ilkokul sayıları verilmiştir.

Tablo 3

1927- 1932 Yılları Arasında Erzurum’da İlkokul Sayıları (BİUM, 1933, s. 16)

Öğretim Yılı	Merkezde	Köyde	Toplam
1927-1928	13	50	63
1928-1929	32	50	82
1929-1930	14	68	82
1930-1931	14	74	88
1931-1932	13	78	91

Tabloda yer alan bilgiler incelendiğinde, köylerde ilkokul sayılarında düzenli bir artış meydana gelmiştir. Okul sayısının en fazla olduğu yıl 1931-1932, en az

olduğu yıl 1927-1928 yılları arasındır. Dönem itibariyle Erzurum'da toplam ilkokul sayısı ilk olarak 63 iken 1932 yılına gelindiğinde bu sayı 91 olmuştur. Ülkenin içinde bulunduğu sosyal, kültürel, iktisadi durum ve hükümet politikaları kapsamında ayrılan bütçeler, harcama ve yatırımların seyrini belirlemiştir. Erzurum ve ilçelerinde genel itibariyle okul sayılarında artış meydana geldiği tabloda görülmektedir. Fakat hangi köylerde okullar olduğu bilgisine tam olarak ulaşılmamıştır.

Erzurum'da 1929 yılı itibariyle Erkek ve Kız Muallim Mektepleri bulunmaktadır (Vakit Gazetesi, 19 Eylül 1929, s. 2). 1930 yılı içerisinde 5340 lira bedel ile Kız Muallim Mektebi inşaatına başlanılmasına karar verilmiştir (Erzurum Gazetesi, 13 Ekim 1930, s. 4). Milliyet Gazetesinin 23 Kasım 1930 tarihli "*Üzerinde Çok Çalışmaya Mecbur Olduğumuz Bir Şehir: Erzurum*" başlıklı haberinde; Erzurum Kız Muallim Mektebi, Vali Zühtü Bey tarafından yaptırılmıştır. Okulun Müdürü Lütfi Bey ve muavini Meliha Hanım'dır. Okulun yapımı 200.000 liraya mal olmuştur.(Milliyet Gazetesi, 23 Kasım 1930, s.6) 1929 Dünya Ekonomik Buhranı, Türkiye'nin derlenip toparlanma dönemine denk gelmiştir. Ekonomik kriz olmasın rağmen okullar açılmış, öğretmenler yetiştirilmiştir.

Vakit Gazetesinin 23 Ağustos 1933 tarihli "*Erzurum Kız Muallim Mektebi Lağvedildi*" başlıklı haberinde Erzurum Kız Muallim Mektebi talebisinin az olması sebebiyle ve öğrenci başına masrafın fazla olması okulun lağvedilme kararı alınmış yerine bir kız orta mektebi kurulmasına karar verilmiştir. Yeni açılacak ortaokulun ise eğitim çalışmalarını lise binasında yapmasına karar verilmiştir.(Vakit Gazetesi,23 Ağustos 1933, s.6) Bölge açısından önemli bir konumda olan Erzurum Kız Muallim Mektebi, öğrenci sayısının azlığı ve harcamaların fazla olması sebebiyle kapatılmıştır.

Erzurum Erkek Muallim Mektebinin inşaatının yapımı 1935 yılında durdurulmuştur. Keşif bedeli olarak 268.904 lira 96 kuruş belirlenmiş ve yeniden yapılması kararlaştırılmıştır. Bakanlar Kurulu tarafından 9 Nisan 1935'de bu ödenek kabul edilmiştir (BCA, Fon Kodu;30.18.1.2, Yer No: 53.26.10.). 1928-1938 yılları arasında Erzurum vilayet bütçesinin büyük oranda eğitime tahsis edilmiştir.

Mersin Eski Millî Eğitim Müdürü Ali Bey, 55 lira maaş ile Erzurum Millî Eğitim Müdürü olarak 2 Kasım 1931'de atanmıştır (BCA,Fon Kodu; 30.11.1.0, Yer No: 66.30.9.). Vilayet Meclisi Umumi Ocak 1932 tarihli toplantısı vali uhdesinde toplanmış ve ilk mekteplerin tamirati için toplam 6164 lira ödenek ayrılmıştır. Açılacak kurslar için ise 150 lira tahsis edilmiştir (Erzurum Gazetesi, 11 Ocak

1932, s. 2). Vilayet Umumi Meclisi'nin altıncı içtımai 1 Aralık 1933 tarihli toplantısında Milli Eğitim Müdürlüğüne tahsis edilen bütçeden Hasankale'de yaptırılmakta olan okul bina inşaatları için karar alınmıştır (Erzurum Gazetesi, 27 Şubat 1933, s. 2). Erzurum Kız Orta Mektebi'nin tamirat inşası için 1200 lira keşif bedeli belirlenmiştir (Erzurum Gazetesi, 11 Aralık 1933, s. 4). Erzurum Vilayet Umumi Meclisi'nin 18 Aralık 1933 tarihli toplantısında maarif bütçesi belirlenmiş ve yeniden inşa edilecek ilk mektep için 20.000 lira ödenek ayrılmıştır. Köy mektepleri için ise 200 lira ödenek tahsis edilmiştir (Erzurum Gazetesi, 28 Mayıs 1934, s. 2). 1933 yılı itibariyle Erzurum ve kazalarında eğitim alanında sorunların giderilmesi için bütçeler tahsi edilmiş ve yeni yapılar yapılmıştır.

Millî Eğitim Bakanlığı'nın 24 Eylül 1934 tarihli ve 80589 sayılı tezkeresi ile Erzurum Millî Eğitim Müdürlüğü'ne Mustafa Reşit Bey atanmıştır (BCA, Fon Kodu;30.11.1.0, Yer No:82.37.16.). Erzurum'da 1935 yılı itibariyle bir lise, bir erkek muallim ve bir kız orta ve Muvazene-i Hususiye'ye dâhil 17 tam devreli ve 79 birinci devreli olmak üzere 96 ilkokul vardır. İspir'in Fisirik köyünde bir ilkokul mevcuttur. Fakat okulun öğretmeni askerde olduğu için 1935 yılında faaliyet vermemektedir. 1935 yılı içerisinde özel bütçe destekli olarak halk tarafından yapılacak okullar: Merkeze bağlı köylerde; İğdasor, Ortuzu ve Ümidim, Ilıca nahiyesinde; Ilıca, Emrecik, Mürdülük ve Titkir'de, Dumlu nahiyesinde; Tufanç, Kızılkilise ve Arzıtı, Aşkale nahiyesinde; Ergemansur, Pasinler kazası, Hertev, Çöğender, İğrıbıdır ve Azab köylerinde, İspir kazası, Norgah nahiyesi, Vercins, Kan köyü, Kilen ve Karakoç köyleri, Hınıs kazasında; Başköy, Mirseyid, Taşkesen ve Söylemez köyleri, Yusufeli kazasında; Sarıgöl köyü, Oltu kazasında; Örtülü köyü ve Tortum kazasında; Aha, Ödük, Kisha, Haho ve Liskav köyleri olmak üzere 37 yerleşim birimine okul yapılması planlanmıştır (BCA, Fon Kodu; 30.10.0.0, Yer No: 65.433.1-27-28).

1934-1935 ders yılı içerisinde Erzurum Cumhuriyet Okulu 108 liralık bir keşifle pazarlık edilmiştir. Yoncalık ve Dumlupınar Okulu'nun onarılması için Nafia Vekilliğinden destek istenmiştir. Veysi Efendi, İsmet Paşa, Çağlayan ve Gazi Okulu onarılmıştır. Pasinler kazasına bağlı Pasinler Merkez Okulu'nun onarılması için Nafia'dan keşif istenmiştir. İspir kazası, İspir Merkez Okulu'nun onarılması için 1935 bütçesinden 2768 liralık tahsisat ayrılmıştır. Hınıs Merkez Okulu, Oltu Merkez kazası, Tercan Merkez kazasının onarılması için Nafia'dan keşif istenmiştir (BCA, Fon Kodu; 30.10.0.0, Yer No: 65.433.1.). Erzurum'da bulunan ilkokullar için bütçeden 164.897 lira ödenek tahsis edilmiştir. Personel maaşları 131.110, araç ve gereçler 1451, tamirat için 7425 ve diğer masraflar için ise 130.70 lira ödenek ayrılmıştır (BİUM, 1937, s. 124).

Vilayet Umumi Meclisi'nin 19 Mart 1935 tarihindeki altıncı toplantısında Milli Eğitim bütçesi 144.657 lira olarak belirlenmiştir. İlk mekteplerin tamiratına 3780 lira ödenek ayrılarak, Muallim Mektebinden mezun olan kişiler ve araç gereç tedariki için 800 lira tahsis edilmiştir (Erzurum Gazetesi, 2 Ocak 1936, s. 2). 1935 yılında Erzurum dahilinde 1 Erkek Lisesi, 1 Erkek Muallim Mektebi, 1 Kız Orta Mektebi, 17 Tam Devreli ve 79 Birinci Devreli İlk Mektep bulunmaktadır (BCA, Fon Kodu; 30.10.0.0, Yer No: 65.433.1-78.). 1935 yılında Başbakan İsmet İnönü'den, Erzurum gezisi sırasında halk çeşitli taleplerde bulunmuştur. Bu kapsamda halk, Erzurum'da bir teknik okulun bulunmadığını ve Erzurum çevresinde olan 13 şehirde de bu okulun bulunmadığını ifade etmişlerdir. Erzurum halkı, en kısa sürede Erzurum'da gerekli okulun açılması gerektiğini vurgulamıştır. Bir diğer istek ise Oltu merkezde bir ortaokul yaptırılmasıdır (BCA, Fon Kodu; 30.10.0.0, Yer No: 65.433.1.).

1935 yılı itibariyle Erzurum kazalarında bulunan öğretmen sayıları şu şekildedir; Hınıs'ta 9, Tortum'da 14, Tercan'da 14, İspir'de 16, Oltu'da 19, Yusufeli'de 13, Hasankale'de 16 ve Narman'da ise 5 öğretmen bulunmaktaydı (BCA, Fon Kodu; 30.10.0.0, Yer No: 65.433.1.).Erzurum Valiliği tarafından 31 Ağustos 1936 tarihinde Erzurum Muallim Mektebi inşaatı eksiltmeye konulmuştur. Keşif bedeli 242.671 lira 45 kuruş olarak belirlenmiştir (Kurun Gazetesi, 13 Eylül 1936, s. 8). Erzurum Erkek Muallim Mektebi için bütçeden 372.70 lira ödenek ayrılmıştır. Ödeneğin büyük çoğunluğu öğretmen maaşlarına ayrılmıştır (BİGD, 1938, s. 262). Erzurum Kız Muallim Okulu için bütçeden 334.02 lira ödenek tahsis edilmiştir. Öğretmen maaşları 118.22, personel maaşları 6360, malzeme 1000, iaşe 109.20, tamirat için 150 ve diğer masraflar için ise 3.150 liradır (BİUM, 1939, s. 283).

Üçüncü Umumi Müfettişi Tahsin Uzer tarafından Ulus Gazetesi'ne verilen demeçte; 1937 yılı içerisinde Dumlu nahiye ve Hınıs kaza merkezlerinde beşer sınıflı mektepler yapılmasına karar verildiği ve bu yıl içinde 21 okulun yapımının bitirilmesinin planlandığı belirtilmiştir (Ulus, 11 Temmuz 1937, s. 5). Erzurum Erkek Öğretmen Okulu yapısı için 242.671 lira 48 kuruş keşif bedeli belirlenmiştir (Erzurum Gazetesi, 1 Nisan 1937, s. 4). 1937 yılı itibariyle Ilıca'da yaptırılacak 5 sınıflı ilkokul inşaatı için 5097 lira 95 kuruş keşif bedeli belirlenmiştir (Erzurum Gazetesi, 22 Nisan 1937, s. 4). 1937-1938 ders yılında Erzurum'da 107 ilkokul ve 1 ortaokul bulunmaktaydı. Erzurum'a 1937-38 yılları için 622.305 lira bütçe ayrılmış, kültüre ayrılan kısım 168.532 lira olup genel bütçenin içinde % 27'lik kısmı kapsamaktadır. İlköğretim kurumları için ayrılan bütçeden, personel aylık maaşı için 135.696, tedrisat ve tesisat levazımına 998, tamirat işlerine 18.000, başka masraflara 8.738 lira olup toplam 163.432 lira ayrılmıştır. (BİUM, 1939, s. 141-145) Erzurum Erkek Muallim Mektebi'nin inşa

süreci çok uzun sürmüştür. Defalarca ihaleye çıkarılmış ve defalarca yeni ödenekler tahsis edilmiştir.

1938'de Erzurum dahilinde Ilıca, Aşkale ve Dumlulu'da öğretmen okulları açılması kararlaştırılmıştır (Doğu Gazetesi, 28 Mart 1938, s. 2). Kültür Bakanı Saffet Arıkan'ın 1938 yılında gerçekleştirmiş olduğu "Doğu Seyahati" gezisi kapsamında bir dizi ziyaretlerde bulunmuştur. Bakandan Erzurum halkı çeşitli taleplerde bulunmuştur. Bu talepler doğrultusunda Erzurum'da bir kız enstitüsü, bir kütüphane, bir de sanat mektebi açılmasına karar verilmiştir. 130 bin liralık modern bir ilkokul yapılması uygun görülmüştür (Son Posta, 23 Temmuz 1938, s. 5).

Tablo 4

1926- 1939 Yılları Arası İlkokullarda Okul, Öğretmen, Öğrenci ve Diploma Alanların Sayısı (BDİE, 1973, s. 23)

Yıl	Okul	Öğretmen	Öğrenci	Mezun
1926- 27	43	107	2.770	-
1934- 35	96	185	6.768	259
1939- 40	135	259	10.714	514

1927 yılı itibariyle Erzurum ve ilçelerinde 43 okul mevcut iken 1939 yılı itibariyle bu okul sayısı 135'e çıkmıştır. Yaklaşık okul sayılarında üç katı bir artış meydana gelmiştir. Öğretmen sayısına baktığımızda 107 olan öğretmen, 1939 yılı itibariyle 259 olmuştur. Dolayısıyla öğretmen sayısının iki kattan fazla arttığı görülmektedir. Öğrenci sayısı ise bu süre zarfında yaklaşık dört kat artmıştır. Mezun sayısında ise önemli bir artış meydana gelmiştir.

Tablo 5

1926- 1938 Yılları Arası Ortaokul, Öğretmen, Öğrenci ve Diploma Alanların Sayısı (BDİE, 1973, s. 44)

Yıl	Okul	Öğretmen	Öğrenci	Mezun
1926- 27	2	16	208	36
1934- 35	2	9	497	57
1939- 40	2	23	896	73

1927-1939 yılları arasında Erzurum'da ortaokul sayısı iki olarak bilinmektedir. Öğretmen sayısı ise ilk olarak 16 iken daha sonra bu sayı düşmüş ve akabinde 23 kişi olmuştur. Öğrenci sayısı ise yaklaşık beş kat artmıştır. Mezun sayısında iki kat artış görülmektedir.

1935-1936 yılı ortaöğretim için ayrılan bütçe ve dağılımları şu şekildedir; toplam bütçe 6264 lira, öğretmen maaşlarına 4464 lira, personel maaşlarına 1380 lira, diğer masraflara 420 lira olarak bütçe ayrılmıştır (BİUM, 1937, s. 173). Erzurum’da bulunan liselere 1937-1938 ders yılı için bütçeden 620.96 lira ödenek tahsis edilmiştir. Öğretmen maaşları 219.95 lira, personel maaşları 7942 lira, malzeme 2192 lira, iaae 9353 lira, tamirat için 2499 lira ve diğer masraflar için ise 180.87 lira ödenek ayrılmıştır. (BİUM, 1939, s. 231) 1936-1937’de Erzurum’da bulunan ortaöğretim kurumları için bütçeden 494.04 lira ödenek tahsis edilmiştir. Öğretmen maaşlarına 215.46, personel maaşlarına 7915, malzemelere 1283, iaaşeye 135.99, tamirata 150 ve diğer masraflara ise 2332 lira ödenek ayrılmıştır (BİGD, 1938, s. 217).

Tablo 6

1926- 1938 Yılları Arasında Mesleki ve Teknik Öğretim’de Öğretmen, Öğrenci ve Diploma Alanların Sayısı (BDİE, 1973, s. 75)

Yıl	Okul	Öğretmen	Öğrenci	Mezun
1926- 27	1	9	139	19
1934- 35	1	7	94	24
1939- 40	1	7	203	46

Erzurum’da bu dönemde sadece bir tane meslek ve teknik eğitim veren okul bulunmaktaydı. Öğretmen sayısında ise ikinci beş yılda azalmalar meydana gelmiştir fakat mezun sayısı beş yıllık süreler içinde artış eğilimi göstermiştir. 1938 yılında vilayet ve imar birliği bütçesi dahilinde Erzurum’a 94 adet okul, apartman ve hastane için 950 bin lira ödenek ayrılmıştır (Akşam Gazetesi, 18 Ağustos 1938, s. 8).

2.1. Millet Mektepleri ve Ulus Okullarının Faaliyetleri

Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren eğitime büyük bütçeler ayrılmış ve eğitimde yenileşme yoluna gidilmiştir. Türkiye’de 1 Kasım 1928’de 1353 sayılı “*Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun*” kabul edilmiştir. Bu kanun Resmi Gazete’de 3 Kasım 1928 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Resmi Gazete, 3 Kasım 1938, s. 6001-6004; Düstur, Tertip 3., s. 3). Harf Devrimiyle beraber ülkede okuma yazma seferberliği başlatılmıştır. Bu kapsamda Millet Mektepleri açılmıştır. 1928-29 yıllarında Erzurum’da 69 Millet Mektepi açılmıştır. 1930- 1931 yıllarında ise kırsal kesimlerde hızlı bir şekilde Millet Mektepleri’nin açıldığı görülmüştür. Bu dönemde toplam dersane sayısı 176’a yükselmiştir (Küçüküçürlü & Başkaya, 2014, s. 200). Erzurum Gazetesi’nin 13 Kasım 1930 tarihinde “*Millet Mektepleri*”haberinin içeriğinde; 1

Kasım 1930 Cumartesi gününden itibaren Millet Mekteplerinin yeniden açılacağı ve yeni kayıtların yapılacağı ifade edilmiştir (Erzurum Gazetesi, 13 Kasım 1930, s. 4).

Vilayet Meclisi Umumiyesi Ocak 1932 tarihli toplantısı, vali uhdesinde toplanmış ve Millet Mekteplerinde çalışan öğretmenlerin toplam maaşı için 10000 lira tahsis edilmiş, burada çalışan hademeler için ise 400 lira eklenmiştir (Erzurum Gazetesi, 11 Ocak 1932, s. 2). Vilayet Meclisi Umumiyesi on birinci toplantısı 10 Ocak 1932 tarihinde gerçekleştirmiş olup Millet Mektepleri, muallim ücreti ve harcamaları 5000 lira olarak kabul edilmiştir (Erzurum Gazetesi, 28 Mart 1932, s. 2). Millet Mekteplerinin açmış olduğu kurslar⁸ A ve B şeklinde olmuştur. Bu kurslarda kadın, erkek, genç ve yaşlı her kesimden kişi eğitim görüp diploma almışlardır. Latin harflerinin tüm yurtda öğretilmesi ve okuryazarlık oranının artırılması noktasında Millet Mektepleri'nin büyük katkısı olmuştur.

Tablo 7

Erzurum Millet Mektebi'nin Faaliyetleri 1928- 1935 (BİUM,1934, s.16 (BİUM, 1935, s. 30))

Yıllar	Dersane Adedi				Öğretmen Adedi				Devam Eden Kursiyer Sayısı			
	A		B		A		B		A		B	
	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K
1928-1929	125	11	13	2	125	11	13	2	4.381	398	512	115
1929-1930	99	17	44	8	100	16	45	7	3.335	579	1.234	164
1930-1931	156	17	57	7	161	12	59	5	5.402	440	1.523	165
1931-1932	56	14	42	4	60	10	44	2	2.040	368	1.262	89
1932-1933	52	7	25	3	55	4	27	1	2.242	168	682	52
1933-1934	12	2	14	5	15	-	15	-	458	54	114	-
1934-1935	21	4	25	6	25	6	25	6	497	85	117	36

⁸ A Dersanelerinde Arap ve Latin harfleriyle okuma yazma bilmeyen kişiler için dört aylık eğitim verilmiştir. B Dersanelerinde ise Latin harfi bilmeyen sadece Arap alfabesi bilen kişiler için açılan iki aylık eğitim verilen kurslardır. Resmi Gazete, 24 Kasım 1928, S.1048, s. 6101-6108.

Erzurum’da açılan Millet Mektepleri’nin 1928-1935 yılları arasında faaliyetleri ayrıntılı bir şekilde tabloda verilmiştir. Dersane, öğretmen ve kursiyer sayıları detaylı olarak tabloda gösterilmiştir. Devam eden kursiyer sayısı yıldan yıla azalmıştır. Muhtemelen okuma-yazma seferberliğinin olumlu olarak sonuçlandığının göstergesidir.

1934 yılında Erzurum Millî Eğitim Müdürlüğü tarafından vilayet merkezinde Çağlayan, Palandöken, Veyis Efendi ve Gazi Mekteplerinde erkekler için Millet Dershaneleri açılmıştır. Dersler cumartesi ve salı günleri olarak planlanmıştır. Okuryazar olmayanlar eğitim görmüştür (Erzurum Gazetesi, 24 Birincikanun 1934, s. 4). Erzurum’da açılan A ve B kursları ile okuma yazma seferberliği devam edilmiştir. 1934 yılında İsmet Paşa ve Cumhuriyet okullarında kadınlar için Millet Mektepleri açılmıştır. Bu iki okulda pazartesi ve perşembe günleri ders verilmiştir (Erzurum Gazetesi, 10 Birincikanun 1934, s. 4). Erkekler için ise Palandöken, Çağlayan, Veyis Efendi, Gazi Mekteplerinde kurslar açılmıştır. 1935 yılında ise Millet Mektepleri tamamen kaldırılmıştır (Küçüküçürlü & Başkaya, 2014, s. 200). 1935 yılından itibaren ise Erzurum’da Ulus Mektepleri açılmıştır.

Tablo 8

Erzurum Ulus Okullarının Faaliyetleri 1935-1938 (BİGD,1937, s.140; BİGD, 1938, s.142; BİUD, 1939, s.)

YILLAR	Dershane Sayısı				Öğretmen Sayısı		Devam Eden Kursiyer Sayısı			
	A		B		E	K	A		B	
	E	K	E	K			E	K	E	K
1935- 1936	8	2	1	-	9	1	420	52	64	-
1936- 1937	19	4	8	2	29	4	829	142	269	23
1937- 1938	26	2	1	1	27	3	845	45	35	20

Yukarıda yer alan tabloda Erzurum Ulus Okullarının 1935- 1938 yılları arasında A ve B dershaneleri, öğretmen ve kursiyer sayısı verilmiştir. Ulus Okulları genel olarak dershaneleri köyde açmışlardır. A Dershanesinde açılan kurslarda kursiyer sayısı yıldan yıla artış göstermiştir. B dersane sayısı ise 1936-1937 yılında artmış 1937-1938 yıllarında ise azalmıştır. Kadın öğretmen sayısı erkek öğretmen sayısından hep az olmuştur.

2.2. Erzurum Halkevi ve Faaliyetleri

Cumhuriyet döneminin en önemli eğitim kurumlarından biri de halkevleridir. 1931 yılında Türk Ocaklarının kendilerini feshetmesinden sonra 19 Şubat 1932’de Afyon, Ankara, Aydın, Bolu, Bursa, Çanakkale, Denizli, Diyarbakır,

Eminönü, Eskişehir, Konya, Malatya ve Samsun'da açılmıştır. Erzurum Halkevi 23 Şubat 1934 senesinde Nurluzade Şükrü'nün evinde faaliyete geçmiştir (BCA, Fon Kodu; 490.1.0.0, Yer No: 1005.879.1.) (Erzurum Gazetesi, 26 Şubat 1934, s. 1). Erzurum Halkevi'nin esas binaya taşınma serüveni 1937 yılında başlamıştır. 17 Şubat 1937'de Cumhuriyet Halk Partisi Merkezi tarafından yapılan inceleme sonucunda Erzurum Halkevi projesinin hazırlandığı keşif bedeli olarak 65.000 lira belirlendiği fakat eksiltmeye gidilerek ödenecek tutarın 10.000 lira olduğu belirtilmiştir (BCA, Fon Kodu; 30.10.0.0, Yer No: 70.459.1-13.).

Erzurum Halkevi'nin inşası için şehrin batısında bulunan kabristan sahası seçilmiştir. Bu alan 7.625 metrekarelik bir kısımda CHP tarafından satın alınmış ve Erzurum Halkevi binasının yapılması kararlaştırılmıştır (Murat & Okur, 2007, s. 71). CHP tarafından binanın yapılması için 27 Mayıs 1937'de 95.000 lira keşif bedeli ile eksiltmeye konulmuştur. Bu yapının müteahhit Mustafa Topçuoğlu olmuştur. Temmuz 1937'de ise halkın ve kurum amirlerinin katılımı ile Erzurum Halkevi'nin temeli atılmıştır (Kurun, 11 Temmuz 1937, s. 7).

10 Haziran 1937'de binanın yapılması için ilk ihale yapılmıştır. Erzurum Halkevi'nin binasının inşası için Başbakan İsmet İnönü tarafından Dâhiliye Vekilliğine yazılan yazıda Erzurum Halkevi için 60.000 liranın tahsis edildiğini bildirmiştir (BCA, Fon Kodu; 30.10.0.0, Yer No: 79.523.6.). 1938 yılının ilk yarısında 73.795 lira merkezden gelmiş, Erzurum'dan ise 11.000 lira gelmiş toplam 84.793 lira binanın yapımı için tahsis edilmiştir. Binanın bitmesi için ayrılan tahsisatın yetersiz alması durumunda geriye kalan paranın Erzurum tarafından karşılanması istenmiştir (Küçükoğurlu & Okur, 2007, s. 71).

Erzurum Halkevi faaliyete girdikten sonra Aralık 1934'te okuma salonu açılmıştır (Varlık Gazetesi, 20 Birincikanun 1934, s. 2). Halkevi tarafından 1935 yılında Muallim Mektebi'nde, Halk Dershaneleri açılmıştır. 19 Ocak 1935 tarihinde tek dershaneli bir ikmal kursu faaliyete başlamıştır. Kursun iki ay devam edeceği belirtilmiştir. Kursa Millet Mektebi'nden mezun olanların kabul edilmesine karar verilmiştir. Dersler iki saat Türkçe, bir saat Yurt Bilgisi, iki saat Hesap, bir saat Sağlık şeklinde planlanmıştır. Türkçe dersine İhsan Bey, Hesap dersine Salim Bey, Sağlık Bilgisi dersine Ziya Bey ve Yurt Bilgisine Şerif Bey'in ders vermesine karar verilmiştir (Erzurum Gazetesi, 14 Ocak 1935, s. 4).

Halkevlerinin bütçeleri "Halkevleri Talimatnamesi"ne göre mahalli kaynaklar tarafından sağlanması gerekirken, genel bütçeden tahsisat ayrılmıştır. 1935 yılında Türkiye geneli Halkevlerine ayrılan bütçe; 96.000 lira, 1936'da 479.880 lira, 1937'de 479.880 lira, 1938 yılında ise 479.880 lira halkevleri için ödenek ayrılmıştır. Aşağıdaki tabloda ise Erzurum Halkevi'ne ayrılan bütçe verilmiştir.

Tablo 9

Erzurum Halkevinin 1934- 1938 Yılları Arası Bütçesi (Yayla, Erzurum Halkevi Kültür Dergisi, 19 Şubat 1944, s. 47)

Yıl	Bütçe Lira	Kuruş
1934	1930	58
1935	2549	90
1936	2594	09
1937	6085	84
1938	3746	79

Erzurum Halkevi açıldıktan sonra şubelerinin aktif bir şekilde çalışmaları için bütçe hazırlanmıştır. Açıldığı ilk yıl bütçesi 1930 lira iken 1938 yılında bu bütçe 3746 liraya çıkarılmıştır. Bütçe artışıyla beraber Halkevi şehrin kültürel, ekonomik, eğitim vb. alanlarında gelişmeler sağlanmasına yardımcı olmuştur.

Erzurum Halkevinin açılışından sonra bu evlerin dokuz şubesi aktif bir şekilde “Halkevleri Talimatnamesi”ne göre çalışmalara başlamıştır. Vilayet dâhilinde halkı çeşitli konularda bilgilendirmek amacıyla; konserler, konferanslar ve özel günlerde kutlamalar yapılmıştır (Akter, 2018, s. 11-13). 1934- 1938 yılları arası Erzurum Halkevi şubelerinin faaliyetleri şu şekildedir:

Dil ve Edebiyat Şubesi: Başkanlığını Lise Edebiyat Öğretmeni Sıtkı Dursunoğlu yapmıştır (BCA, Fon Kodu; 490.1.0.0.0, Yer No: 984.815.2-22; Küçükuşurlu & Okur, 2007, s. 45). Bu şube tarafından 1934’te Erzurum tarihinin yeniden neşri için faaliyetlerde bulunulmuş ve etkin bir şekilde dil derlemeleri yapılmıştır (BCA. 490.1.0.0.0.984.815.2-9 ; Halkevlerinin 1934 Senesi Faaliyet Raporları Hulâsası, 1935, s. 42). 1935’de Türk Dil Kurumu’nca düzenlenen Dil Kurultayına temsilci göndermişler ve öz Türkçe kelime toplamışlardır. 93 Harbi yıl dönümü nedeniyle tabyalarda bir gösteri düzenlenmiştir. 3 Temmuz günü Erzurumlular tarafından Atatürk’ün Erzurum’a geliş tarihi bayram kabul edilip kutlanmıştır. Bu şube tarafından 1936 yılında çıkarılmak üzere Erzurum Salnâmesi’ne başlanmıştır (BCA. 490.1.0.0.0.984.815.2.). 1937’de yılında da etkin bir şekilde faaliyetlere devam eden şube 3 Temmuz tarihinde çeşitli etkinlikler yapmıştır (Küçükuşurlu & Okur, s. 64). Bu şube aracılığıyla tarihi konferanslar verilmiş ve öz Türkçe kelimeler toplanmıştır.

Güzel Sanatlar Şubesi: Başkanlığını Öğretmen Hulkiye yapmıştır (BCA.490.1.0.0.0.984.815.2-22) (Küçükuşurlu & Okur, 2007, s. 47). 1934’te ulusal musikin halk tarafından yaygınlaştırılması sağlanmıştır. 11 Kişilik bir koro oluşturulmuştur (BCA, Fon Kodu; 490.1.0.0.0, Yer No: 984.815.2-10.; Halkevlerinin 1934 Senesi Faaliyet Raporları Hulâsası, 1935, s. 42). 1935 yılında

bu şubenin üyesi az olduğu için yeterince faaliyet gerçekleştirememiştir. Buna rağmen bando takımı oluşturulmuştur (BCA, Fon Kodu; 490.1.0.0.0, Yer No: 984.815.2.). Şube, şehrin kültürel yaşamına katkılar sağlamak için Öğretmen Tevfik Medet Gil tarafından kadınlara nakış kursu, Öğretmen Saadet Güzel tarafından ise musiki dersleri verilmiştir (Erzurum Gazetesi, 24 Nisan 1943, s. 3).

Temsil Şubesi: Temsil Şubesinin Başkanı Hususi Muhasebe Müdürü Emin Zeki Coşkun'dur (BCA, Fon Kodu; 490.1.0.0.0, Yer No: 984.815.2.). 1934- 1935 yılları arasında iki piyes oynanmış ve gösteri kadrosu oluşturulmuştur (BCA, Fon Kodu; 490.1.0.0.0, Yer No: 984.815.2-10.) (Halkevlerinin 1934 Senesi Faaliyet Raporları Hülâsası, 1935, s. 42). 1935'te Erzurum'da sinema salonu olmadığı için şubenin faaliyeti çok az olmuştur (BCA, Fon Kodu; 490.1.0.0.0, Yer No: 984.815.2.).

Spor Şubesi: Öğretmen Tahsin Bey başkanlık görevini yerine getirmiştir (BCA, Fon Kodu; 490.1.0.0.0, Yer No: 984.815.2-10.) (Küçükkuşurlu & Okur, 2007). 1934'te halkın spora olan ilgisinin artırılması için futbol, cirit, binicilik ve ski faaliyetleri yapılmıştır (BCA, Fon Kodu; 490.1.0.0.0, Yer No: 984.815.2-10.) (Halkevlerinin 1934 Senesi Faaliyet Raporları Hülâsası, 1935). 1935'te kayak malzemesi için girişimlerde bulunulmuştur. Bu şube malzeme eksikliğinden dolayı etkin bir şekilde çalışmamıştır (BCA, Fon Kodu; 490.1.0.0.0, Yer No: 984.815.2.). Faaliyetlere katkı vermesi için bu şubeye 1935'de 250 liralık futbol topu İstanbul'dan getirilmiştir (BCA, Fon Kodu; 30.10.0.0, Yer No: 65.433.1-21).

Sosyal Yardım Şubesi: Bu şubenin Başkanlığını Numune Hastanesi Başhekimi Sabri Tahsin Sidal yapmıştır (BCA, Fon Kodu; 490.1.0.0.0, Yer No: 984.815.2-22) (Küçükkuşurlu & Okur, Tek Parti Döneminde Erzurum Halkevleri, 2007). 1934'te maddi durumu yetersiz olan yoksul halk ücretsiz muayene edilmiştir. 550 çocuk sünnet ettirilmiştir. Ankara ve İstanbul'da yaşayan yoksul Erzurumlu gençler için dernekler kurulmaya çalışılmıştır (Halkevlerinin 1934 Senesi Faaliyet Raporları Hülâsası, 1935, s. 42). 1935'te 187 maddi durumu kötü hastaya bakılmış ve 98 lira masrafları ödenmiştir. Erzurum Lisesi öğrencilerinden fakir olanların 80 liralık kitap masrafları karşılanmıştır. Okula giden maddi durumu kötü olan 10 çocuk için yurt tahsis edilmiştir. Cezaevinde bulunan mahkûmlar için 40 don, 40 gömlek ve 60 mintan satın alınmıştır (BCA, Fon Kodu; 490.1.0.0.0, Yer No: 984.815.2.).

1937 yılında Sosyal Yardım Şubesi üyelerinden olan doktorlar salı ve cuma günleri ücretsiz bir şekilde halkı muayene etmişlerdir. Muayene ve ilaçlar ücretsiz bir şekilde Halkevi tarafından karşılanmıştır (Doğu Gazetesi, 14 Ekim 1937, s. 2). 1937'de 485 yoksul hasta tedavi edilmiş 580 liralık ilaç ücreti Halkevi

tarafından karşılanmıştır. Bu şube yetim ve yoksul olan 27 öğrencinin barınma ve yemek ihtiyacını karşılamıştır. Yoksul olan kişilere de 200 liralık yiyecek yardımında bulunulmuştur (Doğu Gazetesi, 14 Kasım 1937, s. 5).

Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesi: Öğretmen İhsan Bey başkan olarak görev yapmıştır (BCA, Fon Kodu; 490.1.0.0.0, Yer No: 984.815.2-22). Erzurum Cezaevi'nde bulunan 60 mahkûma okuma eğitimi verilmiştir (BCA, Fon Kodu; 490.1.0.0.0, Yer No: 984.815.2.). 1935'te Medeni Bilgiler Kursu açılmıştır. 1935 yılı içerisinde gece dersleri verilmeye başlanmıştır (Halkevlerinin 1934 Senesi Faaliyet Raporları Hulâsası, 1935, s. 42). 1937 yılında 4 gece sınıfı açılmış ve 338 kişi bu derslere katılım sağlamıştır. Bu kişilerin okul araç ve gereçlerini bu şube karşılamıştır. Şubat ayında açılan gece dersleri Mayıs 1937'nin sonunda bitmiştir. 175 kişi başarılı olmuştur. Belgelerini ise dönemin Valisi Haşim İşçan vermiştir (Küçükkuşurlu & Okur, s. 63). 1938'de Halkevinde ilköğretim dersleri ve Fransızca kursu açılmıştır. Fransızca kursuna 32, ilköğretim kursuna ise 45 kişi katılım sağlamıştır (Küçükkuşurlu & Okur, s. 67).

Kütüphane ve Neşriyat Şubesi: Lise Müdürü Arif Şükrü başkan olarak görev yapmıştır (BCA, Fon Kodu; 490.1.0.0.0, Yer No: 984.815.2-22). 1935'te 300 ciltlik bir kütüphane meydana getirilmiş olup; Varlık Gazetesi yeniden neşredilmeye başlanılmıştır (Halkevlerinin 1934 Senesi Faaliyet Raporları Hulâsası, 1935, s. 42).

Köycülük Şubesi: Erzurum Halkevi Köycülük Şubesi vilayette ve kazalarda aktif olan dokuz şubeden biridir. Bu şubenin Başkanı Sıhhiye Müdürü Salim Cimilli'dir (BCA, Fon Kodu; 490.1.0.0.0, Yer No: 984.815.2-22). 1934'te köylüler için merkezi ve mülki idare arasındaki işlerini takibini yapmışlardır (Halkevlerinin 1934 Senesi Faaliyet Raporları Hulâsası, 1935). 1935'te maddi durumu kötü halk ile devlet arasında aracı olmuş ve ilaç tedariki konusunda yardımcı olmuşlardır (BCA, Fon Kodu; 490.1.0.0.0, Yer No: 984.815.2.). 1937'de Köycülük Şubesi ilçelerden gelen lise eğitimi gören maddi durumu kötü olan öğrenciler için bir pansiyon açılmış ve üç öğün yemek verilmiştir. Bu iş için harcanan para 327 liradır. 1938'de ise açılan bu pansiyon Yoksullar Kurumuna devredilmiştir (Küçükkuşurlu & Okur, 2007, s. 64). Bu şube tarafından köylere geziler düzenlenmiştir. Halk tarım ve hayvancılık konusunda bilgilendirilmiştir. Maddi durumu yetersiz olan öğrencilere ise çeşitli yardımlarda bulunulmuştur.

Müze ve Sergi Şubesi: Tarihçi Abdurrahim Şerif Beygu başkandır (Küçükkuşurlu & Okur, 2007, s. 48). 1934'te bu kolun çalışmaları henüz istenilen düzeye ulaşmamıştır (Halkevlerinin 1934 Senesi Faaliyet Raporları Hulâsası, 1935). 1935'de Tutum ve Ekonomi Cemiyeti tarafından yerli mallar sergisi düzenlenmiştir (BCA, Fon Kodu; 30.10.0.0, Yer No: 65.433.1-23).

SONUÇ

Erzurum'a Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren eğitim alanında kamu harcaması ve yatırımları yapılmıştır. Şehirlerin gelişmişlik düzeyi, aynı zamanda bu şehirlerde verilen eğitim düzeyleriyle doğrudan ilgilidir. Bu çerçevede 1928-1938 yılları arasından sosyo-kültürel ve eğitim alanında Erzurum'da tespit edilebildiği kadarıyla önceki yıllara nazaran kamu harcaması ve yatırımları artmıştır. Ancak niceliksel olarak meydana gelen bu artışın niteliğe ne derece yansıdığına dair herhangi bir veri bu dönemde tespit edilememiştir. Daha sonraları ise bu kurumlardan mezun olanların değişik kamu görevlerinde istihdam oldukları göz önüne alındığında değişimlerin mahiyeti hakkında fikir sahibi olunabilir. Kamu bürokrasisindeki ameli ihtiyaçların karşılanması için okullaşmanın son derece önemsendiği Cumhuriyet'in ilk yıllarında bu doğrultuda Erzurum'da açılan okullar önemli bir işlev icra etmişlerdir.

Harf İnkılabı kabulü sonrası kamu kurum ve kuruluşları hızlı bir şekilde yeni harflere uyum için çalışmalarına başlamıştır. Erzurum'da 1929 yılından itibaren Millet Mektepleri aracılığıyla yeni harfler halka öğretilmeye başlanmıştır. Özellikle 1929 Dünya Ekonomik Krizi ve Osmanlı'dan kalan dış borçlar sebebiyle Milli Eğitim Bakanlığı'nın Millet Mektepleri için ayırdığı bütçenin azalmasına neden olmuştur. 1935 yılından itibaren ise Erzurum Ulus okulları açılmıştır. Açılan okullar, okulları destekler bir mahiyete sahip olan Millet Mektepleri ile Ulus Okulları Erzurum'da okullaşma ve okuma yazma oranının artmasına zemin hazırlamıştır.

Erzurum merkez ve kazalarında formel eğitimin verildiği temel ve orta düzey eğitimin yanı sıra halkevlerinin açılması ile okuma yazma seferberliğine devam edilmiş, Halk Dershaneleri şubesi köylerde kurslar açmıştır. Halkevlerinin şubeleri aracılığı ile şehrin kültürel, sosyal ve ekonomik hayatına büyük katkılar sunulmuştur. Yeni kurulan Cumhuriyet'in mana ve mahiyetinin taşrada özümsemesi için kurulan halkevleri okuryazar sayısının artırılması ve kırsal nüfusun da meydana gelen siyasal, kültürel ve sosyo-ekonomik gelişmelerden haberdar olması bakımından önemli bir işleve sahip olmuştur. Bu bağlamda Erzurum'a bağlı bazı ilçelerde Halkevlerinin şubelerinin açılması kayda değer bir gelişme olarak telakki edilebilir. Bu kapsamda 1928-1938 yılları arasında Erzurum'a eğitim alanında büyük ödenekler tahsis edilmiş hem personeller görevlendirilmiş hem de yeni eğitim kurumları açılarak okullaşma oranı artırılmıştır.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, Fon Kodu; 490.1.0.0.0, Yer No: 984.815.2-9.

BCA, Fon Kodu; 490.1.0.0.0, Yer No: 984.815.2.

BCA, Fon Kodu; 490.1.0.0.0, Yer No: 984.815.2-10.

BCA, Fon Kodu; 30.10.0.0, Yer No: 65.433.1.

BCA, Fon Kodu; 30.10.0.0, Yer No: 70.459.1-13.

BCA, Fon Kodu; 30.11.1.0, Yer No: 44.35.3

BCA, Fon Kodu; 30.10.0.0, Yer No: 79.523.6.

BCA, Fon Kodu; 490.1.0.0.0, Yer No: 984.815.2.

BCA, Fon Kodu; 490.1.0.0, Yer No: 1005.879.1.

BCA, Fon Kodu; 30.11.1.0, Yer No: 66.30.9.

BCA, Fon Kodu; 30.11.1.0, Yer No: 82.37.16.

BCA, Fon Kodu; 30.18.1.2, Yer No: 53.26.10.

Resmi Gazete ve Diğer Gazeteler

Resmi Gazete, 06 Mart 1924, Sayı:63, s.6.

Resmi Gazete, 04 Nisan 1926, Sayı:339, s. Ek.

Resmi Gazete, 3 Teşrinisani 1928, Sayı:1030, s.6001-6002.

Resmi Gazete, 24 Kasım 1928, S.1048, s. 6101-6108.

Akşam, 18 Ağustos 1938, Sayı:7126, s.8.

Doğu, 30 Aralık 1937, Sayı:24, s.2.

Doğu, 14 Ekim 1937, Sayı:1, s.2.

Doğu, 14 Kasım 1937, Sayı:2, s.5.

Doğu, 28 Mart 1938, Sayı:98, s. 2.

Erzurum, 13 Ekim 1930, Sayı: 3217, s.4.

- Erzurum, 13 Kasım 1930, Sayı:3220, s.4.
Erzurum, 16 Kasım 1931, Sayı:3270, s.4.
Erzurum, 11 Ocak 1932, Sayı:3278, s.2.
Erzurum, 28 Mart 1932, Sayı:3288, s.2.
Erzurum, 27 Şubat 1933, Sayı: 3335, s.2.
Erzurum, 11 Aralık 1933, Sayı: 3376, s.4.
Erzurum, 24 Aralık 1934, Sayı:3429, s.4.
Erzurum, 26 Şubat 1934, Sayı:3387, s.1.
Erzurum, 28 Mayıs 1934, Sayı:3399, s.2.
Erzurum, 10 Aralık1934, Sayı:3427, s.4.
Erzurum, 14 Ocak 1935, Sayı:3431, s.4.
Erzurum, 2 Ocak 1936, Sayı:3478, s.2.
Erzurum, 1 Nisan 1937, Sayı:3540, s.4.
Erzurum, 22 Nisan 1937, Sayı:3543, s.4.
Erzurum, 30 Ocak 1941, Sayı:3677, s.1.
Erzurum, 24 Nisan 1943, Sayı:3790, s.3.
Kurun, 13 Eylül 1936, Sayı:6709, s. 8.
Kurun, 11 Temmuz 1937, Sayı:7003, s.7.
Milliyet, 19 Şubat 1932, Sayı:2164, s.1.
Son Posta, 23 Temmuz 1938, Sayı:2866, s.5.
Ulus, 11 Temmuz 1937, Sayı:5730, s.5.
Vakit, 19 Eylül 1929, Sayı:4200, s.2.
Varlık, 20 Aralık 1934, Sayı: 1239, s.2.

Telif Eserler

- Akdoğan, A. (2011). *Kamu Maliyesi*. Gazi Kitabevi.
Akman, T. K. (2011). *Kamu Maliyesine Giriş*. İlya İzmir Yayınları.

- Akter, A. (2018). Halkevleri bütçesi için bir deneme: Gelir-gider tablosunun tespiti. *Atatürk Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 16 (63), 1-50.
- Akyüz, Y. (1999). *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1999'a)*. Alfa Yayınları.
- Aydın, S. & Çaçkurlu E. (2013). *Kamu Maliyesi*. 2. Baskı, Gazi Kitabevi.
- Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (BİUM). (1996). *İstatistik Göstergeler 1923-1995*. Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- BİUM (1933). *Maarif 1923-32 İstatistikleri*. Devlet Matbaası.
- BİUM (1934). *Maarif 1928-33 Millet Mektepleri Faaliyeti İstatistiği*. Devlet Matbaası.
- BİUM (1935). *Maarif 1928-35 Millet Mektepleri Faaliyeti İstatistiği*. Hüsnütabiat Matbaası.
- BİGD (1937). *Kültür 1935-1936 İstatistiği*. Mehmed İhsan Matbaası.
- BİUD (1938). *Kültür 1936-1937 İstatistiği*. Sakarya Matbaası.
- BİUD (1939). *Maarif 1937-1938 İstatistiği*. Suhulet Basımevi.
- DİE (1973). *Milli Eğitimde 50 Yıl 1923- 1973*, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- Binbaşıoğlu, C. (2009). *Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi*. Anı Yayıncılık.
- Erzurumluların Büyük Başbakanımız General İsmet İnönü'nüden Dilekleri*, (1935). Varlık Matbaası.
- Gazi M. Kemal. (2012). *Nutuk Söylev (1920-1927)*. C. II, TTK.
- Gündoğdu, Ş. (2013). *Bitlis ve Bitlis Halkevi (1943-1951)*. Yüksek lisans tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Halkevlerinin 1934 Senesi Faaliyet Raporları Hulâsası*, (1935). Ulus Basımevi.
- Kuşci, A. (2021). *Türk Eğitim Tarihi (1923-1950)*. İksad Yayınları.
- Küçükkuşurlu, M. Okur, M. (2007). *Tek Parti Döneminde Erzurum Halkevleri*. Derya Kitabevi.
- Küçükkuşurlu, M. (2008). *Erzurum Belediyesi Tarihi I*. Dergâh Yayınları.
- Maarif Vekâleti Mecmuası. (1929). S. 17, s. 75.

- Maliye ve Gümrük Bakanlığı (1992). *Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleştirmeleri (1924-1991)*. Maliye ve Gümrük Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü.
- Orhaner, E. (2007). *Kamu Maliyesi*. Siyasal Kitabevi.
- Ortaylı, İ. (2014). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. Timaş Yayınları.
- Öner, E. (2015). *Kamu Maliyesi*. Nobel Yayınları.
- Özalp, R. & Ataüenal A. (1977). *Türk Milli Eğitim Sisteminde Düzenleme Teşkilatı (Talim ve Terbiye Kurulu-Milli Eğitim Şurası)*. Milli Eğitim Basımevi.
- Pehlivan, O. (2018). *Kamu Maliyesi*. Celepler Matbaacılık.
- Seyidoğulu, H. (2002). *Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük*. 3. Baskı, Güzem Can Yayınları.
- Tekeli, İ. & İlkin, S. (1999). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*. TTK.
- Toksoy, N. (2007). *Halkevleri; Bir Kültürel Kalkınma Modeli*. Orion Yayınevi.
- Ulusoy, A. (2018). *Maliye Politikası*, Umuttepe Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: This study aims to identify the public expenditures and investments made in the field of education in Erzurum between 1928 and 1938. This study aims to shed light on this period by revealing the economic, social and cultural contributions of public investments and expenditures to Erzurum. The main reason for taking the city in question into consideration is that no previous research has been conducted on public expenditures and investments in this area.

Method: The study titled "Public Expenditures on Education in Erzurum in the Context of Physical Spaces and Personnel in the Republican Period (1928-1938)" has an academic approach in terms of the analysis of texts and the comparative use of sources. The study follows a systematic chronology and the developments made in the field of education in the Republican period are written within a system. The study will try to analyze the financial and social system of the cities as a whole based on general elements. The public expenditure and investment decisions of the state will have direct or indirect effects on the welfare of the society and the distribution of welfare within the country, regions and individuals.

Findings: In accordance with the nature of the modern state, after the establishment of the Republic, zoning works and operations, which were mostly managed by foundations during the Ottoman Empire, were taken under the state's responsibility and carried out by public institutions and organizations. The Republican era led to a significant increase in public expenditures and investments in the field of education. As a result, the public expenditures and investments made between 1928 and 1938 were not sufficient, contributed to the development of the city in terms of education, but are very important in terms of preparing the ground for later public expenditures. Investments in education accelerated with the Alphabet Revolution in 1928 and literacy courses were opened for women in some schools and for men in others. During this period, new institutions such as primary, secondary and high schools were opened. With the opening of the Erzurum People's House, it was instrumental in the modernization of the people in areas such as history, language, economy and education.

Conclusion and Discussion: During the Republican era, public expenditures and investments all over the country created strong ties between the people and the state. During this period, a total spending and investment policy was implemented for the development of the regions and for a more modern country. Significant expenditures and investments were made in the field of education in Erzurum between 1928 and 1938. The literacy mobilization that started with the alphabet revolution continued with the opening of new schools. In 1934, with the opening of Erzurum Halkevi, important work was carried out through the Language and Literature, Fine Arts, Representation, Sports, Social Assistance, Public Classroom and Courses, Library and Publication, Peasantry, History and Museum Branches. The branches not only carried out important work in areas such as history, language, social life and daily life, but also contributed greatly to public education.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.62467>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	14.11.2022	Submitted date
Kabul tarihi	25.01.2023	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.03.2023	Online publishing date

Atf Bilgisi / Reference Information

Olmez, M. & Karakılçık, Y (2023). Organize Sanayi Bölgeleri için Çift Denetimli İyi Yönetişim Model Önerisi (Alan Araştırmasına Dayalı bir Değerlendirme). *Journal of History School*, 62, 183-213.

ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİ İÇİN ÇİFT DENETİMLİ İYİ YÖNETİŞİM MODELİ ÖNERİSİ¹ (Alan Araştırmasına Dayalı Bir Değerlendirme)

MEHMET ÖLMEZ² & YUSUF KARAKILÇIK³

Öz

Ülkemizde kurumlaşması 1960'lı yıllara dayanan Organize Sanayi Bölgeleri (OSB'ler) zaman içinde hem sayı olarak artmış hem de ölçek ve kapsam olarak büyümüş, ülkenin tüm bölgelerine yayılmıştır. Süreç içinde ve yeni gelişmeler bağlamında önemli değişikliklere uğrayan OSB'lerin yönetim yapıları ve işlevleri, küresel ve bölgesel gelişmeler karşısında yetersiz kalmaya başlamıştır. OSB'lerin yönetsel sorunlarını çözmek ve daha etkili-işlevsel bir kurumsal yapı oluşturmak için iyi yönetişimi ve katılımcılığı esas alan yeni bir yönetim modeline ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Zira yönetişim; katılımcılık, şeffaflık, hesap verebilirlik ve etkililik-verimlilik gibi çağdaş yönetim ilkelerini esas alan, çok aktörlü bir yapı öngörmektedir. Bu çalışma ile OSB'lerin geleneksel yönetim anlayışı yerine, iyi yönetişim anlayışını esas alan yeni bir modelin uygulanabilirliği irdelenmekte ve "çift denetimli bir iyi yönetişim modeli" önerilmektedir. Bu doğrultuda, literatür taramasına ek olarak OSB'lerde iyi yönetişim uygulanmasını öngören ve önerilen iyi yönetişim modelinin olası etkilerini ölçümlemeyi amaçlayan bir alan araştırması (anket uygulaması) yapılmıştır. Alan araştırması kapsamında Sanayi ve Teknoloji Bakanlığına bağlı işletme halindeki 249 OSB'den her ili

¹ Bu makale, birinci yazarın İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü tarafından Nisan 2022'de kabul edilen doktora tezinden üretilmiştir. Etik kurul onayı İnönü Üniversitesi'nde, 19.11.2020 tarih, 2020/20-8 sayı ve 21. toplantı numarası ile alınmıştır.

² Öğr. Gör. Dr. İnönü Üniversitesi, Malatya OSB MYO, olmez23@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-1462-1241

³ Prof. Dr. İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, yusuf.karakilcik@inonu.edu.tr, Orcid: 0000-0001-9599-6290

temsil edecek şekilde 139 OSB bölge müdürüne yargısal örnekleme yöntemi kullanılarak anket çalışması uygulanmıştır. Yapılan literatür taraması ve alan araştırması sonucunda OSB'lerin yönetim yapısına yönelik önerilerde bulunulmuştur. Bu kapsamda önerilen "Çift Denetimli İyi Yönetişim Modeli" ile OSB'lerin daha etkili yönetileceği ve daha verimli hizmet sunulacağı varsayılmaktadır. "Çift Denetimli İyi Yönetişim Modeli" önerisinde özellikle hiyerarşik bir sistemin yerine etkileşimin olduğu, karşılıklı çatışma yerine uyumun bulunduğu, dikey ilişki yerine yatay ilişkilerin uygulandığı ve tek bir oyunculu yönetim sistemi yerine çok aktörlü bir yönetimin belirleyici olduğu bir yapı kurgulanmıştır. Bu iyi yönetim modeli daha şeffaf, katılımcı, işbirlikçi, çift denetimli, etkililik ve verimlilik ilkesi doğrultusunda geliştirilmiş bir modeldir. OSB'lerde "Çift Denetimli İyi Yönetişim Modeli" ile yetki ve sorumlukların farklı aktörlere dağıtılması ve işbirliği içerisinde ortaklaşa bir yönetimin yürütülmesi sağlanmış olacaktır.

Anahtar Kelime: Yönetişim, OSB, OSB Yönetimi, Çift Denetim, İyi Yönetişim.

Double Audit Good Governance for Organized Industrial Zones Model Proposal (An Evaluation Based On Field Research)

Abstract

Organized Industrial Zones (OIZs), which were institutionalized in our country in the 1960s, have increased both in number and in scale and scope over time, and have spread to all regions of the country. The management structures and functions of OIZs, which have undergone significant changes in the process and in the context of new developments, have begun to fall short in the face of global and regional developments. It is thought that a new management model based on good governance and participation is needed in order to solve the managerial problems of OIZs and to create a more effective-functional institutional structure. Because governance; It envisages a multi-actor structure based on contemporary management principles such as participation, transparency, accountability and effectiveness-efficiency. In this study, the applicability of a new model based on good governance understanding instead of traditional management approach of OIZs is examined and a "double audited good governance model" is suggested. In this direction, in addition to the literature review, a field study (survey application) was conducted, which predicts the implementation of good governance in OIZs and aims to measure the possible effects of the proposed good governance model. Within the scope of the field research, a questionnaire was applied to 139 OIZ regional directors, representing each province, out of 249 OIZs operating under the Ministry of Industry and Technology, using the judicial sampling method. As a result of the literature review and field research, suggestions were made for the management structure of OIZs. It is assumed that OIZs will be managed more effectively and more efficient service will be provided with the "Double Audit Good Governance Model" proposed in this context. In the proposal of the "Good Governance Model with Double Audit", a structure in which there is interaction instead of a hierarchical system, harmony instead of mutual conflict, horizontal relations instead of vertical relations, and multi-

Organize Sanayi Bölgeleri İçin Çift Denetimli İyi Yönetişim Modeli Önerisi

actor management instead of a single-player management system is designed. This good governance model is a more transparent, participatory, collaborative, double-supervised model developed in line with the principle of effectiveness and efficiency. With the "Double-Audit Good Governance Model" in OIZs, authorities and responsibilities will be distributed to different actors and a joint management will be carried out in cooperation.

Keywords: Governance, OIZ, OIZ Management, Double Audit, Good Governance.

GİRİŞ

Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri, öncelikle üretim ve sanayide eriştikleri düzey ile doğru orantılıdır. Gelişmiş ülkeler denildiğinde ilk akla gelen o ülkenin ekonomik refah seviyesi ve sanayi sektörünün gelişmişlik düzeyi olmaktadır. Sanayinin gelişmesi de önemli ölçüde organize sanayi bölgelerinin gelişmesine bağlıdır. Sanayileşme sürecinde şehir ve şehir planlaması açısından önemli bir konumda olan OSB'ler ekonomik kalkınmada bazı ülkelerde bir devlet politikası, bazı ülkelerde özel sektör projesi, bazı ülkelerde ise yerel yönetim meselesi olarak görülmektedir.

Türkiye'deki OSB'ler, dünya genelindeki OSB'lerle birçok yönden benzerlik gösterirken, bazı yönlerden de farklılık arz etmektedir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünya genelindeki OSB'lerde yaşanan gelişmeler ülkemizde 1960'lardan sonra yaşanmıştır. Öte yandan OSB'lerin kurumsal yapısıyla ilgili ayrıntılı düzenleme 12 Nisan 2000 tarih ve 4562 Sayılı OSB Uygulama Yönetmeliği ile hayata geçirilebilmiştir.

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının 2020 yılı faaliyet raporuna göre ülkemizde (her ilde en az bir adet olmak üzere) tüzel kişiliğe sahip 325 adet OSB bulunmaktadır. Bu OSB'lerin kuruluş dönemleri, büyüklükleri ve işleyişleri açısından yönetim sistemleri de farklıdır. Organize Sanayi Bölgeleri Uygulama Yönetmeliği'nin 7'nci maddesinde OSB'lerin kuruluşu başlangıçta "müteşebbis heyet" yönetim sistemi iken, işletme haline geldikten sonra "genel kurul" yönetim sistemine dönüşmüştür. Bu iki farklı yönetim sisteminde de OSB'lerin organları müteşebbis heyet/genel kurul, yönetim kurulu, denetim kurulu ve bölge müdürlüğü şeklindedir.

OSB'lerin klasik yönetim modelinden iyi yönetişim modeline geçişte, özellikle yönetmelik ve kanunların yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Bu anlamda Organize Sanayi Bölgeleri Uygulama Yönetmeliği üzerinde 3 Temmuz 2020 tarihinde önemli değişiklikler yapılmıştır (OSBUY, 2020). Ancak yapılan bu düzenlemeler iyi bir yönetişim sistemi bağlamında halen yetersiz kalmaktadır. Bu

çalışma ile iyi yönetişime dayalı yeni bir model önerisi üzerine alan araştırması yapılmış ve özgün önerilerde bulunulmuştur.

Organize Sanayi Bölgesinde Kurumsal Yapı ve İşleyiş

OSB'ler, planlı ve programlı bir sanayileşme amaçlayan, kentleşmeyi yönlendiren, çevreyi koruyan, işsizliği azaltan ve dengeli bir bölgesel kalkınma olanağı sunan planlı-projeli coğrafi mekânlardır. Özellikle sanayi işletmelerinin ihtiyaç duyduğu altyapı ve iletişim-ulaşım hizmetlerine sahip bu mekânlar günümüzde ülkelerin en önemli üretim ve pazarlama alanlarına dönüşmüştür.

OSB'lerin kuruluş ve yönetim türleri ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Bazı ülkelerde OSB'ler kar amacı ile kurulurken bazı ülkelerde devletin sosyal destek projeleri kapsamında kurulmaktadır. OSB'ler, ABD'de kar amaçlı ve özel bir yönetim sistemine sahipken İngiltere'de devlet merkezli bir yönetim sahiptir. Fransa, İtalya, Hollanda ve Belçika gibi ülkelerde ise yerel yönetimler ve mahalli idarelerin işbirliğine dayalı bir yapı ile yönetilmektedir. Ülkemizdeki OSB'lerde ise kuruluş ve gelişme süreci farklı iki yönetim sistemi olan müteşebbis heyet ve genel kurul sistemi bulunmaktadır (Dağlar, 2014, s.8).

Organize Sanayi Bölgesi Kavramı ve Gelişimi

Organize Sanayi Bölgeleri (OSB) kavramı, ilk olarak 1896 yılında Birleşik Krallıkta ve 1899'da ise Amerika Birleşik Devletleri'nde bir fikir olarak ortaya çıkmıştır. ABD'de ilk OSB uygulamaları, özel sektör tarafından kâr amacı ile gerçekleştirilmiştir. İkinci Dünya Savaşı ile birlikte OSB'ler gelişmekte olan ülkelerde KOBİ'lerin gelişimine katkı sağlamak amacıyla kamu yatırımı olarak örgütlenmiştir. Türkiye'de ise ilk OSB 1962 yılında Bursa ilinde kurulmuştur (Dağlar, 2014, s.5).

4562 Sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu'nda OSB'ler şöyle tanımlanmaktadır: Sanayinin uygun görülen alanlarda yapılanmasını sağlamak, çarpık sanayileşme ve çevre sorunlarını önlemek, kentleşmeyi yönlendirmek, bilgi ve bilişim teknolojilerinden yararlanmak, sanayi türlerinin belirli bir plan dâhilinde yerleştirilmesini ve geliştirilmesini sağlamak amacıyla oluşturulan mal ve hizmet üretim bölgeleridir. İlk önce batıda geliştirilen ve kalkınmanın önemli göstergelerinden biri olarak görülen OSB'lerin öncelikli amacı bölgesel kalkınmayı teşvik etmek, düzenli sanayileşmeyi sağlamak, çevreyi korumak ve kentleşmeyi yönlendirmektir (Dağlar, 2014: s.6). Aynı zamanda OSB'ler kümeleme çalışmaları sonucu düzenlenmiş bölgeler kapsamında bünyesinde yer alan işletmelerin performans hedeflerini gerçekleştirebilmesi için birtakım destekler sunmaktadır (Coté ve Cohen-Rosenthal, 1998, s.188).

Organize Sanayi Bölgeleri İçin Çift Denetimli İyi Yönetişim Modeli Önerisi

OSB'ler, çatısı altında bir araya gelen işletmelerin hava kirliliği ve atıklarını azaltırken bünyesindeki işletmelerin performansını arttırmayı hedeflemektedir (Gibbs ve Deutz, 2005, s.454). Çünkü İşletmeler bir arada bulunması ile tek başına sağlayacağı bireysel fayda toplamından daha büyük bir ortak fayda ortaya çıkarılabilmektedir (Saikku, 2006, s.7). Bu bağlamda OSB'ler, bölgelerin kentleşme ve sanayileşme ilişkilerinin düzenlenmesi açısından önemli mekânlardır. OSB'lerden önce kurulan her işletme çevreyi olumsuz etkilemekte, yerleşim yerlerine ve tarımsal alanlara daha fazla zarar vermekte idi. OSB kavramı ile birlikte işletmelerin daha kolay ve ucuz üretim yapmaları, düşük maliyetli altyapı hizmetlerinden yararlanmaları sağlanmıştır (Cote ve Cohen-Rosenthal, 1998, s.181). Çevre üzerindeki baskılar azalırken, tarımsal alanlar daha bilinçli şekilde korunmaya başlanmıştır.

Ülkemizde ve dünya genelinde OSB'lerin kuruluş ve daha sonraki yıllarda gelişim süreçlerine bakıldığında OSB'lerin düzenli sanayileşme ile birlikte bölgelerin gelişimi açısından yeni yatırımların oluştuğu, istihdam olanaklarının arttığı ve bölgesel kalkınma farklılıkların azaldığı görülmektedir. Ülkemizde OSB'lerin gelişimine yönelik Beş Yıllık Kalkınma Planları ile daha planlı ve teşvik destekli politikalar yürütülmektedir (Dertli, 2020, s.67). Ayrıca gelecek dönemlerde OSB'lerin topluma ve çevreye zarar vermemesi için Bakanlık, OSBÜK ve ülkemizdeki tüm OSB'lerin işbirliğinde çevre dostu teknolojilerin geliştirilmesi ve "Yeşil OSB'lerin" yaygınlaştırılması amaçlanmakta, OSB'lerde işbirliğine ve ortaklaşmaya dayalı iyi yönetim modelleri üzerinde durulmaktadır.

Organize Sanayi Bölgelerinin Mevcut Yönetim Yapısı ve İşleyişi

OSB'lerin mevcut yönetim yapısı kuruluş aşamasında müteşebbis heyet iken, işletme aşamasına geçtikten sonra genel kurul sistemine dönüşmektedir (Sarı, 2021, s.19). OSB'lerin organları; yönetim kurulu, denetim kurulu ve bölge müdürlüğünden oluşmaktadır. Müteşebbis Heyet, OSB'lerin en üst karar organıdır (Cansız, 2010, s.29-37). Yönetim Kurulu, yürütme organı olup kanun, yönetmelik, kuruluş protokolü ve benzeri düzenlemeler ile müteşebbis heyet ve genel kurulun kararları çerçevesinde OSB'nin sevk ve idaresini yürütmekle görevli organdır. Denetim Kurulu ise, OSB'nin kurum içi denetimiyle görevli bir organ olup müteşebbis heyetin veya genel kurulun kendi üyeleri arasından seçeceği iki asil, iki yedek üyeden oluşmaktadır (OAİB, 2021).

Organize Sanayi Bölge Müdürlüğünün idari yapısına gelince; bölge müdürü ile yeteri kadar idari ve teknik personelden oluşmaktadır. Ek olarak, Organize Sanayi

Bölgeleri Üst Kuruluşu olan OSBÜK ise OSB'lerin kendi aralarında yardımlaşmalarını ve ortak sorunlarını çözüme kavuşturmalarını sağlamak amacıyla kurulmuş, tüzel kişiliğe sahip bir çatı yapısıdır. Bu çatı yapının kuruluş protokolü OSB'lerin katılımıyla hazırlanmış ve bakanlık tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir (Aktaş, 2019, s.81).

Müteşebbis heyet, OSB'lerin kuruluşunda yer alan kurumların yetkilileri arasından seçilen on beş asıl ve on beş yedek üyeden oluşmaktadır. Müteşebbis heyet üyelerinin görev süresi dört yıldır. OSB'lerin kuruluş aşamasında en üst ve en etkili karar alma mercii olan müteşebbis heyet yılda en az 4 defa başkan veya başkanvekili başkanlığında salt çoğunluk ile toplanır. Bu toplantıdan alınan kararlar katılımcıların yarısından bir fazlasının oyu ile kabul edilir. Oyların eşitliği halinde müteşebbis heyet başkanının oyuna öncelik verilir. OSB'lerin kuruluşuna ilişkin ilgili mevzuatta yer alan düzenlemelerin yerine getirilmesinden sonra, yapılan toplantı sonucunda alınan karar doğrultusunda müteşebbis heyet görev ve sorumluklarını genel kurula vererek OSB'lerin en üst karar organı genel kurul olur (Sarı, 2021, s.19-20).

Organize Sanayi Bölgeleri Uygulama Yönetmeliği'nin 11. Maddesine göre genel kurul toplantıları her yıl mali ve dört yılsonunda ise seçimli genel kurul olarak yapılmaktadır. Genel kurul toplantıları olağan veya olağanüstü olmak üzere iki şekilde yapılabilmektedir. Genel kurulun seçmiş olduğu yönetim kurulu dört yıl boyunca OSB'lerin yönetiminden sorumlu olan ikinci önemli organdır.

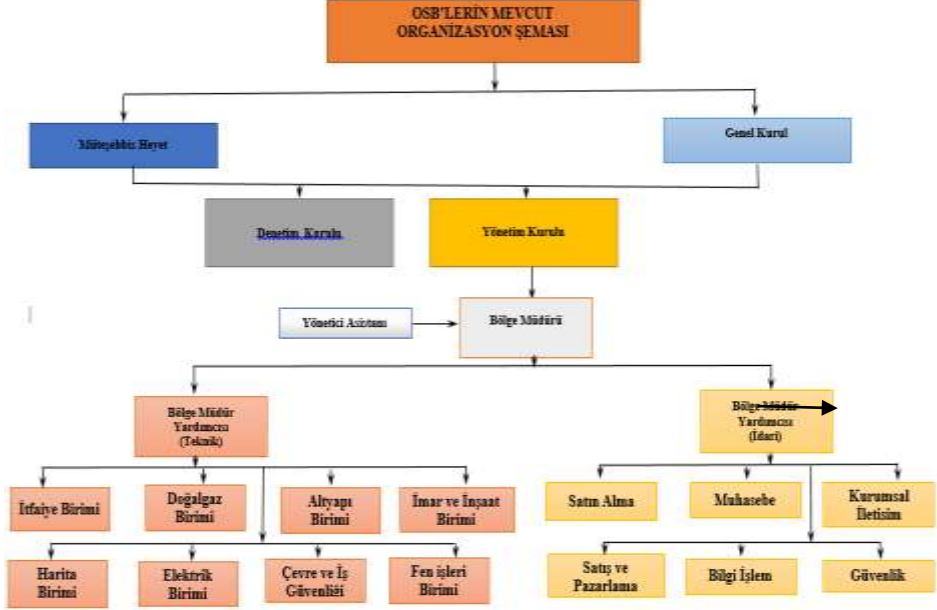
Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu Uygulama Yönetmeliği'nde, OSB'lerin **yönetim kurulu**, müteşebbis heyet yönetim sisteminde 5 kişi iken, genel kurul sisteminde OSB'lerin büyüklüğü, ihtiyacı ve mevcut durumlarına göre en fazla 11 kişi ile sınırlandırılmıştır. Yönetmeliğe göre yönetim kurulu olağan toplantıları ayda en az iki defa yapılmalıdır.

Organize Sanayi Bölgeleri Uygulama Yönetmeliği'nin 29. Maddesi gereği, **denetim kurulu**, müteşebbis heyet /genel kurul üyeleri arasından 4 yıllık bir görev için seçilen iki asıl ve iki yedek üyeden oluşmaktadır. OSB'lerde denetim kurulu üyesi olabilmek için "yönetim kurulu üyeleriyle iş ortaklığı ve üçüncü dereceye kadar kan bağıının olmaması, yönetim kurulu üyeliği ya da bölge müdürlüğü görevinde bulunmaması gerekir. Yönetmeliğe göre denetim kurulunun ana görevi, OSB yönetimlerini mali, personel ve şikâyet durumları bakımından denetlemek ve denetim raporu hazırlamaktır.

OSB'lerde bölge müdürlüğünün idari yapısı bölge müdürü ile idari ve teknik personelden oluşmaktadır. OSB'lerin en üst idari organı olan **bölge müdürlerinin** ataması Organize Sanayi Bölgeleri Uygulama Yönetmeliği'nin 7.

Organize Sanayi Bölgeleri İçin Çift Denetimli İyi Yönetişim Modeli Önerisi

maddesi gereği yönetim kurulu tarafından yapılmaktadır. İlgili OSB mevzuatı gereği bölge müdürleri, OSB'nin kuruluş sürecini örgütlemek ve OSB'deki işleri yürütmek üzere yönetim kurulunca yetkilendirilmektedir.

Şekil 1. OSB'lerin Mevcut Yönetim Şeması (<https://osbuk.org.tr>)

Yönetişim Kavramı Ve İyi Yönetişim

Yaklaşık son 30 yıldır yönetim alanında tartışılan ve bazen gündemin üst sıralarına çıkan yönetim sözcüğü, geleneksel yönetim sözcüğüne benzese de içerik ve anlam olarak ondan oldukça farklı bir anlama sahiptir. Teoride henüz oturmuş ve genel kabul görmüş bir kavram düzeyine çıkamayan yönetim, uygulamada da yönetimin yerini alabilmiş bir kavram değildir. Gerek ortaya çıkarılış ve gelişim süreci ve gerekse uygulamadaki güçlükleri, onun yönetime alternatif yeni bir kavram olabilmesini tartışmalı hale getirmektedir. Yine de kavram, bazı alanlarda çeşitli uygulama modellerine konu olmakta ve geleceğe yönelik önermelerde yer bulmaktadır. Birlikte yönetmek anlamına gelen yönetim kavramı, iyi yönetim ile nasıl daha etkili ve verimli bir duruma getirilebileceği ve yönetişimin daha başarılı bir şekilde uygulanabilmesini sağlayan bir kavramdır.

Yönetişimin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

İlk olarak Dünya Bankası'nın Afrika ülkeleri ile ilgili olarak hazırladığı bir raporda “iyi yönetim” önerisi şeklinde kullanılan yönetim sözcüğü; siyasal yönetim, kaynakların etkili kullanımı ve politika geliştirici güçler anlamında kullanılmıştır (World Bank, 1992, s.2-3). 1990'lı yıllarda Dünya Bankası, ülkelerin yükselen borçlarını ve yoksulluğunu azaltmaya yönelik olarak ve yerel katılımı özendirecek bir strateji çerçevesinde bu kavramı alternatif bir yönetim sistemi olarak önermiştir.

Yönetişim, kamu sektörü, özel sektör ve STK'ların ortak amaçlar için bir araya gelmelerini, iş birliği yapmalarını, müzakere etmelerini ve birlikte hareket etmelerini ifade eden bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Yönetişim, verimliliği düşen geleneksel tekdüze yönetim yapıları yerine ortak düzenleme, ortak yönetim, ortak üretim ve kamu-özel iş birliğini esas alan bir yapı öngörmektedir (Engin, 2021: 92). Yönetişim, siyaset, yönetim, ekonomi, iletişim ve sistem kavramlarının iç içe girmiş sentezidir (Johnson and Bennett, 2021, s. 3-5). Buradaki sistem kavramı ile anlatılmak istenen devletin değişen yapısı ve yönetim biçimidir. Siyasal boyutu ile bakıldığında halkın yönetimde söz sahibi olması, yönetim boyutunda ise şeffaf ve hesap verilebilir bir yönetimin sergilenmesidir. Yönetişimi, yönetim kavramından farklılaştıran en temel özellik ise halkın yönetime katılımıdır (Gündoğan, 2010, s.29-35).

Bir başka görüşe göre yönetim, aslında devletin yönetim alanında gün geçtikçe etkinliğini kaybetmesi sonucu ortaya çıkmış bir yönetim modelidir (Merrien, 1998, s.58). Yönetişim modeli ile etkinliğini kaybeden devlet, yönlendiren güç konumuna geçmiştir. Yönetişim ile birlikte devlet, yönetim ve yürütme işlevlerinden ziyade yönlendirme işleviyle öne çıkmaktadır (Tekeli, 1999, s.248-249). Yönetişim modeli, uygulamada yerel ve özel yönetimler ile STK'ların ortaklaşa yönetimi şeklinde somutlaşmaktadır (Karakılçık, 2018, s.289).

Yönetişimin İlkeleri ve Aktörleri

Yönetişim ile katılımcı bir yönetim öngörülürken, uygulamada devlet, özel sektör ve STK'lar arasında makul bir iş birliği de benimsenmektedir. Yönetişim bu işbirliğini gerçekleştirirken “demokratiklik, çoğulculuk, katılımcılık, şeffaflık ve hesap verebilirlik,” gibi iyi yönetim ilkelerini esas almaktadır (Palabıyık, 2003, s.233-236).

Yönetişim kavramının en temel unsurlardan biri olan demokratiklik ilkesi özellikle kurumsal karar alma süreçlerinin dayanağı ve nirengi (merkez) noktasıdır (Köker, 2000, s.80-85). Çoğulculuk ilkesi ile amaçlanmak istenen ise,

kurumsal karar alma mekanizmalarında yönetime katılma sürecinin işlerlik kazanması ve birlikte yönetme anlayışının ortaya çıkartılmasıdır (Bayramoğlu, 2005, s.77). Katılımcılık ilkesi, karar alma sürecinde vatandaşın bu sürece aktif bir biçimde katılması, kamusal karar süreçlerinin katılıma açık olması ve kararların nitelikli bir biçimde uygulanması anlamına gelmektedir (Toksöz, 2008, s. 19).

Yönetişim kavramının temel ilkelerinden birisi de şeffaflık ilkesidir. Bu ilke, vatandaşların açık ve anlaşılır bilgiye erişme sürecini ifade etmektedir (Curtin, 1999, s.446). Hesap verebilirlik ilkesi ise kamu kurumlarındaki sorumluların yükümlü buldukları tüm alanlarda, vatandaşların bilgi, talep ve sorgulamalarına karşı cevap vermeleri demektir. Bu ilke aynı zamanda yolsuzluk faaliyetlerinin önlenmesinde etkili bir yöntemdir (Yüksel, 2000, s.155). Bu bağlamda yönetim, aslında yönetimin birden çok aktör tarafından belli ilkeler dâhilinde çok yönlü yönetimi anlamına gelmektedir.

“Birlikte yönetme ve yönlendirmenin” esas olduğu bir modeli ifade eden yönetişimin ana aktörleri devlet, özel sektör ve STK’ler olup, bunlar arasında makul bir işbirliği önerilmektedir. Tüm bu aktörler arasında etkileşim ve iletişimin artırılması ile “iyi bir yönetim” sisteminin ortaya çıkacağı umulmaktadır (Özdemir, 2022, s.29).

Yönetişimin Uygulama Düzeyleri ve İyi Yönetişim

Yönetişimin küresel, ulusal, bölgesel, yerel ve kurumsal olmak üzere farklı uygulama düzeyleri söz konusudur. **Küresel yönetim**, ülkelerin ortak çıkarları doğrultusunda gönüllü olarak bir araya gelmeleri ve küresel politikalar etrafında birleşmeleri olarak ifade edilmektedir (Gençkaya ve Gündoğdu, 2017, s.127). **Ulusal düzeyde yönetim** ise merkezi yönetimin karar alma süreçlerine STK, yerel ve bölgesel yönetimler ile özel sektör kuruluşlarının katılımı şeklinde olmaktadır. Bu yolla daha katılımcı ve ortaklaşmacı bir yönetime geçilmesi amaçlanmaktadır (Karakılıçık, 2021, s.181). 1980’lerden sonra özel sektörce uygulanan sistem ve tekniklerin kamu yönetimi alanına aktarılmasıyla yeni kamu işletmeciliği yaklaşımı ortaya çıkmış, devletin şirket olarak görülmesi ve vatandaşın müşteriye dönüştürülmesiyle de **kamu yönetimi** denilen bir yönetim anlayışı tartışmaya açılmıştır (Kayıkçı, 2007, s.173).

Yerelleşmenin etkisiyle, yerel talepler ve kimlikler önem kazanırken, halkın yönetim süreçlerine katılımı kolaylaşmıştır. Yönetime katılma faaliyeti ise ağırlıklı olarak seçimle ya da STK’lara üye olma yoluyla gerçekleşmiştir (Ferry, 2010, s.450). Bunun sonucu olarak da yerel ve bölgesel anlamda yönetim

kavramı ortaya çıkmış ve yönetim kavramı tüm dünyada yeni bir yönetim sistemi olarak yaygınlaşmaya başlamıştır. **Bölgesel** düzeyde **yönetişim** ulus ile yerel arasında karşılıklı bir etkileşim ve iyi bir iletişimin olduğu dinamik bir süreç olarak belirtilmektedir. **Yerel yönetişim** ise yerinden yönetimlerde ortaya çıkan ve yereldeki aktörlerin yönetim süreçlerine katılımını öngören yönetim düzeyidir. Bölgesel ve yerel düzeyde öngörülen yönetim aslında ortaklaşa kararlaştırılan bölgesel-yerel kalkınma ile bölgenin ekonomik, kültürel ve sosyal kaynaklarının en verimli şekilde kullanılması, denetlenmesi ve hesap verilebilirliği artırılması anlamına gelmektedir (Karakılçık, 2018, s.359).

Kurumsal yönetişim, daha çok özel kurumlarda yönetim faaliyetlerinin işbirliği içerisinde bir ekip tarafından yerine getirildiği bir yönetim tekniği olarak ifade edilmektedir (İşcan ve Naktiyok, 2005, s.127). Kurumsal yönetişimin en temel özelliği kaliteli bir bilgi akışının doğru bir şekilde sağlanabilmesidir (Selimoğlu ve Yazıcı, 2021, s.119). Geleneksel kamu yönetimi anlayışının olduğu bir sistemde kurumsal yönetişim anlayışının uygulama süreci zorlu olmaktadır (Aysan, 2007, s.303). Kurumsal yönetişim aslında, özel sektörde işletmelerin paydaşları ile kurmuş olduğu ilişki ve işbirliği sürecini ifade etmektedir. Kamusal alanda ise, kamusal kurumların (örneğin OSB'lerin) ilk etapta kamu destekli bir yönetim sistemine sahip olmaları, ardından özel işletmeci bir yönetime dönüştürülerek kurumsal yönetişime geçilmesi öngörülmektedir.

Yönetişimi küresel, kamusal, kurumsal, ulusal, bölgesel ve yerel yönetim kavramlarını da kapsayacak biçimde “iyi yönetişim” olarak ele almak da mümkündür. **İyi yönetişim kavramı**, Dünya Bankası, AB ve BM gibi uluslararası kuruluşların çalışmaları ile yaygınlaşmıştır. Bu uluslararası kuruluşlar iyi yönetişimi daha çok yönetişimin temel ilkelerine göre tanımlamışlardır.

Dünya Bankası yönetişimi, endeks olarak sürekli ölçmekte ve bu ölçümlerine yönelik verileri güncel olarak ülkeler düzeyinde yayınlamaktadır. Dünya Bankasına göre bir ülkede hesap verilebilirlik, katılımcılık, şeffaflık ve hukukun üstünlüğü ne kadar fazla ise o ülkenin, iyi yönetişim anlayışına o derece yakınlaştığı anlamına gelmektedir (Kaufmann vd., 2010, s.67). Birleşmiş Milletler, iyi yönetişimi bir ülkenin tüm düzeydeki işlerinin yönetiminde şeffaf, adil, katılımcı, fikir birliğine odaklı, sorumlu ve verimli temel ilkeler doğrultusunda idari ve siyasi otorite kullanımı olarak açıklamaktadır. AB ise daha iyi bir yönetişimi ortaya çıkarmak için A White Paper (Beyaz Kitap) bildirisinde iyi yönetişimi etkililik, katılımcılık, açıklık, tutarlılık, hesap verebilirlik, adillik ve saydamlık gibi kavramlar ile ön plana çıkarmaktadır (Commission of EU, 2001, s.7-8). Bu doğrultuda iyi yönetişim bir ülkede vatandaşlarının güvenliğinin

sağlandığı, adil bir hukuk sisteminin oluştuğu, yönetimde demokrasi anlayışının ön planda tutulduğu, şeffaf bir denetim anlayışının olduğu, kişilerin bilgilere kolay ve saydam bir şekilde ulaştığı kişi haklarını da içermektedir (Özer, 2005, s.330).

Organize Sanayi Bölgelerinde Yönetişim Uygulaması ve İyi Yönetişimin Gerekliliği

Çoklu yönetim sistemi olan yönetişimde, yönetim kararlarının sadece hükümet tarafından verilmesi değil, STK'lar, iş dünyası ve akademik camiadan gelen insanlar, yerel yönetimler, sendikalar, işçiler, engelli bireyler, kadınlar, çocuklar ve gençler gibi toplumun tüm kesimleri ortak edilerek kararlar alınması ve bu kesimlerin kararlarda söz sahibi olması hedeflenmektedir (DPT, 2007). Bu yönetim modeliyle kamu yöneticilerinin aldığı kararlarda tüm paydaşlar arasında iş birliğinin sağlanması ve alınan kararların daha katılımcı, hesap verebilir, tutarlı, şeffaf, uzlaşmacı ve etkin olması amaçlanmaktadır.

Organize Sanayi Bölgelerinde Yönetimden Yönetişime Geçiş Tartışmaları

Yönetim kavramı disiplinler arası bir kavram olup farklı bilim dalları tarafından birbirinden farklı tanımları yapılmıştır. Yönetimin en önemli bileşeni insandır. Çok kısaca yönetim bir insan etkinliğidir ve bilinçli bir amaca yönelik yapılan iş ve eylemler toplamıdır. Yönetimin başarılı olabilmesi insanlara yönelik alınmış olan etkili karar ve kuralların iyi bir şekilde planlanması ve uygulanmasına bağlıdır (Özer ve Önen, 2020, s.136).

Yönetim kavramı, ekonomistler açısından üretim işlevlerinden biri olarak tanımlarken siyaset bilimciler açısından bir otorite sistemi, toplum bilimcilere tarafından ise bir sınıf ve saygınlık sistemi olarak tanımlanmaktadır. Ancak gelişen teknoloji ile beraber bilim ve teknolojiden, beşeri bilimlere, sosyal ve siyasal alandan iletişime, ulaşımdan ekonomiye kadar birçok alanda gerçekleşen değişim ve dönüşüm süreci tüm dünyada etkisini göstermiştir (Almohammed, 2021, s.11). Bu değişim her alanda olduğu gibi yönetim alanında da istek ve beklentileri etkilemiştir. Toplum olarak “yönetilen” statüsünden sıyrılan insanlar, yönetime katılabildikleri, istedikleri zaman bilgi alabildikleri, seçtikleri yöneticilere hesap sorabildikleri bir yönetim şekli arayışı içine girmişlerdir. Bu değişim süreci 1970’li yıllara kadar kamu yönetimi anlayışı, 1990’lı yıllardan sonra ise bir yönetme biçimi olarak yönetişim kavramını ortaya çıkarmıştır (Özdemir, 2022, s. 26-40).

OSB’lerde yönetişim konusu ise henüz tartışma ve öneri evresini geçebilmiş değildir. OSB’lerin konumu ve bileşenleri dikkate alındığında, aslında katılımcı, şeffaf ve işbirliğine açık bir alan söz konusudur. Bir yanda merkezi yönetim ve

yerel yönetim birimleri, diğer yanda özel sektör kuruluşları ve özel sanayi işletmeleri, ayrıca alanda çalışanların örgütlediği meslek kuruluşları ve sivil toplum kuruluşları vardır. Ayrıca alana katkı sunan ar-ge ve teknoloji kuruluşları, yanı sıra bilişim ve finans kuruluşları ile üniversiteler de dikkate alındığında, OSB’lerde etkili işleyen bir “iyi yönetim” sistemi uygulamak mümkün gözükmektedir.

Bu bağlamda çalışmada On Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının 5 ana çerçevesinden biri olan “iyi yönetim” (Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2020) unsuru da göz önünde bulundurularak bir yönetim modeli önerilmektedir. “Çift Denetimli İyi Yönetişim Modeli” şeklinde önerilen bu modelle, hiyerarşik bir yapı ve denetim yerine, etkileşimin ve müzakerenin esas olduğu bir heterarşik yönetim sistemi tasarlanmakta, çatışmanın yerine uyumun bulunduğu, yatay ilişkilerin egemen olduğu ve çok aktörlü bir yönetimin uygulandığı yönetim sistemi kurgulanmaktadır. Böylece OSB’lerde daha verimli bir yönetimin sağlanması, güçlerin paylaşımı ve çok aktörlü işleyen şeffaf bir yönetim yapısının oluşturulması mümkün olacaktır.

Organize Sanayi Bölgelerinde İyi Yönetişimin Gerekliliği

Ülkemizde son on beş yıldır yönetim uygulanan ve bölgesel ölçekli hizmet sunan kalkınma ajansları, aslında OSB’ler için iyi bir örnek oluşturabilir. Faaliyet alanı ve hizmet ölçeği dikkate alındığında OSB’lerde yönetim uygulamak kalkınma ajanslarına göre daha kolay ve daha etkili olabilir. İyi yönetişimin ilkeleri ve altyapısı bakımından son derece elverişli bir konuma sahip OSB’lerde öncelikle örgütsel yapının ve işleyişin yönetişime uygun hale getirilmesi; beraberinde katılımcılık, hesap verebilirlik ve saydamlık ilkeleri doğrultusunda düzenlemeler yapılması gerekmektedir.

Ülkemizdeki tüm OSB’leri kapsayan ve iyi yönetim ilkeleri doğrultusunda hazırlanan bir “veri tabanlı otomasyon” sistemi kurulmuştur ve OSBÜK bu sistemi tüm OSB’lere uygulayabilecek durumdadır. Eğer bu uygulama tamamlanabilirse tüm OSB’lerin mevcut durumları hakkında bilgi alınabileceği gibi, yine tüm işletmelerin istek ve beklentileri de sorgulanabilecektir. Bu nedenle bu otomasyon sisteminden tüm OSB’lerin yararlanması sağlanmalıdır. Zira bu otomasyon sistemine girilecek veriler ışığında ve OSB’lerin performanslarına göre destekler verilerek iyi yönetişimin “hesap verebilirlik ve saydamlık” ilkeleri hayata geçirilmiş olacaktır (OSBÜK, 2021).

Günümüz yönetim yapılarında demokrasinin uygulanabilmesi için “iyi yönetişimin” üç temel özelliği olan temsil, katılım ve denetim kavramları ön plana çıkmaktadır. İyi yönetim için yönetim kademesinin karar alma

Organize Sanayi Bölgeleri İçin Çift Denetimli İyi Yönetişim Modeli Önerisi

süreçlerinde katılımın olması, yöneticiler ile yönetilenler arasındaki etkileşimin sürdürülebilmesi gerekmektedir (Saygılıoğlu ve Arı, 2003, s.130). İyi yönetim doğrultusunda OSB'lerde demokrasinin olduğu, katılım ve iletişimin sağlandığı, çok aktörlü bir yönetim sisteminin oluşturulması ve daha denetimli bir yapının kurulması gerekmektedir.

İyi bir yönetim anlayışının uygulanabilmesi aynı zamanda kurumlarda şeffaflığın benimsenmesi ile mümkün olacaktır. Bunun içinde bilginin üç yönlü akışı, kamu-özel ve STK üçgeninde oluşması gerekmektedir. Bilgi akışı ile hem bölgesel kalkınma sağlanmakta hem de idarenin hesap verebilirliği artırılmaktadır. OSB'lerde şeffaflık ilkesi doğrultusunda bilgi paylaşımının olduğu bir sistemin kurulması ve tüm bilgilerin bu sistem üzerinden paylaşılması son derece önemlidir. Ayrıca OSB'lerde iyi yönetişimin yasal bir düzende oluşabilmesi için başta 4562 sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu ve yönetmeliği olmak üzere yürürlükte olan ilgili diğer düzenlemelerde önemli değişiklikler yapılmalıdır.

YÖNTEM

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığına bağlı ve işletme halinde bulunan OSB'lerde iyi yönetim modelinin uygulanmanın mümkün olup olmadığının belirlenebilmesi için OSB yöneticilerine yönelik bir alan araştırması yapılmıştır.

Bu araştırmanın verilerin toplanmasına geçilmeden önce İnönü Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu tarafından 19.11.2020 tarih, 2020/20-8 sayı ve 21. toplantı numarası ile Etik izin alınmıştır. Bu araştırmayla ilgili bilgi, veri ve sonuçlar istatistiki teknikler yardımıyla işlenerek analiz edilmiştir. Bu çerçevede, ülkemizde işletme hâlinde bulunan 249 OSB bölge müdürüne elektronik ağ üzerinden anket çalışması gönderilmiş, 139 OSB bölge müdüründen geri dönüş alınmıştır.

OSB bölge müdürlerine yönelik anket uygulaması 5 Nisan-25 Mayıs 2021 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Anketlerin veri girişleri SPSS 25 ortamında yapılmış ve veri analizleri hazırlanmıştır. Ulaşılan bulgu ve sonuçlar farklı açılardan değerlendirilerek OSB'ler için bir iyi yönetim modeli önerisi sunulmuştur.

Araştırmanın Amacı, Evreni ve Örneklemi

Alan araştırmasının temel amacı, ülkemizdeki OSB'lerin kurumsal ve yönetsel sorunlarını tespit etmek ve bunlara yönelik çözüm önerileri geliştirmek, yine bu

bağlamda tıpkı kalkınma ajanslarında olduğu gibi OSB'lerde de geleneksel yönetim yapısı yerine iyi yönetişimi esas alan bir model önerisinde bulunmaktadır.

Araştırmanın evreni, Türkiye'de faaliyet yürüten OSB'lerin üst düzey yöneticileri olan bölge müdürleridir. Altyapı ve planlama aşamasında olan OSB'lerin kurumsallaşma düzeylerinin düşük olacağı varsayılarak sadece işletme aşamasındaki OSB'ler araştırmanın evreni olarak ele alınmıştır. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ile OSBÜK verilerine göre araştırmanın yapıldığı tarih itibariyle toplam 325 OSB'nin 249'u işletme aşamasında olup araştırma, işletme aşamasındaki 139 OSB'nin bölge müdürleri ile yapılmıştır.

Örneklem sayısı hesaplanırken ± 0.05 örneklem hata payı ile (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004, s. 49-50) araştırma evreninden yaklaşık 117 kişi ile görüşülmesi yeterli görülmüştür. Çalışma için değerlendirmeye alınan 139 anket sayısı, örneklem için gerekli yeter sayının üzerindedir. Bu da alınan cevaplar bağlamında örneklem büyüklüğünün % 95 güven düzeyinde evreni temsil ettiğini göstermektedir.

Araştırmanın örnekleme yöntemi olarak yargısal örnekleme yolu kullanılmıştır. Bu örneklemede amaç araştırmacının, araştırma problemine cevap bulacağına inandığı kişilerin seçilmesi ve soruna çözüm bulmak amacı ile kurumu temsil edeceğini düşündüğü örneklem grubunun belirlenmesidir (Gürbüz, 2021, s.7). Yargısal örneklem doğrultusunda OSB'lerin üst düzey yöneticileri olan bölge müdürleri araştırma evrenini oluşturmuş ve ülkemizdeki OSB'lerin tamamına ulaşmak amacı ile OSB'lerin bölge müdürlerine anket formları gönderilerek, doldurmaları talep edilmiştir. Ancak istenilen sayıda anket gelmediğinden bölgeler arasında tabakalandırılmış homojen dağılım yapılmış ve her ilden bir OSB bölge müdürünün ankete katılımı sağlanmıştır.

Araştırmanın Uygulanması

Bu araştırma, nicel araştırma yöntemleri içerisinde yer alan betimsel tarama modeli kullanılarak yapılmıştır. Nicel araştırmalar, daha çok bulguların sayısal ve rakamsal değerlerle ifade edilmesi ve bu ifadelerin belli sorulara dayandırılması ile yapılan araştırmalardır (Ekiz, 2003, s.90-95). Bu doğrultuda OSB'lerde üst düzey yöneticilik yapan OSB bölge müdürleri ile görüşmeler yapılarak birincil kaynaklardan veriler toplanmaya çalışılmıştır. Kurumlar düzeyinde iyi yönetim için kurum yöneticilerinin birer lidere dönüşmesi önem arz ettiğinden (Ozan ve Yolcu, 2021, s.389), örnekleme dâhil tüm OSB'lerin bölge müdürleri ile görüşme gerçekleştirilmiştir.

Araştırma öncesinde ön-test (pilot uygulama) kullanılmıştır. Buradaki amaç, anket formundaki ifadelerin yeteri kadar açık ve anlaşılabilir olup olmadığının belirlenmesi ve anket öncesi oluşabilecek sorunlar hakkında çıkarımlarda

bulunabilmektir. Bu çalışmanın anket formu oluşturulurken istatistik alanında uzman iki öğretim üyesinin görüşleri alınmıştır. Anket öncesi Malatya ve Elazığ OSB bölge müdürleri ile yapılan ön-test (pre-test) ışığında oluşturulan anket soruları daha anlaşılır bir şekilde yeniden düzenlenmiştir.

BULGULAR VE YORUMLAR

OSB'lerin yönetim yapısına yönelik yeni bir iyi yönetim modeli önermek amacı doğrultusunda alanyazını (literatür) taraması ve konu ile ilgili uzman görüşleri doğrultusunda anket formu oluşturulmuştur. Araştırmada demografik ve kurumsal bilgiler başlığı altında 11 soru bulunmaktadır. Ankette bölge müdürlerinin OSB'lerin genel sorunlarını tespit etmek amacı ile 1 açık uçlu soru ve 4 tane de yarı açık soru yöneltilmiştir. Ayrıca iyi yönetim konusunda 25 ve çözüm önerileri bağlamında ise 11 soru sorulmuş, bu sorulara verilen yanıtlar 5'li likert tipi şeklinde sınıflandırılmıştır. Bu soruların seçenekleri 1'den 5'e kadar olup (1) kesinlikle katılmıyorum, (2) katılmıyorum, (3) fikrim yok, (4) katılıyorum ve (5) kesinlikle katılıyorum şeklindedir.

Araştırmaya katılan kişilerin tanımlayıcı istatistikî bilgileri ile diğer veriler ilişkilendirilerek ve istatistikî analizler kullanılarak incelenmiştir. Analiz sonuçları aşağıda özetlenmiştir:

Araştırmaya katılan deneklerin %89'u erkek %11'i kadın olup, genel kurul yönetim sistemindeki OSB'lerin bölge müdürlerinin %20'si kadınlardan oluşmaktadır. Eğitim durumları üniversite ve üzeri olan bölge müdürlerinin ortalama iş tecrübeleri 17 yıldır. Bölge müdürü olarak çalışılan süre, yani yöneticilik tecrübeleri ortalama 6 yıl olarak belirlenmiştir. OSB'lerdeki ortalama çalışan sayısı 19'dur. Müteşebbis heyet yönetim sisteminin %35'i beş kişi ve altı bir istihdama sahipken genel kurul yönetim sisteminde 20 kişi ve üzeri olan OSB'ler yaklaşık %70'dir. Ankete katılan OSB'lerin yaklaşık %53'ü 2000 yılından sonra kurulurken %47'si 2000 yılından önce kurulmuştur. OSB'lerin %80'i yönetim kurulu toplantılarını mutlaka ayda iki defa yaptıklarını belirtmişlerdir.

4562 sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanununun 10. Maddesi 2. bendinde OSB bölge müdürünün atama birimi 2017 yılında yapılan değişiklikle yönetim kurulu olmuştur. Ancak bölge müdürlerinin %71'i bu birimin atamasını uygun karşılamamaktadır. OSB'lerin yönetim kurulu üye sayısının 5-7 kişi olmasını isteyenlerin oranı %60'dır. Araştırma yapılan OSB'lerin %73'ü müteşebbis heyet sistemi ile yönetilmesine rağmen OSB bölge müdürlerinin %45'i genel kurul yönetim sisteminin olmasını tercih etmektedir.

Araştırmaya katılan OSB'lerin yönetim şekilleri bölgelere göre analiz edildiğinde genel kurul sistemindeki en fazla OSB %37,8 ile Marmara Bölgesinde bulunurken, en az bölge %5,4 ile Karadeniz Bölgesi'dir. Ayrıca Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde halen genel kurul aşamasına geçmiş OSB bulunmamaktadır. Bölgelerin kendi içlerinde yönetim şekillerine bakıldığında ise Akdeniz Bölgesi'ndeki OSB'lerin %66,7'si genel kurul aşamasına geçmiştir.

Genel kurul sistemindeki yöneticilerin %84'ü, müteşebbis heyet sistemindekilerin ise %69'u bu sistemden memnun olduklarını belirtmişlerdir. OSB'lerin ilk kuruluş yılları olan 1960-1979 yılları arasında kurulan OSB'lerin %60'ı halen müteşebbis heyet sistemi ile yönetilirken 1980-1989 yılları arasında kurulan 12 OSB'nin %75'i ise genel kurul sistemi ile yönetilmektedir. OSB bölge müdürlerinin yaklaşık %29'u OSB yönetiminin başarılı olabilmesinin en temel şartını OSB'lerin aktif bir yönetim kuruluna sahip olması olarak belirtmiştir.

Genel kurul yönetim sistemindeki OSB bölge müdürlerinin %40,5'ı karar alma süreçlerinin iyi yönetişime dayalı katılımcı, şeffaf ve hesap verebilir nitelikte olması gerektiğini belirtmişlerdir. OSB bölge müdürlerin %40'ı OSB'lerin hesap vermesi gereken en öncelikli kurumun bizzat işletmeler olduğunu vurgulamışlardır. "İşletmelere karşı hesap verilmelidir" cevabı her iki yönetim sisteminde öncelikli olarak belirtilmiştir. Katılımcılar, OSB'lerin önündeki en büyük problemi kaynak yetersizliği olarak belirtmişlerdir. OSB bölge müdürlerine bölgesel kalkınma ve iyi yönetişimle ilgili 25 soru yöneltilmiştir. Bölge müdürlerin bu sorulara 5'li likert ölçeğine göre ortalama katılım oranı 3,36'dır. OSB bölge müdürlerine iyi yönetişim modeline yönelik 11 öneri sunulmuştur. Bu önerilere katılım ortalamaları ise (3,63) dür. OSB Müdürlerine sunulan 11 öneriye ortalama katılım oranı 3,63 olarak belirlenmiş ve bu önerilerin bölge müdürleri tarafından olumlu karşılandığı görülmüştür. Özellikle "OSB'lerin kamu statülü mesleki birlik unvanına sahip olması" önerisinin OSB'lerin kurumsallaşmasını olumlu etkileyecektir düşüncesine bölge müdürleri 5'li likert ölçeğine göre 4,19 ile yüksek bir oranda katılım göstermişlerdir. Ülkedeki tüm OSB'lerin ortak bir Elektronik Bilgi Sistemi (EBYS) ağı içerisinde işletmelerin bilgileri daha güncel olabilir önerisine bölge müdürlerinin katılımı 4,18 olmuştur. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından OSB'lerin hızlı bir şekilde bu ağ içerisinde bilgi paylaşımlarının yapılabilmesi ve OSB'lerin etkinliğini artırmak için teşvik ve motivasyon anlamında farklı destek programlarının hazırlanması önerilmektedir.

OSB bölge müdürlerine sunulan önerilere en düşük katılımlardan biri ise "OSB'lerde müteşebbis heyetten genelle kurula geçişin kolaylaştırılması" unsuru olmuştur. Bu kolaylığın sağlanması için öncelikle "OSB'ye ilk gelen firmaların yönetimde daha katılımcı ve söz sahibi olabilmesi ile sağlanabilir" önerisine OSB

Organize Sanayi Bölgeleri İçin Çift Denetimli İyi Yönetişim Modeli Önerisi

bölge müdürlerinin katılımı 3,02'dir. Ancak bu öneriye bölge müdürlerinin katılımı yaklaşık %40 iken kararsız kalanlar ise yaklaşık %30'dur. Bunun nedeni ise OSB'lerin daha çok müteşebbis heyet sistemli bir yapı ile yönetilmesidir.

Tablo 1.

OSB'lerin Yönetim Sistemlerine Göre Bölge Müdürlerini Kim Seçmelidir?

Birim/Kurum		Genel Kurul	Müteşebbis Heyet	TOPLAM
Yönetim Kurulu	Frekans (n)	14	26	40
	Yüzde (%)	37,8	25,5	28,8
Genel Kurul	Frekans (n)	13	5	18
	Yüzde (%)	35,1	4,9	12,9
Müteşebbis Heyet	Frekans (n)	3	46	49
	Yüzde (%)	8,1	45,1	35,3
Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	Frekans (n)	7	23	30
	Yüzde (%)	18,9	22,5	21,6
Diğer	Frekans (n)	0	2	2
	Yüzde (%)	0,0	2,0	1,4
TOPLAM	Frekans (n)	37	102	139
	Yüzde (%)	100,0	100,0	100,0

Tablo 1.'deki verilere göre genel kurul sistemindeki OSB bölge müdürlerinin %35'i, "bölge müdürleri" genel kurul üyeleri tarafından seçilmeli derken müteşebbis heyet yönetim sisteminde ki OSB bölge müdürlerinin %45'i ise müteşebbis heyet tarafından seçilmesi gerektiğini belirtmektedir. 2017 yılında yapılan değişiklikten önce bölge müdürleri müteşebbis heyet tarafından seçilmekteydi. Ancak şuanda yönetim kurulu tarafından seçilmektedir. Bu madde doğrultusunda genel kurul yönetim sisteminde ki OSB bölge müdürlerinin %38'i, müteşebbis heyet yönetim sisteminde ki OSB bölge müdürlerinin de %26'sı "bölge müdürleri" yönetim kurulu tarafından seçilmelidir cevabını vermişlerdir. Bu yapılan değişikliğin bölge müdürleri tarafından yeterince uygun görülmediği araştırma verilerinde görülmüştür.

Tablo 2.

OSB'lerin Yönetim Sistemlerine Göre Katılımcıların Yönetim Sistemi Tercihleri

Mevcut Yönetim Sistemi		Genel Kurul	Müteşebbis Heyet	TOPLAM
Genel Kurul	Frekans (n)	31	6	37
	Yüzde (%)	83,8	16,2	100,0
Müteşebbis Heyet	Frekans (n)	32	70	102
	Yüzde (%)	31,4	68,6	100,0
TOPLAM	Frekans (n)	63	76	139
	Yüzde (%)	45,3	54,7	100,0

Tablo 2.'deki verilerde genel kurul sistemindeki OSB bölge müdürlerinin %84'ü, Müteşebbis heyet yönetim sisteminde ki OSB bölge müdürlerinin de %69'u mevcut yönetim yapısından memnun olduklarını ve aynı sistem ile devam etmek istediklerini belirtmiştir. Bu verilerde daha çok katılımcıların genel kurul yönetim yapısını tercih ettikleri görülmektedir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Alan araştırması sonucunda elde edilen bilgi, bulgu ve sonuçlar bağlamında, sorulara verilen yanıtlar da dikkate alınarak OSB'ler için yeni bir model (iyi yönetim modeli) önerisi sunulmuştur. Bu model önerisinin iyi yönetim üzerine yapılacak bilimsel çalışmalar başta olmak üzere birçok alana katkı sağlaması hedeflenmiştir.

OSB'lerin bölgesel kalkınmadaki işlevleri ve mevcut yönetsel sorunları ve konuya ilişkin alan araştırması sonuçları göz önünde tutularak OSB'ler için yeni bir model (Çift Denetimli İyi Yönetişim Modeli) önerisi geliştirilmiştir. Modelin ana amacı ülkemizdeki OSB'lerin bölgesel kalkınma politikalarında etkin bir şekilde yer almalarını sağlamak ve çok aktörlü bir iyi yönetim yapısı oluşturmaktır. Bu model önerisi, mevcut yönetim yapısını tamamen ortadan kaldırmadan sorunlu ve yetersiz kalınan noktaları geliştirmek ve iyileştirmek amacıyla yapılmıştır.

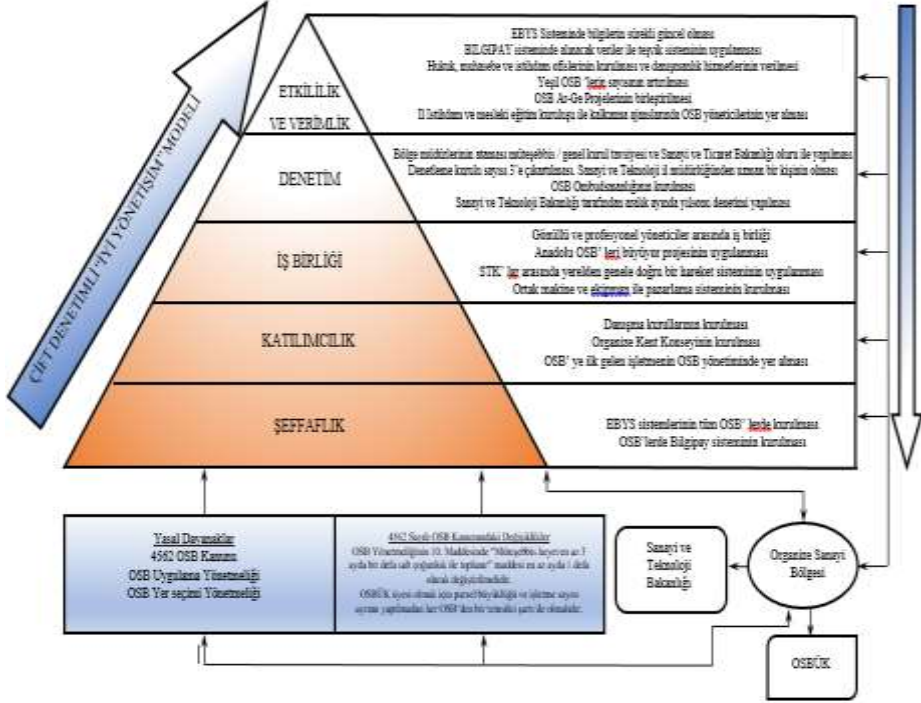
OSB'lerin etkili ve verimli biçimde yönetilmesi ancak tüm aktörlerin yönetime katılması ve etkili bir denetimin yapılması ile sağlanabilir. Bu bağlamda kurumlar arası işbirliği ve eşgüdümün sağlanması, düzenli izleme ve denetlemenin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu sisteme işlerlik kazandırılıp, tüm aktörlerin OSB yönetiminde rol alması sağlanabilirse model başarılı olacaktır. Bunun için öncelikle 4562 sayılı OSB yönetmeliğinde gerekli değişikliklerin yapılması ve önerilen iyi yönetim modelinin hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Önerilen modelle OSB'ler daha işlevsel ve katılımcı bir yönetim yapısına kavuşmuş olacaktır. Bu yapının yönetim organları olan müteşebbis heyet (işletme aşamasında genel kurul), yönetim kurulu, denetim kurulu ve bölge müdürlüğü olarak kurgulanacak, "çift denetimli iyi yönetişime" dayalı bir sistem kurulmuş olacak ve yönetim yapısı daha da güçlenmiş olacaktır.

Yönetişime geçişte ilk adım olarak, OSB yönetim organlarıyla işbirliği içinde çalışacak ve iyi yönetişime geçişi kolaylaştıracak bir yapı olan "Organize Kent Konseyinin" kurulması önerilmektedir. Bu birim; OSB'lerde görev yapan işgörenler ile sendika üyeleri, üniversite temsilcisi akademisyenler, meslek lisesi öğretmenleri, kardeş OSB yöneticileri ve OSB işletmenlerinden oluşan bir konsey

Organize Sanayi Bölgeleri İçin Çift Denetimli İyi Yönetişim Modeli Önerisi

olarak düşünülmektedir. Bu konsey içerisinde kadın, engelli ve mavi yakalılar meclisi gibi meclisler oluşturulacaktır. Bu meclislerden çıkan kararlar konularına göre OSB müteşebbis heyeti (işletme aşamasında genel kurul) ve yönetim kurulunun gündem maddesi olacaktır.

Şekil 2. Çift Denetimli İyi Yönetişim Modeli Önerisinin Bileşenleri (Ölmez, 2022, s.187)

Organize Kent Konseyi ile OSB çatısı altında yer alan çalışanların yönetime ve alınan kararlara katılımı sağlanacak ve çalışanlar ile OSB'deki tüm paydaşların kendi sorunlarına sahip çıkması teşvik edilmiş olacak, farklı kesimlerin ortak aklı yönetime yansıyor, kısaca yönetim yapısı ve işleyişi hayata geçirilmiş olacaktır. Yönetişimin en önemli ilkesi olan katılım, bireylerin kendilerini ilgilendiren kararlarda etkin olması yanında, yöneticilerin karar ve uygulamalarını daha etkili şekilde denetleyebilmeleri de demektir (Eryılmaz, 2010, s.132). “Organize Kent Konseyleri” üzerinden OSB paydaşlarının yönetime katılmaları ve yönetimi denetlemeleri sağlanacaktır. OSB'lerin genel kurul ve yönetim kurulları içerisinde de görev yapacak olan Konsey üyelerinin denetim görevi çift denetimli modelin ilk denetim ayağını oluşturacaktır.

İyi yönetim modelinin en önemli organları olan bu konseyler aynı zamanda OSB'lerin demokrasi platformları olarak iş görmesini de sağlayacaktır. OSB kapsamındaki işletmelerin en az bir temsilcisi Konseyde görev alacağından bunların seçeceği "OSB Temsilci Başkanı" aynı zamanda müteşebbis heyet/genel kurul bünyesinde de görev alacaktır. OSB'lerdeki tüm paydaşları kapsayacak olan bu konsey ile başta OSB'lerin sorunlarının belirlenmesi ve bunlara yönelik çözüm önerilerinin geliştirilmesi mümkün olacaktır.

Yine bu yapıyı tamamlamak üzere OSB Temsilci Başkanları ile "Türkiye OSB Kent Konseyler Birliği" kurulacaktır. "Türkiye OSB Kent Konseyleri Birliği" yöneticileri ise OSBÜK yönetiminde yer alarak OSB'leri temsil edecektir. OSB'lerdeki tüm paydaşları kapsayacak olan bu konsey ile başta OSB'lerin bölge ve il düzeyindeki sorunlarının ve bunlara yönelik çözüm önerilerinin belirlenmesi mümkün hale gelecektir. Aynı zamanda Organize Kent Konseyleri yerel unsurlar ile yaşanan iletişim sorunlarına da iyi bir çözüm olacaktır.

OSB'lerin denetiminde ikinci bir denetim birimi daha önerilmektedir. Bu birim OSB Ombudsmanlığı birimidir. Bazı ülkelerin kamu yönetimi sisteminde yer verdiği ve önemli işlevleri bulunan ombudsmanlık kurumunun, OSB gibi kurumsal yapılarda iyi yönetimi sağlamada da etkili bir denetim birimi olacağı düşünülmektedir (Karakılçık ve Bayrak, 2021, s.350). Bu doğrultuda OSB'lerde kamu denetçiliği kapsamında OSB Ombudsmanlığının (Arabuluculuk Biriminin) kurulması ile OSB'lerin denetimi daha etkili ve tarafsız şekilde yapılabilecektir. Böylece OSB'lerde ikili bir denetim mekanizması (çift denetim sistemi) kurulmuş olacaktır.

OSB bünyesindeki işletmelerin; tedarikçileri, çalışanları, müşteri vs. gibi iş birlikçileri ile hukuki sorunları oldukça fazla olduğundan OSB bünyesinde kurulacak arabuluculuk sistemi ile iş yükü azalacaktır. Bu bağlamda, cezaevleri ve basın yayın alanları için önerilen ombudsmanlık (arabuluculuk) mekanizması (Engin ve Önen, 2020, s.114; Kaya, 2021: 2021, s. 367) OSB'ler için de uygun bir denetim birimi olabilir.

OSB Yönetmeliğinin 28. Maddesinin 1. Bendinde "*Denetim kurulu, müteşebbis heyetin veya genel kurulun kendi üyeleri arasından seçeceği iki asıl iki yedek üyeden oluşur*" maddesi, denetim kurulu 3 asıl 3 yedek üyeden oluşur şeklinde revize edilmelidir. Ayrıca Sanayi ve Teknoloji İl Müdürlüğünden bir üyenin denetim kurulunda olması ile birlikte 3 ayda bir denetleme raporları hazırlanmalıdır.

OSB'ler ile yereldeki aktörler arasında işbirliğini güçlendirmek için, başta Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı olmak üzere diğer Bakanlıklar, Sendikalar, TESK,

Organize Sanayi Bölgeleri İçin Çift Denetimli İyi Yönetişim Modeli Önerisi

TURKİS, TÜMSİAD, MÜSİAD, TÜRKONFED gibi kurumların il ve bölgedeki temsilcileri ile OSB'ler bir araya gelmeli ve ortak hedefler doğrultusunda “yerelden genele doğru bir hareket sistemi” oluşturulmalıdır.

OSB çatısı altında işyeri açma ve çalışma ruhsatı almış ilk yatırımcıdan itibaren bütün katılımcılar müteşebbis heyet içerisinde yer almalıdır. Bu doğrultuda OSB çatısı altında yer alacak ilk işletmeden başlamak üzere tüm yatırımcılar belli bir sayıyı beklemeden müteşebbis heyet içerisinde yer alacak ve böylece iyi yönetim yapısı daha sağlam olacaktır.

OSB'lerin yönetim kurulu bünyesinde şeffaflık ilkesi doğrultusunda “İletişim ve Bilgi Paylaşımı” sağlanmalıdır. İşletmelerin doğru bilgiye hızlı ve eksiksiz bir şekilde ulaşabilmesi için OSB'ler bünyesinde “BİLGİPAY” birimi kurulmalıdır. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı denetiminde bu sistem ile OSB'lerin ortak hareket etmeleri hedeflenmelidir. Bu birimin sorumlusu yönetim kurulu üyesi arasından seçilmelidir.

OSB Yönetim Kurulu ile işbirliği içinde çalışacak danışma kurulları oluşturulmalıdır. Bu kurullar içerisinde KSS, İŞGEM, OSB Meslek Lisesi, OSB MYO Müdürü, KOSGEB, TEKNOKENT, İŞKUR, KUSİM İl Müdürleri, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Çevre Şehircilik Bakanlığı ve belediyenin temsilcileri olmalıdır.

OSB bölge müdürlüğünün yönetim binasında OSB işletmelerine yönelik danışmanlık ve rehberlik yapacak uzman birimler oluşturulmalıdır. Bu yapının içinde Hukuk, Muhasebe, İstihdam, İş Sağlığı ve İş Güvenliği gibi birimler kurulabilir. Örneğin, istihdam ofisinde nitelikli eleman başvuruları alınıp, e-kariyer sistemi ile OSB'lerin eleman ihtiyacı karşılanabilir. Bu sistem aynı zamanda tüm OSB'lerin ortak EBYS sistemlerinde yer alabilir ve istekliler, eleman ihtiyacı bulunan tüm OSB'ler için buraya başvuru yapabilir. Ayrıca Hukuk, Muhasebe, İş güvenliği gibi birimler OSB çalışanlarının sorularını yanıtlayabilir

OSB'lerin, buldukları şehirlerin İl İstihdam ve Mesleki Eğitim Kurulları ile Kalkınma Ajansları içerisinde yer almamaları en önemli eksikliklerden biri olarak görülmektedir. OSB temsilcileri bu kurullar içinde yer alırsa OSB'lerin bölgesel kalkınmaya katkısı artacaktır.

OSBÜK bünyesinde “Koordinasyon Kurulu” yapılması ile OSB'lerin bakanlıklar başta olmak üzere tüm kamu-özel ve STK üçgenindeki sorunların daha hızlı bir şekilde çözüme kavuşacağı düşünülmektedir. Ayrıca OSB'ler ve ilgili aktörlerden gelecek talep, istek ve önerilerin koordinasyon kurulunda çözüm bulunması ile OSB'lerin bölgesel kalkınma politikasındaki başarısının

daha da artacağı öngörülmektedir. Bu çerçevede, OSB yönetim kurulu üyelerinden birisi OSBÜK bünyesinde oluşturulan “Koordinasyon Kurulunda görevlendirilmelidir.

Dünya Bankası ile yapılan İkraz Anlaşması çerçevesinde verimliliğin ve sürdürülebilirliğin arttığı ve rekabet gücünün geliştiği yeni nesil yeşil ve yönetişimci OSB”lerin sayısı artırılmalı ve mevcut OSB’lerin dönüşümleri de hızlandırılmalıdır. OSB’ler bünyesinde ayrıca Yeşil OSB Koordinatörlüğü birimi de kurulmalıdır. Bu koordinatörlüğe yönetim kurulundan bir kişi görevlendirilmeli ve bu kişiler Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ile ortak çalışmalarda görev almalıdır.

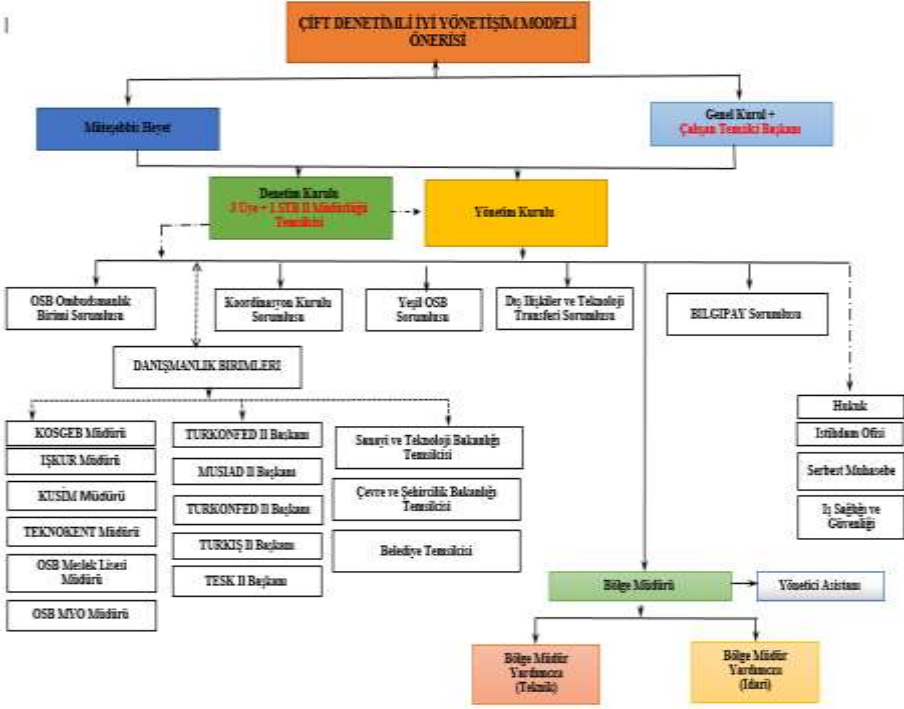
OSB Yönetmeliğinin 30. Maddesinin 2. bendinde “*Bölge müdürü, yönetim kurulu tarafından atanır ve yönetim kuruluna bağlı olarak çalışır*” ibaresi yönetimdeki üyelerin kararına bırakılmamalıdır. OSB’lerde “Bölge müdürü, müteşebbis/genel kurul üyelerinin tavsiyesi ve Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının onayı ile atanır” şeklinde yapılabilir.

Öte yandan OSB’ler bünyesinde kurulu işletmelerin ortak makine ve ekipman kullanmaları, ortak tanıtım ve pazarlama faaliyeti yapabilmeleri sağlanmalıdır. OSB’ler bünyesinde kurulacak ortak makine ve ekipmanlardan tüm işletmeler faydalandığında her işletme için aynı makine alımı yapılmayacak ve kümeleme çalışmaları OSB’ler arasında sağlanmış olacaktır. Aynı zamanda OSB’ler bünyesinde kurulacak olan showroom ya da tanıtım stantları ile işletmelerin ürettikleri ürünler “üreticiden tüketiciye satış merkezleri” sloganı altında tanıtılıp pazarlanabilecektir.

OSB’lerin ihracatını geliştirecek ve yurtdışı açılımını sağlayacak dış ticaret projeleri geliştirilmelidir. Ayrıca Dış ilişkiler ve Teknoloji Transferi Birimi kurulmalı ve yönetim kurulu üyesi sorumlu olmalıdır.

OSB’lerde müteşebbis heyet ya da genel kurul içinde yer alan gönüllü yöneticiler ile profesyonel yöneticiler arasında iş birliği sağlanmalıdır. OSB’lerin tüm başvuru formları ve dokümanları ortak yazılım sistemi olan EBYS bünyesinde yer almalıdır. Bu bilgilere tüm OSB yöneticileri ulaşabilmelidir. Örneğin OSB’lerde yer almak isteyen bir girişimci o anda başvurduğu OSB’de işletmesini kurmak için yer bulamadığında, diğer il ve OSB’lerdeki boş olan yerleri görebilmeli ve ilgili OSB’lere başvuru yapabilmelidir.

Organize Sanayi Bölgeleri İçin Çift Denetimli İyi Yönetişim Modeli Önerisi

Şekil 3. Çift Denetimli İyi Yönetişim Modeli Şeması (Ölmez, 2022, s.173)

4562 sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanununun 6. Maddesinde ve Şekil 1.' de OSB'nin organları; Müteşebbis heyet (işletme aşamasında genel kurul), yönetim kurulu, denetim kurulu ve bölge müdürlüğü olmak üzere dörde ayrılmaktadır. Bu çalışma ile Şekil 1. deki OSB'lerin mevcut yönetim yapılanmasına ek olarak Şekil 3'de önerilen "Çift Denetimli İyi Yönetişim Modeli" ile:

- Organize Kent Konseyinin kurulması ve yönetim kurulu başkanının müteşebbis heyet/genel kurul içerisinde yer alması sağlanacak.
- OSB'ler bünyesinde OSB ombudsmanlığı kurulacak.
- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı her yılın Aralık ayında OSB'leri denetleyecektir.
- Denetim kurulu üye sayısı üç kişi olacak ve üç ayda bir denetim raporu hazırlanacak.
- Denetim kurulu üyeleri tercihen iktisadi ve idari bilimler fakültesi mezunu olacak.
- OSB'ler bünyesinde koordinasyon kurulu oluşturulacak.

- Ulusal STK'ların yerel il temsilcilikleri ile işbirliği yapılacaktır.
- İlk katılımcıdan itibaren girişimcilerin OSB müteşebbis heyetinde yer alması sağlanacaktır.
- BİLGİPAY birimi kurulacaktır.
- Danışmanlık ofisleri ve danışma kurulları oluşturulacaktır.
- İl istihdam kurulu ve kalkınma ajanslarında OSB yöneticileri görev alacaktır.
- OSB'ler bünyesinde Yeşil OSB Koordinatörlükleri kurulacaktır.
- Bölge müdürleri seçiminin iki aşamalı olması sağlanacaktır.
- OSBÜK bünyesine her OSB'den bir kişinin katılması sağlanacaktır.
- OSB'lerde ortak makine ve pazarlama birimleri kurulacaktır.
- OSB'ler bünyesinde Dış İlişkiler ve Teknoloji Transferi Birimi kurulması önerilmektedir. Bu birime yönetim kurulu içerisinde bir kişi görevlendirilmelidir. Bu kişiler Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ve OSBÜK ile ortak çalışmalarda görev almalıdır.
- Doğu bölgemizdeki OSB'lerin gelişmesini sağlamak amacıyla "Anadolu OSB'leri Büyüyor" projesi yoluyla Batıdaki OSB'ler arasında işbirliği geliştirilecektir.
- Uzman yöneticiler ile gönüllü yöneticiler arasında işbirliği oluşturulacaktır.
- EBYS sisteminin tüm OSB'lerde hızlı bir şekilde yaygınlaşması sağlanacaktır.

OSB'lerin bölgesel kalkınmaya katkıları ve yönetim sistemleri üzerine yapılan bu çalışmada elde edilen bilgi, bulgu ve sonuçlar çerçevesinde "Çift Denetimli İyi Yönetişim Modeli" adlı bir yönetim modeli önerisi geliştirilmiştir. OSB'lerin mevcut sorunlarının tespiti ve bunların çözümüne yönelik öneriler de çalışmanın ek katkıları içinde görülmelidir. OSB'lerin bölgesel kalkınma politikalarının belirlenmesinde daha etkin şekilde rol oynaması ve iyi yönetişimi esas alan yeni yönetim modeliyle de daha güçlü ve katılımcı bir yönetim uygulaması mümkün olabilecektir.

OSB'lerin yönetim sistemlerini güçlendirmek ve iyi yönetişim yapısının gelişimini sağlamak amacı doğrultusunda OSB bölge müdürlerine iyi yönetişim önerilerinde bulunulmuştur. OSB bölge müdürlerinin bu iyi yönetişim önerilerine katılım düzeyleri bölgelere göre farklılık göstermiştir. Bu farklılığın temel nedeni dünya genelinde olduğu gibi ülkemizde de aynı yönetişim yapısının tüm bölgelere uygulanmasından kaynaklanmaktadır. Araştırma verilerinde de tespit

Organize Sanayi Bölgeleri İçin Çift Denetimli İyi Yönetişim Modeli Önerisi

edildiği üzere genel bir yönetim sisteminin her ülkeye, hatta her ülkenin her bölgesine uygulanmak istenmesi beklenen sonucu vermemektedir. İyi yönetim yapısının bazı özelliklerini kabullenmek ve uygulamak bölgeden bölgeye farklılık göstermektedir.

Alan araştırmasına katılan OSB bölge müdürlerinin büyük çoğunluğu 4562 Sayılı OSB Uygulama Kanununun ve Yönetmeliğinin OSB'lerin ihtiyaçlarını yeterli düzeyde karşılamadığını belirtmişlerdir. Alan araştırması verilerine göre katılımcıların yaklaşık %32'si, ilgili kanunun OSB'lerin ihtiyaçlarını yeterli düzeyde karşıladığını söylemişlerdir. Bu durum OSB'lerin yasal düzenleme konusunda eksikliğini olduğunu göstermektedir.

OSB'lerde müteşebbis heyet sonrası genel kurula geçen OSB'lerin yönetim kurulu üyeleri, OSB çatısı altında yer alan işletme yöneticilerinden oluşmaktadır. Bu işletme yöneticileri hem yönetim hem de denetim kurulu üyesi olmaktadır. İşletme sahiplerinin hem yönetim kurulu hem denetim kurulu üyesi olması, üyelerin denetimi bağlamında sorun oluşturmaktadır. Ancak alan araştırmasında genel kurul yönetim sistemindeki OSB'lerin büyük çoğunluğu denetimler bağlamında sorun yaşamadıklarını belirtmiştir.

OSB Uygulama Yönetmeliğinin 53'üncü maddesi gereği OSB'lerin denetim şekli Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının gerekli gördüğü hallerde ya da şikâyet üzerine olmaktadır. Ancak bu denetim şeklinin yetersiz kaldığı görülmektedir. OSB'lerin ve işletmelerin etkin bir şekilde denetlenmesi için Bakanlığın ve yerel yönetimlerin birlikte yer aldığı ortak denetim modeline ihtiyaç vardır. Ayrıca alana yönelik kurulacak ombudsmanlık kurumuyla da OSB'lerin denetiminde ikinci bir denetim mekanizması hayata geçirilmiş olacaktır.

Araştırma verilerine göre OSB'ler ile il ve bölgedeki üniversiteler arasındaki iş birliğinin düzeyi yönetim sistemlerine göre farklılaşmaktadır. İyi yönetim açısından kurumların iş birliği içinde olmaları önemli olduğu halde, bu iş birliği düzeyi müteşebbis ve genel kurul yönetim sistemlerinde farklılık göstermektedir. Ayrıca bölgeler açısından bakıldığında da sadece Doğu Anadolu Bölgesindeki OSB bölge müdürlerinin %50'si bu işbirliğinin yeterli düzeyde olduğuna katılırken diğer bölgelerde bu oran yeterli düzeyin çok altında kalmaktadır.

Araştırma verilerinde OSB'lerin üst kuruluşu olan OSBÜK'ün, ilgili kurumlar nezdinde OSB'leri yeterli düzeyde temsil edemediği görülmüştür. Bölgesel kalkınma politikalarının oluşturulması ve uygulanmasında OSBÜK yönetimi bu konuda yetersiz kalmaktadır. OSB'lerin çatı kuruluşu olan ve OSB'ler arasında işbirliğini artırmak, dayanışmayı temin etmek ve bakanlık ile OSB'ler arasında köprü görevi görmek üzere oluşturulan OSBÜK, birçok yetki ile donatılmasına

rağmen OSB'leri yeterince temsil edememektedir. OSBÜK'ün özellikle ilgili bakanlıklar, kamu kurumları, sanayi ve ticaret odaları ile OSB'ler adına köprü görevi görmesi için yönetim yapısını güçlendirmesi gerekmektedir.

Araştırmada, OSB'lerin il ve bölgedeki kurumlar arası işbirliğinin istenilen düzeyde olmadığı tespit edilmiştir. İyi yönetim, hiyerarşik ilişki ve dikey işbölümü yerine heterarşik bir ilişki ve işbölümü öngörmekte, ancak OSB'lerde bu işbirliğinin eksik olduğu belirlenmiştir. OSB'lerde işbirliği unsurunun etkili bir şekilde uygulanabilmesi için ilgili paydaşların aynı amaç doğrultusunda bir araya gelmeleri ve tüm karar süreçlerine katılmaları sağlanmalıdır.

OSB bölge müdürleri, “OSB'lerde belli danışma kurullarının kurulması ve bu kurulların belli periyodlar ile düzenli olarak toplanabilmesi” önerisine büyük bir çoğunlukla destek vermişlerdir. On Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında da belirtilen OSB'ler bünyesinde geniş kapsamlı özel ihtisas komisyonları ve çalışma gruplarının oluşturulması gerektiği vurgulanmaktadır.

Sonuç olarak OSB'lerin mevcut yönetim sistemlerindeki ve belli uygulamalardaki yetersizliğinden dolayı yeni bir yaklaşım olan “Çift Denetimli İyi Yönetişim Modeli” önerisi ortaya çıkmıştır. Ancak bu model önerisi, mevcut yönetim yapısını tamamen ortadan kaldırmayacak ve bağımsız bir yönetim yapısı oluşturmayacaktır. Bu model önerisi mevcut yönetimin yetersiz kaldığı başta danışmanlık olmak üzere yukarıdaki birçok noktayı geliştirmek ve iyileştirmek amacıyla öngörülen bir yönetim sistemi olacaktır.

Bu araştırma nicel bir yaklaşım çerçevesinde hazırlanmış olması ve katılımcıların soru formuna bağlı olmasından dolayı daha geniş kapsamlı görüşlerin ortaya konulacağı nitel bir araştırma ile desteklenmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Aktaş, C. (2019). *Bölgesel Kalkınmada Organize Sanayi Bölgelerinin Rolü: Zonguldak İline Yönelik Bir Analiz*. Yüksek lisans tezi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Almohammed, H. (2021). *The Effect of Governance on Economic Growth: Evidence from Emerging Countries*. PHD Thesis, University of Gaziantep Graduate School of Social Sciences Department of Business Administration.
- Aysan, M. A. (2007). *Kurumsal Yönetim ve Risk*. Elit Ofset.
- Bayramoğlu, S. (2005). *Yönetişim Zihniyeti*. İletişim Yayınları.

Organize Sanayi Bölgeleri İçin Çift Denetimli İyi Yönetişim Modeli Önerisi

- Cansız, M. (2010). *Türkiye’de Organize Sanayi Bölgeleri Politikaları ve Uygulamaları* (Cilt (No 2808). DPT Yayınları.
- Commission of European Union. (2001). *European Governance – A White Paper* (Cilt 287). Official Journal of the European Communities.
- Cote, R.P. & Cohen-Rosenthal, E. (1998). Designing eco-industrial parks: A synthesis of some experiences. *Journal of Cleaner Production*, 12,178-196
- Curtin, D.M. (1999). Transparency and political participation in EU Governance: A role for civil society. *Cultural Values*, 3(4), 32-44.
- Dağlar, H. (2014). *Organize Sanayi Bölgelerinin Kurumsallaşması ve Karşılaştıkları Sorunlara Çözüm Önerileri*. Doktora tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dağlar, H. (2015). Türkiye’de organize sanayi bölgelerinin kurumsallaşması ve karşılaştıkları sorunlara çözüm önerileri. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12, 615-638.
- Dertli, G. (2020). *Kümelene ve Organize Sanayi Bölgeleri: TR 63 Bölgesi Üzerine Bir Uygulama*. Doktora tezi, Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DPT. (2007). *Dokuzuncu Kalkınma Planı Kamuda İyi Yönetişim; Özel İhtisas Raporu* (Rapor No:674). Devlet Planlama Teşkilatı.
- Ekiz, D. (2003). *Eğitimde Araştırma Yöntem ve Metodlarına Giriş: Nitel, nicel ve Eleştirel Kuram Metodolojiler*. Anı Yayıncılık.
- Engin, S. & Önen, M. (2020). Cezaevi ombudsmanlığı sistemi: Almanya, Kanada, İngiltere ve Galler örnekleri. O. Erdoğan (Ed.), *Dünyada Uygulanan Özel Amaçlı Ombudsmanlık Türleri ve Uygulamaları* içinde (s. 95-118). Nobel Yayınevi
- Engin, S. (2021). The effect of systems of government on the governance performance of selected countries. *Latin American International Conference on Economic and Management Sciences*, Villahermosa, November 5-6, Mexico.
- Eryılmaz, B. (2010). *Kamu Yönetimi, Düşünceler, Yapılar Fonksiyonlar*. Okutman Yayıncılık.
- Ferry, M. (2010). From government to governance: Polish regional development agencies in a changing regional context. *East European Politics & Societies*, 14, 450-478.

- Gençkaya, F. & Gündoğdu, H. G. (2017). Küresel yönetim ekseninde stratejik planlarda koordinasyonun önemi. *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17, 141-153.
- Gündoğan, E. (2010). Yönetişim: Kavram, kuram ve boyutlar. M.Akif Çukurçayır ve H.Tuğba Eroğlu (Ed.), *Yönetişim içinde*, (s.25-46). Çizgi Kitapevi.
- Gürbüz, B. (2021). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri, İstatistik Örneklem ve Evren*. https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/105487/mod_resource/content/1/erişim_tarihi:29.06.2021.
- İşcan Ö.F. & Naktiyok, A. (2005). *Dijital Çağ Örgütleri*. Beta Yayınları.
- Johnson, D., & Bennett, R. (2021). International political economy: Overview and conceptualization. *Journal of Science International Studies*, 18(4), 1-27. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190846626.013.239>.
- Karakılçık, Y. & Bayrak B. (2021). Demokratikleşme yolunda vesayet denetimi: Devlet denetleme kurulu - kamu denetçiliği kurumu karşılaştırması. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 338-358.
- Karakılçık, Y. (2018). *Yeni Yerel ve Bölgesel Gelişmeler Işığında Yerel Yönetimler: Yeni Yerinden Yönetim Uygulamaları-Tartışmalar Yaklaşımlar*. Seçkin Yayıncılık.
- Karakılçık, Y. (2021). *Yeni Bölgeselleşme Politikaları ve Türkiye’de Bölge Kalkınma Yönetimi*. Seçkin Yayıncılık.
- Kaufmann, D. Kraay, A. & Mastruzzi, M. (2010). *The Worldwide Governance Indicators: “A Summary Of Methodology, Data And Analytical Issues”* (Rapor No. 5430). World Bank Policy Research Working Paper.
- Kayıkçı, S. (2007). Küreselleşmenin Kamu Yönetimi Paradigmasına Etkisi ve Türk Kamu Yönetimine Yansımaları. *Mülkiye Dergisi*, 31(256), 165-186.
- Köker, L. (2000). *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*. İletişim Yayınları.
- Merrien, F. (1998). Governance and modern welfare states. *International Social Science Journal*, 155(8), 57-77.
- OAİB. (2021). Orta Anadolu İhracatçılar Birliği. <https://www.oaib.org.tr/tr/bilgi-merkezi-sıkça-sorulan-sorular>, Erişim tarihi: 26.05.2020.
- OSBUY. (2020). Organize sanayi bölgeleri uygulama yönetmeliği. Resmi Gazete, 2 Şubat 2019, Sayı:30674. S.12254.

Organize Sanayi Bölgeleri İçin Çift Denetimli İyi Yönetişim Modeli Önerisi

- Ozan, M.S. & Yolcu, F.S. (2021). Etkili liderlik. *Sosyal Bilimler Dergisi The Journal of Social Sciences*, 8(54), 187-204.
- Ölmez, M. (2022). *Bölgesel Kalkınma Politikalarında Değişim: Organize Sanayi Bölgeleri için Yeni Bir "Yönetişim Modeli Önerisi"*. Doktora tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özdemir, S. (2022). *Okulda Yönetişim Düzeyi ile Örgütsel Muhalefet Düzeyi Arasındaki İlişki*. Yüksek lisans tezi, Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özer, A. M. & Önen S.M. (2020). *Yönetim POSDCoRB*. Gazi Kitapevi.
- Özer, M. A. (2005). *Yeni Kamu Yönetimi Teoriden Uygulamaya*. Platin Yayınları.
- Palabıyık, H. (2003). *Yönetimden Yönetişime: Yönetişim, Kentsel Yönetişim ve Uygulamaları ile Yönetişimde Ölçülebilirlik Üzerine Açıklamalar, Yerel ve Kentsel Politikalar*. Çizgi Kitabevi.
- Sarı, A. (2021). *OSB'lerde Ruhsat*. Yüksek lisans tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Saygılıoğlu, N. & Arı S. (2003). *Etkin Devlet, Kurumsal Bir Tasarı ve Politika Önerisi*. Sabancı Üniversitesi Yayınları.
- Selimoğlu S. & Yazıcı, R. (2021). Türkiye'de Kurumsal Yönetişim ve Sürdürülebilirlik. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Ağustos (Özel Sayı), 113-136.
- Toksöz, F. (2008). *İyi Yönetişim El Kitabı*. TESEV Yayınları.
- World Bank (1992). *Governance and Development*. World Bank Group. <https://doi.org/10.1596/0-8213-2094-7>
- Yazıcıoğlu, Y. & Erdoğan, S. (2004). *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Detay Yayıncılık.
- Yüksel, M. (2000). Yönetişim Kavramı Üzerine. *Ankara Barosu Dergisi*, 53(3), 145-159.

EXTENDED ABSTRACT

Aim: It is seen that OIZs are mostly managed with traditional management in their regional development. In this study, in line with the changes in policies in regional development, a double-supervised "good governance" model has been designed from the traditional management approach to the governance approach for OIZs.

Method: The research was carried out with the most preferred descriptive survey model, which is mostly expressed numerically and aims to reach generalization by testing the relationships between the variables through values. Judgmental sampling was used as the sampling method in the research. The purpose of this sampling is to select the people who believe that they will find an answer to the research problem and to determine the sample group that they think will represent the institution in order to find a solution to the problem.

Findings: In the field study, it was determined that the regional effects of OIZs in different regions were similar and there was no significant difference in the answers given by the participants. According to the field research data, it is seen that the priority problems of OIZs differ according to the regions. The level of participation of OIZ regional managers in the governance proposals differed according to the regions. The main reason for this difference is that the same governance structure is applied to all regions in our country as well as in the world

Result: Within the framework of the information, findings and results obtained in this study on the contribution of OIZs to regional development and management systems, a management model proposal called "Double Audit Good Governance Model" has been developed. The determination of the current problems of OIZs and suggestions for their solution should also be seen as additional contributions of the study. A stronger and more participatory management practice will be possible with the OIZs playing a more active role in the determination of regional development policies and with the new management model based on good governance. Due to the inadequacy of OIZs in their existing management systems and certain practices, the "Double-Audit Good Governance Model" proposal will not completely abolish the existing management structure and will not create an independent management structure. With this model proposal, there will be a management system envisaged in order to develop and improve many of the above points such as auditing, good governance and cooperation, especially consultancy, where the current management is inadequate.

Organize Sanayi Bölgeleri İçin Çift Denetimli İyi Yönetişim Modeli Önerisi

As the first step in the transition to governance of OIZs, it is recommended to establish an "Organized City Council", a structure that will work in cooperation with the OIZ's governing bodies and facilitate the transition to good governance. With this structure, the participation of the employees under the roof of the OIZ in the management and the decisions taken will be ensured, and the employees and all the stakeholders in the OIZ will be encouraged to own their own problems. At the same time, the common sense of different segments will be reflected in the management, in short, the governance structure and functioning will be implemented. As a second control unit under the supervision of OIZs, the OIZ Ombudsman is the unit. It is thought that the ombudsman institution, which is included in the public administration system of some countries and has important functions, will also be an effective audit unit in ensuring good governance in institutional structures such as the OIZ. With this system, a double audited governance structure will be established.

There is no study covering OIZs and regional managers in all provinces of Turkey. This study has been an original research in terms of developing a new governance model for OIZs in all provinces across the country. However, since this survey research is prepared within the framework of a quantitative approach and depends on the questionnaire of the participants, it is recommended to support it with a qualitative research technique in which more comprehensive views will be put forward.

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	23.01.2023	Submitted date
Kabul tarihi	20.03.2023	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.03.2023	Online publishing date

Atf Bilgisi / Reference Information

Çekim, M., & Kaya Doğanay, F. (2023). Teşvikten Tebrîğe: Sultan II. Abdülhamid'in Ulema Taltifleri. *Journal of History School*, 62, 214-236.

TEŞVİK TEN TEBRİĞE: SULTAN II. ABDÜLHAMİD'İN ULEMA TALTİFLERİ¹**Meryem ÇEKİM² & Fatma KAYA DOĞANAY³****Öz**

Sultan II. Abdülhamid, gerek Osmanlı topraklarında gerekse Müslümanların yaşadığı farklı coğrafyalarda halk üzerinde etkili olmak maksadıyla dinsel otoritelerin gücünden faydalanmaya çalışmıştır. Buna bağlı olarak Müslüman ulemayı çeşitli şekillerde taltif ettiği gibi Gayrimüslim din adamlarını da taltiften geri kalmamıştır. Sultan II. Abdülhamid döneminde devletle kurulan duygusal bağın güçlendirilmesi, hizmette yararlılığın artırılması, disiplin ve denetim sağlanması için ulemayla birlikte eşleri ve kızları da taltif edilmiştir. Sultan II. Abdülhamid'in ulemaya yönelik taltifat uygulamaları rütbe tevcihi, madalya, nişan vb. ile ödüllendirme şeklinde olmuştur. Bu suretle kişiler himaye altına alınarak sistemin bir parçası haline getirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Sultan II. Abdülhamid madalya ve nişan ihsanını, iyi niyete bir yatırım olarak görmüş hem iç hem dış siyasette etkin bir şekilde kullanmıştır. Buna paralel olarak Sultan II. Abdülhamid döneminde madalya ve nişan sayılarında ciddi bir artış görülmüş üstelik bu durum arşiv vesikalarına da yansımıştır. Bu çalışma Sultan II. Abdülhamid döneminde, ulemanın hangi amaç ve işlev doğrultusunda taltif edildiğini ortaya koymayı amaçlamıştır. Çalışma birebir etkileşim gerektirmeyen daha çok dokümanlara dayalı veri toplama ve analiz esasına dayanmaktadır. Çalışmanın hedeflerine uygun olarak toplanan veriler tarihsel araştırma deseni ile yorumlanmış, kavram analizi deseni ile de genel tarama ve içerik çözümlenmesi yapılmıştır. Çalışmaya kaynak noktasında en önemli katkıyı zengin

¹ Bu çalışma, birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında hazırlamakta olduğu doktora tezinden üretilmiştir.

² Doktora Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, memnus1453@hotmail.com, Orcid: 0000-0001-9337-6557

³ Dr. Öğr. Üyesi, Balıkesir Üniversitesi Necatibey Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı, fatma.doganay@balikesir.edu.tr, Orcid:0000-0001-5199-9166.

muhtevasıyla Osmanlı arşiv belgeleri sağlamıştır. Bu doğrultuda arşiv vesikaları tasnife tabi tutularak tahlil edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Madalya, Nişan, Sultan II. Abdülhamid, Taltif, Ulema.

From Encouragement to Commendation: Sultan Abdulhamid II's Bestow to the Ulema

Abstract

Sultan II. Abdulhamid tried to benefit from the power of religious authorities in order to be effective on the people both in the Ottoman lands and in different geographies where Muslims lived. Accordingly, he honored the Muslim ulema in various ways, as well as the non-Muslim clergymen. Sultan II. In order to strengthen the emotional bond with the state, to increase the efficiency of the service, to provide discipline and control, their wives and daughters were awarded along with the ulema during the reign of Abdulhamid. Sultan II. Abdulhamid's compliment practices towards the ulema were rank promotion, medals, engagements, etc. was in the form of rewards. In this way, people were tried to be taken under protection and made a part of the system. In addition, Sultan II. Abdulhamid saw the grant of medals and decorations as an investment in goodwill and used it effectively in both domestic and foreign politics. In parallel with this, Sultan II. There was a serious increase in the number of medals and decorations during the reign of Abdülhamid, and this situation was also reflected in the archive documents. This work is Sultan II. It aimed to reveal the purpose and function of the ulema during the reign of Abdulhamid. The study is based on data collection and analysis based on documents, which do not require one-to-one interaction. The data collected in accordance with the objectives of the study were interpreted with the historical research design, and general scanning and content analysis were made with the concept analysis design. The Ottoman archive documents with their rich content provided the most important contribution to the study at the source point. In this direction, archive documents were analyzed and classified.

Keywords: Medal, Insignia, Abdulhamid II, Bestow, Ulema.

GİRİŞ

Ulema, Arapça kökenli bir kelime olup ilim sahibi, bilgin anlamlarına gelen âlim kelimesinin çoğuludur (Pakalın, 1971, s. 544). İslam dünyasında sıkça kullanılan ulema kelimesi, Kuran-ı Kerim de iki yerde geçerken hadislerde yaygın bir şekilde kullanılmıştır (Akagündüz, 2008, s. 27). Keza “*Âlimler peygamberlerin varisleridir*”, “*Kıyamet gününde âlimlerin mürekkebi ile şehitlerin kanı tartılır, âlimlerin mürekkebi şehitlerin kanından ağır gelir*”, “*Âlimin uykusu ibadettir*” hadisleriyle ulema Hazreti Peygamber'in iltifatına mazhar olmuştur (Coşgun,

2010, s. 17). Osmanlı Devleti'nde ulema, ilmiye sınıfı üyeleri için kullanılan bir unvandır. Bu unvan "*İslami eğitim kurumu olan medresede usulüne uygun tahsilden sonra icazetle mezun olup eğitim, hukuk, fetva, başlıca dini hizmetler ve nihayet merkezi bürokrasinin kendi alanlarıyla ilgili önemli makamları dolduran Müslüman ve Türklerden oluşan meslek grubunu*" ifade etmek için kullanılmıştır (İpşirli, 2000, s. 141).

Osmanlı idari teşkilatında yüksek rütbelere sahip ulema sınıfı, bir yandan din ve devlet işlerinde hükümdarlarla ilişkilerini sürdürürken, diğer yandan din adamı olmanın getirdiği yükümlülüklerle tebaa ile bir arada yaşamıştır. Bu kapsamda ulema sınıfı gerek İslam dininin yayılmasında gerekse siyasi, sosyal, ilmi hususlarda devlet ile tebaa arasında köprü görevi görmüş, iç ve dış siyasette etkili rol oynamıştır. Nitekim Osmanlı uleması savaş kararlarının alınmasında, savaşın gidişatında, sonuçlarıyla alakalı kararlarda dinsel meşrulaştırma hizmetleri vererek dış siyasette etkili olmuştur. Bunun yanı sıra ulemadan imamlar cami ve mescitlerde hutbeler okuyarak sultanın ismini zikretmiş, devletin gücünü tebaaya hatırlatarak bağlılıklarını pekiştirmeye çalışmıştır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren, pek çok görev üstlenen ulemaya Osmanlı hükümdarları saygılı ve ilgili bir tutum sergilemiştir. İslam dinini en iyi bilen zümre olmaları hasebiyle halkın güven ve desteğini kazanan ulema sınıfı, bu itibarı devletle olan ilişkilerinde de etkili bir şekilde kullanmıştır (Köç, 2016, s. 315-316). Sultan II. Abdülhamid bu hususları dikkate alarak gerek meşruiyetinin devamı gerekse Müslüman bölgelerdeki halklar üzerinde etkili olmak için ulemayı yanında tutmaya özen göstermiştir. Bunun için taltif objesi madalya ve nişanları araç olarak kullanmıştır. Sultan II. Abdülhamid döneminde Cuma ve bayram selamlıklarında, sarayda yapılan törenlerde ya da taşradaki benzer ritüellerde ulema sınıfı madalya ve nişanlarla ödüllendirilmiştir. Taltif objesi olarak kullanılan madalya ve nişanların nasıl ve ne zaman verileceği, terfi şartları nizamnamelerinde detaylı bir şekilde yer almıştır (Erüreten, 2001, s. 214).

Osmanlı Devleti'nde madalya ve nişanlar Avrupa ile kurulan askeri ve diplomatik ilişkilerin gelişmesiyle ortaya çıkmıştır. Nitekim bu ilişkiler batıyla aynı türden sembol ve alametlerin meydana getirilmesine vesile olmuştur. Keza Osmanlı Devleti'nin ihdas ettiği nişanların rütbelerinin numaralandırılması Batı modellerinden kaynaklanan bir sistemdir. Osmanlı Devleti'nde nişanlar genellikle beş rütbeden oluşmaktadır. Bunlardan birincisi en yüksek, beşincisi en düşük olmakla birlikte her rütbenin sayıları sınırlandırılarak belirlenmiştir. Murassa olarak belirtilen nişanlar ise farklı bir rütbe oluşturmayı yalnızca birinci rütbenin daha süslü ve kıymetli örneklerinden ibarettir. Osmanlı Devleti'nin her döneminde birinci rütbe nişan alametleri nispeten zor bulunurken ikinci rütbeden

itibaren tedrici bir bolluk gözlemlenmiş, dördüncü ve beşinci rütbelere daha sık rastlanmıştır (Eldem, 2004, s.183).

Sultan II. Abdülhamid döneminde ulema taltif edilirken en çok Mecidi ve Osmanî nişanları kullanılmıştır. Batıdaki örneklerine uygun olarak bir nizamname ile çıkarılan bu nişanlar Sultan II. Abdülhamid'in selefleri tarafından ihdas edilmiştir. İmparatorluğun sonuna kadar kullanılan bu nişanlardan Merkezi hükümet bir takım faydalar beklemiştir. Keza Mecidi Nişanının üzerinde yer alan “*hamiyet-gayret-sadakat*” ibarelerinden de anlaşıldığı üzere öncelikle devlete karşı bağlılığın güçlendirilmesi ve sadakatin artırılması hedeflenmiştir. Akabinde ulemanın hükümet lehine olan hizmetlerinin artırılması yani gayretlendirilmeleri söz konusu olmuştur. Sultan II. Abdülhamid döneminde ulema sınıfı yalnızca nişanlarla taltif edilmemiş aynı zamanda madalya, rütbe, atıyye-i seniye, konak, at, halı gibi hediyelerle de onurlandırılmıştır. Böylece Sultan II. Abdülhamid himaye ve teşviklerle gönlünü kazandıği ulemanın halk üzerindeki nüfuzundan büyük ölçüde yararlanmıştı.

Tarikat Şeyhlerine Yapılan Taltifler

Osmanlı hükümdarlarının neredeyse tamamı din adamlarıyla yakın ilişkiler kurmuştur. Bu ilişkiler ani gelişen bir durum olmamakla birlikte devletin bekası için zaruri görülmüştür (Kara, 1992, s. 69-70). Sultan II. Abdülhamid şehzadelik döneminde din adamları ile ikili ilişkiler kurmuştur. Mutasavvıf Hüseyin Vassâf'a göre; Sultan II. Abdülhamid, Şeyh Muhammed Zafir'e İstanbul'a geldiği andan itibaren intisap etmiş ve şeyhin Unkapanı civarındaki evine gizlice girip çıkmıştır. Bu görüşmelerin birinde Şehzadenin tahta çıkacağını⁴ söyleyerek üzerinde etkili olduğu görüşü yaygınlaşmıştır. Sultan II. Abdülhamid, Şeyh Muhammed Zafir'i özel gün ve gecelerde saraya davet ettiği gibi bazı Cuma Selamlıklarında ise Ertuğrul tekkesine gitmiştir. Bu yakınlığa rağmen Şeyh Muhammed Zafir, Sultan II. Abdülhamid'in teklif ettiği rütbe ve nişanları kabul etmemiştir (Ziyansız, 2019, s. 347-348).

Şeyh Muhammed Zafir'in İstanbul'daki aile üyeleri Sultan II. Abdülhamid döneminde çeşitli rütbelerle taltif edilerek resmî görevlere getirilirken;

⁴ Bazı kaynaklarda Sultan II. Abdülhamid'e tahta çıkacağını söyleyen kişinin Suriyeli bir şeyh olduğu belirtilmiştir. Buna göre Suriyeli şeyh, Sultan II. Abdülhamid ve Pertevnihal Kadın Efendi tarafından Kâğıthane'deki konağa davet edilmiş ve görüşme burada gerçekleşmiştir. Görüşme esnasında Suriyeli şeyh, Sultan II. Abdülhamid'e “*iki sene sonra Eyüp Camiinde Hz. Osman'ın (R. A.) kılıcını kuşanacağını ve bu şekilde halife ve padişah olacağını*” bildirmiştir. Bu olay Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey'in rüyasını tabir eden Şeyh Edebalı ile aralarında geçen görüşmeyi hatırlatmaktadır. Nitekim bu görüşmede Şeyh Edebalı, Osman Bey'e büyük bir devlet kuracağı haberini müjdelemiştir (Vural, 2019, s. 24-25).

Trablusgarp'ta bulunan akrabalarının ihtiyaçları devletçe karşılanmıştır. Sultan II. Abdülhamid'in derin saygı ve güvenini kazanan Şeyh Muhammed Zafir, İslam dünyasının çeşitli bölgelerinden ve bilhassa Arap vilayetlerinden gelen Müslümanları Ertuğrul Tekkesinde konuk ederek sultan-halifenin nüfus ve itibarını artırmaya çalışmıştır. Bununla birlikte Şeyh Zafir, sağlam bağlantılarının bulunduğu Suriye, Mısır ve Kuzey Afrika'da Halife-Sultan II. Abdülhamid'e itaat ve sadakati güçlendirmiştir. Şeyh Muhammed Zafir'e saygı ve sevgisi vefatından sonra da sürmüştür. Nitekim Ertuğrul Tekkesi içerisinde bulunan hazireye defnedilen Şeyh Muhammed Zafir'in kabrinin bulunduğu kısma Saray Mimarı İtalyan Raimondo D'Arconco'ya, bir türbe tasarımı yaptırmıştır. Bu tasarımla birlikte mezarın bulunduğu kısma türbe, kitaplık ve çeşme inşa ettirmiştir (Buzpınar, 2010, s. 78).

Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkmadan önce temas kurduğu tarikat şeyhlerinden biri de Yenikapı Mevlevihanesi Şeyhi Osman Selahaddin Dede Efendi'dir. Bu zat tahta geçme hazırlığında olan Sultan II. Abdülhamid'in destek talebini olumlu karşıladığı gibi dönemin etkili siyasi ismi olan Midhat Paşa'yla diyaloglarını da temin etmiştir. Osman Selahaddin Dede Efendi Topkapı Sarayı'nda Sultan V. Murad'ın tahtan indirilerek yerine Sultan II. Abdülhamid'in çıkarılacağı biat merasimine katılmıştır. Sultan II. Abdülhamid'in tahta geçmesi için yazılan fetvanın gecikmesi üzerine Şeyh Osman Selahaddin Dede "*İcmâ-yı ümmet fetva değil midir?*" diyerek orada bulunan kişilerin Sultan II. Abdülhamid'e biatını sağlamıştır. Bunun üzerine Sultan II. Abdülhamid, Osman Selahaddin Dede'nin elini öperek çeşitli ihsanlarda bulunmuştur. Tahta geçtikten sonra da Osman Selahaddin Dede'yle yakın ilişkiler kurarak bazı konularda görüşlerine başvurmuştur. Hatta sarayda Mesnevi dersi vermesini talep etmiş ve kendisine ayda bin kuruş maaş bağlatmıştır. Ancak bu yakınlık fazla sürmemiştir. Sultan Abdülaziz'in hal'inde parmağı olduğu suçlamalarıyla sarayın gözünden düşen Midhat Paşa'yla samimiyeti bilindiğinden önce saraydaki derslerine son verilmiş daha sonra maaşı kesilmiştir (Küçük, 2000, s. 111).

Mevlevi tarikatı üyelerinden bazılarına, Sultan II. Abdülhamid döneminde menfi siyasetlerinden ötürü mesafeli davranılmış yalnızca fevkalade sadakat ve muhabbet gösterenlere ihsanlarda bulunmuştur. Bu bağlamda 1891 yılında Mevlevi Şeyhlerinden Kemahlı İbrahim Hakkı Efendi, Sultan II. Abdülhamid tarafından Konya'dan İstanbul'a davet edilerek sarayda ağırlandı ve "Saray Vaizliği" göreviyle taltif edilmiştir. Mevlevi tarikatının Erzincan kolundan *Sultan-ı Ulema Billah* namıyla tanınan şeyhin müridi Aşçı İbrahim Dede Efendi bu dönemde rütbe-i üla sınıf-ı sânisine mahsus resmi bir elbise ve ayda bin iki yüz kuruş maaşla ödüllendirilmiştir (Aydın, 2019, s. 42-45). Sultan II. Abdülhamid Mevlevi Tarikatı şeyhleri dışında pek çok tarikat şeyhi ile de yakın

ilişkiler kurup onları da taltif etmiştir. Bunlardan biri Nakşibendi tarikatının Halidiyye kolundan Şeyh Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî'dir. Sultan II. Abdülhamid bu zatın sohbet meclislerine bizzat katılıp ders almış, görüş ve düşüncelerine sık sık müracaat etmiştir (Gündüz, 1984, s. 65). Şeyh Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî ise Osmanlı Devleti'nin zor günlerinde Sultan II. Abdülhamid'in yanında olmuş, 1877-1878 Osmanlı-Rus harbine müritleriyle birlikte katılarak savaşmıştır. Bazı kaynaklara göre şeyh cepheye götürdüğü seksen atının masrafını kendi cebinden karşılamıştır. Böylece orduya hem maddi hem manevi destek veren şeyh Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî, Sultan II. Abdülhamid'in özel teveccüh ve iltifatına mazhar olmuştur. Vefatında naaşı Sultan II. Abdülhamid'in emriyle Süleymaniye Cami avlusuna Kanuni Sultan Süleyman türbesinin bitişiğine defnedilmiştir (Pırlanta, 2014, s. 35-36).

Nakşibendi tarikatı şeyhlerinden Abdurrahman Tâhî, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşında halkı cihada teşvik etmiş, mürit ve halifelerinin savaşa katılımını sağlamıştır. Hizmetlerinden ötürü Sultan II. Abdülhamid döneminde, üçüncü rütbeden Mecidi Nişanı'yla ödüllendirilmiştir (Memduhoğlu, 2019, s. 571). Bu dönemde tarikat şeyhleri askeri meselelerin yanı sıra sosyal, siyasal alanlarda da faaliyet göstermiş ve faaliyetlerinden ötürü nişanlarla taltif edilmiştir. Bu bağlamda Hüseyiniye Dergâhı Şeyhi Eşref Efendi'ye, Tüccar Şeyhi Hacı Mehmet Efendi'ye, Attarlar Şeyhi Şakir Efendi ve Kasımpaşa Camii Mütevellisi Arif Efendi'ye 1904'te Erzurum'da açılan Sanayi Mektebi inşaatında bizzat çalışıp para topladıkları için Mecidi Nişanı ihsan edilmiştir (Karataş, 2010, s. 253). Bu isimler dışında devlete yaptığı hizmetlerden ötürü nişanla taltif edilen bir zatta Şeyh Seyyid Fehim Arvâsî'dir. Bu zat Şeyh Ubeydullah'ın İran'a karşı isyan hareketinde ortaya çıkan diplomatik krizi çözdüğü için üçüncü dereceden Mecidi Nişanı'yla ödüllendirilmiştir (Aydın, 2019, s. 56). Şeyh Seyyid Fehim Arvâsî'nin vefatı üzerine devletten aldığı dört yüz on kuruşluk maaşı oğlu Şeyh Muhammed Emin Arvasi'ye tahsis edilmiştir. Şeyh Muhammed Emin Efendi de Van'ın Müküs kazasında meydana gelen karışıklıkları teskin edip asayiş tesis ettiği için babası gibi üçüncü dereceden Mecidi Nişanı'yla mükâfatlandırılmıştır (BOA, BEO, 884/66257, M. 1896). Ayrıca bu dönemde Arvasi ailesi şeyhlerinden Şeyh Abdülhamid ve Şeyh Abdülhakim Efendiler İran'ın Soğukbulak mevkiinde İngiliz bir kızın İslamiyet'i seçmesi üzerine yaşanan diplomatik krizi çözdükleri için "*Nişân-ı Ali ve Madalya*" ile taltif edilmiştir (BOA, Y. EE. 140/38, M. 1891).

Sultan II. Abdülhamid döneminde gerek Osmanlı halkının bir arada tutulmasında gerekse başka devletlerdeki Müslümanların Osmanlı Devleti'ne ve hilafete bağlanmasında tarikat şeyhlerinin nüfuzundan faydalanılmıştır. Bu bağlamda başta Afrika olmak üzere Çin'e, Japonya'ya Türkistan'a şeyh ve derviş heyetleri gönderilmiştir. Farklı tarikatlara mensup kişilerden oluşan heyette Şeyh

Muhammed Zafir, Şeyh Ebü'l-Hüda, Seyyid Hüseyin el-Cisr, Şeyh Fazl, Şeyh Rahmetullah, Özbek Tekkesi Şeyhi Buharalı Süleyman ve Lüleburgazlı Mehmet Eşref Efendi gibi isimler bulunmaktadır. Heyette bulunanlar hizmetlerinden ötürü madalya, nişan, rütbelerle taltif edilmiş ve kendilerine maaş bağlanmıştır (Vural, 2019, s. 30). Mezkûr heyette yer alan Şeyh Ebü'l-Hüda Efendi, Rifai Tarikatının Sayyadı kolundan olup Sultan II. Abdülhamid'e yakınlığıyla tanınmaktadır. Şeyh Ebü'l-Hüda es-Sayyadı, *Rifai Sayyadı Seyyidleri* adlı eserinin çevirisinde İstanbul'a gelişini şöyle aktarmıştır: “*Hicri 1294 yılında Dâru's-Saadet'e gelerek, Efendimiz ve Mevlamız, Mü'minlerin Emiri, Şeriatın Koruyucusu, Yarattılmışların Efendisi'nin Halifesi es-Sultan el-Gazi Abdülhamid Han'ın hizmetiyle şereflendim. Büyük teveccühleriyle beni en yüksek ilmi mertebelere çıkardı kazasker oldum*” (Ziyansız, 2019, s. 343-344).

Şeyh Ebü'l-Hüda, Sultan II. Abdülhamid döneminin sonuna kadar İstanbul'da kalmış devlet yönetimi ve politikalarında etkili olduğu için saraydan sürekli iltifat görmüştür. Şeyh Ebü'l-Hüda'nın resmi bir görevi olmamasına rağmen kendisine ilk olarak İstanbul (1878) akabinde Anadolu (1879) ardından da Rumeli Kazaskerliği (1885) payesi verilmiştir. Ayrıca bin iki yüz kuruş olan maaşı 1882'de dört bin beş yüz kuruşa yükseltilmiştir. Şeyh Ebü'l-Hüda, 1878 yılında üçüncü dereceden Mecidi Nişanı'yla ödüllendirilirken, 1882'de nişanın derecesi bire çıkarılmıştır. Bununla birlikte 1892'de Altın Liyakat Madalyası'yla, 1893'te Murassa Mecidi Nişanı'yla taltif edilmiştir (Buzpınar, 2009, s. 217). Sultan II. Abdülhamid'in iltifat ve ihsanına mazhar olan Ebü'l-Hüda, aile fertleri için de bir takım taleplerde bulunmuştur. Bu durumu üstlendiği rolle ilişkilendirmek mümkündür. Zira ilk olarak oğlu Hasan Halid'in cemiyet-i rüsûmiyeden uygun bir memuriyete naklini istemiştir. Akabinde kardeşi Abdürrezzak'ın Anadolu Kazaskerliğine ya da benzeri bir rütbeye getirilmesini, ardından da kuzenlerinden Seyyid Said Bey ve Rifaizade Şekip Bey'lerin üçüncü dereceden Nişan-ı Osmani ile taltifini rica etmiştir. Özellikle kardeşi ve oğlu için önemli gün ve zamanlarda taleplerini yineleyerek rütbelerinin terfi ettirilmesini istemiştir (Varol, 2004, s. 30-31). Bunun üzerine Ebü'l-Hüda'nın oğlu Hasan Halid, Şûra-yı Devlet üyeliğine, kardeşlerinden Abdürrezzak Efendi, Meclis-i Maliye üyeliğine, öteki kardeşi Nureddin Efendi Meclis-i Maarif üyeliğine getirilerek bunlara çeşitli payeler verilmiştir. Ayrıca Şeyh Ebü'l-Hüda'nın yeğeni ve kız kardeşine maaş bağlanarak aile fertlerinin askerlikten muaf tutması sağlanmıştır (Buzpınar, 2009, s. 217).

Sultan II. Abdülhamid döneminde Kuzey Afrika'daki Tıcani Tarikatı şeyhlerinin nüfuzundan da istifa edilmiştir. Bu bağlamda Tıcani Tarikatı şeyhlerinden Muhammed bin Fazıl, İstanbul'a geldiğinde Sultan II. Abdülhamid tarafından bizzat karşılanmış ve kendisine Osmanlı Devleti'nin bütün topraklarında seyahat

etme hakkı veren bir belge ihsan edilmiştir (Özköse, 2012, s. 133). Sultan II. Abdülhamid'in din adamlarıyla arasındaki ilişkiler döneminin sonuna kadar yoğun bir şekilde devam etmiştir.

Şeyhülislamlara Yapılan Taltifler

Sultan II. Abdülhamid otuz üç yıllık iktidarı süresince meşayihî ödüllendirdiği gibi şeyhülislamları da taltiften geri kalmamıştır. Üstelik Sultan II. Abdülhamid selefleri gibi “*şeyhülislama öylesine muazzam bir saygınlık ve yücelik atfetmiştir ki*” bayram kutlamalarında onları ayakta karşılamıştır (Lewis, 2018, s. 22). Şeyhülislamlar, hükümdarları tahttan indirme yetkisini elinde bulundurdıkları için Osmanlı Devleti'nin her döneminde büyük bir ilgi görmüştür. Keza Sultan II. Abdülhamid döneminde ikamet etmeleri için saray yakınlarına kendileri için köşkler inşa edilmiştir (Findley, 2019, s. 148-149).

İmâm-ı Sultanî⁵ Hafız Hasan Hayrullah Efendi, Sultan II. Abdülhamid döneminde şeyhülislamlık makamında bulunmuş, sesinin güzelliği, tecvit ve kıraat ilmindeki kudretinden ötürü Sultan Abdülmecid döneminde ikinci imam; Sultan Abdülaziz döneminde birinci imam görevlerini üstlenmiştir. Sultan Abdülaziz döneminde Turşucuzade Ahmet Muhtar Efendi yerine şeyhülislam olarak tayin edilmiş ise de kısa bir süre sonra azledilmiştir. Sebepsiz yere azledildiği için Şeyhülislam Hafız Hasan Hayrullah Efendi Sultan Abdülaziz döneminde ikinci kere şeyhülislamlık makamına getirilmiş, Murassa Osmânî ve Murassa Mecîdî nişanları ile de taltif edilmiştir (İpşirli, 1998, s. 75).

Sultan II. Abdülhamid döneminde kısa bir süre meşihat makamında kalan Şeyhülislam Hasan Hayrullah Efendi güvensizlikten ötürü bu görevinden azledilmiş, 1878 yılında Medine'ye “Şeyhülharem” olarak atanmıştır. Ancak Muhalifi Mekke Emiri Abdulmuttalib Efendi'nin olumsuz jurnallerinden ötürü bu görevinden de azledilerek Mekke'de bir evde gözaltına alınmıştır (Ekizoğlu, 2020, s. 63-64). Hasan Hayrullah Efendi'den boşalan meşihat makamına Amasyalı Hacı Kara Halil Efendi getirilmiş ise de kısa süre sonra görevinden azledilmiştir (Süreyya, 1996, s. 577). Sultan II. Abdülhamid döneminin ilk yıllarında peş peşe gerçekleştirilen azillerden sonra şeyhülislamlık makamına

⁵ Osmanlı ilmiye teşkilatında önemli bir yere sahip olan İmâm-ı Sultaniler veya diğer bir ifade ile Hünkâr İmamları, Osmanlı hükümdarlarının namaz esnasında kendilerine uydukları zatlar için kullanılan bir tabirdir. Dini vazifelerini Osmanlı sarayında yerine getiren bu imamlar Kıraat ve musiki bilgileriyle Kur'ân-ı Kerimî güzel bir şekilde okumaktadır. Ayrıca hükümdarın gittiği camilerdeki Cuma ve Bayram namazlarını da kıldırılmaktadır. Padişah imamları için imam-ı evvel, imam-ı sani ve imam-ı salis gibi tabirler kullanılmaktadır. Baş imam olarak da anılan birinci imam başka bir göreve atanır, azlolunur veya ölürse yerine ikinci imam geçirilmektedir (Pakalın, 1971, s. 869).

Ahmed Muhtar Beyefendi getirilmiştir (İnal, 1982, s. 760). Paşa torunu olduğu için “*beyefendi*” sıfatıyla anılmış ve hizmetlerinden ötürü Murassa Osmanî ve birinci dereceden Mecidi nişanlarıyla taltif edilmiştir (İpşirli, 1989, s. 105). Sultan II. Abdülhamid döneminde Ahmet Muhtar Beyefendi’den sonra Uryanizade Ahmed Esad Efendi meşihat makamına atanmıştır. Yaptığı hizmetlerden ötürü Murassa Osmanî Nişanı başta olmak üzere Murassa Mecidi ve Murassa imtiyaz nişanlarıyla da taltif edilmiştir (Süreyya, 1996, s. 486). Sultan II. Abdülhamid’in ihsan ve teveccühlerine mazhar olan Uryanizade Ahmed Esad Efendi bu görevdeyken vefat etmiştir. Eyüp’te Ebüssuûd Efendi haziresi karşısındaki özel kabre defnedilmiş akabinde üzerine türbe yaptırılmıştır (Buzpınar, 1995, s. 346).

Uryanizade Ahmed Esad Efendi’nin vefatıyla Şeyhülislam olarak Bodrumlu Hacı Ömer Lütfi Efendi atanmıştır. Murassa İmtiyaz, Murassa Osmanî, Murassa Mecidi nişanlarının yanı sıra altın ve gümüş imtiyaz madalyalarının sahibi olan Ömer Lütfi Efendi bu dönemde bir cami yaptırmıştır. Caminin kitabesinde Sultan II. Abdülhamid’in ihsanıyla ihya edildiği belirtilmiştir. Rivayetlere göre Ömer Lütfi Efendi, meşihata havale edilen bir dilekçede kullandığı bazı ifadelerden ötürü azledilmiştir (Özcan, 2007, s. 346). Şeyhülislam Hacı Ömer Lütfi’nin yerine bu sırada meşihat mektupçuluğu görevini ifa eden Cemaleddin Efendi getirilmiştir. Bu zat Sultan II. Abdülhamid’i çok iyi tanıdığı için dikkatli davranarak yıllarca bu mevkide kalmıştır. Cemaleddin Efendi hakkında şüphelere neden olabilecek jurnaller ortaya çıkmış ise de bunlara pek itimat edilmemiş bol bol ihsanlarda bulunulmuştur. Hatta Sultan II. Abdülhamid, Cemaleddin Efendi’nin ikamet etmesi için Kuruçeşme de bir yolu yaptırarak hediye etmiştir (İpşirli, 1993, s. 309). Keza Sultan II. Abdülhamid, iktidar ve halk üzerinde manevi bir etkiye sahip olan şeyhülislamı ihsanlar aracılığıyla himayesi altına alarak siyasi nüfuzunu mümkün olduğu kadar geniş kitlelere yaymayı hedeflemiştir (Özbek, 2020, s. 163).

Sultan II. Abdülhamid döneminde uzun süre şeyhülislamlık makamında kalan Cemaleddin Efendi için Tahsin Paşa şu ifadeleri kullanmıştır:

“Cemaleddin Efendi, Makam-ı Meşihat gibi her dakika şüphe ve tarassud altında bulunan ve en tehlikeli vukuatın güzeran ettiği bir mevki olan Şeyhülislamlıkta on yedi sene bila fasıla kalabilmek ve bu müddet zarfında hiç teveccüh ve itimadı kaybetmeyip daima mergup olmak için ne gibi hasletlere malik olması ve Hünkâr’ın meslek ve mizacına ne derece mülayim ve mutâbık yürümesi pek kolaylıkla anlaşılır. Cemaleddin Efendi Meşihat mektupçuluğunda iken, maruzat-ı hususîye ve sadakatperverânesiyle kendini Saray’a tanıtmış ve Meşihat Dairesi’nde olup biten şeyleri vakit ve zamanıyla ve arzû-yı hümayuna muvafık

bir tarz ve üslûp ile haber vererek daha o zamandan bendegân-ı şâhâne sırasına girmişti. Selefin yerini inhilal edince buraya silsile-i meratib ve derece-i liyâkat itibariyle daha başka müstahakları getirilmek icap ederken bir mektupçunun tayin olunması teveccüh ve itimâd-ı şâhânenin bariz bir delilidir(...) Cemaleddin Efendi padişahın ahlakına bihakkın vakıf ve kendisi hilkaten pek uysal olduğundan servet ve ikbale giden yolunu bir defa tayin ettikten sonra artık bundan zerre kadar inhiraf etmemişti (...) Şeyhülislam Cemaleddin Efendi'nin Padişah'dan gelen herhangi bir ihsanı reddetmek şöyle dursun, her yeni âtîfet ve atıye karşısında nasıl eğilerek minnettarlık âsârı gösterdiği Saray'da yaşamış olanlarca mâlum bir keyfiyettir” (Paşa, 1990, s. 52-56).

Sultan II. Abdülhamid, şeyhülislamı taltif ettiği gibi onlara karşı ihtiyatlı davranarak hareket alanlarını sınırlama, teftiş etme veya sınır dışı etme faaliyetlerine de yönelmiştir. Bu durum François Georgeon'un kalemine şöyle yansımıştır:

“Abdülhamid en çok şeyhülislamlardan kuşkulandır. İlki -daha önceki iki hal ediş fetvasına mührünü basan- Hayrullah Efendi Temmuz 1877'de, Türk-Rus Savaşı'nın ortasında azledilir. Sultan onu önce Medine, sonra da Taif'e gönderir. Diğerleri de görevlerinde uzun süre kalmaz, ama iki şeyhülislam önce 1878-1889 arasında Uryanizade Ahmed Esad, sonra da 1891-1908 arasında Mehmed Cemaleddin Efendi uzunca bir süre bu mevkiyi korurlar. Abdülhamid onları nişanlara ve ihsanlara boğar; her cuma selamlık merasimi sırasında şeyhülislama bir kese altın verilir. Ama bütün bunlar Abdülhamid'in onları da yakından denetlettirmesini engellemez. Mehmet Cemaleddin Efendi'nin damadı ve Jön Türk Devrimi'nden sonra İstanbul Şhremini (belediye başkanı) olan, meşhur cerrah Cemil Topuzlu buna tanıktır: Kayınpederi saray yakınında, Kuruçeşme'deki bir yalıda ikamet etmek zorundadır; bu yalı Hazine tarafından inşa ettirilip döşenmiştir. Kapısı önünde bekleyen bir dilenci tüm gidiş gelişlerini izler ve ulemanın ziyaretlerini de not eder. Kendisini sözde korumakla görevlendirildiklerini söyleyen iki atlı muhafız nereye gitse peşinden ayrılmaz. Sadece Yıldız Sarayı'na, Bab-ı Meşihat'e ve Heyeti Vükela toplandığında Babiali'ye serbestçe gidebilir. Bunun dışında nereye gidecek olsa bir tezkere alması gerekir. Kısaca on sekiz yıl boyunca fiilen bir “mahkûm hayatı” sürdürür” (Georgeon, 2006, s. 180-181).

Dünyanın pek çok ülkesinden din adamları Sultan II. Abdülhamid döneminde İstanbul'a davet edilerek, özenle ağırlanmış ve yaptıkları hizmetlere karşılık çeşitli şekillerde taltif edilmiştir. Bu bağlamda İngiltere'de İslamiyet'i seçerek adını Abdullah olarak değiştiren İngiliz William Henry Quilliam adlı kişi 1890 yılında İstanbul'a davet edilmiştir. Yabancı devlet adamları gibi karşılanan

Quilliam'a saltanat kayığı ile boğaz turu yaptırılmış payitahtta bir hafta konuk edilmiştir. Akabinde kendisine hediye ve ulufelerle birlikte bir de ferman-ı hümayun verilmiştir. Osmanlı Arşiv vesikalarına göre bu sıralarda Quilliam, Sultan II. Abdülhamid tarafından İngiliz adaları Şeyhülislamlığı görevine getirilmiştir. İngiliz adalarının ilk ve son şeyhülislamı olan Quilliam'a dördüncü rütbeden Nişan-ı Osmani ihsan edildiği gibi kendisine Hereke halıları, beyaz bir at ve gümüş şamdanlar da hediye edilmiştir (Tanıyıcı, 2017, s. 16-17).

Müftülere Yapılan Taltifler

Şeyhülislamlara bağlı olarak görev yapan müftüler de üstün hizmet ve başarılarından ötürü taltif etmiştir. Osmanlı Devlet'inde müftüler merkez ve taşra olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Birinci kısımda ilmiye sınıfının başı olan merkez müftüsü yani şeyhülislam, ikinci kısımda diğer müftüler olarak tabir edilen kenar müftüleri veya taşra müftüleri bulunmaktadır (Kara, 2011, s. 70). Sultan II. Abdülhamid'in iltifat ve ihsanına mazhar olan müftülerden biri olan Şam müftüsü olarak tanınan Mahmud Hamza Efendi, üçüncü rütbelerden Mecidi ve Osmani Nişanlarının yanı sıra ikinci rütbeden Mecidi Nişanı ile taltif edilmiştir. Bununla birlikte Mahmud Hamza Efendi'nin uhdesine bilad-ı hamse, Haremeyn ve İstanbul payeleri de verilmiştir (Baktır, 2003, s. 365; BOA, İ. DH, 812/65625, M. 1880).

Sultan II. Abdülhamid döneminde Edirne Eski Müftüsü Mehmet Fevzi Efendi'nin uhdesine Anadolu Kazaskerliği payesi tevcih edildiği gibi birinci rütbelerden Mecidi (BOA, İ. TAL, 15/40, M. 1893) ve Osmani nişanlarıyla da ödüllendirilmiştir (BOA, İ. TAL, 119/44, M. 1897). Ayrıca kızı Kadriye Hanım ikinci rütbeden Şefkat Nişanıyla; hanımlarından Hacı Fatma, Hacı Şefika ve Hacı Müncibe hanımlar üçüncü rütbeden birer kıta Şefkat Nişanı ile taltif edilmiştir (BOA, İ. TAL, 105/45, M. 1896). Ayrıca bu dönemde Yemen'de bayram namazından sonra Büyük Kışla Meydanındaki törende duayı yapan belde müftüsü Mehmet Numan Efendi'nin uhdesine İzmir payesi tevcih edilmiştir (BOA, Y. PRK. UM, 50/7, M. 1900). Sultan II. Abdülhamid döneminde İzmir müftüsü Hasan Fehmi Efendi, hizmet ve başarılarından ötürü başta Musıla-ı Sahn Bursa Müderrisliği daha sonra İzmir Paye-i Mücerredî, ardından da Edirne payesi ile taltif edilmiştir. Dördüncü rütbelerden Mecidi ve Osmani nişanlarının yanı sıra Hicaz Demiryolu Nikel Madalyasıyla ödüllendirilen Hasan Fehmi Efendi'nin müftülük maaşı da artırılmıştır. Varna Sancağı Müftüsü İbrahim Hakkı Efendi'ye hizmetlerinden ötürü İzmir Paye-i Mücerredî, Haremeyn-i Muhteremeyn Payesi ve Mekke-i Mukerreme Kadılığı tevih olunmuştur. Hama Müftüsü Mehmet Efendi daha önceki hizmetlerinden dolayı Mecidi ve Osmanlı nişanlarının yanı sıra orduya yardımlarından ötürü bir de madalya ile ödüllendirilmiştir. Ayrıca

uhdesine İzmir paye-i Mücerredî, Edirne Paye-i Mücerredî ve Bilad-ı Hamse'den Bursa Paye-i Mücerredî verilmiştir (Kara, 2011, s. 225-226).

İmam-ı Sultani ve Diğer İmamlara Yapılan Taltifler

Sultan II. Abdülhamid'in iltifat ve ihsanına mazhar olan din görevlilerinden biri de imamlardır. Temel vazifesi namaz kıldırmak, hutbe okumak gibi dini hizmetler olan imamların bunların yanı sıra resmi görevleri de bulunmaktadır (Dögüş, 2021a, s. 22). Osmanlı Devleti'nde imamlar saraylarda, hastanelerde, zengin konaklarında, medreselerde, tekke ve zaviyelerde, orduda, savaş gemilerinde, kalelerde, kışlalarda vs yerlerde görev yapmıştır (Dögüş, 2021, s. 40). Sarayda imam olma hükümdara en yakın olma nedeni olduğu için en yüksek taltiftir. Hükümdarların günlük hayatta en çok muhatap oldukları kişiler arasında İmam-i Sultaniler bulunmaktadır (Akgündüz, 2006, s. 74). Dolayısıyla imamlar arasında en çok paye ve nişana imam-i sultaniler sahip olmuştur. Müderrislik, kadılık, mevleviyet ve kazaskerlik gibi çeşitli payelerle taltif edilen imam-ı sultanilerin paye süresi uzatıldığı gibi ilmi rütbeleri terfi edilmiştir.

Osmanlı Arşiv vesikalarında Sultan II. Abdülhamid'in ikinci imamı "... İsmail Hakkı Efendi'nin haiz olduğu Taşra ruusunun terfian ibtida-yı hariçten İstanbul ruusuna tahvil ..." edildiğine dair belge ile karşılaşmıştır (BOA, Y. PRK. BŞK, 29/38, M. 1893). İmam-ı sultaniler nişanlarla da sık sık taltif edilmiştir. Bu bağlamda İmam-ı evvel-i hazret-i şehriyari Yusuf Efendi'ye müceddeden ikinci rütbeden Mecidi; imam-ı sani Raşid Efendi'ye ise üçüncü rütbeden Mecidi nişanı ihsan edilmiştir (BOA, İ. DH, 732/60052, M. 1876). Daha sonra Yusuf Efendi'ye tebdilen birinci rütbeden Osmani; Raşid Efendi'ye birinci rütbeden Mecidi ile ikinci rütbeden Osmani nişanı verilmiştir (BOA, İ. DH, 971/76723, M. 1885). Ardından imam-ı evvel Yusuf Efendi Murassa Osmani; imam-ı sani Raşid Efendi murassa mecidi nişanlarıyla taltif edilmiştir (BOA, BEO, 33/2411, M. 1892). Yusuf Efendi'nin vefatıyla imam-ı evvel olan Hafız Raşid Efendi Murassa Osmani Nişanı ile ödüllendirilmiştir (BOA, İ. TAL, 109/74, M. 1897).

Sultan II. Abdülhamid döneminde İmam-ı sultanilerde olduğu gibi diğer imamlar da başarı ve hizmetlerinden ötürü çeşitli şekillerde taltif edilmiştir. Bu bağlamda Bahriye Merkez Hastanesi imamlarından Hafız Ali Efendi "*Meşhud olan hüsn-i hizmetlerine mebni*" dördüncü rütbeden nişan-ı Osmani ile taltif edilmiştir (BOA, İ. TAL, 51/3, M. 1894). Ayrıca Galata'da Perşembe pazarı yorgancularından Kasımpaşalı Mehmet bin Tufan, Aziziye Karakolu karşısındaki iskeleye çıkarken denize düşmüştür. Hassa Ordusu 8. Alayı 4. Taburu imamı Hafız Mustafa ve aynı taburdan 4. Bölük mülazım-ı sanisi Mehmet Emin Efendiler denize atlayarak Mehmet b. Tufanı kurtarmışlardır. Bunun üzerine tabur imamı Hafız Mustafa ve

mülazım-ı sani Mehmed Efendi birer kıta Tahlisiye Madalyası⁶ ile ödüllendirilmiştir (BOA, DH. MKT, 1774/76, M. 1890). Sultan II. Abdülhamid döneminde Tüfengiyan-ı Hazret-i Şehriyari imamı Hoca İbrahim Fevzi Efendi'nin uhdesine Bilad-ı Hamse Payesi tevcih edilirken (BOA, Y. PRK. BŞK, 21/89, M. 1891), 44. Alay 2. Taburu İmamı Ahmed Şehabeddin Efendi'nin uhdesine İzmir payesi verilmiştir (BOA, BEO, 3140/235442, M. 1907). Arşiv kayıtlarında imamların hizmetlerine karşılık nişan ile ödüllendirilmeyi talep ettiklerine dair belgelerle de karşılaşılmıştır. Bu bağlamda Bâb-ı Âli Arz Odası imam-ı evveli ve duacısı Hafız İbrahim Edhem Efendi'ye dördüncü rütbeden Mecidi Nişanı ihсан edilmiştir (BOA, İ. TAL, 65/53, M. 1894).

Sultan II. Abdülhamid döneminde Müslümanların dini ihtiyaçlarını karşılamak, hem de hilafet makamının ağırlığını hissettirmek için sefarethanelere imamlar gönderilmeye başlanmıştır, Paris'te Müslüman cenazelerinin dini yükümlülüklerle göre kaldırılmaması ve Müslüman mezarlığının kötü durumda olmasından ötürü. Sefarethanelere imam tayini yapılmıştır. Bu minvalde 1891 yılında Sultan II. Abdülhamid'in emriyle Berlin, Londra, Paris, Roma, St. Petersburg ve Viyana sefarethanelerine gönderilmek üzere birer imam tayin edilmiştir. Berlin sefaret imamlığı görevine Yahya Hilmi Efendi, Londra'ya Mehmet Recai Efendi, Paris'e Mustafa Reşit Efendi, Roma'ya İbrahim Efendi, St. Petersburg'a Abdullah Efendi ve Viyana'ya Hasan Sabri Efendi tayin edilmiştir. Ancak Roma ve St. Petersburg sefaret imamları göreve başlamadan önce zorunlu bir değişiklik yaşanmıştır. Şöyle ki Roma'ya atanan İbrahim Efendi'nin vefatı üzerine Roma sefaret imamlığına Mustafa Mesut Efendi getirilmiştir. St. Petersburg sefaret imamı Abdullah Efendi'nin de taşraya gitmesi üzerine yerine Eğinli Ali Zühdi Efendi tayin edilmiştir (Kılıç, 2019, s. 764-767).

Sultan II. Abdülhamid döneminde sefaret imamları yaptıkları hizmete karşılık nişanlarla taltif edilmiştir. Paris Sefareti İmamı Hafız Mustafa Efendi dördüncü rütbeden Mecidi Nişanı'yla (BOA, İ. TAL, 100/65, M. 1896), Petersburg Sefareti İmamı Ali Zühdi Efendi dördüncü rütbeden Osmani Nişanı'yla, Roma Sefareti İmamı Mustafa Mesut Efendi dördüncü rütbeden Mecidi Nişanı'yla ödüllendirilmiştir (BOA, İ. TAL, 132/78, M. 1898). Sefaret imamları yalnızca Sultan II. Abdülhamid tarafından taltif edilmemiş aynı zamanda yabancı

⁶ Tahlisiye Madalyası, Osmanlı Devleti'nde can kurtarmada fiili olarak hizmeti geçenlere verilmek üzere 1859 yılında ihdas edilmiştir. 1892'de çıkarılan nizamname ile madalyanın hangi koşullarda, kimlere verileceği açıklanmıştır. Kazara deniz, nehir ve göllere düşüp boğulmak üzere olanların, yangında ateş içinde kalanların, ani bir şekilde yıkılan bina ve duvar altında kalıp kurtulma imkânı bulunmayanların ve bu türlü felaketlerden tehlikeye uğrayanların canlarını kurtarmak maksadıyla kendilerini tehlikeye atarak gayret gösterenlerin bu madalyayla taltif edileceği bildirilmiştir. (Pakalın, 1971, s. 374).

devletlerce de taltif edilmiştir. Örneğin; Berlin Sefaret İmamı Yahya Hilmi Efendi İran Devleti tarafından Şir ü Hurşit Nişanı'yla taltif edilmiş bu nişanı kabul etmesi ve takması için hükümetten izin alınmıştır (BOA, BEO, 1759/131888, M. 1901). Bununla birlikte Sultan II. Abdülhamid tarafından da Berlin Sefaret imamı Yahya Hilmi Efendi'nin uhdesine Mahrec Mevleviyeti tevcih edilmiştir (BOA, BEO, 1990/149212, M. 1903).

Müellif Ulemaya Yapılan Taltifler

Dindar hükümdar teamüllerine eksiksiz uyan Sultan II. Abdülhamid döneminde müellif ulema da çeşitli şekillerde taltif edilmiştir. Trablusşam ulemasından Hüseyin el-Cisr telif ettiği "Risaletü'l-Hamidiye" adlı eserinden ötürü dördüncü dereceden Nişan-ı Osmani ile ödüllendirilmiştir (BOA, İ. DH, 1223/95753, M. 1891). Daha sonra Saray Hocalığı göreviyle taltif edilen Hüseyin el-Cisr yayınladığı eserlerde Sultan II. Abdülhamid ve Osmanlı Devleti'nden sürekli olumlu bahsetmiştir. Üstelik "el-İşaretü'l-Latife" adlı eserinde Sultan II. Abdülhamid'i öven otuz üç beyitlik bir kaside yazmıştır (Vural, 2019, s. 108-109). Keza bu dönemde Musul'un İmadiye kazası Mai karyesinde oturan Nakşi sâdâtından⁷ Çelebizade Mehmet Tahir Efendi tarafından Sultan II. Abdülhamid'den övgüyle bahseden Arapça bir kaside yazılmıştır. Bu kaside o kadar beğenilmiş ki Diyarbakır valiliği mezkûr ulemanın uygun bir maaşla ödüllendirilmesini talep etmiştir (Olgun, 2018, s. 129).

Kitap takdim ve telif suretiyle taltif edilmenin yoğun bir şekilde yaşandığı Sultan II. Abdülhamid döneminde Amerika Katolik misyonerlerinden Doktor Edward Randall, Devlet-i Aliyye'ye dost olup bu hususta neşriyatta bulunduğu için üçüncü dereceden Mecidi Nişanı ile taltif edilmiştir (BOA, Y. A. HUS, 374/103, M. 1897). Aynı şekilde Mısır ulemasından Said Efendi de telif ettiği "el-Kavlü'l-eslem fi şerhi's-selem" adlı eseri sayesinde beşinci rütbeden Mecidi Nişanı'yla ödüllendirilmiştir. Ayrıca bu dönemde eski Edirne Müftüsü Mehmet Fevzi Efendi altısı ders altısı da tefsirle alakalı olmak üzere toplam on iki cilt kitap kütüphanesi hümayun'a takdim etmiştir. Takdimle alakalı müellifin taltif edilip edilmediğine dair herhangi bir kayda ulaşılmamıştır (Dıñoğlu, 2018, s. 29-30).

Gayrimüslim Din Adamlarına Yapılan Taltifler

Sultan II. Abdülhamid döneminde Müslüman din adamlarının yanı sıra gayrimüslim din adamları da çeşitli şekillerde taltif edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin, tebaası olan gayrimüslim din adamlarına yönelik tutumlarını

⁷ Seyyid kelimesinin çoğulu olan sadat kelimesi, Hz. Muhammed'in soyundan gelenler ve onun izinden gidenler için kullanılmaktadır. Keza Hz. Hasan soyundan gelenlere seyid; Hz. Hüseyin neslinden gelenlere de şerif denilmektedir (Develioğlu, 2013, s. 1340).

Brockelmann şu ifadelerle açıklamıştır; “*Alt tabakadan idare organlarının keyfi hareketlerine karşı merkezi idarenin kolayca yardıma çağrılabilirdiği hükümet merkezinde ve civarında milliyetlerine ve mezheplerine göre millet halinde toplanan Hristiyanlar, bilhassa Rumlar “Rum milleti” tam bir siyasi ve dini hürriyete malik idiler. Onların patrikleri Osmanlı hâkimiyeti devrinde, evvelce Bizans’ta malik oldukları salâhiyet ve nüfuzdan daha geniş bir nüfuzla bile sahipti. Vaftizler, evlenmeler, cenaze merasimleri ve hac açıktan açığa ve ekseriya parlak bir şekilde icra ediliyordu*”(Brockelmann, 1964, s. 293).

Osmanlı Arşiv kayıtlarında, Osmanlı tebaasından olan gayrimüslim din adamlarının gerek Osmanlı Devleti gerekse yabancı devletlerce zaman zaman nişanlarla taltif edildiği görülmüştür. Ancak yabancı devletler tarafından nişanlarla taltif edilen gayrimüslim din adamlarının bu nişanları takabilmesi için Osmanlı Devleti’nden izin almaları gerekmektedir. Patrikler ve hahambaşılar tarafından yapılan müracaatlar Hariciye Nezaretince değerlendirilerek nişan itası için irade çıkarılmakta akabinde gayrimüslim din adamları nişanlarla taltif edilmekteydi (Güler, 2003, s. 47). Örneğin; Kudüs Rum Patriği Aparvesius Efendi, Yunan Devleti tarafından birinci rütbeden Sauveur Nişanı’yla (BOA, İ. DH, 853/68403, M. 1882); Kudüs Rum Patrikhanesi’ne bağlı Nasıra Metropoliti Niko Efendi ise Rusya Devleti tarafından birinci rütbeden murassa Alexander Nevsky Nişanı ile taltif edilmiş olup bu nişanların kabul edilerek takılmasına Osmanlı Devleti’nce izin verilmiştir (BOA, İ. DH, 1111/86958, M. 1888).

Osmanlı idaresindeki bölgelerde Kudüs Patrikliği dışında Antakya, İskenderiye, İstanbul patrikhaneleri bulunmakta olup Osmanlı Devleti, gayrimüslim tebaayı merkezden yerele doğru dini kurum ve liderler aracılığıyla yönetmekteydi. Rum nüfusunun İstanbul’daki diğer milletlere oranla daha fazla oluşu Rum patriğini, Ermeni Patriği ve Yahudi hahambaşlarından daha üstte bir konuma yerleştirmiştir. İstanbul Rum Patriği, devlete karşı Ortodoks tebaayı, Ortodokslara karşı da devleti temsil etmiştir. Dolayısıyla Osmanlı Devleti, Rum patriğini dini lider olarak tanımış ve onlara karşı oluşabilecek muhalif hareketlerde kendilerini desteklemiştir. Patrikte hükümdarın emirlerine itaat ederek Osmanlı idaresiyle işbirliği içinde çalışmayı kabul etmiştir (Güllü, 2021, s. 156-157). Bu doğrultuda hareket eden patrikler Sultan II. Abdülhamid’in taltif ve ihsanına mazhar olmuştur. Örneğin; İstanbul Rum Patrikliğine atanan Yovakim Efendi Sultan II. Abdülhamid tarafından Murassa Osmani Nişanı ile taltif edilirken; sabık patrik birinci rütbeden Nişan-ı Osmani ile metropolitlerden bazıları birinci ve üçüncü rütbelere Mecidi nişanlarıyla ödüllendirilmiştir (BOA, DH. MKT, 2503/12, M. 1901; BOA, İ. TAL, 253/33, M. 1901).

Sultan II. Abdülhamid döneminde Rum patriklerinin yanı sıra diğer gayrimüslim liderler de çeşitli şekillerde taltif edilmiştir. Bu bağlamda Ermeni Katolik Patriği Emmanuelyan Bogos Efendi birinci rütbeden Mecidi Nişaniyla (BOA, İ. TAL, 193/59, M. 1899); Ermeni patrik vekili serpiskoposu Gabriel Efendi (BOA, İ. TAL, 276/16, M. 1902) ile Avadis Arpiyar Efendi (BOA, İ. TAL, 344/64, M. 1904) ikinci rütbelerden Mecidi ve Osmani nişanlarıyla ödüllendirilmiştir. Yine bu dönemde Süryani Katolik Patriği Efraim Efendi ve Beyrut Marunî Patriği İlyas Havik Efendiler altın Liyakat Madalyası taltif edilmiştir (Küskü, 2021, s. 121). Ayrıca Bulgar Eksarhlığı Başpiskoposu Yosif Efendi, altın ve gümüş İmtiyaz Madalyasının yanı sıra birinci rütbelerden Osmani ve Mecidi nişanlarıyla ödüllendirilmiştir. Keza Bulgar Eksharlığına bağlı Rusçuk, Silistre, Şumnu, Ohri, Köprülü, Tırnova, Norakob, Üsküp Metropolit ve vekiller de mezkûr nişanlarının farklı rütbeleriyle taltif edilmiştir (Seyfeli, 2011, s. 175-176). Sultan II. Abdülhamid, gerek Osmanlı toprakları dışındaki bölgelerin ahalisini kendine bağlamada gerekse gayrimüslim tebaa ile karşılaştığı pek çok problemde dini liderlerin desteğini sağlamak için madalya ve nişanları araç olarak kullanmıştır. Gayrimüslim liderler de kendilerine bağlı toplulukların artacağı düşüncesiyle devlete destek vermekten geri kalmamıştır. Bu durum devlet ile gayrimüslim liderler arasında karşılıklı menfaate dayalı bir ittifaka dönüştüğü tahmin edilmektedir.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan yıkılışına kadar olan süreçte ulemaya büyük önem verilmiş, buna bağlı olarak devletin maddi ve manevi yapılanmasında ulemanın etkisi büyük olmuştur. Bilhassa Osmanlı Devleti'nde din adamları, iktidarın siyasi nüfuzunun halk üzerinde tesiri noktasında önemli katkı sağlamıştır. Bu nedenle Sultan II. Abdülhamid giriştiği önemli işlerde, uygulamalarının topluma mal edilmesinde, kamuoyu oluşturulmasında, genellikle ulemanın gücünden yararlanmıştır. Buna bağlı olarak gerek Osmanlı tebaası ulema gerekse dünyanın pek çok ülkesinden din adamı çeşitli şekillerde taltif edilmiştir. Taltif mekanizması Osmanlı Devleti'nde işler bir vaziyette olup çeşitli amaçlar doğrultusunda yapılmıştır. Gönül okşama, takdir etme, muhalif kesimleri yanına çekme, iyi niyete yatırım gibi pek çok amacı içinde barındırır.

Halk üzerinde manevi bir nüfuza sahip olan şeyhler zahir ilimlere vakıf, irfani boyutları olduğu için hükümdarlar nezdinde kendilerine ayrı bir önem atfedilmiştir. Bu hususları dikkate alan Sultan II. Abdülhamid, meşayihî madalya, nişan, rütbe, atıyye vb. şekillerde taltif etmiştir. Keza himayesi altına aldığı

tarikatlar için dergâhlar inşa ederek türbelerin bakım ve onarımını üstlenmiştir. Bu yapılar halk kitlesinin dini ve manevi duygularına hitap eden önemli dilek ve ziyaret odakları olduğu için bu sayede Sultan II. Abdülhamid'in iktidarı geniş kitlelere yayılmıştır. Sultan II. Abdülhamid döneminde Şeyhülislam da yaptıkları hizmetlere karşılık ödüllendirilmiştir. Şeyhülislam, hükümdarları tahtan indirme yetkisini elinde bulundurdukları için Osmanlı Devleti'nin her döneminde büyük bir ilgi görmüştür. Sultan II. Abdülhamid döneminde şeyhülislamın ikamet etmesi için saray yakınlarına köşkler yapılarak ihsan edilmiştir. Ayrıca bu dönemde ulemadan müftüler, imamlar, gayrimüslim din adamlarından patrikler, metropolitler de üstün hizmet ve başarılarından ötürü taltif edilmiştir. Mezkûr ulema genellikle madalya ve nişanlarla ödüllendirilmiştir.

Sultan II. Abdülhamid halife sıfatını kullanarak gerek Osmanlı topraklarında gerekse Müslümanların yaşadığı diğer ülkelerde taltif objeleriyle ortak bir politika oluşturmaya çalışmıştır. Nitekim madalya ve nişanları hem iç hem de dış siyasetinde etkin bir araç olarak kullanmıştır. Müslüman din adamlarına yapılan taltiflerle halkın devlete olan bağlılığı güçlendirilirken, gayrimüslim din adamlarıyla da Osmanlı tebaasında bulunan çeşitli milletlerin devlete olan aidiyet duygusu artırılmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA/REFERENCES

Arşiv Kaynakları/Archives Sources

T.C Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Bab-ı Ali Evrak Odası

BOA, BEO, 33/2411, M. 1892.

BOA, BEO, 884/66257, M. 1896.

BOA, BEO, 1759/131888, M. 1901.

BOA, BEO, 1990/149212, M. 1903.

BOA, BEO, 3140/235442, M. 1907.

Dâhiliye Mektubi Kalemî

BOA, DH. MKT, 1774/76, M. 1890.

BOA, DH. MKT, 2503/12, M. 1901.

İrade-i Dâhiliye

BOA, İ. DH, 732/60052, M. 1876.

BOA, İ. DH, 812/65625, M. 1880.

BOA, İ. DH, 853/68403, M. 1882.

BOA, İ. DH, 971/76723, M. 1885.

BOA, İ. DH, 1111/86958, M. 1888.

BOA, İ. DH, 1223/95753, M. 1891.

İrade-i Taltifat

BOA, İ. TAL, 15/40, M. 1893.

BOA, İ. TAL, 51/3, M. 1894.

BOA, İ. TAL, 65/53, M. 1894.

BOA, İ. TAL, 100/65, M. 1896.

BOA, İ. TAL, 105/45, M. 1896.

BOA, İ. TAL, 109/74, M. 1897.

BOA, İ. TAL, 119/44, M. 1897.

BOA, İ. TAL, 132/78, M. 1898.

BOA, İ. TAL, 193/59, M. 1899.

BOA, İ. TAL, 253/33, M. 1901.

BOA, İ. TAL, 276/16, M. 1902.

BOA, İ. TAL, 344/64, M. 1904.

Yıldız Esas Evraki

BOA, Y. EE, 140/38, M. 1891.

Yıldız Hususi Maruzat

BOA, Y. A. HUS, 374/103, M. 1897.

Yıldız Başkitabet Dairesi Maruzatı

BOA, Y. PRK. BŞK, 21/89, M. 1891.

BOA, Y. PRK. BŞK, 29/38, M. 1893.

Yıldız Umumi

BOA, Y.PRK. UM, 50/7, M. 1900.

Araştırma ve İnceleme Eserler

- Akagündüz, B. (2008). *Osmanlı Ulemasının Devlet Hayatı Üzerindeki Etkileri (1451-1512)*. Yüksek lisans tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akgündüz, M. (2006). Osmanlı padişahlarının özel imamları: İmâm-ı Sultâniler. *İstem*, (7), 65-74.
- Aydın, E. (2019). *Sultan II. Abdülhamid'in Ulema ve Meşayih ile İlişkileri*. Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Baktır, M. (2003). Mahmûd Hamza. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 27, s. 365-366). İslam Araştırma Merkezi.
- Buzpınar, T. (1995). Esad Efendi, Uryânîzâde. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 11, s. 346). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Buzpınar, T. (2009). Sayyâdi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 36, s. 217-218). İslam Araştırma Merkezi.
- Buzpınar, T. (2010). Şeyh Zâfir. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 39, 78-79). İslam Araştırma Merkezi.
- Brockelmann, C. (1964). *İslâm Milletleri ve Devletleri tarihi I*. (N. Çağatay, Çev.). Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Coşgun, M. (2010). *II. Mahmut Döneminde Ulemanın Modernlik Anlayışı*. Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Develioğlu, F. (2013). Sâdât. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat* içinde (s.1320). Aydın Kitabevi.
- Dıġırođlu, F. (2018). II. Abdülhamid döneminde dini yayıncılık: İslami metinleri kim üretir? *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (54), 1-44.
- Dögüş, N. (2021). *Osmanlı Devleti'nde İmamlık (19. Yüzyıl İstanbul Örneği)*. Doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dögüş, N. (2021a). Osmanlıda imamlık müessesesi ve vakıflar. *İslam Araştırma Dergisi*, 6(1), 22-65.
- Ekizoğlu, B. O. (2020). *II. Abdülhamid Han Dönemi Şeyhülislamı ve Yönetimi Üzerindeki Etkileri*. Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Eldem, E. (2004). *İftihar ve İmtiyaz: Osmanlı Nişan ve Madalyalar Tarihi*. Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi.
- Erüreten, M. (2001). *Osmanlı Madalyaları ve Nişanları*. Kansu Matbaası.
- Findley, C. V. (2019). *Modern Türkiye Tarihi (İslam, Milliyetçilik ve Modernlik 1789-2007)*, (G. Ayas, Çev.). Timaş Yayınları.
- Georgeon, F. (2006). *Sultan Abdülhamid*, (A. Berktaş Çev.). Homer Kitabevi.
- Güler, A. (2003). *Osmanlıdan Cumhuriyete Azınlıklar*. TÜRKAR.
- Güllü, R. E. (2021). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Rumların idaresi. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi Türk-Yunan İlişkileri Özel Sayısı*, 5, 153-171.
- Gündüz, İ. (1984). *Gümüshânevi Ahmed Ziyaüddin*. Seha Neşriyat.
- İnal, İ. M. K. (1982). *Son Sadrazamlar*. Dergâh Yayınları.
- İpşirli, M. (1989). Ahmet Muhtar Beyefendi, Molla Bey. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 2, s. 105). Türkiye Diyanet Vakfı.
- İpşirli, M. (1993). Cemâlleddin Efendi, Halidefendizâde. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 7, s. 309-310). Türkiye Diyanet Vakfı.
- İpşirli, M. (1998). Hayrullah Efendi, İmâm-ı Sultani. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 17, s. 75-76). Türkiye Diyanet Vakfı.
- İpşirli, M. (2000). İlmiye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt.22, s. 141-145). İslam Araştırma Merkezi.
- Kara, M. (1992). II. Abdülhamid dönemine tasavvuf tarihi açısından genel bir bakış. C. Yılmaz (Ed.), *II. Abdülhamid ve Dönemi* içinde (s. 65-73). Seha Neşriyat.
- Kara, A. S. (2011). *Osmanlı Devleti'nin Son Yüzylında Müftülük: Müftülerin Eğitim, Tayin, Azil ve Sosyal Hayattaki Konumları*. Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karataş, Y. (2010). *Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nde Erzurum (Sosyal, Ekonomik, İdarî ve Demografik Yapı)*. Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kılıç, M. (2019). Osmanlı Devleti'nin sefaret imamaları. *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7(16), 762-782.

- Köç. A. (2016). Osmanlı Devleti'nde yönetici sınıfın hayırseverliği: Ümera ve ulema vakıfları üzerine bazı düşünceler. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(35), 303-322.
- Küçük, S. (2000). *XIX. Asırda Mevlevilik ve Mevleviler*. Doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Küskü, F. (2021). II. Abdülhamid'in madalya siyaseti: Liyakat Madalyası örneği. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, (46), 109-144.
- Lewis, B. (2018). *Modern Türkiye'nin doğuşu*. (B. B. Turna, Çev.). Arkadaş Yayıncılık.
- Memduhoğlu, A. (2019). Tâhî Abdurrahman. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt ek-II, s. 571-572). İslam Araştırma Merkezi.
- Olgun, S. (2018). Padişahım çok yaşa! Sosyal ve siyasi yönleriyle II. Abdülhamid için yapılan doğum günü kutlamaları. *Gazi Akademik Bakış*, 11(23), 111-137.
- Özbek, N. (2020). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet: Siyaset, İktidar ve Meşruiyet (1876-1914)*. İletişim Yayıncılık.
- Özcan, T. (2007). Ömer Lütfi Efendi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 34, s. 73-74). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Özköse, K. (2012). Ticânî, Ahmed b. Muhammed. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 41, s. 130-133). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Pakalın, M. Z. (1971). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (Cilt 1-3). Milli Eğitim Basımevi.
- Pırlanta, İ. (2014). Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevi'nin hayatı, eserleri ve yapmış olduğu etkileri. İ. Günaydın vd. (Ed.). *I. Uluslararası Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevi Sempozyumu, 03-05 Ekim 2013*, Gümüşhane, *Bildiriler* içinde (27-42). Gümüşhane Üniversitesi Yayınları.
- Süreyya, M. (1996). *Sicill-i Osmani II*. (N. Akbayar Yay. haz.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Seyfeli, C. (2011), Osmanlı Devlet Salnamelerinde Bulgar Eksarhlığı ve Bulgar Katolikler (1847-1918). *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52 (2). 157-190.
- Paşa T. (1990). *Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları-Sultan Abdülhamid*. Boğaziçi Yayınları.

- Tanıyıcı, Ş. & Kahraman, S. (2017). II. Abdülhamit'in dış politikasında İslamcılık ve İngiliz Şeyhülislam Abdullah Quilliam. *Medeniyet ve Toplum*, 1(2), 7-31.
- Varol, M. (2004). *II. Abdülhamid'in Danışmanı Ebü'l-Huda Sayyadı'nın Hayatı, Eserleri ve Tesirleri (1850-1909)*. Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmalar Enstitüsü.
- Vural, H. S. (2019). *Sultan II. Abdülhamid'in Tarikatlarla Münasebetleri*. Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ziyansız, S. (2019). II. Abdülhamid dönemi ittifak-ı İslâm (Panislâmizm) siyaseti doğrultusunda tasavvufa bakış ve dönemin etkin mutasavvıfları. H. Aydar vd. (Ed.), *Abdülhamid Dönemi Osmanlı Coğrafyasında İslâmî İlimler* içinde (s. 333-358). İletişim Yayıncılık.

EXTENDED ABSTRACT

Research Purpose: Sultan Abdülhamid II tried to utilize the power of the ulema in order to increase the power of the central administration, to strengthen his influence on the people, and to ensure his weight by using his caliphate status against those who wanted a constitutional government. In parallel to this, he rewarded those who showed loyalty and service to the state in various ways without discriminating between religion and sect. This study aims to examine what kind of grants, favors and donations Sultan Abdul Hamid II made to the ulema, as well as the purposes and functions of these grants.

Methodology: A detailed literature review related to the study was conducted and data collection was carried out by examining the works written and archival documents. In line with the classification studies, relevant main headings were created and subheadings were created for each new content encountered during the classification. Subsequently, the content of the main and subheadings related to the study was filled. The most important contribution to the study at the point of source was provided by the Ottoman archival documents with their rich content. In this direction, the documents were subjected to classification and the documents related to the subject were analyzed. In addition to these, research and review type works were frequently consulted. In the evaluation of these documents and findings, a systematic method was followed.

Findings: Unlike his predecessors, Sultan Abdul Hamid II's policy of honoring the ulema included the clergy in the remotest corners of the world. In addition to the eastern regions of Anatolia, Sultan Abdülhamid II also bestowed insignia,

ranks and salaries to influential sect sheikhs in the Arab provinces and Africa. The fact that the members of the tariqa were both scholars who were well-versed in the sciences of the superficial sciences and had an intellectual dimension gave them a special prestige in the eyes of the sultans. The greatness of the ulema's reputation in the eyes of the people is an undeniable fact. For this reason, in their relationship with the government, the ulema not only acted according to their knowledge, but also according to the mission and conjuncture they were assigned. In this context, the ulema sometimes made certain demands for themselves and their family members. In this context, the wives and daughters of the ulema were awarded with insignia and their sons were given ranks. Sultan Abdülhamid II met these demands and took them under his patronage and used their influence. In addition to this, he honored the various sects to which Muslims belonged and the representatives of these institutions and tied them to him. During the reign of Sultan Abdul Hamid II, many ulema were sent to various parts of the world to establish ties with all Muslims. It was tried to control the region by getting information about these places. Therefore, clergymen, religious books and institutions started to be valued more.

Conclusion and Discussion: Sultan Abdülhamid II needed the ulema to reach the people and the ulema needed the opportunities offered by the government. In this context, Sultan Abdülhamid II used medals and insignia as a tool to secure the support of religious leaders both in binding the people of the regions outside the Ottoman territories to himself and in many problems he faced with non-Muslim subjects. Non-Muslim leaders did not refrain from supporting the state in the belief that the number of communities loyal to them would increase. This situation turned into an alliance between the state and non-Muslim leaders based on mutual interest. Although the number of medals and orders given to Muslim scholars during the reign of Sultan Abdülhamid II is quite high, the number of medals and orders given to non-Muslim clerics is also considerable. The fact that non-Muslim clergymen received the medals and insignia awarded by the government meant their acceptance of sovereignty. During the reign of Sultan Abdülhamid II, it was understood that medals and insignia served a function of reinforcing loyalty to the caliph-sultan. Revealing the honors given to the ulema during the reign of Sultan Abdülhamid II through a scientific study is extremely important both in terms of deciphering the codes hidden in the details of our history and as a preliminary study for those who will conduct research later on.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.64428>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	04.09.2022	Submitted date
Kabul tarihi	25.01.2023	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.28.2023	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Yıldırım, M. & Kılıç, F. (2023). Çocukta Uyum ve Davranış Problemlerine Yönelik Ebeveyn Tutumlarının İncelenmesi: Bir İhtiyaç Belirleme Çalışması. *Journal of History School*, 62, 237-262.

ÇOCUKTA UYUM VE DAVRANIŞ PROBLEMLERİNE YÖNELİK EBEVEYN TUTUMLARININ İNCELENMESİ: BİR İHTİYAÇ BELİRLEME ÇALIŞMASI¹

Mesut YILDIRIM² & Figen KILIÇ³

Öz

Bu araştırmanın amacı 6-12 yaş arası çocuklarda görülen davranış problemlerine yönelik ebeveynlerin mevcut tutumlarını çeşitli değişkenler açısından incelemektir. Araştırma, nicel araştırma yöntemlerinden tarama yöntemiyle desenlenmiştir. Araştırmanın örneklemini Türkiye’de yedi coğrafi bölgede toplamda 21 ilde, 6-12 yaş arası çocuğu olan 968 ebeveyn (484 anne ve 484 baba) oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak beş seçenekli, senaryo tipinde bir ölçme aracı olan ve Bireysel Uyum ve Davranış Problemleri Ölçeği, Sosyal Uyum ve Davranış Problemleri Ölçeği ve Akademik Uyum ve Davranış Problemleri Ölçeği olmak üzere üç alt ölçekten oluşan “Çocukta Uyum ve Davranış Problemlerine Yönelik Ebeveyn Tutum Envanteri” kullanılmıştır. Çalışmada elde edilen veriler üzerinde bağımsız gruplar t-testi, tek yönlü varyans analizi ve Pearson korelasyon analizleri gerçekleştirilmiştir. Araştırmada ebeveynlerin çocukta uyum ve davranış problemlerine yönelik tutumlarının, ebeveynin cinsiyeti ve çocuğun cinsiyeti değişkenleri açısından bireysel, sosyal ve akademik uyum ve davranış problemlerinin her üçünde de anlamlı farklılık göstermediği; ancak coğrafi bölgeler bazında ve ebeveynlerin eğitim düzeylerine göre anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Ayrıca çocukların

¹Bu makale ikinci yazarın danışmanlığında oluşturulan birinci yazarın yüksek lisans tezinin verileri kullanılarak üretilmiştir.

² Dr. Öğr. Üyesi, Harran Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalı, mesutyildirim@harran.edu.tr, Orcid: 0000-0002-2546-2549

³ Doç. Dr., Mersin Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalı, figenkilic@mersin.edu.tr, Orcid: 0000-0002-2546-2549

bireysel, sosyal ve akademik uyum ve davranış problemlerine yönelik anne ve baba tutumları arasında orta düzeyde pozitif korelasyonlar tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ebeveyn Tutumları, Davranış Problemleri, Uyum Problemleri, İhtiyaç Belirleme.

Investigation of Parental Attitudes on Children's Adaptation and Behavioral Problems: A Diagnosis of Needs Study

Abstract

The aim of this study is to examine the attitudes of parents on behavioral problems of children aged 6-12 in terms of various variables. The research was designed with the survey method, one of the quantitative research methods. The sample of the study consists of 968 parents (484 mothers and 484 fathers) with children between the ages of 6-12 in 21 provinces in total in seven geographical regions of Turkey. As a data collection tool in the research, "Parental Attitude Inventory for Adaptation and Behavioral Problems of Children" which is a scenario type measurement tool with five options and consists of three sub-scales was used. The names of sub-scales are "Individual Adaptation and Behavioral Problems Scale", "Social Adaptation and Behavioral Problems Scale" and "Academic Adaptation and Behavioral Problems Scale". Independent groups t-test, one-way analysis of variance and Pearson correlation analyzes were performed on the data obtained in the study. In the study, it was found that there is no significant difference in attitudes of parents towards individual, social and academic adaptation, and behavior problems of children in terms of the gender of the parent and the gender of the children. However, it was determined that there was a significant difference based on geographical regions and according to the education level of the parents. In addition, moderate positive correlations were found between mothers' and fathers' attitudes towards children's individual, social and academic adaptation, and behavioral problems.

Keywords: Parental Attitudes, Behavioral Problems, Adaptation Problems, Diagnosis of Needs.

GİRİŞ

Aile, bireyin üzerinde doğumundan ölümüne kadar etkisini sürdüren bir kurumdur. Çocuğun ilk karşılaştığı insanlar olan aile bireyleri henüz işlenmemiş bir cevher niteliğindeki çocuğu, psikolojik, fizyolojik, sosyal alanlar başta olmak üzere her anlamda şekillendirir (Bartan, 2010). Çocuk, ilk sosyal ilişki deneyimlerini yaşadığı ailede aslında bahsedilen diğer sosyal örüntülerin de bir üyesi olmayı öğrenmektedir. Ebeveyn çocuk sisteminin en önemli görevlerinden biri, çocukları topluma uyumlu ve toplumsal açıdan başarılı bireyler olarak yetiştirmek amacıyla, onlara bakım ve eğitim vermektir. Bu sistemde olduğu gibi

birçok sistemin toplumu ilgilendiren işlevleri mevcuttur. Bunlardan ebeveyn-çocuk, öğretmen-çocuk, usta-çırak gibi sistemlerin işlevleri bu kapsama girmektedir ve önemli görevleri bireyi toplum için eğitmek ve onda çeşitli davranış ve tutumlar oluşturmaktır (Orville, 1957'den akt. Kıldan, 2008).

Aile içi ilişkiler yatay ve dikey ilişkiler olarak ikiye ayrılabilir. Yatay ilişkiler anne ile baba arasındaki ilişki çeşididir ve dikey ilişkiler ise anne-çocuk ve baba-çocuk arasındaki ilişkilere dir. Aile içi ilişkilerin sağlıklı olmasının temelinde anne ile babanın arasındaki ilişkinin kaliteli olması yatmaktadır. Anne babanın kendi aralarındaki ilişki sıcak ve samimi ise bu durum çocukların da psikolojik durumuna etki etmektedir (Elmacıoğlu, 1992'dan akt. Çakıcı, 2006). Bunun sebebi şöyle açıklanmaktadır; henüz kendisini annesinden ayrı göremeyen ve dış dünya ile annesi aracılığıyla tanışan bebek, annesinin duygusal durumuna oldukça hassastır. Eşi ile sağlıklı ilişkileri olmayan bir annenin duygu durumu bebeğe de yansımaktadır. Anne ile baba arasındaki ilişkinin yansımalarını öncelikle anne aracılığı ile hisseden çocuk büyüdükçe kendisi ilişkinin farkına varmaktadır. Yani, ailenin temellerini öncelikle anne ile baba arasındaki sağlıklı ilişkiler oluşturur. Yalnızca anne ile baba arasındaki ilişkiler değil diğer aile bireylerinin de birbirleriyle ilişkileri çocuğa etki etmektedir (Oktay, 2007). Bu ilişkilerin çocuğa yansıyan yönü, çocuğun sağlıklı gelişimine katkıda bulunabildiği kadar, problem davranış sergilemelerinin de kaynakları olabilmektedir.

Çocuklar çok farklı problem davranışlar sergileyebilirler. İleri derecedeki problem davranışlar sıklıkla problem davranış sergileyen bireyin çevresindekilere, kendisine ve/veya eşyalara zarar verici davranışlardır. Hafif problem davranışlar ise derse katılımı reddetme, uyuklama, verilen ödevi tamamlamama gibi olumsuz etkileri daha az olan davranışlardır. Ancak bu davranışların tespiti ilkinde göre daha zordur (Erbaş vd., 2004). Yavuzer (1999)'e göre problemlili çocukların tanımlanmasında öncelikle davranışları bakımından normal olan çocuklarla sapan davranış örnekleri ve bozukluğu gösteren çocukları ayırt etmek gerekir. Bu hususu dikkate alarak çocuk ve gencin davranışının normal mi yoksa davranış bozukluğunu olduğunun belirlenmesi için bazı ölçütler ortaya konmuştur. Bunlar:

1. Yaşa uygunluk
2. Sapan davranışların yoğunluğu
3. Süreklilik
4. Cinsel rol beklentisi
5. Kültürel faktörler şeklinde özetlenebilir (Yavuzer, 1999).

Çocuklardan gelişimleri tamamlamalarının yanı sıra, çevresindeki diğer kişilerle olumlu ilişkiler kurması ve sürdürmesi de beklenmektedir. Davranış problemleri, bireyin kendisi ya da başkaları için sorun oluşturabilecek durumlardır. Birkan (2002)'a göre bir davranış, çocuk o davranışı yapmamayı becerebilecek yeterlilikte olduğu ve yapmaması söylendiği halde, tekrar yaptığında sorunlu davranış olarak kabul edilmektedir.

Duygusal ve davranışsal problemler erken yaş çocuklarında oldukça benzerdir. Bu yaşta görülen problemlerin neredeyse yarısı ergenlik döneminde veya ileriki yaşamlarında da devam etmekte ve çocukların önemli bir çoğunluğunda, bu problemin kalıcı olma riski çok yüksek olmaktadır. Ayrıca, bu problemlerin yanında diğer uyum bozuklukları da görülebilmektedir. Bu durum, çocukların ilerideki ruh sağlıkları ile ilgili olup özellikle de antisosyal davranışların habercisi olmaktadır (Coe vd., 2003; Galboda Liyanage vd., 2003; Hughes ve Ensor, 2006). Özellikle bu çalışmada da örneklem olarak ele alınan ve son çocukluk dönemi olarak da bilinen 6-12 yaş arası çocukların gelişim dönemleri ve bu dönemlerdeki gelişimsel özelliklerin bilinmesi, sergileyecekleri davranış problemlerini tanımlamak açısından önemlidir. Çocuklarda yaygın olarak görülen uyum ve davranış bozuklukları alanyazında şu şekilde (alfabetik sırayla) yer almaktadır:

Tablo 1

Çocuklarda Yaygın Görülen Uyum ve Davranış Bozuklukları

1. Aileden Uzaklaşma İsteği	12. İletişim Problemleri	23. Özgüven Eksikliği
2. Akademik Başarısızlık	13. İnatlaşma (Isarcılık)	24. Parmak Emme
3. Alaycı Tavırlar Sergileme	14. Kardeş Çatışması	25. Sınnav Kaygısı
4. Cinsel Davranış Bozuklukları	15. Kardeş Kıskançlığı	26. Sorumluluktan Kaçma
5. Çalma (Hırsızlık)	16. Madde Bağımlılığı	27. Sosyal Kaygı Bozukluğu
6. DEHB	17. Motivasyon Eksikliği	28. Şiddet Eğilimi
7. Doyumsuzluk (Yetinmeme)	18. Okul Fobisi	29. Tırnak Yeme
8. Empati Kuramama	19. Okula Uyum Problemleri	30. Tik Bozuklukları
9. Enkoprezis	20. Öfke Kontrol Bozukluğu	31. Uyku Bozuklukları
10. Enürezis	21. Öğrenme Güçlüğü	32. Yalan Söyleme
11. İçme Kapanıklık	22. Özenme-Taklit Etme	33. Yeme Bozuklukları

Ailenin çocuk yetiştirme tutumu çocuğun sosyal ve duygusal gelişimini etkileyen en önemli etkidir. Bu gelişim alanı anne babanın çocuk yetiştirme yaklaşımı, kendi kişisel özellikleri, kendi anne babalarından öğrenmiş oldukları davranış kalıpları, yaşadıkları çevre, eğitim durumları gibi etmenlerden etkilenir (Güngör, 2002).

Anne baba tutumları birçok farklı araştırmacı tarafından ele alınmış ve araştırmalara konu olmuş bir alandır. Yavuzer (2008) yaygın olarak görülen anne

baba tutumlarını; aşırı koruma, hoşgörü sahibi olma, aşırı hoşgörü ve düşkünlük, reddetme, kabul etme, baskı altında bulundurma, çocuklara boyun eğme ve çocuk ayırma olarak ele almıştır. Bir başka araştırmacı Yörükoğlu (1978) anne baba tutum ve davranışlarını; sıkı tutum, gevşek tutum, tutarsız tutum ve demokratik tutum olarak ele almıştır. Baumrind (1966), alana yeni bir bakış açısı getirmiş ve tutumların altında yatan duygu ve davranış kalıplarını birlikte incelemiştir. Bu doğrultuda anne babanın çocuk yetiştirme stilleri; izin verici (aşırı hoşgörülü) tutum, baskıcı(otoriter) tutum ve demokratik (ılımlı-otoriter) tutum olmak üzere modellenmiştir (Hale, 2008). Steinberg vd., (1994) ebeveynlik modellerini üzerine yaptıkları araştırma ile ebeveyn tutumlarını otoriter (baskıcı), demokratik, hoşgörülü ve ihmalkâr olarak sınıflandırmışlardır (Hale, 2008). Bu araştırmalar sonucunda bu çalışmada demokratik tutum, ilgisiz (serbest) tutum, baskıcı (otoriter) tutum, aşırı korumacı tutum ve aşırı hoşgörülü tutum olmak üzere beş farklı ebeveyn tutumu ele alınmıştır.

Bu bilgiler ışığında bu araştırma, anne-babaların 6-12 yaş arası çocuklarda görülen davranış problemlerine yönelik tutumlarının, ülkemiz kapsamında yedi coğrafi bölgede geniş bir örneklemeden elde edilen verilerle belirlenmesinin önemli olduğu düşüncesiyle gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı 6-12 yaş arası çocuklarda görülen uyum ve davranış problemlerine yönelik ebeveynlerin mevcut tutumlarını çeşitli değişkenler açısından incelemektir. Bu kapsamda şu alt problemlere yanıt aranmıştır:

1. Mevcut ebeveyn tutumları;
 - a. Ebeveynlerin cinsiyetine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
 - b. Coğrafi bölgelere göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
 - c. Ebeveynlerin eğitim düzeyine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
 - d. Çocuğun cinsiyetine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
2. Mevcut anne tutumları ve baba tutumları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

YÖNTEM

Araştırma Deseni

Bu araştırma, nicel araştırma yöntemlerinden tarama yöntemiyle desenlenmiştir. Tarama araştırmaları araştırma yapılan grubun özelliklerini ölçmek veya var olan durumu ortaya koymak için yararlanılan desenler arasındadır (Atalmış, 2019). Bu

kapsamda araştırmada 6-12 yaşa arası çocuklarda görölen uyum ve davranış problemlerine yönelik mevcut ebeveyn tutumlarının incelenerek, elde edilen bulguların bir program geliştirme çalışması için ihtiyaç analizi noktasında zemin oluşturması hedeflenmektedir.

Evren ve Örnekleme

Araştırmada örnekleme seçimi, *orantılı olmayan (orantısız) tabakalı örnekleme yöntemi* ile gerçekleştirilmiştir. Bu yöntem, tabakalardaki birey sayısının göz önüne alınmadan her tabakadan eşit sayıda bireyin örnekleme alınması yoluyla gerçekteşir (Gliner vd., 2015; Özdamar, 2001; Yıldırım, 2019). Bu yöntemin tercih edilmesinde şu kriterler göz önünde bulundurulmuştur (Pagano, 1993):

1. Tabakalardan -yansız olarak- eşit sayıda birey seçilmesi,
2. Tabakalardaki birimlerin kendi içinde homojenliğe sahip olması,
3. Tabakalar arasında birtakım değişkenlere bazında (tutum, sosyo-ekonomik özellikler, kültürel özellikler vb.) gerçekte bir farklılığın bulunması.

İhtiyaç analizi için Gül ve Çevik (2015) tarafından Türkiye İş Bankası desteğiyle yürütölen "2013 Verileriyle Türkiye'de İllerin Gelişmişlik Düzeyi Araştırması" adlı çalışmadan yararlanılmıştır. Bu çalışmada illerin gelişmişlikleri 49 kriter üzerinden incelenmiş ve incelenen kriterlerden 32'si ekonomik aktiviteyi, 17'si ise sosyal gelişmişlik düzeyini yansıtmaktadır. İncelemeler sonucunda 81 il gelişmişlik bakımından beş birime ayrılmıştır. Bu çalışmada illerin gelişmişlik düzeyleri dikkate alınmiş ve bu doğrultuda illerin seçiminde şu sıralama izlenmiştir:

1. Öncelikle tüm iller yedi coğrafi bölge bazında gelişmişlik düzeylerine göre gruplara ayrılmıştır.
2. Sonraki aşamada her bölgede gelişmişlik düzeylerine göre üst sıralarda, orta sıralarda ve alt sıralarda yer alan iller arasından birer il seçilerek toplamda 21 ilde mevcut durum analizi yapılmıştır. Bu kapsamda veri toplanan iller tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2'de göröldüğü üzere araştırmada yedi coğrafi bölgeden üçer il seçilmiş ve veriler il merkezlerinde yaşayan 6-12 yaş arası çocuğa/çocuklara sahip ebeveynlerden toplanmıştır. Ölçme aracı tablo 2'deki illerin her birine 25'i anne ve 25'i baba tarafından doldurulmak üzere 50'şer form (her aileye biri anne ve biri baba formu olacak şekilde ikişer form) olarak gönderilmiş ve toplamda 1050 (525 çift) formdan 968'i (484 çift) geri dönmüş veya sağlıklı yanıtlanmıştır.

Tablo 2
Çalışmanın Gerçekleştirildiği İller ve İllere İlişkin Gelişmişlik Sıralamaları

Bölge Adı	Bölgesel Bazda Üst Gelişmişlik Düzeyi		Bölgesel Bazda Orta Gelişmişlik Düzeyi		Bölgesel Bazda Alt Gelişmişlik Düzeyi	
	İl Adı	Türkiye Sıralaması	İl Adı	Türkiye Sıralaması	İl Adı	Türkiye Sıralaması
Akdeniz	Antalya	4	Adana	9	Osmaniye	58
Doğu Anadolu	Malatya	31	Erzincan	56	Van	71
Ege	İzmir	3	Manisa	21	Kütahya	29
Güneydoğu Anadolu	Gaziantep	11	Şanlıurfa	46	Batman	65
İç Anadolu	Ankara	2	Nevşehir	34	Niğde	63
Karadeniz	Trabzon	15	Zonguldak	27	Ordu	53
Marmara	İstanbul	1	Balıkesir	17	Edirne	26

Çalışma kapsamında 484 aileye ulaşılmış ve ailelere ilişkin demografik bilgiler aşağıda sunulmuştur. Araştırmaya veri sağlayan ebeveynlerin cinsiyete göre dağılımları tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3
Ebeveynlerin Cinsiyete Göre Dağılımları

Cinsiyet	f	%
Kadın	484	50.0
Erkek	484	50.0
Toplam	968	100.0

Tablo 3'te çalışmaya dahil olan katılımcıların %50'sinin kadın ve %50'sinin erkek ebeveynler oldukları görülmektedir. Bu eşitliğin nedeni her aileye anne ve baba için birer ölçme aracının gönderilmesidir. Çalışmada mevcut durum analizi kapsamında eşler arasındaki tutarlığın da ölçülmesi hedeflendiği için, yalnızca evliliği süren çiftlerden toplanan veriler dikkate alınmıştır. Bu nedenle ölçme aracını anne-babadan yalnızca birinin doldurduğu formlar ile eşi ölmüş veya boşanmış ebeveynlerin yanıtladıkları formlar çalışmaya dahil edilmemiştir.

Ebeveynlerin eğitim düzeylerine göre dağılımları tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4
Ebeveynlerin Eğitim Düzeylerine Göre Dağılımları

Eğitim Düzeyi	f	%
Okur-yazar değil	26	2.7
İlkokul	357	36.9
Ortaokul	173	17.9
Lise	241	24.9
Üniversite ve üstü	171	17.7
Toplam	968	100.0

Tablo 4’te görüldüğü üzere, katılımcıların %2,6’sı okur-yazar değilken, %35,9’u ilkokul, %16,8’i ortaokul, %25,2’si Lise ve %19,5’i ise üniversite ve üstü eğitim kurumlarından mezun olduklarını belirtmişlerdir.

Ebeveynlerin bölgelere ve illere göre dağılımları tablo 5’te sunulmuştur. Tablo 5 incelendiğinde, katılımcıların %14,26’sının Akdeniz, %14,26’sının Doğu Anadolu, %15,29’unun Ege, %13,84’ünün Güneydoğu Anadolu, %14,05’inin İç Anadolu, %13,84’ünün Karadeniz ve %14,46’sının ise Marmara Bölgelerinden seçildiği görülmüştür.

Ebeveynlerin, yanıtladıkları tutum envanteri kapsamında ele aldıkları çocuklarının cinsiyetlerine göre dağılımları tablo 6’da sunulmuştur. Tablo 6’da katılımcıların uygulanan tutum envanteri kapsamında ele aldıkları çocukların cinsiyete göre dağılımları incelendiğinde, çocukların %51,7’sinin kız, %48,3’ünün ise erkek oldukları görülmektedir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak Yıldırım (2018) tarafından geliştirilen ve beş seçenekli, senaryo tipinde bir ölçme aracı olan “Çocukta Uyum ve Davranış Problemlerine Yönelik Ebeveyn Tutum Envanteri (ÇUDPETE)” kullanılmıştır. ÇUDPETE, Bireysel Uyum ve Davranış Problemleri Ölçeği (BUDPÖ), Sosyal Uyum ve Davranış Problemleri Ölçeği (SUDPÖ) ve Akademik Uyum ve Davranış Problemleri Ölçeği (AUDPÖ) olmak üzere üç alt ölçekten oluşan bir envanterdir. ÇUDPETE’nin bütün olarak madde sayısı 31 ve Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı .95 iken; BUDPÖ’nün madde sayısı 17 ve Cronbach alfa katsayısı .93, SUDPÖ’nün madde sayısı sekiz ve Cronbach alfa katsayısı .93, AUDPÖ’nün ise madde sayısı altı ve Cronbach alfa katsayısı .81’dir. ÇUDPETE ebeveynlerin ölçeklerden aldıkları puanlar düştükçe çocukta davranış problemlerine yönelik tutumlarının yumuşadığı, puanlar yükseldikçe ise tutumlarının katılaştığı, orta düzeyde bir puanın ise demokratik tutum olarak değerlendirildiği bir envanterdir.

Tablo 5
Ebeveynlerin Bölgelere ve İllere Göre Dağılımları

Bölge	İl	İl Bazında		Bölgesel	
		f	%	f	%
Akdeniz	Antalya	44	4.55	138	14.26
	Adana	48	4.96		
	Osmaniye	46	4.75		
Doğu Anadolu	Malatya	48	4.96	138	14.26
	Erzincan	44	4.55		
	Van	46	4.75		
Ege	İzmir	52	5.37	148	15.29
	Manisa	46	4.75		
	Kütahya	50	5.17		
Güneydoğu Anadolu	Gaziantep	40	4.13	134	13.84
	Şanlıurfa	50	5.17		
	Batman	44	4.55		
İç Anadolu	Ankara	48	4.96	136	14.05
	Nevşehir	46	4.75		
	Niğde	42	4.34		
Karadeniz	Trabzon	48	4.96	134	13.84
	Zonguldak	44	4.55		
	Ordu	42	4.34		
Marmara	İstanbul	50	5.17	140	14.46
	Balıkesir	50	5.17		
	Edirne	40	4.13		
Toplam		968	100.0	968	100.0

Tablo 6
Tutum Envanteri Kapsamında Ele Alınan Çocuklara İlişkin Cinsiyet Dağılımları

Çocuğun Cinsiyeti	f	%
Kız	249	51.4
Erkek	235	48.6
Toplam	484	100.0

Verilerin Analizi

Araştırmanın alt problemlerine ilişkin analizler için öncelikle, geliştirilen tutum envanteri aracılığıyla elde edilen verilerin normallik varsayımları incelenmiş ve 968 ebeveyn den toplanan verilerin tüm değişkenlere (ebeveynin cinsiyeti,

ebeveynin eğitim durumu, coğrafi bölge, çocuğun cinsiyeti, anne-baba tutumları ilişkisi) ilişkin ölçümlerde, grupların normal dağılım gösterdiği ($p > .05$), ayrıca verilere ilişkin çarpıklık ve basıklık katsayılarının da uygun değer aralıklarında olduğu belirlenmiştir. Bu doğrultuda elde edilen veriler üzerinde bağımsız gruplar t-testi, tek yönlü varyans analizi ve Pearson korelasyon analizleri aracılığıyla mevcut aile tutumları belirlenmiştir. Bu aşamada gerçekleştirilen normallik testleri için, gruplardaki veri sayısının 50'nin altında olduğu dağılımlarda Shapiro-Wilk (W) test değeri, 50 ve üzeri olduğu dağılımlarda ise Kolmogorov-Smirnov (K-S) test değeri dikkate alınmıştır. Shapiro-Wilk testi genellikle gözlem sayısının 50'nin altında olduğu durumlarda kullanılırken, Kolmogorov-Smirnov testi gözlem sayısının 50 ve üstü olduğu durumlarda kullanılır. Bu analizlerde bulunan p değeri .05'ten büyük ise verilerin normal dağılım gösterdiği kabul edilir (Alpar, 2010).

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde araştırmanın alt problemlerine ilişkin analiz sonuçları yorumlarıyla birlikte ve alt problemler sırasında sunulmuştur.

Araştırmanın birinci alt problemi “6-12 yaş arası çocuklarda görülen uyum ve davranış problemleri üzerinde ebeveynlerin mevcut tutumlarının bazı değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda araştırmanın 1.a numaralı alt problemi olan “mevcut ebeveyn tutumları, ebeveynlerin cinsiyetine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?” sorusuna yanıt aranmış ve bu kapsamda yapılan bağımsız gruplar t-testi analizine ilişkin bulgular tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7

Ebeveynlerin Cinsiyetine Göre Çocukta Uyum ve Davranış Problemlerine Yönelik Mevcut Tutumlarına İlişkin t-Testi Sonuçları

Ölçek	Cinsiyet	N	\bar{X}	S	t	sd	p
BUDP	Kadın	484	58.83	4.20	-1.713	966	.087
	Erkek	484	59.28	3.93			
SUDP	Kadın	484	28.88	3.04	-1.545	966	.123
	Erkek	484	29.20	3.35			
AUDP	Kadın	484	22.51	2.23	-.459	966	.647
	Erkek	484	22.58	2.39			

Tablo 7’de ebeveynlerin çocukta uyum ve davranış problemlerine yönelik tutumları ebeveynlerin cinsiyeti açısından incelendiğinde, bireysel, sosyal ve akademik uyum ve davranış problemlerinde ebeveynlerin demokratik tutuma nazaran daha katı tutumlara sahip oldukları ve erkek ebeveynlerin kadın ebeveynlere göre çok az puan farklılıklarıyla daha katı oldukları görülmüştür. Bu farklılıkların anlamlı düzeyde olup olmadığına bakıldığında, çocukta uyum ve davranış problemlerine yönelik ebeveyn tutumlarının ebeveynlerin cinsiyetlerine göre .05 önem düzeyinde bireysel ($t=-1.713$; $p>.05$), sosyal ($t=-1.545$; $p>.05$) ve akademik ($t=-.459$; $p>.05$) uyum ve davranış problemlerinin her üçü için de anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir. Buna göre çocukların bireysel, sosyal ve akademik uyum ve davranış problemlerinde genel olarak ebeveyn tutumlarının anlamlı düzeyde farklılaşmadığı söylenebilir.

Araştırmanın 1.b numaralı alt problemi olan “mevcut ebeveyn tutumları coğrafi bölgelere göre anlamlı farklılık göstermekte midir?” sorusuna yanıt aranmış ve bu kapsamda elde edilen betimsel değerler tablo 8’de ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları tablo 9’da sunulmuştur.

Tablo 8

Coğrafi Bölgelere Göre Çocukta Uyum ve Davranış Problemlerine Yönelik Mevcut Ebeveyn Tutumlarına İlişkin Betimsel Değerler

Bölgeler	BUDP			SUDP			AUDP		
	N	\bar{X}	S	N	\bar{X}	S	N	\bar{X}	S
Akdeniz (1)	138	59.90	3.75	138	29.24	3.40	138	22.61	2.27
Doğu Anadolu (2)	138	58.75	4.43	138	28.88	2.81	138	22.87	2.32
Ege (3)	148	59.45	3.93	148	29.77	3.35	148	22.50	2.20
G.doğu Anadolu (4)	134	58.63	4.04	134	28.72	2.90	134	22.88	2.43
İç Anadolu (5)	136	58.41	3.75	136	28.24	3.62	136	22.27	2.51
Karadeniz (6)	134	59.14	4.11	134	29.05	3.24	134	22.69	2.28
Marmara (7)	140	59.09	4.34	140	29.37	2.86	140	22.09	2.11
Toplam	968	59.06	4.07	968	29.05	3.21	968	22.55	2.31

Tablo 8’de çocukta uyum ve davranış problemlerine yönelik ebeveyn tutumlarının bölgelere göre betimsel değerleri incelenmiş, bireysel uyum ve davranış problemlerinde ebeveynlerin tutum puanlarının en yüksek olduğu bölge Akdeniz ($\bar{X} = 59.90$) ve en düşük olduğu bölge İç Anadolu ($\bar{X} = 58.41$) olarak; sosyal uyum ve davranış problemlerinde ebeveynlerin tutum puanlarının en yüksek olduğu bölge Ege ($\bar{X} = 29.77$) ve en düşük olduğu bölge İç Anadolu ($\bar{X} = 28.24$) olarak ve son olarak akademik uyum ve davranış problemlerinde ebeveynlerin tutum puanlarının en yüksek olduğu bölge Güneydoğu Anadolu ($\bar{X} = 22.88$) ve en düşük olduğu bölge ise Marmara ($\bar{X} = 22.09$) olarak belirlenmiştir. Bu

değerlerin anlamlı farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi için yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları tablo 9’da sunulmuştur.

Tablo 9

Çocukta Uyum ve Davranış Problemlerine Yönelik Mevcut Ebeveyn Tutumlarının Coğrafi Bölgelere Göre ANOVA Sonuçları

Ölçek	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	LSD
BUDP	Gruplar arası	216.38	6	36.06	2.191	.042*	1>2,4,5 3>5
	Grup içi	15821.16	961	16.46			
	Toplam	16037.54	967				
SUDP	Gruplar arası	203.26	6	33.87	3.341	.003*	3>2,4,5 1>5 7>5
	Grup içi	9743.39	961	10.13			
	Toplam	9946.65	967				
AUDP	Gruplar arası	72.59	6	12.09	2.279	.034*	2>5,7 4>5,7 6>7
	Grup içi	5101.72	961	5.30			
	Toplam	5174.31	967				

*p<.05

Tablo 9’a göre çocukların bireysel, sosyal ve akademik uyum ve davranış problemlerine yönelik ebeveyn tutumları, bölgelere göre anlamlı farklılık göstermektedir. Farkın kaynağı için yapılan LSD testine göre, bireysel uyum ve davranış problemlerinde ($F_{(6-961)}=2.191$, $p<.05$) Akdeniz bölgesinde yaşayan ebeveynlerin; sosyal uyum ve davranış problemlerinde ($F_{(6-961)}=3.341$, $p<.05$) Ege Bölgesinde yaşayan ebeveynlerin; akademik uyum ve davranış problemlerinde ($F_{(6-961)}=2.279$, $p<.05$) ise Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgelerinde yaşayan ebeveynlerin diğer bölgelerde yaşayan ebeveynlerden daha yüksek (daha katı) tutum puanına sahip olmalarının anlamlı farklılığa yol açtığı bulunmuştur.

Araştırmanın 1.c numaralı alt problemi olan “mevcut ebeveyn tutumları, ebeveynlerin eğitim düzeyine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?” sorusuna yanıt aranmış ve bu kapsamda elde edilen betimsel değerler tablo 10’da ve ANOVA sonuçları tablo 11’de sunulmuştur.

Tablo 10’da ebeveynlerin eğitim düzeylerine çocukta uyum ve davranış problemlerine yönelik tutumlarına ilişkin betimsel değerler incelenmiştir. Buna göre bireysel, sosyal ve akademik uyum ve davranış problemlerinin her üçü için de en düşük tutum puanlarına sahip kişiler üniversite ve üstü seviyelerden mezunu olanlar, en yüksek tutum puanlarına sahip kişiler ise okur-yazar olmayanlar şeklinde belirlenmiştir. Bu değerler arasında anlamlı farklılığın olup

olmadığını belirlemek için yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları aşağıda sunulmuştur.

Tablo 10

Ebeveynlerin Eğitim Düzeylerine Göre Çocukta Uyum ve Davranış Problemlerine Yönelik Mevcut Tutumlarına İlişkin Betimsel Değerler

Eğitim Düzeyi	BUDP			SUDP			AUDP		
	N	\bar{X}	S	N	\bar{X}	S	N	\bar{X}	S
Okur-yazar değil (1)	26	60.89	2.57	26	30.58	3.45	26	23.82	2.69
İlkokul (2)	357	59.58	4.20	357	29.31	3.37	357	22.71	2.18
Ortaokul (3)	173	59.22	4.76	173	28.99	3.86	173	22.48	2.12
Lise (4)	241	58.55	3.43	241	28.84	2.77	241	22.45	2.18
Üniversite ve üstü (5)	171	58.24	3.84	171	28.61	2.50	171	22.26	2.79
Toplam	968	59.06	4.07	968	29.05	3.21	968	22.55	2.31

Tablo 11

Ebeveynlerin Eğitim Düzeylerine Göre Çocukta Uyum ve Davranış Problemlerine Yönelik Mevcut Tutumlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

Ölçek	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	LSD
BUDP	Gruplar arası	367.92	4	91.98	5.653	.000*	5<1,2,3
	Grup içi	15669.61	963	16.27			4<1,2
	Toplam	16037.54	967				
SUDP	Gruplar arası	129.87	4	32.46	3.185	.013*	5<1,2
	Grup içi	9816.78	963	10.19			4<1
	Toplam	9946.65	967				3<1
AUDP	Gruplar arası	68.53	4	17.13	3.232	.012*	5<1,2
	Grup içi	5105.77	963	5.30			4<1
	Toplam	5174.31	967				3<1

*p<.05

Tablo 11’de, çocukta görülen bireysel uyum ve davranış problemleri ($F_{(4-963)}=5.653, p<.05$), sosyal uyum ve davranış problemleri ($F_{(4-963)}=3,185, p<.05$) ve akademik uyum ve davranış problemlerine ($F_{(4-963)}=3,232, p<.05$) yönelik aile tutumlarının, ebeveynlerin eğitim düzeylerine göre anlamlı farklılık gösterdiği görülmüştür. Farkın kaynağı için yapılan LSD testine göre, eğitim düzeyi okuryazar değil ve ilkokul olan ebeveynlerin, çocukların bireysel, sosyal ve akademik uyum ve davranış problemlerine yönelik tutum puanlarının, eğitim düzeyi daha ileri olan ebeveynlerin tutum puanlarından daha yüksek (daha katı) çıkmasının anlamlı farklılığa yol açtığı bulunmuştur.

Araştırmanın 1.d numaralı alt problemi olan “mevcut ebeveyn tutumları çocuğun cinsiyetine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?” sorusuna yanıt aranmış ve bu kapsamda yapılan bağımsız gruplar t-testi analizine ilişkin bulgular tablo 12’de sunulmuştur.

Tablo 12

Çocukta Uyum ve Davranış Problemlerine Yönelik Mevcut Ebeveyn Tutumlarının Çocuğun Cinsiyetine Göre t-Testi Sonuçları

Ebeveyn	Ölçek	Çocuğun Cinsiyeti	N	\bar{X}	S	t	sd	p
Anne Tutumları	BUDP	Kız	249	58.31	3.63	-1.260	482	.208
		Erkek	235	58.73	3.75			
	SUDP	Kız	249	28.70	4.53	-1.370	482	.171
		Erkek	235	29.27	4.63			
	AUDP	Kız	249	21.68	3.48	-2.100	482	.036*
		Erkek	235	22.37	3.72			
Baba Tutumları	BUDP	Kız	249	58.81	3.56	-1.484	482	.138
		Erkek	235	59.27	3.26			
	SUDP	Kız	249	29.41	4.62	-1.794	482	.073
		Erkek	235	30.11	4.00			
	AUDP	Kız	249	21.84	3.46	-2.415	482	.016*
		Erkek	235	22.66	3.97			

*p<.05

Tablo 12’de annelerin çocukta görülen bireysel uyum ve davranış problemleri ($t=-1.260$; $p>.05$) ile sosyal uyum ve davranış problemlerine ($t=-1.370$; $p>.05$) yönelik tutumlarının, çocukların cinsiyetlerine göre anlamlı farklılık göstermediği görülürken, akademik uyum ve davranış problemlerinde ($t=-2.100$; $p<.05$) çocukların cinsiyetlerine göre .05 önem düzeyinde anlamlı farklılık çıkmıştır. Aynı durum baba tutumları açısından incelendiğinde, babaların çocukta görülen bireysel uyum ve davranış problemleri ($t=-1.484$; $p>.05$) ile sosyal uyum ve davranış problemlerine ($t=-1.794$; $p>.05$) yönelik tutumlarının, çocukların cinsiyetlerine göre anlamlı farklılık göstermediği, akademik uyum ve davranış problemlerinde ($t=-2.415$; $p<.05$) ise çocukların cinsiyetlerine göre .05 önem düzeyinde anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Çocukların akademik uyum ve davranış problemlerinde ebeveynlerin erkek çocuklarına yönelik tutum puanlarının, kız çocuklara göre daha yüksek (daha katı) düzeyde çıkmasının anlamlı farklılığa yol açtığı belirlenmiştir.

Araştırmanın ikinci alt probleminde “mevcut anne tutumları ve baba tutumları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?” sorusuna yanıt aranmıştır. Çocukta uyum ve davranış problemlerine yönelik anne tutumları ve baba tutumları arasındaki ilişki bölgeler bazında ve toplam olarak incelenmiş ve buna ilişkin Pearson korelasyon analizi sonuçları tablo 13’te sunulmuştur.

Tablo 13

Çocukta Uyum ve Davranış Problemlerine Yönelik Mevcut Anne Tutumları ve Baba Tutumları İlişkinine Yönelik Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları

	Bölgeler	Ölçek	Baba Tutumları		
			BUDP	SUDP	AUDP
Anne Tutumları	Akdeniz	BUDP	.370**		
		SUDP		.470**	
		AUDP			.470**
	Doğu Anadolu	BUDP	.299*		
		SUDP		.428**	
		AUDP			.085
	Ege	BUDP	.211		
		SUDP		.176	
		AUDP			.652**
	Güneydoğu Anadolu	BUDP	.055		
		SUDP		.366**	
		AUDP			.246*
	İç Anadolu	BUDP	.372**		
		SUDP		.346**	
		AUDP			-.007
	Karadeniz	BUDP	.521**		
		SUDP		.590**	
		AUDP			.604**
	Marmara	BUDP	.394**		
		SUDP		.348**	
		AUDP			.497**
21 İl Geneli	BUDP	.315**			
	SUDP		.385**		
	AUDP			.343**	

*p<.05; **p<.01

Tablo 13’te yedi bölgeden seçilen 21 il genelinde anne ve babaların çocukların bireysel, sosyal ve akademik uyum ve davranış problemlerine yönelik mevcut tutumları arasında, orta düzeyde pozitif yönlü (doğru orantılı) ilişkiler tespit edilmiştir. Bu durum bölgeler bazında incelendiğinde Ege, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde bireysel uyum ve davranış problemlerine yönelik anne ve baba tutumları arasında düşük düzeyde ilişki, diğer bölgelerde

ise orta düzeyde ilişkiler görülmüştür. Yine Ege Bölgesinde sosyal uyum ve davranış problemlerine yönelik anne ve baba tutumlarında düşük düzeyde ilişki, diğer bölgelerde ise orta düzeyde ilişkiler belirlenmiştir. Son olarak akademik uyum ve davranış problemlerine yönelik anne ve baba tutumları arasında Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve İç Anadolu Bölgelerinde düşük düzeyde, diğer bölgelerde ise genel olarak orta düzeyde ilişkiler bulunmuştur.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışma kapsamında elde edilen bulgulara dayanarak çocukta uyum ve davranış problemlerine yönelik mevcut aile tutumlarına ilişkin sonuçlar alt problemler sırasına göre tartışılmıştır.

Araştırmada yedi coğrafi bölgede 21 ilden toplanan verilere dayalı olarak, ebeveynlerin cinsiyetlerine göre çocukta uyum ve davranış problemlerine yönelik tutumlarının, bireysel, sosyal ve akademik uyum ve davranış problemlerinin her üçünde de anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir.

Aydoğdu ve Dilekmen (2016), ebeveynlerin cinsiyetlerine göre otoriter, aşırı koruyucu ve izin verici tutumları arasında anlamlı farklılığın olmadığını, ancak demokratik tutumları arasında kadınlar lehine anlamlı düzeyde farklılık olduğunu belirlemişlerdir. Buna göre babaların annelere nazaran daha katı tutumda oldukları, annelerin ise babalara göre daha demokratik tutum sergiledikleri görülmüştür. Erzeybek (2015), çalışmasında anne babaların çocuklarını yetiştirirken sahip oldukları tutumların ebeveyn cinsiyeti değişkeni açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermediği sonucuna ulaşmıştır. Yapılan araştırmalara göre çocuk yetiştirme konusunda her ne kadar anne ve baba tutumları arasında anlamlı farklılık görülme de bulgular detaylı incelendiğinde çocuk yetiştirme konusunda babaların otoritere yakın, annelerin ise çoğunlukla aşırı koruyucu tutuma sahip oldukları görülmüştür. Her iki tutumun da demokratik tutuma nazaran daha katı tutumlar olması nedeniyle aile eğitimlerinin bu tutumları yumuşatma konusunda etkili olduğu elde edilen sonuçlardan anlaşılmaktadır.

Çocukta uyum ve davranış problemlerine yönelik ebeveyn tutumları bölgelere göre anlamlı farklılık göstermiştir. Buna göre, bireysel uyum ve davranış problemlerinde Akdeniz bölgesinde yaşayan ebeveynlerin; sosyal uyum ve davranış problemlerinde Ege Bölgesinde yaşayan ebeveynlerin; akademik uyum ve davranış problemlerinde ise Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgelerinde yaşayan ebeveynlerin diğer bölgelerde yaşayan ebeveynlere nazaran daha yüksek (daha katı) tutum puanına sahip olmaları farkın kaynağını oluşturmuştur.

Tezel Şahin ve Cevher (2007) son yıllarda yapılan çalışmalarda ülkemizde anne-babanın çocuğa karşı tutumlarının sosyo-ekonomik düzeye ve eğitim düzeyine göre farklılaştığını, ancak araştırmaların bu farklılığın daha önceki yıllara oranla azaldığını ortaya çıkardığını belirtmişlerdir. Özyürek (2004), anne-babaların çocuklarına karşı tutumlarının, yaşanılan bölgenin kırsal bölge veya kent olmasına göre anlamlı farklılıklar gösterdiği kırsal bölgedeki anne ve babaların kentsel bölgedeki anne ve babalara göre daha koruyucu ve daha katı/sert disiplin tutumlarını benimsediklerini tespit etmiştir. Sak vd., (2015), erken yaş çocukları üzerine yaptıkları çalışmada, Doğu Anadolu bölgesindeki ebeveynlerin, İç Anadolu bölgesindeki ebeveynlerden daha otoriter bir tutuma sahip olduklarını bulmuşlardır. Aile tutumlarını bütüncül çerçevede ele alan çalışmalarda genellikle kırsal bölgelerdeki ebeveynlerin çocuk yetiştirme konusunda daha katı tutuma sahip oldukları belirtilmiştir. Ancak bu çalışmada çocukların bütün olarak davranış problemlerine yönelik ebeveyn tutumları değil, ayrı ayrı çeşitli alanlarda (bireysel, sosyal ve akademik alanlarda) sergiledikleri davranış problemlerine yönelik ebeveyn tutumlarının belirlenmeye çalışıldığı dikkate alındığında, gelişmişlik düzeyi bakımından daha önde olan bölgelerde ve illerde ebeveyn tutumlarının daha katı olması sonucuna ulaşılabilir. Bu nedenle çocukta uyum ve davranış problemlerine yönelik ebeveyn tutumlarının makro değil mikro alanlara göre belirlenmesi ve yorumların bu doğrultuda yapılması, daha ayrıntılı veriler elde etmeye olanak sağlayabilmektedir.

Çocukta uyum ve davranış problemlerine yönelik ebeveyn tutumları, ebeveynlerin eğitim düzeylerine göre anlamlı farklılık göstermiştir. Okuryazar olmayan ve ilkokul mezunu olan ebeveynlerin, bireysel uyum ve davranış problemleri, sosyal uyum ve davranış problemleri ve akademik uyum ve davranış problemlerine yönelik tutum puanlarının, eğitim düzeyi daha ileri olan ebeveynlerin tutum puanlarından daha yüksek (daha katı) çıkması anlamlı farklılığa yol açmıştır.

Arı vd. (1995), çalışmalarında annelerin eğitim düzeyi yükseldikçe otoriter tutumda azalma, serbest ve demokratik tutumda artma gözlendiği bulgusuna ulaşılmıştır. Benzer sonuçlara Erzeybek (2015)'in çalışmasında da ulaşılmış, buna göre düşük eğitim düzeyindeki ebeveynler ile üniversite ve üstü düzeyde mezunu olan ebeveynler arasında anlamlı farklılık bulmuştur. Buna göre üniversite ve üstü düzeyde mezun ebeveynlerin çocuk yetiştirmede diğer ebeveynlere nazaran daha demokratik tutumlara sahip oldukları, daha düşük eğitim düzeyindeki anne-babaların ise çocuk yetiştirme konusunda daha korumacı ve yer yer daha otoriter tutumlar sergiledikleri belirlenmiştir. Özyürek (2004) çalışmasında anne baba tutumlarını incelemiş ve anne babanın eğitim düzeyi yükseldikçe aşırı koruyucu tutumun yerini daha demokratik tutumun

aldığı sonucuna ulaşmıştır. Uyanık Balat (2007) yapmış oldukları araştırmada, örneklemleri oluşturan çocukların annelerinin eğitim düzeyi arttıkça aşırı koruyucu ve sıkı disiplin (otoriter) tutumlarının azaldığı sonuçlarına ulaşmışlardır. Ebeveyn tutumlarını fiziksel ceza uygulama düzeyi açısından inceleyen Bilir vd., (1991), çocuklarına fiziksel ceza uygulayan annelerin eğitim durumlarına göre dağılımları incelemiş ve annenin eğitim durumunun, çocukların fiziksel ceza ile cezalandırılmasında etkili olduğu, özellikle eğitim düzeyi düşük annelerin çocuklarının fiziksel ceza alma bakımından risk altında olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu çalışmalar neticesinde, çocuk yetiştirmede sergilenen ebeveyn tutumlarının, eğitim düzeyleri ile yakından ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre daha düşük eğitim düzeyine sahip ebeveynlerin çocuklara karşı daha katı tutumlar sergiledikleri, daha yüksek eğitim düzeyine sahip ebeveynlerin ise çocuklara karşı daha demokratik tutumlara sahip oldukları görülmüştür.

Çocukta görülen bireysel uyum ve davranış problemleri ile sosyal uyum ve davranış problemlerine yönelik ebeveyn tutumları, çocukların cinsiyetlerine göre anlamlı farklılık göstermezken, akademik uyum ve davranış problemlerinde anlamlı farklılık görülmüştür. Ebeveynlerin, çocukların uyum ve davranış problemleri konusunda erkek çocuklarına yönelik tutum puanlarının, kız çocuklarına nazaran daha yüksek (daha katı) çıkması anlamlı farklılığa yol açmıştır.

Sertbaş (2006) çalışmasında, anne baba çocuk yetiştirme tutumunun çocukta görülen davranış problemleri üzerinde etkisi olduğunu ancak bu problemlerin erkek veya kız çocuğuna göre farklılık göstermediğini öne sürmüştür. Yine, Uyanık Balat (2007)'in çalışmasında elde ettiği sonuçlar incelendiğinde, araştırmaya katılan çocukların cinsiyetlerine göre anne-baba tutumları puan ortalamaları arasında istatistiksel açıdan fark bulunmamıştır. İnci ve Deniz (2015) baba tutumları üzerine yaptıkları çalışmada çocuğun cinsiyeti değişkeninin baba tutumlarını anlamlı bir şekilde etkilemediği sonucuna ulaşmışlardır. Yapılan çalışmalar incelendiğinde, ebeveyn tutumları çocukların cinsiyetleri bağlamında anlamlı düzeyde farklılıklar göstermemektedir. Bu araştırmadan elde edilen sonuçlara göre çocukların bireysel ve sosyal uyum ve davranış problemlerine yönelik ebeveyn tutumlarının çocuğun cinsiyeti değişkeni açısından farklılaşmadığı görülmüş ve bu sonuç yukarıdaki çalışmalara ilişkin sonuçlarla örtüşmüştür. Ancak çocukların akademik uyum ve davranış problemleri konusunda ebeveyn tutumlarının kız ve erkek çocuklarında farklılık göstermesinin bir nedeni olarak, ebeveynlerin çocukların eğitim süreçlerini gelecek kaygısı içerisinde ele almaları ve bu doğrultuda özellikle erkek çocuklarına daha fazla sorumluluk yüklemeleri düşünülebilir. Bu sonucu destekleyici olarak, Gök (2010) çalışmasında demokratik tutumla yetiştirilen

çocukların akademik başarılarının da yüksek olduğu, ailenin eğitim seviyesinin yükseldikçe öğrencilerin akademik başarı seviyelerinin arttığı, yetenekli öğrencilerin akademik başarılarının da yüksek olduğu ve aynı zamanda cinsiyete göre de (kızlar lehine) bu ilişkinin değiştiğini belirtmiştir. Burada cinsiyet değişkenine göre ebeveyn tutumlarının kız çocuklarının lehine (daha ılımlı) olduğu belirtilirken, erkek çocuklarına yönelik tutumların kız çocukları kadar ılımlı olmadığı sonucu çıkartılmaktadır. Ökten (2004)'in tez çalışmasında, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde erkek çocuklarını okutmayı düşünen ailelerin %94,3 oranında olmasına karşılık, ailelerin kız çocuklarını ilköğretimden sonra okutma istekliliğinde bir düşüş olduğu belirlenmiştir. Sertelin (2003) ailelerin özellikle iyi gelir getiren ve toplumda saygınlığı yüksek meslekleri daha çok erkek çocuklar için istediklerini belirlemiştir. Görüldüğü gibi ailelerin erkek çocuklarından geleceğe dair yüksek beklentiler içinde olmaları, ebeveynlerin akademik konularda erkek çocuklarına daha katı davranmalarına yol açabilmektedir.

Çalışmada yedi bölgeden seçilen 21 il genelinde anne ve babaların çocukların bireysel, sosyal ve akademik uyum ve davranış problemlerinde sergiledikleri tutumlar arasında, orta düzeyde doğru orantılı ilişkiler tespit edilmiştir. Bu durum bölgeler bazında incelendiğinde Ege, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde bireysel uyum ve davranış problemlerine yönelik anne ve baba tutumları arasında düşük düzeyde ilişki, diğer bölgelerde ise orta düzeyde ilişkiler görülmüştür. Yine Ege Bölgesinde sosyal uyum ve davranış problemlerine yönelik anne ve baba tutumlarında düşük düzeyde ilişki, diğer bölgelerde ise orta düzeyde ilişkiler belirlenmiştir. Son olarak akademik uyum ve davranış problemlerine yönelik anne ve baba tutumları Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve İç Anadolu Bölgelerinde düşük düzeyde, diğer bölgelerde ise genel olarak orta düzeyde ilişki göstermiştir.

Tezel Şahin ve Özyürek (2008), çalışmalarında anne babaların tutumlarını inceleyerek ebeveynler arasında ölçümler gerçekleştirmişlerdir. Bu çalışma sonucunda annelerde babalara nazaran daha fazla demokratik tutuma rastlamışlardır. Sertbaş (2006) çalışmasında çocuklarda görülen davranış problemlerini anne baba ilişkisi açısından incelemiş ve anne baba arasındaki tutarsızlık ya da uyumsuzlukların direkt olarak çocuğu etkilediğini ve davranış problemleri meydana getirdiğini vurgulamıştır. Öyle ki anne baba tutarsızlıklarının yalnızca çocuklukta değil ilerleyen dönemlerde özellikle ergenlikte daha ciddi sorunlar doğuracağı araştırmalarda belirtilmiştir. Bu konuda Connors vd., (1988) anne-baba arasında tutarsızlığın olduğu ailelerde, çocukların ebeveynlerine bir tepki olarak madde (alkol, sigara, uyuşturucu) kullanmaya başladıklarını belirtmişlerdir. Bu sonuçlara göre çocukların davranış

problemlerinde anne–baba tutumları arasındaki tutarlılığın çocuk yetiştirme sürecinde önemli bir boyut olduğu, çocuğun sergileyeceği bir uyum ve davranış problemine annenin ve babanın farklı tutumlar sergilemesinin çocuğun davranış problemlerini pekiştireceği ve hatta ileriki yaşlarda ciddi sorunlara yol açabileceği görülmektedir.

Tüm bu bilgiler ışığında araştırma sonuçları sırayla şu şekilde özetlenmiştir:

1. Ebeveynlerin çocukta uyum ve davranış problemlerine yönelik tutumları, ebeveynlerin cinsiyetlerine göre bireysel, sosyal ve akademik uyum ve davranış problemlerinin her üçünde de anlamlı farklılık göstermemiştir.
2. Çocukta uyum ve davranış problemlerine yönelik ebeveyn tutumları coğrafi bölgeler bazında anlamlı farklılık göstermiştir. Bireysel uyum ve davranış problemlerinde Akdeniz bölgesinde yaşayan; sosyal uyum ve davranış problemlerinde Ege Bölgesinde yaşayan; akademik uyum ve davranış problemlerinde ise Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgelerinde yaşayan ebeveynlerin diğer bölgelerde yaşayan ebeveynlere nazaran daha yüksek (daha katı) tutum puanına sahip oldukları belirlenmiştir.
3. Çocukta uyum ve davranış problemlerine yönelik ebeveyn tutumları, ebeveynlerin eğitim düzeylerine göre anlamlı farklılık göstermiştir. Eğitim düzeyi yüksek ebeveynlerin çocukların bireysel, sosyal ve akademik uyum ve davranış problemlerine yönelik tutumları, okuryazar olmayan ve ilkökul mezunu olan ebeveynlere nazaran daha demokratik çıkmıştır.
4. Çocuğun cinsiyeti değişkeni açısından, çocukta görülen bireysel ve sosyal uyum ve davranış problemlerine yönelik ebeveyn tutumları anlamlı farklılık göstermemiş; ancak akademik uyum ve davranış problemlerine yönelik ebeveyn tutumları anlamlı düzeyde farklılaşmıştır. Ebeveyn tutumlarının kız çocuklarına nazaran erkek çocuklarına daha katı olduğu belirlenmiştir.
5. Anne ve babaların çocukların bireysel, sosyal ve akademik uyum ve davranış problemlerine yönelik tutumları arasında orta düzeyde pozitif korelasyonlar görülmüştür.

Çocukta uyum ve davranış problemlerine yönelik aile tutumları veya aile eğitimi üzerine çalışma yapacak araştırmacılar için öneriler şu şekilde sunulmuştur:

1. Bu çalışma 6-12 yaş çocuklarında görülen uyum ve davranış problemlerine yönelik ebeveyn tutumlarına odaklanmıştır. Diğer yaş gruplarında yer alan

çocukların uyum ve davranış problemleri ve ebeveyn tutumları ilişkisi üzerine çalışmalar yapılabilir.

2. Çocukta uyum ve davranış problemlerine yönelik mevcut ebeveyn tutumları, daha geniş bir örneklem ile çalışılabilir.
3. Çalışmada mevcut durum analizi için, çocukta uyum ve davranış problemlerine yönelik ebeveyn tutumları ebeveyn cinsiyeti, ebeveynin eğitim düzeyi, yaşanılan bölge ve çocuğun cinsiyeti değişkenleri aracılığıyla belirlenmiştir. Yapılacak olan çalışmalarda daha farklı değişkenlerden yararlanılabilir.
4. Bu çalışmanın ihtiyaç belirleme aşaması, anne ve baba tutumları arasındaki tutarlılık düzeyi önemsendiği için yalnızca evli çiftler ile gerçekleştirilmiştir. Yapılacak çalışmalarda, boşanmış veya eşi ölmüş ebeveynlerin de dahil olduğu çalışmalar gerçekleştirilebilir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Alpar, R. (2010). *Uygulamalı İstatistik ve Geçerlilik-Güvenilirlik*. Detay Yayıncılık.
- Arı, M., Bayhan, P. & Artan, İ. (1995). Farklı ana-baba tutumlarının 4-11 yaş grubu çocuklarında görülen problem durumlarına etkisinin araştırılması. *10. YA-PA Okulöncesi Eğitimi ve Yaygınlaştırılması Semineri*, 23-38.
- Atalmış, E. H. (2019). Tarama araştırmaları. S. Şen ve İ. Yıldırım (Ed.), *Eğitimde Araştırma Yöntemleri* içinde (s.97-116). Nobel Akademi Yayıncılık.
- Aydoğdu, F. & Dilekmen, M. (2016). Ebeveyn tutumlarının çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(2).
- Bartan, M. (2010). *Kütahya Örnekleminde Ebeveyn-Çocuk İlişkisi Envanterinin 60-72 Aylık Çocukların Anne ve Babalarına Uyarlanması*. Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Baumrind, D. (1966). Effects of authoritative parental control on child behavior. *Child Development*, 37(4), 887-907.
- Bilir, Ş., Arı, M., Dönmez, N.B., Atik, B. & San, P. (1991). Türkiye'nin 16 ilinde 4-12 yaşlar arasındaki 50.473 çocuğa fiziksel ceza verme sıklığı ve buna ilişkin problem durumlarının incelenmesi. *Aile ve Toplum*, 1(1).
- Birkan, B. (2002). Erken özel eğitim hizmetleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 3(2), 99-110.

- Coe, C., Spencer, N., Barlow, J., Vostanis, P. & Laine, L. (2003). Services for pre-school children with behaviour problems in a midlands city. *Child Care Health and Development*, 29(6), 417-424.
- Connors G., Maisto S. A., & Watson D. W. (1988). Racial factors influencing college student's ratings of alcohol's usefulness. *Drug Depend*, 21, 247-252.
- Çakıcı, S. (2006). *Alt ve Üst Sosyoekonomik Düzeydeki Ailelerin Aile İşlevlerinin, Anne Çocuk İlişkilerinin ve Aile İşlevlerinin Anne-Çocuk İlişkilerine Etkisinin İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Erbaş, D., Kırcaali İftar, G. & Tekin İftar, E. (2004). *İşlevsel Değerlendirme (Davranış Sorunlarıyla Başa Çıkma ve Uygun Davranışlar Kazandırma Süreci)*. Kök Yayıncılık.
- Erzaybek, B. (2015). *Anne-Babaların Çocuklarını Yetiştirirken Benimsedikleri Toplumsal Cinsiyet Rollerini Tutumları*. Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Galboda Liyanage, K. C., Price, M. J. & Scott, S. (2003). Mother-child joint activity and behaviour problems of preschool children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 44(7), 1037-1048
- Gliner, J. A., Morgan, A. G. & Leech, N. L. (2015). *Uygulamada Araştırma Yöntemleri* (2. Baskı). (S. Turan, Çev.). Nobel Yayınları.
- Gök, D. (2010). *Anne Tutumlarının Öğrencilerin Başarıları ve Yetenekleri Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Gül, E. & Çevik, B. (2015). *2013 Verileriyle Türkiye'de İllerin Gelişmişlik Düzeyi Araştırması*. Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Güngör, A. (2002). *Gelişim ve Öğrenme: Toplumsal ve Duygusal Gelişim*. Anı Yayıncılık.
- Hale, R. (2008). *Baumrind Parenting Styles and Their Relationship to the Parent Developmental Theory*. Doctoral dissertation, Pace University.
- Hughes, C. & Ensor, R. (2006). Behavioural problems in 2-year olds: Links with individual differences in theory of mind, executive function and harsh parenting. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 47(5), 488-497.

- İnci, M. A. & Deniz, Ü. (2015). Baba tutumları ile çocuğun yaşı, cinsiyeti, doğum sırası ve kardeş sayısı değişkenleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(14).
- Kıldan, A.O. (2008). *Yapılandırmacı Yaklaşımına göre Okulöncesi Öğretmenlerine Verilen Hizmet İçi Eğitimin Öğretmen Çocuk ve Öğretmen-Ebeveyn İlişkilerine Etkisi*. Doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Oktay, A. (2007). *Yaşamın Sihirli Yılları: Okul Öncesi Dönem*. Epsilon yayıncılık
- Ökten, Ş. (2004). *Türkiye'nin Kalkınma Çabalarının Sosyolojik Açından İncelenmesi: GAP Projesi*. Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özdamar, K. (2001). *SPSS ile Biyoistatistik*. Kaan Kitabevi.
- Özyürek, A. (2004). *Kırsal Bölge ve Şehir Merkezinde Yaşayan 5-6 Yaş Grubu Çocuğa Sahip Anne-Babaların Çocuk Yetiştirme Tutumlarının İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Pagano, M. G. (1993). *Sampling Theory*. Duxbury Press.
- Sak, R., Şahin Sak, İ. T., Atli, S. & Şahin, B. K. (2015). Okul öncesi dönem: Anne baba tutumları. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(3), 972-991.
- Sertbaş N. Ç. (2006). *İlköğretim Öğrencilerinde Davranış Problemleri ve Yordayan Değişkenler*. Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Sertelin, Ç. (2003). *Ebeveyn Tutumlarının Sosyo-Kültürel Yapı ve Aile Fonksiyonları ile İlişkisi*. Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Steinberg L., Lamborn S. D., Darling, N., Mounts, N. S. & Dornbusch, S. M. (1994). Over-time changes in adjustment and competence among adolescents from authoritative, authoritarian, indulgent, and neglectful families. *Child Development*, 65(3), 754-70.
- Tezel Şahin, F. & Özbey, S. (2007). Aile eğitim programlarına niçin gereksinim duyulmuştur? Aile eğitim programları neden önemlidir? *Aile ve Toplum*, 3(12), 7-12.

- Tezel Şahin, F. & Özyürek, A. (2008). 5-6 yaş grubu çocuğa sahip ebeveynlerin demografik özelliklerinin çocuk yetiştirme tutumlarına etkisinin incelenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(3), 395-414.
- Uyanık Balat, G. (2007). İlköğretime başlayan çocukların anne babalarının çocuk yetiştirme tutumlarının okul öncesi eğitimden yararlanma düzeylerine göre incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 32(143), 89-99.
- Yavuzer, H. (1999). *Çocuk Psikolojisi*. Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H. (2008). *Çocuk Psikolojisi*. Remzi Kitabevi.
- Yıldırım, M. (2018). *Çocukta Davranış Problemlerine Yönelik Modüler Aile Eğitim Programının Geliştirilmesi*. Doktora tezi, Mersin Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Yıldırım, M. (2019). Örneklem ve örnekleme yöntemleri. S. Şen ve İ. Yıldırım (Ed.), *Eğitimde Araştırma Yöntemleri* içinde (s.61-93). Nobel Akademi.
- Yörükoğlu, A. (1978). *Çocuk Ruh Sağlığı*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: The aim of this study is to examine the attitudes of parents towards adaptation and behavioral problems of children aged 6-12 in terms of various variables. In this context, it was examined whether the current attitudes of parents towards adaptation and behavioral problems of children aged 6-12 show a significant difference according to the variables of the gender of the parents, geographical regions, education level of the parents and the gender of the child; in addition, it was investigated whether there is a significant relationship between mother and father attitudes.

Method: The research was designed with the survey method, one of the quantitative research methods. The sample group of the study was selected with the non-proportional stratified sampling method. In this context, seven geographical regions of Turkey was used as a stratum. Firstly, all provinces were divided into groups according to their level of development on the basis of seven geographical regions, and then, a current situation analysis was carried out in 21 provinces in total by selecting one province from among the provinces in the upper, middle and lower ranks in each region according to their level of development. Data was collected from 968 parents (468 mothers and 468 fathers) with child aged 6-12 years and living in provincial centres. As a data collection tool in the research, "Parental Attitude Inventory for Adaptation and Behavioral

Problems of Children” which is a scenario type measurement tool with five options and consists of three sub-scales was used. The names of sub-scales are “Individual Adaptation and Behavioral Problems Scale”, “Social Adaptation and Behavioral Problems Scale” and “Academic Adaptation and Behavioral Problems Scale”. Independent groups t-test, one-way analysis of variance and Pearson correlation analyzes were performed on the data obtained in the study.

Findings: According to the findings of the study, when parents' attitudes towards adaptation and behavior problems of children are examined in terms of parents' gender, male parents are stricter with individual, social and academic adaptation, and behavior problems with little difference in scores compared to female parents. But this difference is not at a significant level according to parent gender.

According to another finding, parental attitudes towards children's individual, social and academic adaptation and behavioral problems differ significantly according to geographical regions. The source of the difference is the parents living in the Mediterranean region in terms of individual adaptation and behavior problems; parents living in the Aegean Region in social adaptation and behavior problems; On the other hand, in terms of academic adaptation and behavior problems, parents living in the Southeast and Eastern Anatolia Regions have higher (harder) attitude scores than parents living in other regions.

Family attitudes towards individual, social and academic adaptation and behavioral problems of children differ significantly according to the education levels of the parents; it was found that the attitude scores of the parents whose education level was “illiterate”, and “primary school” were higher (more stringent) than the attitude scores of the parents with higher education level, leading to a significant difference.

While it was observed that the attitudes of the parents towards the individual and social adaptation and behavioral problems of the child did not differ significantly according to the gender of the children; it was determined that these attitudes showed a significant difference according to the gender of the children in the academic adaptation and behavioral problems.

Finally, moderate positive correlations were found between the current attitudes of mothers and fathers towards their children's individual, social and academic adaptation, and behavioral problems across 21 provinces selected from seven geographical regions.

Conclusion and Discussion: In the study, it was found that there is no significant difference in attitudes of parents towards individual, social and academic adaptation, and behavior problems of children in terms of the gender of the parent

and the gender of the children. However, it was determined that there was a significant difference based on geographical regions and according to the education level of the parents. In addition, moderate positive correlations were found between mothers and fathers' attitudes towards children's individual, social and academic adaptation, and behavioral problems. Determining parental attitudes towards adaptation and behavior problems in children according to micro domains, not macro domains, and making interpretations in this direction may enable to obtain more detailed data.

According to these results, it is seen that the consistency between parental attitudes in children's behavior problems is an important dimension in the process of raising a child, and that the parents' different attitudes towards an adaptation and behavior problem that the child will display will reinforce the child's behavior problems and even cause serious problems in the future.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.58074>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	22.03.2022	Submitted date
Kabul tarihi	28.01.2023	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.03.2023	Online publishing date

Kılıç, M.A. (2023). Divanda Katledilen Bir Boğdan Voyvodası ve Muhallefatı: Miron Barnovski (1633). *Journal of History School*, 62, 263-284.

DİVANDA KATLEDİLEN BİR BOĞDAN VOYVODASI VE MUHALLEFATI: MİRON BARNOVSKİ (1633)

Muhammet Ali Kılıç¹

Öz

Miron Barnovski Movila 17. yüzyılın başlarında 1626-1629 yılları arasında üç yıl Boğdan'da voyvodalık yapmıştı. Voyvodalığı müddetinde Osmanlı karşıtı ittifak arayışları içinde olmuş ve bunun sonucunda azledilince de Lehistan'a sığınmıştı. Barnovski, orada 4 sene geçirdikten sonra Osmanlıların Boğdan'a atadığı voyvoda Alexandru Iliş'a karşı memlekette bir halk ayaklanmasının ortaya çıkmasıyla asilerin desteğiyle yeniden tahtını geri almak için Boğdan'a girmiş ve bir oldu bitti ile ülkenin tahtını ele geçirip yeniden fiilen Boğdan voyvodası olmuştu. Barnovski bu durumu Osmanlı Sultanına onaylatıp meşruiyet kazanmak istemiş ve bunun için geniş bir maiyetle İstanbul'a doğru yola çıkmıştı. Fakat bu yolculuğun sonunda, tıpkı yaklaşık bir yüz yıl sonra Eflak voyvodası Constantin Brâncoveanu örneğinde (1714) olduğu gibi, 2 Temmuz 1633 tarihinde yine aynı yerde sultanın emri ve şeyhülislamın fetvası ile Divan'da katledilmişti. Bu yazıda Miron Barnovski'nin voyvodalığı sürecinde Osmanlılar ile olan münasebâtı ve katline giden süreç ele alınıp bugüne kadar değinilmemiş olan muhallefatı² değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Boğdan, Miron Barnovski, İdam, Muhallefat.

A Moldavian Voivode Executed in Divan and His Muhallefat: Miron Barnovschi (1633)

Abstract

Miron Barnovski Movila was a voivode in Moldavia for three years between 1626 and 1629 at the beginning of the 17th century. During his tenure he was in search of anti-Ottoman alliances and as a result of this he was dismissed and took refuge in Poland. After spending 4 years there, he entered Moldavia with the support of the people who revolted

¹Arş. Gör., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Tarih Bölümü, m.ali.kilic.msgsu@.edu.tr, Orcid No: 0000-0002-2643-2763

² BOA, MAD.D, nr. 749, 64.

against Alexandru Iliaş, and became once again a voivode of Moldavia with a fait accompli. Barnovski, to have approved this de facto situation to the Ottoman Sultan, embarked on a journey towards İstanbul with a large entourage. At the end of his journey he was executed in *Divan* on July 2nd, 1633, with the sultan's order and the sheikh al-Islam's fatwa just as the Wallachian voivode Constantin Brâncoveanu (1714) was executed in the same place one century later. In this article, Barnovski's relations with the Ottomans, his opposition and events leading up to his execution will be evaluated. Also his *muhallefat*, a document arranged after his death concerning his belongings which has not been touched yet is going to be assessed.

Keywords: Moldavia, Miron Barnovschi, Execution, Muhallefat (Inheritance).

GİRİŞ

Osmanlı kaynaklarında Bertoska, Bratoska, şeklinde geçen Miron Barnovski Movila, Osmanlı Leh ilişkilerinin netameli olduğu bir dönemde Boğdan tahtına geçmişti. 1621 yılındaki Hotin seferinde sonra Lehistan'la bir anlaşmaya varılsa da sorunlar devam etmekteydi. Seferin neticesinde Hotin'in geri alınması dışında Lehistan ile varılan anlaşmada vurgulanan en mühim iki husustan biri Kazakların Karadeniz'e çıkmayıp Osmanlılara saldırmamaları ve bunun mukabilinde de Tatarların Lehistan topraklarına saldırmamaları iken diğeri de Lehistan'ın artık Boğdan'a müdahale etmeyi bırakması idi³. Fakat bölge gerçekleri göz önüne alındığında mezkur devletlere resmen bağlı olsalar da merkezi otoriteden uzak kalan Kırım ve Kazak güçlerinin zabtu rabt altına alınmaları güç bir ameliye idi. Bununla beraber bölgede her iki devlete de rahatsızlık veren bu güçlerin birbirleri aleyhine kasıtlı olarak kullanıldıkları bir vakıa idi. Nitekim Hotin'den sonra bu gruplarla ilgili karşılıklı yapılması gerekenler en azından ilkesel olarak her iki devletçe kabul edilse de bu güçlerin bölgedeki faaliyetleri devam edegelmişti. Coğrafi olarak tüm bu anlaşmazlıkların ortasında kalan Boğdan voyvodalığında ise durumu bir şekilde idare eden Radu Mihnea'nın ani ölümü (1626) ile ülkenin başına boyarların seçtiği Miron Barnovski Osmanlılar tarafından voyvoda olarak atanmıştı.

Miron Barnovschi Lehistan'la siyasi ve hısımlık bağlarına sahip büyük bir boyar ailesi olan Movilalara mensuptu. 1634 yılına kadar Eflak ve Boğdan'a 7 voyvoda veren Movila'lar, ilk olarak Osmanlı Habsburg savaşları sırasında asi Eflak voyvodası Mihai Viteazul'un Boğdan'a tazyiklerine karşı Osmanlıların bölgeyi başarısızlıkla sonuçlanan merkeze bağlama çabasına karşı, Lehlilerin kendi

³ Dariusz Kolodziejczyk, *The Crimean Khanate and Poland-Lithuania: International Diplomacy on the European Periphery (15th-18th Century), A Study of Peace Treaties Followed by an Annotated Documents*. Leiden: Brill, 2011, 129.

taftarı olan Ieremia Movila'yı tahta geçirmeleri ile Boğdan'da hükmetmeye başlamışlardı. Leh hetmanı Zamoyski bu amaçla Boğdan'a girdiğinde 1595 Ekiminde Tutora'da Kırım hanı Gazi Giray'la karşılaşmış ve neredeyse askeri bir çatışmanın kaçınılmaz olduğu bir ortamda iki taraf anlaşarak Ieremia'yı tahta geçirmişlerdi⁴. Şüphesiz Osmanlılar pek hoşnut olmadıkları bu duruma bir an evvel son vermek istemiş, ve Zitvatorok'tan sonra fırsat uygun düştüğünde Lehlilerin "can düşmanı" Stefan Tomşa'yı 1611 yılında Boğdan tahtına geçirerek bu değişikliği yapmışlardı. Bu durum bölgeye Lehlilerin ısrarlı fiili müdahalelerine sebep olmuş ve nihayetinde 1616 yılında Leh-Movila ittifakının Boğdan'da yaşadıkları hezimetle artık iddiaları son bulmuştu.

Barnovski de Movila ailesine mensup olmasına rağmen onlarla aynı çizgide değildi. Dönemin Osmanlıları için bu tür bağlar devlete sadakate mani olmadığı müddetçe bir sorun teşkil etmiyordu. Nitekim bir voyvodanın azledilip yerine kardeşinin geçirilmesi dahi vaka-i âdiyedendi. Barnovski de sadakatini Lehlilerle her daim mücadele ederek ve Leh düşmanı Stefan Tomşa'ya yardımcı olarak ortaya koymuştu. Dahası Naîma, Hotin seferinde Leh'den ilk dil alanın Barnovski olduğunu yazar⁵. Ayrıca yine Lehlilerin "can düşmanı" denebilecek Kantemir Mirza ile de yakın dostluğu olması kendisini Lehliler için yeterince sevilmeyecek bir kişi haline getiriyordu. Kantemir'in Lehistan'a her yıl düzenli akınları vardı. Hatta bu saldırılardan birinde (1624) Boğdan ve Eflak voyvodalıkları da nasibini almıştı. Lehlilerle barış taraftarı olan sabık Boğdan voyvodası Radu Mihnea (1623-1626) ve Eflak voyvodası olan oğlu Alexandru Coconul'den (1623-1627) hoşlanmayan Kantemir, 1626 senesindeki Lehistan'a yaptığı akında Koniecpolski'nin karşısında bir hezimete uğramış ve bundan Radu'yu sorumlu tutmuştu. Kantemir, Boğdan'ı istila etmek için hazırlık yapmaya başladığı anda, 1626 yılında, Radu genç denebilecek bir yaşta ansızın hayatını kaybetmişti. Miron Costin, Radu'nun isabetli bir vakitte öldüğünü söyleyip bu sayede ülkelerinin yani Boğdan'ın büyük bir faciadan kurtulduğunu ifade eder. Boğdan tahtına yine ona göre Kantemir'in "kan kardeşi" olan Miron Barnovski (1626-1629 ve 1633) geçer ve bundan sonra Kantemir, Boğdan'a yalnızca atlarına yem almak için girer çıkar ve başka hiç bir şeye dokunmaz⁶.

⁴ Kolodziejcyk, *The Crimean Khanate and Poland-Lithuania*, 111.

⁵ Naima Mustafa Efendi, *Târih-i Na'imâ*. C. III, haz. Mehmet İpşirli, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014, 741.

⁶ Mehmet Ali Ekrem, *Romen Kaynak ve Eserlerinde Türk Tarihi: Kronikler I*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1993, 44.

1. Voyvodalığı ve Osmanlı Karşısı İttifak Arayışları

Barnovski'nin voyvodalığa geldiği dönemde, devletin diğer yerlerinde olduğu gibi Boğdan voyvodalığı ve etrafında da bir takım problemler vardır. II. Osman'ın katlinden sonra devlet merkezinde ortaya çıkan kaos çevreye de sirayet etmişti. I. Mustafa olayların üstesinden gelecek istidatta olmaması nedeniyle bir yıllık bir saltanattan sonra şeyhülislam fetvasıyla hal' edilmişti. Yerine çocuk yaşta olan ve henüz devlet işlerine ağırlığını koymayan Sultan IV. geçmişti. Taşrada II. Osman'ın kanını dava eden Erzurum beylerbeyisi Abaza Mehmed Paşa isyan etmiş, Bağdat 1623 yılında Safevilerin eline geçmiş, bölgede ise Kazakların mütemediyen saldırıları devam etmekteydi. Bununla beraber, Osmanlıların bölgedeki dayanakları mesabesindeki Kırım Hanlığı da ciddi bir istikrarsızlık kaynağı olmuştur. Han III. Mehmed Giray ve kardeşi Şahin Giray 1623 senesinde Canbey Giray'ın atanmasını kabul etmemiş ve sonuncusunu iclas için gelen Osmanlı askerlerine saldırıp bir Osmanlı sancağı olan Kefe'yi işgal etmişti. Osmanlılar bu oldu bittiyi görmezden gelip Kefe'yi tahliye etmeleri kaydıyla Mehmed Giray'ı yeniden han olarak atamayı 1624 senesinde kabul etmişti. Fakat bununla da yetinmeyen Şahin Giray, Kantemir Mirza'nın Kırım'daki ailesini ve çocuklarını katlederek hanlığın Nogaylarla olan ihtilafını şiddetlendirmişti. Tüm bu yaşananlar Osmanlı devletinin bölgedeki prestijini ciddi bir şekilde sarsarken 1626 yılında Hotin'den sonra Lehistan ile barış görüşmelerine aracılık etmiş olan ve Osmanlıların güvendiği Radu Mihnea ve oğlu sayesinde iki Romen prensliğinde nispeten istikrarlı bir dönem yaşanırken Boğdan voyvodası Radu'nun ani ölümü ile birinci adamı hetman Miron Barnovski halk tarafından voyvoda olarak seçilmiş ve Osmanlılar da bilhassa Leh karşıtlığına istinaden bu seçimi onaylamışlardı.

Barnovski voyvodalığa geldikten sonra bir yandan Osmanlılara zahiren sadık bir görüntü çizse de öte taraftan Leh tarafı ile yakınlaşmaya başlamıştı. Henüz voyvodalığının başlarında 1627 yılında Kazakların Özi'den Karadeniz'e inmesine engel olmak için Kaptan Hasan Paşa'nın hizmetinde Özi nehri üzerinde Doğan Geçidi'nde bir kale inşasına memur edilmiş ve Eflak voyvodası ile beraber beşer bin adamla memur olduğu bölgeye gitmişti⁷. Osmanlıların bölgede kale inşası Leh tarafını rahatsız etmiş ve Barnovski orada iki taraf arasındaki görüşmelerde aracılık rolünü üstlenmişti. Hasan Paşa'nın gerçek niyetini öğrendikten sonra Leh tarafına Kanuni dönemi antlaşmalarına dönmeyi istemelerini tavsiye etmişti⁸. Görüşmeler sonucunda Hasan Paşa burada bir kale

⁷ Victor Ostapchuk, *The Ottoman Black Sea frontier and the relations of the Porte with the Polish-Lithuanian Commonwealth and Muscovy, 1622-1628*. Massachusetts: Harvard University, PhD diss., 1989, 129.

⁸ Ostapchuk, *The Ottoman Black Sea frontier*, 135.

inşa etmekten vazgeçip Özi Kalesini tahkim etmeye ve mevcut kaleye yeni eklemeler yapmaya karar vermişti⁹. Burada da maiyeti ile birlikte çalışan ve verilen görevleri başarıyla yerine getiren Barnovski'nin hizmetleri takdirle karşılanmıştı. 14 Eylül 1627 tarihinde sultan tarafından voyvodaya gönderilen hükümde memleketini ve reayayı hıfzu hırâset edip cizyeyi zamanında gönderdiği ve de Özi'de müceddeden inşa olunan kale, hisariçe ve palanka yapımında sadakatle ifa ettiği hizmetlerin sultanın malumu ve meşkûru olduğu bildirildikten sonra voyvodalık makamında ibkâsına karar verildiği kendisine bildirilmişti¹⁰. Barnovski'ye de bölgeyi idare eden diğer voyvodalara olduğu gibi etrafa göz kulak tutup muttali olduğu sahih haberleri de bildirmesi tenbih edilmişti. Barnovski'nin yapıcı politikaları, yine bölge siyasetindeki ilk icraatlarından biri olan 1627 yılında, Bucak ve Kırım Tatarlarını Lehlilerle barıştırmak ile devam etmişti. Bir sonraki yıl da Leh papazı Jerzy Kruszynski'yi barış şartlarını yenilemek üzere İstanbul'a gönderdiğinde ise prestijini ve tanınırlığını iyice artırmıştı¹¹.

Bununla beraber Barnovski bölgenin konjonktürünü ve Osmanlıların genel olarak içinde bulunduğu durumu Lehistan'ın lehine hesap ettiğinden olsa gerek Leh tarafı ile olan bağımlı daha da güçlendirmeye azmetmişti. Nitekim, voyvodalığa gelir gelmez önemli bir Leh soylusu ve eşi bir Movila olan Sieradz Kasteli Maximilian Przerebski'nin desteğini kazanmıştı. Hatta söylentiler onun kızı ile evlendiği yönünde idi. Barnovski'nin asıl amacı Leh vatandaşlığı-yerliliği (Indigenate) almaktı. Daha 1628 yılında Lehistan'ın büyük diyetlerinin desteğini arkasına almayı başaran voyvodanın bu isteği bir teklif olarak Leh büyük meclisine dahi sunulmuştu. 1629 yılına gelindiğinde Barnovski'nin talebi Varşova'da onaylanmış, Lehistan yerlisi olarak devlet kayıtlarına geçmiş ve orada geniş topraklar satın almıştı. Bu sadece basit bir vatandaşlık geçişinden öte Barnovski'ye verilen bir Leh soyluluğu ünvanı ve de iki devlet arasında yapılan bir vasallık antlaşması idi. Nitekim Barnovski, aynı yılın baharında kendisine gönderilen bir elçi ve papaz huzurunda diplomasını almış ve orada Leh devletine bağlılık yemini etmişti¹². Barnovski özetle, Boğdan topraklarının voyvodası olarak tebaası olduğu Sigismund'a sadık kalacağına, Lehistan'ın tüm düşmanlarına karşı duracağına ve majestelerine ya da Lehistan'a karşı herhangi bir tehditten haberdar olduğunda kendilerine bildirmekte tereddüt etmeyeceğine

⁹ Ostapchuk, *The Ottoman Black Sea frontier*, 147.

¹⁰ BOA, MD, nr. 83, hkm. 63.

¹¹ Dariusz Milewski, "Good Neighborhood Confirmed by an Indigenate- Three Cases of Moldovan Hospodars in the 17th Century". *Saeculum Christianum*, Vol. XII, 2015, 118.

¹² Milewski, "Good Neighborhood Confirmed by an Indigenate, 119.

ve tüm fiillerinde majestelerine sadık bir tebaa olarak hareket edeceğine dair bağlılık yemini edip bunu yazılı bir şekilde Leh elçisine sunmuştu¹³.

Barnovski politikalarını bu şekilde yönlendirirken Kırım'da da benzer şeyler oluyordu. Osmanlılar Mehmed Giray'ın Kırım Hanlığında kalmasına her ne kadar müsaade etmiş olsalar da bu mesele onlar için hala kapanmamıştı. Bilhassa Şahin Giray'ın saldırgan hareketleri, Özi, Akkırman ve Babadağı havalilerinde Osmanlıların desteklediği Kantemir'in peşinde koşması ve bu sonuncu yerdeki saldırısında mağlup olmasından sonra Osmanlılar Canbey Giray'ı Kırım Hanlığına yeniden yerleştirmek istemişlerdi (1628)¹⁴. Ayrıca Giray kardeşler ve bilhassa Şahin, Osmanlı politikalarının aksine İran'la ve Lehistan'la yakın duruyor ve Kazaklarla da ittifak içinde idiler. Nitekim, Kantemir karşı bir saldırı ile Giray kardeşleri Bahçesaray'da kuşattığında yardımlarına Mihai Doroşenko liderliğindeki Kazak kuvvetleri koşmuş ve kuşatmayı kırarak Girayları kurtarmışlardı. Kardeşlerin karşı saldırıya geçmesi ile Kantemir bir Osmanlı sancağı olan Kefe'ye sığınmıştı. Bu rağmen şehir dört yıl önce olduğu gibi yeniden Giray kardeşler tarafından ve bu defa yanlarında Kazak kuvvetleri olduğu halde kuşatılmıştı. Buna mukabil Osmanlılar, Canbey Giray'ı Kırım'a han olarak yerleştirmek üzere büyük bir donanma ile daha önceden Kefe'ye doğru yola çıkmıştı. Osmanlı ordusu ile karşılaşmaktan imtina eden Mehmed ve Şahin Giray kardeşler kaçıp Lehistan'a sığınmışlar ve burada Leh kralına sadakat yemini etmişlerdi¹⁵. Şahin Giray krala kendisine Kazakların yardımıyla Kırım'a saldırı imkânı sunması halinde Leh egemenliğini tanıyacağına ve Bucak bölgesini Nogaylardan temizleyeceğine dair söz vermişti¹⁶. Buna mukabil Osmanlılarla anlaşma şartlarını ihlal etmekten çekinen kral, Giray kardeşlere resmi olarak destek vermekten kaçınmıştı. Fakat kardeşler aynı yılın Kasımında ve sonraki yılın Haziran'ında yanlarında müttefikleri Kazaklar olduğu halde Kırım tahtını geri almak için iki kez teşebbüste bulunmuşlardı. Her ikisi de hezimetle sonuçlanan saldırılarının sonucunda Mehmed Giray öldürülmüş, Şahin Giray da kaçarak İran'a sığınmıştı. Böylece Osmanlılar Canbey Giray'ı yeniden Kırım hanı yaparak bölgede teşekkül eden Osmanlı karşıtı ittifakın üç sacayağından birini ortadan kaldırmıştı.

¹³ Ilona Czamanska, "Between Poland and Ottoman Empire. The Political and Juridical Status of Moldavia in the 15th-18th Century". *Turkey & Romania, A History of Partnership and Colloboration in the Balkans*, International Balkan Annual Conference Book Series (4), ed. by, Florentina Nitu, Cosmin Ionita, Metin Ünver, Özgür Kolçak, Hacer Topaktaş, İstanbul, 2016, 191.

¹⁴ Alper Başer, *Bucak Tatarları (1550-1700)*. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010, 111.

¹⁵ Kolodziejcyk, *The Crimean Khanate and Poland-Lithuania*, 139.

¹⁶ Tahsin Gemil, *Țările Române în Contextul Politic Internațional:(1621-1672)*. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1979, 70.

Aynı kader Barnovski'yi de bekleyecekti. Şüphesiz ki bölgede senkronize bir şekilde gelişen bu olaylar birbirinden bağımsız olmadıkları gibi Osmanlılar da perde ardında gelişen bu durumlardan bihaber değildi. Osmanlı vasalları olan Şahin'in ve Barnovski'nin ayrı ayrı Leh kralına sadakat yemini edip ülkelerini Leh egemenliğine sokmayı taahhüt etmelerinin bir Osmanlı karşıtı ittifak olduğu aşikar idi. Barnovski her ne kadar Osmanlıların emrine itaaten Giray kardeşler üzerine toplanan ordu için Özi'ye Kenan Paşanın kampına asker göndermiş olsa da ittifak gereği kardeşlerin yanında duruyordu. Barnovski'nin bu ittifaktan elde edebileceği kazanç, bölgede iki mühim güç olan Lehistan ve Kırım'ın yanında durarak ülkesine istikrar kazandırmak ve Doğu Avrupa'daki Osmanlı mevzileri zayıflatmak idi. Ayrıca, Bucak'a yeniden yerleşen Nogaylar ve Kantemir Paşa'nın bölgede bulunması Barnovski'nin en büyük endişelerinden biri idi. Ona göre Bucaklılar, Boğdan üzerinde Osmanlıların güçlü bir baskı aracı ve bölge için de önemli bir huzursuzluk kaynağı idi¹⁷. Bucaklılarla halihazırda husumeti olan Şahin Giray da Leh ve Kazakların desteği ile bu durumu ortadan kaldırılabirdi. Bu düşüncelerle Barnovski bundan sonraki adımlarını komşuları ile oluşturduğu yeni ittifak lehine atacaktı. Nitekim Barnovski, ittifaka olan aktif desteğini Giray kardeşlerin 1629 Haziran'ındaki Kırım'a olan saldırılarında bizzat askerî destek olarak da sunmuştu¹⁸. Tüm olan bitenlerin farkında olan Osmanlılar bir ay sonra Barnovski'yi azl edip yerine sabık Eflak voyvodası Alexandru Coconul'u atamışlardı. Bu vetirede İsveç'le barış görüşmeleri yapan Lehistan, Barnovski'ye gerçek anlamda bir yardım sunamamıştı. Ülkesinde ise azledildiğini duyan müstakbel Boğdan voyvodalarından Vasile Lupu'nun başında olduğu bir boyar grubu voyvodaya karşı bir isyan hareketi başlatmışlardı. Osmanlılar aynı yılın son baharında yeni voyvodayı Yaş'ta tahtına yerleştirdiğinde Lupu ve yandaşları Barnovski'nin peşine düşmüşlerdi. Barnovski yanındaki az miktardaki askerle kendini güçlülükle sınırdaki Hotin Kalesine atabilmişti. O sıralar Tatar akınları ile uğraşan Lehistan devleti ise yine kendisine yardım edememişti. Barnovski ancak bir kaç ay sonra, 1630 yılının başlarında, Ruthenia'da satın aldığı topraklara gidip Lehistan'a ayak basabilmişti¹⁹.

Lehistan'da kaldığı yıllarda Barnovski Boğdan'a yeniden voyvoda olarak dönme planları yapmaktaydı. Halefleri Alexandru Coconul,(1629) Moise Movila (1630-1631) ve Alexandru Iliaş (1631-1633) Osmanlılar tarafından yeterli görülmedikleri için peş peşe azlediliyordu. Bu dönemde ülke içinde yabancıların ve bilhassa Rumların etkinliğinin artmasından rahatsız olan Boğdan'lılar 1633 yılında bir isyan tertip etmiş ve Barnovski'yi yeniden ülkeyi yönetmeye davet

¹⁷ Gemil, *Țările Române în Contextul Politic Internațional:(1621-1672)*, 71.

¹⁸ Gemil, *Țările Române în Contextul Politic Internațional:(1621-1672)*, 73.

¹⁹ Milewski, "Good Neighborhood Confirmed by an Indigenate", 120.

etmişlerdi. Bunun üzerine sabık voyvoda Yaş'a gelip voyvodallığı deruhte etmişti²⁰. Bu süreçte voyvodanın en büyük muhalifi olan müstakbel voyvodalardan Vasile Lupu'nun da ülkedeki etkinliği artmıştı. Osmanlıların atadığı voyvodayı yerinden ederek Boğdan'ı idare etmek isteyen Barnovski'nin bu tavrı bir anlamda Osmanlı iktidarına karşı bir başkaldırı idi. Fakat Barnovski buna rağmen sultandan icazet almak umuduyla voyvodallığını onaylatmak için İstanbul'a doğru yola çıkmıştı. Burada Barnovski'yi umutlandıran en mühim amil ise benzer bir süreç yaşayan Eflak voyvodası Matei Basarab'ın İstanbul'da voyvodallığını onaylatması idi.

Matei, yaklaşık bir asır önce Eflak'ta hükümet eden Neagoe Basarab'ın neslinden geldiği iddiasıyla taht için meşruiyet iddia etmişti. Matei'nin voyvodalık için mücadeleye başladığı dönemde Boğdan'da olduğu gibi Eflak'ta da giderek artan Rum etkisinden ciddi bir rahatsızlık vardı. Buna voyvodaların halka yüklediği ağır vergi mükellefiyetleri ve saire de eklenince bir kısım boyarlar halihazırdaki voyvodalara baş kaldırmıştı. Eflak voyvodası Leon Tomşa birkaç kez genel af ilan etmesine ve Rumları ülkeden kovacağına söz vermesine rağmen isyanı sonlandıramamıştı. Bununla beraber boyarların büyük bir bölümü başkaldırılarını bırakıp görevlerine geri dönmüşlerdi. Matei önderliğinde cılız bir hareket olarak kalan isyanın seyri ise Abaza Mehmed Paşa'nın bölgeye gelmesi ile değişmişti²¹. Eflak kroniğine göre Abaza ülkeyi mahveden Rum voyvodalardan memleketi kurtarmak için Matei Ağayı Erdel'den çağırıp bizzat kendi inisiyatifi ile Eflak tahtına oturtmuştu²². Abaza, Matei'yi Niğbolu'da tahta iclas ettiğinde merkezden atanan Radu Iliaş da Eflak'a doğru yola çıkarılmıştı. Abaza da aynı zamanda desteklediği ve hâmisî olduğu Matei'yi ülkeden kovmak için de görevlendirilmişti²³. Sonunda iki voyvoda namzedi arasında Bükreş yakınlarında bir muharebe vuku bulmuş ve Abaza'nın desteklediği Matei kazandığı zaferle zorla da olsa voyvodallığı elde etmişti²⁴. Matei galibiyetine rağmen merkezin rızası olmadan ülkesinde hükümdarlık edemeyeceğinin bilincindeydi. Tam bir meşruiyet kazanmanın yolunun Padişahın onayından geçiyordu. Yine Abaza'nın yönlendirmesi ile merkezdeki ilişkilerini de devreye sokan Matei, ülkenin ileri

²⁰ Milewski, "Good Neighborhood Confirmed by an Indigenate", 120.

²¹ Michał Wasiucionek, *The Ottomans and Eastern Europe: Politics and Borders in the Early Modern World*. New York: I. B. Tauris, 2019, 75.

²² George Cătălin Ciurea, "The Itineraries Prior to the Ascension to the Throne of Matei Basarab". *Journal of Humanities, Culture and Social Sciences*, Vol. 3, No: 2, 2017, 62.

²³ Mahmut Halef Cevrioğlu, "The Danubian Principalities seen from Constantinople: Wallachia and Moldavia in Cornelius Haga's Letters". *Turkey & Serbia, Changing Political and Socio-Economic Dynamics in the Balkans, International Balkan Annual Conference Book Series (6)*, ed. by, Metin Ünver, İstanbul, 2018, 22.

²⁴ Ciurea, "The Itineraries Prior to the Ascension to the Throne of Matei Basarab". 63.

gelenleri ve din adamlarından müteşekkil kalabalık bir heyet ile voyvodalığını onaylatmak üzere sultanın huzuruna çıkmak için İstanbul'a gitmişti. Abaza'nın kendisini temin etmesine rağmen Matei voyvodalığı almak için İstanbul'da 1633 Şubatına kadar 6 hafta kadar bekletildi. Nihayetinde Matei, İstanbul'da, devlete ödenen haracı artırarak sultanın onayını alabilmişti.

2. Katli ve Muhallefâtı

Barnovski Eflak voyvodasının örneğinde olduğu gibi aynı müsamahanın kendisine de gösterileceğini düşünmüş olmalı ki sadece birkaç ay sonra Haziran'da bu defa da kendisi kalabalık bir heyetle İstanbul'a gelmiş ve voyvodalığını onaylatmak istemişti. Fakat ıskaladığı önemli bir nokta vardı. O da giriştiği macerada Matei'nin arkasında duran bir beylerbeyi olması ve Matei'nin önceden devlete ihaneti zuhur etmemesi idi. Fakat onun tam aksine Barnovski, Osmanlıya kafa tutan Kırım hanı Mehmed Giray ve kardeşi Şahin Giray ile birlikte Lehistan ile ittifaka girmiş ve Sigismund'a bağlılık yemini etmişti. Dört yıl sonra da kendisinin tertiplemediği söylenen bir isyan ile meşru voyvodayı yerinden edip bizzat ülkenin hakimi olmaya kalkışmıştı. Bu yüzden Barnovski İstanbul'a geldiğinde hiç iyi karşılanmamış, Naima'nın ifadesiyle "cerâim-i mâziyesine binâ'en" derhal Yedikule'de hapsedilmişti.

İstanbul'a geldiğinde yanındaki boyar grubunun içinde Boğdan'lı kronik yazarı Miron Costin'in babası, o sıralar *postelnic* olan, Iancu Costin de bulunuyordu. Bu yüzden İstanbul'da cereyan eden süreçle ilgi eserinde detaylı bilgi verir. Ona göre Barnovski, hapiste bir kaç gün geçirdikten sonra bir gün oradan alınıp Divan'a getirilmişti. Dönemin Hollanda Elçisi Cornelius Haga ise voyvodanın sultanın elini öpmeye gittiğinde önce Boğdan sarayına getirilip orada alıkonulduğunu ve Defterdar tarafından varının yoğunun alındığını ifade edip başka türlü bir hapislikten bahsetmez. Bir kaç gün sonra ise voyvoda olma umidi ile sultanın huzuruna çıkan voyvoda beklenenin aksine orada idam edilmişti²⁵. Costin'e göre ise voyvoda hapiste iken öleceğini zaten anlamış ve bunun üzerine bir mektup dahi yazmıştı. Nihayetinde hapsedildikten bir kaç gün sonra Divana getirilen Barnovski'nin, sultanın pencereden izlediği sırada, kafası kesilmişti (2 Temmuz 1633). Voyvodanın ölmüş bedeni akşama kadar Divan'ın önünde bekletilmişti. Akşam olduğunda ise vezirin müsaadesiyle serbest bırakılan Costin gelip maktul voyvodanın kemiklerini toplayıp Patrikhane'ye getirmişti. Daha sonra oradan da Vasile Lupu bu kemikleri alıp Boğdan'a getirtmişti²⁶. Costin'in verdiği bilgilere

²⁵ Cevrioğlu, "The Danubian Principalities seen from Constantinople: Wallachia and Moldavia in Cornelius Haga's Letters", 24.

²⁶ Miron Costin, *Letopiseşul Țării Moldovei dela Aron Vodă Incoace*. ed. by P. P. Panaitescu, Bucureşti: Fundația Regala Pentru Literatură și Artă, 1944, 86-87.

göre bu hadiseler cereyan ederken mahpus olan yüksek mertebeli boyarlar da saatler geçtikçe voyvodanın ölüm haberini beklemiş, düşük rütbeli boyarlar ise her biri bir köşede ürkmüş bir şekilde vakitlerini ölüm korkusu ile geçirmişlerdi²⁷. Nitekim düşük rütbeli boyarların hapse atılmadığına dair bilgiyi pek çoğunun korkup etrafa dağıldığını Haga da teyit etmektedir²⁸.

Miron Costin'e göre voyvodanın katlinden sonraki üçüncü günde Sultan IV. Murat bir akşam üstü Üsküdar tarafında Boğaz'da iken vezirine "Ölen gavurun yerine Moldova'da bey olan var mıdır?" diye sormuştu. Vezir de daha kimsenin bey olmadığını sultanın rızası ile biri konulsun ki ülke beysiz kalmasin deyince, Sultan IV. Murat, "ülkenin boyarları olan gavurları çağır onlar kimi seçerlerse o bey olsun" demişti. Gecenin bir yarısında kayıkla karşıya geçen vezir Tabaniyassı Mehmed Paşa, Postelnic Costin'i hapisten çıkarttırmıştı. Costin boğdurulacağından ya da Barnovski'nin sakladığı mallarının nerde olduğundan sorguya çekileceğinden korkarken vezir ona hemen bir voyvoda seçimi yapmalarını söylemişti²⁹. Bu onlar için müjdeli bir haberdir. Nihayetinde onların seçimi ile sabık voyvoda Moise Movila yeniden Boğdan tahtına atanacaktı. Costin'in anlattığı IV. Murad'ın voyvoda seçimi ile ilgili verdiği emir hadisesini tarih olarak bir Osmanlı belgesi de doğrulamaktadır. Bir ruûs kaydına göre 1632 Şubat'ının ortalarında (Evahir-i Receb 1041) atanan Alexandru Iliaş voyvodadan sonra Moise Movila, 4 Temmuz 1633 (26 Zilhicce 1042), tarihinde "sâbıkâ voyvoda olan" kaydıyla yeniden Boğdan voyvodası olarak atanmıştı³⁰. Costin'in anlattığı hikayede kendisinin vezir tarafından çağrılışı ile devletin resmî kaydı arasında bir günlük fark gözükmektedir. Buna göre boyarların hemen oracıkta vakit geçirmeden voyvoda seçimlerini yapıp bildirdiklerini ve seçimin sultan tarafından onaylandığını söylemek mümkündür.

Miron Costin, Barnovski'nin dindarlığına çokça vurgu yaptıktan sonra voyvodanın ölümü ile ilgili bir takım efsaneleşmiş hikayeler de anlatır. Ona göre Barnovski geceleri kalkıp tasvirlerin önünde dua eden bir kişi idi. Nispeten kısa devri iktidarına pek çok kilise ve manastırın yapımını sığdırmıştı. Başka voyvodaların yirmi ya da kırk yılda yapabileceğini o sadece üç yılda yapmıştı. Ona göre bu yüzden takip eden olayları sıradan hadiseler olarak düşünmek mümkün değildir. Çünkü, Voyvoda Divan'da katledildiğinde *istabl-ı âmireye* alınan atı kendini yerlere atmış ve oracıkta ölmüştü³¹. Ion Neculce ise hikayeye

²⁷ Costin, *Letopisetul Țării Moldovei dela Aron Vodă Incoace*, 86.

²⁸ Cevrioğlu, "The Danubian Principalities seen from Constantinople: Wallachia and Moldavia in Cornelius Haga's Letters", 24.

²⁹ Costin, *Letopisetul Țării Moldovei dela Aron Vodă Incoace*, 88.

³⁰ BOA, KK. D. nr. 266/125.

³¹ Costin, *Letopisetul Țării Moldovei dela Aron Vodă Incoace*, 86.

bazı eklemeler yaparak atın bu şekilde ölümünün Türkleri etkilediğini ve “bu adam günahsızdı” dediklerini yazdıktan yazar. Bundan sonra ise Türklerin tövbe edip hiçbir Boğdan voyvodasının kafasını kesmeyeceklerine dair yemin ettiklerini ilave ile bunu sadece kendisinin yazmadığını herkesin bunu konuştuğunu ifade eder³². Costin yine voyvodanın idamından sonraki bir gecede İstanbul’da bir kaç bin evin yandığından bahisle büyük bir yangın çıktığını yazar. Ne var ki Costin’in yangınla ilgili verdiği bilgi bir sonraki gece değil iki ay sonra zuhur eden bir yangındı. Naima’nın aktardığı üzere 2 Eylül 1633 Cuma günü Cibali kapısında bir kalafatçının funda yakarken kazaen ortaya çıkardığı ve poyrazın etkisi ile alevlenen yangın pek çok çarşı evkaf, cami ve ev dolandıktan sonra ertesi gün rüzgarın hafiflemesi ile yavaşlamıştı³³. Costin’in sebebini ilginç bir şekilde Barnovski’nin katline bağladığı bu olay yine ilginç bir şekilde Rumların yoğunlukta yaşadığı Fener semtinde Cibali bölgesinden çıkmıştı. Barnovski’nin yeniden tahta geçmesindeki halk isyanını tetikleyen de değinildiği üzere ülkede gittikçe nüfuzları artan Rumlara karşı biriken öfke idi. Costin haberdar olsaydı muhtemelen bunu da tesadüfler zincirine ekleyebilirdi. Ayrıca, bu yangın sonucunda sultan, içki ve tütün yasağını getirmiş ve kahvehaneleri kapattırmıştı. Atı ile ilgili ise atın Romenlerde saygı duyulan bir hayvan olduğu ve halk kültüründe atlar için Romen askeri sıfatı kullanıldığı malumdur. Muhtemelen atının esaret altında yaşamak istemediğine dikkat çekmek istediğinden olsa gerek atının bu şekilde öldüğünü rivayet etmiştir.

Bununla beraber Barnovski’nin idam edildiği ortamın, Sultan IV. Muradın saltanatının ikinci dönemi olarak adlandırılan ve artık devlet idaresine ağırlığını koyduğu şedit politikalarla devlete asilik edenleri ortadan kaldırdığı bir döneme³⁴ müsadif olduğu da görülür. Uzun süren kaos döneminden sonra Padişah (8 Haziran 1632) de topladığı ayak divanında vezirler, ulema, yeniçeri ağaları bölük ve ocak ağaları, zabıtlar ve hatta zorba reislerini toplamış, padişaha itaat dinin bir gereği olduğunu vurguladıktan sonra kendilerinden itaat sözü alıp yemin ettirmiş ve bunu deftere kaydettirmişti. O tarihten sonra II. Osman’ın katlinden beri süregelen kaosun çözümü sultanın bu yeni tarz zecrî siyaseti ile çok canlara mal olarak hal olunacaktı.

Miron Barnovski de bir anlamda sultanın bu yeni siyasi yaklaşımından payını almıştı. Zaten Miron Costin de bunu fark etmiş ve sultanın karşısına çıkıldığı vakit geçen bir diyalogu tarihine eklemişti. Ona göre sultan, Barnovski ve

³² Ion Neculce, *Letopiseşul Ţării Moldovei*, ed. by. Anatol şi Dan Vidraşcu, Bucureşti: Editura Litera, 2001, 22.

³³ Naima Mustafa Efendi, *Tarih-i Na’imâ*, C. III, haz. Mehmet İpşirli, s. 754.

³⁴ Feridun M. Emecen, *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları – II*, İstanbul: İsam Yayınları, 2016, 280-281.

yanındakiler için hepsinin asılmasını ya da kılıç altına koyulmalarını, yani boyunlarının vurulmalarını istemişti. Fakat şeyhülislam bunu uygun görmedi ve hepsinin suçu nedir voyvodanın başı ortadan kaldırılırsa kalanlar sükuna kavuşur dedi³⁵ ve böylece kalanlar kurtulmuş oldu. Bununla beraber bu tür olaylar Sultan IV. Murad'ın ikinci devrinde artık vaka-i âdiyeden olmuştu. Pek çok devlet adamı ve zorba reisinin yanı sıra padişah, devlet otoritesinin tesisinde bu tür politikalarında her daim yanında olan Tabanınyası Mehmed Paşa'yı dahi iktidarının son yılında (1639) ve Barnovski'nin de idamına fetva veren Ahizade Hüseyin Çelebi'yi de kısa bir süre sonra 25 Ocak 1634 (25 Recep 1043) tarihinde idam ettirmişti. Ayrıca padişahın kılıcından geçen yüzlerce zorbadan başka, 1633 Aralık'ında Abaza Mehmed Paşa'nın Leh bölgesinden alıp asitâneye gönderdiği esirlerle ilgili Habsburg elçisi Schmid, seksen sekiz Leh esirinin tamamının üç cellat tarafından ulu orta katledildiğini ve sultanın bunları pencerenin ardından izlediği şeklinde ifade etmişti³⁶.

Bu vakitler sultanın amacı bir an evvel kuzey meselesini hal yoluna koyup doğuda kaybedilen Bağdat'ı geri almak ve İslam dünyasında kaybolan prestijini geri kazanmak için İran üzerine sefere çıkmaktı. Bu yüzden olsa gerek bölgedeki en küçük bir ihtilale bâis bir hadiseye meydan vermek istemiyordu. Muhtemelen sultanın, Lehistan'a ve onunla ittifak eden Boğdan voyvodasına karşı takındığı agresif tavır zorbalara karşı benimsediği zecrî tavrıla birleşince bölge ile ilgili böyle bir sonucu ortaya çıkarmıştı. Nitekim sultan bir an evvel doğuya yönelmek için savaşı da göze almış hatta 1634 yılında Lehistan üzerine sefere çıkmak adına Edirne'ye kadar gidip meseleleri hallettikten sonra geri dönmüştü.

Barnovski'nin katlinden sonra üzerindeki nakit ve menkullerinden oluşan mal varlığının dökümü yani muhalledatı³⁷ çıkarılıp deftere kaydedilmişti. İlgili belge incelendiğinde voyvoda İstanbul'a geldiğinde üzerindeki mal varlığının idamından yaklaşık 40 gün sonra Evail-i Muharrem sene 1043 (8-17 Temmuz arası 1633) beytülmal emanetine nezaret eden Mahmud Ağa tarafından kayda alındığı görülür. Memleketinden pek çok kumaş ve kıyafetle geldiği görülen Barnovski'nin İstanbul'a geldiğinde sahip olduğu metan değeri çıkartılıp akçe cinsinden miktarı verilmiştir. Bu miktar, voyvodanın üzerinden çıkan nakit akçe ile toplandıktan sonra toplam meblağ ortaya çıkarılmıştır. Bu listede Barnovski İstanbul'a geldiğinde varının yoğunun tahrir edilip deftere kaydedildiği görülür. Daha sonra kassam askeri ve kadı vasıtasıyla hesap edilen toplamdan çıkarılacak

³⁵ Costin, a.g.e., s. 86.

³⁶ Mahmut Halef Cevrioğlu, "Sultan Murad IV's Polish Campaign (1634)". *Acta Poloniae Historica*, Vol, 122, 2020, 215.

³⁷ BOA, MAD.D, nr. 749, s. 64; Naima Mustafa Efendi, Târih-i Na'imâ, C. III, haz. Mehmet İpşirli, 741.

olan vergiler de hesaplandıktan sonra kalan miktar hazineye aktarılmıştı. Buna göre, voyvodanın üzerinden 1415 esedî kuruşluk bir meblağ çıkmıştı. Her biri 68 akçe değerindeki bu kuruşların (aslında 70 olması gerekirken iki kuruş düşük fiyattan alınmış olduğu düşünülen) akçe cinsinden toplamı 96.220 akçe ediyordu. Aşağıda listesi verilen tüm nesnelere kıymeti ise 190.405 akçe, tutuyordu. Kuruş cinsinden hesaplandığında 2800 kuruşluk bir meblağ ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla voyvodanın üzerindeki nakit ve eşyalarının tamamının paraya tahvili ile üzerinden çıkan değer toplamda 286.625 akçe yani 4215 esedî kuruş olmuştu. Bu miktardan 4500 akçe kısmet resmi, 4000 akçe dellâliye resmi, 500 akçe de hammaliye resmi olarak çıkarıldığında 277.625 akçe kalmaktadır. Fakat belgeye göre hazineye 4 defada teslim edilen rakam 275.710 akçe olup 1825 akçelik bir kısım teslim edilememiştir.

Muhallefatta dikkat çeken bir nokta da voyvodanın 5 kaftanla en pahalısı 1800 akçelik beyaz hare kaftanı ile en ucuzu 400 akçelik iki renkli kemha kaftan ve toplamda 5730 akçelik müsta'mel/kullanılmış olduğu için hediye olmamasıdır. Listede verilen başkaca kıyafetler de vardır. Bununla ilgili başka bir husus ise Miron Costin'in detaya girmeden voyvoda ile ilgili verdiği bir bilgidir. Ona göre Barnovski kıyafetleri ile mağrur bir kişi idi³⁸. Ayrıca voyvodanın samur postları, silahları, bayrakları ve atının koşum takımları da tümüyle defterde kaydedilmiştir.

Listede Costin'in verdiği bilgiler ışığında dikkat çeken bir diğer meta ise, 2000 akçe değerinde gümüş kırık bir raht kemeri ile toplam 1200 akçe değerinde üç kırık pençeli tüfeğin olmasıdır. Kemerin nasıl kırılmış olacağı ile bir fikir yürütmek zor olsa da Barnovski'nin sözü edilen atına ait olduğu düşünülebilir. Aslında "raht-ı mükemmel" olarak tavsif edilen onun büyüğü 5005 akçelik bir başka kemer de vardır. Muhtemelen küçük ve kırık olduğu için 2000 akçe değer biçilen bu kırık kemer belki yolda kırılmış ve tamir edilmek üzere getirilmiş bir yedek kemer gibi de düşünülmüş olabilir. Silah olarak ise, yay ve ok 1, gümüş kılıç, 1, gümüş gaddâre, gümüş topuz gibi silahlar da listede yer alıp değerleri verilmiştir.

Şüphesiz bu meblağ büyük bir mayetle İstanbul'a voyvoda olmaya gelen biri için küçük bir rakamdı. İstanbul'a voyvodalık beratını almaya gelen sözüm ona bir namzedin üzerinden çıkan 1415 kuruş nakit para vereceği hediyeler ve memnun edeceği devlet ricali düşünüldüğünde pek bir şeyi karşılayacak mahiyette olmadığı gibi maiyeti ile yoldaki yeme içme masraflarını karşılamaya dahi zorlanacağı bir meblağ idi. Bu yüzden katledileceğini anlayan voyvoda nakit parasını muhtemelen bir yere kaçırmıştı. Nitekim yukarıda da nakledildiği üzere

³⁸ Costin, *Letopisetul Țării Moldovei dela Aron Vodă Incoace*, 87.

vezirin gece yarısı hapishaneye gelip Miron Costin'in babası Postelnic Iancu Costin'nden Barnovski'nin yerine bir voyvoda seçmelerini istediğinde Costin, kendilerinin maktul voyvodanın malının nerde olduğu ile ilgili sorguya çekileceğinden korktuğunu ifade etmişti. Bu bir anlamda kaçırılan malın bir itirafı mesabesinde düşünülebilir. Fakat endişe ettiklerinin aksine vezir kendilerinden derhal bir voyvoda seçmelerini söylediğinde mutlulukla diğer boyarların yanına gitmişti. Nitekim asıl amacı otoritesini sağlamak olan padişah da maktul voyvodanın malının peşine düşmemiştir.

SONUÇ

Miron Barnovski voyvodalığından önce selefi voyvodanın idaresinde ülkenin en güçlü hetmanı olarak Osmanlıya hizmet edip Osmanlı politikaları doğrultusunda hareket etmiş biri olmasına rağmen, 1626 yılında halkının ittifakı ile aldığı voyvodalığa seçildikten sonra, siyasi çizgisinde keskin bir kırılma göstermişti. Bu tarihten itibaren yönünü Lehistan'a çeviren Barnovski, ülkenin bir çok yerinde olduğu gibi bölgede de devlet otoritesinin zayıflamasından istifade ile kendine göre bir manevra imkanı bulmuş ve Osmanlılara başkaldıran Kırım hanı III. Mehmed Giray ve kardeşi Şahin Giray ile eş zamanlı olarak bir Leh ittifakı içine girmişti. Barnovski 1629 yılında bu sebeplerle makamından azledilmiş ve voyvodalığı sırasında vatandaşlığını aldığı Lehistan'a hayatının sonraki dört yılını geçirmek üzere gitmişti. 1633 senesinde kimilerince kendisinin etkisi olduğu düşünülen Boğdan'daki ihtilali fırsat bilip voyvodalık makamını yeniden fiilen ele geçirmişti. Voyvodalığını onaylatıp tam bir meşruiyet kazanmak için İstanbul'a doğru yola çıktığında eceline doğru yürüdüğünün farkında olmadan yolun sonuna vardığında 2 Temmuz günü divanda sultanın huzurunda katledilmişti. Voyvodanın ölümünden sonra ülke halkının voyvoda seçme hakkına müdahale edilmemiş, sultanın emri ile boyarlara bir voyvoda seçtirilmiş ve bu seçim sultan tarafından onaylanmıştı. Barnovski'nin ölümü ile adet olduğu üzere, katledildiğinde üzerinde aynı ve nakdî ne varsa bir listesi çıkarılmış, tamamı paraya çevrildikten sonra da hazineye teslim edilmişti.

KAYNAKÇA/REFERENCES

Arşiv Kaynakları

BOA, MAD.D. nr. 749.

BOA, KK. D. nr. 266.

Araştırma ve İnceleme Eserler

- Başer, A. (2010). *Bucak Tatarları (1550-1700)*. Doktora tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Czamanska, I. (2016). Between Poland and Ottoman Empire. The Political and Juridical Status of Moldavia in the 15th-18th Century. *Turkey & Romania, A History of Partnership and Colloboration in the Balkans*, International Balkan Annual Conference Book Series (4), ed. by, Florentina Nitu, Cosmin Ionita, Metin Ünver, Özgür Kolçak, Hacer Topaktaş. TDBB. 181-192.
- Cevrioğlu, M. H. (2018). The Danubian Principalities seen from Constantinople: Wallachia and Moldavia in Cornelius Haga's Letters. *Turkey & Serbia, Changing Political and Socio-Economic Dynamics in the Balkans*, International Balkan Annual Conference Book Series (6), ed. by, Metin Ünver. İstanbul University, 19-32.
- Ciurea, G. C. (2017). The Itineraries Prior to the Ascension to the Throne of Matei Basarab. *Journal of Humanities, Culture and Social Sciences*. 3, (2), 59-66.
- Costin, Miron. (1944) *Letopisetul Tării Moldovei dela Aron Vodă Incoace*. ed. by P. P. Panaitescu. Fundația Regala Pentru Literatură și Artă.
- Ekrem, M. A. (1993). *Romen Kaynak ve Eserlerinde Türk Tarihi: Kronikler I*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Emecen, F. M. (2016). *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları-II*. İsam Yayınları.
- Gemil, T. (1979). *Țările Române în Contextul Politic Internațional: (1621-1672)*. Editura Academiei Republicii Socialiste România.
- Kolodziejczyk, D. (2011). *The Crimean Khanate and Poland-Lithuania: International Diplomacy on the European Periphery (15th-18th Century), A Study of Peace Treaties Followed by an Annotated Documents*. Brill.
- Milewski, D. (2015). Good Neighborhood Confirmed by an Indigenate- Three Cases of Moldovan Hospodars in the 17th Century. *Saeculum Christianum*, 12, 113-135
- Mustafa Efendi, N. (2014). *Târih-i Na'îmâ*. haz. Mehmet İpşirli. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Neculce, I. (2001). *Letopiseşul Ţării Moldovei*, ed. by. Anatol şi Dan Vidraşcu, Editura Litera.

Ostapchuk, V. (1989). *The Ottoman Black Sea frontier and the relations of the Porte with the Polish-Lithuanian Commonwealth and Muscovy, 1622-1628*. PhD dissertation, Harvard University.

Wasiucionek, M.(2019). *The Ottomans and Eastern Europe: Politics and Borders in the Early Modern World*. I. B. Tauris.

EK: (MAD.D. 749, 64)

Hüve

An muhalledfât-ı Bornovsko ellezî mir-livâ-i Boğdan sâbıkâ el-maktûl fi'd-dîvân-ı âlî el-mazbût muhalledfâtili biyedi Mahmud ağa ibn-i pervane? el- emîn alâ beyti'l-mâl el-vakî bi-mahmiye-i Kostantiniyye el-mahrûsa bimarifet-i Mehmed ağa en-nâzır ale'l emâneti'l mezbûre vakaa et-tahrir, fi evaili'l-muharrem li-sene selâse ve erbain ve elf

Bahâ-i gülgûnî atlas, zirâ 8, fi 200, akçe 1600

Def'a mor atlas, zira 6, fi 195, akçe 1170

Def'a mâi atlas, zira 8, fi 200, akçe 1600

Siyah kemhâ-i Sakız, 8 zira, fi 113, akçe 960,

Diğer siyah kemhâ-i sakız, zira 7, fi 121, akçe 850

Sîm gaddâre, kem-ayar, 1, akçe 1250

Sîm şiş, debleksiz, kem-ayar, 1, akçe 800

Şâtır teberi bâ sim-i cüz'î, 3, fi 350, akçe 1050

Tüfenk pençeli, meksûr, 3, akçe 1200

Beyaz dîbâ kapaniçe müsta'mel, 1, akçe 3100

Kırmızı kemhâ-ı zebun, müsta'mel, 1, akçe 840

Erguvânî çuka kürdiye, müsta'mel, 1, akçe 860

Mor çuka çakşır, müsta'mel, 1, akçe 400

Dû renk kemhâ kaftan, müsta'mel, 1, akçe 400

Neftî derâi kaftan, köhne 1, akçe 830,

Köhne boğasi bayrak, 3, akçe 45.

Diğer bayrak tafta-i sorh, köhne 1, akçe 95

Neftî atlas cübbe donu, müsta'mel 1, akçe 500

Yeşil kadife anterî, müsta'mel 1, akçe 3300

Hil'at-i Amasya, 1, akçe 1300

Hâre kaftan, müsta'mel köhne 1, akçe 1200

Çengârî atlas anterî müsta'mel köhne 1, akçe 1450

Beyaz hâre anterî müsta'mel köhne 1, akçe 1250
Diğer yeşil münakkaş hâre anterî, müsta'mel köhne 1, akçe 900
Beyaz hâre kaftan, müsta'mel 1, akçe 1800
Kırmızı hâre kaftan, müsta'mel köhne 1, akçe 1500
Çengâri dibâ kapaniçe, müsta'mel 1, akçe 4100
Kırmızı tafta sancak, köhne 1, akçe 420
Kırmızı çuka yorgan bâ post-ı zerdevâ kuyruğu, köhne 1, akçe 1800
Erguvânî çuka kapaniçe, müsta'mel köhne 1, akçe 3800
Kırmızı çuka ferâce bâ astar-ı hâre, müsta'mel köhne 1, akçe 3550
Kırmızı kadife Kapaniçe bâ post-ı samur, müsta'mel 1, akçe 11000
Kırmızı çuka ferâce bâ post-ı samûr, müsta'mel 1, akçe 9800
Kırmızı kadife kürdiye bâ post-ı kafa-i samur, müsta'mel 1, akçe 1900
Kırmızı çuka kalpak, bâ post-ı samur, 1, akçe 5000
Paça-i samur, müsta'mel 2, akçe 7000
Tırkeş-i Çerkezî bâ kem-ayar sim pul, mea kavs, 1, akçe 1400
Sîm kor kemer-i kılıç, 1, akçe 5900
Sîm gaddâre , debleksiz kemayar, 1, akçe 1300
Diğer gaddâre sîm kem-ayar, 1 akçe 1100
Sim topuz, dirhem 205, fi 110, akçe 2055
Diğer sîm topuz, dirhem 440, fi 11, akçe 484
Sîm topuz ağaç saplı, 1, akçe 1075
Raht-ı mükemmel sîm, kem-ayar kebîr, 1, akçe 5005
Diğer sîm kemer-i raht-ı meksûr, sağîr, 1, akçe 2000
Sîm palan, dirhem 100, fi 11, akçe 1100
Defa köhne tafta bayrak, akçe 20
Evani-i sîm-i mütenevvia, kit'a 25 bihesab-ı dirhem , fi 11, 3400-akçe 37400
(MAD.D. 749, 66)

İcmâl-i muhâsebe-i mahsulat ve irâdât ve ihracat-ı muhallefât-ı Bornosko zimmi mir liva-i Boğdan, el-vâki an gurre-i Muharrem sene 1043 bi-marifet-i Mehmed ağa emin-i beytü'l-mal-i hâssa ve Mehmed ağa nâzır ber-mûceb-i mumzâ ve mahtûm defter-i müfredât-ı Mevlana Mehmed efendi el-kassâm el-askerî

Asl-ı mâl an bahâ-i muhallefât mea nukûd

Ani'n-nukûd, esedî kuruş, 1415 fi 68 [=] 96220

An bahâ-i muhallefât, 190405

El-ihracât

be-cihet-i dellâliye ve hammâliye mea resm-i kismet

be-cihet-i resm-i kismet

4500 akçe

be-cihet-i resm-i dellâliye

4000 akçe

be-cihet-i ücret-i hammâliye mea ihracat-ı sâire

500 akçe

sahhu'l-bâkî

Berây-ı hazine-i âmire ani'n-nukûd ve an bahâ-i muhallefât

277625

Vuzia mine'l bakî

Et'teslîmât

Def'a

f 2 c 1043

an yed-i boz şeyh Mehmed ağa ser bevvâbîn-i sadr-ı azam, ani'n-nukûd guruş-ı esed-î

1415 -fî 68 -96220

Def'a

12 muharrem sene 1043

an akçe-i muhallefât an yed-i Mehmed Ağa tâbi-i defterdar efendi

156400

Def'a

fî 18 muharrem sene 1043

an yed-i Mehmed Çelebî tâbi-i müşârun ileyh an akçe-i muhallefât

20640

Def'a

fî 19 muharrem sene 1043

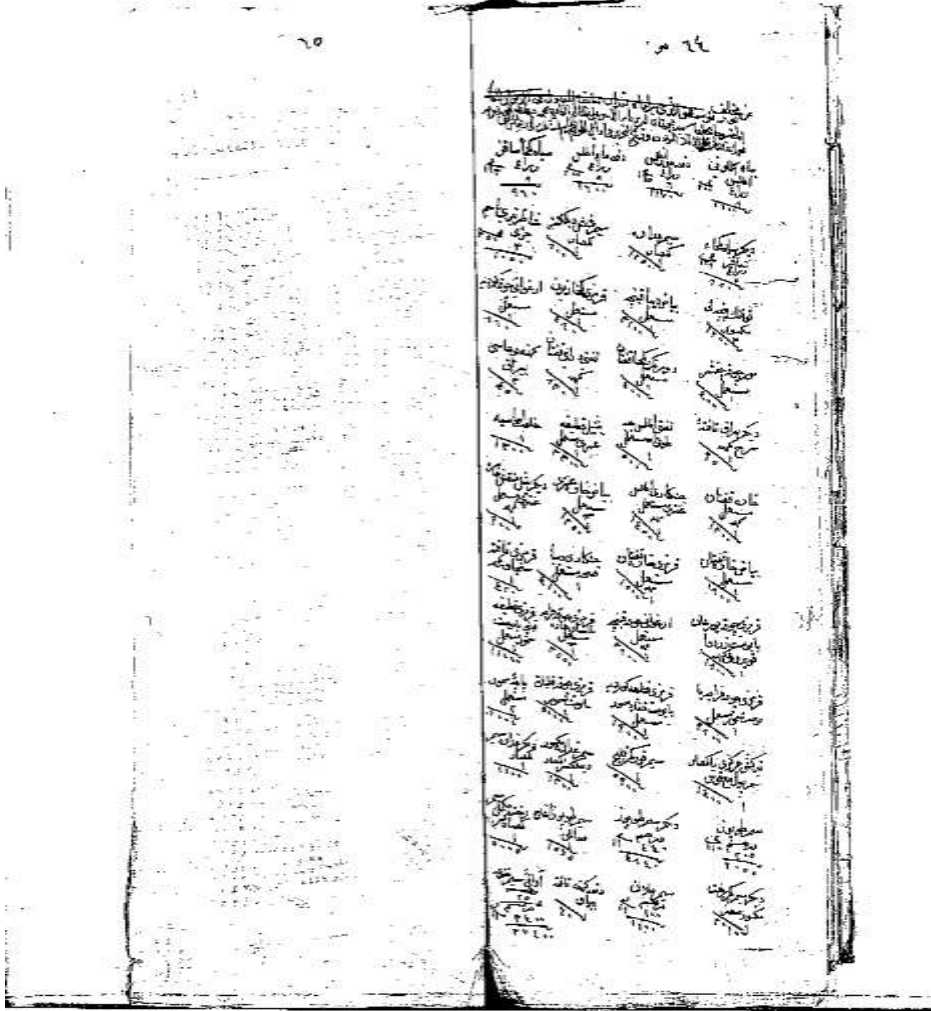
an yed-i Mehmed Ağa an akçe-i muhallefât

2500

Hepsinin toplamı olarak hazineye giren: 275760 akçe

Satılan menkullerinden elde edilen: 179540 akçe

Üzerindeki nakit: 96220 akçe

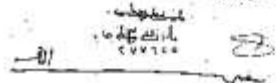
MAD.d 00749

74

72

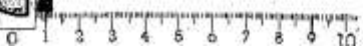
Handwritten notes at the top of the page, including the number '10' and some illegible text.

Vertical column of handwritten notes and small diagrams on the right side of the page, including the number '10' and other illegible text.

MAD.d 00749 1

EXTENDED ABSTRACT

Miron Barnovski Movila, referred to as Bertoska and Bratoska in Ottoman sources, was sent to Moldavia as a voivode at a time when Ottoman-Polish relations were hostile. Barnovski belonged to a large boyar family called Movilas that had political and kinship ties with Poland which had given 7 voivodes to Wallachia and Moldavia until 1634. Although the Movilas had a strong interest in Moldavia, Barnovski was not in line with them in the beginning of his career. On the contrary, he stood out as a personality who always struggled with the Poles and helped Stefan Tomsa, known as the “enemy” of the Poles. Moreover, the Ottoman chronicler Naîma points out that Barnovski was the first one to deliver intelligence about the Poles during Osman II's Khotin campaign. In addition, his close friendship with Kantemir Mirza, who could also be called the "sworn enemy" of the Poles, made him a quite unlikable person for the Poles. All this put him forward as an ideal voivode for the Ottomans.

When Barnovski was appointed as voivode, there were some problems around the region just as in the other parts of the state. After the murder of Osman II, chaos broke out in the center of state and spread to the provinces. There in the north, Mehmed III and Şahin Giray brothers who did not accept the appointment of Canbey Giray to the Khanate of Crimea rose against the Ottomans and occupied Kefe in 1623. The Ottomans who could not cope with the situation in that time had to accept their rule and withdrew their candidate. Amidst growing tension, Murad IV took the initiative and decided to solve all the problems with autocratic measures. Barnovski was to get his share from this new policy of the sultan.

Barnovski's object was to create a new power base in the region by entering into an anti-Ottoman coalition with the Giray brothers of Crimea and Poland. In this respect, he took indigenusness from Poland and swore allegiance to the king. The sultan who had already focused his attention to the region dissolved the coalition. In 1629 Ottomans managed to eliminate the Giray brothers, who attacked Kefe for the second time with the help of the Kazakhs, and succeeded to enthrone their candidate in Crimea. In the same year, in accordance with these events, Barnovski was also deposed from the Moldavian throne. When the newly appointed voivode arrived in the region, Barnovski first fled to Khotin and then passed to Poland where he found refuge. During the four years when Barnovski spent his life in his farm in Ruthenia, three voivode changes took place in Moldavia which demonstrates an instable period. In 1633, the Moldavians, who were disturbed by the growing influence of the Greeks, organized a revolt and invited Barnovski to rule the country once again. Thereupon, he came to Iaşi and

became the *de facto* ruler of the country. However he was not aware that this move which meant a revolt against the Ottoman power, was going to cost his life. Since being a legitimate ruler in the country depended on the approval of the Ottoman sultan, Barnovski set out on a journey to the Ottoman palace. The most important element that gave him hope was that Matei Basarab, who obtained the voivodeship through a similar process and had his voivodeship approved in Istanbul a short time ago. But for Barnovski the situation was not that positive. When he came to Istanbul, Murad IV immediately imprisoned him and after a couple of days ordered his execution in his presence in *Divan*. Two days after his death, the boyars of the country in Istanbul were asked to elect a new voivode for the country. The newly elected voivode was immediately approved by the sultan. In addition, Barnovski's belongings and money were recorded in a book called *muhallefat* that shows us what property he had when he was in Istanbul. All his belongings and money after being converted into cash were transferred to the imperial treasury. In this study, all the process leading to his execution and his so far untouched *muhallefat* is given and evaluated.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.65018>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	12.10.2022	Submitted date
Kabul tarihi	20.03.2023	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.03.2023	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Şakar, M. & Kahraman, A. (2023). Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenlerinin Pozitif Algılarının Çok Yönlü ve Sınırsız Kariyer Yönelimlerine Etkisi. *Journal of History School*, 62, 285-309.

BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR ÖĞRETMENLERİNİN POZİTİF ALGILARININ ÇOK YÖNLÜ VE SINIRSIZ KARIYER YÖNELİMLERİNE ETKİSİ¹

Murat ŞAKAR² & Abdulsalam KAHRAMAN³

Öz

Beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin pozitif algılarının çok yönlü sınırsız kariyer yönelimlerine etkisinin incelendiği bu araştırmanın 3 temel amacı bulunmaktadır. Birinci amacı, öğretmenlerin pozitif algılarının çok yönlü ve sınırsız kariyer yönelimleri üzerindeki yordayıcı etkisini ortaya koymaktır. İkinci amacı, pozitif algının çok yönlü kariyerin alt boyutu olan değerlerine göre kariyer tutumu ve kendi kariyerini kendi yönlendirme tutumu ile sınırsız kariyerin alt boyutu olan psikolojik hareketlilik ve örgütsel hareketlilik üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Üçüncü amacı ise, pozitif algının sınırsız kariyer üzerindeki etkisinde çok yönlü kariyerin aracı rolünü araştırmaktır. Bu araştırmanın evrenini Karaman ilinde görev yapan beden eğitimi ve spor öğretmenleri, örneklemini ise Karaman ilinde görev yapan 102 beden eğitim ve spor öğretmeni oluşturmuştur. Araştırmada kullanılan ölçeklerin doğrulayıcı faktör analizleri AMOS23 paket programı ile yapılmış ve uyum indeksleri araştırmada analizlerin yapılması için uyumlu çıkmıştır. Aracı değişken analizi ise SPSS- PROCESS23 paket programıyla yapılmıştır. Araştırmanın sonucunda, pozitif algının çok yönlü kariyeri ve

¹Makale yazımının etki oranı: 1. Yazar: %50, 2.yazar: %50. Etik kurul onayı Munzur Üniversitesi'nde, 05.04.2022 tarih, 2022/06 oturum sayılı 01 karar numarası ile alınmıştır.

²Dr. Munzur Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, sakarmurat@hotmail.com.tr, Orcid: 0000-0001-9853-5879.

³ Dr. Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, a.salamkarharman@gmail.com, Orcid: 0000-0003-2268-7387

alt boyutu olan kariyerini kendi yönlendirmeyi pozitif yönde etkilediği, aynı zamanda sınırsız kariyer alt boyutu olan psikolojik hareketliliği pozitif yönde, örgütsel hareketliliği de negatif yönde etkilediği görülmüştür. Pozitif algının tek başına sınırsız kariyere etkisinin olmadığı çok yönlü kariyer aracılığıyla sınırsız kariyeri etkilediği araştırmanın bir diğer sonucudur. Bu sonuçlar, güçlü teorik temellere dayandırılıp ampirik verilerle desteklenerek çağdaş kariyer kuramlarına etki eden psikolojik faktörlere genişlik kazandırması bakımından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Pozitif Algı, Çok Yönlü Kariyer, Sınırsız Kariyer, Pozitif Psikolojik Sermaye

The Effect of Positive Perceptions of Physical Education and Sports Teachers on Multifaceted and Unlimited Career Orientations

Abstract

This study, which examines the effects of physical education and sports teachers' positive perceptions on multifaceted unlimited career orientations, has 3 main objectives. The first aim is to reveal the predictive effect of teachers' positive perceptions on their versatile and unlimited career orientations. The second aim is to reveal the effect of positive perception on career attitude and self-direction attitude, which is the sub-scale of multifaceted career, on psychological mobility and organizational mobility, which is the sub-scale of unlimited career. The third aim is to investigate the mediating role of multifaceted career in the effect of positive perception on unlimited career. The universe of this research consists of physical education and sports teachers working in Karaman. The sample of the study consisted of 102 physical education and sports teachers working in the province of Karaman. Confirmatory factor analyzes of the scales used in the research were made with the AMOS23 package program and the fit indices were found to be compatible for the analysis in the research. Mediator variable analysis was performed with the SPSS-PROCESS23 package program. As a result of the research, it was seen that positive perception positively affects multi-faceted career and self-direction, which is its sub-scale, at the same time, it affects psychological mobility, which is the unlimited career sub-scale, positively and organizational mobility negatively. Another result of the research is that positive perception alone does not affect unlimited careers, but it affects unlimited careers through multi-faceted careers. These results, based on strong theoretical foundations and supported by empirical data, are important in terms of broadening the psychological factors affecting contemporary career theories.

Keywords: Positive Perception, Versatile Career, Unlimited Career, Positive Psychological Capital

GİRİŞ

Geçmişten günümüze doğru geldikçe bilinçlenen toplum tarafından spor birçok insan tarafından vazgeçilmez bir unsur durumuna gelmiştir. Bu sayede gün geçtikçe bireyler yaşam kalitelerini arttırabilmektedir (Duman, 2018). Spor olgusu artık bireylerin fiziki, duygusal ve toplumsal bakımdan gelişimi, grupla yapılan işlerde kolaylaştırıcılığı, insanlarla karşılıklı dayanışmayı pekiştirmesi ve toplumun içerisinde var olmasının en kolay yollarından biri olarak görülmektedir. Sporun birçok tanımı olmakla beraber spor, bir takım fiziksel aktiviteler bütünü olmasının yanı sıra bireylere kişisel ve sosyal kimlik hissi ve grup üyeliği duygusu vermesi ile insanın toplum içerisinde sosyalleşmesine yardımcı olan bir olguyu ifade eder (Açıkada ve Ergen, 1990). Başka bir tanımda ise spor; rekabet kaygısı taşımadan, fiziksel-ruhsal-zihinsel açıdan bireye bütüncül bakarak, yaşının ve kapasitesinin göz önünde bulundurularak verim gücüne ulaştırabilmesi için faaliyetlerinin tamamını kapsar. Öte yandan, spora aktif katılım gösterenler açısından yarışma kazanma güdüsü olduğundan fiziksel, zihinsel ve teknik bir çaba gerektirir. İzleyiciler bakımından süreç içerisinde heyecan ve estetik algısı kazandırır. Daha kapsamlı bakıldığında ise birçok farklı disiplinin yardımı ile gelişen, süregelen ve davem eden bir bilimsel olgu olarak tanımlanmıştır (İnal, 1998).

Pozitif algı, sürece dayalı farklılıklarda meydana gelen zenginliklerden oluşan bir olgudur. Bu farklılıkların yönetmek hassas bir süreçtir. Bu süreç, bireyselliği temel alarak çalışanın örgütteki konumuna değer vermek ve çalışana saygı göstermek esastır (Balyer ve Gündüz, 2010). İnsanlar sosyal hayatta yaşantılarını geliştirdikleri, pozitif algılarını arttırdıkları ölçüde mutlu olmaktadır (Wengler ve Rosen, 2000). Sporcuların ise pozitif algı düzeylerini arttırdıkları ölçüde başarılı oldukları yapılan araştırmalarda ortaya konulmuştur. Buna bağlı olarak pozitif algı, psikoloji alanındaki önemli kavramlardan biri olmaktadır. Pozitif algının 3 alt boyutu bulunmaktadır. Bunlar; Benliğe ilişkin pozitif algı (kişinin değeri ve yeteneği), zamana ilişkin pozitif algı (geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman) ve insan doğasına ilişkin pozitif algıdır (Icekson ve Pines, 2013).

Toplumlar sürekli bir ilerlemenin ve gerilemenin içerisinde birçok farklı şeylerden etkilenebilmektedir. Bu sebeplerin temeline incek olursak karşımıza toplumu oluşturan bireylerin sorunları çıkmaktadır (Gardner, 1990). Kariyer planlaması ise toplumu ilgilendiren bu sorunlardan bir tanesidir. Günümüzde insan kaynaklarını göz önüne alarak, bireylerin ilgi, istek ve arzularının ön planda

tutulduğu bir sistemi temel almak toplumların gelişimi açısından önem arz etmektedir (İrmiş ve Bayrak, 1993).

Çok yönlü kariyer, insanların sahip oldukları yetenek, ilgi ve alakalarındaki değişimler ile kişinin iş hayatındaki farklılık ve değişimlerine göre değişim gösteren kariyer olarak tanımlanmaktadır. Çok yönlü kariyer, birey tarafından yapılan veya birey tarafından kontrol edilen bir süreç olarak görülmektedir. Fakat bu bir organizasyon olarak görülmemektedir. Çok yönlü kariyer bireyin mesleğindeki olan değişimleri, kişinin eğitimini, farklı örgütteki iş değişikliklerini ve iş hayatı boyunca tecrübelerden dolayı kazanmış olduğu birikimlerini kapsamaktadır (Crowley, 2006).

Sınırsız kariyer kavramıyla ilgili birçok tanım yapılmakla beraber, bazı araştırmacılar sınırsız kariyer kavramını, kişinin sınırlarını aşarak kariyerini yönlendirme projesi olarak tanımlamışlardır (Brocklehurst, 2003). Sınırsız kariyer kavramı üzerine Arthur ve Rousseau yaptıkları çalışmalar neticesinde, sınırsız kariyer kavramının 6 farklı tanımını yapmışlar ve bu altı farklı tanıma şu şekilde ifade etmişlerdir:

- Örgüt ve işvereni aşan hareketlilik,
- Çevresel organizasyonlardan destek alma,
- Geleneksel örgütsel kariyerde yer alan kısıtlamaların kalkması
- Ailevi veya kişisel faktörlerin dahil olmasıyla beraber kadrolu iş modellerinin ortadan kalması,
- Mevcut çalıştığı kurum dışında da geçerliliği ve pazarlanabilirliği ele etme
- Bireyin yapısal kısıtlamalara bakmaksızın sınırsız bir geleceği algılaması (Arthur ve Rousseau, 1996: akt; Pringle ve Mallon, 2003).

Özellikle de, psikolojik sermaye olarak alan yazında yer alan kavramın (öz yeterlilik, iyimserlik, umut ve dayanıklılık) bu gibi psikolojik kaynaklar, bireylerin kariyerlerini planlama, kariyerlerinde proaktif davranma, keşfetmeleri gibi kariyer davranışları için gereklidir (Hirsch vd., 2015; Lent vd., 2017; Briscoe vd., 2012).

Ülkemizde sporun en alt kademesinin okullar olduğunu söyleyebiliriz. Beden eğitimi ve spor öğretmenleri ise sporun en temel ve en alt kademesinde olan, bir nevi çocukların spora başladığı ya da geliştirdiği kişiler olarak görülebilir. Sporun

hem fiziksel hem de psikolojik olarak bir bütün halinde düşünüldüğünde beden eğitimi öğretmenlerinin psikolojik durumları, motivasyonları, kariyer planlamaları spor yapan öğrenciler üzerinde ciddi derecede etkili olabileceği düşünülebilmektedir. Yapılan alan yazısı incelemesinde beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin pozitif algılarının sınırsız ve çok yönlü kariyere etkisini inceleyen bir araştırma bulunamamıştır. Buna bağlı olarak araştırmamız hem literatüre hem de kendisinden sonra yapılacak araştırmalara önemli katkı sunacağı düşünüldüğünden önem arz etmektedir.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu araştırmada model olarak; aracı değişken modeli kullanılmıştır. Aracı değişken, bağımsız değişkenin etkisini bağımlı değişkene aktaran bir değişkendir. Aracı değişken, bağımsız değişkenin bağımlı değişkeni açıklama etkisini belirlemektedir (Şahin ve Gürbüz, 2017).

Şekil 1. Araştırma Modeli

Evren-Örneklem

Araştırmanın evrenini Karaman ilinde görev yapmakta olan 133 beden eğitimi ve spor öğretmeni oluşturmuştur. Örneklemine ise; basit tesadüfî örneklem yönteminin kullanıldığı araştırmanın amaçlarına en uygun örneklem hacminin belirlenebilmesi için; n, örneklem hacmi; N, evren hacmi; t, güvenilirlik düzeyine ait tablo değeri, p ve q sırasıyla ilgilenilen olayın görülme ve görülmemeye olasılıkları ve duyarlılık düzeyi olmak üzere Cochran Formülü kullanılmıştır (Gürbüz ve Şahin, 2016).

Örneklem Hacmi $n = N \cdot (t^2 \cdot p \cdot q) / (d^2 \cdot (N-1) + (t^2 \cdot p \cdot q))$

Analizi sonucunda en az 99 kişiye ulaşılması gerekmektedir. Çalışmaya 102 beden eğitimi ve spor öğretmeni katılmıştır.

Veri Toplama Araçlar

Araştırma ile ilgili belirlenen amaçlara ulaşabilmek için gerekli olan veri toplama araçları sırasıyla aşağıda verilmiştir:

Pozitif Algı Ölçeği; Icekson ve Pines (2013) tarafından geliştirilmiş, Akın ve Kaya (2015) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. 8 madde ve 3 alt boyuttan (geçmiş zamana ilişkin pozitif algı, insan doğasına ilişkin pozitif algı, benliğe ilişkin pozitif algı) oluşan ölçek, 7'li likert tipi derecelendirmeli olup seçenekleri 1'den (Hiç katılmıyorum) 7'ye (Kesinlikle katılıyorum) doğru sıralanmaktadır.

Çok Yönlü Kariyer Tutumu Ölçeği; Briscoe vd., (2006) tarafından geliştirilen, Onay ve Ataseven (2010) tarafından da Türkçe'ye uyarlanan çok yönlü kariyer yönelimi ölçeği kullanılmıştır. Çok yönlü kariyer tutumu ölçeği toplamda 14 madde 5 likert ve 2 alt boyuttan (kendi kariyerini kendi yönlendirme ve değerlerine göre kariyerini yönlendirme) oluşmaktadır.

Sınırsız Kariyer Ölçeği; Briscoe vd. (2006) tarafından geliştirilen, Onay ve Ataseven (2010) tarafından da Türkçe'ye uyarlanan sınırsız kariyer tutumu ölçeği toplam 13 madde, 5 likert ve 2 alt boyuttan (psikolojik hareketlilik, örgütsel hareketlilik) oluşmaktadır.

Araştırma Yayın Etiği

Bu araştırmanın yapılabilmesi için Munzur Üniversitesinin Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu'ndan 05.04.2022 tarih, 2022/06 oturum sayısı ve 01 karar numarası ile etik kurulu onayı alınmıştır.

Araştırmanın Hipotezleri

H 1: Pozitif algı tutumu çok yönlü kariyeri olumlu yönde etkiler?

H 1a: Pozitif algı tutumu çok yönlü kariyer alt boyutu olan kendi kariyerini kendi yönlendirme alt boyutunu pozitif yönde anlamlı etkiler?

H 1b: Pozitif algı tutumu çok yönlü kariyer alt boyutu olan değerlerine göre kariyerini yönlendirme alt boyutunu pozitif yönde anlamlı etkiler?

H 2: Pozitif algı tutumu sınırsız kariyeri olumlu yönde etkiler?

H 2a: Pozitif algı tutumu sınırsız kariyer alt boyutu olan psikolojik hareketliliği pozitif yönde anlamlı etkiler?

H 2b: Pozitif algı tutumu sınırsız kariyer alt boyutu olan örgütsel hareketliliği pozitif yönde anlamlı etkiler?

H 3: Çok yönlü kariyer, sınırsız kariyeri olumlu yönde etkiler?

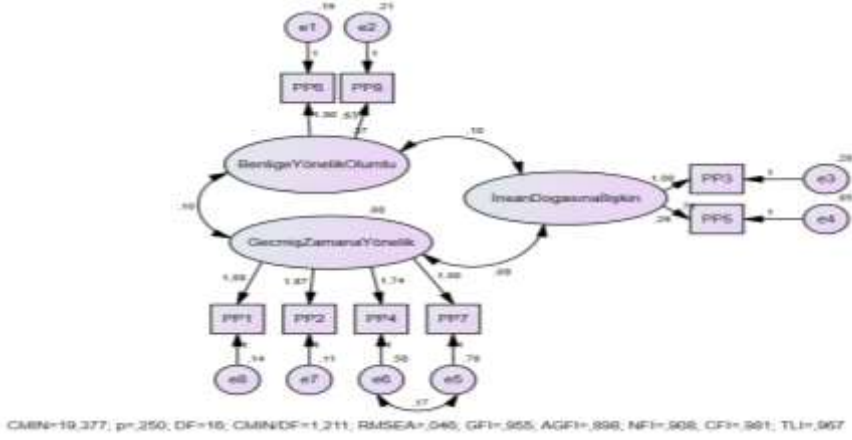
H 4: Pozitif algı tutumunun sınırsız kariyer üzerindeki etkisinde çok yönlü kariyerin aracılık rolü vardır.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde Lisanslı SPSS 24, AMOS ve SPSS Process analiz programları kullanılmıştır. Öncelikle ölçeklerin cronbach alfa katsayılarına bakılarak güvenilirlik analizi yapılmıştır. Verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla skewness ve kurtosis değerlerine bakılmıştır. Geçerlik analizi için doğrulayıcı faktör analizi (DFA). Doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapısal eşitlik modellemesi AMOS programıyla yapılmıştır. Devamında uyum indekslerinin istenildiği değerde çıkmasıyla beraber ölçekler ve alt boyutlarıyla arasındaki etkiyi ortaya koymak için, basit düzeyli regresyon analizleri yapılmıştır. Aracılık etki analizini belirlemek için SPSS Process analiz programı kullanılmıştır.

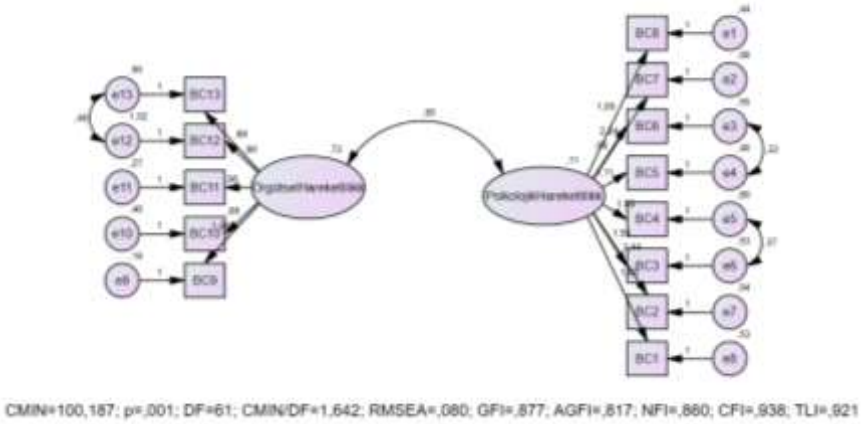
Güvenilirlik analizi için kabul edilen Cronbach's Alpha Katsayısı 0 ile 1 arasında değer almakta ve bu değer 0,70 ve üstü olması beklenmektedir (Altunışık vd., 2007) Sınırsız kariyer ölçeği için hesaplanan Cronbach's Alpha değeri 0.819'dur. Bu bulgulara göre ölçeğin 2 boyutlu (13 maddeli) güvenilir ve geçerli bir ölçek olduğu söylenebilir. Çok yönlü kariyer ölçeği için hesaplanan Cronbach's Alpha değeri 0.876'dır. Bu bulgulara göre ölçeğin 2 boyutlu (14 maddeli) güvenilir ve geçerli bir ölçek olduğu söylenebilir. Pozitif algı ölçeği için hesaplanan Cronbach's Alpha değeri 0.711'dir. Bu bulgulara göre ölçeğin tek boyutlu (8 maddeli) güvenilir ve geçerli bir ölçek olduğu söylenebilir.

Verilerin normallik testi için Skewness ve Kurtosis değerlerine bakılmıştır. Pozitif algı normallik testi değerleri Skewness (,004) ve Kurtosis (-,638), sınırsız kariyer ölçeği normallik testi değerleri Skewness (,095) ve Kurtosis (-,603), çok yönlü kariyer ölçeği normallik testi değerleri Skewness (,077) ve Kurtosis (,167) olarak tespit edilmiştir. Değerler -1,5 ve +1,5 arasında olduğundan verilerin normal dağılım gösterdiğine karar verilmiştir (Tabachnick & Fidell, 2013). Araştırma kapsamında Pozitif Algı Ölçeğinin Doğrulayıcı Faktör Analizi Yapılmış (DFA), grafik analizi Şekil 2'de grafik olarak aşağıda sunulmuştur.

Şekil 2. Pozitif Algı Ölçeği Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) Grafiği

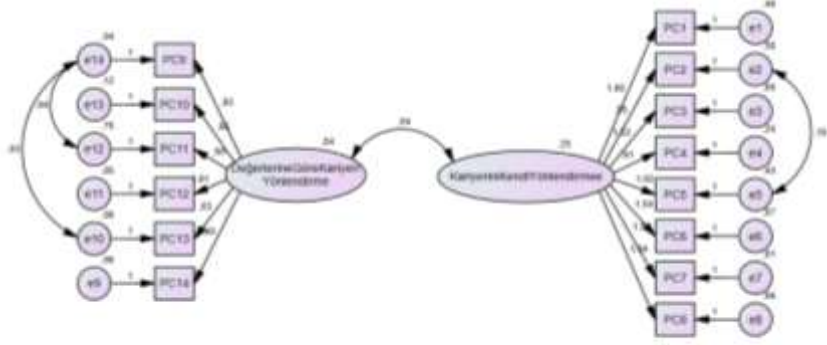
Araştırma kapsamında Sınırsız Kariyer Ölçeğinin Doğrulayıcı Faktör Analizi Yapılmış (DFA), grafik analizi Şekil 3’de grafik olarak aşağıda sunulmuştur.

Şekil 3. Sınırsız Kariyer Ölçeği Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) Grafiği

Araştırma kapsamında Çok Yönlü Kariyer Ölçeğinin Doğrulayıcı Faktör Analizi Yapılmış (DFA), grafik analizi Şekil 4’de grafik olarak yukarıda sunulmuştur.

Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenlerinin Pozitif Algılarının Çok Yönlü ve Sınırsız...

CMIN=105,008; p=.006; DF=73; CMIN/DF=1,440; RMSEA=.066; GFI=.870; AGFI=.813; NFI=.954; CFI=.985; TLI=.982

Şekil 4. Çok Yönlü Kariyer Ölçeği Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) Grafiği

Tablo 1

Pozitif Algı, Sınırsız Kariyer ve Çokyönlü Kariyer Ölçeklerinin Uyum İndeksleri

Ölçüt	Mükemmel Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Pozitif Algı	Sınırsız Kariyer	Çok Yönlü Kariyer
χ^2/sd	$0 \leq \chi^2/df \leq 3$	$3 \leq \chi^2/df \leq 5$	1,211	1,642	1,400
RMSEA	$0 < RMSEA \leq 0,05$	$0,05 < RMSEA \leq 0,08$	0,46	0,80	0,66
GFI	$0,90 \leq GFI \leq 1,00$	$0,80 \leq GFI \leq 0,90$	0,95	0,87	0,87
AGFI	$0,90 \leq AGFI \leq 1,00$	$0,80 \leq AGFI \leq 0,90$	0,89	0,81	0,81
NFI	$0,90 < NFI \leq 1,00$	$0,80 < NFI \leq 0,90$	0,90	0,86	0,95
CFI	$0,95 < CFI < 1,00$	$0,90 < CFI < 0,95$	0,98	0,93	0,98
TLI	$0,95 \leq TLI < 1,00$	$0,80 \leq TLI < 0,95$	0,96	0,92	0,98

Tablo 1 incelendiğinde pozitif algı ölçeğinin doğrulayıcı faktör analizi sonuçları [CMIN/DF=1,211, RMSEA=0.46, GFI=0.95, AGFI=0.89, NFI=0.90, CFI=0.98, TLI=0,96] olarak belirlenmiştir. Sınırsız kariyer ölçeğinin doğrulayıcı faktör analizi sonuçları [CMIN/DF=1,642, RMSEA=0.80, GFI=0.87, AGFI=0.81, NFI=0.86, CFI=0,93, TLI=0,92] olarak belirlenmiştir. Çok yönlü kariyer ölçeğinin doğrulayıcı faktör analizi sonuçları [CMIN/DF=1,400, RMSEA=0.64, GFI=0.87, AGFI=0.81, NFI=0.95, CFI=0,98, TLI=0,98] olarak belirlenmiştir (Schermelleh-Engel vd., 2003: s.52; Simon vd.,2010, s. 238; İlhan ve Çetin, 2014, s. 31; Meydan ve Şeşen, 2015: s. 37; Mankin, Gürkan ve Çetin, 2019, s. 142).

BULGULAR

Tablo 2

Pozitif Algının Sınırsız Kariyer Üzerindeki Etkisinde Çok Yönlü Kariyerin Aracılık Rolü Analizi

Değişken	Model 1: Çokyönlü Kariyer			Model 2: Sınırsız Kariyer			Model 3: Sınırsız Kariyer		
	β	SE	P	β	SE	P	β	SE	P
Sabit	27,28	10,58	,01	35,96	8,53	,00	45,53	9,02	,00
PA	54,33	,21	,01	-,21	,172	,20	-,02	,182	,88
ÇK				,35	,078	,00			
F		6,41			10,10			,022	
P		<,012			<,0001			>,881	
R2		,060			,16			,00	

Notes. PA= Pozitif Algı, ÇK= Çok Yönlü Kariyer, SK= Sınırsız Kariyer

Araştırmanın bağımlı değişkenlerinin bağımsız değişken üzerindeki etkiler tablo 2' de verilmiştir. Bu tabloda modelimize uygun olarak üç farklı alt model oluşturulmuştur. Model 1' de pozitif algının çok yönlü kariyer üzerindeki etkileri gösterilmiştir. Buna göre pozitif algının çok yönlü kariyer üzerindeki etkisi pozitif olduğu görülmektedir ($\beta = 54,33$, $p < 0,001$). Model 2' de ise pozitif algının ve çok yönlü kariyerin sınırsız kariyer üzerindeki etkisi gösterilmiştir. Pozitif algının sınırsız kariyer üzerindeki etkisi anlamlı çıkmamıştır ($\beta = -,2181$, $p > 0,001$), çok yönlü kariyerin ise sınırsız kariyer üzerindeki etkisi pozitif ve anlamlıdır ($\beta = ,3508$ $p < 0,001$). Model 3' de pozitif algı ve çok yönlü kariyerin sınırsız kariyer üzerindeki etkisi gösterilmiştir. Pozitif algının çok yönlü kariyer ile birlikte toplam etkisinin anlamlı çıkmadığı görülmektedir ($\beta = -,0275$, $p > ,8810$).

Tablo 3

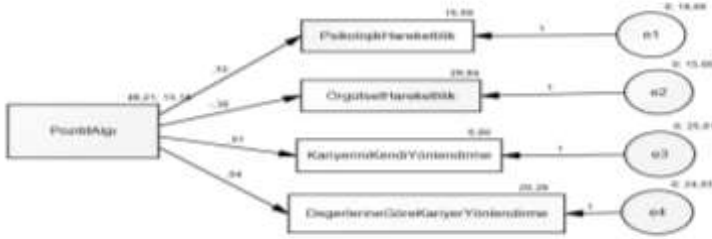
Pozitif Algının Sınırsız Kariyere Etkisinde Çok Yönlü Kariyerin Aracı Rolünde Direkt ve Dolaylı Etki

Direkt Etki		Etki	SE	LICI	ULCI	t	p
Pozitif Algı	Sınırsız Kariyer	-,218	,172	-,560	,124	-1,262	,209
Dolaylı Etki							
Pozitif Algı	→ Çok Yönlü Kariyer → Sınırsız Kariyer	,190	,083	,030	,124		
Toplam Etki		-,027	,182	-,390	,335	-,150	,881

Tablo 3' de görülen analiz sonuçlarına göre, pozitif algının sınırsız kariyer üzerinde doğrudan etkisi anlamlı değildir ($p > ,2099$, %95 CI [LICI=-,5609, ULCI=,1248]) fakat çok yönlü kariyer ile beraber aracı rolündeki dolaylı etkisinin ($\beta = ,1906$, %95 CI [LICI=,0307, ULCI=,1248]) anlamlı ve pozitif yönlü olduğu saptanmıştır. Model, istatistik açıdan anlamlıdır ($p < 0,001$). Pozitif kariyerin sınırsız kariyer üzerindeki toplam etkisinin (doğrudan etki + dolaylı etki) anlamlı olmadığı görülmektedir ($p > ,8810$, %95 CI [LICI=-,3902, ULCI=,3353]) Bu durum, pozitif algının direk olarak sınırsız kariyer üzerinde tek başına anlamlı bir etki oluşturmadığı, fakat aracı değişken (çok yönlü kariyer) analize dahil edildiğinde pozitif yönde anlamlı bir etki oluşturduğu görülmektedir.

Araştırmada kullanılan aracı değişken model analizinde Baron ve Kenny'nin geleneksel yaklaşım yönteminden ziyade çağdaş yaklaşım yönteminden faydalanılmıştır. Çağdaş yaklaşım modelinin varsayımları; bootstrap güven aralığı sonuçları dikkate alınması gerektiği (Preacher & Hayes, 2008), Doğrudan ve toplam etkinin istatistiksel olarak anlamlı olmayabilir bu etkilerin anlamlı olmaması aracı etkinin varlığını ortadan kaldırmaz ve aracılık modelini geçersiz kılmaz yönündedir (Fritz ve MacKinnon, 2007; Hayes, 2018; Akt; Gürbüz, 2019).

Aşağıda Pozitif Algı Ölçeği ve Alt Boyutlar Arasındaki Etkiyi Gösteren Path Analiz şekli sunulmuştur.

Şekil 5. Ölçek ve Alt Boyutlar Arasındaki Etkiyi Gösteren Path Analizi

Tablo 4

Araştırma Hipotezleri Yapısal Eşitlik Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişkenler (Alt boyutlar)	S	β	C.R	P	Hipotez
Pozitif Algı	Psikolojik Hareketlilik	,118	,328	2,77	,00	Kabul
	Örgütsel Hareketlilik	,108	-,356	-3,28	,00	Red
	Kariyerini Kendi Yönlendirme	,137	,506	3,69	***	Kabul
	Değerlerine Göre Kariyerini Yönlendirme	,134	,037	,27	,78	Red
Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişkenler (Alt boyutlar)	β	S.E.	P		Hipotez
Pozitif Algı	Çok Yönlü Kariyer	54,33	,21	,01		Kabul
Pozitif Algı	Sınırsız Kariyer	-,02	,18	,88		Red

Çok Yönlü Kariyer	Sınırsız Kariyer	,35	,07	,00	Kabul
----------------------	------------------	-----	-----	-----	-------

Tablo 4. incelendiğinde yapısal ilişkiler için standartlaştırılmış regresyon kat sayıları (β), kritik oran (c.r), anlamlılık (p) değerleri tabloda gösterilmiştir. Sonuçlara bakıldığında pozitif algı tutumu değişkeni ile psikolojik hareketlilik tutumu orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki görülmemektedir (β : ,328, C.R.:2,773, p: ,006). Standartize edilmiş regresyon kat sayılarına (β) bakıldığında, pozitif algı tutumundaki bir birimlik artış psikolojik hareketlilik tutumunda %-33'lük bir artışa neden olmaktadır. Regresyon kat sayılarının anlamlılığına ilişkin p testi sonuçları dikkate alındığında, pozitif algı tutumunun psikolojik hareketlilik tutumu üzerinde anlamlı ve pozitif yönlü bir etkisinin olduğu gözlemlenmektedir.

Bu doğrultuda H1 hipotezi kabul edilmektedir.

Pozitif algı tutumu değişkeni ile örgütsel hareketlilik tutumu orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki görülmüştür (β :-356, C.R.:-3,280, p:;001). Standartize edilmiş regresyon kat sayılarına (β) bakıldığında, pozitif algı tutumundaki bir birimlik artış örgütsel hareketlilik tutumunda %-36'lık bir azalmaya neden olmaktadır. Regresyon kat sayılarının anlamlılığına ilişkin p testi sonuçları dikkate alındığında, pozitif algı tutumunun örgütsel hareketlilik tutumu üzerinde anlamlı ve negatif yönlü bir etkisinin olduğu gözlemlenmektedir.

Bu doğrultuda H2 hipotezi kabul edilmektedir.

Pozitif algı tutumu değişkeni ile kariyerini kendi yönlendirme tutumu orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki görülmektedir (β :-,356, C.R.:3,695, p:;001). Standardize edilmiş regresyon kat sayılarına (β) bakıldığında, pozitif algı tutumundaki bir birimlik artış kariyerini kendi yönlendirme tutumunda %-36'lık bir azalmaya neden olmaktadır. Regresyon kat sayılarının anlamlılığına ilişkin p testi sonuçları dikkate alındığında, pozitif algı tutumunun örgütsel hareketlilik tutumu üzerinde anlamlı ve negatif yönlü bir etkisinin olduğu gözlemlenmektedir.

Bu doğrultuda H3 hipotezi kabul edilmektedir.

Pozitif algı tutumu değişkeni ile değerlerine göre kariyer tutumu arasında anlamlı bir ilişki görülmemiştir (β :;037, C.R.:;275, p:;783). Bu doğrultuda, hipotez 4 kabul edilmemektedir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırma, 3 katmanlı bir amaç doğrultusunda ele alınmıştır. Birinci odak noktası, pozitif algının sınırsız kariyer etkisinde çok yönlü kariyerin aracılık rolünü araştırmaktır. İkinci olarak, pozitif algının çok yönlü kariyerin alt boyutları (değerlerine göre kariyerini yönlendirme, kendi kariyerini kendi yönlendirme) ve sınırsız kariyer alt boyutlarına (örgütsel hareketlilik, psikolojik hareketlilik) olan etkisini ortaya koymaktır. Bu araştırmanın önemi özellikle çağdaş kariyer ile ilgili alan tarandığında, boşluk olarak görülen bireyin pozitif psikolojik özelliklerinin bu kariyer kuramlarına etkisine dair çalışmaların eksikliğidir. Çok yönlü ve sınırsız kariyer tutumlarının tahmin edicilerini varsayım ve bulguları teorik olarak bütünleştirmek alt amaçlar arasındadır. Alandaki boşluğu doldurma bu araştırmanın önemini daha da arttırmaktadır.

Pozitif psikolojik sermayenin alt bileşenlerine bakıldığında iyimserlik ve geleceğe umut karşımıza çıkmaktadır (Luthans vd., 2007). İyimserlik denildiğinde, kişinin şimdi ve gelecek arasında köprü kurarak başarılı olacağına dair olumlu bir bakışı açısı kalıplarıdır (Schneider, 2001). Çok yönlü kariyer, kurum tarafından ziyade kendi tarafından yönlendiren bir kariyer modeli oluşturmada, sınırsız kariyer ise, geleneksel kariyer modelinden uzaklaşarak bağımsız bir kariyeri ifade etmektedir (Briscoe ve Hall 2002; Arthur ve Rousseau, 1996, s.6). Özellikle de araştırmanın modelinde pozitif algının sınırsız kariyer üzerinde direk bir etkisinin olmadığı görülmüştür. Fakat, çok yönlü kariyerin aracı değişken olarak dahil edildiğinde sınırsız kariyeri artırıcı pozitif bir etkisi olduğu görülmektedir. Aynı zamanda, pozitif algının çok yönlü kariyeri pozitif yönde etkilemiştir. Bu sonuç, pozitif algının sınırsız kariyeri tek başına etkileme de yetersiz kaldığını ve çok yönlü kariyer ile sınırsız kariyere yön verebileceğini göstermektedir. Önceki çalışmalarda psikolojik sermayenin çok yönlü kariyerin bir yordayıcısı olduğu sonucu bulgumuzu desteklemektedir (Rowe, 2013; Drenzo vd., 2015).

Araştırmanın diğer bulgularında, pozitif algının çok yönlü kariyerin alt boyutu olan kariyerini kendi yönlendirmeye pozitif etkisinin olduğu görülmektedir. İyimser olan kişiler zorlu koşullarda dahi hedeflerinin izinden gidip olumlu beklentiler oluşturarak geçmişteki başarısızlıkları umursamayıp ileriye doğru hareket ederek kariyer fırsatlarından yararlanırlar (Wrosch ve Scheier, 2003; Seligman, 1998; Avey vd., 2018). Dahası, kendisine yönelik olumlu düşüncesi olan bireylerin öz algıları daha yüksektir (Schuettler ve Kiviniemi, 2006). Bu güçlü teorik temellerden hareketle, pozitif algının öz yönelimlilik ve performans-öğrenme ön koşulu taşıyan kariyerini kendi yönlendirme alt boyutunu pozitif yönde artırıcı etkisi şaşırtıcı bir sonuç değildir (Briscoe ve Hall, 2006, s.8). Kendi

kariyerini yönlendirmenin kişinin iyi oluşuna olumlu katkı sağladığı kanıtı ile iyi oluşla karşılık olumlu bir alış verişin olduğunu görmekteyiz (Rahim ve Zainal, 2015). Geleceğe umutla bakan kişiler amaca yönelik enerjileri olduğu için çeşitli yollar ararlar. Bu nedenle kariyerini kendi yönlendirmek istemeleri son derece doğaldır (Snyder vd., 1996). Bir diğer bulgu da pozitif algının değerlerine göre kariyer alt boyutuyla anlamlı ilişkisinin olmadığı görülmüştür. Değerlerine göre kariyerini yönlendirme, kendi iç pusulasının rehberliğinde kişisel değerleri öncülüğünde gerçekleşir (Briscoe ve Hall, 2006b, s.8) Kişinin pozitif algısının değerlerinde herhangi bir değişim yaratmayacağı varsayıldığında bu sonucun çıkmasında etkili olduğu söylenebilir.

Aynı zamanda araştırmada, pozitif algının psikolojik hareketliliği olumlu yönde etkilemiştir. Sınırsız zihniyet olarak alan yazında yer psikolojik hareketlilik, işle ilgili kurum sınırlarını aşan ilişkileri başlatma ve sürdürme isteği (Sullivan ve Arthur, 2006) bu psikolojik kaynak zenginliği, bireylerin çevrelerini kontrol etme ve etkilemesinde aynı zamanda kaba davranışları azaltmada ciddi bir araçtır (Hobfoll, vd., 2003; Roberts, 2011). Bu nedenle, pozitif bir algı içerisinde olan öğretmenler başka kurumlarla iş birliği içerisinde olma gayreti sergileyebilirler. Bir başka araştırma bulgusu, pozitif algının örgütsel hareketliliğe negatif etkisidir. Psikolojik sermaye yüksekliği, farklı iş arama davranışına olumsuz etkisi (Chen ve Lim, 2012), çalışanların iş yerinde kalma ve kurumlarının misyonuna göre hareket etmesi ve örgütsel bağlılıklarını olumlu etkilemektedir (Luthans ve Jensen, 2005; Luthans vd., 2008). Bu nedenle pozitif algısı yüksek öğretmenlerin, örgütsel hareketliliği tercih etmiyor olması olası bir durumdur.

Pozitif psikolojik sermayenin, çalışanlara sağlamış olduğu avantajlar araştırmalarda karşımıza çıkmaktadır. Pozitif psikolojik sermayenin, iş tatminini olumlu etkilediği (Luthans vd., 2008; Kaplan ve Biçkes, 2013; Larson ve Luthans, 2006; Akçay, 2011) içsel motivasyonu arttırdığı (Çetin vd, 2016) çalışan refahını ve hedefe yönelik eylemlerini arttırdığı (Hobfoll, 2002; Culbertson, 2010) yaratıcı performansı, problem çözme becerisini ve bireyde yenilikçiliği etkilediği (Avey vd., 2011; Rego vd., 2012; Baron vd., 2013; Luthans vd., 2011), iş ve özel yaşam kalitesini olumlu yönde etkilediği (Nguyen ve Nguyen, 2012) araştırma sonuçları karşımıza çıkmaktadır.

Daha önce ana hatlarıyla belirtilen pozitif algının çağdaş kariyer olarak alan yazında yer alan çok yönlü ve sınırsız kariyere etkisine bakılmıştır. Pozitif algının bütüncül olarak çok yönlü kariyeri olumlu yönde etkilediği fakat sınırsız kariyer üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmüştür. Fakat çok yönlü kariyerin alt boyutlarından olan değerlerine göre kariyere olumlu bir etkisinin olmadığı,

kariyerini kendi yönlendirme alt boyutunu ise pozitif yönde bir etkisinin olduğu görülmüştür. Aynı zamanda pozitif algının sınırsız kariyer üzerindeki etkisinde çok yönlü kariyerin aracı rolü olduğu görülmüştür. Başka bir ifade ile, pozitif algı sınırsız kariyeri etkileme de tek başına yeterli olmadığı fakat çok yönlü kariyer tutumu ile birlikte etkisinin olduğu görülmektedir. Bu sonuçlardan hareketle, bağımsız bir kariyer mantığı ile yola çıkan çok yönlü kariyeri artırıcı etkisinin olması alan yazın etrafınca incelendiğinde bireylerin geçmiş şimdi ve geleceğe yönelik iyimser ve ümit var olarak bakmasından kaynaklı olabilir.

Pozitif algının, sınırsız kariyerin alt boyutu olan psikolojik hareketliliği pozitif yönde etkilediği ve örgütsel hareketliliği de düşürücü etkisinin olduğu bu araştırmanın diğer bulgularını oluşturmaktadır. Kişinin pozitif algısının olması, hareketlilik mantığıyla yolan çıkan sınırsız kariyerle anlamlı ilişki olmamasının; pozitif ve iyimser olarak bakan bireyler kurum veya yer değiştirmekten ziyade güçlü ve olumlu durumlara odaklı bakış açısının vermiş olduğu zorluklarla mücadele etme mantığından kaynaklı olacağı düşünülmektedir (Öge ve Kaplan, 2017; Nelson ve Cooper, 2007).

Araştırmanın bir şehirde bulunan milli eğitim bakanlığına bağlı öğretmen örnekleminde olduğu ve evreninin dar oluşu bu araştırmanın sınırlılığıdır. Daha geniş örneklem grubuyla çalışılması ve çıkan sonuçların karşılaştırılması önerimizdir. Aynı zamanda bu kavramların ilişkilendirildiği başka çalışmaların olmaması tartışmada karşılaştırma yapmamızı kısıtlamıştır. Demografik değişkenlerle bu kavramlar arası ilişki bu çalışmada sınırlanmıştır bu durum araştırmanın bir başka kısıtlılığıdır. Toplamda, bu çalışmadan elde edilen bulguların uygulama için çıkarımları vardır. Psikolojik gelişimin eğitim yoluyla artırılabilir (Luthans vd., 2010). Yüksek iyi oluşa sahip veya çok yönlü kariyere sahip bireyler, kariyerlerini yönetmede her zaman proaktif olduğunu göz önünde bulundurmak gerekir (Weng ve Mcleerroy, 2010). Bu nedenle özellikle, kamu sektöründe çalışan bireylere pozitif psikoloji ile ilgili farkındalık oluşturulması refah, umut ve iyimserlik adına önemlidir. Araştırmacılar özellikle bu konuyla alakalı nitel araştırma modeli ile ilgili pozitif algının kariyerler üzerindeki etkisini derinlemesine çalışmalarla alana katkı sağlayacağı umulmaktadır. Aynı zamanda çalışanların kendilerine yönelik pozitif algılarının çağdaş kariyerler üzerinde ne denli cesaret verici etkisinin olduğu araştırılması gerekmektedir. Çağdaş kariyer kuramlarına pozitif psikoloji alt parametreleri sayılan diğer kavramlarla da ilişkisinin araştırılması alanın genişlemesine katkı sağlayacağı umulmaktadır. Ayrıca bu çalışma, varsayımsal modeldeki pozitif algının alt boyutlarının kariyerler üzerindeki etkisine bakılmadan bir bütün olarak ele alınmıştır. Alt

boyutlarından olan (benliğine yönelik olumlu algı, geçmiş zamana yönelik olumlu algı, insan dogasına yönelik olumlu algı) sonraki çalışmalara dahil edilerek çağdaş kariyerlere etkisinin çalışılması gerektiğini düşünüyoruz.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Açıkada, C. & Ergen E. (1990). *Bilim ve Spor*. Büro-Tek Ofset Matbaa.
- Akçay H.V. (2011). *Pozitif Psikolojik Sermayenin Kişisel Değerler Bakımından İş Tatminine Etkisi ve Bir Araştırma*. Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı.
- Akın, A. & Kaya, M. (2015). Pozitif Algı ölçeği türkçe formunun geçerlik ve güvenilirliği. *Journal of European Education*, 5 (2),16-22.
- Altunişik, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., & Yildirim, E. (2007). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Sakarya Yayıncılık.
- Arthur, B. M. & Rousseau, D.M. (1996). *The Boundaryless Career: A New Employment Principlefor A New Organizational Era*. Oxford University.
- Avey, J. B. Reichard, R. J., Luthans, F., & Mhatre, K. H. (2011). Meta-analysis of the impact of positive psychological capital on employee attitudes, behaviors, and performance. *Human Resource Development Quarterly*, 22, 127-152.
- Balyer, A. ve Gündüz, Y. (2010). Yönetici ve öğretmenlerin okullarında farklılıkların yönetimine ilişkin algılarının incelenmesi. *Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 32, 25-43.
- Baron, R. A., Franklin, R. J., & Hmieleski, K. M. (2013). Why entrepreneurs often experience low, not high, levels of stress: The joint effects of selection and psychological capital. *Journal of Management*.

- Briscoe, J. P., & Hall, D. T. (2002). *The Protean Orientation: Creating the Adaptable Workforce Necessary for Flexibility and Speed*. Paper given at the Academy of Management.
- Briscoe, J. P., & Hall, D. T. (2006). The Interplay of Boundaryless and Protean Careers: Combinations and Implications. *Journal of Vocational Behavior*, 69(1), 4-18.
- Briscoe, J. P., Hall, D. T., & Demuth, R. L. F. (2006). Protean and boundaryless careers: An empirical exploration. *Journal of Vocational Behavior*, 69(1), 30-47.
- Briscoe, J.P., Henagan, S.C., Burton, J.P. & Murphy, W.M. (2012). Coping with an insecure employment environment: The differing roles of protean and boundaryless career orientations. *Journal of Vocational Behavior*, 80(2), 308-316.
- Brocklehurst, M. (2003). *Self and Place: A Critique of the 'Boundaryless Career'*. The Business School Imperial College.
- Çetin, F., Aşkun D., & Basım, H.N. (2016). Psikolojik sermayenin farklılaşan haftalık içsel motivasyona etkileri ve iş performansına ilişkin sonuçlar: boylamsal bir analiz. *Eurasian Business & Economics Journal*, 2, 1-7.
- Chen, D. J. Q., & Lim, V. K. G. (2012). Strength in adversity: The influence of psychological capital on job search. *Journal of Organizational Behavior*, 33, 811– 839.
- Crowley, M. (2006). *The International Protean Career: Considerations for Human Resource Management, New Models of Management in the Knowledge Economy* (9th Edition). Annual Conference of the Irish Academy of Management, University College Cork.
- Culbertson, S. S., Fullagar, C. J., & Mills, M. J. (2010). Feeling good and doing great: The relationship between psychological capital and well-being. *Journal of Occupational Health Psychology*, 15, 421– 433.
- Duman, N. (2018). *Sporcularda Başarı Motivasyonu ve Özerk Benlik Yönetimi İlişkisinde Antrenörün Sporculara Yönelik Öğretimsel Liderlik Davranışlarının Rolü*. Yüksek lisans tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Spor Yöneticiliği Anabilim Dalı.

- Fritz, M. S., & Mackinnon, D. P. (2007). Required sample size to detect the mediated effect. *Psychological Science*, 18(3), 233-239.
- Gardner, J. W., Öz-Alp, Ş. & Seçim, H. (1990). *Yenilikçi Birey, Zinde Toplum. İlgi Yayınları.*
- Gürbüz, S. (2019). *Sosyal Bilimlerde Aracı, Düzenleyici ve Durumsal Etki Analizleri.* Seçkin Yayıncılık.
- Gürbüz, S., ve Şahin, F. (2016). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri.* Seçkin Yayıncılık.
- Hayes, A. F. (2018). *Partial, conditional, and moderated moderated mediation: quantification, inference, and interpretation. Communication Monographs*, 85(1), 4-40.
- Hirschi, A., Abessolo, M. & Froidevaux, A. (2015). Hope as a resource for career exploration: Examining incremental and cross-lagged effects. *Journal of Vocational Behavior*, 86 (2), 38-47.
- Hobfoll, S.E. (2002). Social and psychological resources and adaptation. *Review of General Psychology*, 6(4), 307-324
- Hobfoll, S. E., Johnson, R. J., Ennis, N., & Jackson, A. P. (2003). Resource loss, resource gain, and emotional outcomes among inner city women. *Journal of Personality & Social Psychology*, 84(3), 632–643.
- Icekson, T., & Pines, A. M. (2013). Positive perception: A three dimensional model and a scale. *Personality and Individual Differences*, 54(1), 180-186.
- İlhan, M., ve Çetin, B. (2014). Comparison of results related to structural equality model (sem) analyses performed using Lisrel and amos Programs. *Journal of Measurement and Evaluation in Education and Psychology*, 5(2), 26-42.
- İnal, A. N. (1998). *Beden Eğitimi ve Spor Bilimine Giriş.* Selçuk Üniversitesi Basımevi.
- İrmiş, A. ve Bayrak, S. (1993). *İnsan Kaynakları Yönetimi Açısından Kariyer Yönetimi.*
- Kaplan, M., & Biçkes, D. M. (2013). Psikolojik sermaye ile iş tatmini arasındaki ilişkinin analizi: Otel işletmelerinde yapılan bir araştırma. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 20(2), 233-242.

- Larson, M. & Luthans M. (2006). The potential added value of psychological capital in predicting work attitudes. *Journal of Leadership and Organization Studies*, 13, 44-61.
- Lent, R.W., Ireland, G.W., Penn, L.T., Morris, T.R. & Sappington, R. (2017). Sources of self-efficacy and outcome expectations for career exploration and decision-making: A test of the social cognitive model of career self-management. *Journal of Vocational Behavior*, 99 (1), 107-117.
- Luthans, F., Avey, J. B., Avolio, B. J., Norman, S. M. & Combs, G. M. (2006). Psychological capital development: Toward a micro-intervention. *Journal of Organizational Behaviour*, 27(3), 387-393.
- Luthans, F., S.M., Norman, B.J., Avolio & Avey J.B. (2008). The mediating role of psychological capital in the supportive organizational climate employee performance relationship. *Journal of Organizational Behavior*, 29, 219-238.
- Luthans, F., Youssef, C. M., & Rawski, S. L. (2011). A tale of two paradigms: The impact of psychological capital and reinforcing feedback on Problem solving and innovation. *Journal of Organizational Behavior Management*, 31, 333– 350.
- Luthans, K. W., & Jensen, S. M. (2005). The linkage between psychological capital and commitment to organizational mission. *Journal of Nursing Administration*, 35, 304– 310.
- Luthans, F., Avey, J.B., Avolio, B.J. & Peterson, S.J. (2010). The Development and resulting performance impact of positive psychological capital. *Human Resource Development Quarterly*, 21(1), 41-67.
- Mankin, B., Gürkan, G. Ç., & Çetin, O. (2019). The effect of emotional labor and introspective motivation on employee creativity: A study in the banking sector. *Journal of Management of Entrepreneurship and Innovation*, 8(2), 126-156.
- Meydan, C. M., & Şeşen, H. (2015). *Structural Equality Modeling AMOS Applications*. Detail Publishing.

- Nguyen, T. D., & Nguyen, T. T. M. (2012). Psychological capital, quality of work life, and quality of life of marketers: Evidence from Vietnam. *Journal of Macromarketing*, 32, 87– 95.
- Öğüt, A. & Kaplan, M. (2015). Sağlık sektöründe psikolojik sermayenin iş performansı üzerindeki etkisi. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 30, 87-99.
- Onay, M., & Ataseven, B. (2010). New directions for boundaryless and protean careers: What do human resources managers make differently? *Selçuk Üniversitesi İ.İ.B.F. Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14(20), 435-465.
- Preacher, K. J., & Hayes, A. F. (2008). *Assessing Mediation in Communication Research*. The sage sourcebook of advanced data analysis methods for communication research.
- Pringle, J. K. & Mallon, M. (2003). Challenges for the boundaryless career Odyssey. *International Journal of Human Resource Management*, 14(5), 839-853.
- Rahim, N.B. & Zainal, S.R.M. (2015). Embracing psychological well-being among professional engineers in Malaysia: The role of protean career orientation and career exploration. *International Journal of Economics and Management*, 9, 45-66.
- Rego, A., Sousa, F., Marques, C., & Pinae Cunha, M. (2012). Authentic leadership promoting employees' psychological capital and creativity. *Journal of Business Research*, 65, 429– 437.
- Roberts, S., Scherer, L., & Bowyer, C. (2011). Job stress and incivility: What role does psychological capital play? *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 18, 449-458.
- Rowe, K. P. (2013). *Psychological Capital and Employee Loyalty: The Mediating Role of Protean Career Orientation*.
- Şahin, F., ve Gürbüz, S. (2017). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemi* (3rd Ed.). Seçkin Yayıncılık.

- Schermelleh, K., Moosbrugger, H., & Müller, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *MPR-Online*, 8, 23-74.
- Schuettler, D. & Kiviniemi, M. T. (2006). The effect of positive and negative affect when considering chronic illness diagnoses. *Journal of Applied Social Psychology*, 36, 2599-2618.
- Seligman, M. E. P. (1998). *Learned Optimism*. Pocket Books.
- Simon, D., Kriston, L., Loh, A., Spies, C., Scheibler, F., Wills, C. & Harter, M. (2010). Confirmatory factor analysis and recommendations for improvement of the autonomy-preference-index (API). *Health Expectations*, 13(3), 234-243.
- Snyder, C. R., Sympson, S., Ybasco, F., Borders, T., Babyak, M., & Higgins, R. (1996). Development and validation of the state hope scale. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70, 321– 335.
- Sullivan, S. E., & Arthur, M. B. (2006). The evolution of the boundaryless career concept: Examining physical and psychological mobility. *Journal of Vocational Behavior*, 69(1), 19-29.
- Tabachnick, B.G. & Fidell, L.S. (2013). *Using Multivariate Statistics* (Sixth Ed.).
- Türkmen, M. (2011). *Ankara Özerk Spor Federasyonlarının İdare Birimlerinde Görev Yapan Personelin Sınırsız ve Çok Yönlü Kariyer Tutumlarının İncelenmesi*. Doktora Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Wenglert, L. & Rosen, A. S. (2000). Measuring optimism-pessimism from beliefs about future events. *Personality and Individual Differences*, 28(1), 717-728.

EXTENDED ABSTRACT

Aim of the research: This study, which examines the effects of physical education and sports teachers' positive perceptions on multifaceted unlimited career orientations, has 3 main objectives. The first aim is to reveal the predictive effect of teachers' positive perceptions on their versatile and unlimited career

orientations. The second aim is to reveal the effect of positive perception on career attitude and self-direction attitude, which is the sub-scale of multi-faceted career, on psychological mobility and organizational mobility, which is the sub-scale of unlimited career. The third aim is to investigate the mediating role of multifaceted career in the effect of positive perception on unlimited career.

Method: The universe of this research consists of physical education and sports teachers working in Karaman. The sample of the study consisted of 102 physical education and sports teachers working in the province of Karaman. Confirmatory factor analyzes of the scales used in the research were made with the AMOS23 package program and the fit indices were found to be compatible for the analysis in the research. Mediator variable analysis was performed with the SPSS-PROCESS23 package program.

In this research; mediating variable model was used as a model. Mediating variable is a variable that transfers the effect of independent variable to dependent variable. Mediating variable states the effects of independent variable over the definement effects of dependent variable (Sahin and Gurbuz, 2017). In the mediator variable model analysis used in the research, the contemporary approach method was utilized rather than the traditional approach method of Baron and Kenny (Preacher & Hayes, 2008).

Data collection tools necessary to achieve the research objectives are below respectively;

Positive Perception Scale is a scale consisting of 8 questions and 3 sub-dimensions developed by Icekson and Pines (2013) and adapted into Turkish by Akın and Kaya (2015). The Versatile Career Attitude Scale is a scale consisting of 15 questions and 2 sub-dimensions developed by Briscoe et al., (2006) and adapted into Turkish by Onay and Ataseven (2010). Boundless Career Scale is a scale consisting of 13 questions and 2 sub-dimensions developed by Briscoe et al. (2006) and adapted into Turkish by Onay and Ataseven (2010).

Findings: In the findings of the study, the effects of the dependent variables on the independent variable are presented in a table. According to this, three basic models were created. In Model 1, the effects of positive perception on multifaceted career are shown and it is seen that the effect of positive perception on multifaceted career is positive. ($\beta= 54.33$, $p<0.001$). In Model 2, the effect of positive perception and versatile career on unlimited career is shown, it is seen that the effect of positive perception and versatile career on unlimited career is not meaningful ($\beta=-.2181$, $p>0.001$), and the effect of multifaceted career on

unlimited career is positive and meaningful ($\beta=.3508$ $p<0.001$). In Model 3, the effect of positive perception and versatile career on unlimited career is shown. According to this, it is seen that the total effect of positive perception with multi-faceted career is not significant. ($\beta=-.0275$, $p>.8810$).

In another finding of the study, the relationship between positive perception and unlimited career sub-dimensions was examined. According to this, it is observed that positive perception attitude has a significant and positive effect on psychological mobility attitude, positive perception attitude has a significant and negative effect on organizational mobility attitude and lastly positive perception attitude has a significant and negative effect on organizational mobility attitude.

Discussion, Conclusion and Suggestions: When we look at the sub-components of positive psychological capital, we come across optimism and hope for the future (Luthans et al ., 2007). When it comes to optimism, it is a positive perspective that one will be successful by bridging the present and the future (Schneider , 2001). Multi-faceted career creates a career model guided by itself rather than by the institution, while unlimited career expresses an independent career by moving away from the traditional career model (Briscoe and Hall 2002; Arthur and Rousseau, 1996, p.6)

As a result of the research, it was seen that positive perception positively affects multi-faceted career and self-direction, which is its sub-scale, at the same time, it affects psychological mobility, which is the unlimited career sub-scale, positively and organizational mobility negatively. Another result of the research is that positive perception alone does not affect unlimited careers, but it affects unlimited careers through multi-faceted careers. These results, based on strong theoretical foundations and supported by empirical data, are important in terms of broadening the psychological factors affecting contemporary career theories.

The limitation of this research is that the research consists of a sample of physical education teachers affiliated to the Ministry of National Education in a city and its population is restricted. We recommend working with a larger sample group and comparing the results. It is necessary to consider that individuals with high well-being or multi-career beings are always proactive in managing their careers (Weng and McIerroy, 2010). For this reason, it is important for individuals working in the public sector to raise awareness about positive psychology for well-being, hope and optimism. It is thought that researchers will contribute to the field with in-depth studies on the effect of positive perception on careers, especially regarding the qualitative research model related to this subject.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.67764>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	18.01.2023	Submitted date
Kabul tarihi	21.03.2023	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.03.2023	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Kısa, M. (2023). Güvenlik Mürekkebi ile Basılan Tasarım Çalışmasının Baskı Sonuçlarının İncelenmesi. *Journal of History School*, 62, 310-328.

GÜVENLİK MÜREKKEBİ İLE BASILAN TASARIM ÇALIŞMASININ BASKI SONUÇLARININ İNCELENMESİ**Mustafa KISA¹****Öz**

Görsel iletişim ve tasarımda en önemli hedeflerinden birisi, yapılan tasarım çalışmalarının tüm üretim aşamalarını geçtikten sonra ürün ve hizmete dönüşmesi ve bu ürünün hedef kitle tarafından kabul görmesini sağlamaktır. Günümüzde neredeyse birçok ürün piyasalarda sahtecilikle karşı karşıya kalmaktadır. Sahte ürünler birçok yönden üreticiyi ve tüketiciyi etkilemektedir. Bu sahte ürünler, aslından daha ucuz olmasına rağmen kimi zaman ekonomik açıdan kimi zamanda sağlık açısından tüketiciyi etkilemektedir. Basılı evrak ve ürünlerin büyük bir çoğunluğu kâğıt ve naylonu hammaddelerden meydana gelmektedir. Kâğıt, bu ürün yelpazesi içinde birinci sırada bulunmaktadır. Kurumsal çalışmalar yapan bir tasarımcı, çalışmış olduğu görsel tasarımlarda yaptığı tasarımın ürüne dönüşmeden önce güvenliğini de düşünerek, bazen tasarımın bir parçası olacak şekilde bazen de çalışmanın içinde gizli kalacak şekilde tedbirler almalıdır. Bu tedbirler kimi zaman sadece tasarımcının vakıf olduğu görsel bilgidir. Kimi zamanda bu tedbirler görünmez mürekkeplerle yapılmış tasarımsal bir çalışmanın baskıya dönüşmesidir. Çalışmada görünmez mürekkeplerle yapılmış tasarımsal bir çalışmanın baskıya dönüşmesi ele alınmıştır. Sahteciliğe karşı önlem almak için güvenlik mürekkebiyle farklı marka kâğıtlar üzerine baskı yapılmış ve sonrasında UV ışık altında test edilmişlerdir. Test sonucunda farklı kâğıtlara yapılan baskı sonucunda kâğıtlar üzerinde oluşan güvenlik görüntüleri üç farklı marka kâğıtta UV ışığa tepki vermiş ve görüntü oluşmuştur. Bir tanesinde ise UV ışık altında tepki vermeyerek görüntünün oluşmadığı görülmüştür. Yapılan test sonucunda sahteciliğin önüne geçebilmek için tasarımcının çalışmasında, ürünü zihninde üç boyutlu olarak canlandırıp tasarımı gerçekleştirirken artık taşıyıcıların da vereceği tepkileri de dikkate alarak çözümler üretmeleri gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Güvenlik Mürekkebi, Sahtecilik, Kâğıt, Baskı

¹Dr. Öğretim Üyesi., Konya Teknik Üniversitesi Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu Görsel İşitsel Teknikler ve Medya Yapımcılığı Bölümü, mkisa@ktun.edu.tr, Orcid: 0000-0002-0035-5077

Examination of the Printing Results of the Design Study Printed With Security Ink

Abstract

One of the most important goals in visual communication and design is to transform the design studies into products and services after passing all the production stages and to ensure that this product is accepted by the target audience. Nowadays, almost many products are faced with counterfeiting on the markets. Counterfeit products affect the manufacturer and consumer in many ways. Although these fake products are cheaper than the original ones, they sometimes affect the consumer economically and sometimes in terms of health. The vast majority of printed documents and products consist of paper and nylon raw materials. A designer doing corporate studies should take precautions in visual designs, sometimes in a way that will be part of the design, sometimes by considering the safety of the design before it turns into a product. Sometimes the measures are visual, which only the designer knows. Sometimes these measures are the transformation of a design work made with invisible inks into a print. In the study, the transfer of the design made with invisible inks to paper was discussed. In order to take precautions against counterfeiting, they were printed on different brand papers with security ink and then tested under UV light. As a result of the printing on the papers, the security images formed on the papers reacted to UV light on three different brands of paper and the image was formed. In one of them, it was seen that the image did not form by not reacting under UV light. In order to prevent counterfeiting as a result of the test, the designer needs to create solutions by taking into account the reactions of the carriers in his/her work, while animating the product in three dimensions in his/her mind and realizing the design.

Keywords: Security Ink, Forgery, Paper, Printing

GİRİŞ

Görsel Tasarım çalışmalarının ürüne dönüşmesi ve bu ürünün doğru bir şekilde tüketicinin eline ulaşması tasarımcının ve imalatçının asli görevleri arasında bulunmaktadır. Tasarımların basılı ürüne dönüştüğü yerler basımevi işletmeleridir. Ürünün güvenliği sağlamak ve sahteciliğin önüne geçebilmek için üretimden pazarlamaya kadar birçok aşama bulunmaktadır. Bunların içinde en önemli aşama basımevinde ürünün basım aşamasıdır. Sahtecilikte basılı ürünler ilk sırayı almaktadır. Son on yılda bilgisayar ve baskı teknolojilerindeki gelişmeler, pasaport, sürücü belgesi ve kredi kartı gibi güvenli kimlik belgelerinin sahteciliğini önemli ölçüde kolaylaştırarak kimlik hırsızlığı riskini artırmıştır (Conron, 2019). Günümüzde neredeyse birçok ürün pazarda sahtecilikle karşı karşıya kalmaktadır. Sahte ürünler, üreticiyi ve tüketiciyi olumsuz yönde etkilemektedir. Bu ürünler, aslından daha ucuz olmasına rağmen kimi zaman ekonomi olarak kimi zamanda sağlık olarak tüketiciyi etkilemektedir.

Sahtecilikle uğraşan kişi veya kişiler ürettikleri ürünlerde üretim maliyetleri dışında hiçbir maliyetleri bulunmamaktadır. Pazarda maliyet olarak en çok yer tutan tanıtım ve reklam maliyetleridir. Markanın asıl sahipleri, sahteciler için bu çalışmaları da bedelsiz olarak yapmış olmaktadır. Üreticiler, ürünlerini tüketiciye sunumu esnasında % 95'lerin üstünde ambalajlı bir şekilde sunmaktadır. Üretilen ürünlerde ambalaj yok ise de üretilen ürünleri marka modeli ve etiketiyle ait oldukları firmaya dair işaretler bulunmaktadır. Firmalar sahteciliği önlemek için ürünler üzerinde ve basılı etiketlerde ya da ambalajlar üzerinde güvenlik önlemleri almak durumundadırlar. Tasarımın ürüne dönüştüğü çalışmalar sadece ticari çalışmalar değildir. Bunların dışında en önemli olanı ise ekonominin direği, bir ülkenin satın alma gücü olan sahip oldukları ulusal banknotları da içermektedir. Ayrıca bu alanda sadece para olmayıp para niteliğinde olan kıymetli evraklarda bulunmaktadır. Ticari olan ürünlerde, yapılan alışverişte kişi ve kurumlar kısmi olarak zarar görmekte iken kıymetli evraklarda tüm toplumsal yapı ve ülke zarar görmektedir. Uluslararası Kriminal Polis Teşkilatı (Interpol), kontrol edilmediği takdirde, sahte para dolaşımının ve kimlik belgelerinin hileli kullanımının sırasıyla "ulusal ekonomileri baltalayabileceğini" ve "bir bütün olarak toplum için büyük bir tehdit" oluşturabileceğini iddia etmektedir (Conron, 2019). Basılı evraklar ve ürünlerin büyük bir çoğunluğu kâğıt ve naylonsu hammaddelerden meydana gelmektedir. Kâğıt bu ürün yelpazesi içinde birinci sırada bulunmaktadır. Teknolojideki hızlı gelişim kâğıt materyalinin kolay ve gerçeğe çok yakın kopyalanabilmesine imkân sağlamakta, teknolojideki ilerlemenin sağladığı araç ve gereçler sayesinde sahtecilik ve tahrifat her geçen gün daha da yaygınlaşarak, her yıl binlerce kişi ve kuruluşun mağduriyetine neden olmaktadır (Ketizmen & Keskin, 2009). Basım sektöründe çeşitli tipte taşıyıcılar ve mürekkepler kullanılarak farklı baskı sistemleri ile ürün üretilmektedir. Mürekkep ve taşıyıcı üreticileri birbirlerinden bağımsız üretim yaparak ürünlerini basımevlerine göndermektedirler. Basılı ürün üretiminde yaşanan kalite sorunlarının nerede ise tamamına yakını taşıyıcı ile mürekkebin birbiri ile uyumsuzluğu ya da bu malzemelerin üretimindeki hatalara bağlı olarak yaşanmaktadır (Özer, 2010). Görüntünün kâğıda aktarılması esnasında güvenlik olarak tasarımcı tarafından çalışma içine yerleştirilen gizli görseller veya baskıda ayrıca bir renk olarak basılan güvenlik mürekkepleriyle basılan görseller bulunmaktadır. Çalışmada konun önemine binaen baskı alanında kullanılan hammaddeler kâğıt ve sahteciliğe karşı oluşturulmuş görsellerin aktarıldığı hammadde olarak güvenlik mürekkeplerinin incelemesi yapılmıştır. Çünkü basılı evrak ve ürünler tüketiciye ulaşmada %95'ler seviyesinde bulunmaktadır.

Günümüzde neredeyse birçok basılı evrak ve ürünlerde sahteciliğe karşı koruma sağlamak için güvenlik mürekkepleri kullanılmaktadır. Güvenlik mürekkepleri kullanıldığı taşıyıcısına göre farklı yapılarda bulunmaktadır. Bu taşıyıcılar kimi zaman kâğıt, kimi zaman bir plastik veya metal bir ambalaj olabilir. Buradaki temel amaç hem ürünün taklitlerinin önüne geçmek hem de hedef kitleyi bu tür sahteciliklerden ve taklitlerden korumaktır. İnsanlık görsel iletişimin gereği olarak iletişimin gerçekleşebilmesi için varoluşundan bu tarafa çeşitli iletişim araçları kullanmışlardır. Basım sektöründe kullanılan iki temel baskı altı malzemesi, çeşitli türdeki kâğıt/kartonlar ve mürekkeplerdir (Büyükpehlivan, Oktav, Özdemir, & Ural, 2022). Çalışmada güvenlik mürekkepleri ve kâğıtlar incelenmiş, yapıları ve çeşitleri hakkında genel bilgiler verilmiş ve tasarımdan ürüne giden aşamalardan olan görüntün kâğıda aktarılması aşaması ele alınmıştır. Çalışmada, tasarımdan ürüne giden aşamalardan olan görüntün kâğıda aktarılması aşaması ele alınmıştır. Hammadde olarak güvenlik mürekkebinin yanında taşıyıcı olarak sıkça tüketilen 1. Hamur 80 gram kâğıt üzerinde baskı sonuçları incelenmiştir.

Çalışmada Huber Group İnkredible Yellowish- Tranparent White Discent 50046501 marka ve renkte mürekkep markası, taşıyıcı olarakta A4 ebatta “96,68”-“96,17”-“96,79”-“96,05” opaklık değerlerine sahip 4 adet farklı markalarda kâğıtlar kullanılmıştır. Deneysel çalışma için Laboratuvarlarını kullandığımız firmanın talebi doğrultusunda üretici firmaların marka ve firma isimleri kullanılmamıştır. Firma ve marka isimleri yerine dört çeşit kâğıt için numaralandırma yoluna gidilmiş sırasıyla “1”, “2”, “3”, “4” nolu ürünler olarak isimlendirilmiştir. Çalışmanın tüm aşamalarında ürünlerden bahsedilirken verilen numaralar kullanılmıştır. Çalışma sektörde birçok mürekkep ve kâğıt üreticisi olmasına rağmen az sayıda hammadde ile sınırlı tutulmuştur. Buradaki amaç hangi ürünün ne derecede tepki verdiği değil her kâğıdın istenilen sonucu verip vermediğini ya da aynı görüntü netliğinin elde edilip edilemediğini göstermektir. Kâğıtların ışık geçirgenliği ve kalınlıklarına gerekli ölçümler yapılarak bakılmıştır. Yapılan kontrollerde gramajlar yaklaşık 80 gr/m2 olarak tespit edilmiştir.

GÜVENLİK MÜREKKEPLERİ

Önemli belgelerin ve paketlenmiş ürünlerin güvenliği marka sahipleri için bir zorunluluk haline gelmiştir. Uygun güvenlik önlemleri olmadığı durumda kâğıt ve kâğıt türevi ürünlerde marka imajı ve finansal kayıplar meydana gelecektir. Veri ve bilgilerin herhangi bir işletmenin veya kuruluşun başarısı için kritik öneme sahip olduğu ve sahtecilik veya hile nedeniyle rekabet avantajını

kaybetmenin çok önemli olabileceği bir çağda, güvenlik mürekkepleri genellikle ilk savunma uygulamasıdır. Güvenlik mürekkepleri teknolojisindeki ilerlemeler, kritik bilgilerin güvende kalmasını mal ve hizmetlerin bütünlüğünün her türlü iş ve kuruluş adına korunmasını sağlamaktadır. Güvenlik Mürekkepleri, kimyasal yapılarına gizlenmiş karmaşık yapılara sahiptir. Ürünlerin ve basılı belgelerin hileli çoğaltımını azaltmak veya ortadan kaldırmak için tasarlanmış bu alanda stratejik bir üründür. Bu mürekkep formları, önemli belgeleri korumak doğrulamak ve orijinalliklerini kontrol etmek için baskı endüstrisinde kullanılmak üzere ideal yapılardır. Güvenlik mürekkepleri baskısı yapılan belgelerin ve ürünlerin, tüketicilerin, sahtecilere ve dolandırıcılara karşı korunmasında hem açıktan hem de gizli olarak kullanılmaktadırlar. Ürünün ya da basılı belgenin güvenlik mürekkebi ile basılıp basılmadığını çıplak gözle ölçmeyi zorlaştıran yapısal olarak sahtecilik önleme özelliklerine sahiptirler. Bu mürekkepler, flekso, ofset, dijital ve gravür gibi en yaygın kullanılan baskı teknikleri kullanılarak basılmaktadırlar. Baskı sektöründe para, her türlü para karşılığı olan tahvil ve benzeri olan kıymetli kâğıt, çek, senet, ambalaj, piyango bileti vb, hediye ve etkinlik biletlerinin basımında güvenlik mürekkepleri kullanılmaktadır (Özer, 2010). Belgenin kimliğini doğrulamak ve iyi bir güvenlik sağlamak için iyi bir grafik tasarımı gerekmektedir. Bununla beraber tasarımın başarıya ulaşabilmesi, doğru güvenlik mürekkebi ve doğru kâğıdı seçmeye bağlıdır. Bu çalışma, kullanılan güvenlik mürekkebine göre kâğıt seçimin önemini göstermek için yapılmıştır.

Güvenlik mürekkebinin ne amaçla kullanıldığı çok önemlidir. Amaçlarına göre güvenlik mürekkepleri büyük ölçüde iki ana sınıfa ayrılır. Bunlar anında doğrulama mürekkepleri ve kurcalamaya karşı koruma mürekkepleridir.

-Doğrulama mürekkepleri, basılı belgelerin veya ürünlerin hileli bir şekilde değiştirmek ya da sahtesini üretmeyi engellemek,

-Kurcalamaya karşı koruma mürekkepleri ise belgenin kimliğini doğrulamak için kullanılmaktadır.

Gelişen teknoloji ile beraber bazı güvenlik mürekkepleri, iki kısım özelliği de bünyesinde barındıran yapıya sahip olmuşlardır. Baskılı belgelerin birçoğunda, tasarımcı tarafından geliştirilen güvenlik özelliklerinin yanı sıra her iki güvenlik mürekkebi türünün özelliklerini barındıran bu mürekkep türleri kullanılmaktadır. Bu tür mürekkepler, tanımı gereği herhangi bir renge sahip olmak zorunda değildir. Görünmez mürekkepler, tasarım gereği bir renge sahip olmadığından, güvenlik mürekkepleri yapılarında özel olarak tasarlanmış bir kamera, ışık veya tarayıcı ile reaksiyona giren taggantlar içermektedir. Taggantlar, orijinal ürünü taklitlerinden ayırt etmek amacıyla tanımlayıcı bilgiler sağlamak ve tescilli

Güvenlik Mürekkebi ile Basılan Tasarım Çalışmasının Baskı Sonuçlarının İncelenmesi

ürünlerin sahtelerini tespit etmek için kullanılmaktadır. Taggantlar, yalnızca belirli bir dalga boyunda bir UV veya kızılötesi ışık altında kullanılan uygun ekipmanlarla reaksiyona girecek şekilde geliştirilmiş tipik olarak mikroskopik kimyasal parçacıklardan oluşmaktadır. Görünmez bir mürekkepteki bileşenlerin tümü, çıplak gözle şeffaf, ancak belirli çalışma şartları altında görünür bir sıvı oluşturmak için geliştirilerek ve karıştırılmaktadır.

Güvenlik mürekkebi seçiminde ve kullanımında aşağıdaki maddelerin göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

- Taşıyıcı tabaka; Kâğıt ve türevleri. Mürekkebin ne tür bir malzemeye basılacağı ve yüzeyine nüfuz edip etmeyeceği,
- Baskısı gerçekleştirilen tasarımın hangi fiziksel şartlarda kullanılacağı ve ömür süresinin ürünle aynı olup olmadığı,
- Mürekkebin çıplak gözle görünürlüğü
- Ürün için uygulanmakta olan güvenlik seviyesi,
- Ürünün güvenlik mürekkebi baskısında hangi baskı teknolojisi kullanılacağı büyük önem arz etmektedir.

Sektörde birçok kimse güvenlik mürekkebini görünmez mürekkeple eşleştirmektedir. Yalnız başka özelliklere sahip güvenlik mürekkepleri de bulunmaktadır. Örnek olarak güvenlik mürekkebinin insan gözüyle görülebilen ve görülemeyen yapıda olanları da bulunmaktadır. UV ışık altında algılanamayan veya farklı bir renkte görülebilen ışığa duyarlı tipte olan türleri de vardır (Ataefard & Nourmohammadian, 2015). Mürekkebe konan renklendiriciler ve pigmentler, onu insan gözüyle görünür kılan maddelerdir. Bu renklendiricilerin ve pigmentlerin bileşimini kimyasal evrelerden geçirerek değiştirildiği takdirde insan gözüne görünmez hale getirilebilmektedir. Güvenlik ihtiyacının hassasiyetine göre kullanılan güvenlik mürekkepleri çeşitli dalga boyu ve tarama cihazları tarafından algılanabilir şekilde üretilmektedir. Daha yüksek düzeyde bir inceleme söz konusu olduğunda, mürekkepler yalnızca kullanım amacı için özelleştirilmiş bir ışık altında tepki vermektedir.

Kullanım Alanlarına Göre Güvenlik Mürekkebi Çeşitleri

Güvenlik mürekkeplerinin yapımında bir dizi unsur yer almaktadır. Bunlar arasında taşıyıcı tabaka (mürekkebin üzerine basılacağı malzeme), basılı öğelerin kaç kez kullanılacağı, söz konusu mürekkebin sahip olması gereken görünür özelliklerin türü, kullanılacak algılama mekanizması, gerekli güvenlik seviyesi ve yapılacak baskı türü bulunmaktadır.

Güvenlik mürekkepleri çok uzun zamandır var olsa da, dijital baskı teknolojisinin gelişmesi buna yepyeni bir boyut kazandırmıştır. Bu gelişmeler üretim yeteneklerine katkıda bulunurken, üreticiler açısından dolandırıcılık ve sahteciliğe karşı daha iyi korunabilme ve tüketiciler üzerinde orijinallik ve kalite açısından olumlu etkiler oluşturmuştur.

Taşıyıcısına göre güvenlik mürekkebi çeşitleri

-Görünmez Mürekkep

-Biyometrik Mürekkep

-Termokromik Mürekkep

-Floresan Mürekkep

-Manyetik Mürekkep

-Optik olarak değişken

-Kızılötesi Mürekkep

-Metamerik Mürekkep

-Silinebilir Mürekkep olmak üzere taşıyıcısına göre güvenlik mürekkepleri oluşmaktadır (Muthamma, Sunil, & Shetty, 2020).

Görünmez UV Mürekkep

En yaygın kullanılan mürekkeplerden biri olup görünmez, şeffaf, beyaz veya renksizdir. Basılı ürün, UV ışık kaynağının altına yerleştirildiğinde ortaya çıkmaktadır. Mürekkep normal gün ışığında veya aydınlatma şartlarında gözle görülemez. Baskı bir UV lambasının altına yerleştirildiğinde mürekkep parlamaktadır. Ağırlıklı olarak değerli kâğıt baskılarında ve belge güvenliğinin sağlanmasında kullanılmaktadır. Nispeten diğer güvenlik mürekkeplerine göre ucuzdur ve birçok rengi bulunmaktadır.

Biyometrik Mürekkep

Bu tür mürekkeplerin içinde, solvent bazlı, makinelerin yardımıyla okunabilen kodlanmış Taggantlar vardır. Taggantlar, hem ürünlerin hem de belgelerin doğrulanmasını sağlamaktadır. Biyometrik Mürekkepler aslında ürünlerin orijinalliğini doğrulamak kullanılmaktadır. Doğrulama için optik sistemler gerektirmektedir.

Termokromik Mürekkep

Bunlar, belirli sıcaklıklarda görünür olmaları ve diğer sıcaklıklarda görünmez olmaları nedeniyle termokromik mürekkep denilmiştir. Kendilerine uygulanan sıcaklık değişikliklerine göre tepki veren mürekkeplerdir. Daha yüksek ya da düşük bir sıcaklığın uygulanması, mürekkebin kaybolmasına neden olmaktadır. Farklı mürekkeplerin farklı sıcaklık hassasiyetleri vardır. Tipik olarak, bunlar 15 derece, 31 derece ve 45 derece olabilmektedir.

Floresan Mürekkep

Bu mürekkep, UV mürekkebe benzemektedir. Taşıyıcı yüzeyde herhangi bir değişiklik meydana gelmedikçe UV lambasının altında parlama yapılmayıp görüntü vermeyecektir. Belgenin üzerinde değişiklik yapmaya ve değiştirilmeye karşı koruma sağlamak için geliştirilmiş bir mürekkep türüdür.

Manyetik Mürekkep

Bu mürekkep türü, basılı ürün üzerinde bulunan sayıların makine tarafından okunmasını sağlayan, küçük demir oksit manyetik pulları içermektedir. Manyetik mürekkepler büyük ölçüde serileştirme ve numaralandırma için kullanılmaktadır. Çeklerin basımında, bir çek yaprağının en altındaki MICR numaralandırma parçası şeklinde yaygın bir kullanım görmektedir.

Optik Olarak Değişken Mürekkep

OVI olarak da bilinen bu mürekkebin özelliği, kendine özgü bir optik özelliğe sahip olan çok küçük metalik film pulları içermesidir. Farklı açılardan bakıldığında mürekkebin rengi buna göre değişir. Bu mürekkebin diğerlerine göre pahalı olması nedeniyle, genellikle banknotlarda veya doğrudan parasal karşılığı olan değerli kâğıtlarda tercih edilmektedir.

Kızılötesi Mürekkep

Bunlar hem okunabilir hem de kaybolan bir yapıya sahip mürekkeplerdir. Her iki mürekkep türü de yazdırıldıktan sonra aynı görünecektir, ancak bir tür kızılötesi ışık altında okunabilirken, diğer tür görünmez hale gelecektir. Her iki mürekkeple basılmış bir barkot için tüm içerik kızılötesi ışık altında görüneceği için iyi bir güvenlik özelliği oluşturmaktadır. Kızılötesi olmayan Mürekkeple oluşturulmuş söz konusu barkodun sahte yapısını ortaya çıkaracaktı. Çünkü yalnızca kızılötesi mürekkeple basılmış barkotlar kızılötesi ışık altında görülebilmektedir.

Metamerik Mürekkepler

Ortaya çıkan ışığın farklı aydınlatma şartlarında farklı görünmesini sağlamak için iki rengin birleştirilmesine metamerizm denir. Metamerik Mürekkepler, normal

ışık şartlarında neredeyse ayırt edilemeyen benzer renkte iki mürekkepten oluşmaktadır. Bununla birlikte, baskının üzerine bir filtre yerleştirildiğinde, mürekkeplerden birisi kaybolurken diğeri daha koyu görünmektedir. Metamerik mürekkepler ambalajlarda veya belgelerde kullanılmaktadır.

Silinebilir Mürekkep

Silinebilir mürekkep genellikle belirli belgelerin arka planında görülür ve birisi sadece ovalanarak bilgileri silmeye çalışıldığında devreye girer. Bunlar, denetimleri ve sertifikaları korumada faydalı mürekkeplerdir. Silinebilir Mürekkepler kuru ve nemlendirme sistemine sahip ofset baskı için en uygun olan yapıyı oluşturmaktadır.

YÖNTEM

Çalışmamızda baskı mürekkebi olarak Huber Group marka İnkredible Yellowish-Tranparent White Discent renk ve 50046501 seri numaralı Güvenlik mürekkebi kullanılmıştır. Çalışmada dört ayrı firmanın opaklık değerleri “96,68”-“96,17”-“96,79”-“96,05” aralıklarında olan 80 gram 1. Hamur A4 ebadında kağıtlar kullanılmıştır. Ofset baskı makinesinde güvenlik mürekkebi ile dört ayrı firmanın, 80 gram 1. Hamur A4 ebad kâğıtları üzerine baskı yapılarak transfer gerçekleştirilmiştir. Baskısı yapılan kâğıtlar aynı anda sistemde baskı işlemine tabii oldukları için baskılar arasındaki oluşabilecek ton farkları da önlenmiştir. Baskı sonrasında kâğıtlar, mürekkep kurumadan önce ve kuruduktan sonra olmak üzere testleri gerçekleştirilmiştir. Yapılan deneysel baskı çalışmasının renk kontrollerinde günışığı yeterli gelmemektedir. Yüzeylerin ve malzemelerin baskı sonucunda oluşan renklerini güvenilir ve doğru bir şekilde değerlendirebilmek için normal gün ışığı sonuç vermemektedir. Gün boyunca spektral konfigürasyon ve bununla birlikte elde edilen görselin izlenimi sürekli olarak değişmektedir. Baskısı gerçekleştirilecek ideal taşıyıcıların (kâğıtların) seçimi için baskı sonrası görsel olarak incelenmesi ve görsel renk analizi değerlendirmesi önem arz etmektedir.

KÂĞIDIN YAPISI

Günümüzde odun hamurundan veya bitki lifinden oluşan kâğıt, esas olarak yazılı ve görsel iletişim için kullanılmaktadır. Kâğıdı ipeğe alternatif yazı malzemesi olarak 2. yüzyılda Çin'de ortaya çıktığına inanılmaktadır. Selülozik liflerden ve diğer bitki materyallerinden yapılır. Selüloz ve kağıt, odun liflerinden, geri kazanılmış kağıtlardan ve tahıl samanları gibi bitki liflerinden elde edilen odun liflerinden yapılmaktadır (Hiziroglu, 2016). Ancak bazı kâğıtlarda paçavra, keten, pamuk linterleri ve küspe (şeker kamışı) artıkları da kullanılır. Kâğıt

imalatında kullanılan diğer malzemeler arasında ağartıcılar ve boyalar, kireç, ağaç tutkalı, kil veya titanyum oksit gibi dolgu maddeleri, sakız ve nişasta gibi haşıl maddeleri kullanılmaktadır.

Kâğıt üretim sürecindeki ilk adım, odun yongasından kâğıt hamuru üretmektir. İnce, güçlü ve elastik liflere sahip ladin ve çam gibi yumuşak ağaçlar, en yaygın kullanılan türlerdir (Hiziroglu, 2016). Çünkü bu türlerin hamurlarındaki selüloz lifleri daha uzundur ve dolayısıyla daha güçlü kâğıt yaparlar (Pulp (paper), 2023). Selüloz ve kağıda özel nitelikler kazandırmak için yardımcı sentetik malzemeler kullanılmaktadır. Selüloz yani kâğıt hamuru, kimyasal ve mekanik yöntemler kullanılarak iki şekilde üretilir. Hamurlaştırma sürecini başlatmak için kütüklerin kabukları soyulur. Kabuğu soyulmuş kütükler daha sonra büyük mekanizmalarla güç uygulanarak önce lif denilen küçük parçalara ayrılır. Bu işlem lignin adı verilen kimyasalı parçalayarak hamura dönüştür. Kâğıt hamuru, kâğıdın daha kalın, daha az rafine edilmiş halini oluşturmaktadır.

Kağıt hamuru, ayran kıvamına getirilerek bir kâğıt yapma makinesine pompalanır. Ana havuz adı verilen ilk bölümden başlayarak, ayran kıvamında olan odun hamuru sıvısı, sonsuz elek diye nitelendirilen hareketli bir tel örgü üzerine yatay bir ağızdan fıskırtılır. Burada lifler elek üzerinde yayılmaya başlar ve ince bir tabaka şeklini alır, böylece kâğıt ilk yapısal şeklini almaya başlar. Eleğin sahip olduğu dönüş hareketinin hızı oluşan kağıdın gramajını ve kalınlığını belirlemektedir. Eleğin süzgeç şeklinde olmasından dolayı sıvı kısım kağıdı oluşturan asıl tabakadan süzülerek ayrılır. Daha sonra, elek üzerinde sıvılarından süzülerek oluşan kâğıt katmanı, yüz santigrat derecenin üzerinde buharla ısıtılmış metal silindir gruplarının aralarından geçerek kurutulurlar. Sonraki aşmada kâğıt Kaplama/Perdahlama işlemine tabi tutulur. Kaplama, baskı kalitesi, renk, pürüzsüzlük, opaklık gibi yüzey özelliklerini geliştirmek için kâğıt yüzeyinin tamamlayıcı hammaddelerle işlenmesidir. Banttan çıkan ısıyla kurutulmuş kâğıt anlık soğutma işlemine tabi tutularak, bobin olarak istiflemesi yapılır. Bu işlemlerin sonrasında ise ihtiyaca göre tabakalama işlemi gerçekleştirilir.

Kağıtların Ayrıştırıcı Özellikleri

Baskı işlemi için kâğıdın beyazlığı oluşan renk ve görüntülerin net bir şekilde görülebilmesi için önemli bir kriterdir. Çünkü beyaz rengin yapısal özeliğinden dolayı tüm renkleri olduğu gibi yansıtılma özelliği vardır. Kağıttaki beyazlık değeri ne kadar yüksek olursa renklerin orjinaline uygun bir şekilde oluşup yansması da o kadar yüksek oranda olacaktır. Bu nedenle kâğıt hamuru, saf bir

beyazlık elde edebilmek için oksijenli ağartma teknikleri kullanılarak beyazlatılır.

Baskıda kullanılacak kâğıdın genel kalitesinin belirlenmesinde fiziksel özellikler çok önemlidir. Yeterince pürüzsüz bir yüzey, mürekkebin uygun şekilde aktarılması, baskıda kullanılan kâğıtlar için temel bir gerekliliktir. Kâğıdın yüzey pürüzsüzlüğü, opaklık, parlaklık ve beyazlık genel baskı kalitesini etkileyen üç fiziksel özelliktir, basılabilirlik ile kaliteyi doğrudan etkilemektedir. Ayrıca, kâğıdın yüzey kalitesi ve dokusu baskı uygulamaları için çok önemlidir.

Opaklık

Opaklık, kâğıdın önemli bir optik özelliğidir. Kâğıdın opaklığı, bir kâğıt tabakasının ışık geçirgenliği yüzdesidir. Tabakadan geçen ışık miktarı arttıkça opaklık düşmektedir. Opaklık tabakadan geçmeyen görünür ışığın yüzdesi anlamına gelmektedir. Opaklık, kâğıdın sayfanın arkasındaki bir rengi veya nesneyi gizleme veya maskeleye yeteneğidir. Basılı kâğıttaki yüksek opaklık, arka taraftaki baskı görüntülerinin ön taraftan görünmesi engellemektedir (Morsy, Sherbiny, Samir, & Fouad , 2016).

Parlaklık

Parlaklık, kâğıt yüzeyine 75° açı ile gelen ışığın tekrar kâğıt yüzeyinden 75° açıyla yansıtıldığı ölçülen ışık miktarıdır. Parlaklık, yüzeye gelen ışığın yüzey tarafından kısmen sönmüldükten sonra %0-%100 aralığında yansıtma miktarıdır. Sayısal oran ne kadar yüksek olursa, bir kâğıt tabakasının parlaklığının o kadar yüksek olduğunu ifade eder. Parlaklık, kâğıt yüzeyine basılı bir görüntünün kalitesinin derecelendirilmesinde büyük öneme sahiptir. Ancak mat veya ipek dokulu kâğıtlar, basılı yüzeyde yüksek bir parlaklık oluşturarak resimlerle yazılar arasındaki kontrastı artırabilirler (Özdemir, 2021).

Beyazlık

Kâğıdın en çok karıştırılan kavramlardan Beyazlık (Whiteness) ve Parlaklık (Brightness) terimleridir. Beyazlık, bir kâğıdın ışığın bütün renklerini eşit şekilde yansıtabilme becerisi olarak tanımlanabilir. Kâğıdın görünür spektrum boyunca yer alan bütün dalga boylarındaki ışığı dağınık şekilde yansıtma derecesidir. Bir kâğıt tam beyaz ise, yüksek bir yansıtma derecesine sahip olacak ve bir ışık dalga boyunu diğerinden fazla sönmülemeyecektir (Özdemir, 2021).

Test Aşaması

Çalışmanın deney aşaması Konya Kâğıt Sanayi ve Ticaret A.Ş laboratuvarında standartlara uygun, gerekli kalibrasyon ve kontrolleri yapılmış güvenilir renk değerlendirmesi yapan “Just Normlicht Basic Renkli görüntüleme cihazı” ile

Güvenlik Mürekkebi ile Basılan Tasarım Çalışmasının Baskı Sonuçlarının İncelenmesi

gerçekleştirilmiştir. Renkli Görüntüleme cihazında, dört standart aydınlatıcı D65, A, TL84, UV ışıkları bulunmaktadır. Her türlü baskı sonucu ve taşıyıcıların renk kontrollerinde kullanım için uygundur. Dört standart aydınlatıcı (D65, A, TL84, UV) ışıkları ortalama gün ışığı (6500K, D65 CIE), Akkor/ev aydınlatması (2700K, A), Mağaza aydınlatması (4100K, TL84/CWF), Floresan maddeleri tespit etmek için UV aydınlatmalarını gerçekleştirebilmektedir. Görüntüleme ve değerlendirme cihazları, renk yanlışlığından kaynaklanan ürün kalitesi değerlendirmekle beraber sahtecilik ve kurcalamaya karşı tedbir alınmasını sağlamaktadır.

Şekil 1. Just Normlicht Basic Renkli Görüntüleme cihazı

Kâğıtların üzerine, tasarımcı tarafından hazırlanan çalışmanın transferini gerçekleştirmek için büro tipi Gestetner marka ofset baskı makinesi kullanılmıştır. Baskı sonrasında gerekli kontrollerin yapılması içinde Just Normlicht Basic marka renkli ışık kaynağı kontrol ünitesi kullanılmıştır. Baskıda kağıt asansörüne numaralandırılmış kağıtlar ardı ardına baskıya girecek şekilde yerleştirilmiştir. Baskı makinesinde mürekkebin homojen bir şekilde aktarılmasını sağlamak için bir süre prova baskısı yapılmıştır. Baskı makinesinde tüm ayarlar stabil edildikten sonra normal baskıya geçilmiştir. Normal baskı esnasında arka arkaya yerleştirilmiş “1” “2” “3” ve “4” numarılı kâğıtların aralarında ton farkı olmayacak şekilde baskısı gerçekleştirilmiştir. Baskısı gerçekleştirilen “1” “2” “3” ve “4” numarılı kâğıtlar, renkli görüntüleme cihazında UV ışık altında görünebilirlik testi yapılmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Deneysel çalışmada elde edilen kâğıtların opaklık değerleri sayısal olarak bir birilerine çok yakın olmasına rağmen sonuçta UV ışık altında kâğıtların renkleri görsel olarak birbirinden farklı tonlara sahip olmuştur.

-“1” numaralı kâğıdın rengi diğer kâğıtlardan daha koyu bir ton almıştır.

-“2” numaralı kâğıt ise diğer kâğıtlardan farklı bir renge bürünmüş gri ton değerini almıştır.

-“3” numaralı kâğıt ise “1” ve “4” numaralı kâğıtlarla aynı renkte olup ton olarak diğerlerinden daha açık bir tona sahiptir.

-“4” numaralı kâğıt ise “1” numaralı kâğıttan açık tonda olup “3” numaralı kâğıttan daha koyu bir tona sahiptir. Kâğıtların sahip oldukları opaklık değerleri birbirine çok yakın olsa da yapımlarında kullanılan hammaddeleri ve katkı maddelerinin farklılık göstermesinden dolayı UV ışığa gösterdikleri tepkilerde farklı olmuştur.

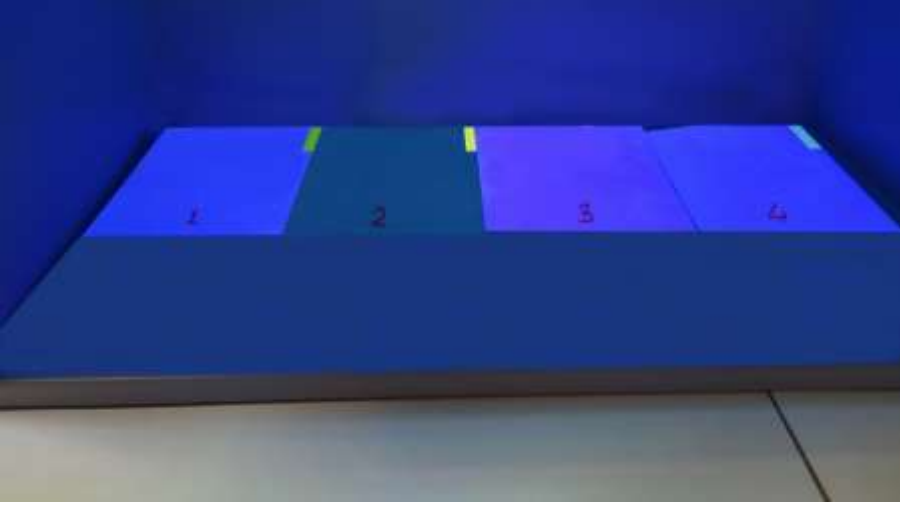
Kâğıt yüzeylerine ofset baskı ile yapılan güvenlik mürekkebi transferinden sonra kâğıtlar kurumadan ve kuruduktan sonra UV ışık altına alınmışlardır. Aşağıda güvenlik mürekkeplerinin UV ışık altında gösterdikleri tepkiler yorumlanmıştır

-“1” numaralı kâğıt üzerine diğer kâğıtlar üzerine güvenlik mürekkebi transferi ardı ardına baskıya girdikleri için aynı yoğunlukta gerçekleşmiştir. “1” numaralı kâğıtta UV ışık altında baskının gerçekleştiği bölgede görüntünün olduğu bölge ışığa tepki vererek altın sarısı bir renkte görünür olmuştur. Görüntünün olduğu bölgede renk ve ton diğer kâğıtlara göre kıyaslandığında “2” numaralı kâğıda göre daha açık bir sarı tona sahip, “4” numaralı kâğıttan ise daha koyu bir sarı tona sahiptir.

-“2” numaralı kâğıtta zemin rengi sahip olunan renk gri bir tona sahiptir. Yapılan baskı sonucunda UV ışık altında elde edilen renk parlak altın sarısı olup ton olarak “1” ve “4” numaralı kâğıtlardan ton olarak daha koyu bir tona sahiptir. Kâğıdın ışık altında gri bir tonda olması renk tonun diğerlerinde daha koyu olmasına sebep olduğu düşünülebilir.

-“3” numaralı kâğıt ise yüzeyinde diğer kâğıtlarla aynı yoğunlukta mürekkep transfer edilmesine rağmen görüntü olan bölge UV ışık altında tepki vermemiş görüntü oluşmamıştır. “3” numaralı kâğıdın yüzeyinin UV ışık altında sahip olduğu renk “1” ve “4” numaralı kâğıtlara benzemesine rağmen UV ışık altında aynı tepkiyi vermemiştir.

-“4” numaralı kâğıt UV ışık altında tepki vermiş görüntü olan bölge diğer kâğıtlara göre daha açık bir tonda altın sarısı bir renk oluşmuştur.

Şekil 2. Just Normlicht Basic renkli görüntüleme cihazı ile test sonucu

Just Normlicht Basic Renkli Görüntüleme cihazı ile yapılan test esnasında bulgular görsel olarak elde edilmiştir. Cihaz test esnasında herhangi bir optik özelliği olmadığı için sayısal bir değer vermemektedir. Yapılan testte sonuçlar görsel olarak elde edildikten sonra analiz edilmektedir

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Görsel Tasarım çalışmalarının ürüne dönüşmesi ve bu ürünün doğru bir şekilde tüketicinin eline ulaşması tasarımcının ve imalatçının asli görevleri arasında bulunmaktadır. Ürünün güvenliği sağlamak ve sahteciliğin önüne geçebilmek için üretimden pazarlamaya kadar birçok aşama bulunmaktadır. Bunların içinde en önemli aşama basımevinde ürünün basım aşamasıdır. Basımevinde gerçekleştirilen baskı sonucunda test ürünleri olarak A4 kâğıtlara güvenlik mürekkebi ile görüntü transferi gerçekleştirilmiştir. Basılı ürünlerin Konya Kâğıt Sanayi ve Ticaret A.Ş laboratuvarlarında görüntü kontrolleri yapılmıştır. Baskısı yapılan kâğıtların üzerinde dikkatli bakılmadıkça görüntünün olduğu bölge görünmemektedir. Test aşamasında UV ışık kaynağı kullanılmıştır. Kâğıtlar Just Normlicht Basic Renkli Görüntüleme cihazında UV ışık altında test edilmiştir. Elde edilen görüntülerde görüldüğü gibi dört ayrı kâğıtta farklı sonuçlar çıkmıştır.

“1” numaralı kâğıdın rengi diğer kâğıtlardan daha koyu bir ton almıştır.

“2” numaralı kâğıt ise diğer kâğıtlardan farklı bir renge bürünmüş gri ton değerini almıştır.

“3” numaralı kâğıt ise “1” ve “4” numaralı kâğıtlarla aynı renkte olup ton olarak diğerlerinden daha açık bir tona sahiptir.

“4” numaralı kâğıt ise “1” numaralı kâğıttan açık tonda olup “3” numaralı kâğıttan daha koyu bir tona sahiptir. Kâğıtların sahip oldukları opaklık değerleri birbirlerine çok yakın olsa da yapımlarında kullanılan hammaddeleri ve katkı maddelerinin farklılık göstermesinden dolayı UV ışığa gösterdikleri tepkilerde farklı olmuştur. Kâğıtların opaklık değerleri birbirlerine çok yakın olmalarına rağmen kâğıt yüzeylerinin UV ışık altında aldıkları renk ve ton değerleri hissedilir bir şekilde farklı olmuştur. Yüzey renklerinin farklı yansımaları dahi basılı ürünlerde kullanılan kâğıtların çok sıkı bir incelemeden geçmesi gerektiğini göstermektedir.

Kâğıtların üçünde güvenlik mürekkebi UV ışık altında sonuç vermiş, görüntü elde edilmiş birinde ise görüntü alınmamıştır. Test aşamaları kâğıtlar baskıdan çıktıktan sonra kurumadan önce ve baskı kuruduktan sonrada gerçekleştirilmiş sonuç değişmemiştir.

Kâğıtların yapılarından dolayı UV ışığa verdiği tepkiler kâğıtların yapılarından dolayı olmakla birlikte verdiği tepkilerin neden ve niçinleri diğer ilgili bilimlerin çalışma alanlarına girmektedir. Görsel iletişim ve tasarım alanında ise kâğıtların verdiği tepkiler yapacağımız çalışmanın görüntüsünün oluşmasını ilgilendirmektedir. Tasarımcı ilk olarak çalışmasını zihninde üç boyutlu canlandırır. Zihninde gerçekleştirdiği tasarımı görsel olarak yazılımlar aracılığıyla ekrana aktarır. Devamında ise yapılan çalışma baskı ya da dijital yollarla kâğıt üzerine aktarımı gerçekleştirir. Tasarımcı tüm bu işlemleri yaparken işin başlangıcında oluşacak ürünü zihninde canlandırmış onu ürün olarak görmüştür. Yalnız güvenlik mürekkepleri kullanım alanlarına göre kâğıt üzerinde UV ışık ve diğer test ışık kaynaklarında hangi renk ışıkla tepki verecekleri önceden bilinmektedir. Renkler aynı olmasına rağmen aralarında ton farklılıkları olabilmektedir. Yalnız kâğıdın UV ışık altında ya da diğer test ışık kaynaklarında hiç tepki vermemesi beklenen bir durum değildir. Olabilecek bir baskı sonucunda kişisel kayıpların yanında toplumsal kayıpların olabileceği unutulmamalıdır. Her ne kadar hammadde işlenilmeden önce bedeli hammadde bedeli kadar olsa da bu tür mürekkeplerle işlenip ürün haline geldikten sonra kıymeti kat kat artmaktadır. Yapılacak bir hata sahteciliğin önünü açacak çok büyük kayıplara sebep olacaktır. Tasarımcının, kalite biriminin ve baskı

operatörünün birbirilerinden bağımsız olarak baskıda kullanılacak kâğıdın basılacak mürekkeple testini yaparak UV ışığa tepki verip vermediğini kontrol etmeleri gerekmektedir. Aksi takdirde önü alınamayacak zararlar yaşanacaktır. Alınan güvenlik tedbirlerine rağmen üretilen her kâğıdın sahteciliğe ve dolandırıcılığa karşı basılı ürün imalatında kullanılamayacağı kanaatine varılmıştır.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Ataeefard, M., & Nourmohammadian, F. (2015). Producing fluorescent digital printing ink: Investigating the effect of type and amount of coumarinderivative dyes on the quality of ink. *Journal of Luminescence*, (167), 254-260.
- Atılgan, M. (2006). Antik Çağın en önemli yazı malzemesi: Papirüs. *Bilgi Dünyası*, 293-312. <https://doi.org/10.15612/BD.2006.378>
- Büyükpehlivan, G. A., Oktav, M., Özdemir, L., & Ural, E. (2022). Baskı mürekkepleri temel terimlerinin tanımlanması. *Avrasya Terim Dergisi*, 1-6.
- Conron, S. (2019, June 18). Exponent engineering and scientific consulting. <https://www.exponent.com/knowledge/thought-leadership/2019/considerations-for-counterfeit-prevention-and-doc/?pageSize=NaN&pageNum=0&loadAllByPageSize=true>
- Hiziroglu, S. (2016). Basics of paper manufacturing. *Food Technology Fact Sheet*, 169/1-4. Erişim tarihi: 28.12.2022
- Ketizmen, A., & Keskin, H. (2009). Sahtecilik ve tahrifata karşı geliştirilmiş bir diplomanın tasarım ve teknolojik özellikleri. *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi* (24), 1-16.
- Morsy, F. A., Sherbiny, S., Samir, M., & Fouad, O. A. (2016). Application of Nanostructured titanium dioxide pigments in paper coating: a comparison between prepared and commercially available ones. *Journal of Coatings Technology and Research*, 307-316.
- Muthamma, K., Sunil, D., & Shetty, P. (2020). Luminophoric organic molecules for anticounterfeit printing ink applications: An up-to-date review. *Materials Today Chemistry* (18), 1-11.
- Özdemir, L. (2021). Kağıdın basılabilirlik terimlerinin anlamları ve kullanışları. *Avrasya Terim Dergisi*, 1-6.

Özer, E. H. (2010). *Ofset Baskı Mürekkeplerine Yapılan Fiziksel Testlerin Uygulamalı İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi.

Parşömen. <https://islamansiklopedisi.org.tr/parsomen>, Erişim tarihi: 07.12.2022.

Pulp paper. <https://en.wikipedia.org/wiki?curid=215844> Erişim tarihi: 10.11.2022

Yıldız, N. (2007). Parşömen. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 34, s. 176-177). TDV İslâm Ansiklopedisi

EXTENDED ABSTRACT

One of the most important goals in visual communication and design is to transform the design studies into products and services after passing all the production stages and to ensure that this product is accepted by the target audience. Nowadays, many products are faced with counterfeiting on the markets. Although these fake products are cheaper than the original ones, they sometimes affect the consumer economically and sometimes in terms of health. The vast majority of printed documents and products consist of paper and nylon raw materials. A designer doing corporate work should also take measures to consider the safety of the design he has made in the visual designs he has worked on before turning it into a product, sometimes to be a part of the design, and sometimes to remain hidden inside the work. These measures are sometimes just visual information that the designer is the foundation of. Sometimes these measures are the transformation of a design work made with invisible inks into a print. In the study, the transformation of a design work made with invisible inks into printing was discussed. In order to take precautions against counterfeiting, they were printed on different brand papers with security ink and then tested under UV light. As a result of the test, the security images formed on the papers as a result of printing on different papers reacted to UV light on three different brands of paper and an image was formed. In one of them, it was seen that the image did not form by not reacting under UV light. In order to prevent counterfeiting as a result of the test, the designer needs to create solutions by taking into account the reactions of the carriers in the work of the designer, while portraying the product in three dimensions in his mind and realizing the design.

The transformation of visual design studies into a product and the correct delivery of this product to the consumer are among the main tasks of the designer and the manufacturer. There are many stages from production to marketing in order to ensure the security of the product and to prevent counterfeiting. The most important stage among them is the printing stage of the product in the printing

house. As a result of the printing carried out in the printing house, image transfer was carried out with security ink to A4 papers as test products. The papers were tested under UV light on a Just Normlicht Basic Color Imaging device. As can be seen from the obtained images, different results were obtained on four separate papers.

The color of the paper with the number “1” has taken on a darker tone than other papers.

The paper numbered “2”, on the other hand, has taken the gray tone value, which is covered with a different color from other papers.

The paper numbered “3”, on the other hand, is the same color as the papers numbered “1” and “4” and has a lighter tone in tone than the others.

The paper numbered “4”, on the other hand, is lighter in tone than the paper numbered “1” and has a darker tone than the paper numbered “3”. Although the opacity values of the papers are very close to each other, their reactions to UV light have been different due to the differences in the raw materials and additives used in their production. Although the opacity values of the papers were very close to each other, the color and tone values of the paper surfaces under UV light were noticeably different. Even the different reflection of the surface colors shows that the papers used in printed products must undergo a very strict examination.

In three of the papers, the safety ink gave results under UV light, while an image was obtained in one of them, the image could not be taken. The test stages were carried out before the papers dried after they came out of printing and after the printing dried, the result did not change.

Although the reactions of papers to UV light due to their structure are due to the structures of papers, the why and wherefore of their reactions fall into the fields of study of other related sciences. The designer first portrays his work in three dimensions in his mind. He visually transfers the design he has realized in his mind to the screen through software. In the future, the work carried out is transferred to paper by printing or digital means. While performing all these operations, the designer has visualized the product that will be formed at the beginning of the work in his mind and saw it as a product. Only the safety inks are already known which color light they will react with in UV light and other test light sources on paper according to their usage areas. Although the colors are the same, there may be tonal differences between them decently. However, it is not expected that the paper will not react at all under UV light or other test light sources. It should not be forgotten that there may be social losses as well as

personal losses as a result of pressure that may occur. Although the price of the raw material is the same as the price of the raw material before it is processed, its value increases many times after it is processed with such inks and becomes a product. A mistake that will be made will cause huge losses that will pave the way for fraud. The designer, the quality unit and the printing operator are required to independently check whether the paper to be used in printing reacts to UV light by testing the ink to be printed. Otherwise, there will be losses that cannot be prevented. Despite the security measures taken, it has been concluded that not every paper produced can be used in the production of printed products against forgery and fraud.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.64374>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	31.08.2022	Submitted date
Kabul tarihi	29.12.2022	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.03.2023	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Batal, S. & Kapucu Yavuz, A. (2023). Kent Kültürü İnşası Bakımından Mekanın Ruhunu Yansıtmak: Atik Valide Sultan Külliyesi ve Tarihi. *Journal of History School*, 62, 329-352.

KENT KÜLTÜRÜ İNŞAASI BAKIMINDAN MEKÂNIN RUHUNU YANSITMAK: ATİK VALİDE SULTAN KÜLLİYESİ VE TARİHİ¹

Salih BATAL² & Ayşe KAPUCU YAVUZ³

Öz

Toplumsal birikimin geçmişten bugüne yansımada en önemli ve görünür unsurlardan biri mimari öğelerdir. Osmanlı döneminde pek çok mimari eser üretilmiş olması özellikle başkentlik yapmış İstanbul için ciddi bir zenginliktir. Dönemlerinin teknik ve kültürel yargılarını barındıran bu öğeler, dönün tecrübesinden istifade etmek için de bir girdi oluşturmaktadır. Osmanlı mimarisinin en önemli isimlerinden biri olan Mimar Sinan, yaşadığı yüzyıl içerisinde kıymetli eserler vermiştir. Bu eserler arasında külliyeler, günlük hayatın şekillenmesinde başat aktörlerden biridir. Bir ibadethaneden daha fazla amaca hizmet sunan külliyeler günümüzde de tarihi derinliği bakımından ilgi çekmektedir. İstanbul'da bulunan pek çok tarihi külliye arasında, Üsküdar ilçesindeki Atik Valide Sultan Külliyesi inşa üslubu ve teknik özellikleriyle ayrıcalıklı bulunmaktadır. Bu çalışma, Atik Valide Sultan Külliyesi'ni, tarihini ve İstanbul'un kent kültürü inşasına katkısının konu almaktadır. Geçmişten gelen mimari değerlerin korunması; kent kültürünün sonraki nesillere aktarılması bakımından önem taşımaktadır. Makale çalışması tarihsel inceleme metodu kullanılarak hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yerel Yönetimler, Kent Kültürü, Külliye, Atik Valide Sultan, Mimar Sinan.

¹ Makale yazımı yazar etki oranı: 1. Yazar: %50, 2. Yazar: %50.

² Doç. Dr., Yalova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, salihbatal@gmail.com, Orcid: 0000-0002-3822-7417

³ Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Küresel Şehirler ve İstanbul Araştırmaları Yüksek Lisans Programı. kapucu.a@gmail.com Orcid: 0000-0002-2765-4659

Reflecting the Spirit of the Space in the Construction of Urban Culture: Atik Valide Sultan Complex and its History

Abstract

Architectural elements are one of the most important and visible factors in the reflection of social accumulation from the past to the present. The fact that many architectural works were produced during the Ottoman Period is a serious wealth, especially for Istanbul, which was the capital city. These elements, which contain the technical and cultural attitudes of their periods, also constitute an input to benefit from the experience of yesterday. Mimar Sinan, one of the most important names of architecture, produced valuable works during the century he lived. Among these works, social complexes are one of the leading actors in shaping daily life. The complexes, which serve more than a place of worship, attract attention in terms of their historical depth still today. Among the many historical complexes in Istanbul, the Atik Valide Sultan Complex in the Üsküdar district is privileged with its construction style and technical features. This study focuses on the Atik Valide Sultan Complex, its history, and its contribution to the construction of Istanbul's urban culture. Preservation of architectural values from the past; is important in terms of transferring the urban culture to the next generations. The article study was prepared using the historical analysis method.

Keywords: Local Governments, Urban Culture, Social Complex, Atik Valide, Sultan, Mimar Sinan.

GİRİŞ

Şehirler canlıdır, değişir, müdahaleye maruz kalır ve başkalaşırlar. Fakat aynı kalabilen duvarlar, mekânlar şehrin henüz değişmediği dönemlere yolculuk etmemize yardım eder. Şehir geçmişten izler taşır, geleceğe mesaj iletir. Toplumların, şehirlerin geçmişiyle ilişki kurabilmesinde en önemli araç ise anıtsal yapılardır. Osmanlı döneminde özellikle 16. yy anıt eserlerin gelişimi açısından şanlı bir dönem olmuştur. Bu şenlenişin en önemli sebebi belki, Mimar Sinan'ın Osmanlı toplumuna bahşedilmiş bir deha olmasıdır. İstanbul'u da birbirinden değerli eserleri ile yüceltmış ve bugün yaşayan bir müze olmasında önemli imzası bulunan Mimar Sinan, kullandığı teknik ve estetik açısından Osmanlı Mimarisinde benzersiz bir üslup geliştirmiştir. Kuşkusuz eserleri arasında kendisine en çok kıymet atfedilenlerden biri; toplumun yaşamsal ihtiyaçlarına bir arada cevap verebilen kolektif ve bütüncül yapılar olarak inşa edilmiş külliyelelerdir.

Osmanlı Hanedanı Haseki Sultanlarından Nurbanu Sultan tarafından yaptırılan, 1570 yılında inşasına başlanan Valide-i Atik Camii, Mimar Sinan'ın son eseri olarak bilinmektedir. Osmanlı dönemindeki yıllarda, vakıf yönetimi niteliği ile

de örnek teşkil eden külliye; Anadolu Yakası'nın en büyük külliyesidir. Elbette şehirler dönüştüğü gibi yapıların yönetimi yahut kullanım biçimleri de değişebilir. Bir külliye olan, içerisinde camii, kervansaray (konaklama yeri), imarethane (hayır kurumu), darülhadis (hadis öğrenim yeri), darülkurra (Kur'an öğretilen yer), sıbyan mektebi (ilkokul), darüşşifa (hastane) gibi halkın ibadet, eğitim, konaklama, beslenme ve sosyal yardım ihtiyaçlarını karşılayan bütüncül bir yapı olma özelliği taşımıştır. Yıllar içerisinde bazı bölümleri yıpranmış, restore edilmiş, farklı amaçlar için kullanılmıştır. Tamamlanmasından bugüne 438 yıl geçen ve hala kullanılmaya devam eden yapı; konumu sayesinde ve Üsküdar'ın topoğrafik niteliği ölçüsünde, Anadolu Yakası'nın bu kadim ilçesinin görünümüne estetik bir biçim kazandırmaktadır.

Bu çalışmanın konusu, kent kültürü kavramı ve külliyelerin Osmanlı kent kültürüne yansması; bu bağlamda Atik Valide Külliyesi ve çevresine etkisine dair mekân okumasıdır. Çalışma, külliyenin yapılış öyküsü ile birlikte temel mimari özelliklerini, vakıf niteliklerini, zaman içinde değişen alanlarını ve oluşan farklı ihtiyaçları karşıladığı dönemleri içermektedir. Bulunduğu semte adını veren külliyenin çevresine etkisi, mahalle yapısının özellikleri, geçmişle bugün arasındaki değer nitelikleri bağlamında incelenmiştir. Özellikle Bimarhane ve Toptaşı Cezaevi yılları için elde edilen kaynaklar çerçevesinde hatıratlara yer verilerek mekân ile duygusal bağın güçlendiği bir değerlendirme yapılmıştır. Külliyenin geçirdiği restorasyon süreci, bugünkü durumu ve kullanılan bölümleri ile kullanım amaçları ele alınarak mekan üzerinden zaman içerisinde kendisine üflenen ruha değmeye çalışan, dönemler arası yolculuğa imkan verecek bir okuma yapılmasına gayret edilmiştir. Çalışma kapsamında külliye ziyaretleri gerçekleştirilerek bir fotoğraf arşivi oluşturulmuş, bugünkü durumu ve çevresi ile ilişkisi irdelenmiştir. Yazılı kaynaklar taranarak detaylı bilgi ve bulgulara erişilmesine ve külliye için yazılı bir kaynak oluşturulmasına özen gösterilmiştir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çalışma, incelendiği kapsam bakımından belirli bir kavramsal çerçeve üzerinde şekillenmiştir. Söz konusu kavramların ele alınarak metin öncesinde değerlendirilmesi, bahsi anlaşılır kılmak adına önem taşımaktadır. Mimari unsurlar içeren bir mekân okuması niteliği taşıyan bu yazının temelinde “kent kültürü”, “külliye” kompozisyonu ve birçok anıt eserde olduğu gibi Atik Valide Sultan Külliyesi'ne muhabbet beslememize vesile olan “mekânın ruhu” kavramları yer almaktadır.

1.1. Kent Kültürü

Kent kelimesi sözlükte; “*nüfusunun çoğu ticaret, sanayi, hizmet veya yönetimle uğraşan, genellikle tarımsal etkinliklerin olmadığı yerleşim alanı, şehir, site*” olarak belirtilmektedir. TDK Etimolojik köken olarak ise Arapça’daki “*medine*” sözcüğüne dayanmaktadır (etimolojiturkce.com).

Turgut Cansever ise şehri çalışmamızla daha ilişkili olacak biçimde şöyle tanımlamaktadır; “*şehir, toplumsal hayata, insanlar arasındaki ilişkilere biçim veren, sosyal mesafenin en aza indiği ve ilişkilerin en büyük yoğunluk kazandığı yerdir*” (Cansever, 2010, s. 17). Mumford da benzer şekilde birlikteliğe vurgu yapmaktadır; “*...kent henüz sabit bir yerleşim alanı olmadan önce bile, insanların belli dönemler bir araya geldikleri bir toplanma yeri olarak başlar hayatına: Mıknatıs, kaptan önce gelir; kent sakini olmayanları karşılıklı ilişkiye geçmeleri için kendine çekmesi ve manevi bir uyarıcı rol üstlenmesinde ticaretten aşağı kalmaması, kentin temel kriteri olma özelliğini korur*” demektedir (Mumford, 2007, s.21). Yaşamını şenlendirmek için; etkileşim insanın en çok ihtiyaç duyduğu şeylerin başında gelir. İnsanın hikâyesinin temelinde bir arada yaşama ihtiyacı vardır. Adam Smith’e göre birey kendine yeterli değildir, kimliğini diğerine onaylatma ihtiyacı içindedir. İşte bu ihtiyaç sosyal ve iktisadi yaşamı şekillendirmektedir. İnsan kendini onaylatmaya, merakını keşiflere dönüştürmeye, paylaşmaya, duygularını dışa aktarmaya, korku ve endişelerini bölüşerek azaltmaya ve güvende hissetmeye ihtiyaç duyar.

İnsanın yakın ilişkide olduğu çevresi ile ortak değerler gütmesi kaçınılmazdır. Her şeyden önce anlaşabilmek için ortak dil gerekir. Dil en önemli kültür öğelerinden birisidir. Yaşamındaki parçalara atfettiği tanımlar aklın ve kalbin hissettirdiği ile dile yansır. İnsanın ruhsal olarak tutunmaya ihtiyacı vardır ve bu tutunmayı inanç karşılar. İncanın insan üzerindeki etkisi, aidiyet hissettiği inanç biçiminin detayları ve çerçevesi, insan yaşamının da omurgasını çizer. Beraber hareket etmenin motivasyonu, dil ve din bağlamında harekete geçer. İnsandan insana bir hal geçişi vardır ve bu hal daha sonra da insandan topluma sirayet eder. Bir arada olmanın, kolektif yaşam biçiminin insanın mekânına ortak bir müdahalesi bulunmaktadır. Böylece kent insanın yapılı çevresini oluşturur.

İlk kez Voltaire’in zihnin oluşum ve gelişimini kastederek kullandığı kültür kelimesi, Fransızca’da yayılarak kazandığı yeni anlamlarla şekillenmiş; düşünme, üretme ve muhakeme yetimizin geliştirilmesini sağlayan malumat ve şuurumuzun bir bileşkesi şeklinde ifade edilmiştir (Güvenç, 1979, s. 97). Birçok anlamda daha kullanılan kültür kelimesinin kent ile ilişkisi; yine bir arada yaşamının bir sonucu olarak bireylerin zihinsel yönelim ve algılarının ortaya çıkardığı ortak zevk, tutum ve tavırları beslemesi anlamında çalışmaya konu

olmaktadır. Kentin ortaya çıkmasında temel unsur bu ortaklıktır. Yemek kültürü, giyim kültürü, özel günlere has uygulamalar, karşılaşılan olaylar karşısında takınılan tavır ortak kültürden doğar. Louis Wirth bu ortaklığı kentin eşitleştirici etkisine bağlar. “*Kent, türlü işlevlerini geliştirmek için değişik nitelikleri kendi bünyesine çekerek ve eşsizliğini perçinlemek için yarışmayı, sıradışılığı, yeniliği, verimliliği ve yaratıcılığı özendirerek oldukça farklılaştırılmış bir nüfusun ortaya çıkmasına neden olur; daha sonra da bu nüfusun üzerinde eşitleştirici bir etkide bulunur*” (Wirth, 2002). Kent insanın nüfuz etmesiyle meydana gelir. Beslenme ve hayatta kalma unsurları, ekonomi, sosyal yaşam ve yönetimin merkezi fonksiyonları bu nüfuzla ortaya çıkar ve kentin oluşmasına katkı sağlar. Kent kültürü öğrenilen bir süreçtir, tarihi ve süreklidir, bir kurallar sistemi ve ihtiyacı karşılayan bütünleştirici bir anlam taşır (Can, 2008, s. 337). Kent, uzun sürede gelişen kültürlerle şekillenir. Kentin değerini ortaya çıkaran şeyler, içinde yaşayan insanların arzu ve zihin yapısının da göstergeleridir. Kent yaşayan, deneyimlenen, geliştirilen ve yaşatılan bir olgudur. Toplumsal kültür bir medeniyet oluşturur ve bu medeniyet kent kültürünü şekillendirir. Nurettin Topçu kültürün milli karşılığını şöyle tarif eder; “... *bir milletin kültürü, onun bütün fertlerinin sahip olduğu, hadiseleri karşılayan duyuş şekilleriyle, bütün tarihi içinde meydana getirdiği değer hükümleridir. Bu değer hükümleri, ilim, felsefe, sanat ve din tarafından yaşatılmaktadır. İnsanı kâinatın merkezi yapan bütün meseleleri bunlar paylaşmışlardır ve her cemiyet, her millet bunları kendi ruh kabiliyetiyle, kendi iradesiyle yoğurmuş, birbirine kendi karakterini vermiştir*” (Topçu, 2020, s.20).

Toplumsal kültür bir arada yaşamanın ürettiği ortak anlayış ve davranışlar bütünüdür. Bu bağlamda kültür insanın kaygılarını, sevinçlerini, gerginlik ve coşkularını insan-toplum ilişkileri çerçevesinde mekânına yansıtmadır. Her toplumun kültürü derin farklılıklar gösterir. İslam şehri anlayışında kent kurgusunun “tevhid” inancıyla bağı doğrudandır. Osmanlı şehirlerinde de böyledir. Merkezde ibadethane yani camii/mescit yer alır ve ticaret de dünyanın faniliğini hatırlatırcasına buradan beslenerek etrafına yerleşir. Şehrin merkezinde yer alan bu örüntü, sosyal ve iktisadi kamusal merkezlerin varlığını ortaya koyar. Yerleşim mekânları da yine bu yapılar çevresinde gelişerek mahalle hayatını oluşturur. Şehrin kültürel biçimlenmesini ortaya çıkaracak olan mimari unsurlar da bu kültürü yansıtacak biçimde ortaya çıkar. Öyle ki sanatı da besleyen bu önemli tavır, nesilden nesle kültürel aktarımın önemli bir kaynağıdır. Gelecek nesillerin kültürel değişimlerini şekillendirecek olan çevre; ortak inanç sistemi temelleri üzerinde, ortak din, ahlak, varoluş ve bunu en iyi biçimde açığa çıkacak mimarlar eliyle şekillenmelidir (Cansever,1997, Can ve Doğan, 2019 içinde, s. 37). İslam ve Osmanlı şehirlerinde gelişen bu özel mimari, şehir kültürünü ortaya

çıkartırken spesifik, benzersiz ve kendine has anıtsal yapıların oluşmasını sağlar. Bu yapılar arasında, çevresindeki yaşam kültürünü de besleyen külliyeler öne çıkmaktadır.

1.2. Mekânın Ruhu

İnsan, kentin mukimi olarak; ona kendinden katan, onu anlamlandıran ve müdahalede bulunandır. Bu anlamda kentlinin bir mana arayışı içerisinde değer üretmesi gerekir. Kente yaptığı müdahaleyi anlamlandırmak, anıtsal hale getirmek ve iz bırakmak ister. Kentli, insani özellikleriyle iktisadi bir varlık olduğu kadar da soyut manada sınırsız bir varlıktır. Sonlu olduğunu bilir, anlamlandırdığı ile yeryüzünde kalmak ister. İz bırakır, ruhundan üfler. Buna yerin ruhu denebilir. Geçmişten günümüze gelen anıtsal yapılar yerin ve kendi zamanının ruhunu taşır. Mekânın ruhu, onun oluşturulduğu mimari etken üzerinden okunabilir ve ruhunun üflendiği zamanı yansıtır. Gözlemlenmesinde zihinsel, düşsel bir zaman yolculuğu deneyimi yaşatır. Mekânı seyrederken geçirdiği evreleri, yaşadığı değişimi ve farklı dönemleri bir arada görmeye olanak tanır. Böylece ruh taşıyan anıtsal yapılar, kentin simgesel yönünü oluşturur. Kentin kültürel sembollerini, dolayısıyla imajını oluşturur.

Bununla birlikte, insan hatıralarına tutkundur. Duyusal yönü baskındır. Yaşadıkları, sevinç ve acıları, deneyimleri kimliğini ortaya çıkaran bileşkelerdir. İnsan yaşarken bilinçle ya da farkında bile olmadan özel hissedilen anlar biriktirir. Bu hatıralar kimi zaman bir travma olarak hayata etki eder, kimi zaman bir ders çıkarılır, kimi zaman da narin ve neşeli bir esinti olarak gülümseten bir iz bırakır. Bu anların yaşandığı mekânlar hafızalarda hep aynı kalır, yıllar geçse de ne bir ağacın yeri değişir zihinde, ne bir taşın rengi. Mekânın hatıralara kattığı değer bu kalıcılıkta gizlidir. Mekân, o an'ın yaşandığı hissi kalıcı kılan bir imgeye dönüşür. Yıllar geçse de bazen aynı mekânda sevdiklerimizi göreğimiz uzansak dokunabileceğimiz hissini tadarız. Mimari etkenlerin ve inşası döneminin ruhu dışında bir de ziyaretçisinde bıraktığı izin ruhu vardır anıt mekânlarda. Örneğin yapıldığı dönemde Süleymaniye'de kuru fasulye anlamlı bir eylem değilken, içindeki mimari etkinin ona üflenen ruhun etkisini taşıırken, uzun yıllar sonra aynı mekâna böyle bir sembol eklenir. Gerçekleştirildiğinde, kendi döneminden gelen tüm izlerle birleşir ve anı olarak zihindeki yerini alır.

Mekân; insanın hayat yolculuğuna ve hayaline, kendi bahçesinden, sokağından, kapısından pay vererek etki eder. Bachelard (1996, s.144 ve 176), insanın en sıradan imgelere hayat vererek, ince ayrımları çoğaltma çabasında olduğunu, detay imgelerin insanın düş kurmasını sağlayan “yapay uyuşturucular” olabileceğini dile getirir. Kuşkusuz insan bazen sonsuz duvarlarda tek bir farklı taş, bazen bir kapı tokmağındaki detayı ya da bir motifi simgesel kılarak anıları

için bir bağlantı yolu oluşturur. Zaman ve mekân, bu simgeyle insana uzanır. Detaylar kadar büyüklük de mekâna ruh katan bir diğer araçtır Bachelard'a göre: "*Büyükliğin hayranlıkla izlenmesi de öylesine özel bir tutumu, öylesine özel bir ruh halini belirler ki, düş kurma, düşçüyü yakınındaki dışına çeker, onu sonsuzluğun göstergesini taşıyan bir dünyanın önüne koyar*" (Bachelard, 1996, s.198). Atik Valide Sultan Külliyesi, ihtişamıyla büyüklüğün düşe hizmetine, ince işçiliği ile detayların hayaller için ürettiği imgelere, haziresi ve çınarı ile yaşanmışlığın bıraktığı izlere kadar, her anlamda örnek gösterilebilecek bir zaman yolcuğu mekânıdır.

1.3. Külliye

Külliye, Osmanlı şehirlerinde mahalle yaşamını camii merkezli sosyal yapı elemanları ile bir arada tutan ve sosyal yaşamın, eğitimin hatta ticaretin dini mabet çevresinde gelişmesi ile fani dünya ile baki dünya arasında ruhsal ilişki kurulmasına olanak tanıyan yapılardır. Külliyelerde camii çevresinde sosyal olguları güçlendiren imaret, darüşşifa, darülkurra, medrese, kervansaray ve hamam gibi unsurlar bulunmaktadır. Külliyelerde hangi hizmetlere yer verileceği bağlı bulunduğu ya da külliye için kurulmuş olan vakıf tarafından belirlendiğinden, içerisinde yer alan mimari unsurlar ve kapsayacağı alan, kullanılacak arazi ve yeri de vakfın bütçesine göre değişkenlik göstermektedir (Yılmaz, 2001).

Külliye, sözlük anlamı olarak "*Bir caminin çevresinde, cami ile birlikte kurulmuş medrese, imaret, sebil, kitaplık, hastane vb. yapıların bütünü*" olarak ifade edilmiştir (TDK). Müslümanların ibadet amacı ile toplandıkları yer olan cami, İslam'da sosyalleşmenin en önemli noktasıdır. Cami kelimesinin cemaat (topluluk), cemi (bütün), icma (toplama) hatta cuma gibi kelimelerle ilişkisi düşünüldüğünde camilerin bir araya gelmenin, birlikte istişare ve fikir üretmenin, sosyalleşmenin merkezinde yer aldığı anlaşılmaktadır. Yani yalnızca namaz kıyıp çıkmak, ibadet etmek değil, şehir yaşamına ahenk katan bir birlikteliğin de sembolüdür. "*İslam mimarlık tarihinde cami, değişik işlevlerle birlikte kavramlaşmış, peygamberin evi olan ilk camiden bu yana birçok işlevi bünyesinde barındırmıştır. Osmanlı mimarları, İslam dünyasının hiçbir ülkesinde olmayan bir kapsamda hemen hemen bütün sosyal işlevleri yan yana getirdikleri ve onları cami çevresindeki farklı yapılara yerleştirdikleri halde, kavram olarak cami, bu işlevleri doğal olarak içeren bir genel ibadet ve kamu yapısı olarak kabul edilmiştir*" (Kuban, 1998, s. 85).

Külliyelerde cami çevresine inşa edilen sosyal yapılar, Osmanlı'da sosyal yaşamın inanç çevresinde şekillendiğine, beşeri ilişkiler kadar sosyal yardımlaşma ve ortak ünsiyet ile hareket edebilme potansiyelinin gelişmişliğine

de bir göstergedir. Külliyyelerin çevresinde yolcuların konaklayabileceği kervansaraylar, eğitim ihtiyaçlarının karşılandığı medrese ve sıbyan mektepleri, hastalara bakım yapıp ilaç dağıtılan darüşşifalar, yoksul ve öğrenciler için aşevleri inşa edilerek sosyal yaşamın kümeleştiği bütüncül bir merkez meydana getirilmiştir. Sosyal yapıların tüm kümesine “imaret” denildiği örnekler görülmekle birlikte, imaret etkilemesinin imar etmek bayındırlaştırmak anlamına atıfla aslında mahalle yaşamının şenlendirildiği alan olarak kurgulandığı fakat zamanla külliyyenin sosyal yardım amaçlı tüm alanları için var olan isimler yerine genel bir ifade ile imaret denilmeye başlandığı mümkün görünmektedir. Külliyyelerde yer alan darüzziyafe bölümlerini ifade ederken de halk imaret kelimesini kullanmaya başlamıştır (Kuban, 1998). Külliyyeler vakıflar tarafından yönetildikleri için bu vakıflara gelir sağlamak amacı ile de hamamlar vb. unsurlar eklenmiş külliye için gereken giderlerin karşılanmasına destek olması amaçlanmıştır. Aynı zamanda külliyyelerin çevresinde oluşan dükkân ve çarşılar, söz konusu sosyalleşme ortamının etkisi ile ekonomik yaşamı canlandırmış, hareketliliğin etkisi ile bir şehir merkezi/semt merkezi konumunun oluşmasına da olanak tanımıştır. Külliyyelerin çevresinde bu yapıların dışında, mezarların yer aldığı bir hazire ve türbeler de bulunmaktadır. Böylece denilebilir ki, fani ve baki hayat külliyyelerde bütünleşmiştir.

2. ATİK VALİDE SULTAN KÜLLİYESİ

Atik Valide Sultan Külliyesi; 16. yy’ın İstanbul’unu muhteşem kılan değerlerden biri olan Mimar Sinan’ın, ömrünün son demlerinde ustalık dehasını sergilediği ve kendine hayran bıraktığı Üsküdar’ın yokuşlu tepelerine zarifçe yerleştirilmiş güzide bir eserdir. Sinan’ın son eseri olarak bilinen külliye; merkezine camiye alarak çevresinde medrese, tekke, darülkurra, darülhadis, darüşşifa, kervansaray, sıbyan mektebi, darüzziyafe (aşevi) ve tabhane’den (düşkünler için dinlenme yeri) oluşmaktadır. Pek çok yapıyı külliye, sosyal ihtiyaçlara bütüncül olarak cevap verebilecek nitelikte planlanmıştır. Ayrıca kuzeybatı köşesinde bir hamam bulunmaktadır. Bu yapılardan bir kısmı bağımsız binalar iken bir kısmı da küme halinde bir arada inşa edilmiştir. Örneğin caminin doğusunda yer alan tekke ve güney kapısının karşısındaki darülkurra bağımsız yapılardır. Caminin kuzeyinde yer alan medrese, bağımsız olmakla birlikte, avlusu ile cami avlusu arasında merdivenli bir geçiş kapısı bulunmaktadır.

Caminin güney kapısı dışındaki kapıların tümü kot farkı nedeni ile merdivenlidir. Bu durum caminin estetiğine değer kazandıracak biçimde planlanmış ve kubbe şekli verilmiş geçişler merdiven sonlarına konulan kafes biçimi verilmiş demir kapılar ile sonlandırılmıştır. Kendi içinde kümelenen yapı grubu caminin

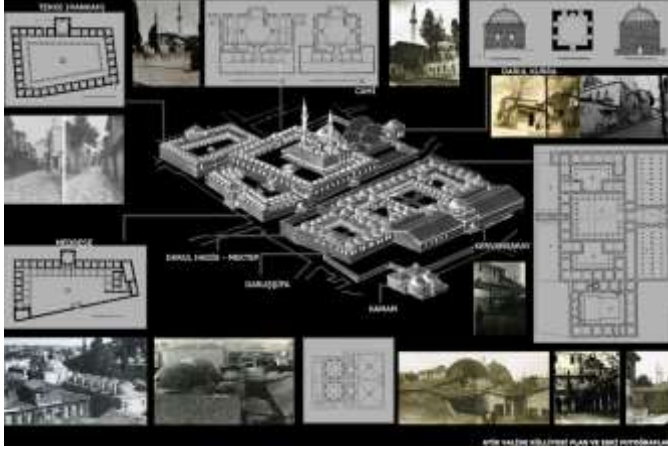
batısında yer almakta olup; sıbyan mektebi, darülhadis, darüzziyafe, kervansaray, tabhane ve darüşşifadan oluşmaktadır. Bu yapı grubunun kuzeybatı köşesinde külliye vakfının gelirini desteklemek için inşa edilmiş olan hamam yer almaktadır. (Şekil 1). Merkez oluşturacak nitelikte bir site olarak tasarlanan külliye, hem arazi şartlarına hem de şehrin dokusuna özen gösteren bir tavırla inşa edilmiş, bazı unsurları simetrik bazıları ise tamamen simetriye aykırı biçimde plana yerleştirilmiştir (Eyice, s.173).

Külliye, Sultan II. Selim'in zevcesi ve III. Murad'ın validesi Afife Nurbanu Sultan (D.1525-Ö.1583) tarafından inşa ettirilmiştir. Sultan, 1582 yılında külliye için bir vakfiye tanzim ettirmiştir (Bayram, 2005). Sadi Bayram tarafından söz konusu vakfiye incelendiğinde, külliye görevlendirilecek herkesin sahip olması gereken özellikler hassasiyetle belirtilmiştir. Örneğin cami imamının halk tarafından sevilen, Kuran'ı etkileyici bir üslupta okuyabilen, muhakeme yeteneğine sahip, yaşantısı ile örnek teşkil eden, edep timsali bir kişi olması önemsenmiştir. Müezzinlerin makamlarına göre ezan okuyabilen ve güzel sesli, nefisini terbiye etmiş kimselerden seçilmesi yine vakfiyede yer almıştır.

Vakfiyede belirtilen hususlar incelendiğinde külliye görevlendirilecek olan 210 kişinin, perdeleri koruyacak görevliden buhur yakacak personele kadar tüm çalışanların özel yaşamlarında terbiyeye ve iyi ahlaka sahip, Allah korkusu olan kimseler olmasına dikkat edildiği anlaşılmaktadır. Darüşşifa aşhane ve mekteplerde görev alacak personelin de mesleki yeterliği, tecrübe ve birikimi ile liyakatleri konusunda ince detaylar belirtilmiştir. Görevlilere ödenecek ücretler de vakfiyede detaylı olarak yer almış, vakıf tarafından yapılacak harcamalar için vakfın bütçesini oluşturacak gelir unsurları da mezkûr vakfiyede belirtilmiştir. Geliri vakfa bağışlanacak olan yerler arasında han ve hamamlar çeşitli yerlerde ticarethaneler ile ürünlerini külliyeye bağışlayacak olan bostan ve çiftlikler bulunmaktadır (Bayram, 2005). *“Osmanlıda zengin halk veya mevki sahibi kimseler, toplumda sosyal patlamaları önlemek için, dini yoldan gelirlerinin büyük bir kısmını halka tekrar iade yolarını bu şekilde kullanmışlar, islamda zekât müessesesini, görevle sosyalleştirmişlerdir”* (Bayram, 2005).

Afife Nurbanu Sultan tarafından inşa ettirilen külliye ilk olarak Valide Sultan Külliyesi olarak anılmıştır. 1708 yılında Üsküdar Sahili'nde Gülnuş Emetullah Sultan (Sultan III. Ahmet'in annesi) tarafından bir külliye inşa ettirilmesi ve “Yeni Valide”/ “Valide-i Cedid Cami” olarak isimlendirilmesinin ardından, karışıklığa mahal vermemek için XVIII. yy'dan itibaren “Eski Valide/Atik Valide/ Valide-i Atik” isimleri ile anılmış ve günümüze bu şekilde ulaşmıştır (Tanman, 1988). Külliye'nin inşaatına 1570'te başlanmış olmakla birlikte, tamamlanması 17 yıl sürmüştür. Nurbanu Sultan'ın 1583'te vefat etmesinin

ardından da külliyeinin inşasına oğlu III. Murad tarafından devam edilmiştir (Gülcan, 2019).

Şekil 1. Atik Valide Sultan Külliyesi Planı (Kaynak: arkitera.com)

Mimar Sinan'ın eğimli bir tepeye kademeli şekilde yapıları yerleştirerek kot farklarını görsel anlamda avantaja dönüştürmesi, kendisinin mimari üslubunun en belirgin özelliklerindedir. Üsküdar ilçesinin Toptaşı semti tepesinde eğimli bir arazi üzerine bu anlayışla yerleştirilen külliye; ustaca planlanmış geometrik biçim ve birimler arası geçişlerle estetik haz oluşturan bir yapıya dönüşmüştür. Boğaz'a karşı bir manzara noktası oluşturan alan, tam tersi yönde Boğazdan Üsküdar silüetine de vurgu yapan bir anıt değeri kazanmıştır.

Cami avlusuna dört ayrı girişi olan bu külliyeinin, hazire ve hünkâr konağına açılan güney kapısından girer girmez Le Corbusier'in İstanbul tasviri için yazdığı satırlar hatra düşer; “*Fanilerin evi ahşaptan, Allahın bütün evleri ise taştan*” (Corbusier, 2012). Her bir girişte, avlunun huzura ve zarafete davet eden başka bir manzarası karşılar, insan gönlünü sükût içinde mekâna davet eder. Güneydeki bu giriş dışında diğerlerinden cami avlusuna merdivenle çıkılmaktadır ve bu üç giriş de caminin kapıları ile karşılıklıdır. Kuzey girişi aynı zamanda medresenin avlusu ile bir bağlantı oluşturmaktadır. Bu giriş ön avluya çıkar. Ön avluda bulunan sütunlu şadırvan ve iki yanında bulunan -biri bugün kurumuştur- iki tarihi çınar ağacı, birlikte görsel bir ahenk oluşturmaktadır. Avlunun çevre duvarları revaklardan oluşan odalarla sarılıdır. Böylece avlunun çevresinde pandantifli kubbeleri bulunan 38 birim ortaya çıkmaktadır (Kılıç, 2017, s. 57). Bu alanlar cemaatin ülfet geliştirebilmesi için güzide bir imkân doğurmaktadır.

Şadırvanın solunda ve sağında bulunan çardaklar da bu kaynaşmaya ortaklık etmekte ve avluda bir temaşaya imkân sunmaktadır.

Şekil 2. Güney Girişinden Hünkar Köşkü, Hazire ve Camii (Ayşe K. Yavuz)

Batı girişinden avluya geçildiğinde caminin sağ kapısı ve hünkar köşkü görünmektedir. Hemen solda ön avlu yer alır. Batı girişinin dışında, Toptaşı Meydan Sokak'ta, yan yana üç çeşme bulunmaktadır. Ortada bulunan çeşme daha sivri olmak üzere üçü de kemerlidir. Ayna taşları olmakla beraber bugün çeşmeler akmamakta ve kitabeleri bulunmamaktadır. Tekke kapısı ile karşılıklı olan doğu girişinde de (Tekkeönü Sokak) bir çeşme bulunmakta, ayna taşı ve kendisi gibi kemerli şekillendirilmiş tas yuvaları durmaktadır. Ancak yıllar içerisinde insan eli tahribatına uğramış yapılardır ve lüleleri boştur.

Caminin son cemaat yeri ana girişin yanlarında iki yüksek bölüm olarak oluşturulmuş, bu alana bakan pencerelerin üzerlerine lacivert çiniler üzerine işlenmiş hatlarla süslenmiştir. Caminin ana kapısı taç kapıyı oluşturan beyaz mermerin ortasına zarafetle işlenmiş ahşap bir kapı olmakla beraber, taç kapının yan duvarları ve üst kısmı mukarnas işçiliği ile içeriye davet etmektedir. Son cemaat yeri ve cami içindeki beyaz mermer sütunların üzerinde de mukarnaslı başlıklar ve kitabe bulunmaktadır.

Ahşap işçiliği ile süslenmiş kapıdan içeriye girildiğinde caminin kırmızı tonların ağırlıklı olduğu süslemelerle bezenmiş olduğu görülür. Caminin sağ ve sol yanlarında üst kata çıkan merdivenler ile pendentif ikişer üst bölüm bulunmaktadır. Sağda bulunan bu bölümlerden biri Hünkâr konağı ile bağlantılı olup, cami içine bakan kısmı rokoko üslubu andıran ahşap işlemeli bir pano ile camiye görsel bir zenginlik katacak şekilde örtülmüştür. Sağ ve solda ikişer kubbe ile yer alan bu alanlar, caminin yapıldığı dönemde değil daha sonra III. Murad tarafından yine Mimar Sinan döneminde eklenerek genişletilmiştir. Bu değişiklikler Nurbanu Sultan ölmeden önce planlanmıştır (Düzenli, 2016, s. 193).

Eklenen kubbeli alanlar sayesinde oluşan iki katlı kenar alanların alt katları alçak tavanlı oda görünümlü bölümler oluşturmuş, bu tavanlar ahşap işçilik ile süslenmiştir.

Şekil 3. Batı girişi tarafından avlunun görünümü, sütunlu şadırvan ve çınar (Ayşe K. Yavuz).

Mihrabı oluşturan çıkma köşe iznik çinileriyle döşenmiş enfes bir bahçe gibi görünmektedir. Bu nişin yan duvarlarında yer alan çinilerde yer alan çiçek motifleri dönemin kıymet bulan İznik çinileri üzerine yapılmıştır. Bir vazodan dağılarak üst kısımda tekrar buluşan kırmızı tonlar ağırlıklı karanfiller ve yapraklar resmedilmiştir. Mihrabın başlığını oluşturan üst kemerde lacivert zemin üzerine sağ kenardan başlayarak tüm nişin üst kısmını kaplayacak şekilde Bemele ile Ayete-l Kürsi hat sanatı ile işlenmiştir. Sıraltı tekniği ile işlenmiş bu çinilerde sanatçısının imzası bulunmamaktadır ancak çeşitli kaynaklarda Hattat Hasan Üsküdarî'ye atfedilmiştir (Kaplan, 2016). Mihrabın yanlarında yer alan ahşap kapaklı işlemeli pencereler, çiçeklerle bezeli bu güzel alana uyum sağlayarak göz zevkine hitap eder. Minber beyaz mermerle bezeli olup, incelikli mermer işçiliği ile zarafete bürünmüştür.

Güney cephedeki alt pencerelerin alınlıklarında yer alan çinilerde Feth suresinin ilk iki ayeti işlenmiştir. “İnna fetahna leke fethan mübina. Li yağfira lekallahu ma tegaddeme min zenbike vema teahhara ve yutimme niğmetehu aleyke ve yehdiyeke sıratan müstakiyim” (Anlamı: Senin geçmiş ve gelecek günahlarını Allah'ın affetmesi, nimetini sana noksansız vermesi, seni doğru yolda yürütmesi için sana apaçık bir fetih ihsan ettik).

Güney cephenin üst pencereleri de ferforje işçilikle hazırlanmış metallerle renklendirilmiştir. Dönemin yükselen değeri İznik çiniciliğinin başarılı örnekleri olan renk ve teknikler, caminin süslenmesinde kullanılmış, mihrap ve pencere alınlıklarına yerleştirilen panolar XVI. yy'a ait sıraltı tekniği ile hazırlanmıştır. (Kılıç, 2017). Caminin batı ve doğu kısımlarına sonradan eklenen alanlar üstteki iki resimde yer almaktadır. Pandantif iki ikişer kubbe ile oluşturulan bu alanların birleştiği noktalarda yer alan mermer sütunların üzerinde mukarnaslı başlıklar bulunmaktadır. Kubbelerde yer alan kırmızı tonlardaki kalem süslemeleri dikkat çekmektedir. Camiyi kaplayan cıvıtlı havası kubbe eteklerine işlenen çiçekli desenler ile şenlendirilmiştir. Kubbelerin gövdesinde, uçları düğümlü şemseler sıralanmış, şemselerin içinde dallar üzerinde karanfil, şakayık, lale çiçekleri yapraklarıyla birlikte simetrik olarak resmedilmiştir (Nemlioğlu, 2003).

Şekil 4. Caminin batı kısmı ve girişi, Hünkâr Mahfili (Ayşe K. Yavuz)

Caminin alt kısmında oda biçiminde yer alan alçak kenarların tavanında ahşap üzerine boyamalar yapılarak simetrik bir görüntü ile düzenlenmiş, toprak tonların verdiği sıcaklıkla bir yuva duygusu veren alanlar oluşturulmuştur. Hünkâr mahfilinin altında kalan tavanda ise ahşaplar bir yatay bir dikey yerleştirilerek süslenmiştir. Camiyi özel kılan bu alanlar, Allah'ın inananlara açılan evi hissiyatını güçlendiren köşeler olmuştur.

Kuzey cephede ise girişteki taç kapının üstünde bulunan ve üst katlardaki doğu ve batı mahfillerini birbirine bağlayan ince geçişli ve kubbe şeklinde nişlerden oluşturulmuş bir iç duvar bulunmaktadır. Mihrabı seyir için hazırlanmış bir balkon havası oluşturulan yüksek kısma, hanımlar bölümlerinin iki yanından merdivenle çikılmaktadır.

Şekil 5. Medrese avlusu, kuzey cephesinde revaklar ve hücreler, batı yönünde servi ve hücreler. (Ayşe K. Yavuz)

Caminin kuzeyinde yer alan medrese, külliye'nin batısında bulunan kapıdan içeriye girildiği anda insana kendisini başka bir âlemde, dünyanın dışında bir mekânda hissettiren huzur dolu bir avluya sahiptir. Çalışmanın başında yer alan planda görüleceği üzere, inşa edilen alanı baz alarak yamuk şekilde inşa edilmiş olan medresenin doğu cephesi batı cephesinden daha kısadır. 18 odası ve bir dershanesi (büyük salon) bulunmaktadır. Bu odalardan ikisi doğu cephesinde ve dördü batı cephesinde yer almaktadır. 15 öğrenciye göre tasarlanmış bir medresedir. Medrese odalarının önünde bulunan, pandantif kubbelerle örtülmüş revaklar kemerlerle sarılıdır ve baklavali başlıklı mermer sütunlar tarafından desteklenmektedir (Yılmaz, 2001). Medresenin güney duvarı cami avlusu ile arasında bir istinat duvarı görüntüsü oluşturmakta, bu cephede oda bulunmamaktadır. “Revaklardaki hücreler ise, avluya bakan birer adet pencereye ve kapıya, dışarıya bakan ikişer tepe penceresine, ayrıca ocak ve dolap nişlerine sahip olup, burada okuyan talebelere, müderris ve hizmetlilere tahsis edilmiştir” (Gülcan, 2019). Medrese avlusunun ortasında bugün bir süs havuzu görüntüsü oluşturan muhtemelen daha önce şadırvan olarak kullanılan bir yapı bulunmaktadır. Avlunun girişindeki servi, baki dünyayı hatırlatan taş yapıya sonsuzluğu simgeleyen görüntüsüyle eşlik etmektedir.

Külliye'nin mimarisinde özel bir alan olan medresenin en dikkat çekici yanı şüphesiz büyük salonun yani dershanenin kuzey kenarın ortasında ve duvarın dışına doğru, içerden bakıldığında talebe odalarından daha geride ve yüksekte bir girişi olacak şekilde planlanmış olmasıdır. Medresenin duvarından dışarıya taşan bu bölüm, eğimli arazinin oluşturduğu kot farkını estetik bir güzelliğe

dönüştürerek, külliyein kuzeyindeki Valide Kâhyası sokak üzerinde bir köprü oluşturacak şekilde inşa edilmiştir. Sokağın karşısındaki kısmından aşağıya sütunlar indirilerek hoş bir mini tünel havası verilmiştir. Dershanein altında kalan bu tünelin kuzeyine bir çeşme inşa edilmiş, fakat günümüzde ayna taşı dahi mevcut olmayan bu çeşme tahrip olmuştur.

Külliyein doğusunda yer alan tekke gerek mimarisi gerekse iç tasarımı bakımından medrese ile büyük benzerlikler göstermekle birlikte, daha fazla odası bulunmakta ve revakları kubbeli değildir. Günümüzde bir sanatevi tarafından kullanılmakta olup, “Nakkaşhane” olarak değerlendirilmiştir. Güney girişinde bulunan hazirenin karşısında, Çinili Cami Sokağının diğer tarafında bulunan darülkurra günümüzde *Hafızlar Derneği* olarak kullanılmaktadır. Batı kısımda bulunan yapılar kümesi, darüşşifası ile hastalara şifa dağıtan, sıbyan mektebi ve darülhadis ile ilim ve irfanın gelişimini destekleyen, kervansaray ile yoksul, salih kimselere yahut yolculara konaklama imkânı sunan, düşkünler için ilaç, yemek vb. hizmetlerle tabhanede sosyal yardım alanı oluşturan bir komplekstir. Bu bütünlük, Osmanlı’nın sosyal ihtiyaçlar konusunda vakıf anlayışının fevkalade gelişmiş ölçüde olduğuna bir örnektir. Zaman içerisinde tahrip olmuş, yenileme geçirmiş bugün ilk haline göre oldukça farklılıklar içeren yapı, yine de belli ölçüde korunabilmiş ve bugün farklı amaçlarla olsa da hala kullanılmaktadır. Yıllar içerisinde bu yapı defalarca farklı amaçlara hizmet etmiştir. “*Birbirine bitişik olarak tasarlanmış bulunan ve yekpare bir yapı adası oluşturan bu bölümler XVIII. Yüzyıl sonlarından itibaren asli kullanımlarını kaybederek bir takım yeni faaliyetlere tahsis edilmiş ve bu arada mimari hüviyetleri dikkate alınmaksızın bilinçsizce tadil edilmişlerdir. Şöyle ki; imaret ile darüşşifa Sultan III. Selim devrinde kurulan Nizam-ı Cedid Ocağı’na bağlı süvari askerine kışla ittihaz edilmiş, bu ocağın 1807’de lağvedilmesini müteakip tahliye edilen binalar ondört ay sonra Alemdar Mustafa Paşa’nın Sekban-ı Cihadiye askerine devredilmiş ve nihayet 1834/35’te Sultan III. Mahmud döneminde Asakir-i Nizamiye süvarisine kışla olarak tahsis edilmiştir*” (Tanman, 1988). Darüşşifa 212 yıl kadar hastalara hizmet ettikten sonra bu şekilde kışla olarak kullanılmaya başlanmış 1865 yılında ise kolera salgını döneminde tekrar hastane olarak değerlendirilmiş, salgından sonar ise askeri depo olarak kullanımına devam edilmiştir (Altıntaş, 2006).

İstanbul’un kıymetli külliyelerinden Süleymaniye’nin darüşşifası bu yıllarda bimarhane, akıl hastanesi olarak kullanılmıştır. Fakat hastanede bulaşıcı bir hastalığın hastalar arasında yayılması sonucu, buradaki hastaların Atik Valide Darüşşifasına taşınması, yapının Toptaşı Bimarhanesi olarak anılmaya başlandığı yıllara geçiş yapmasına vesile olmuştur (her ikisi de kelime anlamıyla hastane karşılığını ifade etmektedir). 1873 yılında Süleymaniye Küliyesi’nden hastaların

taşınması ile birlikte darüşşifa, 1927 yılına kadar akıl ve ruh sağlığı hastalıklarına hizmet eden Bimarhane olarak kullanılmıştır.

3. BİMARHANE YILLARI

Atik Valide'nin Bimarhane olarak kullanılması, akıl ve ruh sağlığı hastalarına hizmet vermesi 1927 yılına kadar devam etmiştir. Bimarhane, aslında "darüşşifa" kavramı ile aynı anlamı taşımakta olup, Farsça'da hasta anlamına gelen "bimar" kelimesinden türetilmiştir. Hastahane anlamına gelmektedir. Osmanlı toplumunda bu tür hastalar toplumdaki ötekileştirilmez, halkın arasında yahut halkla iç içe ortamlarda tedavi edilirdi. Mahalle kültürünün bir yansıması olarak iletişimin moral ve psikolojiye etkisini iyileştirici bir faktör olarak gören anlayışı, şehrin dışında değil içinde bulunan bu hastanelerin konumundan anlamak mümkündür. Toptaşı Bimarhanesi'nde hastaların manzarasına özen gösterilmesi, beslenme konusuna dikkat edilmesi, tedavi yöntemleri arasında müzik gibi ruha iyi gelen uygulamaların kullanılması bilinmektedir. Bahçede gramofon çalındığını gösteren döneme ait resimler bulunmaktadır. Hastalar arasında hiçbir ayırım yapılmaz, inancı ya da ırkı farketmeksizin hizmet verilir tedavi edilirdi. İmaret olarak da adlandırılan darüzziyafe, bu dönemde de yoksul halka yemek çıkarmaya devam etmekteydi.

Atik Valide darüşşifası nakledilen hastalar için yeterli alana sahip olmadığından darüşşifa erkeklere, darülhadis ve sıbyan mektebi kadınlara ayrılmıştı (Altıntaş, 2006). Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu coğrafyanın büyüklüğü ve toplumdaki ırk, din ve kültürel farkların çok geniş boyutlarda olduğu göz önünde bulundurulursa, kim olursa olsun her hastaya hizmet veren bu hastanenin emperyal bir akıl hastanesi olarak adlandırılması olağandır (Artvinli, 2012). Darüşşifanın akıl hastalarına hizmet vermeye başlaması ile birlikte kurumsallaşma çalışmalarına da başlanmış ve bir takım formel uygulamaların gerçekleştirilmesi sağlanmıştır. 1976'da yayınlanan Bimarhane Nizamnamesi buna bir örnektir.

Toptaşı Bimarhanesi dönemi, kendi özelinde ayrıca bir çalışma alanı olduğundan, burada geniş detaylara yer verilememiştir. Ancak Bimarhane'nin tanınmış simalarından söz etmek gerekir. Bediüzzaman Said Nursi'nin bimarhanede tedavi gördüğü bilinmektedir. Aynı zamanda Neyzen Tevfik'in de alkol problemleri

nedeni ile süreli olarak birkaç kez Toptaşı Bimarhanesi'nde tedavi gördüğü bilgisi mevcuttur.

Şekil 6. Bimarhane döneminde avluda hastalar (fikriyat.com).

*“Bir buluttum, yıldırım oldum da düştüm payine,
Meclis-i yaranda çaktım, Toptaşı'nda gürlledim.”* (Neyzen Tevfik)

4. CEZAEVİ YILLARI

Atik Valide Külliyesi Darüşşifa ve Kervansaray bölümlerinin yer aldığı küme yapı, 1927 yılına kadar Bimarhane olarak kullanılmasının ardından bir süre Cüzzam Hastanesi olarak işlev kazanmış, daha sonra da Gümrük ve Tekel Bakanlığı'na tahsis edilerek yaprak tütün işleme atölyesine dönüştürülmüştür. Bu yılların ardından, 1940'tan itibaren Cezaevi olarak kullanılmaya başlanmıştır. Cezaevi yıllarının en önemli misafirlerinden biri Necip Fazıl Kısakürek'tir. Üç kez bu cezaevinde kalmıştır. Hapiste geçirdiği günlerin ıstırap ve sızısını kaleme aldığı Yılanlı Kuyudan (Cinnet Mustatili) isimli kitabında Toptaşı Cezaevi ile ilgili detaylar bambaşka açılardan ele alınmaktadır.

“Sabahın saat onu. Hapishanenin önündeyim. İçinde, unutulmuş insanların hayaletleri gezen bir ortaçağ kalesi..” (Kısakürek, 1952, s.7)

Toptaşı Cezaevi'nde ideolojik suçlardan hüküm giyen mahkumların kaldığını söylemek, herhalde orada vakit geçiren ünlülerin isimlerine bakınca ve ülke konjonktürünü düşününce mümkün olabilir. Cezaevinde kalan ünlülere birkaç örnek vermek gerekirse, Can Yücel, Rıfat Ilgaz, Nuri Çolakoğlu, Nazım Hikmet, Nihal Atsız. Yeraltı dünyası ünlülerinden de burada kalan mahkûmlar vardır: Dündar Kılıç, Bekir Çelek, Kürt İdris (Yüksel, 2018).

Atik Valide Külliyesi'nin bahse konu bölümleri 1977 yılına kadar cezaevi niteliği ile hizmet etmiştir. Sonraki yıllarda eğitim amaçlı kullanılmış ve çeşitli restorasyon çalışmalarından da geçmiştir. Günümüzde Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi'nin Edebiyat Fakültesi olarak işlev kazanmıştır.

5. SONUÇ

Anıtsal yapılar, içinde buldukları çevreye kattığı değer kadar, o çevrenin nitelik ve ruh kazanması bakımından önemli bir değere sahiptir. “*Atik Valide Külliyesi çevresinin imar edilmesinde kurucu bir role sahiptir*” (Düzenli, 2016). Yapıldığı yıllarda, bulunduğu tepe boş bir arazi iken çevresinde iskân başlamış yerleşim artmış ve vakfa gelir getirici yapıların inşa edilmeye başlanmasının da etkisiyle zamanla bir mahalle kurulmuştur. (Düzenli, 2016). Külliye'nin birimlerine gereken su ihtiyacı için Nurbanu Sultan tarafından isale hattı ve debi genişliği açısından Üsküdar'ın en büyük suyolunun inşa ettirilmesi bu gelişim adımlarına önemli bir örnektir (Yılmaz, 2001).

Kente kimlik ve imaj kazandıran biçimlenme bu yapılarla vücuda gelmektedir. Toplumun benimsediği ve sahip çıktığı değerlerin mimari biçimlenmeye yansması somut bir kimlik inşa ederken, söz konusu yapıların bulunduğu çevrede gelişen şenlendirme ve bayındırlık da toplumsal yaşamı etkilemekte ve soyut kimliğe katkı sunmaktadır. Böylece hem bir arada yaşamının getirdiği değerleri ortaya koyan hem de ortak kültürün vücut bulmasını sağlayan diyalektik bir etkileşim gerçekleşmektedir.

Anıtsal yapılar aynı zamanda ait oldukları döneme dair hem sosyal hem teknik bir çok bilgiye erişmek de bu yapılar sayesinde mümkün olmaktadır. Külliye'ler yükseldiği dönemin günlük yaşam rutinini bünyesinde barındıran yönüyle geçmişi incelerken ihtiyaç duyulan ufka yön vermektedir. Bu nedenle sağlıklı biçimde günümüze ulaşabilmesi, unsurlarının korunabilmesi geçmişte toplumun sahip olduğu değerleri, donanım ve yetenekleri çözümleme hususunda kilit bir öneme sahiptir.

Küresel düzeyde sosyo-kültürel, teknolojik ve politik bakımdan çeşitli değişimler yaşanmaktadır. Çarpan etkisine bakıldığında bu değişimler yalnız kent sakinlerinin günlük rutinlerinde değil, kent mekânın kendisi üzerinde de etkin birer aktördür (Eryiğit ve Altıntaş, 2017, s. 42). İstanbul da yüzyıllar içinde, oldukça çok değişim geçirmiştir. Ev sahipliği yaptığı toplumlardan izler barındırmaktadır. Günümüzde bu izler kültürel birer hazine olarak şehrin cazibesini güçlendirmektedir. Atik Valide Külliyesi de bu bakımdan içinde bulunduğu mahalle ve Üsküdar, dolayısı ile İstanbul için önemli bir değerdir.

Külliyenin varlığı, semtin mimari dokusunu korumasına da katkı sunmaktadır. Kondurulduğu tepeden oluşturduğu silüet, şehre denizden bakıldığında oluşan pitoresk görünümüne mistik bir biçim vermektedir. Günümüzün kültürel mirası koruma anlayışı ve algısı ile bu silüetin korunması, kentün kültürel kimliğinin de korunmasında önemli bir parametredir.

Osmanlı Mimari sanatına ismini mühürlemiş olan Mimar Sinan'ın ustalığını sergilediği bu özel külliye, ne yazık ki günümüze dek aynı kalmamış, zaman içinde değişik fonksiyonlar için kullanılan bölümlerinde yapılan tadilatlar sonucu tahribata uğramıştır. (Tanman, 1988). Yine de günümüzde hala kullanılıyor olması ve tahsis edilen kurumlar tarafından bakımlı tutulmasının avantajı olarak birçok anıtsal yapıya göre şanslı durumdadır. Henüz bozulmamış yapı unsurları da çok olmakla birlikte, günümüzde kapılarına kilit vurulmuş değildir.

Geçmişten günümüze ulaşan kültürel değerlerin, tarihi yapıların, medrese ve sıbyan mekteplerinin korunmasına ilişkin yöntem ve önerilere ilişkin çalışmalar yapılmaktadır. Sinan'ın eserlerinde yer alan sıbyan mekteplerinin yapısal sorunları az olmakla birlikte tadil süreçleri ve özensiz kullanımdan doğan çeşitli sıkıntılar ortaya çıkmakta, dışa kapalı işlevdeki bu yapılara yetkin ve bilinçli olmayan kişiler tarafından müdahalesine engel olunması önem arz etmektedir (Balcan ve Binan, 2019). Tarihi değerlerin yeniden işlev kazanmasında edineceği rol, özgünlüğü ve bütünlüğü ile bağdaşmalı, ağır tesisat yükleri altına sokulmamalıdır (Esmer, 2019).

Atik Valide Sultan Külliyesi'nin inşa edildiği dönemlerde de inşaatın malzemelerine zarar verildiğine dair bir rivayet de Baha Tanman'ın Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi için 1988'de yazdığı metinde yer almaktadır. Mimar Sinan ömrünün son yıllarına doğru eserlerini inşa ederken yardımcı ve çıraklarını çalışmalarda görevlendirmiş. Rivayete göre bu ustalardan Kurbağa Nasuh, inşaat sırasında Atik Validenin malzemelerinden aşırarak yine Üsküdar'da kendi adını verdiği bir tekke inşa ettirmiş, olay ortaya çıkınca da idam edilerek bu tekkenin haziresine defnedilmiş.

Anıtsal yapıların bani/baniyeleri, isimlerini uzun yıllar anılır kılmak, nesiller sonrasında kendilerine dua edilmesine vesile kılmak gibi amaçlarla inşa ettirdikleri ve vakıflar tarafından idare edilecek olan bu yapılar için genellikle vakfiyeler yayınlamışlardır. Atik Valide Külliyesi için hazırlanan ve 1581 yılında onaylanan vakfiyede Nurbanu Sultan *“Allah'a ve peygambere inanan hiç bir halife, sultan, vezir, müftü, kadı, müderris, vali, emir, küçük ve büyük hiç kimsenin bu vakfı değiştirmeye, eksiltmeye, başka bir yere aktarmaya, çevirip bozmaya, atıl bir hale getirmeye ve bilirsizleştirmeye hakkı yoktur. Herhangi biri bu vakfın şartlarını bozmak ve değiştirmek cesaretini gösterir ve fesatlık ederse*

çok büyük günaha girer” ifadesine yer vermiştir. (Bayram, 2005) Dönemin ve zamanın koşulları da inşa edilen anıtsal yapı ve mabedlerin farklı amaçlarla zarar görmesi, manevi anlamda derin hasarlara yol açabilecek bir problem teşkil etmektedir. Yenilik ve yenileşme çabalarının, moderniteye öykünme yerine köklü değerlere tutunarak ve bağlı kalarak ortaya konulması, kuşkusuz kimliğini ve kültürünü kaybetmemiş kentlerin oluşmasında önemli bir yola çıkış desteğidir.

Atik Valide Külliyesi, bugüne kadar sanat ve edebiyat alanında ilimle ömrünü bereketlendirmiş birçok önemli ismin hafızasında bambaşka bir etkiye sahiptir. Örn: bir Üsküdar sevdalısı olan Yahya Kemal’in şiirlerinde Atik Valide hatıralarına rastlamak mümkündür.

*“Yine birlikte, bu mevsimde, Atik - Valide'deyiz;
Yine birlikte, bu mevsimde, gezip sezmedeyiz
Bu çınarlarla siyah servilerin gölgesini;
Bu şadırvanda suyun sanki ledünnî sesini.
Eski mîmâra nasıl rahmet okunmaz burada?
Suyu cennetten akıtmış bu güzel manzarada;
Bu diyarlarda, saatlerce temâşâyâ değer,
Çini'den, solmıyacak bahçeler açmış yer yer;
Mânevî râhata bir çerçeve yapmış ki gören,
Başka bir âlemi görmekle, geçer kendinden.
Bu ziyârette vakit geçti, güneş battı, yazık!
Haz ve duyguyla Atik - Valde'de bir gün yaşadık”*
(Yahya Kemal BEYATLI)

Atik Valide Külliyesi'nin Atik Valide Mahallesi'ne bir oksijen misali salmakta olduğu huzurlu ve sakin hava, pek çok irfan sahibi kimsenin övgüsüne mazhar olmuştur. Tarihi değerlerimiz açısından bakıldığında saymakla bitmeyecek derecede fazla hizmeti bulunan ve yakın zamanda baki dünyaya göç etmiş sevgili Haluk Dursun, İstanbul'da Yaşama Sanatı isimli kitabında Atik Valide'de muhakkak bir gün geçirilmesini mümkünse bu günün bir ramazan gününe denk getirilmesini tavsiye eder. Ağaçlara sarılarak çevresini ölçmekten keyif aldığından derslerinde bahsettiği bilinen Dursun, kitabında Atik Valide çınarlarının çevre ölçülerine de yer vermiştir. Sağ çınar 7.10 m. ve sol çınar 4.71 m.'dir (Dursun, 2010, s. 68).

Atik Valide Külliyesi, her bir yapı unsuru, her bir süsleme tekniği, geçirdiği dönemlerin kendine özgü yansımaları bakımından ayrı ayrı çalışma konusu olabilecek niteliklere değer bir yapıdır. Çalışma kapsamında imkân dâhilinde

incelenmeye gayret edilmiştir. Her geleni büyüleyen ve tekrar gelme hissini bırakan mistik bir hava bu semte hâkimdir. Zamanın nasıl geçtiğinin anlaşılmadığı bir âleme yolculuk etmek gibidir Atik Valide ziyaretleri.

Kültürel miras elbette yapılardan ibaret değildir, o yapıları ortaya çıkaran kültürel birikimin tümüdür. Anıtsal değerler, söz konusu birikim ve somut olmayan kültürel mirasın sonraki kuşaklara aktarılması açısından da önem taşımaktadır. Atik Valide Külliyesi özelinde tüm kültürel mirasın hak ettiği değeri bulması toplumsal bir öncelik olmalıdır. Böylece kentler kimliğini muhafaza edebilecek ve kültürel kimliği korunmuş bir toplum yapısı desteklenecektir. Tarihin koruması ve aktarılması hususundaki hassasiyetin de bir bilinç olarak gelişmesine katkı sunacaktır.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Altıntaş, A. (2006). Üsküdar'da bir akil hastanesi (Toptaşı Bimarhanesi). *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu IV bildiriler* içinde (ss. 391-409).
- Altıntaş, A. (2006). Üsküdar'da bir akil hastanesi (Toptaşı Bimârhânesi 1873-1927). C. Yılmaz (Ed.), *Bildiriler Kitabı* içinde (C. 2, ss. 391-412). 4. *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu*, İstanbul: Üsküdar Belediyesi.
- Bachelard, G. (1996). *Mekânın Poetikası*. (Aykut Derman, Çev.) Kesit. (Orijinal eserin yayın tarihi 1957).
- Balcan, C. & Binan, D. (2019). Mimar Sinan'ın İstanbul Külliyelerinde yer alan sibyan mektebi ve koruma sorunları. *Tasarım+Kuram Dergisi*, 27, 108-110.
- Bayram, S. (2005). Nurbanu Valide Sultan'ın Üsküdar'da 1582 tarihinde tesis ettiği vakfiyesi ve kültür değerleri. 6. *Uluslararası Türk Kültürü Bildirileri*, (ss. 107-132). <http://www.sadibayram.com/?page=makaleler&mid=268&id=3>, Erişim tarihi: 14.06.2022.
- Can, A.A. (2008) Kent estetiğine giriş. Bozlağan R. ve Demirkaya Y. (ed.) *Türkiye'de Yerel Yönetimler* içinde s.331-362. Nobel.
- Can, A.A. & Doğan, M. (2019). *Bir Şehir Kurmak – Turgut Cansever'le Konuşmalar*. Klasik.
- Cansever, T. (2010). *Osmanlı Şehri*. Timaş.
- Corbusier, L. (2012). *Şark Seyahati İstanbul-1911*. İş Bankası.
- Dursun, H. (2010). *İstanbul'da Yaşama Sanatı*, s. 66-70. Timaş.

- Düzenli, Hİ. (2016). XVI. – XVII. YY İstanbul mimarisi. *Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi 8. Cilt, XVI. – XVII. YY Osmanlı Mimarisi*. İSAM, İBB Kültür AŞ. Yayınları. 176.
- Esmer, M. (2019). İstanbul'daki 16.- 18. yüzyıllara ait medreselerin mevcut işlevlerinin koruma amaçlı değerlendirilmesi. *Kent Kültürü ve Yönetimi Hakemli Elektronik Dergi* 12(3), 561-573.
- Eryiğit, B. & Altıntaş, S. (2017). Küreselleşme yerelleşme ikileminde Ulus devletin durumu ve küresel şehirler. *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi* 13(1), 33-46.
- Eyice, S. (2022). Mimar Sinan Külliyesi. s. 173. https://www.academia.edu/30353334/M%C4%B0MAR_S%C4%B0NANIN_K%C3%9CCLL%C4%B0YELER%C4%B0_Semavi_Eyice, Erişim tarihi: 18.06.2022.
- Gülcan, E. (2019). Valide-i Atik Camii ve Külliyesi. *İslam Düşünce Atlası* içinde. <https://www.islamdusunceatlası.org>, Erişim tarihi: 14.06.2022.
- Güvenç, B. (1997). *İnsan ve Kültür*. Remzi.
- Kaplan, G. (2016). Üsküdar Atik Valide Sultan Camii çini süsleme programı. *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu IX*, 3, 245-280.
- Kılıç, A. (2017). *Tarihi Eserleriyle Üsküdar*. Üsküdar Belediyesi. 55-70.
- Kısakürek, NF. (1952). Kırk günlük hapisane yevmiyesi – Yılanlı kuyudan. *Cinnet Mustatili*. Büyük Doğu.
- Kuban, D. (1998). *Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları*. YEM.
- Mumford, L. (2007). *Tarih Boyunca Kent*. Ayrıntı.
- Nemlioğlu, C. (2004). Üsküdar Atik Valide Camii özgün kalem işleri ve Türk islâm bezeme sanatındaki yeri. Z. Kurşun, A. E. Bilgili, K. Kahraman ve C. Güngör (Ed.), *Bildiriler Kitabı* içinde (C. 2, ss. 59-89). 1. *Üsküdar Sempozyumu*, İstanbul: Üsküdar Belediyesi.
- Nemlioğlu, C. (2003). Üsküdar, Atik Valide Camii özgün kalem işleri ve Türk islâm sanatındaki yeri. *Üsküdar Belediyesi Üsküdar 1. Sempozyum Bildirileri*, 2, 59-72.
- Tanman, B. (1988). Atik Valide Külliyesi. *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*. 1(2).
- Topçu, N. (2020). *Kültür ve Medeniyet*. Dergâh.

- Wirth, L. (2002) *Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentleşme 20. YY. Kenti* (A. Alkan ve B. Duru Çev. ve der.) İmge. (Orijinal eserin yayın tarihi 1938).
- Yılmaz, A. (2001). *Osmanlı Mimarisinde Külliye Olgusu ve Atik Valide Külliyesi Örneği*. Yüksek lisans tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Yüksel, PY. (2018). Tarihin bir yapıya biçtiği kader. *Sabah Gazetesi Pazar Eki Yazısı*. <https://www.sabah.com.tr/pazar/2018/12/09/tarihin-bir-yapiya-bictigi-kader>, Erişim tarihi: 22.06.2022.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: İstanbul has a deep accumulation in terms of urban culture. The structures built under the influence of different cultures contain the past values of the city. The monumental structures influenced by the urban identity offer clue about their periods. Observing the change of a city in terms of values in the course of history is possible by understanding the idea of the construction of these structures. Recognize the cultural accumulation, symbols, and codes in the city; it s important for the continuity of the city’s culture and identity. The study deals with the Atik Valide Sultan Complex and its history. It examines the interaction of Ottoman Architecture with the city culture at the end of the 16th century, and the cultural reflection that reveals the understanding of the külliye in the aforementioned külliye. The cultural life codes of the period were examined from the perspective of the elements and usage purposes of the külliye. It is aimed to contribute to the construction of today’s urban culture and value production by raising awareness about past experiences.

Method: The historical analysis method was used in the study. A literature review was conducted on academic studies containing information about Atik Valide Sultan Complex. Studies on Mimar Sinan and his Works have been examined. The studies in which the artistic values, ornamentation, and decoration techniques of the complex are described by the experts have been reviewed. During the visits to the complex, its structure and present condition were observed. It has tried to produce ideas on the reuse purposes of its elements, its harmony with its environment, its preservation, and the change it has undergone throughout history. Research has been carried out on the reflection of the cultural contribution of the complex in the environment and in the city to the present day. Although there are many studies that contain information about the Atik Valide Sultan Complex, there is no comprehensive study on its relationship with the city

culture and the history of the complex on its own. In this context, it is desired to contribute to the literature.

Findings: Known as the last work of Mimar Sinan, the Atik Valide Sultan Complex is one of the monuments that has been partially preserved in Istanbul, together with its many elements. The Complex, whose patron was a lady sultan, served much more than a place of worship. With its elements outside the mosque, it has embraced society in the fields of education, culture, cooperation, and health. It has great architectural value in terms of its technical features. The level difference on an uneven hill is ideally calculated and constructed. While its surroundings were not developed in the years it was built, the quality of settlement in the region changed after the complex, and Access to some basic services became easier. Kulliye reflects that it is an important culture to serve the passengers and the needy and the sick in the social life they belong to. In this context, Atik Valide Complex has become one of the important symbols of this understanding with its elements such as soup kitchen and hospital. Accommodation and meeting the needs of boarding students in madrasahs are also provided free of charge. Apart from the fact that the services in the kulliyes are free of charge, there is also a fee paid to the people who benefit from them. This detail is one of the main reflections of the foundation culture of the Ottoman Period. The hospital and some elements of the Atik Valide Sultan Complex were also used as a *Bimarhane* for the mentally ill. In the 20th century, the hospital section served as a prison. During this period, some well-known names remained in this prison. The elements of the complex other than the mosque are still used by various foundations today, and this situation contributes to the continuity of its maintenance. The fact that a monumental building continues to be used today plays an important role in the reflection of the urban culture of the period.

Conclusion and Discussion: Yahya Kemal Beyatlı offers peace to the social life around the complex, with which he has a heartfelt bond, and crowned its name with his work titled “A Day in Atik Valide”. This effect of monumental buildings, especially religious symbols, on the inhabitants of the city, serve to strengthen the sensitivities and the common life culture in history. However, transferring cultural codes to the next generations will strengthen the relationship of the past with the future. The reflection and maintenance of the experiences in both technical, social, and cultural details on the urban identity will be possible with the protection of these structures and installation differences can be a problem for monumental structures that are still used. For such reasons, careful principles are required in its use. The spirit reflected in the monumental structures is a valuable factor in the understanding and construction of urban culture and social structure.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.63134>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	22.06.2022	Submitted date
Kabul tarihi	20.09.2022	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.03.2023	Online publishing date

Atf Bilgisi / Reference Information

Erol, İ. & Çayak, S. (2023). Küresel Dünyada Modernleşme Eğilimi Olarak Eğitimin Dijitalleşmesi. *Journal of History School*, 62, 353-380.

KÜRESEL DÜNYADA MODERNLEŞME EĞİLİMİ OLARAK EĞİTİMİN DİJİTALLEŞMESİ¹

İsmail EROL² & Semih ÇAYAK³

Öz

Bu araştırmanın amacı; eğitimin dijitalleşmesi üzerine gerçekleştirilen çalışmalarını incelemek ve çağımız eğitim sistemlerinin dijitalleşmeye ilişkin durumunu analiz etmektir. Bu ana amaç doğrultusunda araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır. İncelenen dokümanlar arasında 2000 yılı ve sonrasındaki tezler ve makaleler bulunmaktadır. Araştırma kapsamında tez veri tabanı olarak, "Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi" kullanılmış ve toplamda 48 tez "dijitalleşme" ve "eğitimin dijitalleşmesi" başlıklarında sınırlandırılarak incelenmiştir. Yine makalelerin veri tabanı olarak "Google Scholar" kullanılmış olup "eğitimde dijitalleşme", "dijitalleşme" ve "eğitimin dijitalleşmesi" kelimeleri ile sınırlandırılmış arama ile toplamda 54 makale incelenmiştir. İlgili dokümanlardaki verilerin analizi sonucunda genel olarak teknolojik gelişmelerin küreselleşmeyi ve dijital dönüşümü hızlandırdığı, eğitimin dijitalleşmesinin bazı avantajlarının ve dezavantajlarının olduğu, eğitimde dijital dönüşümün önünde bazı engellerin olduğu ve dijital çağda eğitim paydaşlarının bu süreçten farklı beklentilerinin olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dijital Dönüşüm, Eğitimde Dijitalleşme, Eğitim Teknolojileri, Doküman Analizi.

¹ Makale yazımı yazar etki oranı: 1.yazar: %50, 2. yazar: %50.

²Öğr. Gör. Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Çocuk Gelişimi Bölümü, ismailerol@nku.edu.tr, Orcid: 0000-0001-8531-6001

³Dr., Millî Eğitim Bakanlığı, semihcayak@gmail.com, Orcid: 0000-0003-4360-4288

Digitalization of Education as a Modernization Trend in the Global World

Abstract

The purpose of this research; to examine the studies on the digitalization of education and to analyze the situation of the current education systems regarding digitalization. In line with this main purpose, document analysis, one of the qualitative research methods, was used in the research. Among the documents examined, there are theses and articles from 2000 and later. Within the scope of the research, "National Thesis Center of the Council of Higher Education" was used as the thesis database and a total of 48 theses were examined under the headings of "digitalization" and "digitalization of education". Again, "Google Scholar" was used as the database of the articles, and a total of 54 articles were examined with a search limited to the words "digitalization in education", "digitalization" and "digitalization of education". As a result of the analysis of the data in the relevant documents, it has been revealed that in general, technological developments accelerate globalization and digital transformation, digitalization of education has some advantages and disadvantages, there are some obstacles in front of digital transformation in education, and education stakeholders have different expectations from this process in the digital age.

Keywords: Digital Transformation, Digitalization in Education, Educational Technologies, Document Analysis.

GİRİŞ

Hızla gelişen teknoloji ile hayatımıza giren bilgisayarlar, internet sistemleri, akıllı telefonlar, akıllı tahtalar, tabletler ve buna benzer teknolojik araçlar sadece eğitim sektöründe değil; iş yaşamının tüm alanlarında vazgeçilmez araçlar olmuştur. Bu araçlar sayesinde iletişim sistemleri de sosyal medya aracılığı ile çığır açmış, alışveriş kültürü yeniden şekillenmiş, sağlık sistemleri çevrimiçi (online) sistemler üzerine entegre olmaya başlamış, özellikle de eğitim sistemi yoğunlukla dijitalleşme süreçlerinden etkilenerken online sistemler üzerinden tasarlanmaya başlanmıştır. Şüphesiz bu yönelimde maliyetin ucuz, zamandan ve alandan tasarrufun fazla olması önemli bir etmen olduğu gibi milenyum kültürünün getirdiği dijitalleşme isteği de güçlü bir etmen olmuştur.

Dijitalleşme kavramı şu anda toplumları ve işletmeleri değiştiren en önemli eğilimlerden birisidir. Dijital ekonominin dünya çapında mal ve hizmet üreten aynı zamanda dağıtan şirketlerin yöntemlerini derinden değiştirdiğine hiçbir şüphe yoktur (Bejinaru, 2019). Özellikle pandemi (Covid-19) sürecinde tüm kademelerdeki eğitim örgütlerinin hemen hemen tamamı teknoloji pazarında söz sahibi olan firmalar ile iş birliği yaparak ya da hizmet satın alarak süreci eğitim

paydaşlarının lehine en az kayıpla atlatmak için çaba sarf etmişlerdir. Sadece pandemi sürecinde değil aynı zamanda milenyum çağında dönem kültürü gereği eğitim sistemlerinde teknoloji artık sürecin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Önceki yıllarda ders süreçlerinde kullanımı yasal olarak sınırlı olan internet kullanımı, telefon kullanımı, tablet kullanımı vb. teknolojik imkânların kontrolü ve eğitimin menfaatine kullanımı ciddi bir önem kazanmıştır.

Tüm alan paydaşlarının kabul ettiği üzere dünyada küresel ekosistemi kökten değiştiren dijitalleşme alanındaki önemli gelişmeler son on yıla damgasını vurmuştur. Bunlar arasında iletilen ve tüketilen bilgi hacminde keskin bir artış, iletişim ve telekomünikasyon alanında sürekli yenilikler ve internet teknolojilerinin dünya nüfusunun büyük çoğunluğunun yaşamına bütünleşmesi gelmektedir (Gapsalamov, Akhmetshin, Bochkareva & Vasilev, 2020). Eğitim sisteminden örnek verilecek olursak artık öğretmenlerin hemen hemen tümü ders planlarını internet üzerinden araştırmakta ve temin etmekte, öğrenciler ödevlerini sosyal medya, internet, mobil kaynaklar vb. üzerinden araştırmakta hatta veliler de öğrenci takip ve haberleşme sistemlerini bu dijital platformlar üzerinden tasarlamaktadır. Bu süreçte eğitim yöneticilerinin de haberleşme ve iletişim zincirlerini milenyum çağının etkisi ile dijital unsurları göz ardı etmeden sosyal medya üzerinden kurduğu gözlenmektedir.

21. yüzyıl genellikle bir teknoloji çağı olarak kabul edilmektedir. Teknoloji, insan hayatında çok önemli roller oynamaktadır ve bir toplumun ekonomik büyümesinin temeli olarak görülmektedir. Teknolojik açıdan zayıf bir ekonomi günümüz yaşam senaryosunda asla büyüyemez. Bunun nedeni, teknolojinin işleri çok daha kolay ve daha az zaman alıcı hale getirmesidir. Bu bağlamda teknolojinin etkisi mümkün olan her alanda hissedilebilmektedir. Bu alanlardan birisi de yukarıda belirtildiği üzere eğitimidir (Raja & Nagasubramani, 2018). Teknoloji çağında özellikle Türkiye’de bulunan okulların büyük bir çoğunluğu öncelikli olarak idari ve teknik alanda teknolojik altyapıların yenilenmesi üzerinde durmuştur. Sonraki süreçlerde, öğrenci not ve karne takip sistemleri, gelen giden evrak, kayıt, alım-satım vb. gibi işlerde kullanılmak üzere teknoloji okullarda kullanılmaya başlanmıştır. İlerleyen süreçlerde ise dijitalleşmenin de etkisi ile öğrencilerin kullanımına sunulan teknolojik imkânlar; okullarda bilgisayar laboratuvarlarının oluşturulması, bilgisayar ve teknoloji derslerinin verilmesi ile daha da önem kazanmıştır. Günümüzde geline süreçte ise okullarda kullanılan internet, bilgisayar, tablet vb. teknolojik materyaller, eğitim sisteminin vazgeçilmez bir ögesi, eğitim paydaşlarının da en kuvvetli kolaylaştırıcısı olmuştur (Collins & Halverson, 2018; Säljö, 2010).

Yapılan araştırmalar günümüzde öğrencilerin yapay zekâ, büyük verilerin işlenmesi ve analizi, bilgi ve iletişim teknolojileri alanındaki yetkinliklerini arttırılması gerektiği ihtiyacının farkına varıldığını göstermektedir (Mahova ve diğerleri, 2018; akt: Frolova, Rogach & Ryabova, 2020). Bu sonuçlara göre; artık eğitim sistemlerinde teknoloji ve teknolojik araçların kullanımı bir ihtiyaç değil asli bir gerekliliktir. Eğitim kurumlarında görev yapan personelin, eğitim veren öğretmenlerin, okulların yönetiminden sorumlu olan idarecilerin, öğrencilerin, velilerin bir bütün olarak teknoloji kullanımı konusunda bilinçlenmeleri, kendilerini teknoloji konusunda güncellemeleri, süreci yakından takip etmeleri ve her ne kadar eğitimde insan odaklı olursa da dijital dünyanın bir gereksinimi olarak teknolojiyi eğitimin ana unsurları arasında görmeleri gerekmektedir (Panaoura & Panaoura, 2014; Oladosu, 2012).

Eğitim alanında teknoloji hem öğrenciler hem de öğretmenler için engelleri kaldırmanın bir aracı olarak görülmektedir (Courville, 2011). Özellikle Türk eğitim sisteminde öğrenciler açısından düşünöldüğünde eğitim alanları ve dersliklerin yetersizliğinden; zaman ve müfredatın sıkışıklığından, eğitime erişim problemlerinden, bölgesel ve coğrafî koşulların dezavantajlarından bahsedilmektedir. Eğitimciler açısından düşünöldüğünde ise; plan ve programların geç oluşturulması, zamanın verimli kullanılmaması, öğrenme-öğretme süreçlerinde dikkat çekme ve güdüleme süreçlerinin yetersizliği, araştırma ve inceleme faaliyet alanlarının darlığı, bilginin kaynağına ulaşım güçlüğü, evrak işlerindeki süreçlerin ciddi zaman alması üzerinde durulan dezavantajlardan bazılarıdır. Tüm bu olumsuz engellerin aşılması adına teknoloji ve dijitalleşme süreçleri önemli bir faktör olarak görülmektedir (Arslan & Topsakal, 2019; Kozikoğlu & Senemoğlu, 2018; Yanık, Bağdat, Gelici & Taştepe, 2016).

Dijitalleşme sürecinde teknoloji kullanımı öğrencilere fayda sağlarken eğitimin etkinliğini azaltmamakta veya köklü eğitim ilkelerini ihlal etmemektedir. Teknoloji, eğitim sistemi içinde çalışabilir ve alanın tarihsel önceliği ile çelişkili olarak görülmez (Courville, 2011). Her ne kadar eğitim sistemleri içerisinde; dijitalleşme kavramı ve teknoloji kullanımı bazı kesimlerde soru işaretleri oluştursa da büyük bir kesim tarafından teknoloji kullanımının çok büyük sıkıntılar yaratmadığı, öğrencilere yeni ufuklar açtığı, zamandan ve mekândan tasarruf sağladığı genel bir kabul görmektedir (Yu & Yang, 2006).

Dünyamız hızlı bir şekilde küreselleşmekte ve bu küreselleşmenin getirdiği etkiler ile özellikle eğitim sistemleri, insanlara bilgiyi ulaştırmanın en yeni ve en pratik yollarını aramaktadır. Milenyum çağı olarak nitelendirdiğimiz zaman dilimi ile teknoloji kullanımının eğitim sistemlerine etkileri konusunda birçok araştırma gerçekleştirilmiş, fakat bu çalışmaların özellikle 2000'li yıllar ve

Küresel Dünyada Modernleşme Eğilimi Olarak Eğitimin Dijitalleşmesi

sonrasında ortaya konulanlarının bir analizi yapılmamıştır. Bu bağlamda mevcut araştırmanın amacı; dünyada modernleşme eğilimi olarak eğitimin dijitalleşmesi üzerine gerçekleştirilen araştırmaların, makalelerin, tezlerin ve ilgili alanyazının analizinin gerçekleştirilmesi neticesinde çağımız eğitim sistemlerinin dijitalleşmeye karşı duruşunun analiz edilmesidir. Bu amaç çerçevesinde aşağıdaki araştırma sorularına yanıtlar aranmaya çalışılmıştır:

1. Küreselleşme ve teknoloji arasındaki bağ ne yöndedir? Bu bağın eğitime yansımaları nasıl gerçekleşmektedir?
2. Dijitalleşme sürecinin eğitim sistemine avantajları ve dezavantajları nelerdir?
3. Eğitimde dijital dönüşüm nasıl gerçekleşmektedir?
4. Eğitim sistemlerinde dijital dönüşümü sağlayan temel teknolojiler ve eğilimler nelerdir?
5. Dijital çağda öğretme-öğrenme süreçleri eğitim sistemi için ne ifade etmektedir?
6. Dijital çağda eğitimin paydaşlarının genel yönelimi nasıldır?

YÖNTEM

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden “Doküman Analizi” kullanılmıştır. Nitel araştırmaların genelinde verilerin “gözlemler, görüşmeler ya da doküman analizleri” yolu ile toplandığı gözlemlenmektedir (Merriam, 2009). Bu çalışmada da incelenen yöntemin adı “doküman analizi” yöntemidir. Çünkü “eğitimde dijitalleşme” ile ilgili alan yazında bulunan çalışmaların (makale, tez vb.) büyük bir kısmının içeriğinde doküman analizi yapılmamış, bu araştırmaların çoğunluğunda nicel/nitel görüşmeler ve anketler yolu ile veriler toplanmıştır. Doküman analizinin tanımını Türkçe olarak ifade etmek gerekirse “belge incelemesi” şeklinde tarif etmek doğru olacaktır. Bu çalışmada alanyazında kullanılmış ismi ile “doküman analizi” tercih edilmektedir (Kiral, 2020). Doküman analizleri, içerik analizi yolu ile “ana tema, kategori ve başlıklar” olarak tasarlanarak çalışmaya konu olan verileri sınıflandırmaya yardımcı olur (Labuschagne, 2003). Bu çalışmada da alanyazından elde edilen veriler ana temalar ve başlıklar halinde organize edilmiştir. Doküman analizi, elektronik (internet ve bilgisayar) ve basılı kaynakların incelenip değerlendirilmesi ile gerçekleşen işlemler bütünüdür (Bowen, 2009). Dokümanlar incelenerek, araştırılan konu hakkında detaylı bilgiler elde edilebilir (Travers, 2001). Bu çalışmada da dünyada modernleşme eğilimi olarak eğitimin dijitalleşmesi ile ilgili alan yazındaki özellikle 2000 yılı ve sonrasındaki tezler ve makaleler değerlendirilmiştir. Araştırma kapsamında tez veri tabanı olarak,

"Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi" kullanılmış ve toplamda 48 tez "dijitalleşme" ve "eğitimin dijitalleşmesi" başlıklarında sınırlandırılarak incelenmiştir. Yine makalelerin veri tabanı olarak "Google Scholar" kullanılmış olup "eğitimde dijitalleşme", "dijitalleşme" ve "eğitimin dijitalleşmesi" kelimeleri ile sınırlandırılmış arama ile toplamda 54 makale incelenmiştir.

BULGULAR

Araştırmanın bu kısmında modernleşme eğilimi olarak eğitimin dijitalleşmesi üzerine gerçekleştirilen araştırmaların analizi sonucunda; çağımız eğitim sistemlerinin dijitalleşme süreçlerinin ortak bulgularına yer verilmiştir. Tablo 1 ve 2'de ise araştırma verilerinin incelenmesi sonucu ana temalar ve konu başlıkları oluşturulmuştur.

Tablo 1

Dünyada Modernleşme Eğilimi Olarak Eğitimde Dijitalleşme Süreçleri

Dijitalleşme Ana Temalar
Küreselleşme, Teknoloji ve Dijitalleşme Süreçleri
Dijitalleşmenin Eğitime Yansımaları
Eğitimdeki Dijital Dönüşüm Eğilimleri ve Problemler
Dijital Öğrenme ve Öğretme Süreçleri
Dijital Çağda Eğitimin Paydaşları

Küreselleşme, Teknoloji ve Dijitalleşme Süreçleri

Küreselleşme ve Teknoloji

İnsan hayatını derinden etkileyen küreselleşmenin, ekonomi ve eğitim alanına da birçok katkısı bulunmaktadır. Küreselleşme, tüm engelleri ortadan kaldırmak ve tüm coğrafi sınırları yıkmak için tanıtılan yeni bir kavram ve olgudur. Teknolojinin ve internetin icadından sonra insanlar iyi organize edilmiş bir teknolojik arenada kendi hayatlarını yaşamaktadırlar. İnsanlar günlük yaşamlarında çoğunlukla çok küçük ayrıntılarda olsa bile teknolojiye bağımlıdırlar (AlMalki, 2018). İşte bu duyarlılık ile teknolojinin insan hayatının içerisinde oluşturduğu bağımlılıklar, eğitim sisteminde olumlu yönde kullanılmalı ve dijitalleşme süreci iyi organize edilerek eğitim sisteminde kullanılacak materyaller araştırılarak seçilmelidir.

Teknolojinin pek çok gücü bulunmaktadır. Teknoloji, insan hayatlarının ve çalışma alanlarındaki birçok şeyin yerini almaya başlamaktadır. Örneğin; günümüzde insanların markete gitmesine ve marketlerden ihtiyacı olanı almasına

Küresel Dünyada Modernleşme Eğilimi Olarak Eğitimin Dijitalleşmesi

gerek yoktur. Mobil uygulamalar ve interneti kullanmaları bu ihtiyaçlarını karşılamaları için yeterlidir (AlMalki, 2018; Arthur, 2009; Hinsz, 2015).

Tablo 2

Dünyadaki Eğitim Sisteminde Dijitalleşme Süreçlerindeki Temel Göstergeler Dijitalleşme Ana Başlıkları

Küreselleşme, Teknoloji ve Dijitalleşme Süreçleri	<ul style="list-style-type: none">• Küreselleşme ve Teknoloji• Dijitalleşme• Dijitale Dönüştürme / Dijitalleşme / Dijital Dönüşüm• Dijitalleşme Avantaj ve Dezavantajları
Dijitalleşmenin Eğitime Yansımaları	<ul style="list-style-type: none">• Eğitimde Dijital Dönüşüm• Dijital Eğitim Sisteminin Avantajları• Dijital Eğitim Sisteminin Dezavantajları
Eğitimdeki Dijital Dönüşüm, Eğilimler ve Problemler	<ul style="list-style-type: none">• Temel Teknolojiler ve Eğilimler<ul style="list-style-type: none">➢ Yapay Zekâ➢ Analitik➢ Arttırılmış Gerçeklik➢ Nesnelerin İnterneti➢ Çevrimiçi Öğrenme➢ Akıllı Sınıflar• Eğitimde Dijital Dönüşümün Önündeki Engeller• Eğitimde Dijital Dönüşümün Avantajları• Eğitimde Dijital Dönüşümün Zorlukları
Dijital Öğrenme ve Öğretme Süreçleri	<ul style="list-style-type: none">• Dijital Öğrenme• Dijital Çağda Öğretme ve Öğrenme Süreçleri
Dijital Çağda Eğitimin Paydaşları	<ul style="list-style-type: none">• Dijital Çağda Öğrenci Olmak• Dijital Eğitim Sisteminin Öğrencilere Avantajları• Dijital Çağda Öğretmen Olmak

Dijitalleşme

Son yıllarda dijitalleşme kavramı, yeni çalışma becerileri, modern kültürel koşullar, iletişim ve girişimcilik için yenilikçi araçlar yaratarak tüm toplumu değiştirmiş ve kışkırtmıştır (Newell ve Marabelli, 2015). Dünyanın her yerindeki araştırmacılar için bilimsel bir ilgi konusu olan dijitalleşme (Gapsalamov, Akhmetshin, Bochkareva & Vasilev, 2020) tüm bilgi türlerinin (metinler, sesler, görseller, video ve çeşitli kaynaklardan gelen diğer veriler) dijital dile

dönüştürülmesidir (Machekhina, 2017). İşte bu sebeple dijital teknolojiler, artık günlük hayata istikrarlı bir şekilde bütünleşmiş yeni bir bilgi altyapısının parçasıdır. Bu bilgi altyapısı insanlar için gerekli bilgi kaynaklarını üreten ve sürdüren güvenilir bir insan, yapı ve kurumlar ağıdır (Edwards, 2010).

Dijitalleşme, pek çok işlevsel sürecin özellikle sanal alana geçişi ile güçlenerek; bilgi ve iletişim, mobil teknolojiler ve küresel bilgi kaynaklarını olanakları ile genişleterek bilişimleşmenin devamı haline gelmektedir (Frolova, Rogach & Ryabova, 2020). Nitekim modern toplumun hızla dijitalleşmesinin sonucu, “geleneksel” elektronik yaklaşımın yerini alan yeni eğitim felsefesi “Akıllı Eğitim”dir. Akıllı eğitim; bir eğitim kurumları ağı ve akademik personel arasında, özellikle yeni eğitim ortamı olmak üzere, ortak standartlara, teknolojilere ve anlaşmalara dayalı olarak internette eğitim faaliyetlerinin uygulanmasıdır (Makarova, Shubenkova, Bagateeva & Pashkevich, 2018).

“Dijital” kelimesi, süreksiz veri veya olaylara dayalı herhangi bir sistemi tanımlamaktadır. Bilgisayarlar dijital makinelerdir. Çünkü en temel seviyelerinde 0 ve 1 veya kapalı ve açık olmak üzere sadece iki değer arasında ayırım yapabilirler. Bir bilgisayarın işlediği tüm veriler, bir dizi sıfır ve birler şeklinde dijital olarak kodlanır. Dijitalin zıt anlamı analogdur. Tipik bir analog cihaz, ibrelerin sürekli olarak yüz çevresinde hareket ettiği bir saattir. Basılı bir kitap analog bir bilgi biçimidir. Bir kitabın içeriğinin dijital forma dönüştürülmesi için dijitalleştirilmesi gerekir. Dijitalleştirme, fiziksel medyanın (örneğin süreli makaleler, kitaplar, kartlar, fotoğraflar vb.) içeriğini dijital formatlara dönüştürme işlemidir (Kaur, 2019).

Dijitale Dönüştürme / Dijitalleşme / Dijital Dönüşüm

Dijitalleşme, dijitale dönüştürme ve dijital dönüşüm kavramlarının alanyazında sıklıkla birbirlerinin yerine kullanıldığı görülmektedir ancak bu hatalı bir kullanımdır. Bu kavramların teknik açıdan ne anlama geldiklerini şöyle özetlemek mümkündür (Gupta, 2020; Vrana & Singh, 2021):

Dijitale Dönüştürme (Digitization)

Dijitale dönüştürme fiziksel nesnelerin veya niteliklerin dijital bir temsilini oluşturmayı ifade eder. Örneğin; kâğıt bir belgeyi tarayıp ve dijital belge (örneğin; PDF) olarak kaydetme. Başka bir deyişle, dijitale dönüştürme dijital olmayan bir şeyi dijital bir temsile veya yapaylığa dönüştürmekle ilgilidir. Kâğıt formundaki bir belgeyi taratmak ve bilgisayara PDF gibi dijital bir formda kaydetmek, bir kâğıda yazılan notları Excel çalışma sayfasına geçirmek, analog VHS kasetlerini dijital veri içeren CD, DVD veya Blu-Ray disklerine dönüştürmek birer dijitale dönüştürme işlemidir.

Dijitalleşme (Digitalization)

Dijital teknolojilerden ve dijitalleştirilmiş verilerden yararlanarak süreçlerin etkinleştirilmesi veya iyileştirilmesi anlamına gelir. Dolayısıyla dijitalleşme, dijitale dönüştürmeyi varsayar. Dijitalleşme, maliyetleri düşürürken üretkenliği ve verimliliği artırır. Dijitalleşme, mevcut bir iş sürecini veya süreçlerini iyileştirir, ancak onları değiştirmez veya dönüştürmez. Yani insan güdümlü bir olaydan veya bir dizi olaydan yazılım güdümlü bir süreç alır. Bir PDF belgesini bilgisayarın sabit disk sürücüsünden buluta yüklemek ve birçok kişiyle verileri analiz etmeleri için paylaşmak, bir Excel çalışma sayfasını bulutta depolanan bir Google E-tablosuna dönüştürmek ya da dijital filmleri CD, DVD veya Blu-ray disklerinden çevrimiçi hizmetlere taşımak dijitalleşmeye örnek gösterilebilir. Bu platform dosyaların birkaç kişi arasında paylaşılabilirdiği yapılandırılmış bir ortam sağlar.

Dijital Dönüşüm (Digital Transformation)

Dijital dönüşüm, iş aktivitelerinin, işlemlerin, ürünlerin ve modellerin dijital teknolojilerin sağladığı avantajlardan tamamen faydalanması için dönüşümü anlamına gelir. Dijital dönüşüm etkinliği artırır, maliyetleri düşürür, risk yönetimini ve para kazandırabilecek fırsatları iyileştirir. Dijital dönüşümüne örnek olarak; çevrimiçi bir PDF dosyasından veri okumak, Google Dokümanlardaki verileri okuması için bir uygulamaya veya sisteme aktarmak veya online film yayını yapmak verilebilir.

Dijitalleşmenin Avantajları ve Dezavantajları

Kitlesel dijitalleşmenin insanlara sunduğu çok sayıda avantajlar ve bu avantajların yanında da birtakım dezavantajları bulunmaktadır. Bu avantajlardan bazıları şunlardır: Zamandan tasarruf, şeffaflık, coğrafi engelleri aşma, 7 gün 24 saat kesintisiz akış ve insan hatasını en aza indirmedir. Tüm bunların yanında dijitalleşme birçok avantaj getirirse de yüksek derecede bağımlılık, fiziksel ve zihinsel nitelikteki riskler, bazı kişilerin sorumluluğu olmadan kullanılması gibi dezavantajları da beraberinde getirmektedir (Bejinaru, 2019).

Dijitalleşmenin Eğitime Yansımaları

Eğitimde Dijital Dönüşüm

19. yüzyılın sanayi devriminde olduğu gibi günümüzde de bilgi ve iletişim teknolojilerinin yoğun gelişimi kamusal yaşamın birçok alanındaki faaliyetlerin özelliklerini değiştirmektedir (Fenwick, Edwards, 2016). Teknolojinin en çok etkilediği bu alanların başında da eğitim gelmektedir. Teknoloji eğitim sürecinin

geliştirilmesine ve iyileştirilmesine katkıda bulunan hayati bir araçtır (AlMalki, 2018).

Teknoloji, iki temel yöntemle eğitimde başarıya yardımcı olabilir. Bunlardan birincisi; öğrenmenin önündeki fiziksel engellerin kaldırılması, ikincisi ise; odak noktasının bilginin elde tutulmasından kullanılmasına geçişidir. Teknolojinin ikinci etkisi eğitimin geleceği üzerinde uzun süreli etkileri olandır. Teknoloji, artık uzak el cihazlarında bile erişilebilen aranabilir veritabanlarının geliştirilmesi yoluyla bireylerin öğrenme hedeflerini tanımlama şeklini değiştirecektir. Spesifik olarak, gerçeklerin ve bilgilerin ezberlenmesinden ve tekrar edilmesinden, becerilerin kullanılmasına ve daha iyi araştırmaya ve çevrimiçi veritabanları gibi diğer kaynakların değerlendirilmesine izin veren becerilerin geliştirilmesine geçiş vardır (Courville, 2011). Bu bağlamda, eğitim sistemine yeni yaklaşımların tanıtılması ve analizi, mevcut formların, yöntemlerin ve eğitim teknolojilerinin dönüştürülmesi ihtiyacı özellikle önem kazanmaktadır (Frolova, Rogach & Ryabova, 2020).

Dünya ekonomilerini etkisi altına alan COVID-19 salgını, eğitim sektörünü de derinden etkilemiştir. Yaklaşık 1,5 milyar öğrenci; dünyadaki ilk, orta ve yükseköğretim öğrencilerinin %90'ı fiziksel olarak okula gidememiştir. Bu süreçte eğitimciler, uzaktan eğitim ve öğrenimi desteklemek için teknolojik çözümler beklediğinden etkiler devrim niteliğinde olmuştur. Ancak eğitim sektöründeki dijital dönüşüm, COVID-19 sonrası çevrimiçi eğitim ve öğretim ile sınırlı değildir (Pham, 2021).

Dijital eğitim, öğretme ve öğrenmenin ilerlemesine yardımcı olmak için modern teknolojinin ve dijital araçların yenilikçi birleşimidir. Ayrıca teknolojiyle geliştirilmiş öğrenme, dijital öğrenme veya e-öğrenme olarak da bilinir. Dijital eğitim, teknoloji ve dijital cihazlar aracılığıyla eğitim aramaya giden yoldur. Dijital eğitim, elektronik içerik, elektronik eğitim ortamı, sosyal medya, sanal gerçeklik teknolojileri ve açık bilgi sistemlerinin kullanım olanakları ile ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır (Frolova, Rogach & Ryabova, 2020). Ayrıca, özellikle internette gerekli bilgiye ulaşmanın hızı ve kolaylığı, üniversitelerde ve okullarda çevrimiçi kütüphanelerin kullanımını, fiziksel kütüphanelerde yapılan geleneksel arama yönteminden daha çekici kılmaktadır (Edwards, 2012).

Eğitimin dijitalleşmesi uzun süredir tartışılan bir konudur ancak Covid 19'un bu terime kazandırdığı ivme oldukça fazladır. Anaokulundan yükseköğretime kadar tüm seviyelerdeki eğitim kurumlarının aylarca tamamen kapanması veya erişimin kısıtlı olması eğitimde dijitalleşmeyi önemli ölçüde etkilemiştir (Puig, 2022). İlk şoktan sonra, dünya çapında milyonlarca öğretmen, akademisyen, idari ve teknik personel olağanüstü bir şekilde Zoom, GoogleMeet, Microsoft Teams ve benzeri

dijital platformların nasıl kullanılacağını sadece birkaç hafta içinde öğrendi ve tüm faaliyetleri çevrimiçi gerçekleştirmeye başladı. Böylece çoğu durumda krizden önce bilmedikleri yeni sisteme iyi derecede uyum sağlamayı başardılar (Saso, 2021).

Dijital teknolojilerin ve kaynakların amacı öğretme ve öğrenme süreçlerini iyileştirmek ve daha fazla değer katmaktır. Günümüzde öğretmenler ve öğrenciler giderek artan sayıda dijital teknolojiye ve kaynağa erişebilmektedir. Öğretme ve öğrenme uygulamalarını iyileştirmek için işbirlikçi platformları kullanabilmektedir. Bununla birlikte, teknolojileri ve dijital kaynakları örgün eğitime dâhil etmenin bariz faydalarına rağmen, siyasi zorluklar devam etmektedir. Avrupa Birliği üye ülkelerinde dijital teknolojileri ve kaynakları eğitime bütünleştirmek için çok sayıda ulusal politika girişimi uygulanmıştır. Ancak Avrupa Komisyonu, OECD ve Dünya Ekonomik Forumu gibi kuruluşlar tarafından yapılan araştırmalar dijital teknolojilerin ve kaynakların Avrupa eğitim sistemlerine bütünleştirilmesinde hala bir boşluk olduğunu vurgulamaktadır (Bejinaru, 2018).

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin hızı nedeniyle dijital toplum ve dijital ekonomi ortaya çıkmıştır ve bu gelişmeler sırasıyla belirli bazı zorluklar yaratmaktadır. Böyle bir ortamda herhangi bir bireyin mesleki başarısını ve kişisel gelişimini ortaya koyabilmesi için kazanması gereken bazı dijital beceriler ve yetkinlikler esastır (Bejinaru, 2019; Kalolo, 2019). Bu durumun da modern eğitim sistemini yaratıcı bir krizle karşı karşıya bıraktığı söylenebilir. Nitekim sınıf etkinlikleri ve dersler, öğrencilerin yeni bir şey öğrenmek için kişisel girişimlerine, bilgileri ile gerçek dünya arasında nesnel bir bağlantı kurmalarına, kalıplaşmış modeller kullanmak yerine standart sorulara standart olmayan cevaplar aramak için hayal güçlerini kullanmalarına katkıda bulunmamaktadır. Bu nedenle geleceğin sınıfları, bilgi transferinin yeri değil, öğrencilerin zihnine yatırım yapılan, hazır fikirleri tekrarlamaya veya test sorularına mekanik yanıtlara değil, yaratıcılığa ve yeniliğe odaklanan bir yer olmalıdır (Machekhina, 2017).

Eğitimin dijitalleşmesi; dijital teknolojilerin kullanımına dayalı olarak eğitim alanının sistemik modernizasyonu sürecidir. Buna bağlı olarak yeni toplumsal gelişme gerçeğinin ayrılmaz bir parçası olan dijital teknolojiler, okullarda ve yükseköğretim kurumlarında öğrenme sürecini önemli ölçüde değiştirmektedir. Öğretmenlerin dijital yeterlilik düzeyi, dijital teknolojileri tanıtmaya isteklilikleri dijital teknolojilerin eğitim alanında başarılı bir şekilde kullanılması için en önemli koşullardan biridir (Frolova, Rogach & Ryabova, 2020).

Eğitimde dijitalleşme süreci, küresel eğitim ortamının reformu ve modernizasyonu açısından güçlü bir eğilimdir. Eğitim sürecinde dijitalleşme; metin, resim, video ve sesin bilgisayar tarafından oynatılabilen dijital bir formata çevrilmesini içerir. Dijitalleştirme araçları; bilgisayar, internet, akıllı telefon, tarayıcı, dijital kamera, projektör, yazıcı vb. olabilir. Dijitalleşme araçları çevrimiçi kabul süreci, online sınav, online/web bilgisinin paylaşımı, dijital destek materyalleri (ppt, pdf, doc gibi farklı formatlarda), sosyal gruplar, dijital yayınlar vb. olabilir (Bejinaru, 2019). Ayrıca eğitimin dijitalleştirilmesindeki yeni eğilimler arasında çevrimiçi öğretim, dijital oyunlaştırma teknolojileri, sanal öğrenme ortamları, yapay zekâ, yatay ağ iletişimleri vb. dâhil olmak üzere etkileşimli öğretim yöntemleri yer almaktadır (Frolova, Rogach & Ryabova, 2020; Schmidt & Tang, 2020).

Günümüzde bilgi ve iletişim teknolojileri çocukların içine çekildiği bir yaşam biçimi haline gelmiştir. Günümüz çocukları çok küçük yaşlarda dijital araçları kullanmaya başlamaktadır. Bu nedenle okullar, öğrencilerin ihtiyaçlarına cevap vermelidir. Öte yandan içinde bulunulan çağda herhangi bir mesleğin bilgi teknolojisinin yardımı olmadan gerçekleştirilmesi imkânsızdır. Zira bilgisayar ve internet, iş kalitesini artırmada bireylere sonsuz olanaklar ve kaynaklar sağlamaktadır (Murati & Ceka, 2017).

Dijital Eğitim Sisteminin Avantajları

Eğitimde teknoloji kullanımının eğitim süreçleri üzerindeki olumlu ve olumsuz etkilerini keşfetmek için çok sayıda araştırma yapılmıştır (AlMalki, 2018). Bu araştırma sonuçlarından yola çıkarak dijital eğitim sisteminin avantajlarını şöyle sıralamak mümkündür (Frolova, Rogach & Ryabova, 2020; Jobirovich, 2021; Saso, 2021):

1. Kurumdan uzakta yaşayan bireyler için problemleri ve zaman alıcı olabilecek bir dershanede fiziki olarak bulunma zorunluluğu olmaksızın derslerin evden verilmesi ve katılımlarının sağlanması.
2. Ders sırasında çevrimiçi platformun “sohbet işlevini” kullanarak daha kolay öğrenci-öğretmen etkileşimi.
3. Çevrimiçi kaynakların nitelik ve niceliğinde genel bir iyileştirme.
4. Yapay zekâ kullanımı yoluyla öğrencilere bireysel yaklaşım.
5. Kişisel öğrenme yollarının oluşturulması.
6. Eğitim sürecinin yoğunlaştırılması ve öğrencilerin buna olan ilgilerinin artırılması.
7. Akademik performansın artırılması.
8. Öğretim materyali ve bilgi kontrolü.
9. Bireyin sosyal ve kültürel sermayesini geliştirme.

Dijital Eğitim Sisteminin Dezavantajları

Dijital eğitim sisteminin yukarıda belirtilen avantajlarının yanında birtakım dezavantajları da bulunmaktadır. Bu dezavantajlardan bazıları şunlardır (Frolova, Rogach & Ryabova, 2020; Kaur, 2019; Mağosa, 2013):

1. Diğer öğrencilerle sosyal etkileşimin azalması.
2. Biyoloji, eczacılık, tıp, arkeoloji, sahne sanatları, güzel sanatlar, mimarlık, mühendislik ve diğer birçok deneysel veya uygulamalı etkinliklerle disiplinlerin öğretiminde zorluklar.
3. Özellikle beşerî ve sosyal bilimlerdeki öğrenciler ve akademisyenler için tamamen dijitalleştirilmiş kaynaklara sahip olmayan kütüphanelere erişimde zorluklar.
4. Dijital araçlara aşına olmayan öğretmenler için zorluklar.
5. Sosyo-ekonomik bölünme, modern cihazlara veya yüksek hızlı internet erişimine sahip olmayan öğretmen veya öğrenciler için etkinlikleri çok zorlaştırmaktadır.
6. Bazı öğrencilerin özellikle de gençlerin uzun çevrimiçi derslerde yüz yüze etkinliklerde olduğu gibi odaklanmadaki güçlükleri.
7. Öğretmenin pedagojik çalışmasının deformasyonu ve gençleri öğretme ve eğitime pratiği ile ilgili belirli riskler ve yıkıcı sonuçlar.
8. Öğretmenler ve öğrenciler arasındaki doğrudan etkileşimin sınırlarının daraltılması.

Eğitimdeki Dijital Dönüşüm, Eğilimler ve Problemler

Temel Teknolojiler ve Eğilimler

Eğitimde dijital dönüşümü sağlayan temel teknolojiler ve eğilimler şunlardır (Dilmegani, 2021; Mikheev, Serkina & Vasyaev, 2021; Moshinski, Pozniakovska, Mikluha & Voitko, 2021):

Yapay Zekâ

Yapay zekâ uygulamaları, eğitimcilerin veya okul personelinin iş yükünü hafifletmek için eğitimde basit ama zaman alıcı görevleri üstlenebilir. Yapay zekâ araçları, birçok öğrenci için eğitim deneyimini değiştirebilir. Böylece öğrencilere gelişmiş ve özel bir öğrenme deneyimi sunmak için de kullanılabilirler.

Analitik

Dijital teknolojiler, okulların performanslarını izlemek ve geliştirmek için öğrencileri hakkında çok sayıda veri toplamasını ve analiz etmesini sağlar. Geleneksel ve gelişmiş analitiği kullanarak öğrencilerin nerede mücadele edip

başarılı olduklarını belirleyebilir, yeni yöntemler geliştirebilir ve bu yöntemlerin beklenen sonuçları verip vermediğini test edebilirler.

Artırılmış Gerçeklik (AR), Sanal Gerçeklik (VR)

AR/VR teknolojileri, öğrenciler için etkileşimli ve sanal ortamlar oluşturabilir ve konuyla daha iyi ilgilenmelerine yardımcı olabilir. Eski 'yaparak öğrenme' ilkesini 21. yüzyıla taşıyan sanal gerçeklik, simülasyon senaryoları, sanal saha gezileri sağlamak için kullanılabilir ve öğrenilen beceriler hakkında sadece okuyup konuşmak yerine doğrudan bir deneyim sunmak için kullanılabilir. Bu teknolojiler tarihi mekânlara sanal saha gezilerini mümkün kılabilir veya uygulamalı bilimler ve tıp için yaparak öğrenmeyi kolaylaştırabilir.

Nesnelerin İnterneti (IoT)

Akıllı telefonların ve diğer benzer cihazların artan kullanımı, gerçek zamanlı iletişim ve veri aktarımı sağlayarak öğrenciler ve eğitim kurumları arasındaki bağlantıyı geliştirir. IoT cihazları, küçük çocukların sınıfta olup olmadığını veya sınıftaki varlığını izlemek ve öğretmenleri ve ebeveynleri güvenlikleri konusunda uyarmak için de kullanılabilir.

Çevrimiçi Öğrenme

Zoom veya Skype aracılığıyla uzaktan eğitim, okullardan ve kolejlerden pandemiye acil bir müdahale olmuştur. Eğitim kurumları da kendi çevrimiçi sınıf sistemlerini kurabilir ve bunları web sitelerine veya platformlarına entegre edebilir. Bu, öğrencilerin ihtiyaçlarına veya dersin konusuna göre çevrimiçi öğrenme deneyimini özelleştirmelerine olanak tanır.

Akıllı Sınıflar

Dijital teknolojiler yüz yüze öğrenmeyi de geliştirmiştir. Akıllı tahtalar, bilgisayarlar, internet bağlantıları, projektörler vb. ile donatılmış akıllı sınıflar, öğrencilere bir kara tahta ve tebeşirle imkânsız olan öğrenme kaynaklarını sunmanın yollarını açar.

Eğitimde Dijital Dönüşümün Önündeki Engeller

Eğitim sektörü, teknolojiyi benimseme ve en iyi şekilde yararlanma konusunda kara tahtalardan dijital ekranlara, ders kitaplarından internete, fiziki sınıflardan çevrimiçi derslere kadar uzun bir geçmişe sahiptir. Ancak koronavirüs pandemisinin ortaya çıkması sektördeki dijital dönüşüm sürecini kuvvetlendirmiştir. Karantınalar sırasında okulların kapanmasıyla öğretmen ve öğrencilerin dijital yöntemleri tercih etmekten başka çareleri kalmamıştır. Ancak COVID-19'un gelişinden önce eğitimde dijital dönüşümün önünde bazı engeller

bulunmaktaydı. Bu engellerden en büyükleri paydaşlar tarafından yeni teknolojilerin benimsenmesi ve kullanılmasının teşvik edilmesi olmuştur. Her ne kadar yazılım paketlerini, simülatörleri ve diğer dijital kaynakları öğrenme konusunda uzun bir geçmişe sahip olursa da temel inanç hala öğrenmenin en iyi yolunun bir öğretmen ve diğer öğrencilerle birlikte fiziksel bir sınıfta olduğu düşüncesiydi (Aditya, Ferdiana & Kusumawardani, 2021; Talik, 2021).

Eğitimde Dijital Dönüşümün Avantajları

Teknolojideki ilerlemeler eğitimdeki dijital dönüşümü giderek daha fazla hızlandırmakta ve eğitimi desteklemeye devam etmektedir (Spratt & Lajbcygier, 2009). Ancak eğitimdeki bu dijitalleşme sürecinin bazı avantajları ve zorlukları bulunmaktadır. Eğitimde dijital dönüşümün avantajlarından bazıları şunlardır (Pham, 2021; Reis, Amori, Melão & Matos, 2018):

Öğrenci sonuçlarının takibi

Dijital dönüşümün eğitim üzerindeki etkilerinden biri öğrencilerin başarısını izlemenin daha gerçekçi bir yolunu sağlamasıdır. Öğrencilerin çalışmalarında bilgiyi kaydetmede teknoloji, öğretmenlerin ve velilerin öğrencilerinin gelişimlerini takip etmelerini sağlayan önemli bir rol oynamaktadır.

Veri analitiği ile iyileştirilmiş sonuçlar

Okullar, sonuçları izlemek ve geliştirmek için analitiği kullanabilir. Çok fazla sayıda öğrencinin akademik gelişiminin takibini kolay ve güvenilir bir şekilde yapma noktasında dijitalleşmenin sunduğu veri analitiği imkânı eğitimciler için büyük kolaylık sağlamaktadır.

İşbirlikli öğrenme

İş birliği dijital öğrenmede gereklidir. Öğretmenler, öğrenme platformları aracılığıyla gruplar oluşturabilir ve yönetebilir. Ortak yazarların makaleleri ve sunumları, Google Dokümanlar, Twiddla, Edmodo vb. gibi iş birliğine dayalı yaratıcı ortamlar tarafından daha kolay hale getirilir.

Gelecek odaklı müfredatlar

Okulların görevi çağın gerektirdiği müfredatı öğrencilere öğretmektir. Dolayısıyla işgücü ihtiyaçlarının sürekli değiştiği bu çağda sık müfredat güncellemeleri kaçınılmazdır. Nitekim robotlar, yapay zekâ, otomasyon artık bilim kurgu filmleri değildir. Ancak dijital dönüşüm sayesinde müfredat değişikliklerini oluşturmak ve geliştirmek artık yıllar almayacaktır. Öğrenciler için uygun ve sık güncellenen içeriğe daha fazla erişim dijitalleşme ile daha kolay sağlanabilecektir.

Ebeveynler ve öğretmenler arasında gelişmiş sinerji

Araştırmalar, velilerin çocuklarının eğitim süreçlerine aktif olarak katıldıklarında çocuklarının daha başarılı olduklarını göstermektedir (Aslanargun, 2007; Şad, 2012). Eğitimde dijitalleşme birlikte veliler çocuklarının ilerleme notlarına ve gelişim raporlarına daha kolay ulaşabilmektedir. Ayrıca dijital kaynaklar velinin öğretmen ile daha kolay iş birliği yapmasına ve çocukları hakkında hızlı ve güvenilir bilgi almasını kolaylaştırmaktadır.

Zaman tasarrufu

Dijitalleşme, zamanın çok değerli olduğu günümüz dünyasında insanlara zamandan büyük bir tasarruf sağlamaktadır. Dünyanın birçok yerinde öğrenciler okullarına ulaşmak için oldukça fazla zaman harcamaktadır. Dijital eğitim, bu durumda ülkenin en uzak yerlerinden gelen öğrenciler için bile büyük bir kurtarıcıdır. Öğrenciler bir konuyu öğrenmek için yolda uzun saatler harcamak yerine bir web sitesine giriş yaparak gerekli öğrenmeyi gerçekleştirebilmektedir.

Eğitimde Dijital Dönüşümün Zorlukları

Dijital dönüşüm her ne kadar eğitimde birçok avantaj sunsa da bazı zorlukları da beraberinde getirmektedir. Eğitimde dijital dönüşümün zorluklarından bazıları şunlardır (Hai, Van & Thi Tuyet, 2021; Pham, 2021):

Değişmek için suskunluk

İnsanların çoğu alıştıkları çalışma düzenlerinin dışına çıkmaktan çekinirler ve konfor alanını terk edip yeni bir düzene geçmek çoğu zaman zorluk vericidir. Eğitim alanında da birçok kişi başarısızlıktan korktuğu için yeni teknolojiye ve kültüre tereddütlü yaklaşmaktadır. Bu durum kamu sektöründe daha da fazladır. Nitekim kamu sektöründe çalışanların neredeyse %70'inin dijital becerilerinin özel sektör çalışanlarının gerisinde kaldığı bildirilmektedir.

Düşük bilgi veya beceriler

Kurumda yeniliği teşvik etmek için çalışanların yeterli düzeyde bilgiye ve uzmanlığa sahip olması gereklidir. Dolayısıyla eğitim kurumları dijital dönüşümü gerçekleştirebilmek için eğitimci personelinin dijital bilgi, beceri ve yetkinliklerini mutlaka geliştirmelidir. Aksi halde dijital dönüşümün tam olarak gerçekleşmesi imkânsızdır.

Veri siloları

Dijital açıdan oldukça zengin olan bu çağda her alanda fazla ve ayrıntılı bilgiye ulaşmak mümkündür. Ancak bu veriler bazen hatalı ve güvenilmez

Küresel Dünyada Modernleşme Eğilimi Olarak Eğitimin Dijitalleşmesi

olabilmektedir. Bu noktada eğitim liderleri en yararlı ve doğru bilgiyi seçebilmeli ve bunun için gerekli önlemleri almalıdır.

Talimat veya strateji eksikliği

İlerlemenin önündeki en önemli engellerden biri herhangi bir sektör veya endüstride dijital dönüşümle nereye gidileceğini bilmemektir. Eğitim örgütlerinde bu belirsizliği gidermek için eğitim yöneticilerine büyük sorumluluklar düşmektedir. Onların sergileyecekleri teknoloji liderliği davranışları bu sürecin paydaşlar açısından kolay bir biçimde aşılması hususunda büyük önem arz etmektedir.

Sistem tabanlı uyumluluk

Günümüz dünyasında çoğu şirket ve kuruluş her gün sorunsuz ve başarılı bir operasyon sağlayan, teknolojik olarak yönlendirilen sistem ve altyapılara bağımlıdır.

Eğitim sistemlerindeki dijital dönüşümle ilgili büyük bir sorun, onları ilerletmek için modern dijital teknolojilerle uyumlu değildir. Bu uyumsuzluk kaçınılmaz olarak zaman ve kaynak gerektiren mevcut bir sistemin yükseltilmesi, bireyselleştirilmesi veya değiştirilmesi gerektiği anlamına gelir.

Dijital Öğrenme ve Öğretme Süreçleri

Dijital Öğrenme

Dijital dönüşüm tüm hızıyla devam etmektedir ve günümüzde dijital araçlar ve platformlar bireylerin kişisel ve çalışma hayatlarına her zamankinden daha fazla girmektedir (Bonnor, 2022). Bu süreçte şirketlerin rekabetçi kalmasını sağlayacak en önemli hususlardan biri de dijital eğitimidir. Bu açıdan Endüstri 4.0'ın eğitim 4.0'a ihtiyacı vardır. Bunu gerçekleştirmenin tek yolu da okuma, yazma ve aritmetiği yanında dijital becerilerin de dördüncü bir temel yetkinlik haline gelmesidir. Eğitim sistemleri ve özellikle öğrenme ve öğretme süreci bu nedenle dijitalleşme çağına uyarlanmalıdır. Eğitim alanında da en son teknolojiler eğitimcilere ve öğrencilere daha aktif ve anlamlı öğretme-öğrenme deneyimlerine imkân tanımaktadır. Ayrıca dijital eğitim sistemleri ve teknoloji öğrencilere seçtikleri herhangi bir yerden esnek çalışma fırsatı da dâhil olmak üzere çeşitli avantajlar sunmaktadır. Bu, ilkokuldan meslek okullarına ve üniversitelere ve sürekli eğitime kadar tüm eğitim seviyeleri için geçerlidir (Bonnor, 2022; Beckmann, 2018).

Dijital Çağda Öğretme ve Öğrenme Süreçleri

Dijital çağda sadece öğrendiklerimizi değil, aynı zamanda nasıl öğrendiğimizi de değiştirmeliyiz. Dijital platformlar, sanal veya artırılmış gerçeklik, çevrimiçi kütüphaneler ve dijital medya, okullarda, mesleki kurumlarda, üniversitelerde, kurumsal eğitim ve geliştirme programlarında bir dizi yeni ve yenilikçi öğretim ve öğrenme biçimini mümkün kılmaktadır. Dijital öğrenme, geleneksel öğretim materyallerini dijitalleştirmekten daha fazlasını ifade etmektedir. Dijital öğretim, zamana ve mekâna bağlı olmadığı için, geleneksel öğrenme biçimlerinden daha esnek, daha bireysel ve daha hareketlidir. Dijital çağda, ders materyalleri bulutta oluşturulur, başkalarıyla paylaşılır ve birlikte geliştirilir. Dijital öğretim ile öğrenciler, iletişimi ve ekip çalışmasını geliştirirken daha fazla sorumluluk almayı erken yaşta öğrenirler (Beckmann, 2018; McKnight, O'Malley, Ruzic, Horsley, Franey, & Bassett, 2016; Starkey, 2012).

Dijital Çağda Eğitimin Paydaşları

Dijital Çağda Öğrenci Olmak

Okullar, STEM alanlarında (fen, teknoloji, mühendislik ve matematik) eğitimi güçlendirmekten sorumludur. Öğrenciler bilgisayar derslerinde yazılım araçlarını nasıl kullanacaklarını öğrenmeli ve bilgisayarların, internetin ve veri korumanın nasıl çalıştığını anlamalıdır. Bu, daha sonra profesyonel eğitim ve geliştirme sırasında daha derinlemesine dijital ve bilişim teknolojileri konuları hakkında bilgi edinmenin temeli olarak hizmet edebilir (Beckmann, 2018; McClure & Clink, 2009).

Dijital Eğitim Sisteminin Öğrencilere Avantajları

Dijital eğitim sisteminin öğrencilere yönelik birtakım avantajları bulunmaktadır. Bu avantajlardan bazıları şunlardır (Al Rawashdeh, Mohammed, Al Arab, Alara & Al-Rawashdeh, 2021; Beckmann, 2018; Lin, & Chen, 2017):

Bire bir öğrenmeyi destekleme

Öğrencilerin uygun yol ve hızda öğrenmelerine yardımcı olmak, dijital eğitim sisteminin en büyük avantajıdır. Geleneksel çalışma yöntemi, öğrenmede bir boşluk yaratır. Sınıfın geri kalanına yetişemedikleri zaman öğrenciler arasında ilgi eksikliğine yol açar. Dijital eğitimde öğretmenler müfredatı öğrencinin öğrenme hızına ve yeteneğine göre yapabilir.

Akıllı öğrenenler yaratma

Öğrenme araçları ve teknolojisi, öğrencilerin etkili bir şekilde öğrenmesini sağlayacaktır. Öğrenciler neye ihtiyaçları olduğunu analiz edebileceklerdir.

Küresel Dünyada Modernleşme Eğilimi Olarak Eğitimin Dijitalleşmesi

Çözüm bulmak için çevrimiçi kaynakları aramayı ve kullanmayı öğrenirler. Dijital öğrenme, verimliliklerini ve üretkenliklerini güçlendirir. Ayrıca dijital öğrenme araçları ve teknolojisi, muhakeme becerisinin gelişiminin temeli olan eleştirel düşünme becerilerini de artırmaktadır. Öğrenciler ayrıca olumlu duygular geliştirir ve yeni şeyler öğrenmek için özgüven geliştirir.

Öğrencilerin kendi kendilerine motive olmalarını sağlama

Dijital araçlar ve teknoloji aracılığıyla öğrenen öğrenciler daha ilgili hale gelir. Dijital öğrenme, geleneksel yaklaşıma göre daha etkileşimli ve akılda kalıcıdır. Dijital öğrenme, öğrencilerin öğrenme materyali ile daha iyi bir bağlantı geliştirmelerini sağlar.

Geniş öğrenme fırsatları sunma

Dijital öğrenme yaklaşımı, öğrenciler için genişletilmiş öğrenme fırsatlarına yol açar. Dijital eğitim sistemi öğrencilerin kavramları iyi kavrayabilmeleri için öğrenme fırsatlarını genişletir. Öğrenme süreci herhangi bir zamanda ve herhangi bir yerden gerçekleştirilebilir.

Hesap verebilirliği geliştirme

Dijital eğitim sistemi, öğrenci değerlendirmesini daha şeffaf ve bilgilendirici hale getirir. Gerçek zamanlı performans incelemesi ve otomatik oluşturulan raporlar bunu destekler. Öğrencilerin performanslarını ayrıntılı olarak ölçmeleri ve ilgili sorularla gelmeleri için bir fırsat sunar. Öğrenciler, en iyi araştırma konusunu elde eder ve çevrimiçi olarak birçok bilgiye göz atarak faydalı bilgiler edinir.

Dijital Çağda Öğretmen Olmak

Dijital eğitimin gerçeğe dönüşmesi için öğretmen eğitimlerinin de çağdaştırılması gerekmektedir. Dijital eğitim, ilgili bilgileri kursiyerlere ve öğrencilere iletmek için dijital medyayı kullanabilen iyi eğitilmiş öğretmenler gerektirir (Beckmann, 2018; Wake, Dysthe & Mjelstad, 2007).

TARTIŞMA ve SONUÇ

Her alanda olduğu gibi eğitim sisteminde de yeni bir eğilim olan dijitalleşme insanları oldukça cezbetmektedir. Bu süreçte önemli olan dijitalleşmenin eğitim sisteminin içerisine girmesini sağlamak ve öğrencilerin fırsat eşitliklerinden istifade etmesini kolaylaştırmaktır. Özellikle pandemi sonrasındaki süreçte yeni normalleşme dönemi, eğitim sisteminde dijital materyallerin kullanılmasını tercih ya da gereklilikten çıkartıp bir zorunluluğa dönüştürerek tüm yaş gruplarındaki bireylerin dijitalleşme sürecine hızla alışabilmesini şart koşmuştur

(Tılıç, 2020). Zira bugünün küresel eğitiminin ve yeni dijital teknolojilerin akademik faaliyetlerle daha fazla bütünleştirilmesinin neden olduğu büyük dönüşümlerle karşı karşıya olduğu, geleneklerle ve yeniliklerle uzlaşacak verimli uygulama modellerini aktif olarak aradığı belirtilmektedir (Machekhina, 2017). Bu düşüncelerden hareketle araştırmada eğitimin dijitalleşmesi üzerine yapılmış olan çalışmalar; doküman analizi yöntemi kullanılarak incelenmiş, böylece çağımız eğitim sistemlerinin dijitalleşmeye ilişkin mevcut durumu ortaya konmaya çalışılmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular “küreselleşme, teknoloji ve dijitalleşme süreçleri”, “dijitalleşmenin eğitime yansımaları”, “eğitimdeki dijital dönüşüm eğilimleri ve problemler”, “dijital öğrenme ve öğretme süreçleri” ve “dijital çağda eğitimin paydaşları” başlıkları altında incelenmiştir.

Araştırmadan elde bulgular incelendiğinde insan hayatını her alanda derinden etkileyen teknolojik gelişmeler eğitim alanına da büyük katkılar sunmaktadır. Curacı (2021); eğitim sistemi, teknolojik gelişmelerin de etkisi ile küresel kapsamda daha fazla anlam ve değer kazanacağını ifade etmektedir. Nitekim üretilen teknolojik cihazlarla ve geliştirilen programlarla günümüzde öğrenciler daha nitelikli eğitim alabilmektedir. Örneğin son zamanlarda; “simülasyonlar”, “sanal gerçeklik” ve “artırılmış gerçeklik” eğitim sistemi içerisinde yer alan bireylerdeki çoklu algıyı harekete geçirerek, insan duyularının daha aktif kullanılmasını sağlamaktadır. Bu sebeple, uygulama eğitimlerinin en fazla gerçekleştirildiği, zaman ve mekân sınırlamalarının en fazla olduğu “pilot eğitim süreçleri”, “mühendislik eğitimleri”, “tıp uygulamaları” gibi eğitim sektörlerinde son teknolojilerin kullanılması; daha az maliyet, daha az zaman ve mekân sınırlamasının olmadığı, etkili ve kalıcı öğrenmeyi destekleyen eğitim ortamlarının oluşturulması açısından fayda sağlar (Arkan, 2018). Bu bağlamda eğitimde dijital dönüşümün çok sayıda avantajından bahsetmek mümkündür. Örneğin, artık öğretmen ve öğrencinin fiziki olarak aynı mekânda bulunmasına gerek yoktur. Son zamanlarda etkilerinin bir süre daha hissedileceği kesin olarak bilinen “Covid-19 Pandemisi” teknoloji sayesinde eğitim süreçlerinde mekân ve zaman unsurlarının sorgulanmasını gerektirmiştir (Curacı, 2021). Zira uzaktan eğitim araçları kullanılarak derslerin evden verilmesi günümüzde mümkündür.

Öte yandan sosyal etkileşimin azlığı ve deneysel ve uygulamalı etkinliklerin yapılamaması ise dijital eğitim sisteminin önündeki en büyük zorluklardır. Yavuz (2022) araştırmasında; öğrencilerin teknoloji kullanımı ile eğitimde pasif konumda kalabileceğini, öğrenme süreçlerinde daha az sorumluluk aldıklarını ve teknolojinin eğitim sisteminde kullanımının öğrencilerin düşünme ve iletişim becerilerini geliştirmediği veyahut olumsuz olarak etkilediği sonuçlarına varmıştır.

Yapılan çalışmalar incelendiğinde eğitimde dijital dönüşüm denildiğinde yapay zekâ, arttırılmış gerçeklik, çevrimiçi öğrenme ve akıllı sınıflar gibi kavramların ön plana çıktığı görülmüştür. Belirtilen tüm bu uygulamalar eğitimde dijital dönüşümü gerçekleştirmede önemli yere sahiptir ve öğrenci sonuçlarının takibinden ebeveynler arasında gelişmiş bir sinerjinin kurulmasına kadar çok sayıda avantaj sunmaktadır. Örneğin sanal gerçeklik uygulamaları kullanılırken bilgisayarlardaki fare, klavye, ses tanıma, dokunsal cihazlar ve hareket sensörleri kullanılarak gerçek yaşamdaki süreçlerin benzerleri yapılabilmektedir (Chen vd., 2020). Bu süreçler çekicilik bağlamında eğitim sisteminin kalitesini de arttırmaktadır.

Ancak bu avantajlarının yanında eğitimde dijital dönüşümün teknolojik anlamda düşük bilgi veya beceriye sahip olmaktan kaynaklı zorlukları da bulunmaktadır. Aygün ve Çelik Yılmaz (2022); günümüzde ortaya konulan “yenilikçi öğrenme tekniklerinin” tümünü uygulamanın pratikte mümkün olmadığını; ama bireylerin öğrenme ihtiyaçlarını en yüksek seviyede karşılayan, problemlerin üstesinden hızlıca gelebilen, tüm öğrenme alanlarını kapsayan, öğrencilerin süreçlere daha etkili katılımına destek olan, öğrenciye ya da gruba en fazla uyan tekniklerin seçebileceğine değinmektedir. Paydaşlar açısından bakıldığında ise dijital eğitim sisteminin birebir öğrenmeyi destekleme ve geniş öğrenme fırsatları sunma gibi çok sayıda avantajı bulunmaktadır.

Can ve Ozan (2022) gerçekleştirdikleri araştırma sonucunda; okul yöneticilerinin teknolojik yetersizliklerini önemli bir sorun olarak görmekteyler. Hem yöneticiler hem eğitmenler hem de eğitilenler açısından düşünüldüğünde; eğitim sistemi ile etkili bir şekilde bütünleştirilmiş dijital bir dünya zamandan, mekândan ve ekonomik şartlardan tasarruf sağlayacak, aynı zamanda Türkiye’de de çokça dile getirilen eğitimde fırsat eşitliğine de katkı sunacaktır. Bunun için iyi bir stratejik planlama zinciri, iyi bir teknolojik altyapı donanımı ve mekanik materyal teminin yapılması gerekirken, eğitim yönetimi süreçlerinin de iyi idare edilmesi ve takibi şarttır. Bu açıklamalara ek olarak; Can ve Ozan’ın (2022) gerçekleştirdiği çalışmada eğitim yöneticilerinin Covid 19 pandemisi sürecinde uzaktan eğitim süreçlerinde meydana gelen teknoloji kullanımındaki zorlukları aşarken; iletişim kanallarını açık tuttukları, paydaşlar ile iş birliği yaptıkları, ortak kararlar verdikleri, teknolojinin getirdiği avantajlarından faydalanıp, hoşgörü ile motivasyon sağlayarak teknolojik güçlükleri aştıkları görülmektedir.

Eğitimin ham maddesi (girdisi) insan (öğrenci) olduğu gibi bilgiye ulaştıran ve bilgiyi aktaran en önemli kaynak ve yol gösterici de insandır (öğretmen). Teknolojik cihazlar bu süreçlerde öğretmenin alternatifi değildir. Ancak teknoloji sayesinde öğrenci eğitim sürecinin merkezi haline gelir diğer bir deyişle öğrenci

teknoloji yardımıyla öğrenme sürecine dâhil olur. Kendi kendine öğrenmeyi uygular (AlMalki, 2018). Teknolojinin eğitim üzerinde olumlu etkileri olduğu gibi aynı zamanda olumsuz etkileri de olabilmektedir. Bu bağlamda öğretmenlerin ve öğrencilerin bundan en iyi şekilde yararlanması sağlanmalı; birçok öğrenciyi ve okulları mükemmelliğe ulaştırmaktan geri çeken dezavantajları durumlarda ortadan kaldırılmalıdır. Böylece her ülkenin gelecekte teknolojik açıdan daha donanımlı bir eğitim sektörüne sahip olması gerçekleşebilecektir (Raja & Nagasubramani, 2018). Ülke genelinde ve uluslararası düzeyde gerçekleştirilecek sempozyumlar, kongreler, çalıştaylar ile yürütülen akademik yayımlar, tezler, makaleler ile eğitimde gözlenen ve beklenen dezavantajların tespiti ve gerekli tedbirlerin alınması önemlidir. Hatalardan ders çıkaran ve bu hataları kayıt altına alarak kendini güncelleyen eğitim sistemleri çağımızda hep öncü ve örnek gösterilen sistemler olmuşlardır.

ÖNERİLER

Öğrenme deneyimini dijitalleştirerek hem öğrenciler hem de öğretmenler aktif bir eğitim süreci oluşturmak için becerilerini geliştirebilirler. Böylece eğitimde dijital dönüşüm, çevrimiçi öğrenmeden akıllı okullaşmaya, öğrenci değerlendirmelerine, özelleştirilmiş öğrenme deneyimlerine ve çevrimiçi sınavlara kadar birçok açıdan uygulanabilir. Bu deneyimlerin daha güçlü ve kullanışlı hale gelmesi için, eğitim süreçlerinde ve uygulamalarında temellerin sağlam atılması gerekmektedir. Dijitalleşmenin temelinde teknolojik imkânlar ve mekanik materyal temini zemini oluştursa da dijitalleşmenin getirdiği etki ile beraber; bu teknolojik olanak ve materyallerin nasıl kullanıldığını, ne zaman kullanılması gerektiğini iyi bilmek gerekir. Aynı zamanda bu süreçte teknoloji ile ilgili güncellemeleri takip etmek elzem hale gelmektedir. Bu açıdan özellikle Millî Eğitim Bakanlığı ve YÖK (Yükseköğretim Kurulu) başta olmak üzere eğitimin bütün paydaşları, eğitimde dijitalleşme süreçlerinde sistemin gelişmesine duyarsız kalamaz. Düzenleyecekleri hizmetiçi eğitimler, konferanslar, kamplar vb. ile beraber eğitimin artık bir destekçisinin ve bölümünün de teknoloji ve dijitalleşme olduğunu içselleştirmeleri gerekmektedir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Aditya, B. R., Ferdiana, R., & Kusumawardani, S. S. (2021). Identifying and prioritizing barriers to digital transformation in higher education: A case study in Indonesia. *International Journal of Innovation Science*, 14(3/4), 445-460.

- Al Rawashdeh, A. Z., Mohammed, E. Y., Al Arab, A. R., Alara, M., & Al-Rawashdeh, B. (2021). Advantages and disadvantages of using e-learning in university education: Analyzing students' perspectives. *Electronic Journal of e-Learning*, 19(3), 107-117.
- AlMalki, N. S. (2018). *Digitalization of work in educational institutions in Qatar: Challenges, opportunities and prospects*. Doctoral dissertation, Hamad Bin Khalifa University, Qatar.
- Arkan, A. (2018). *Teknoloji, Eğitim ve Gelecek*. Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA). <https://www.setav.org/teknoloji-egitim-ve-gelecek/>, Erişim tarihi: 10.06.2020.
- Arslan, K., & Topsakal, U. U. (2019). Fen bilgisi öğretmen adaylarının zaman yönetimi becerileri düzeylerinin belirlenmesi. *Academic Perspective Procedia*, 2(1), 66-75.
- Arthur, B. W. (2009). *The Nature of Technology: What it is and How it Evolves*. Free Press.
- Aslanargun, E. (2007). Okul-aile iş birliği ve öğrenci başarısı üzerine kuramsal bir çalışma. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 18, 119-135.
- Aygin, D. & Çelik Yılmaz, A. (2022). Hemşirelik eğitiminde teknolojinin etkisi ve teknoloji tabanlı öğrenme yöntemlerinin kullanımı. *Izmir Democracy University Health Sciences Journal*, 5(1), 32-46
- Beckmann, K. (2018). The importance of digital education. https://www.merckgroup.com/en/the-future-transformation/digital_education.html, Erişim tarihi: 12.03.2022
- Bejinaru, R. (2019). Impact of digitalization on education in the knowledge economy. *Management Dynamics in the Knowledge Economy*, 7(3), 367-380.
- Bonnor, B. (2022). The meaning and importance of digital learning. <https://themindlab.com/2022/01/05/the-meaning-and-importance-of-digital-learning/>, Erişim tarihi: 05.04.2022
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40.
- Can, E. & Ozan, C. (2022). Covid 19 pandemisinin okul yönetimine yansımaları. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 20(2), 368-393.

- Chen, F. Q., Leng, Y. F., Ge, J. F., Wang, D. W., Li, C., Chen, B., & Sun, Z. L. (2020). Effectiveness of virtual reality in nursing education: Meta-analysis. *Journal of medical Internet research*, 22(9), e18290.
- Collins, A., & Halverson, R. (2018). *Rethinking Education in the Age of Technology: The Digital Revolution and Schooling in America*. Teachers College Press.
- Courville, K. (2011). Technology and its use in education: Present roles and future prospects. *Online Submission: ERIC*. Erişim tarihi: 01.05.2022.
- Curacı, U. T. (2021). Eğitimde teknolojinin kullanımı. *Kamu Yönetimi ve Teknoloji Dergisi*, 3(2), 166-174.
- Dilmegani, C. (2021). *12 Digital Transformation Trends & Use Cases in Education in 2022*. <https://research.aimultiple.com/digital-transformation-in-education/>, Erişim tarihi: 02.04.2022.
- Edwards, A. D. (2012). *New Technology and Education*. Continuum.
- Edwards, P. (2010). *A Vast Machine: Computer Models, Climate Data, and the Politics of Global Warming*. MIT Press.
- Fenwick, T., & Edwards, R. (2016). Exploring the impact of digital technologies on professional responsibilities and education. *European Educational Research Journal*, 15(1), 117–131.
- Frolova, E. V., Rogach, O. V., & Ryabova, T. M. (2020). Digitalization of education in modern scientific discourse: New trends and risks analysis. *European Journal of Contemporary Education*, 9(2), 313-336.
- Gapsalamov, A. R., Akhmetshin, E. M., Bochkareva, T. N., & Vasilev, V. L. (2020). "Digital era": Impact on the economy and the education system (country analysis). *Utopía y Praxis Latinoamericana*, 25(10), 170-186.
- Gupta, M. (2020). What is digitization, digitalization, and digital transformation. <https://www.arcweb.com/blog/what-digitization-digitalization-digital-transformation>. Erişim tarihi: 25.03.2022.
- Hai, T. N., Van, Q. N., & Thi Tuyet, M. N. (2021). Digital transformation: Opportunities and challenges for leaders in the emerging countries in response to COVID-19 pandemic. *Emerging Science Journal*, 5, 21-36.
- Hinsz, V. (2015). Teams as technology: Strengths, weaknesses, and trade-offs in cognitive task performance. *Team Performance Management*.

- Jobirovich, Y. M. (2021). Advantages of the introduction of digital technologies into the educational process. *Pindus Journal of Culture, Literature, and ELT*, 7, 17-20.
- Kalolo, J. F. (2019). Digital revolution and its impact on education systems in developing countries. *Education and Information Technologies*, 24(1), 345-358.
- Kaur, H. (2019). Digitalization of education: Advantages and disadvantages. *International Journal of Applied Research*, 286-288.
- Kiral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 170-189.
- Kozikoğlu, İ., & Senemoğlu, N. (2018). Mesleğe yeni başlayan öğretmenlerin karşılaştıkları güçlükler: Nitel bir çözümleme. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 6(3), 341-371.
- Labuschagne, A. (2003). Qualitative research: Airy fairy or fundamental? *The Qualitative Report*, 8(1), 100-103
- Lin, M. H., & Chen, H. G. (2017). A study of the effects of digital learning on learning motivation and learning outcome. *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education*, 13(7), 3553-3564.
- Machekhina, O. N. (2017). Digitalization of education as a trend of its modernization and reforming. *Revista Espacios*, 38(40), 26-32.
- Makarova, I., Shubenkova, K., Bagateeva, A., & Pashkevich, A. (2018, September). Digitalization of education as a new destination of e-learning. In *2018 International Symposium ELMAR* (pp. 31-34). IEEE.
- Małkosa, P. (2013). Advantages and disadvantages of digital education. *Biuletyn Edukacji Medialnej*, (2), 21-31.
- McClure, R., & Clink, K. (2009). How do you know that?: An investigation of student research practices in the digital age. *Portal: Libraries and the Academy*, 9(1), 115-132.
- McKnight, K., O'Malley, K., Ruzic, R., Horsley, M. K., Franey, J. J., & Bassett, K. (2016). Teaching in a digital age: How educators use technology to improve student learning. *Journal of Research on Technology in Education*, 48(3), 194-211.
- Merriam, S. B. (2009). *Qualitative Research. A Guide to Design and Implementation*. John Wiley-Sons.

- Mikheev, A., Serkina, Y., & Vasyaev, A. (2021). Current trends in the digital transformation of higher education institutions in Russia. *Education and Information Technologies*, 26(4), 4537-4551.
- Moshinski, V., Pozniakovska, N., Mikluha, O., & Voitko, M. (2021). Modern education technologies: 21st century trends and challenges. In *SHS Web of Conferences*, 104, 03009. EDP Sciences.
- Murati, R., & Ceka, A. (2017). The use of technology in educational teaching. *Journal of Education and Practice*, 8(6), 197-199.
- Newell, S., & Marabelli, M. (2015). Strategic opportunities (and challenges) of algorithmic decision-making: A call for action on the long-term societal effects of 'Datification'. *Journal of Strategic Information Systems*, 24(1), 3-14. <http://doi.org.10.1016/j.jsis.2015.02.001>.
- Oladosu, K. (2012). Basic technology teachers' awareness and attitude towards the use of information and communication technology for sustainable development in Lagos State Education Districts: I, IV and VI. *Journal of Education and Practice*, 3(13).
- Panaoura, A., & Panaoura, G. (2014). Teachers' awareness of creativity in mathematical teaching and their practice. *Issues in the Undergraduate Mathematics Preparation of School Teachers*, 4.
- Pham, L. (2021). *Digital Transformation in Education: Advantages and Challenges in 2022*. <https://magenest.com/en/digital-transformation-in-education/#:~:text=Digital%20transformation%20to%20enhance%20student,students%20and%20enforce%20intervention%20protocols.,> Erişim tarihi: 09.02.2022
- Puig, A. (2022). *What Does Digital Transformation in The Education Sector Consist of?* <https://cronuts.digital/en/digital-transformation-education-sector/>, Erişim tarihi: 11.03.2022
- Raja, R., & Nagasubramani, P. C. (2018). Impact of modern technology in education. *Journal of Applied and Advanced Research*, 3(1), 33-35.
- Reis, J., Amorim, M., Melão, N., & Matos, P. (2018, March). Digital transformation: a literature review and guidelines for future research. In *World Conference on Information Systems and Technologies* (pp. 411-421). Springer.

- Säljö, R. (2010). Digital tools and challenges to institutional traditions of learning: technologies, social memory and the performative nature of learning. *Journal of Computer Assisted Learning*, 26(1), 53-64.
- Saso, L. (2021). *Digitalization and Innovation of University Education in The Post-Covid Era, How Will the World Look Like After the Pandemic?* Publications by the Institute for Advanced Studies in Levant Culture and Civilization
- Schmidt, J. T., & Tang, M. (2020). Digitalization in education: challenges, trends and transformative potential. In *Führen und Managen in der digitalen Transformation* (pp. 287-312). Springer Gabler.
- Spratt, C., & Lajbcygier, P. (2009). *E-Learning Technologies and Evidence-Based Assessment Approaches*. Information Science Reference.
- Starkey, L. (2012). *Teaching and Learning in the Digital age*. Routledge.
- Şad S. N. (2012). Investigation of parental involvement tasks as predictors of primary students' Turkish, math, and science and technology achievement. *Eğitim Araştırmaları- Eurasian Journal of Educational Research*, 49, 173-196.
- Talik, Z. (2021). Digital Transformation in the Education Industry – Trends, Cases & Boldare. <https://www.boldare.com/blog/digital-transformation-of-education/>, Erişim tarihi: 21.03.2022.
- Tılıç, G. (2020). Eğitimde dijitalleşme kapsamında oyunlaştırma kavramı. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, (26), 671-695.
- Travers, M. (2001). *Qualitative Research Through Case Studies*. SAGE Publications.
- Vrana, J., & Singh, R. (2021). Digitization, digitalization, and digital transformation. *Handbook of Nondestructive Evaluation 4(0)*, 1-17.
- Wake, J. D., Dysthe, O., & Mjelstad, S. (2007). New and changing teacher roles in higher education in a digital age. *Journal of Educational Technology & Society*, 10(1), 40-51.
- Yanık, B. H., Bağdat, O., Gelici, Ö., & Taştepe, M. (2016). Göreve yeni başlayan ortaokul matematik öğretmenlerinin karşılaştıkları zorluklar. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(36).

Yavuz, A. (2022). Öğretim elemanlarının eğitim ortamlarında teknoloji kullanıma ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Anatolian Turk Education Journal*, 4(1), 45-57.

Yu, S., & Yang, K. F. (2006). Attitudes toward web-based distance learning among public health nurses in Taiwan: A questionnaire survey. *International Journal of Nursing Studies*, 43(6), 767-774.

EXTENDED ABSTRACT

Aim of the Research: The aim of the current research is to analyze the stance of contemporary education systems against digitalization as a result of the analysis of researches, articles, theses and related literature on the digitalization of education as a modernization trend in the world.

Method: In this study, "Document Analysis", one of the qualitative research methods, was used. In general, it is observed that data is collected through "observations, interviews or document analysis" in qualitative research. The name of the method examined in this study is the "document analysis" method.

Findings: In the research, especially the theses, articles and the contents of the related websites in the literature related to the digitalization of education as a modernization trend in the world were evaluated in 2000 and later. Recently, along with all these listed data sources, online sources can also be considered as data for document analysis. In order to collect research data, searches were made with the titles of "digitalization", "digitalization in education", "digital transformation", "globalization and technology" by accessing the relevant internet addresses of universities, journals, higher education institutions and official sources.

Results and Discussion: As a result of the analysis of the data in the relevant documents, it has been revealed that in general, technological developments accelerate globalization and digital transformation, digitalization of education has some advantages and disadvantages, there are some obstacles in front of digital transformation in education, and education stakeholders have different expectations from this process in the digital age.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.67576>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	07.01.2023	Submitted date
Kabul tarihi	15.03.2023	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.03.2023	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Çiçek, T. (2023). Türk resminde Tarihsel ve Kültürel Bir Kompozisyon: Adnan Çoker Örneği. *Journal of History School*, 62, 381-396.

TÜRK RESMİNDE TARİHSEL VE KÜLTÜREL BİR KOMPOZİSYON: ADNAN ÇOKER ÖRNEĞİ

Tuncay ÇİÇEK¹

Öz

Modern Türk Resmi dendiğinde bir kimlik olarak Adnan Çoker temelde her daim soyut temelli resimlere bağlı kalmıştır. Bununla beraber sanat yaşamı boyunca çok fazla teknik denemiş olan Çoker'in yine de soyut çizgilerden hiçbir zaman vazgeçmediğini söylemek mümkündür. Türk kültürel ve geleneksel yapısını çalışmalarında kullanmış olsa bile eserlerini her daim kendi bakış açısı içerisinde bütünleştirerek sunmuştur. Resimlerinde Türk-İslam sanatından da izler görülen Çoker özellikle Osmanlı mimarisinin temel aldığı sadelik, simetri ve anıtsallığı eserlerinde plastik bir dönüşümle sunmaktadır. Ancak bunlar çoğunlukla eserlerinde gizli konumdadır ve direkt olarak göze çarpmamaktadır. Kültürel yapı ve mimariden de çok fazla etkilendiği hemen her resminde dikkati çeken Çoker bunları kendi oluşturduğu kompozisyonlarla başarılı bir biçimde sunmaktadır. Bütün bunları bir araya getirirken tarihsel ve kültürel yapıdan da beslenir ve bu sayede eserleriyle evrensel anlamlara ulaşmaya çalışır. Bütün bu bilgilerin ışığında, bu çalışmada Adnan Çoker sanatı tarihsel ve kültürel perspektifle değerlendirilmiştir. Çoker'in sanatından örnekler paylaşılmış ve çağdaş resim sanatı çerçevesinde ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çağdaş sanat, Adnan Çoker, resim sanatı, Türk resmi.

A Historical and Cultural Composition in Turkish Painting: The Example of Adnan Çoker

Abstract

When it comes to Modern Turkish Painting, Adnan Çoker has always adhered to abstract-based paintings as an identity. However, it is possible to say that Çoker, who has tried many techniques throughout his art life, never gave up on abstract lines. Even though he

¹ Dr, Öğr. Üyesi, Iğdır Üniversitesi, alpago_25@hotmail.com, Orcid: 0000-0026-8336-462

used the Turkish cultural and traditional structure in his works, he always presented his works by integrating them within his own perspective. Coker, whose paintings also show traces of Turkish-Islamic art, presents the simplicity, symmetry and monumentality on which Ottoman architecture is based, with a plastic transformation in his works. However, these are mostly hidden in his works and are not directly visible. Drawing attention in almost every painting he was influenced by the cultural structure and architecture, Çoker successfully presents these with his own compositions. While bringing all these together, he is also fed by the historical and cultural structure, and in this way, he tries to reach universal meanings with his works. In the light of all this information, Adnan Çoker's art has been evaluated from a historical and cultural perspective in this study. Examples from Çoker's art were shared and discussed within the framework of contemporary painting.

Keywords: Contemporary art, Adnan Çoker, art of painting, Turkish painting.

GİRİŞ

Dünya üzerinde yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde ortaya çıkan soyut sanat anlayışı Türkiye’de ortalama 1950’li yıllarda denenmeye başlanmıştır. Böylece resimlerin içeriklerinde genel hatlarıyla “çizgi-renk-yüzey” temel almaya başlamıştır. Özellikle Türkiye’de soyut resme geçişin köklü olmadığı söylenmesi mümkündür. Çünkü Batılı ressamın öncesinde Türk kültüründe de aslında ilk olarak Selçuklu döneminde nakış ve hat örnekleriyle bağlantılı olarak geometrik bir diğer ifadeyle soyut anlayışın sorgulandığını söylemek mümkündür. Her ne kadar tarihsel süreçteki bu ve benzer çalışmalar Türk soyut sanat anlayışına katkı sağlamış olsa da evrensel bakımdan Türkiye’de oluşan temel düşünce yapısıyla doğrudan örtüşmediği de ifade edilmektedir (Tanaltay, 1998).

Dolayısıyla Adnan Çoker, bilinen geleneksel temelli bir sanat ortamından çıkmış olsa da Türkiye’de sanat alanındaki geleneksel yapıyla çağdaş bakış açısı arasında sorunların olduğunun farkında olduğundan Türk kültürel yapısı içinde kendi sanatını oluşturmayı başarmıştır.

Çoker’in resme olan sanatsal yaklaşımı geometrik soyutlama, yapısal ve minimalist çerçevede oluşmuştur. Sanatçının dairesel hareketlerle “az” ile sağlamış olduğu anlatım her ne kadar direkt “minimalist” anlayışı çağırıyor olsa da onun sanatı tamamen kendisine özgü olduğunda minimalizm ile karıştırılmaması gerekir. Çoker tarafından “Siyah Resimler” ismi verilmiş olan eserlerle başlamış olan çalışmaları onun fikirselleştirmesini de yansıtmaktadır (Alpaslan, 1988).

Adnan Çoker resimlerinde, Türk-İslâm mimarisinde kullanılan kubbe kemer, eyvan, avlu ve tonoz biçimlemesini karartarak ve aydınlatarak minimalist Türk resminin ana temalarını soyut Türk resim sanatına ögesel biçimde kazandırmıştır.

Mor, pembe veya eflatunu siyah bir arka fon üzerinde kullanırken, siyah fon, düzgün aralıklarla yan yana yerleştirilerek, ışık vurgusunun kavranmasının yanı sıra, sonsuz bir boşluk hissi de uyandırır. Simetrik ve dikey olarak konumlanmış iki geometrik biçimi sanki bir noktada birleşiyormuş izlenimi veren, ahenkle belirli bölümleri aydınlatılmış çizgiler fark edilir. Farkedilen bu perspektif üç boyutlu resmin eşsiz geometrisini de ortaya koyar (Güner-Kantarcıoğlu, 2022, s.202)

Eserlerinde tarihten ve kültürden beslenen Adnan Çoker'in geleneksel yapıyı da temel alarak klasik yöntemleri her daim göz önünde bulundurduğunu söylemek mümkündür. Ancak geleneklerden beslenirken, çağdaş resim anlayışını kompozisyonlarına yansıttığından, onun kendisine has üslubunu oldukça başarılı bir şekilde yansıttığını söylemek mümkündür.

Bütün bunları yaparken sanatçının temel hedefi, evrensel soyutlama anlayışının, düşünsel birikim ve pratiklerini resimlerine aktarıp geleneksel bakış açısı içerisinde bütünleştirip eritmektir. Böylece “özgün olma” idealine kavuşmayı başaracak olan sanatçı “kendi somutunu” oluştururken aynı zamanda eserlerine “kendi kimliğini” de yansıtmış olacaktır. Geometrik ve kübist etkili bir anlayıştan soyut dışavurumcu oradan da indirgemeci bir anlayış ile eserler ortaya koyan Çoker, minimize ettiği yapıtları 1970 sonrası dönemi kapsar. Bu dönem eserlerinde siyah fon ile oluşturulan espas, ışık, kültürel geometrik formlar, simetri ve indirgemeci anlayış görülmektedir. (İlden, Karaahmetoğlu 2022, s.7)

Bütün bu ifadelerin temelinde bu çalışmada Modern Türk resminin önemli ressamlarından biri olan Adnan Çoker'in çalışmaları tarihsel ve kültürel bir kompozisyon çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu bağlamda Çoker'in çalışmaları değerlendirilecek ve örneklerle irdelenecektir.

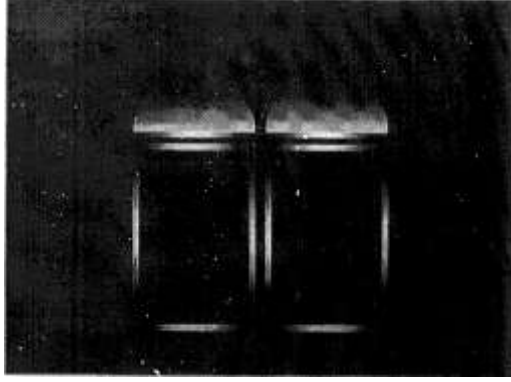
Tarihsel ve Kültürel Perspektiften Adnan Çoker Sanatı

İlk olarak 1968 senesinde Adnan Çoker “Yapı-Simetri” bakış açısı ışığında “Soyut Ekspresyonizm” tarafından ilk olarak ifade edilmiş olan şematik anlatımı kullanmaya başlamıştır. Bu süreçte ortaya koyduğu eserlerinde sanatçının Osmanlı, Bizans ve Selçuklu mimarisinden etkilendiğinin ifade edilmesi mümkündür. Hatta bazı çalışmalarının isimlerinden bile Çoker'in üzerindeki etki anlaşılabilir. 1969 senesinde “Oryantal Nişler” ile 1973 senesinde yapmış olduğu “Taç Kapı” çalışmaları bu durumun örnekleri arasındadır. Osmanlı mimari anlayışındaki kapı formundna hareketle geliştirilmiş bir eser olan “Taç Kapı” kendisini direk belli etmektedir. Diğer yandan Çoker'in kendi ifadeleri bağlamında 1980 yılında ilk olarak ve sonrasında 1987 senesinde versiyonunu yapmış olduğu “Sınırlı Boşluklar isimli eserinin de Kayseri'deki dikkati

Tuncay ÇİÇEK

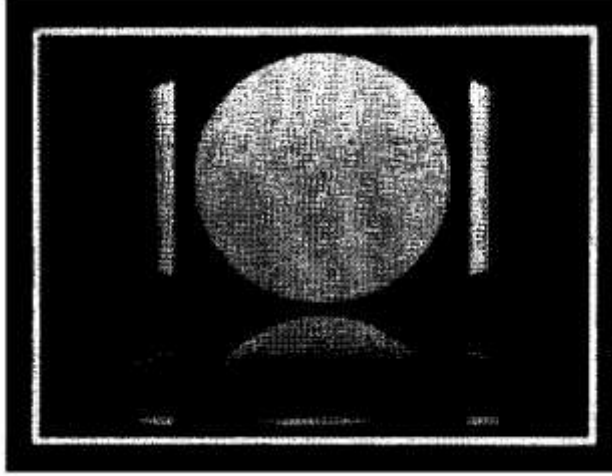
çekmeyen bir Selçuklu yapısı olan “Ali Cafer Kümbetinden” esinlenilenilmiş olduğu bilinmektedir. Söz konusu yapının köşeleri olan bir kümbet olduğunu ifade eden Çoker, orada bulunan dikdörtgenlerden etkilendiğini ifade etmektedir. Görüldüğü üzere etkiler ve isimler açıkça tarihi ve kültürel eserleri işaret etmektedir (Alpaslan, 1988).

Çoker tarihi yapılardan etkilenecek kendisine hissettirdiklerini resme dökmüştür. Böylece ortaya hem tarihsel ve kültürel yapının izleri hem de kendi özgün resim anlayışı çıkmıştır. Burada önemli olan sanatçının gördüğü ve etkilendiği tarihi, mimari yapıları kendi bakış açısıyla soyut bir şekilde yansıtıyor olmasıdır (Tanaltay, 1998).

Resim 1. “Sınırlı Boşluklar”, 1980, Tuval üzerine yağlıboya, 100x120, Özel Koleksiyon.

Çoker eserlerinin gelişim aşamasını şu ifadelerle açıklamıştır; “Yaptığım mimari öğelerin üçboyutlu mekânsal ilişkilerini formel yapılarını inceleyerek resmim için gerekeni ele alıp yeniden kurmaya bir başka biçim içerisinde oluşturmaya ya da bambaşka bir anlamda kullanmaya yöneliyorum” (İpşiroğlu, 1995, s. 29). Tabii onun resimlerde kullandığı formların kültürel anlamlarla yüklü olup bu tarzda çağrışımlar yaptığı da yadsınamaz.

Resim 2. Bulunmuş Plan, 1975.

Siyah, beyaz ve grinin tonlarını kullanarak minimalist, geometrik, soyutlamacı ve yapısal bir resim anlayışıyla resim yapan Çoker batı sanatının temeli olan haç konstrüksiyonunu kullanmamaya karar vermiş ardından Osmanlı ve Selçuklu mimarisini incelemeye başlamıştır. 1974 yılındaki kompozisyonlarında ise üçgen formlar resmin içine girmiştir. Ters Türk Üçgeni, Üç Boyutlu Simetri gibi üçgen formlarla oluşturduğu resimlerde farklı bir biçim anlayışı karşımıza çıkar. Yarım daire, küre formuna dönüştürülerek günümüze değin oluşturacağı resimdeki biçim kompozisyonlarının temel öğesini oluşturmuştur. Kubbe mimarisini, küre formunu gösteren sembolik çağrışımlarla ilişkilendirmiştir. Oluşturduğu Küre formları sonraki resim kompozisyonlarında yan dönerek, kenarlara çekilmiştir. (Şentürk 2018, s. 79-80)

Çoker'in kendisinin de ifade etmiş olduğu biçimde çalışmalarında esinlendiği kaynakların açık bir şekilde bilinmesi, çalışmalarının anlaşılması açısından da yol gösterici niteliktedir. Hatta çalışmaların üstünde bulunduğu plastik çözümler için aslında aranan yanıt "Türk yapı sanatına" kadar uzanmaktadır. Bunların hepsi "sadeleştirme, simetri ve anıtsallık" gibi Osmanlı mimari yapısında yer alan kompozisyon öğeleridir. Genel olarak, simetri Türk mimarisinde temel öğeler arasında yer almakta olup hem Osmanlı hem de Selçuklu mimarisinde denge öğesinin temelini oluşturmaktadır. Mimari planların hepsi her daim simetrik bir düzene sahiptir. Tutum yapılarına formunu vermesiyle bilinen simetri aynı zamanda motiflerin tepeden ve karşıdan görünüşünü oluşturan hata-i, penç ile

geometrik bezemelerin de kurgulanışında düzeni sağlamaktadır. Çoker’de resimlerinde Türk mimari tarihinin temel taşlarını oluşturan bu kompozisyonları çok fazla kullanmıştır. Diğer yandan onun resimlerinde mimari yapılara nazaran biçimler tüm yüzeyi kaplamamış yüzeylerde çeşitli boşluklar da bırakılmıştır (Alpaslan, 1988).

Simetrik öğelerin yanı sıra sanatçının resimleriyle Türk tarihi ve kültürel yapısı arasında farklı benzerlikler de bulunmaktadır. Işığın işlevi ve kullanımıysa bir başka ortaklık olarak görülebilmektedir. Bilindiği üzere mimari yapıların mekâna açılmasını sağlayan pençelere, dışarı kısımdan almış oldukları ışığı mekânın içerisine taşıma görevini yerine getirirken, standart aydınlatma işlevinin yanında, gelen ışığın mekân içerisinde üstleneceği manayı da belirlemektedir. Bu tarz yapılarda ışığın belirli miktarda ve gereğinde girmesine izin verilmektedir. Buradaki temel amacın ruhani ortamın desteklenmesiyle belli noktalara dikkatin çekilmesi olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda Çoker’de eserlerinde ışığı benzer bir amaçla kullanmaktadır. Bahsi geçen amacın bir diğer adı da “mistisizmdir”. Bir başka ilişkili kavramsa “yerçekimsizliktir.” İpşiroğlu’nun Çoker ile ilgili bir yazısında söz konusu kavramın geleneksel yapıyla olası bağlantısı şu ifadelerle sorgulanmıştır; “yeterince açık olmayan, zaman ötesi ve yerçekimsizlik. Bunlar çağdaş sanatın temel kavramları. Bunlar da geleneğe bağlı olabilir mi?” (İpşiroğlu, 1995, s. 29). Yerçekiminden kurtulmak, “askı biçimler” ile Türk mimarisinde yer alan “birleştirme öğeleri” arasında kullanılan “mukarnaslar” ile kurulan bir bağ anlamındadır. Sanatçı 1969 senesinin sonrasında resimleriyle beraber, yirminci yüzyıl sanatçılarının yerçekimini kurtulmanın gerekli olduğu bir bağ şeklinde görmesinin gerekli olduğunu ifade etmektedir. Böylece ona göre sanatçı özgürlüğüne kavuşacaktır. “Yirminci yüzyıl yaşamında yerçekiminde kurtulma tavrı vardır. Yerçekimi insanlar için kurtulunması gereken bir bağıdır. Bu bağ doğal olarak sanatçılar için de geçerlidir. Yirminci yüzyılda yerçekimli sanatçıları tam hür görmüyorum. Bundan kurtulmak lazım” (İpşiroğlu, 1995, s. 29).

Bunun yanı sıra Osmanlı mimari yapısında genel olarak bir sadeleşme söz konusudur. Genel olarak yapının taşınmasından sorumlu öğelerin haricinde, yalnızca yüzey kısmında bulunan süsleme öğelerine dahi karşı çıkılarak sadelik benimsenmiştir. Bu bağlamda yapılar, bölüntülerden arındırılarak, bütün şeklinde inşa edilmeye başlanmıştır. “Yapının dört bir yanı açıktır. Boşlukta duru gibidir” (İpşiroğlu, 1995, s. 141). Böyle bir izlenim, hem yatay hem de dikey duvarların birleşim yerlerinin mukarnaslar ile doldurulmak suretiyle gizlenmesiyle verilmektedir. Bu sayede karşıt güçler tarafından oluşturulan dinamizmin ve gerilimin mümkün olduğu kadar gizlenmesi mümkün olmuştur. Söz konusu durum dış görünüşte olduğu kadar iç mekânlarda da benzer şekildedir. Mekânlar

yalnızca bir taş bloktan oyularak “tektonik bir izlenim” oluşturulması amaçlanmıştır. Bahsi geçen birleşim noktaları, yine mukarnaslar ile doldurulmak suretiyle geçişin yumuşak olması sağlanmaktadır.

Gene yapı olarak mukarnasdaki taş alt kısımda üste, dış kısımdan içe doğru kat kat yontulmak suretiyle doğada bulunan kristal forma benzer bir şekle girmiştir. Diğer bir ifadeyle bu taş artık stalaktitlere benzemiştir. Stalaktitler damlayan sıvıların donmasıyla oluşmaktadır. Aşağıya doğru sarkmak suretiyle donan şekiller, bağlı buldukları yerlerde kopmayıp “askıda” kalmakta olup aynı zamanda yerçekiminden kurtulmuş bir görünüme sahiptirler. “Mukarnasda da taş alttan üste, dıştan içe doğru kat kat yontularak doğadaki kristal formasyonuna benzer bir görünüm alır. Bu yontma tekniği ile mukarnas bir yandan taşın katılığını, donmuşluğunu belirtir, öte yandan aşağı doğru sarkmakla yerçekiminden kurtulmuş ‘askı biçimleri’ gibi görünür” (İpşiroğlu, 1995, s. 141). Bu bağlamda benzer şekilde Çoker’in yapmış olduğu resimlerde de kubbeye kare simetrik bir şekilde ilişkilendirilmiş olup askıda durmaktadır.

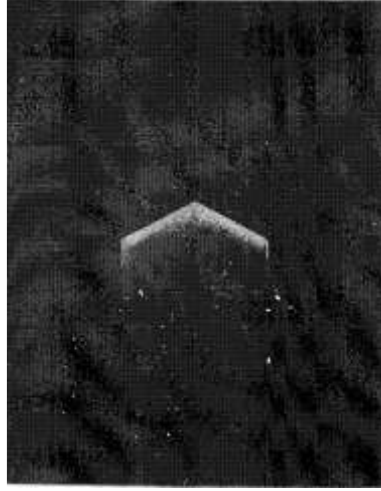
Görüldüğü üzere Çoker çalışmalarında tarihi eserlerden, geleneksel yapıdan ve kültürel öğelerden çok fazla etkilenmiştir. Ancak bunların hepsini kendi özgün kompozisyonu içerisinde sunmayı başarmıştır. Onun eserlerinin bu kadar sıra dışı ve özgün olması sağlayan da sanatçının kendisine has duruşudur (Tanaltay, 1998).

Adnan Çoker Sanatı ve Tarih Sahnesinde Mimar Sinan

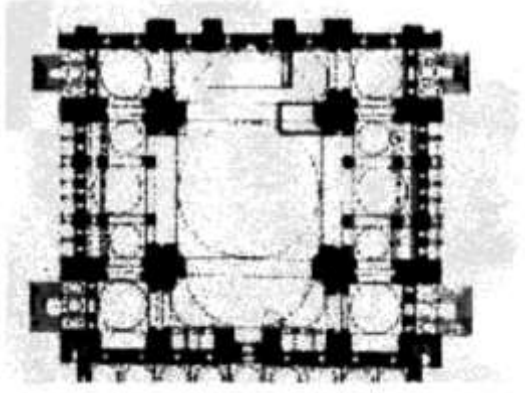
Osmanlı İmparatorluğu 16. Yüzyılda mimari yapı sanatında olgunluk çağını yaşamıştır. Bu döneme ilerlenebilmesine Mimar Sinan’ın çabası ve etkisinin önemli olduğunun ifade edilmesi gerekmektedir. Bilhassa 1569 ile 1574 senelerinin arasında yapmış olduğu Sinan’ın ustalık eseri olarak bilinen Selimiye Camisiyle Osmanlı mimarisinin ulaşmak istemiş olduğu “merkezi mekân tasarımının” çözümlenmesi mümkün olmuştur. Mimar Sinan’ın “ereği, merkezi iç mekânı en yetkin biçime ulaştırmak ve aynı zamanda iç mekanla yapının dış görünümü arasında uyum sağlamaktır” (İpşiroğlu, 1995, s. 28). Genel olarak Mimar Sinan’ın amacı, Allah’ın ne kadar yüce olduğunun anlaşılabilceği aydınlık ve açıklık içerisinde huzur bulunacak, sınırları belli bir boşluk hissini oluşturmaktır. Eserlerinde amacına başarıyla ulaştığını söylemek mümkündür. Osmanlı mimarisıyla önemli düzeyde etkileşime girmiş olan Çoker de Mimar Sinan’ın Osmanlı döneminin mimarideki en önemli sanatkarı olduğunu bildiğinden, onu eserlerinde özel olarak ele almıştır. Hatta 1970 ve 1978 yıllarında “Sinan’a saygı” adla çalışmasını tamamlamıştır. Çoker, özel olarak Mimar Sinan için olan hayran bakış açısını “Türk mimarisin özeti” ifadeleriyle paylaşmıştır. Bu bağlamda Çoker tarafından yapılmış Mimar Sinan’ı yansıtan

eserlerde onun Sinan'a yalnızca hayran olmadığının aynı zamanda aralarında empati yüklü bir bağ olduğunun da anlaşılması mümkündür (Alpaslan, 1988).

Mimar Sinan ulaştığı konuma belli bir hızla erişmiştir. İki yüzyılı aşkın bir süreyi kapsayan Osmanlı mimarisinde Sinan önemli bir mirasçıdır. Karakter ve bakış açısı bağlamında her daim biçim tasarımı için yeni gelişim imkanları aradığının söylenmesi mümkündür. Benzer şekilde ressam Çoker de Mimar Sinan'a benzer şekilde önemli bir kültürün mirasını taşıdığı farkındadır. İkisinin de çıkış noktası görsel olup ikisi de ilgilendiği alanda en üst noktaya erişme uğraşı vermiştir. Mimar Sinan Selimiye Camisi ile hedeflediği en üst noktaya ulaşmış olup Çoker ise Türk resminde öncüsü olduğu "anıtsal yapı resim" ilişkisinin en yetkin şekle ulaşması için çok fazla çaba harcamıştır (Tanaltay, 1998).

Resim 3. Sinan'a Saygı, 1970-1978, Siyah ingres kâğıdı üzerine renkli kalem, 33x24, 8 cm.

Resim 4. Mimar Sinan, Süleymaniye Cami, 1974.

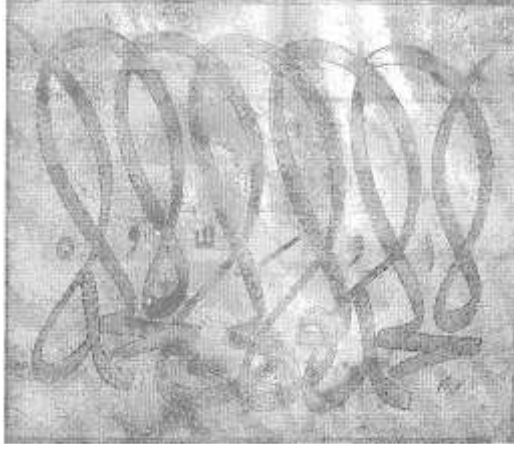
Mimar Sinan ile Adnan Çoker'in eserlerinde buluşmuş olduğu bir diğer ortak noktaysa kubbe temelli çalışmalar yapıp kare planların üstüne yoğunlaşmış olmalarıdır. Mimar Sinan tarafından yapılmış olan camilerde kubbe, Rönesans kiliselerindeki durumun tam tersi olarak yapının sonlandırılmasını değil çıkış noktasını ifade etmektedir. Yapıların öğeleri kubbe bağlamında belirlenmektedir. Dolayısıyla onun eserlerinde tümenden yola çıkıp parçalara ilerlediğini söylemek mümkündür. “Yapı öğeleri küçük yarım kubbeler, ayaklar, kemerler vb. hepsi kubbeye oranla gerçekleşirler. Bütün bu öğeler birbirleri ile öylesine sıkı bir ilişki içinde bütünleşmişlerdir ki taşıyanla taşıyıcı arasındaki sınır ortadan kalkar... Kubbe, duvarlar ve ayaklar bölünmez bir bütün meydana getirirler” (İpşiroğlu, 1995, s.30). Çoker tarafından yapılmış olan eserlerde kubbe formu, genellikle orta kısımda bulunup ışıkları olan en temel eleman vazifesini yerine getirir. Eserde bulunan askı şekiller de kubbeye kıyaslandığında daha fazla birbirleriyle ilişki içerisindedir. Mutlak bir simetri temeli her yerde hissedilen resimlerde ortaya çıkan ilişkilendirme aynı Mimar Sinan tarafından yapılmış olan camilerdeki gibi sonsuz bir dinginlik hissi oluşturmaktadır (Tanaltay, 1998).

Adnan Çoker'in Soyutlama Eğilimi ve Kompozisyon Yapısı

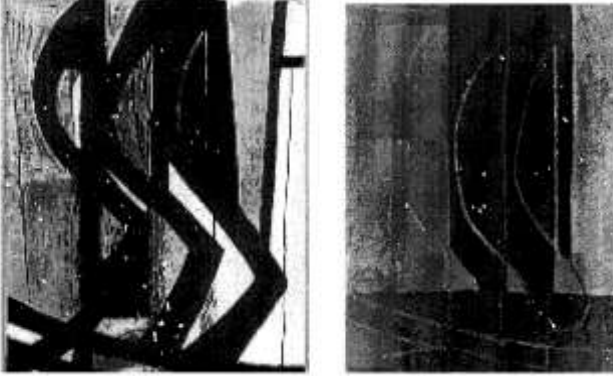
Adnan Çoker'in tarihi ve kültürel gelenekler ile arasındaki derin bağlan olduğu andan bugüne adeta bir kaygı şeklindedir. Söz konusu kaygının temelinde Çoker'in çocukluk döneminde büyükbabası ve eşinin olduğunun söylenmesi yanlış olmayacaktır. Çünkü onun büyüdüğü evde hat sanatının en iyi örnekleri bulunmaktadır. Daha küçük bir çocuk olduğu dönemde bile bu hat örneklerinin bire bir kopyalarını yapmış ve eve gelip resimle ilgili olan herkesin övgüsünü almıştır. Çoker içinde büyüdüğü toplumun, kültürün doğduğu ve büyüdüğü

çevrenin etkilerinin çeşitli ve beklenmedik şekillerde sanatına yansıtmayı başarmıştır. Bu durum geleneksel yapının bilinçaltındaki süregelen etkisi şeklinde değerlendirilebilmektedir (Alpaslan, 1988).

1949 senesinde akademik eğitimini tamamlamayı başaran Çoker 1950’li yıllarda sanatında soyut arayışlara başlamıştır. “Geometrik boş-dolu kompozisyon” üzerine yapmış olduğu araştırmalar Çoker’i hat sanatındaki “kufi” kolu ile birleştirmektedir. Söz konusu araştırmalar aslında bir bakıma “Paul Klee” ile “Alfred Manessier”e yapılmış çizgisel soyut göndermelerini de kapsamaktadır. Bu minvalde yapmış olduğu çalışmalarda “vurgu-ritim” üstüne yoğunlaşmış olduğunu söylemek mümkündür. Söz konusu ritmin “disiplinli bir açık-koyu (boş-dolu)” sıralanmasıyla sağlandığı dikkati çekmektedir. Eserlerin isimleri ise “Kaligrafi”, “Geometrik Hüsn-ü Hat”, “Hüsn-ü Hat ve Ritm”, “Ritm ve Espas”, “Karahisari’ye Saygı”... şeklindedir. Söz konusu isimlendirmelerden anlaşılacağı üzere ressamın kaligrafiye olan alakası yalnızca çocukluk döneminde görmüş olduğu estetik şekillerin yorumlanmasından ibaret değildir. Hatta konuyla ilgili pek çok araştırma yaparak bunları resim sanatıyla ortak bir paydada buluşturabilme başarısını bile göstermiştir. Bunu gerçekleştirirken de klasik bir Çoker tavrıyla ilgili bulunduğu konunun tarihsel süreçte adını bırakmış olan ustalarını kendisini örnek alıp yapmış olduğu resimde de etkilendiği kişileri ve teknikleri açıkça paylaşmıştır. Çoker’in eserinin isimlerinden birini oluşturan Ahmed Karahisari 16. Yüzyılda Osmanlı hat sanatı bünyesinde kendi ekolünü oluşturmayı başarmış bir kaligrafi ustası olarak bilinmektedir. Karahisari’nin sanatına getirmiş olduğu yenilikse, “yazı da geometrik bir düzenlemeye girmesi ve o güne değin süregelen hat sanatının hiçbir kuralına uymamasıdır”. Hatta bütün harfleri birbirleriyle birleştirmiş olan hattat, harflerin bazılarını stilize edip, kalemini kâğıdın üzerinden hiçbir noktada kaldırmayıp tek bir hamlede besmele yazısını bitirmeyi başarmıştır. Yapmış olduğu bu ustalıklı da yetinmemiş, sanat anlamında bir yenilik oluşturma uğraşı vermiştir. Diğer bir ifadeyle, kendi sanatında dönemi bağlamında devamlı olarak yenilik arayışında bulunduğunu söylemek mümkündür. “Karahisari’nin Hatt’ında ahenkli çizgilerin insanlar üzerinde sanatsal etkinin, içerdikleri anlamın önüne geçtiği açıkça görülmektedir” (Aksoy, 1977, s.21). Bu yönüyle Çoker hattata derin bir saygı duymaktadır.

Resim 5. Ahmet Karahisarlı albümü giriş sayfası, Türk ve İslam eserleri müzesi, İstanbul

Resim 6. Soyut Hüsn-ü Hat 1954, Fotoğraf üstüne çini mürekkep, 30x22

1958’li yıllardaysa Adnan Çoker disiplini olan bir arayışın içerisinde girip Paris’e gitmiş ve “ekspresyonist” bir tavra bürünmüştür. Akademiyi bitirdiğinden o güne bir anda sıkı bir ön araştırma alışkanlığını bırakıp, “soyut ekspresyonizm” ile uyumlu tavır göstermeye başlamıştır. Enerjisi yüksek fırça darbeleriyle oldukça dengesi yüksek kompozisyonlar ortaya koymuş olduğu bu süreç içerisinde tarihsel ve kültürel gelenekler ile bağlantı kurma kaygısı tekrardan ortaya çıkmıştır. Fakat bu defa daha öncesindeki geometrik ve sert tavrı yerini lirik bakış açısında bırakmıştır. Çoğunlukla eserlerinde çini mürekkep veya füzüle yapılmış kısımlar bulunmaktadır. Ayrıca ritmik, kıvrak, akışkan bir çizgisellik de

eserlerinde dikkati çekmektedir. Genel olarak “İslami kaligrafi” dendiğinde İslam felsefesi ve anlayışının çizgiler yardımıyla ifade edilmesinin yanında “görsellik” ile “güzellik” kaygısı da hesaba katılmaktadır. Dolayısıyla kaligrafilerde estetik kaygıların bulunduğunu söylemek mümkündür. Söz konusu kaygının ressamın resimlerinde de dikkati çekmektedir. Fakat hattatların uzun kurgu süreçleriyle oluşturmuş oldukları kompozisyonlardaki dengeler ressamda bilinçaltında biriken bir görselliğin “jestüel” ve ani bir dışavurum şeklindedir (Tanaltay, 1998).

ABD’li ve Avrupalı ressamlar, yaşadıkları savaşımlardan sonra hissettikleri maddesel ve karamsar dünya bakış açısından doğunun bakış açısı ve felsefesiyle bir kaçış noktası bulmaya çalışmaktadır. ABD’de “Mark Tobey, Paul Klee, Franz Kline” gibi ressamalarda, daha sert ve özgür yaklaşımlar dikkati çekerken, Avrupalı sanatçıların kaligrafik imge oluşturmaya daha çok ilgi duyduklarını söylemek mümkündür. Avrupa’da bilhassa figüratif bakış açısı, geometrik soyut ile soyut arasında ortaya çıkan çekişmelerle beraber 1940 ile 1950 senelerinde kaligrafi temelli resimleri olan pek çok ressamın da bulunduğunu söylemek mümkündür. “Henri Michaux’un çini mürekkeni ile yaptığı desenleri, Pierre Alechinsky’nin kaligrafik bir biçimsellik içinde eğip büktüğü, kıvrak bir hareket kazandırdığı figürlü resimler, Pierre Saulage’in siyah ağırlıklı resimleri... kaligrafi ile bire bir ruh akrabalığı taşıyan imgesellikte örneklerdir” (Antmen, 1991: 80). Bu durum ressamların da etkisinde kaldığı kaligrafideki görsel ziyafetle ilgili olmayıp, görünenlerin ötesindeki doğada bulunan nesnelerin soyutlanmasının yerine, içselleştirilen bir görüntünün yansıtılıyor olmasıyla ilgilidir.

Resim 7. Adnan Çoker, Kaligrafi, Paris 1959, Kağıt Üzerine Füzen, 23,4x32 cm. Paris Defteri T. 1959.

Adnan Çoker’de benzer bir direnişin olup olmadığının net bir şekilde söylenmesi mümkün değildir. Fakat ressamın Paris’teki sanatsal ortamdan etkilendiğinin

söylenmesi mümkündür. Bununla beraber bu konuda söylenmesi en muhtemel şeyse, ressamın Paris'teki sanatsal ortamında etkilenmiş olmasıyla beraber yine de her daim yanında olan tarihsel ve kültürel yapının da onu hiçbir zaman bırakmamış olduğudur. Çünkü kaligrafik jestlerin kısa bir müddetin sonunda yerlerini barok jestlerine bıraktığı dikkati çekmektedir. Fakat Çoker'in hiçbir zaman kaligrafisi tamamıyla bıraktığı söylenemez. Hatta 1960 senelerindeki pentü resimlerinde de kaligrafik kompozisyonu hissettiren fırça darbeleri de bariz bir şekilde görülmektedir. 1960 senesinin sonunda gelindiğinde, plastik bakımdan değişik bir bakış açısı göstermiş olsa bile kaligrafik eğilimleri, devam eden resme bakış açısının içinde 1996 yılında "Yapı-Süs" isimleri serileriyle tekrarda ortaya çıkmıştır (Tanaltay, 1998).

Söz konusu eserler yine tarihi ve kültürel bir mimari yapı olan Ayasofya'nın duvarlarında yer alan süslemeler temel alınarak yapılmıştır. Dolayısıyla yalnızca hareket noktası kaligrafi değildir. Ressam kaligrafiyi Türk mimari yapısı, tarihsel ve kültürel kompozisyonu tek bir potada eriterek kendi özgün bakış açısını yansıtmaktadır. Dolayısıyla Çoker'in sanatındaki kompozisyonların pek çok geleneksel yapıdan beslenmekle beraber sonuçta kendi özgün değerlerine ulaştığını söylemek mümkündür.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çağdaş Türk resim sanatının gelişim sürecinde, ünlü Ressam Adnan Çoker tarafından yapılan resimlerin temelde tarihsel ve kültürel öğelerden beslenmesi de aslında kendi özgün bakış açısını yansıttığını söylemek mümkündür. Bununla beraber Çoker temelde soyut yapısalcı çizimleri tercih eden bir ressamdır.

Kendi geleneklerinde olan yapıyla beraber Batılı anlayışları da eserlerinde başarıyla yansıtmayı başarmıştır. Bununla beraber mimariye ve tarihi eserlere olan hayranlığı da resimlerinde dikkati çekecek düzeyde yer almaktadır. Genel olarak Çoker resimlerinin biçimsel kompozisyonunu kendisine has bir tavırla oluşturmaktadır. Etkilendiği ve resmine yansıttığı bütün öğeleri de gerek resimlerdeki ayrıntılardan gerekse resimlerinin isimlerinden anlamak mümkündür.

Sonuç olarak, bu çalışma ünlü Ressam Adnan Çoker'in resme olan soyut bakış açısı ele alınırken, tarihsel ve kültürel bir kompozisyon çerçevesinde örneklerle ortaya konmuştur. Çoker'in tarihe, geleneğe ve kültürel öğelere olan bakış açısını nasıl eserlerine yansıttığı ve sonuç olarak nasıl özgün eserler ürettiği tartışılmıştır.

KAYNAKÇA/REFERENCES

- Aksoy, Ş. (1977). Karahisari Albümü. *P. Sanat Kültür Antika Dergisi*, 11, 51-57
- Alpaslan, A. (1988) Adnan Çoker tuvale yeni bir kimlik kazandırmak istiyor. *Gösteri*, 8.
- Antmen, A. (1991). Yazının resmi, resmin yazısı: Modern zamanlarda kaligrafi. *P. Sanat Kültür Antika Dergisi*, 21, 76-83.
- Güner E., & Kantarcıoğlu, S. (2022). Nöroestetik teorisi bağlamında Adnan Çoker resimlerinde bilişsel uyaranlar. *Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, 4(1), 196- 211.
- İlden, S. & Ayhan Karahmetoğlu N. (2022). 1970 sonrası Adnan Çoker eserlerinde minimalizm etkisi. *Sanat ve İkonografi Dergisi*, 3, 1-13.
- İpşiroğlu, N. (1995). Adnan Çoker'in son dönem resimleri. *Hürriyet Gösteri*, 181.
- Şentürk, H. (2018). *Siyah ve Gri'nin Kullanılışında İki Farklı Yorum (Adnan Çoker/ Neş'e Erdok)*. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Tanaltay, E. (1998). Adnan Çoker ile Bir Gün. *Sanata Çevresi Dergisi*, 234

EXTENDED ABSRACT

Adnan Çoker has an important position in Turkish painting with his unique aesthetic style, which he developed by transforming Seljuk and Byzantine architectural features into visual frames. Çoker has consistently maintained his abstract painter identity in terms of Contemporary Turkish Painting. Nevertheless, it is seen that Çoker, who tried various media throughout his art life, never gave up on abstract lines. He included Turkish cultural and traditional structures in his works, but always presented them from his own perspective. Exhibiting elements of Turkish-Islamic art in his paintings, Çoker transformed the monumentality, symmetry and simplicity of Ottoman architecture in his works. However, most of them are inconspicuously hidden within his works. Taking care of the cultural structure and architecture, which has an impact in almost every painting, Çoker has masterfully painted these in his own compositions. While bringing all these together, he is also inspired by historical and cultural structures, and while doing this, he tries to capture universal meanings in his works. In the light of all this information, this study examines

Adnan Çoker's works from a historical and cultural perspective. The subject of modern painting was examined by giving examples from Çoker's works.

Adnan Çoker transformed Byzantine, Seljuk and Ottoman architectural features into pictorial outlines and placed a unique aesthetic style in the history of Turkish painting. The two periods of Adnan Çoker's art are pre-1970 and post-1970. Paintings before 1970, typically based on abstract expressionism, begin to take on schematic shapes, a clear and geometric but volumetric abstraction of Çoker's free colorism, in line with the 1970s. The artist staged his first abstract exhibition in Ankara in 1953. He started his first abstract works in 1951. Paintings made by the artist from 1960 to 1964 are considered to be part of his first abstract expressionist period. The most important development points of Adnan Çoker painting are Byzantine, Seljuk and Ottoman art.

Çoker's artwork is particularly inspired by Ottoman and Seljuk architectural motifs. Between 1965-1968, the artist switched from abstract expressionist expression to structural painting. One of the most modern works of Turkish art is "Dynamic Asymmetry", a creation from Paris in 1965, featuring works he created in Salzburg, Paris and Istanbul. By limiting the "chaos" brought by "Abstract Expressionism" in the context of structure-symmetry, it attained a schematic expression in 1968. Adnan Çoker sets out with the idea of interior space found in traditional Turkish architecture and tries to reconcile the mysterious meaning inspired by it with an abstract understanding of volume. Later, in his paintings, he combines the narrative and sublime states with the harmony of balance and serenity. Coker's artistic life is intertwined with the period he lived in and his own national culture. His work represents an active edge in thought and action. This harmony was built on the "mold form" as the artist put it, and is based on the pointed arched door and window motif of Ottoman and Seljuk monumental architecture that opens the interior to the outside world. Çoker breaks away from traditional and geometric formalism by using pink, purple and black tones. The triangle used in the corners of the crown of the dome in Ottoman architecture was included in the "Inverted Turkish Triangle" he created in 1974-1975 to create a pictorial aesthetic. His 1985 work "Bursa" was inspired by the mosques built in Bursa during the Ottoman period and has a crown-like design. Transforming Byzantine, Seljuk and Ottoman architectural features into pictorial forms, the artist created an aesthetic tradition in the history of Turkish painting.

In 1947, he started working on cartoons under the guidance of Vedat Ar. He won several awards at Academy competitions from 1948 to 1951. He worked as a designer and cartographer in composition by Halil Dikmen between 1948-1951 and in Ankara and Istanbul between 1953-1955. Receiving a state scholarship for

Tuncay ÇİÇEK

being the only student to win the European Competition in 1955, Çoker copied Brueghel's "Beggars" painting three times in the Louvre Museum. Öker aimed to get acquainted with painting in various European cities during his stay in Paris. For this purpose in 1956, he made investigations in Amsterdam, Den Haag and Brussels. After giving his first representations in Turkey for six years at Adnan Çoker Academy, he received his first awards at the Istanbul Festival Painting and Sculpture Exhibition in 1961 and at the 23rd State Exhibition in 1962. Çoker visited Paris once again in 1964-1965, this time with a scholarship provided by the French government. During this time, he worked on engraving at Hayter Atelier and painting at Goetz Atelier. While continuing his painting studies at the Goetz Atelier, he started "Black Background Paintings". In 1965, he worked on painting at the Emilio & Vedova Atelier in the "Summer School" in Salzburg. The artist started his abstract painting works at the Emilio Vedova Workshop of the Salzburg Summer Academy, which he joined in August 1965 with an Austrian scholarship. The artist exhibited these works in collages a year later in Istanbul. He taught the "Picture with Music" performance in 1966.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.67739>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	17.01.2023	Submitted date
Kabul tarihi	21.02.2023	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.03.2023	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Ördem Köse, Z. (2023). Kırımlı Ziyade Sultan Hanım Ve Âlemhan Bikeç. *Journal of History School*, 62, 397-413.

KIRIMLI ZİYADE SULTAN HANIM VE ÂLEMHAN BİKEÇ**Zeynep ÖZDEM KÖSE¹****Öz**

Karadeniz'in kuzey bölgesinde 1441-1783 yılları arasında hüküm sürmüş olan Kırım Hanlığı, 1475'ten itibaren siyasi hâkimiyet anlamında doğrudan Osmanlı idaresindeki bölge ve Osmanlı Devleti'ne bağlı hanlık ülkesi olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Siyasi, sosyal ve ekonomik olarak Osmanlı Devleti ile bütünleşmiş durumda olan hanlık, Osmanlı için kuzeyde özellikle askerî anlamda önemli bir güç kaynağıdır. Hanlığın askerî, siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik hayatının anlaşılmasında hanlıktan kalan şeriye sicilleri büyük önem arz etmektedir. Şeriye sicillerinde yer alan yarlıklar, çeşitli dava örnekleri ve terekelerden hanlık şehirleri ile ilgili çeşitli bilgiler edinilmektedir. Bu çalışmada şeriye sicilleri içerisinde yer alan, hanlığın merkezi Bahçesaray'da yaşayan iki kadının terekesi incelenmiştir. Bu kadın terekelerinden hareketle 17. yüzyılda Kırım'da yaşayan kadınların nelere sahip olabildiği hakkında fikir sahibi olunmuştur. Çalışmanın Osmanlı dönemi hanlık tarihi, kültür tarihi ve kadın araştırmaları alanına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırmada ana kaynak olarak kullanılan şeriye sicilleriyle birlikte konuyla ilgili çeşitli tetkik eserlerden de istifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Kırım Hanlığı, Kadın, Tereke, Sicil.

Ziyade Sultan Woman and Âlemhan Bikeç From Crimea**Abstract**

The Crimean Khanate, which ruled in the northern region of the Black Sea between 1441 and 1783, was divided into two parts, the region directly under Ottoman rule and the khanate country of the Ottoman State, in terms of political dominance since 1475. The khanate, which was politically, socially and economically integrated with the Ottoman

¹ Öğr. Gör. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, zeynepozdem@mu.edu.tr, Orcid: 0000-0002-1745-555X.

Empire, was an important source of power for the Ottomans in the north, especially in military terms. Court records from the Khanate are of great importance in understanding the military, political, social, cultural and economic life of the khanate. Various information about the cities of the khanate is obtained from the examples of edicts, various lawsuits and estates in the court registers. In this study, the estate of two women living in Bahçesaray, the center of the khanate, which is included in the court registers, was examined. Based on these women's estates, an idea has been gained about what women living in Crimea in the 17th century could have. It is thought that the study will contribute to the field of Ottoman period khanate history, cultural history and women's studies. In addition to the court registers used as the main source in the research, various research works related to the subject were also used.

Keywords: Ottoman, Crimean Khanete, Woman, Inheritance, Record.

GİRİŞ

Batı ve güneyden Karadeniz, doğu ve kuzeyden Azak Denizi ile çevrili, kuzeyden Orkapı berzahıyla ana karaya bağlanan Kırım, 26.140 km² yüz ölçümüne sahip bir yarımadadır. Esas olarak üç bölümden oluşmaktadır. Bu ayrıma sebep olan unsur, güneybatıdan Kerç Yarımadası'na kadar uzanan Yayla sıradağlarıdır. Buna göre; dağların kuzeyinde kalan ve yarımadanın $\frac{3}{4}$ 'ünü kaplayan kısım bozkır, çöl ya da ova alanı; Yayla dağları ve diğer Kırım dağlarının oluşturduğu, dar bir şerit halinde uzanan kısım dağlık alan ya da orta bölge; dağların güneyindeki kısım kıyı kesimi ya da yalı boyu olarak adlandırılmaktadır². Kefe ve diğer Kırım sahillerinin 1475 yılında Osmanlı hâkimiyetine geçmesiyle birlikte Kırım, siyasi hâkimiyet anlamında da doğrudan Osmanlı idaresindeki bölge ve Osmanlı Devleti'ne bağlı hanlık ülkesi olmak üzere iki kısma ayrılmıştır³. Kerç'ten itibaren; Suğdak, Yalta, Akkırman gibi limanların çevresindeki arazi ile birlikte çok ince bir sahil şeridini içine alan Kefe sancak/eyalet merkezli Osmanlı hâkimiyet bölgesinin kuzeyindeki, Bahçesaray merkezli, dağlık ve bozkır alan Kırım Hanlığı'na aittir⁴. 1441- 1783 yılları arasında hüküm süren Kırım Hanlığı'nın bu sınırları içerisinde merkez Bahçesaray başta olmak üzere, Gözleve, Karasubazar, Akmescit, Eski Kırım (Solhat), Şeyheli, Karakurt, Ferahkırman (Or), Dibtarhan, Şirin gibi elliye yakın

² Halil İnalçık-Hakan Kırımlı, "Kırım", *DİA*, C. 25, Ankara, 2002, s. 447-465; Yücel Öztürk, *Osmanlı Hakimiyetinde Kefe (1475-1600)*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2000, s. 199; Edhem Fevzi Gözaydın, *Kırım, Kırım Türklerinin Yerleşme ve Göçmeleri*, Vakıf Matbaası Yay., İstanbul, 1948, s. 12.

³ Ahmet Nezihi Turan, "Kırım Hanlığı Kadı Sicilleri Hakkında Notlar", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 9, Kocav Yay., İstanbul, 2003, s. 1.

⁴ Öztürk, *age*, s. 6.

kaza yer almaktadır⁵. Bu şehirlerin hepsi, özellikle merkez Bahçesaray ile Karasubazar, Akmesit ve Gözleve önemli kozmopolit bölgelerdir. Bu şehirlerde yer olan hanlar, kervansaraylar, bedestenler, misafirlerin konakladığı çeşitli mekânlar ve farklı coğrafyalardan gelen tüccarlar bu durumun en önemli göstergesidir.

Kırım Hanlığı ile ilgili zengin bilgiler içeren şerhiye sicilleri sayesinde hanlığın sosyal, ekonomik, siyasi, idari ve askerî tarihine ilişkin önemli bilgiler edinilmektedir. Çünkü şerhiye sicilleri, diğer bir deyimle kadı defterleri, buldukları bölgenin bütün sivil idare ve hukuki işlerinden sorumlu yönetici olan kadılar tarafından tutulan ve muhafaza edilen kayıtlardır. Bu kayıtlarda ahalinin her türlü şikâyetleri, istekleri ve terekeleri ile hem merkezden kadıya gönderilen ferman, berat gibi emirler hem de kadının merkeze ilettiği ilam ve hüccetler yer almaktadır. Bu nedenle hanlıktaki şehirlerin sosyal ve ekonomik yapısına dair önemli izler barındırmaktadır.

Defterler içerisinde yer alan muhalefât kayıtları yani terekeler ise ayrı bir önemi haizdir. Terekelerde vefat eden kişinin kimliği, ailesi, mal varlığı, alacakları, borçları gibi birçok konu hakkında bilgi sahibi olunmaktadır. Verilen mal dökümü sayesinde incelenilen dönemde kullanılan ev ve mutfak eşyaları, giyilen kıyafetler, takılan ziynet eşyaları, okunan kitaplar, döneme özgü silahlar, hayvanlar, köleler ve benzeri hakkında bilgi edinmek mümkündür. Bu çalışmada 17. yüzyılda, Kırım Hanlığı zamanında Bahçesaray'da yaşamış iki kadının - Ziyade Sultan Hanım ve Âlemhan Bikeç- terekesi incelenmiştir. Bu terekelerden hareketle o günün dünyasında kadınların nelere sahip olabildiği hakkında fikir sahibi olunmuştur.

Ziyade Sultan Hanım ile Âlemhan Bikeç 17. yüzyılda hanlığın merkezi Bahçesaray'da yaşamış ve yine bu şehirde vefat etmiş varlıklı Kırım hanımlarındandır. İkisinin ortak noktalarından bir diğeri farklı yıllarda; ama aynı ayda vefat etmiş olmalarıdır. Ziyade Sultan H. 1079 senesinin Rebiülâhir ayının ortasında (M. 1668, 19-27 Eylül arası bir tarih), Âlemhan Bikeç de H. 1096 senesi Rebiülâhir ayının sonlarında (M. 1685, 27 Mart-4 Nisan arası bir tarih) vefat etmiştir.

Ziyade Sultan bir mirza eşidir. Yani, Altınordu Devleti'nden miras kalan kabile aristokrasisinin geçerli olduğu hanlıkta, bu kabilelerden birine mensup soylu

⁵ Zeynep Özdem Köse, *Kırım Hanlığı'nda Kölelik (1648-1699)*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Kahramanmaraş, 2017, s. 9.

kişilerden birinin eşi oluyor demektir⁶. Babasını kaybetmiş olan Ziyade'nin annesi Melek Sultan hayattadır. Mirasından o da pay alacaktır. Annesi dışında varisleri, eşi Hüseyin Gazi ve biricik oğlu Muratşah Mirza'dır. Mal varlığı toplam iki bin dokuz yüz seksen beş guruş değerindedir.

Âlemhan Bikeç'in Velişah Bik adında bir oğlu, Ferah Sultan, İsmihan ve Neslihan isimlerini taşıyan üç de kızı vardır. Kayıtta babası ve kocasının kim olduğuna dair herhangi bir bilgi olmasa da varlıklı birinin eşi olduğu bellidir. Metrûkâtında arazi, mezra, mera, bağ ve bahçeler, çeşitli hayvanlar ve köleler mevcuttur. Toplam mal varlığı dört bin iki yüz kırk sekiz guruş kıymetindedir.

Her iki kadının da mal varlığının bu dönemde Bahçesaray'da yaşayan diğer kadınlarla kıyaslandığında ilk sıralarda yer aldığı tespit edilmiştir. O tarihlerde, şehrin en varlıklı ilk beş kadını arasında Âlemhan Bikeç ikinci, Ziyade Sultan da üçüncü sırada yer almaktadır⁷.

1. Ziyade Sultan Hanım'ın Mal Varlığı

Ziyade Sultan Hanım'ın metrûkâtında köleler, çeşitli ev ve mutfak eşyaları, kıyafetler ile ziynet eşyaları bulunmaktadır. Bu mal varlığının en önemli kısmını köleleri oluşturmaktadır⁸. O tarihlerde bir ev ya da dükkân gibi gayrimenkul fiyatlarına yakın fiyatlarda, nâlık (konuşur ve canlı) mal niteliğinde olan kölelere sahip olmak önem arz ediyordu. Köleler sahibine çeşitli işlerde yardımcı oluyor dolayısıyla bunlar çeşitli alanlarda istihdam ediliyorlardı. Çocuk bakıcılığı, ev temizliği, yemek pişirme, bahçe, bağ ve tarlada çalışma, çarşı-pazar işleri, çobanlık, değirmencilik, esnaf çıraklığı, ticaret işleri ve dahası.

Ziyade'nin on dört kölesi vardı. Bunları isimleri, adlandırılış şekilleri ve kıymetleriyle birlikte tablo halinde göstermek mümkündür.

Tablodan da görüldüğü üzere kölelerden dördü erkektir. Bunlardan üçü yetişkin ve güçlü-kuvvetli kazak, birisi 8-12 yaşlarında olması muhtemel olan çoradır. Yedi köle cariye olup bunlardan birinin küçük olduğu belirtilmiştir. Üç de çocuk vardır ve bunların hepsi erkektir. Çok küçük yaşta oldukları için annelerinden ayrı bırakılmamışlardı. Böyle durumlarda Ziyade Sultan'ın yaptığı gibi bebeği de aynı kişi satın alıyor ya da bir şekilde bebek büyüyene kadar annesinin yanında iskân ettiriliyordu. Bu durum sonradan bazı problemlere neden olabiliyor, büyüyen çocuğun köle ve hür oluşuyla ilgili çeşitli sıkıntılar yaşandığı ve kadıya müracaat edilmek zorunda kalındığı oluyordu.

⁶ Karaçi beyleri ve mirzalar hakkında detaylı bilgi için bkz. Alan Fisher, *Kırım Tatarları*, Çev. Eşref B. Özbilen, Selenge Yay., İstanbul, 2009, s. 39-41.

⁷ Özdem Köse, *agt.*, s. 189.

⁸ Terekenin kayıtlı olduğu yer için bkz. *KŞS*, 13/ s. 48a/1, 48b, 49a/3.

Tablo 1

Ziyade Sultan Hanım'ın Köleleri

Sayı	İsmi	Kıymeti (Guruş)
1	Devletgeldi nam kazak	45
2	Laçın nam topal kazak	30
3	Gazanfer nam kazak	60
4	Perinaz nam cariye mea veled	60
5	Cariye mea veledeyn	60
6	Mahikanber nam küçük cariye	45
7	Nevcihan nam cariye	150
8	Nazmelek nam cariye	150
9	Şadan nam cariye	60
10	Devran nam cariye	53
11	Rüstem nam çora	40

Örneğin Bahçesaraylı Timur bin Sefer'in iki aylık bebeği olan bir cariyesi vardı. Bu cariyeı satarken, azat ettiğı bebeği Gülbeyaz'ı da annesinden süt emer halde olduğı için onunla birlikte alıcının evine göndermişti. Yıllar sonra alıcının varisleri, büyüüp evlenen ve bir çocuk dünyaya getiren Gülbeyaz'a: "Sen bizden azad olmuş kölesin (mutakâmızsın) ve mezbur çora rakabetin vaktinde mütevellide olub bizim abd-i memlûkumuzdur." diyerek çocuğı üzerinde hak iddia etmişlerdi. Gülbeyaz şahitler eşliğinde bu eve nasıl geldiğini izahla, aslında kendisinin ve oğlunun hür olduğunu ispatlamak zorunda kalmıştı⁹.

Tarlası, bağı, bahçesi ya da hayvanları olmayan Ziyade Sultan kölelerini kendi özel hizmeti ve evinin ihtiyaçları için istihdam ediyor olmalıydı. İhtiyaçları dışındakileri satıyor ya da sevdiklerine hibe ediyor olsa gerekti. Çeşitli hukuki statüsü belirlenmiş olan köle, sahibinin tasarrufunda alınıp satılabilen, hibe (bağışlama, armağan) edilebilen, kiralanabilen, mirasa, tek ve müşterek mülkiyete konu olabilen emtiadandı¹⁰. Hayatta iken köleyi satmak, hediye etmek ve özellikle azat etmek yaygın bir uygulamaydı. Örneğin kendisine kocası tarafından altı aylık bebekken hibe edilen Yusuf'u, sahibi Âlem Dâye Allah rızası için hemen azat etmişti¹¹. Mustafa Beşe'nin kayınatası da sağlığında ona bir kazak hediye etmişti. Anlaşılan damadını seviyordu; ancak kayınanası köleyi kendisinin olduğunu iddia ederek Mustafa'ya vermemekte ısrar ediyordu. Bu

⁹ KŞS, 47, s. 5a/1.

¹⁰ İzzet Sak, "Konya'da Köleler (16. Yüzyıl Sonu-17. Yüzyıl)", *Osmanlı Araştırmaları*, C. 9, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1989, s. 176.

¹¹ KŞS, 22, s. 90b/1.

durumda Mustafa kadıya müracaat etmek zorunda kalmıştı¹². Devletgeldi bin Bayram Gazi ise kızı için Kutlu isminde bir cariye satın almıştı. Bir müddet sonra kızı onu babasına, babası da zevcesi Karakız'a hibe etmişti¹³.

Terekede kadın kölelerin kıymetinin erkek kölelere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. En kıymetli olanlar yüz elli guruş değerindeki iki cariyedir. En düşük kıymette olan ise otuz guruş değerindeki Lâçin'dir. Lâçin'in bir engeli vardır, topaldır.

Toplam yedi yüz elli üç guruş değerindeki köleler terekenin % 25,2'sini oluşturmaktadır.

Metrukâtta ziynet eşyaları olarak sorguç, saç bağı, bilezik, küpe, iki hâtem (yüzük), anberhâbe, sim kutu ve sim sandık mevcuttur. Kadın ve erkek başlıklarının ön tarafına takılan, tüyden veya kıymetli madenlerden çeşitli şekilde yapılmış ve mücevherlerle bezenmiş bir süs olan sorgucun buradaki değerinin yüz guruş olması kıymetli madenlerden yapılmış olduğuna işarettir. Ziynet eşyalarının toplam değeri altı yüz yetmiş beş guruş olup tereke içindeki oranı % 25,9'dur.

Ziyade Sultan'ın kıyafetleri olarak karşımıza kaftan, kürk ve kuşak çıkmaktadır. Bilindiği üzere kaftan, süslü ve kıymetli kumaştan, boyu diz kapağı veya topuklara kadar uzanan, önden açık, bazısının kolları yarıya kadar yırtmaçlı, astarsız ve hafif bir üst giyeceğidir. Yaz günlerinde tercih edilebilirdi. Ancak sert geçen kış ayları için kürk vazgeçilmezdi. Özellikle hayvan derilerinden yapılan kürkler. Ziyade Sultan'ın da böyle samur ve kakum kürkü, ayrıca kadifeden yapılmış kürk çeşitleri vardı. Bunlar yeşil telli kadife kürk, neftî telli kadife kürk ve al kadife kürk olarak sıralanmıştır. Eskiden çok makbul tutulan, genellikle desenli, ağır dokuma ipekli bir kumaş olan, mor renkli bir dîbâ kürkü de vardı. Bunu da yaz ve bahar aylarında tercih ediyor olmalıydı.

Kıyafetler toplam terekenin % 8,7'sine tekâbül etmektedir. Terekenin geri kalan % 40,2'lik kısmını çeşitli ev ve mutfak eşyaları oluşturuyordu. Bunlar içerisinde güzel koku saçan gülâbdan ve buhurdanlar, aydınlanma amaçlı kullanılan mum, şamdan ve mumun söndürülmesine yardımcı olan bir araç niteliğindeki mum makası yani mikraslar¹⁴, içerisinde ve üzerine çeşitli eşyaların konulduğu büyüklü, küçüklü sandıklar, yapım şekline göre bükme, çatma, dolma şeklinde isimlendirilen yastıklar, yorganlar ve döşekler, bohçalar, peşkirler, halı ve

¹² KŞS, 15, s. 78a/2.

¹³ KŞS, 9, s. 46a/2.

¹⁴ Mikrası detaylı bir şekilde inceleyen bir makale için bkz. Osman Ünlü, "Klâsik Türk Şiirinde Mum Makası: Mikrâz", *Journal of Turkish Language and Literature*, 3/ 1, 2017, s. 321-329.

Kırımlı Ziyade Sultan Hanım Ve Âlemhan Bikeç

sergiler. Bunların bazılarını değerleriyle birlikte tablo halinde göstermek mümkündür.

Tablo 2

Kullanılan Ev Eşyaları

Ev Eşyası	Kıymeti (Guruş)
Gülabdan	1
Buhurdan	2
Sim büyük buhurdan	40
Sim şamdan mea mikras	40
İbrik	1
Kıvrırma bohça	6
Dört yüz yastığı	20
Kırmızı atlas üzerine bükme yastık	15
Kadife kırmızı yastık	6
Mâili yayma	15
Mâi döşek	10
Mum sofrası	5
Mor kahve peşkiri	1
Yorgan örtüsü kırmızı dîbâ	10
Acem zerbâb sergi	15
Beyaz serâser sergi	16
Mor atlas telli sergi	12
İki halı	20

Kullanılan ev eşyalarında olduğu gibi mutfak eşyalarının çeşitliliği de göze çarpmaktadır. Bu durum zengin bir yemek kültürünün göstergesidir. İbrikler, kadehler, taslar, tavalar, sandıklar, peşkirler, kapaklı kapaksız kazanlar ve sahanlar. Tereke içerisinde diğer ev eşyalarının daha fazla yer kapladığı tespit edilmiştir. Bu eşyalar arasında Şam ve Acem işi ürünler de mevcuttur.

2. Âlemhan Bikeç'in Mal Varlığı

Âlemhan Bikeç'in terekesinde çeşitli gayrimenkuller, köleler ve hayvanlar ön plana çıkmaktadır¹⁵. Gayrimenkulleri olarak ev, kışla, yurt yeri, arazi, mera, mezra, bahçe ve bağları sıralamak mümkündür. Bunlar bulunduğu yer ve kıymetleri ile şu şekildedir:

¹⁵ Terekenin kayıtlı olduğu yer için bkz. *KŞS*, 23a, s. 73 (a-b).

Tablo 3.**Âlemhan Bikeç'in Gayrimenkulleri**

Gayrimenkul	Kıymeti (Guruş)
Karakurt'ta arazi, mezra ve meralar	120 guruş
Bir kışla, mezra ve merasıyla	78 guruş
Elma'da yurt yeri, çatmahâne, taşhâne ve çardak (Beyler hissesinden mâada)	120 guruş
Nehr-i Elma'da on iki zira arazi	12 altın (14,4 g.)
Cami kurbunda bahçe	124 guruş
Büyük bağ	320 guruş
Küçük bağ	160 guruş
Küçük bağın kurbunda çalılık	36 guruş

Kışlada çeşitli ürünlerin yetiştirildiği ve hayvan besiciliğinin yapıldığı anlaşılmaktadır. Besiciliği yapılan hayvanların toplam sayısı otuz sekiz olup bunların on dördü sığır, on ikisi öküz, altısı buzağı, dördü dana ve ikisi de boğadır. Bir öküzün değeri 3, 4, 6 ve 7 guruş, buzağılı ya da buzağısız bir sığırın değeri 4, 5, 6 guruş, bir boğanın değeri 4, 6 guruş arasında değişiyorken bir dananın kıymeti 1,2 guruştur. Hayvanlar renkleri ve özelliklerine göre sarı, kara ala, sarı ala, kızıl öküz; kara, küçük, gök, buzağılı sığır; kara, kızıl dana; ala boğa ve büyük gök boğa şekillerinde adlandırılmışlardır. Buna göre fiyatları da değişmekteydi. Örneğin ala boğa dört guruş değerinde iken büyük gök boğanın ederi altı guruştur.

Kışlada bu hayvanların yanı sıra Âlemhan'ın koyun, koçkar (koç) ve keçilerden oluşan sürüleri de vardır. Boz alaşa ve boz baytal olmak üzere iki de atı mevcuttur. Üç yüz altmış beş adet koyunun doksan birinin bakımı Ramazan çobana aitti. Muhtemelen Âlemhan Bikeç köle Ramazan'la mükatebe anlaşması yapmıştı. Belirli bir yıl boyunca bu koyunlara bakacak, onları çoğaltacak ve daha sonra hürriyetine kavuşacaktı. Kırımlı köle sahiplerinin köleleriyle bu şekilde yaptıkları çeşitli anlaşmalar vardır. Örneğin Salacık'tan Ömer Çelebi bin Hacı Ali'nin, alçak boylu, sakallı, gök gözlü, yüzünde benekleri olan Kenan bin Abdullah isimli çobanı bir yıl boyunca Ömer Çelebi'nin koyunlarını gütmüş ve ona yirmi altın da nakit vermiştir. Ömer Çelebi bu çalışkan çobanını Allah rızası için azat etmiştir¹⁶. Bahçesaray'dan Cennethan binti Canbik'in de orta boylu, koyungözlü, bıyıklı, kumral sakallı ve Boğdan asıllı Devletgeldi bin Abdullah adında bir çobanı vardır. Onunla yaptığı mükatebe anlaşmasına göre çoban üç yüz koyun verdiği takdirde azat olacaktır. İki yüz yetmiş koyunu getirmiş ve otuzu kalmıştır. Cennethan onu bu durumda bi'l-fiil azat etmiştir¹⁷. Bahçesaray'ın

¹⁶ KŞŞ, 4, s. 73a/2.

¹⁷ KŞŞ, 4, s. 72a/3.

Kırımlı Ziyade Sultan Hanım Ve Âlemhan Bikeç

köylerinden birinde yaşayan Şah Mirza bin Mehmet Bik de Çerkez asıllı abd-i memlûkü Gazi bin Abdullah ile yaptığı anlaşmaya göre ona iki koyun vererek, beş yüz koyun ile bir çoban ver de azat ol, demiştir. Gazi bin Abdullah bunları gerçekleştirmiş, azat olmuş ve ıtknamesini almayı başarmıştır¹⁸.

Tablo 4

Âlemhan Bikeç'in Sahip Olduğu Hayvanlar

Cinsi	Adedi	Kıymeti (Guruş)
Koyun	213	213
Toklu (Bir yaşına girmiş kuzu)	90	56
Şişek (İki yaşındaki koyun)	50	28,1
Kısır koyun	12	9,8
Koçkar (Koç)	8	6,8
Keçi	22	11,8
Boz alaşa (At)	1	6,8
Boz baytal (At)	1	8,2
Boğa	2	10
Öküz	12	50
Sığır	14	59
Buzağı	6	-
Dana	4	4,8
Toplam	435	464,3 guruş

Gayrimenkuller toplam terekenin % 22,8'ini, hayvanlar ise % 10,9'unu oluşturmaktadır. Âlemhan Bikeç'in Ziyade Sultan Hanım'da olduğu gibi on dört kölesi vardır. Sahip olduğu bu köleleri hayvanların bakımı, bağ, bahçe, mera ve mezarların çeşitli işleri ile evinin hizmetinde kullanıyor olmalıydı. Mirasa konu olan bu kölelerden bazısını kızları İsmihan ve Neslihan'ın çeyizi için bile düşünmüş olabilirdi. Nitekim Bahçesaray'da bu şekilde örnekler mevcuttur. Mesela Alemhan Bikeç'le aynı tarihlerde yaşamış Gözlevli Mustafa Ağa'nın kızlarının çeyizi (cehâzı) içinde iki kazak köle vardır. Üstelik bunlar yüz yirmi guruş değeri ile çeyizin en kıymetli emvâlidirler¹⁹. Devlet isimli hatun da bu örneği yaşatanlardan birisidir. Akınlardan birinde vefat eden kocasından gelen yetmiş altın ganimet malının bir kısmı ile üç çocuğunun bakımına yardımcı

¹⁸ KŞS, 3b, s. 17a/3.

¹⁹ Bu iki kölenin dışında çeyizde 40 adet gömlek, 64 adet makrama, 8 adet don, 8 adet uçkur, 23 adet yüz bezi, 1 adet kuşak, 2 kaftan, 72 dirhem altın, hamam gömleği, leğen örtüsü, 50 koyun ile 16 kuzulu koyun bulunmaktadır. Bkz. KŞS, 23a, s. 17a/6.

olması için aldığı Nasta isimli cariyesini kızını evlendirirken, bu defa da ona yardımcı olması adına kızıyla birlikte göndermiştir²⁰.

Âlemhan'ın kölelerinin sekizi erkek, altısı kadındır. Aralarında çocuk bulunmamaktadır. Zaten genel olarak da toplumdaki çocuk köle sayısı azdır²¹. Üç köle yaptıkları işle birlikte anılmaktadır: Çoban Ramazan, çoban Kıvrıbaş ve ketenci kazak. Değeri en yüksek köle her biri iki yüz guruş değerindeki üç düge (döke) dir. Erkekler arasında pahada en yüksek olan iki çoban ile bir çoradır. Üçünün de kıymeti yüz yirmi guruştur. En düşük kıymette ise altmış guruş değeri ile Nursaba düge (döke) gelmektedir. Köleleri isimleriyle birlikte tablo halinde göstermek mümkündür.

Tablo 5

Âlemhan Bikeç'in Köleleri

Sayısı	İsmi	Kıymeti (Guruş)
1	Ramazan nam çoban	120
2	Kıvrıbaş nam çoban kazak	120
3	İvan nam kazak	72
4	Lunor nam kazak	72
5	Ketenci kazak	60
6	Hüsrev nam çora	120
7	Handan nam çora	108
8	Kazak	72
9	Dilber nam cariye	108
10	Haseke nam cariye	95
11	Vefâdar düge (döke)	200
12	Nursaba düge (döke)	60
13	Cevelan düge (döke)	200
14	Şahinger düge (döke)	200

Kölelerin toplam tereke içindeki değeri bin altı yüz yedi guruş olup terekenin % 37,8'ini oluşturmaktadır. Ziyade Sultan Hanım'la aynı sayıda köleye sahip olsa da Âlemhan Bikeç'in kölelerinin değerinin çok daha fazla olduğu anlaşılmaktadır.

Ziyade Sultan'ın terekesi ile kıyaslandığında Âlemhan Bikeç'in metrûkâtında ziynet ve değerli eşya cinsi ve kıyafetlerden sadece bir iki parça olduğu tespit edilmiştir. Normalde kadın terekelerinde bu tarz parçalar sayıca daha fazla olmaktadır. Âlemhan'a ait bir yüzük ile bir mercan tesbih bulunmaktadır.

²⁰ KŞS, 25, s. 114a/3.

²¹ Özdem Köse, *agt*, s. 192.

Kırımlı Ziyade Sultan Hanım Ve Âlemhan Bikeç

Herhalde Âlemhan'ın ziyet eşyalarına pek ilgisi yoktu. Kıyafet olarak ise biri samur iki kürk, yünlü kumaştan yapılmış ince cedid siyah sof ve hamam takımını oluşturan hamam gömleği, basma peşkir ve havlu mevcuttur. Bunların toplam tereke içerisindeki değeri % 3,2'dir.

Ev ve mutfak eşyalarına gelince sayıca hayli fazla ve çeşitli olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar köhne ya da yeni oluşlarına, yapılış biçimlerine, yapımlarında kullanılan malzemelere, kullanılış amaçlarına, büyüklük küçüklük, kapaklı kapaksız, kuplu kulpsuz olma durumlarına ve renklerine göre sınıflandırılıyorlardı. Hatta bazıları Macar levazımı, Moskof tabağı şeklinde geldiği yere göre de isimlendiriliyordu. Nitekim Kırım Hanlığı'na ait terekelerde geçen Acem, Şam, Mısır, Yemen, Hint, Keşmir, Sakız, Cezayir, Rumeli, Anadolu, Selanik, Tire, Mardin, Çerkez, Boğdan, Frengî, Rus ve Çin işi ürünler Kırım'ın nasıl bir ticaret ülkesi ve kozmopolit yapıda olduğunu göstermesi bakımından da oldukça mühimdir²².

Kullanılan eşyalardan bazılarını değerleriyle birlikte tablo halinde göstermek mümkündür.

Bunların haricinde Âlemhan Bikeç'in iki bağ ve bir oda bahasından 112,8 guruşu mevcuttu. Bu bağlardan birinin bahası olan sekiz guruş ile tekfin ve techiz işlemleri gerçekleştirilmiştir.

²² Zeynep Özdem Köse, "Kalgay Sultan Şahbaz Giray ve Metrûkâtı", *Near East Historical Review*, 11/4, 2021, s. 52.

Tablo 6
Ev ve Mutfak Eşyaları

Ev Eşyası	Kıymeti	Mutfak Eşyası	Kıymeti
Kapaklı küçük bakır teşt	1 guruş	Küçük bakır sini	2,4 guruş
Kapaklı büyük teşt	2 guruş	Bakır güğüm	1,5 guruş
Büyük bakır kazan	3 guruş	Büyük köhne kazan	1,2 guruş
Küçük bakır kazan	1,2 guruş	Orta kazan	1,6 guruş
Büyük leğen	24 akçe	Kebap şişi ayaklarıyla	40 akçe
Şamdan sofrası	20 akçe	Maşa	20 akçe
Büyük şamdan	2,4 guruş	Kenarlı iki sahan	1,6 guruş
Köhne kebe	80 akçe	İki kapaklı tâbe (tava)	1,6 guruş
Büyük köhne sandık	2 guruş	Küçük tâbe	80 akçe
Köhne sepet sandık	8 akçe	El tâbesi	40 akçe
Büyük mikras	15 akçe	Kapaklı küçük lenger	2,5 guruş
Köhne yan makadı	1,6 guruş	İki köhne ocak	30 akçe
Köhne orta makadı	1,6 guruş	Küçük kutu	10 akçe
Mai yan kebesi	1,6 guruş	Sofra	20 akçe
Köhne kırmızı fiçı örtüsü	1,6 guruş	Üç kara tepsi	30 akçe
Basma bohça	20 akçe	Küçük kazan	60 akçe
Basma yastık	30 akçe	Köhne Moskof tabağı	20 akçe
İki balta	1,65 guruş	Turşu kabı	15 akçe
Kışlada saban levâzımıyla	2 guruş	Köhne fiçı kafesi	60 akçe
Macar levâzımı	20 akçe	İki huni	30 akçe
Burgu	5 akçe	Köhne küçük kazan	60 akçe
Büyük sergi	1 guruş	Küçük kazan	80 akçe
Beş köpüç (çamaşır tokacı)	5,4 guruş	Beş batman arpa	12 guruş
Üç çalgı	60 akçe	Üç batman darı	7 guruş
Ayaklı altı çini	50 akçe		

SONUÇ

Kırım Hanlığı'nın 17. yüzyılında hanlığın merkezi Bahçesaray'da yaşamış varlıklı iki kadın olan Ziyade Sultan Hanım ve Âlemhan Bikeç'in terekelerinde bağlar, bahçeler, meralar, mezarlar, çeşitli hayvanlar, köleler, kıyafetler, ziyet eşyaları ile ev ve mutfak eşyalarının mevcut olduğu tespit edilmiştir. İki metrukâtda da kadın terekelerinde sıklıkla görülen mehir alacağı bulunmamaktadır. Bu durum evlenirken mehirlerinin tamamının ödendiğini göstermektedir. Köleler her iki terekede de önemli bir yer tutmaktadır. Toplumun yarıdan fazlasının en az bir köleye, kadın ve erkek köle sahibi oranı ile kadınların en az üç, erkeklerinse en az yedi köleye sahibi olduğu bir dönemde terekese incelenilen her iki kadının da kölelerinin sayısının fazla olduğu görülmektedir. Toplumun köle sahipliği noktasında bik, mirza ve ağaların birinci sırada yer alması ve dolayısıyla her iki kadının da varlıklı ailelerden gelmesi bu sayının kabarık olmasının ana etkeni olmalıdır.

Kullanılan eşyaların çeşitliliği ve farklı bölgelere ait malzemelerin bulunması Kırım'ın canlı ticaret yapısını göstermektedir.

Sahip olunanları yüzdesi ile karşılaştıracak olursak karşımıza şu sonuç çıkmaktadır: Ziyade Sultan'ın terekesinde köleler % 25.2, ziynet eşyaları % 25.9, kıyafetler % 8.7, ev ve mutfak eşyaları % 40.2'lik; Âlemhan Bikeç'in terekesinde köleler % 37.8, ziynet eşyaları ve kıyafetler % 3.2, gayrimenkuller % 22.8, hayvanlar % 10.9, ev ve mutfak eşyaları ise % 25.3'lük bir yer tutmaktadır. Her iki kişinin metrûkâtında da kölelerin kıymet olarak ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Ardından ev ve mutfak eşyaları gelmektedir. Onlardan sonra ise Ziyade Sultan'ın terekesinde ziynet eşyaları, Âlemhan Bikeç'inde gayrimenkuller ve hayvanlar ön plana çıkmaktadır.

Şeriyeye sicillerinde yer alan çeşitli dava örnekleri ve terekeler incelenilen dönemin gündelik hayatının anlaşılması bakımından oldukça mühimdir. Sicillerin ana kaynak olarak kullanıldığı bu çalışmanın Kırım tarihi ve kadın araştırmaları alanına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Arşiv Belgeleri

KŞS: Kırım Hanlığı Şeriyeye Sicilleri, Cilt/Defter: 3b, 4, 9, 13, 15, 22, 23a, 25, 47, Mikrofilm, İsmail Gaspıralı Kütüphanesi, Simferopol-Kırım.

Araştırma ve İncelemeler

Fisher, A. (2009). *Kırım Tatarları*. (E. B. Özbilen, Çev.). Selenge.

Gözaydın, E. F. (1948). *Kırım, Kırım Türklerinin Yerleşme ve Göçmeleri*. Vakıf Matbaası.

İnalçık, H. & Kırımlı, H. (2002). Kırım. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 25, s. 447-465).

Özdem Köse, Z (2017). *Kırım Hanlığı'nda Kölelik (1648-1699)*. Doktora tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özdem Köse, Z. (2021). Kalgay Sultan Şahbaz Giray ve metrûkâtı. *Near East Historical Review*, 11(4), 47-60.

Öztürk, Y. (2000). *Osmanlı Hakimiyetinde Kefe (1475-1600)*. Kültür Bakanlığı.

Sak, İ. (1989). Konya'da köleler (16. yüzyıl sonu-17. yüzyıl). *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 9, 159-197.

Şemseddin Sami. (1999). *Kâmûs-ı Türkî*. Çağrı.

Turan, A. N. (2003). Kırım Hanlığı kadı sicilleri hakkında notlar. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 9, 1-16.

Ünlü, O. (2017). Klâsik Türk şiirinde mum makası: Mıkrâz. *Journal of Turkish Language and Literature*, 3(1), 321-329.

İnternet Sitesi

[https://www.google.com/intl/tr_tr/policies/privacy/.](https://www.google.com/intl/tr_tr/policies/privacy/), Erişim tarihi: 19.08.2022.

[http://lugatim.com/Kubbealti Lugatı](http://lugatim.com/Kubbealti_Lugati), Erişim tarihi: 19.08.2022.

EXTENDED ABSTRACT

The Crimean Khanate ruled in the northern region of the Black Sea between 1441-1783. Since 1475, the khanate has been divided into two parts, the region under the direct Ottoman administration in terms of political dominance, and the khanate country under the Ottoman State. The region under Ottoman rule is the sanjak/state of Kefe, which includes a very thin coastline with the land around the ports such as Suğdak, Yalta and Akkirman since Kerch. The area belonging to the Crimean Khanate is a mountainous and steppe area in the north of the Ottoman domination region, centered in Bahçesaray. Within these borders of the Crimean Khanate, there are nearly fifty districts such as Bahçesaray, Gözleve, Karasubazar, Akmescit, Eski Kırım (Solhat), Şeyheli, Karakurt, Ferahkirman (Or), Dibtarhan, Şirin.

The khanate, which was politically, socially and economically integrated with the Ottoman Empire, was an important source of power for the Ottomans in the north, especially in military terms. The court records remaining from the khanate are of great importance in understanding the military, political, social, cultural and economic life of the khanate. Various information about the cities of the khanate are obtained from the examples of edicts, various lawsuits and estates in the court records. In this research, the assets of two women living in the center of the khanate, Bahçesaray, in the 17th century of the Crimean Khanate of the Ottoman Empire were examined. Inheritance records, which are the inventory of women's assets, are included in these court records.

The aim of the research is to reveal what women have in the world of that day, based on the inheritance of these two wealthy women. On this occasion, information will be obtained about women's clothes, jewelry, household and kitchen utensils and the real estate they own. In addition to the court records used

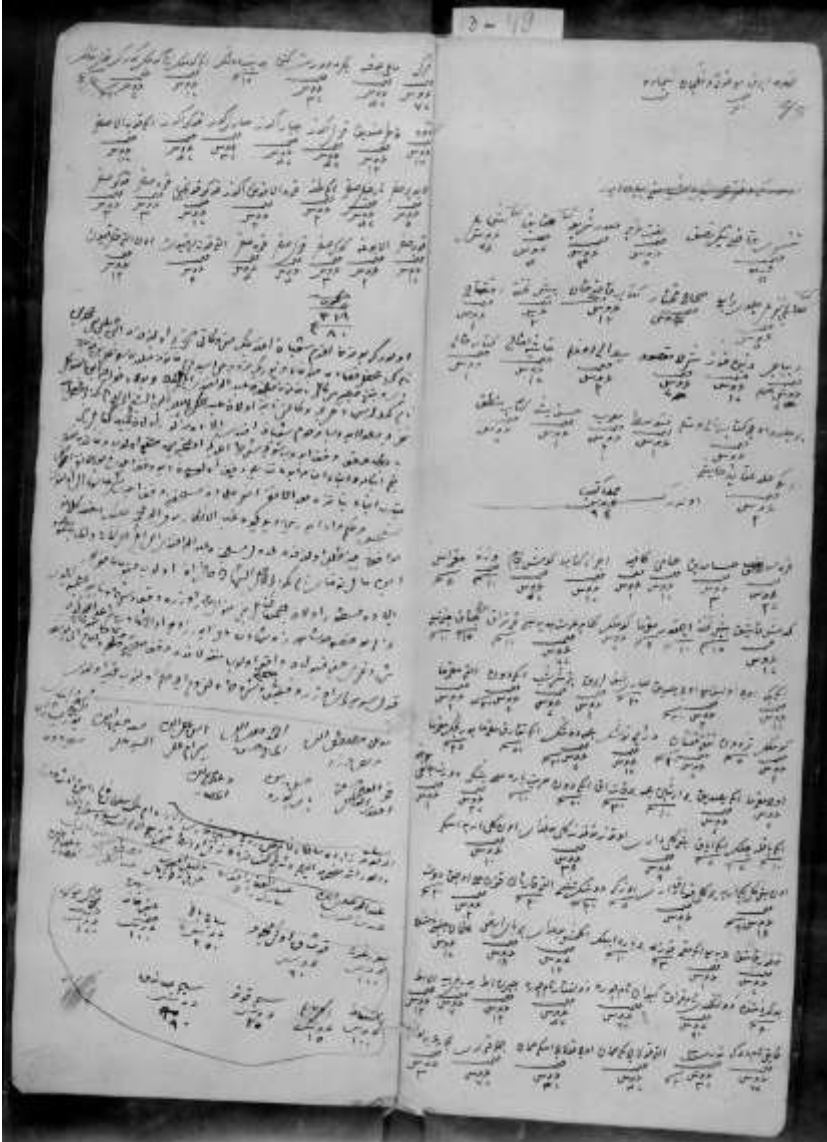
as the main source, some research works related to that period were also used. Among these, there are also studies about the Crimean Khanate by us. Dictionaries were also used to understand some of the words, concepts and items used during the period. As a method, the comparison technique has also been brought to the fore. There is a conclusion section in which two women's estates are compared.

It has been determined that there are vineyards, gardens, pastures, hamlets, various animals, slaves, clothes, jewelry, household and kitchen utensils in the estates of Ziyade Sultan Hanım and Alemhan Bikeç. In both inheritances, there is no mahr receivable, which is often seen in women's inheritances. This shows that all of their mahr was paid when they got married. Slaves have an important place in both inheritances. In a period when more than half of the society owned at least one slave, it is seen that the number of slaves of both women whose inheritance was examined was high. The fact that bik, mirza and aghas are in the first place in terms of slave ownership in the society and therefore both women come from wealthy families must be the main factor in this increase. When the percentage of these women is compared, the following result emerges: In Ziyade Sultan's inheritance, slaves have 25.2%, jewelry 25.9%, clothes 8.7%, household and kitchen utensils 40.2%; in the inheritance of Âlemhan Bikeç, slaves have 37.8%, jewelery and clothing 3.2%, real estate 22.8%, animals 10.9%, household and kitchen utensils 25.3%. It is seen that slaves are in the first place in terms of value in the inheritance of both people. Next comes household and kitchen utensils. After them takae over jewels in Ziyade Sultan's estate, real estate and animals in Alemhan Bikeç's. In addition, the diversity of the goods used and the presence of materials from different regions such as Hungarian material and Muscovite dish indicate the lively trade structure of Crimea.

It is thought that this study will contribute to the field of Ottoman period khanate history, cultural history and women's studies. It is an example for the researches that can be done on the women's inheritances of the Crimean Khanate period; it is possible to increase such studies with more detailed research.

EKLER

Ek 1: Ziyade Sultan Hanım'ın Terekesinin Bir Bölümü (KŞS, 13, s. 49a/3)

Ek 2: Gözlevli Mustafa Ağa'nın Kızlarının Çeyizi (KŞS, 23a, s. 17a/6

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.58222>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	01.04.2022	Submitted date
Kabul tarihi	26.12.2022	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.03.2023	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Kıraç, Z.K. & Karasoy, H. A. (2023). Mitin İdeolojik İşlevi: Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım. *Journal of History School*, 62, 414-430

MİTİN İDEOLOJİK İŞLEVİ: KARŞILAŞTIRMALI BİR YAKLAŞIM¹**Ziya Kıvanç KIRIÇ² & Hasan Alpay KARASOY³****Öz**

Mitler insanın en temel ihtiyacı olan anlam sorununa anonim cevaplar veren sembolik formlardır. Modern zamanlar ile insanların anlam anlayışı bitmemiş aksine akıl ve bilime alternatif olarak beliren bir çok eski anlatı giderek güçlenmiştir. Modernizmin bir ürünü olan ideolojiler de anlam sorununa özel bir önemle yaklaşmış ve birer büyük anlatıya dönüşerek mitleri, ritüelleri ve sembolleri etkin biçimde kullanmıştır. İnsanın ve doğanın kökenine dair tasvirler ve nedenler içeren mitler ideolojilerin etkin sembolik biçimlerindedir. Mitlerin siyasi sembolizm okuması içindeki yerleri daha çok kolektif hafıza yaratma süreçlerinde geçmiş ile kurulan bağlantıda dikkat çekmektedir. Eski zamanlara atfedilen değerler içerisinde mitler sembolik bir biçimde yüce anlamları temsil ederler. Bir siyasi sembolizm okuması olarak bu durum mitlerin coşuklara hitap etmedeki önemine vurgu yapar. Öte yandan mitler özellikle tüketim davranışı içerisinde metanın yerine geçerek bir reklamcılık mantığına da hizmet eder. Mit sembolün ötesinde bir gösterilen ya da göstergeye dönüşerek ideolojinin eleştirel boyutu içerisinde yer edinir. Bu anlamda mitler ideolojilerin farklı iki tanımına bağlı olarak hem semantik hem de semiyotik boyutta işlevler barındırır.

Anahtar Kelimeler: Mit, İdeoloji, Sembol, Anlam, Siyasi Sembolizm, Semiyoloji

¹ Bu makale, Hasan Alpay Karasoy danışmanlığında Ziya Kıvanç Kıraç tarafından hazırlanan “Siyasi İdeolojilerin Sembolleştirilmesi: Türkiye’de 1960-1980 Döneminde Siyasi İdeolojilerin Sembolleri” isimli doktora tezinden türetilmiştir.

² Öğr. Gör. Dr., Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Yönetim ve Organizasyon Bölümü Yerel Yönetimler Programı, kkirac@firat.edu.tr, Orcid: 0000-0002-8728-2834

³ Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, hak@selcuk.edu.tr, Orcid: 0000-0002-3813-2960

The Symbolic Function of Myth: A Comparative Approach

Abstract

Myths are symbolic forms that provide anonymous answers to the problem of meaning, which is the most basic human need. With modern times, people's understanding of meaning has not ended, on the contrary, many old narratives that have emerged as an alternative to reason and science have become stronger. Ideologies, which are a product of modernism, have also approached the problem of meaning with special importance and have effectively used myths, rituals and symbols by transforming into grand narratives. Myths, which contain descriptions and reasons for the origin of man and nature, are among the effective symbolic forms of ideologies. The place of myths in the reading of political symbolism draws attention mostly in the connection with the past in the processes of creating collective memory. Within the values attributed to ancient times, myths symbolically represent sublime meanings. As a reading of political symbolism, this highlights the importance of myths in appealing to emotions. On the other hand, myths also serve an advertising logic by replacing the commodity, especially in consumption behavior. Myth takes its place in the critical dimension of ideology by transforming into a sign or sign beyond the symbol. In this sense, myths have functions in both semantic and semiotic dimensions depending on two different definitions of ideologies.

Keywords: Myth, Ideology, Symbol, Meaning, Political Symbolism, Semiology

GİRİŞ

İdeoloji ve anlam arasındaki ilişki üç yol izlemiştir. Anlam, kavramların sözlük karşılığı olan biçimi bir tarafa bırakılırsa hem duygu oluşturma hem de bir şeyi işaret etme boyutlarına da sahiptir. İdeolojiler hem güçlü duygular yaratmada hem de bir şeyi gösterirken aslında bir başka şeyi saklamada etkin sistemlerdir. İnşa edilen bir anlam en çok geçmişten bugüne sunulan hazır formlarla mümkündür. Çünkü anlam tek başına değil ancak belli ilişkiler içerisinde oluşabilmektedir. Mitler doğayı ve toplumu anlamlandırmaya çalışan insanogluna çeşitli cevaplar sunan en eski ifade biçimleridir. İnsan gerçeği olduğu gibi salt haliyle değil zihnine anlamı oluşturacak sembollerle kavrayabilir. Bu anlamda mitolojik düşünce sembolik bir formdur. İnsan eylemlerinde biçimlendirici bir role sahip olan mitler toplumun unsurları olarak insanlara konumlanmaları gereken sınırları daha önceki saygın geçmişlerine atıfta bulunarak hatırlatırlar. Ayrıca kaotik evreni cazip biçimde betimleyebilecek bir efsun ya da büyü oluşturmaya çalışırlar. Bu haliyle bir inanç ya da düşünce yapısı oluşturan mitik düşünce ideolojilerin sıklıkla kullandıkları bir sembolik forma dönüşür. Her ne kadar modernitenin bir getirisi olan seküler dünya görüşüne kurban gittiğine inanılsa da mitler yeni yapılara bürünerek varlıklarını sürdürmektedirler. Özellikle kitleleri etkileme zorunluluğu açısından

bakıldığında ideolojilerin mitik düşünceden beslendikleri söylenebilir. Mitlerin kültürel bellek yaratmadaki yerleri ise tekrar edilerek birer bellek tazeleyicisi olmalarına ilişkindir. Ritüeller mitleri sürekli ana fikir haline getiriler. Çok katmanlı bu görüş mitlerin hem antropoloji, hem etnoloji hem de sosyal psikoloji gibi disiplinler içerisinde ele alınış şekillerine de bakmak gerekliliğini gösterir. Bu çalışmada mit ideolojik anlamda iki farklı boyutu ile ele alınmıştır. Mitlerin karmaşık yapıları ile ideolojilerin farklı tanımlarını bir arada ele alarak bir karşılaştırma sunan araştırma hem antropoloji, hem dilbilim gibi alanların taranmasını gerekli kılmıştır. Ayrıca yapısalcı yaklaşım ile semiyolojinin son zaman yaklaşımları da incelenmiştir.

SEMBOLİK BİR BİÇİM OLARAK MİT

Durkheim (2005, s.443) kolektif olana dair yaptığı bir açıklamasında, “*Toplumsal olguların yüzeysel ve kişisel izlenimlerinden onların temel-yapısal özelliklerine doğru gidebilmek için şunlara bakmalıyız: Gelenek, kanun, töre diye adlandırılmış olan pratikle güçlenmiş eylem yolları... Biz burada kişisel hayatın basit alanlarıyla değil, kuşakların hepsine öğretilmek suretiyle biçimlendirilmiş düzenli ve sabit pratiklerle, kolektif deneyimlerin arka planıyla ilgileniyoruz.*” der. Bu noktadan hareketle, mitler, genelde insanların yaratılışlarına, dünyanın başlangıcına dair ya da atalarını etkileyen olağanüstü olaylara ilişkin kendi anlatılarını içerir. Kottak’a (2002, s.472) göre ilahların veya ruhların başka bir dünyada veya ölümlülerle temasa geçtikleri durumlarda süregelen davranışları da bu kapsama girer. Mitoslar, söylenceler ve halk masalları kültürel inançları ve kültürel değerleri ifade eder. İnsanlara heyecan ve kaçış olanakları sunar ve umut verirler. Ayrıca toplumun öğretilmesini istediği dersleri de verirler. Eliade’ye (1993, s.13) göre ise, mit “yaşayan” bir olgudur, bu yolla yaşama anlam ve değer kazandırılmaktadır. Mitin içeriği eski zamandaki masallara özgü olup genellikle “kutsal” bir öyküden bahseder. Doğaüstü varlıkların sayesinde yaşadığımız gerçeğin nasıl dönüştüğünü bize bildirir. Kutsal varlıklar başlangıçtaki yaptıklarıyla tanınırlar; böylelikle mitler, onların yaratıcı etkinliğini ortaya koyar ve yaptıklarının kutsallığını gözler önüne sererler; mitler kutsal olan şeyin, dünyaya çeşitli, kimi zaman da heyecan verici akımlarını betimlerler. Bundan dolayı mitler her halk, her kültür ve her millet için zihinsel olarak kurucu öğelerdendir. Barthes’in (2017, s.101) söylemi ile “*Anlatı insanlık tarihinin kendisiyle başlar; dünyanın hiçbir yerinde anlatısı olmayan bir halk yoktur, hiçbir zaman da olmamıştır*”. Coward ve Ellis’e (2008, s.53-54) göre bu anlatılar yüksek kültürdeki fikirleri istila ederek onları evcil ve rahatlatıcı bir biçime sokarak mitleşirler. Daha sonra yüksek kültür genişletilerek, bir toplum felsefesi

şeklinde dönüştürülerek sıradanlaşırlar. Burjuva düşüncesindeki yenilikçi ve keşifçi gelişmeler elenir. Sürekli tekrarın hüküm sürdüğü mitler, “yığın kültürü” denilen kültürün bir parçası olur. Mitin mekanizması alışılmış temsil biçimlerinin gündelik nesnelere ve pratiklerle iç içe geçmesine yol açar. Yeni durumda ideolojik anlamlar kazanan mitler pratiğin doğal ya da sağduyu düzeyindeki gerçekliği gibi anlaşılır. Mitler yalnızca evrenin kökenini anlatmakla kalmaz aynı zamanda insanın zaman içerisindeki yolculuğunu ölüm, cinsiyet, toplumsal yaşam, çalışma gibi konuları içerecek biçimde anlatır. Bunu yaparken genellikle doğaüstü varlık yoluyla dini mistik bir havaya büründürür. Topluluk içinde normatif bir sistem geliştirmek için yasakların, üyelerin ve diğer birçok şeyin sınırı çizilir. Bundan dolayı mitler kimlikle ilgilidir, biz kimiz, nereden geliyoruz ve bizim evrendeki yerimiz neresi sorularına cevap verirler. Bir grubun birlik ve özgüllük bilincini temellendiren kutsal anlatıları korurlar. Ritüeller bir grubun kimliğini sürdürmesi için vardır. Aynı zamanda düzensizlik ve çürüme eğilimine karşı düzen ritüel yoluyla korunmalı ve yeniden üretilmelidir. Bu anlamda ritüeller dünyanın devamını sağlayarak grubun kimliğini kurar ve yeniden üretirler (Assman, 2015, s.150-152). Ritüeller bir çeşit iletişim yoludur ancak diğerlerinden farklı olarak biçimlenmiş dil, beden hareketleri (ritim), dans ve maddi sembollerle yapılır (Bloch, 2014, s.117-118). Ritim ve bellek arasındaki ilişki geçmiş bilginin gelecek kuşaklara aktarılmasında önem arz eder. Ritüeller ve alışkanlık kazandıran bedensel hareketlerle bellek canlı tutulur (Connerton, 2014, s.13). Geçmişin şimdide tekrar gerçekleşmesi törensel bir iletişim faaliyeti olup (Bloch, 2014, s.34) katılanların sembolik bir şekilde aynı teşebbüste buldukları bir bellek tazeleme işlevini icra ederler. İdeolojilerin geçmişten kaynak aldıkları ya da bizzat ontolojik bir varlık olma iddiaları toplumsal belleğin önemini resmeder (Bloch, 2014, s.194). İdeolojilerin mitik düşünce ile kesiştikleri nokta burasıdır. Modern birer kurgu olarak ideolojiler dinlere benzer biçimde insanın anlam sorununa çare üreten ve din gibi normatif bir sistem biçiminde günlük hayatını nasıl yaşaması gerektiğini öğütleyen sembolik bir bütündür. Ancak dinler ölüm sonrası cenneti vaat ederken ideolojiler bu dünyada bir cennetin kurulabileceğini iddia eder. Öte yandan ideolojiler birer anlamlandırma sistemidir. Modern sonrası dönemle birlikte boş inançlar olarak görülen mitler ve dini düşünce yerine anlamın sadece olgusal olarak inşa edilebileceği fikri kısa zamanda çökmüştür. Dolayısı ile mitik ve mistik düşünce daha güçlü bir biçimde dönmüştür. Eliade'nin (1993, s.138) saptadığı gibi mitler geçmişte yeryüzünde çok büyük olayların olup bittiğini ve bu heybetli geçmişin yeniden kurulup belli ölçüde tekrar yakalanabileceği inancını aşarlar. Bu önemli hayal insanların kendi sınırlarını aşarak kahramanların ve tanrıların yanında yer alma isteklerini uyandırır. İnsanların kendilerine ait “olağanüstü” doğalarını keşfetmelerini sağlamaya yönelik olduğundan ideolojilerin önemli bir boyutu ile

doğrudan çakışır. İkincisi ise mitlerin insanların başa çıkamadıkları mantıksal tutarsızlıkları çözmekte kullandıkları vasitalardan olmalarıdır (Lavenda ve Schultz, 2021, s.100). Çünkü ideolojiler birbirinden farklı dünya tasavvurlarını kitlelerine bir zihniyet kalıbı olarak sunmak isterler. Bundan hareketle ideoloji kavramı Hall'un (2005, s.25-26) da tanımladığı biçimde diller, kategoriler, kavramlar, imgeler ve temsil sistemleri gibi farklı sosyal gurupların toplumsal süreci tanımlamak, yorumlamak, çözmek ve onu anlaşılır kılmak için devreye soktuğu zihinsel çerçeveler olarak ele alınabilir. Bu zihinsel çerçevelerin toplumsal işleyişi "anlamlandırmada" başat olduğunu savunan Hall, ideolojinin birbirilerinden farklı olan fikirlerin kitlelerin zihninde nasıl yer ettikleri sorusu ile ilgili olduğuna dikkat çeker. Sorunun cevaplarından birisi ideolojilerin evrensel olarak tasarlansalar bile kendilerini yerel ile işbirliği içinde anlatma durumunda kalmalarıdır. Bir semboller bütünü olarak kültür bu noktada sahneye çıkar. Semboller gurupça paylaşılan ve öğrenilen geleneklerle bilinebileceği için farklı kültürlerden bahsedilir. Çünkü sembollerle teşmil ettikleri gerçeklikler arasındaki bağlantı keyfidir. Bundan dolayı sembollerin anlamları her toplumda farklı algılanabilir. Kültürel sistemler gurup içerisinde meydana gelen değişiklikler ve dışardan gelen yeni olguların etkisi ile zaman içerisinde değişime uğrarlar (Lavenda ve Schultz, 2021, s.50-51). Sembol yüklü bir anlatı deseni olarak mitler halen kozmosu anlamada önemli bir kavrama metodudur. Tıpkı yine sembollerle yüklü olan ideolojiler de olduğu gibi. Hatta ideolojilerin önemli sembolik birikimler olarak kendi mitlerini yarattıkları da söylenebilir. Claude Lev-i Strauss (2013, s.51) sembollerle dolu mitlerin insana evreni anladığı yolunda bir ilüzyon sağladığını ve batı toplumlarında artık mitin yerini ideolojilerin aldığını savunur. Buradan yola çıkarak hem ideolojinin hem de mitin toplumsal işlevlere sahip sembolik evrenler olduğu söylenebilir. Mitik bir anlatı doğum, ölüm, kozmos, kökenler gibi metafizik konulara ilişkin çok geniş bir alanı kapsarken ideolojiler tüm bu anlatıları doğrudan iktidar meselesi ile ilişkilendiren söylem biçimleridir (Eagleton, 2005, s.263). Her ideolojinin kendi zihin dünyasına ait tasarımları mitik imgelerle süslenir. Her ne kadar mistik olana mesafeli bir dönem olan modernizmin eseri olarak ortaya çıkmış olsa da ideolojiler mitoloji ve mitik unsurlardan sıklıkla yararlanır. Bunun sebeplerinden birisi insan doğası ile ilgilidir. Nietzsche (2004, s.171) insanı bir boşluk içinde anlamlar arayan varlık olarak tanımlar. Yeryüzündeki acıların kendisi değil anlamsızlığı insanı yıkan şeydir. Amaç olmadan acıların kutsanması ve varoluş olanaksızdır. Yaşamın ağırlığını deneyimlerken insan sadece fiziksel evrende değil, sembollerle örülmüş karmaşık bir doku dünyasında da yaşamaktadır. Cassirer (2005, s.34-36) insanın tüm eylem ve düşüncelerinin sembol ağını "dil, mitos, sanat, din..." güçlendirdiğini savunur. Sembolleştirme güçlendikçe insan gerçekle hemen yüz

yüze gelmez. Artık semboller gibi yapay formlar araya girmeden hiçbir şeyi olduğu gibi görüp bilemez.

İDEOLOJİ ve MİT

İdeolojiler dünyayı anlamlı kılmada birer sözlük görevi görürken insanlara sembolik formlarla seslenir. Karşılıklı kurulan bu iletişimi iki biçim üzerinden ele almak mümkündür. İlki ideolojilerin kitleyi bir araya getirerek kolektif bir bilinci oluşturmak adına mit, ritüel ve benzeri sembolik içeriklerden yararlanması olarak ele alınabilir. Bu durum ilkel kabilelerden modern dünyanın karmaşık toplumlarına kadar gözlemlenmiş bir olgudur. Anthony Cohen (1999, s.63) Britanya'daki Protestan ve Katolik işçileri bir araya getiren Muhteşem Onikinci Gün Kutlamalarında aslında dünya görüşleri zıt olan iki grup üyelerini bir araya getirdiğini anlatır. *"...Muhteşem On ikinci Gün'ün anılması, topluluğun ve sınırlarının çok değerliliğinin bir örneğini sunar. Bir bütün olarak cemaatin, sınırın dışındaki topluluklar açısından niteliğini sembolize eder. Daha da ötesi cemaat üyeleri, kendi kişisel kimliklerini dışa vurabilecekleri bir görüntü topluluğuyla zenginleştirir. Böylece cemaat, bireyin kendisini toplumsal olarak yönlendirdiği bir sembolik ve ideolojik harita gönderilerinden bir demettir"*. İlkel insanın mevsim değişikliklerini kutladığı danslar ve diğer motor aktivitelerde, hislerin kaotik evrenin temel düzeni tekrar doğrulanır ve bireyin temel düzene uyum sağlamaya ihtiyacı olduğu hatırlatılır. Yağmur ve zafer danslarında insanlar müşterek şekilde istedikleri ya da ihtiyaç duydukları şeyi; ortak çıkarlarını yeniden doğrularak, şüphelerini reddederek birliklerini sembolize ederler. Herkesin katılımı ile birlikte yapılan motor aktivite karşıt görüşlü kimse olmadığı konusunda herkese güven verir ve toplu girişimle gurur ve tatmin getirir. Gerçekliğin daha basite indirgenmiş bir modeli ya da sureti yaratılır ve onunla örtüşmeyen durumlar filtreye takılır. Temel düzenle uygunluk ve tatmin anahtar notalardır. İnanılan kutsallığa göre hareket etmek gelecek davranışları düzeltme modeli ve psikolojik olarak ikna aşılamanın etkili bir yoludur (Edelman, 1985, s.16-17). Zizek (2011, s.54) bu durumun inanç üzerindeki etkisini biraz alaycı biçimde resmeder: *"Rasyonel akıl yürütmeleri bir kenara bırak ve kendini sadece ideolojik ayine teslim et, anlamsız jestleri yineleyerek kendini aptallaştır, sanki zaten inanyormuşsun gibi davran, inanç kendiliğinden gelecektir"*. Abeles (2017, s.150-151) ritüelin üç tür ilişki biçimi içerisinde anlam kazandığını saptar: İlk aşamada ritüel kullandığı semboller yoluyla bir bilgiyi harekete geçirir. Ritüelin akışını değerlendirmemize olanak sağlayan bu bilgi sembolik olarak kodlanmıştır. İkincisi ritüeller ilahi olanı harekete geçiren sembolik ifadelerdir. Çünkü ritüelin gücü kutsal olana dair bir inanç külliyatı kullanması ile orantılıdır.

Üçüncüsü ritüelin sürekliliğe ya da dönemselliğe uygun olarak zamanla ilişkisidir. Her iki durumda da ritüel gelenekle bugünü ekleme şansı verir. Ritüele başvurma her üç şekliyle de toplumun kendi üzerinde gerçekleştirdiği bir süreklileştirme çabasıdır. Günümüzde ritüellerin klişeleşmiş tekrar edici edimler olduğunu, katılımcıların hissettikleri farklı duygular olsa bile bir toplumsallık yarattığını, mitosta tanımlanan kozmik düzenin mistik araçlarla yapılandırıldığını, duyulan kaygıyı azalttığını, toplumsal inancın içeriği hakkında insanları bilgilendirdiğini, hiyerarşileri ve statüleri meşrulaştırdığını ve katılımcıların zihninde aşkın bir nihai gerçeklik sağladığını belirten Özbudun (2010, s.318-320) ritüelin biçimsel işlevlerinden hareketle içeriklerine göre iki ayrı sembolik form haline bürünebileceğini savunur. Ayınlar katılımcıların okült öğelere gönderme yapmaları şeklinde kutsiyetle bezenmiş bir ritüeldir. Dinsel içerik taşıyan ayının aksine iktidar sahiplerine ve tarihi kahramanlara bir yücelik atfediliyorsa seküler boyutu ile bu tip ritüeller anma törenlerine işaret eder Ritüellere duyulan en önemli ilginin İngiliz monarşisine ait olduğu söylenebilir. Çok eski zamanlardan beri kralların taç giyme törenleri kutsiyet içeren seremoniler eşliğinde yapılmıştır. Daha önceleri sadece mukaddes bir devir teslim töreninin içeriği olarak düzenlenen törenler on dokuzuncu yüzyıla doğru çok daha geniş içerikle süslenmiştir. Zamanla kamusal itibarın da bir göstergesi olarak görülen törenler müzik, madalya ve kupalarla donatılmış ve siyasi sembolizmin gücü ile endüstrileşen bir toplumda monarşinin halka teveccühü olarak da görülmüştür (Cannadine, 2006, s.161). Ritüelin mitolojik biçimi ile törene dönüştürüldüğü örnekler de vardır. Özellikle Nazilerin bu konuda dikkatli oldukları görülmektedir. 30 Ocak Hitler'in 1933'te iktidarı ele geçişinin anma yıldönümü kapsamında Hitler'in radyoda yayımlanan bir konuşma yapması, meşaleli resmi geçit töreni, "önderlik niteliği göstermiş" 18 yaşındaki gençlerin Parti üyeliğine törenle alınmasını temsil eder. 24 Şubat, Partinin kuruluşunun yıl dönümü kapsamında "Eski Muhafızlar" için yapılan törenle Partinin kuruluşunun, 16 Mart ise I. Dünya Savaşında ölenlerin anılmasıdır. Mart ayının son pazarı, Ondört yaşındakilerin bir törenle hem kilise üyeliğine alınması hem de "İsa'ya olan inancın itirafına kesin bir benzerlikle Hitlere bağlılık andının odak noktası olduğu "Hitler Gençliği Teşkilatına" giriş töreni yapılır. 20 Nisanda Hitlerin doğum günü kapsamında geçit törenleriyapılır. Ekim başında, Eski Hasat Şenliğinin "Alman Köylüsünün Ulusal Sosyalist Şenliği" biçiminde kutlanır. 8 Kasım günlerinde ise 1923 yılında yaşanan ve "kan ile vaftiz" olarak anılan Birahane Darbesi olayının bir törenle kutlanmasına ayrılmıştır. Bu anlamda 3. Reich döneminde Hristiyan takviminin önemli olan günlerinin unutulmadığı görülmektedir (Connerton, 2014, s.66). Bu noktadan hareketle ideolojilerin etkili sembolik biçimlerinden birisi olarak ritüellerin genellikle sonradan uydurulan bir tarihin "ululuğunu" yansıttığı söylenebilir. İcat edilen en evrensel

siyasi gelenekler devletlerin oluşturduğu geleneklerdir. Ancak alternatif statü talep eden örgütlü kitle hareketlerinin yükselişi de benzer gelişmelere yol açmıştır. Farklı ideolojiler de ritüel ve mitin ve ayrıca mitolojik bir geçmişin önemini farkına varmışlardır. Bu tip gelenekler ritüele düşman olan ve önceden hazırlanmış ritüel bir donanıma sahip olmayan rasyonalist hareketler içinde de yükselmiştir (Hobsbawm, 2006, s.328).

MİTİN İDEOLOJİK İŞLEVİ

İdeolojiler gücü; ya da daha net bir ifade ile iktidarı hedeflediklerinden kendine ait meşruiyet kaynaklarına ihtiyaç duyarlar. Bu güçlü istek içinde bulunduğu toplumun duygu, düşünce ve geleneklerini de yakından takip etme zorunluluğu doğurur.

Türkiye’de cumhuriyet döneminde birer icat edilen gelenek olarak Milli Bayramlar ise sembolik olarak devletin kuruluşundaki önemli günleri kapsamış ve toplumun dönüşeceği yeni medeniyet çizgisini işaret edecek biçimde ciddiyetle kurgulanmışlardır. Cumhuriyetin ilk döneminde ilan edilen dört büyük bayramın içeriğinin modern Türk insanının ulus içinde konumlanacağı yeri sembolize ettiği anlaşılmaktadır. Buna göre 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı “yarının büyükleri” olan “ilköğretim öğrencilerine”, 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı jimnastik yapan, bedenlen sağlıklı “genç ve zinde” gençliğe, 30 Ağustos Zafer Bayramı gücünü dosta düşmana gösteren kahraman Türk askerine ve nihayet 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı ulusun yeni düzenine (Özbudun, 2010, s.67-70) ve bu düzeni inşa eden kadrolara ithaf edilmiştir. İcat edilen birer gelenek olarak milli bayramların Türk ulusunun inşasında iki sembolik boyutu vardır: İlki, Nutuk eserinin sonunda yer alan “Gençliğe Hitabe” bölümünde Türk gençliğine yüklenen misyon ile yeni ulus devletin dinamik yapısı ve anlam ağları arasındaki metaforik bağdır. Nutuk eserinde gençlik, başarılı bir gayenin sonuçlarının koruyucusu olarak resmedilmiştir. Türk gençliği, devletin kurucusunun kararlı düşüncelerinin bekçisidir. "Damarlarındaki asil kanı" da ırki ve fizyolojik bir milliyetçilik çağrışımıyla değil, karizmatik liderin millete özgüven ve güçlü kimlik duygusu aşlamak isteyen hitabet sembolizmlerinden (Parla, 1994, s.161-162) birisi olarak ele almak gerekir. İkinci olarak ise dikkat çekici düzeni ile bayramlar ve anma günlerinin ulus devletin inşasındaki disiplini ve hiyerarşiyi yansıtmıştır. Örneğin, 1925 yılında kutlanan Cumhuriyet Bayramı’nda önceden kamu görevlilerinin tek tek oturacakları yerler belirlenmiş ve Atatürk’ün katılımı ile tören başlamıştır. Bando takımının İstiklal Marşı’nı çalmasından sonra öğrenciler ve esnafların geçidi başlamış daha sonra askeri geçit töreni yapılmıştır. Gece saat dokuzdan itibaren Milli Bahçe Gazinosuyla

yanındaki küçük bahçede resmi kabule katılanlardan isteyen kişiler ve Riyaset-i Cumhur Orkestrasının programı elinde serbest bir büfe yapılmıştır. Son olarak da gece dokuzdan itibaren asker, halk ve öğrenciler tarafından fener alayı yapılacağı belirtilmiştir (Bolat, 2007, s.74-75). Ayrıca basılı olarak dağıtılan yıl dönümlerini kullanma talimatlarında bayramların düzen sırası ve içeriğinin ciddiyetle sıralandığı göze çarpmaktadır. Bayramların getirdiği coşku rüzgârı Atatürk'ün ölüm anını sembolize eden 10 Kasım günlerinde yerini mateme bırakır. Zira saat 09: 05 olduğunda sirenler çalar ve saygı duruşu eşliğinde Atanın aziz ruhu yâd edilir. Bu gelenek na'sının 1953 yılında Anıtkabir'e defnedilmesinden sonra düzenli hale gelmiştir. Çelenk koyma ve saygı duruşu gibi ritüelleri barındıran anma günlerinde üzüntüyü sembolize eden siyah rengin tercih edildiği giysilerle ulusal yas "icra edilmiş" ve devletin her kademesi kendisini ulusal kurtarıcının inkılaplarının yılmaz bekçileri olarak gösteren (Türkkahraman, 2000, s.263-264) söylemler üretmiştir. Ayrıca devrimin tavandan tabana ilerleyen genişleme tarzından dolayı ideoloji yayma işlevi kurucu parti olarak CHP'nin yanında "Türk Ocakları", "Halkevleri" ve daha sonraları "Köy Enstitüleri" gibi kurumsal yapılar üzerinden de yürütülmüştür. Bu tip kurumsal yapılarda da gençlik ve devrim miti çok baskın biçimde yer alır.

İdeolojinin yayılması ve benimsenmesi bu anlamda Hobsbawm'ın (2006, s.11-12) işaret ettiği icat edilecek geleneklere de ihtiyaç duyar. Çünkü sembolik olarak bu gelenekler hem toplumsal birliği ve grup aidiyetini oluşturma, hem kurumları, statü ya da otorite ilişkilerini oluşturma veya meşrulaştırma hem de son olarak toplumsallaşmaya yönelik inanç ve değer yargısı aşılama noktasında işlev görürler. Cumhuriyetin ilk yıllarında siyasi sembolizm daha birçok yönüyle uygulanmıştır. Ergenekon destanlarının söylendiği, bozkurt resimlerinin olduğu pullarla banknotların piyasaya sürüldüğü ve Bozkurt'un Atatürk tarafından da çeşitli şekillerde kullanıldığı bilinmektedir. 1925 yılında devlet arması için açılan bir yarışmayı bozkurt figürlü bir eser kazanmıştır. 1927'de bozkurt motifli para basılmış, 1935 yılında Bozkurt markası ile sigara üretilmiş ve 1936 yılında Kahramanmaraş'ta "Bayrak Tutan Bozkurt" anıtı yapılmıştır. Hatta Atatürk hakkında Armstrong isimli bir araştırmacı "Bozkurt" isimli bir biyografi yazmıştır (Can, 2016, s.28-35). Orta Asya ile kavim temelli bir bağ kuran bu yeni kimliğin romantize edilmiş boyutu zamanla Türk Tarih Tezi ile tüm medeniyetlerin kökenini Türklerin oluşturduğunu iddia edecek ve Güneş-Dil teorisi ile Türklük fikri etnisite temelli yeni bir yörüngeye oturacaktır. Bora'nın (2011, s.43) deyişiyle ulus-devletin inşa edilme sürecinde aydınlanmacı yaklaşımın en ciddi uygulandığı bu zaman diliminde dahi mitsel düşüncenin etkisi yadsınmaz. Kutsallık ya da mitsellik tarihin mitolojik bir kılıfa girmesinde etkili olup mitosun çekirdeği bizzat devlettir. Sembolizm bu anlamda rolleri ve

ilişkileri nesneleştirerek, toplumsal yaşam için vazgeçilmez bir istikrar elde eder. Gücün kendisi düzensiz bir süreç olduğundan toplumun sürekliliği grup sembolizmiyle sağlanabilir. Benzer şekilde, bir rejim iktidara gelip bir süreliğine salt güç kullanarak varlığını devam ettirse bile otoritesi esas olarak manipüle etme kapasitesi ile sağlanır. Rejimin istikrarı ve devamlılığı, sonuçta göksel düzeni temsil eden ve iktidarına meşruiyet kazandıran karmaşık bir sembolizm sistemi ile mümkün olmaktadır (Cohen, 1976, s.31). Mitler ve ritüeller birer sembolik form olarak siyasi sembolizmin önemli unsurlarıdır. Bununla birlikte özellikle ideolojilerin görünür ve anlaşılır kılınması noktasında önem arz ederler. Schiller'e göre mitler, insanlara hükmetmek için kullanılırlar. Kitle iletişim aygıtları tarafından yayılan ve topluma ulaşan mitler yolu ile yerleşik ideolojiler manipüle edildiklerinin farkına varamayacağı için, halkın bilincine ustaca yerleştirilmiş olur. (1993, s.42). Dolaşımdaki mit güçlendikçe onu piyasaya sunan ideoloji de güçlenir. Ancak muhalif hareketlerin de mitlerden yararlandığı ve kendi mitlerini oluşturdukları görülmüştür. Milliyetçi hareketler “birlik” fikrini, sosyalist hareketler ise “ezilme” eleştirisini mitleştirmiştir. İndirgemeci ve abartılı tarzda olsalar bile bazı tarihi gerçekleri içerirler. Belli başlı nostaljilere yer verirler. Özellikle ezilen guruplar kendi tarihlerine ilişkin epik öyküler oluşturarak dayanışmalarını şarkı ve ritüellerle kutsamaya girişirler. Hatta sloganların içeriğini bu şekilde belirlenerek ortak çabalarının kolektif sembolleri ortaya çıkmış olur (Eagleton, 2005, s.265-266). Türkiye’de 1960’lı yılların tüm dünyada yol açtığı ideolojik rüzgâr birçok muhalif hareketin de sokağa inerek (kitlelere ulaşarak) kendisini savunma olanağı yakaladığı zaman dilimidir. Milliyetçi ideolojilerin “ergenekeon” ve “kızıl elma” mitini sıklıkla kullandıkları dönemde tarih öncesi zamanlara ait kahramanlıklar da anlatılmıştır. Muhafazakârlar eski dönemi kutsamış ve rejimin çeşitli özelliklerine muhalif biçimde İstanbul’un fethi kutlamaları “Osmanlı” dönemine bir çeşit özlemle süslenmiştir. Yine aynı dönemde sol hareketler kendi deyimleriyle ritüel ve kutlamaları birer “pazar vaazı” olarak görse bile (Küçükaydın, 2012, s.43-46) emek ve devrim üzerine çeşitli olayları mitleştirdikleri ve 1 Mayısı bir ritüele dönüştürerek sahiplendikleri bilinmektedir. Siyasi amaçla kullanılan mitlerin sanılandan daha güçlü olması Cassirer’in (2005, s.443-445) söylemiyle umutsuz durumlarda insanların yine umutsuz araçlara başvurmaları ile ilgilidir. Tarihi mücadelelerin ardından akılcı bir düzen kurulsa bile toplumsal denge patlamaya hazır bir volkan gibidir. Bu tip buhran dönemlerinde akıl mitle baş edecek kadar güçlü değildir. Çünkü mitler akılcı tartışmaya kapalı ve bu anlamıyla dokunulmazlardır. Yaşamdaki diğer birleştirici faktörler zaafa uğradığında ya da açıklayıcı güçleri azaldığında pusuya yatmış biçimde bekleyen mitler tekrar insan zihnini kuşatacak hale gelir.

İdeolojilerin anlaşılır olmaları sembolik birikimlerine bağlı iken yayılmaları ve güçlenmeleri de kitle iletişim araçlarına bağlıdır. Çünkü kitle iletişim araçları temsil, değer ve özelemler bağlamında ideolojiyi popüler bilince uygun kavramlar haline getirmekte ve bu da toplumsal kurumlar tarafından iletilmektedir. Televizyon ve radyoyu takip etmek, sinemaya gitmek ideolojinin tüketilmesi ve aynı tüketimin bir bileşeni olmak demektir (Swingewood, 1996, s.132). Kitle iletişiminin ortaya çıkışı ve yükselişi modern toplumların iletişim süreçlerinde derin izler bırakmıştır. Kitle iletişiminde kullanılan araçlar ideoloji ile de ilişkilendirilmiş ve günlük hayat tecrübelerine sızan ve insanı şekillendiren bir boyutu ile ele alınmıştır. Özellikle modern çağda büyük örgütlerin ortaya çıkışı ve kitle kültürünün yayılmasıyla bireyler, kontrolleri dışında kalan ekonomik ve toplumsal güçlere daha fazla bağımlı hale gelmeye başlamıştır. Kültür endüstrisi, düzeni yeniden tasdik eden ve kitlelerin aslında inkâr edildikleri bireyselliklerini ancak sanal olarak deneyimleyebilecekleri popüler ikonlar sağlayan bir süreçtir (Thompson, 2013, s.131). Açık bir kapitalizm eleştirisine dönüşen bu bakış açısı ile sembol de kırılmaya uğrar. Bir türü olarak ele alındığı gösterge boyutları ile ön plana çıkar. Örneğin mitlerle anlamlandırılan iktidar yerine bir iktidar miti oluşturulur. Bu görüş özellikle ideolojik olan her şeyin aslında aynı zamanda bir gösterge olduğu varsayımına dayanır. Göstergeler kendilerinin dışında bir şeyin yerine geçtiklerinden ya da gösterdikleri gerçekliği çarpıttıklarından ideolojik bir forma bürünmüş olurlar. Farklı iki kavram olarak ele alındığında semboller tekrarlamaya bağlı iken göstergeler yorumsaldır. Örneğin kurtulan kimsenin olmadığı bir uçak kazasında tek gerçek insanların ölmüş olduğudur. Ancak olay birbirlerini doğrulayan ya da birbirleriyle çelişen birçok olayın ve girişimin göstergesi olabilir. Kimisi bir pilot hatası olarak değerlendirirken bir başkası bilinçli bir eylem olduğunu savunabilir. Diğer bir takım kişiler bu olaydan yola çıkarak eğitim eksikliğine vurgu yapabilir. Olay ideolojik olarak yorumlanarak esas hedefin başka olduğunu ileri sürebilir. Gösterge bundan dolayı kültürel ve yorumsal bir boyuta bürünür. Bir nesnenin ya da olgunun varlığına ve gerçekliğine karar vermemizi sağlayan şey olur (Yücel, 2006, s.9-11). Özellikle yapısalcılıkla başlayan bu akım daha sonraları Marksizm ve Frankfurt okulunun görüşleri ile genişlemiştir. Semiyoloji olarak da bilinen yaklaşım ile dil ve diğer ideolojik formlar yeni bir okumaya tabi tutulmuştur. Dilin ideoloji ile ilişkisinin yapısalcı bir analizi olarak son zamanlarda söylem analizinin de ön plana çıktığı söylenebilir. Söylem metodu metinlerin ve cümlelerin masum görünümlü yapılarının arkasındaki ideolojik çağrışımları çözmekle (McLellan, 2012, s.76) ilişkili olarak görülmüştür. Öte yandan kapitalizm ve kültür endüstrisi gibi kavramlar üzerinden genişleyen bir başka alan özellikle Frankfurt ekolü tarafından savunulmuştur. İdeolojinin hegemonya kurması ve topluma yayılmasını tüketim alışkanlığı üzerinden açıklayan görüş medyanın etkili

kapitalist söylemleri ile gerçekliğin kaybolduğunu öne sürmektedir. Baudrillard'ın bakış açısıyla insan artık bir imge aleminde yaşamakta ve bir üst gerçeklik tuzağına düşmektedir. Nesnelere ve imgelere sadece mitik boyutların daha üst dereceli göstergeleri olarak işlemektedir. Dış dünyayı nasıl nitelendirdiğimiz onu oluşturan nesnelere kendilerinden ve onların işlevsel düz anlamlarından daha önemli hale gelmiştir (Gottdiener, 2005, s.42-43). İdeoloji, gerçekliğe dair anlatısında ikinci bir kırılmaya uğramıştır. Eleştirel teori ve bazı iradeci kuramlar aydınlanmanın insanları geleneğin ve mitin külfetinden kurtaracağı iddiasına karşı çıkmışlardır. İnsanı tahakkümün zorlamasından kurtulma ve yabancılaşmış bir doğayla uzlaşma fikri ile yola çıkaran aydınlanma olabildiğince aşınan ve eleştirel duyarlılığı körelen kitlelerin topyekün aldatılması halini almıştır (Thompson, 2013, s.130). Öte yandan mitlerin de birer hurafe gibi uçup gideceği düşüncesi şüphelidir. Eliade'nin (2017, s.22-25) de belirttiği gibi mitlerin 19. yüzyıl tarafından tasfiye edilmiş olan batıl inanışa dayalı bir geçmişe ait oldukları ve tarihin soyut değil somut biçimde işlemesi ile bunların birbirinden kesin bir çizgiyle ayrıldığı söylenemez. Modern insanın bilinçaltı zengin bir mitolojiyi barındırmaktadır. Çünkü mitler, modern insanı tarihselliğinden kurtararak kayıp bir cennetin dilini ve bazen de deneyimini yeniden bulmasını sağlamaktadır. Anlatının gücü azalmamıştır. Yeni formlara evrilerek güçlenmiştir. Artık mit ideoloji üretenler tarafından tüketicilere yani topluma biçimlendirilmiş bir şekilde sunulan metanın bir göstereni haline gelmiştir. Tüketim ideolojik bir hedef olmuş ve mit bir göstergeye dönüşmüştür. Barthes (2014, s.159-162) miti gösterenin yan anlam boyutunda incelemiştir. Anlamlandırmanın birinci düzeyinde gösteren ile gösterilen arasındaki bağlantı aşikârdır. Düz anlam ile gösterge herkes için aynı çağrışımları barındırır. Yan anlam ise gösterenin duygularla, tecrübelerle ve kültür değerleriyle karşılaştığı andır. Düz anlam evrenseldir. Yan anlam ise kültüre bağlı olarak zihinde farklı etkiler yaratabilir. Bundan hareketle aslında mitler kapitalist istemin meşrulaştırılmasında işlev görmektedir. İnsanlar mitin içeriğindeki parçaları anlasa da mitin gerçek içeriği açığa çıkmaz. Mit özel bir dil biçimidir. Dil ise sınıf temellidir. Mitlerin ideolojik konumlanması böylece semiyotik yörüngeye oturmuş olur. Görünen şeyler gerçek kabul edildiğinde temsil edilen "şey" in saklanmasına yarar. Mitin işleyişi günlük yaşam ile temsil biçimlerinin iç içe geçmesine yol açar. Böylece ideolojik olan şeyler ilgili nesnenin ya da pratiğin doğal bir parçasıymış gibi anlaşılır. Aralarındaki ilişki doğalmış gibi görünen düz anlam ile yan anlam zaman zaman yer değiştirerek bir eş değerlilik sağlar. Semiyoloji yan anlamların gösterge sistemi içindeki yerini saptar. Bu anlamıyla aslında sosyo-ekonomik güçler tarafından kullanılan anlam sistemlerini incelemiştir. Çünkü mitler özellikle yüksek kültüre ait fikirleri üstlenerek onları gösterişsiz ve yalın bir formata büründürür. Böylece kitle kültürü en çok burjuva dünyasının

Mitin İdeolojik İşlevi: Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım

önceliklerine göre şekillendirilir (Coward ve Ellis, 2008, s.30-33). Göstergeler mitlere somut biçim vererek onları kamusal hale getirirler. Göstergeleri kullanmak hem ideolojiyi canlandırmak hem de ideolojiler tarafından inşa edilmek demektir. Göstergeler yolu ile kamusallaşan mitler, insanların ortaklaşa değerleri paylaştıkları görüşünü edinmelerine ve o kültürün üyesi olduklarına inanmalarını sağlar. İdeoloji rızayı oluşturduktan sonra bunu sürekli işler hale getirmek zorundadır. Çünkü kitleler başat ideolojinin kendisi ve toplum portresi ile sürekli çalışmaktadır. Bu ideolojinin sürekli üstesinden gelmek zorunda kaldığı bir direnç demektir. Bu tip bir direnç sürekli bir biçimde yok edilemeyeceği için ideoloji sürekli yeniden kazanılma zorunluluğu içindedir. Mitleştirme de modern objeleri tarihsel yaparak onları eskisi gibi, doğal formata büründürürler (Fiske, 2003, s.222-225). İdeolojinin bu noktada kendisini tekrar inşa etmesi aslında yeniden ve yeniden sembolik formlar üretmesidir. Kitle iletişiminin büyümesi semboller yolu ile bireyi hem kolektifin gerçek bir üyesine hem de gerçekmiş gibi görünen simülasyonun bir nesnesine dönüştürmesidir. Özellikle reklamlar eli ile mitleştirilen olgular burjuva ideolojisinin sembolik değerleri olarak ön plana çıkarlar. Bu anlamı ile tüketim ve günlük alışkanlıklar semiyotik bir okuma ile ritüelleşirler.

SONUÇ

Anlama evrene, dünyaya ve doğaya dair zihnimizde oluşan formlardır. Modern zamanlarda anlamın üretimi bilimin tekeline bırakılmış gibi görünse de dinlerin, geleneklerin ve mitlerin etkisi hala güçlü biçimde devrededir. Çünkü toplumda üretilen ilişkiler ve değerler örtük biçimde de olsa mitolojik unsurlar barındırır. Dünyayı açıklama ve yorumlama sürecinde mitler artık ilkel topluluklarda ele alındıkları gibi gerçek ve doğru düşünce gibi değil daha çok yalan ve uydurma formlar olarak ele alınmaktadır. Buna rağmen kolektif bilinç oluşturma sürecinde etkin biçimde kullanılırlar. Çünkü mit, içeriği ne olursa olsun hayatın anlamına dair birer anlatıdır. Gündelik hayatın alışılmış kalıplarını kavramsallaştırır. İdeolojiler de kendilerini birer hayatı anlama rehberi olarak sunarlar. Semboller ve sembolik formlar ideolojilere kendilerini en kolay yolla anlatma imkânını sağlarlar. Mitlerin de bir başka gerçeği temsil etme ya da onun yerine geçme özelliği düşünüldüğünde ideolojiler için zengin ve işlevsel bir içeriğe sahip oldukları söylenebilir. Mitler ideolojinin iki farklı tanımı içerisinde iki farklı yönü ile ele alınabilir. İdeoloji kitlelere mutlu yaşamın, iyi toplumun ve adil yönetim şeklinin bir reçetesini sunarlar. Mit bu durumda ideolojik bir form şeklinde duyguları etkilemek ve harekete geçirmek üzere siyasi sembolizmin bir bileşeni olur. Ritüeller de mitlerin canlanmasına ve coşkuyu canlı tutmada rol alırlar.

Böylece ideoloji semantik boyutta hem bireysel hem de kolektif anlamda dünyaya dair gerçeklik algısının sembollerle kurulmasıdır. Öte yandan ideoloji, bir şey gösterirken bir başka şeyi sakladığı anlamı ile de bilinir. Bu ikinci durumda mitler semiyotik bir okumanın parçası olurlar. Reklam ve pazarlama ideolojinin belli bir sistemi muhafaza etmekte kullandığı göstergeler sistemidir. Amaç sadece metaları satacak bir talebin harekete geçirilmesi değildir; bu yolla yaşam biçimini ve harcama alışkanlıklarını kapitalist öğreti altında belirlemektir. Mitler yeni bir formatta yani gösterge boyutu ile tüketimin bir parçası olarak ele alınırlar. Mitler, karmaşık hayatı basitleştiren birer anlatı olarak ya da bir metanın cazibesi içerisindeki alt metinler olarak ideolojik sistemler için önemli bileşenlerdir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Abeles, M. (2017). *Devletin Antropolojisi*. (Çeviren: Nazlı Öktem). Dipnot.
- Assman, J. (2015). *Kültürel Bellek*. (Çeviren: A. Tekin). Ayrıntı.
- Barthes, R. (2014). *Çağdaş Söylenler*. (Çeviren: T. Yücel). (4. Baskı). Metis.
- Barthes, R. (2017). *Göstergibilimsel Serüven*. (Çevirenler: Mehmet Rifat ve Sema Rifat). (7. Baskı). Yapı Kredi Yayınları.
- Bloch, M. (2014). *Ritüel Tarih İktidar*. (Çeviren: Ü. H. Yolsal). Dipnot.
- Bolat, B. S. (2007). *Milli Bayram Olgusu ve Türkiye’de Yapılan Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1923-1960)*. Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü.
- Bora, T. (2011). *Medeniyet Kaybı / Milliyetçilik ve Faşizm Üzerine Yazılar*. (4. Baskı). Birikim.
- Can, A. T. (2016). *Ülkücülük Tarihi*. (3. Baskı). Tutku.
- Cannadine, D. (2006). Ritüelin bağlamı icrası ve anlamı: Britanya monarşisi ve geleneğin icadı 1820 civarı-1977. E. Hobsbawm ve T. Ranger (Ed.), *Geleneğin İcadı* içinde. (s. 119-192). (Çeviren: M. M. Şahin). Agora.
- Cassirer, E. (2005). *Devlet Efsanesi*. (Çeviren: N. Arat). Say.
- Cohen, A. (1976). *Two Dimensional Man*. University of California.
- Cohen, A. (1999). *Topluluğun Simgesel Kuruluşu*. (Çeviren: M. Küçük). Dost.
- Connerton, Paul (2014). *Toplumlar Nasıl Anımsar*. (Çeviren: A. Şenel). Ayrıntı.

Mitin İdeolojik İşlevi: Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım

- Coward, R. & Ellis, J. (2008). *Dil ve Maddecilik*. (Çeviren: V. Kılıç). Toroslu.
- Durkheim, E. (2005). *Dini Hayatın İlk Biçimleri*. (Çeviren: F. Aydın). Ataç.
- Eagleton, T. (2005). *İdeoloji*. (Çeviren: M. Özcan). (4. Baskı). Ayrıntı.
- Edelman, M. (1985). *The Symbolic Uses of Politics*. University of Illionis.
- Eliade, M. (1993). *Mitlerin Özellikleri*. (Çeviren: S. Rifat). Simavi.
- Fiske, J. (2003). *İletişim Çalışmalarına Giriş*. (Çeviren: S. İrvan). (2. Basım). Bilim ve Sanat.
- Gottdiener, M. (2005). *Postmodern Göstergeler*. (Çevirenler: H. Gür & A. Nur & E. Cengiz). İmge.
- Hall, S. (2005). The problem of ideology: Marxism without guarantees. D. Morley & K. Hsing (Ed.), *Critical Dialogues in Cultural Studies* içinde (s.24-45). Routledge.
- Hobsbawm, E. (2006). Gelenekleri icat etmek. E. Hobsbawm ve T. Ranger (Ed.), *Geleneğin İcadı* içinde (s.1-18). (Çeviren: M. M. Şahin). Agora.
- Hobsbawm, E. (2006). Seri üretim gelenekler: avrupa 1870-1914. E. Hobsbawm & T. Ranger (Ed.), *Geleneğin İcadı* içinde (s.305-356). (Çeviren: M. M. Şahin). Agora.
- Kottak, C. P. (2002). *Antropoloji: İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış*, (Çeviren: B. A. Şafak vd.), Ütopya.
- Küçükaydın, D. (2012). *1 Mayıs Üzerine Yazılar*. Beşinci Sürüm: Köxüz Dijital
- Lavenda, R. & Schultz E. (2021). *Kültürel Antropoloji*. (Çevirenler: D. İşler & O. Hayırlı). Doğu Batı.
- Levi-Strauss, C. (2013). *Mit ve Anlam*. (Çeviren: G.Y. Demir). (2. Baskı). İthaki.
- Mc Lellan, D. (2012). *İdeoloji*. (Çeviren: B. Yıldırım). (3. Baskı). İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Nietzsche, F. (2004). *Ahlakın Soykütüğü*. (Çeviren: Z. Alagonya). Kabalcı.
- Parla, T. (1994). *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları Cilt 1*. İletişim.
- Schiller, H. (1993). *Zihin Yönlendirenler*. (Çeviren: C. Cerit). Pınar.
- Swingewood, A. (1996). *Kitle Kültürü Efsanesi*. (Çeviren: A. Kansu). Bilim ve Sanat.

Thompson, J. (2013). *İdeoloji ve Modern Kültür Kitle İletişim Çağında Eleştirel Toplum Kuramı*. (Çeviren: İ. Çetin). Dipnot.

Türkkahraman, M. (2000). *Siyasal Sosyalleşme ve Siyasal Sembolizm*. Birey.

Yücel, T. (2006). *Göstergeler*. Can.

Zizek, S. (2011). *İdeolojinin Yüce Nesnesi*. (Çeviren: T. Birkan). (4. Baskı). Metis.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: Myths are symbolic expressions that offer meaningful explanations for the complex world in which people live. With modern times, religion and myth have ceased to be tools used to reach correct information. The reason for this is that modernism tries to understand the world through facts and puts the mind at the center of this search. The critique of reason has turned into a critique of ideology over time, and the myths have gained their former strength and become an important part of the culture. Today, the positioning of myths within ideologies is of two types. The aim of the research is to examine the characteristics of these two dimensions. The semantic and semiological dimensions of myth have been interpreted according to their positioning within ideologies. In future studies, the information presented in this study is important in terms of determining the current status of myth and its place in the different meanings of ideology.

Methodology: Since it is a theoretical context, theories related to the subject were examined in the study. Based on these theories, the semantic and semiological features of myths are discussed in the context of ideologies. Both anthropology studies, social psychology and political communication studies related to the subject were examined. In addition, the last time approaches related to the indicator were also read. Structural linguistics and some Marxist approaches are taken into account. The two dimensions of ideology were compared and described in the theoretical dimension.

Findings: The relations of myth with rituals have been shaped by anthropological studies and structuralists' interest in the subject. The desire of ideologies to revive the good old days in reaching the masses has made myths and rituals important. The symbolic forms transferred in the formation of traditions and political culture are linked to the past. It is seen that myths form a spiral with ideologies in the historical transmission. In addition, with the contributions of the Frankfurt school and recently the structuralist linguistics circles, ideology began to be examined with its Marxist meaning and sign dimension. Myths have turned into

consumption objects or signifiers by releasing the old and beautiful into capital in a natural format. Semiological readings focused on how myths are hidden in an ideological format in written or visual texts. Myth is often known today as false statements or distorted anonymous narratives. Ideologies benefit from the functions of myths rather than their meanings. On the one hand, myths are used to create collective memory with their semantic dimension, while on the other hand, they encourage the habit of consumption, which is the dominant logic of capitalism, with its semiological dimensions.

Conclusion: Although there are dozens of definitions of ideology, two of them stand out. Ideologies provide people with simple and understandable dictionaries to understand complex life. These dictionaries are full of symbolic forms. Myths are one of these forms and they are transmitted between generations by being repeated through rituals. The second dimension of ideology is concerned with pursuing the interests of a class. Ideology does this through signs. Myths also serve ideologies as a sender in the semiological dimension. In both cases, myths are actually symbolic constructs useful for ideologies.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.64960>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	10.10.2022	Submitted date
Kabul tarihi	06.01.2023	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.03.2023	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Yaman, Z. & Çınar, A. (2023). Destinasyon Seçiminde Sosyal Medyanın Etkisi: İç Anadolu Bölgesindeki Potansiyel Turistler Üzerine Bir Araştırma. *Journal of History School*, 62, 431-456.

DESTİNASYON SEÇİMİNDE SOSYAL MEDYANIN ETKİSİ: İÇ ANADOLU BÖLGESİNDEKİ POTANSİYEL TURİSTLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA¹

Zührem YAMAN² & Alican ÇINAR³

Öz

Destinasyon seçiminde sosyal medyanın etkisinin ölçüldüğü bu çalışmada öncelikli olarak potansiyel turistler üzerinde durulmuştur. Literatür incelendiğinde potansiyel turistlere yönelik böyle bir çalışmanın olmadığı, mevcut çalışmaların odak noktasının ise potansiyel turistler değil aktif turistlerden oluştuğu görülmektedir. Turizm için aktif turistler kadar potansiyel turistlerin de önemi azımsanamayacak kadar çoktur. Turizmin konusu olan turist kavramı, turist gönderen ve turist çeken bölgelerden oluşmaktadır. Buna bağlı olarak çalışma potansiyel turistlerin daha çok bulunduğu turist gönderen bölgeler üzerine yapılmıştır. Araştırmanın evrenini İç Anadolu Bölgesindeki potansiyel turistler oluşturmaktadır ve amaca göre örnekleme yöntemi kullanılarak örnekleme gidilmiştir. Amaca göre örnekleme yönteminde amaca en uygun kişiler seçilmeye çalışılır. Bundan dolayı İç Anadolu Bölgesinde yaşayan, en az bir destinasyon ziyaretinde

¹ Makale yazımı yazar etki oranı: 1.yazar: %50, 2. yazar: %.50. Bu makale, ikinci yazarın Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından Ekim 2022’de kabul edilen yüksek lisans tezinden üretilmiştir. Etik kurul onayı Selçuk Üniversitesi’nde, 16.02.2022 tarih, 488058 sayı ve 3. karar numarası ile alınmıştır.

²Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi Beyşehir Ali Akkanat Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Anabilim Dalı, zyaman@selcuk.edu.tr, Orcid: 0000-0001-9796-7063

³ Tur Rehberi, alicancinar0642@gmail.com, Orcid: 0000-0001-8498-274X

bulunmuş ya da bulunmak isteyen ve sosyal medyayı aktif olarak kullanan kişiler üzerine anket çalışması yürütülmüştür. Toplamda 420 anket elde edilmiştir. Analizler sonucunda sosyal medya ölçeğindeki alt boyutlar ile destinasyon seçimiyle ilgili ölçekteki alt boyutlar arasında ilişki ve etkilerin olduğu görülmektedir. Anket uygulamasının ortaya koyduğu veriler ışığında 2 hipotez test edilmiş ve bu 2 hipotez kabul edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Destinasyon Seçimi, Sosyal Medya, Potansiyel Turist.

The Effect of Social Media on Destination Selection: A Study on Potential Tourists in the Central Anatolia Region

Abstract

In this study, in which the effect of social media in the choice of destination is measured, primarily potential tourists are emphasized. When the literature is examined, there is no such study for potential tourists, even if there is, it is seen that the focus is on active tourists, not potential tourists. However, potential tourists are as important as active tourists for tourism. The tourist, which is the subject of tourism, consists of regions that send tourists and attract tourists. Accordingly, the study was carried out on tourist-sending regions with more potential tourists. The population of the research consists of potential tourists in the Central Anatolia region and sampling was carried out using the sampling method according to the purpose. In the sampling method according to the purpose, it is tried to choose the most suitable people for the purpose. Therefore, living in the Central Anatolia region, have visited or wish to visit at least one destination and a survey was conducted on people who actively use social media. A total of 420 questionnaires were obtained. As a result of the analysis, it is seen that there are relations and effects between the sub-dimensions in the social media scale and the sub-dimensions in the scale related to destination selection. With the analysis made in the light of the data revealed by the survey application, 2 hypotheses were tested and these 2 hypotheses were accepted.

Keywords: Destination Selection, Social Media, Potential Tourist.

GİRİŞ

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte sosyal medyanın kullanımı dünyada ve Türkiye’de büyük ölçüde yaygınlaşmıştır (Karaman vd., 2021, s.12-15). Sosyal medyanın bu yayılımı sağlamaındaki en büyük nedenlerden biri kullanıcıların hizmetine Web 2.0 teknolojilerinin sunulmasından geçmektedir. Web 2.0 kullanıcılarının internet üzerindeki yetkinliğini artırmış önceden tek yönlü bilgi paylaşımına imkân tanıyan internet, Web 2.0 ile zaman ve mekân kavramını ortadan kaldırmış çift yönlü ve eş zamanı bilgi paylaşımına olanak sağlamıştır (Güçdemir, 2017). İnternet ve sosyal medyadaki bu denli gelişim geleneksel medyanın geri plana atılmasına neden olmuş, sosyal medyanın içerik ve

özellikleri geleneksel medya tarafından da kullanılmaya başlanmıştır. Sosyal medyanın belki en büyük özelliği kullanıcıyı aktif ve katılımcı konuma getirmesinden geçmektedir. Geleneksel medyada kullanıcı pasif haldeydi ve mecraya bir katkıda bulunması söz konusu değildi (Özhasan vd., 2020, s.40). Öte yandan Web 3.0 diye tabir edilen ve web sayfalarının daha akıllı bir seviyeye ulaştığı internet teknolojisi de kendini hissettirmeden evlere girmiştir. Bu web teknolojisi deyim yerindeyse “ceplerdeki casuslar” olarak da tabir edilir. Bir web sitesinde ya da sosyal medyada dolaşırken kullanıcının isteklerine göre ürün veya ihtiyaçların karşısına çıkmasının Web 3.0 teknolojilerinden kaynaklandığı söylemek doğru olacaktır. Bu teknolojiyle makine öğrenmesi ve yapay zekâ önemli oranda geliştirmiş ve bilgiyi işler seviyeye ulaştırmıştır (Niaz vd., 2022, s.813-821). Web 4.0 ise daha çok makinelerin kendi aralarında ya da tüketicilerle etkileşime girebildiği internet teknolojisi olarak tanımlanmaktadır ve yavaş yavaş hayatımıza girmeye başlamıştır. Web 4.0 fiziksel ve dijital dünyanın bütünleşmesi olarak tanımlanabilir (Özden, 2022, s.32). Web 5.0 ile ilgili konuya gelindiğinde ise daha çok geleceğin teknolojiyle alakalı olan insanların duygu durumunu analiz ederek onlarla ilgili analiz ve önerilerde bulunan web teknolojisi olarak tanımlanmaktadır (Saklı, 2020, s.3). Sosyal medyanın bahsedilen bu web teknolojilerini kullanarak her kesimden insana, topluma ya da siyasal yaşama etkisi olmuştur. Bu etki bununla kalmayıp iş dünyasına ve çeşitli sektörlerle de yansımıştır. İnternet ve sosyal medyanın yeni iletişim ortamından etkilenen bir sektörde kuşkusuz turizmdir. Yeni iletişim ortamı insanların turistik tüketim alışkanlıklarını değiştirmiştir. Web teknolojilerindeki gelişim sosyal medyayı geliştirmiş sosyal medya da turizmi etkilemiştir. Geleneksel turizm anlayışı yerini etkileşimin daha çok olduğu Turizm 4.0 ve Turist 5.0 olarak tabir edilen yeni bir turizm olgusuna bırakmıştır (Topsakal vd., 2018, s.1-11).

Tüketicilerin mal veya hizmet satın alması durumunda maruz kalabileceği karmaşık süreçler oluşabilmektedir. Bilgi yoğun sektörlerden biri olan turizm de tüketici kararları aşamasında internet ve sosyal medyadan büyük ölçüde etkilenmektedir (Özhasan vd., 2020, s.41-43). Seyahat planı yapan turistik tüketiciler için destinasyon seçimi önemli bir konudur. Önemli çekim merkezleri olan destinasyonlar farklı özellikleri içinde barındırmakla birlikte potansiyel turistler açısından ilgi çekici coğrafi bölgelerdir. Turistik tüketiciler destinasyon seçimleri sırasından sosyal medyadan bilgi edinebilir ve bölgeyi daha önce ziyaret etmiş kişiler ile iletişime geçebilir (Doğaner ve Armağan, 2017, s.224).

Turistik destinasyonlar ürünlerini ve işletmelerini turistik tüketicilere geleneksel pazarlama yöntemine ek olarak sosyal medya aracılığıyla interaktif bir pazarlama anlayışıyla da sunabilmektedir. Sosyal medyanın doğasından kaynaklanan çift yönlü iletişim sayesinde turistik tüketici satın alma sürecinde daha aktif rol

oynamaktadır (Hazar ve Kılıçarslan, 2022, s.20-21). Sosyal medya aracılığıyla daha sağlıklı ve ekonomik iletişim olanakları doğmuş, birçok insana ulaşmak daha kısa süreler alır hale gelmiştir. Hiç kuskusuz günümüz şartlarında destinasyonlar hedef kitleye ulaşmak için sosyal medyayı kullanmakta ve kendilerini ve ürünlerini bu mecra aracılığıyla pazarlamaktadır (Çiftçi, 2016, s.545).

Destinasyon Seçiminde Sosyal Medyanın Rolü

Destinasyonlar tanınırlığının artması için kitle iletişim araçlarından yararlanmaktadır. Bu kitle iletişim araçları yeri geldiğinde bir reklam bir afiş ya da bir film olarak insanların karşısına çıkmaktadır. Hedef pazara hem ulaşmak hem de hedef pazarı tanımak adına kitle iletişim araçlarının kullanımı bir mecburiyet olarak görülmektedir. Tüketicilerin kitle iletişim araçlarından duygusal, sosyal ve psikolojik açıdan etkilendiği bir gerçektir (Özdemir, 2014, s.178).

Son zamanların en etkili kitle iletişim aracına baktığımızda ise karşımıza direkt olarak sosyal medya çıkmaktadır. Turistik tüketiciler destinasyon seçimlerinde bilgiye ulaşmak, diğer seçenekler arasında karşılaştırma yapmak ve paylaşımında bulunmak adına sosyal medyanın kolaylıklarında giderek daha fazla yararlanmaktadır. Sosyal medyanın bu kullanışlı özellikleri sayesinde turistik tüketiciler destinasyonlarına karar vermeden önce bilgi toplamak adına destinasyona daha önceden ziyarette bulunmuş kişilerle doğrudan iletişime geçerek onların duygu ve düşüncelerinden yararlanma fırsatı bulmaktadır (Eşitti ve Işık, 2015, s.18). Sosyal medyada geçmiş deneyimlerini paylaşan turistik tüketicilerin yorumları, şikâyetleri, istek ve önerileri de destinasyon seçimi sürecinde önemli bir yer tutmaktadır (Keleş vd., 2016, s.211-228). Böylece turistik tüketiciler sosyal medya aracılığıyla destinasyon tercihlerine karar vermeden önce risk boyutunu azaltabilmekte ve en doğru kararı verme konusunda büyük ölçüde faydalanmaktadır (Eşitti ve Işık, 2015, s.18).

Turistik tüketicilerin seyahate çıkmadan önce sosyal medyayı kullandığı, destinasyonla ilgili bilgi topladığı ve turistik tüketicilerin seyahatleri sırasında ya da seyahatlerinden sonra sosyal medyada bilgi paylaştığı görülmüştür (Fotis vd., 2012, s.7). Turistik tüketicilerin destinasyon seçimlerine karar vermeden önce sosyal medyayı altı boyutta kullandığı görülmektedir. Bunlar, karar verme, iletişim, iş birliği, eğlence, ilham ve kendini ifade etmedir (Fotis, 2015, s.287).

Duran vd. (2022), “Sosyal Medyada Turistlerin İlgisini Ne Çekiyor? Türkiye-Yunanistan Destinasyonları Üzerine Göstergebilimsel Bir Analiz” adlı çalışmada Türkiye ve Yunanistan ait destinasyonların resmi internet sitelerindeki görsellerin

anlamlandırılmasını amaçlamış ve sonuç olarak ise sosyal medya üzerinden destinasyonlara ait görsellerle yapılan tanıtımların potansiyel turistler üzerinde etkili olduğuna ulaşılmıştır.

Akyol (2022), “Yerli Ziyaretçilerin Sosyal Medyayı Kullanım Eğilimlerinin Turizm Pazarlaması Kapsamında İncelenmesi” adlı çalışmada yerli turistlerin sosyal medya kullanım eğilimlerini anlamak, turistik işletme ve her türlü turistik ürün seçiminden önce sosyal medyadan ne derecede etkilendiklerini incelemeyi amaçlamıştır. Çalışma sosyal medyanın turizm pazarlaması açısından önemli rol oynadığını ve ziyaretçilerin turizm açısından sıkça sosyal medyayı kullandıklarını tespit etmiştir.

Eser ve Arslan (2022) “Youtube Videolarının Destinasyonu Ziyaret Etme Niyetine Etkisi: Yerli Turistler Üzerine Bir Araştırma” adlı çalışmada destinasyonlarla ilgili youtubedaki videoların yerli turistlerin destinasyonu ziyaret etme niyetlerine etkisini incelemeyi amaçlamıştır ve youtube videolarının katılımcıların destinasyon ziyaret etme niyetlerini etkilediği tespit edilmiştir.

Şeker vd. (2022), “Sosyal Medyada Seyahat İmrenişinin Seyahat Etme Niyetine Etkisi” adlı çalışma sosyal medyada seyahat imrenişinin seyahat etme niyetine etkisi yapısal eşitlik modellemesi kapsamında araştırılması amaçlanmaktadır. Çalışma sosyal medyada görülen seyahat paylaşımlarına imrenmenin seyahat etme niyeti üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca demografik değişkenlere göre sosyal medyada seyahat imrenişinin anlamlı bir şekilde farklılaştığı tespit edilmiştir.

Altıntaş vd. (2022), “Covid-19 Sürecinde Seyahat Bloggerlarının Alternatif Turizm Değerlendirmesindeki Rolü: İstanbul İli Örneği” adlı çalışmada İstanbul paylaşımlarının takipçiler ve destinasyon üzerindeki etkisini ortaya koymak amaçlanmaktadır. Bulgular doğrultusunda ise seyahat bloggerlarının instagram paylaşımlarının takipçiler üzerinde etkili olduğu ve alternatif turizm üzerinde etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Karaca ve Yemez (2022), “Turist Gerçek Davranışında Sosyal Medyanın Rolünün İncelenmesi” adlı çalışmada turist gerçek davranışında sosyal medyanın rolünün incelenmesini amaçlamaktadır. Oluşturulan hipotezler doğrultusunda sosyal medya kullanımının turistin davranışsal niyetini ve turist gerçek davranışını anlamlı ve pozitif bir şekilde etkilediği görülmüştür.

Güneş vd. (2022), “Sosyal Medya Influencerlarına Duyulan Güvenin Satın Alma Öncesi Davranış Üzerine Etkisi: Z Kuşağı Üzerine Bir Araştırma” adlı çalışmada Z kuşağı tüketicilerinin turizm/destinasyon temalı içerik paylaşımı yapan sosyal medya Influencerlarına duydukları güvenin seyahat satın alma öncesi davranışı

üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Z kuşağının sosyal medya Influencerlarına duyduğu güvenin, seyahat satın alma öncesi sürecinde yer alan seyahat arzusu ve alternatiflerin değerlendirilmesi aşamaları üzerinde anlamlı ve olumlu yönde etkisi bulunmuştur.

Kafa ve Demircioğlu (2022), “Gökçeada’daki Konaklama İşletmelerine Yönelik Çevrimiçi Müşteri Değerlendirmelerinin İncelenmesi: Tripadvisor Örneği” adlı çalışmada müşterilerin çevrimiçi olarak yaptıkları değerlendirmeleri ile Gökçeada’da yer alan konaklama işletmelerinin bazı özellikleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılık olup olmadığının araştırılması amaçlanmaktadır. Elde edilen bulgulara göre; Gökçeada’da yer alan konaklama işletmelerinin konumları ile çevrimiçi yorumlarda kullanılan dil arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılığın olduğu tespit edilmiştir. Çalışmadan elde edilen bu bilgiler ışığında işletmeler, olumsuz durumları düzeltme imkânı sağlayacak ve müşteri kaybının önüne geçebileceklerdir.

Çelik ve Bora (2022), “Lüks Sınıf Otellerin Instagram Paylaşımlarının İncelenmesi: İstanbul’da Bir Araştırma” adlı çalışmada 8 adet lüks sınıf otel işletmesinin Instagram üzerinden yapmış oldukları paylaşımlar incelenmiştir. Elde edilen bulgular neticesinde otel işletmelerinin Instagram üzerinden en çok tesis ve marka tanıtımı, mekân hizmet ve olanak tanıtımı ve etkinlik haberleri kategorilerinde paylaşım yaptıklarını göstermiştir.

Belber ve Eker (2022), “Sosyal Medyanın Destinasyon Tercihine Etkisi: Kapadokya Örneği” adlı çalışma Kapadokya Bölgesi’nin tercih edilmesinde sosyal medyanın etkisinin ölçülmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın bulgularına göre; destinasyon tercihi sürecinde, sosyal medyanın etkisi olduğu tespit edilmiştir. Buna ek olarak; eğitim ve meslek haricindeki tüm demografik özellikler için Kapadokya Bölgesi’ne gelen yerli ve yabancı turistler arasında demografik özelliklerine göre, seyahat özelliklerine göre, sosyal medyada günlük geçirilen vakit ve destinasyon tercihinde en fazla kullanılan sosyal medya araçlarına göre farklılıklar olduğu görülmüştür.

Arslan ve Şimşek (2022), “Unutulmaz Turizm Deneyimlerinin Sosyal Medya Paylaşım Davranışı ve Genel Memnuniyet Aracılığıyla Davranışsal Niyetlere Etkisi” adlı çalışmada unutulmaz turizm deneyimlerinin sosyal medya paylaşım davranışı ve genel memnuniyet aracılığıyla davranışsal niyetlere etkisini incelemektedir. Araştırma sonucuna göre unutulmaz turizm deneyimleri sosyal medya paylaşım davranışı ve genel memnuniyet aracılığıyla davranışsal niyetleri etkilemektedir.

Han Xu vd. (2022), “Sosyal Medyada Destinasyon Değerini Birlikte Yaratmayı Anlamak: Bir Seyahat Blogu Analizi Uygulaması” adlı çalışmada sosyal medyada destinasyon deneyimini paylaşmanın sosyal iletişim aşamasından farklı sonuçlar doğurabileceğini savunmakta ve bu durumun destinasyon değerinin birlikte yaratılmasına nasıl katkıda bulunabileceğini araştırmaktadır. Bu hususta unutulmaz seyahat deneyimlerinin ve tavsiyelerin okuyucular ve diğer turistlerle paylaşılması, potansiyel turistlerin destinasyonla olan bilişsel ve duygusal bağlarını geliştirdiği, böylece turistik destinasyona katılım düzeyini artırdığı sonucu elde edilmiştir.

Aşıroğlu ve Çuhadar (2021),” Üniversite Öğrencilerinin Destinasyon İmajı Algısı Üzerinde Sosyal Medyanın Etkisi: Lavanta Turizmi Örneği” adlı çalışmada destinasyon imajı algısı üzerinde sosyal medyanın etkisi araştırılmaktadır. Araştırma bulgularına göre lavanta bahçelerinin bulunduğu bölge, katılımcılar nezdinde genel olarak olumlu bir izlenime sahiptir. Bu izlenimin oluşmasında ve bölgenin gözde seyahat rotalarından biri haline gelmesinde ise, sosyal medya mecralarının önemli payının olduğu tespit edilmiştir.

Hazar ve Kılıçarslan (2021), “Türkiye ve Kazakistan Vatandaşlarının Türkiye Turizm Algısı ve TurkeyHome Kampanyası Üzerine Bir Araştırma” adlı çalışmada Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığına yürütülen “Turkey Home” global imaj ve tanıtım kampanyasının Türkiye ve Kazakistan’daki bilinirliğini ölçmek ve Türkiye’deki turizm algısını ortaya koymak amaçlanmıştır. Araştırma sonunda elde edilen bilgilere göre, katılımcıların en çok takip ettikleri sosyal medya mecrasının Instagram olduğu, katılımcılardan %89’unun Turkey Home kampanyasını duymadığı, %11’inin ise kampanyayı duyduğu, Kazakistan vatandaşı katılımcıların Türkiye vatandaşı katılımcılara göre bu kampanyadan daha yüksek düzeyde haberdar olduğu görülmüştür.

Çetinkaya vd. (2021), “Fethiye’nin Destinasyon Pazarlaması Kapsamında Sosyal Medyanın Tekne Turu Satışlarına Etkisi: Özel Tur Kaptanları Bakış Açısı” adlı çalışmada sosyal medyanın Fethiye’de tekne turu satışlarına etkisinin özel tur kaptanları bakış açısıyla ortaya konulması amaçlanmıştır. Araştırma sonuçları, sosyal medya kullanımının özel tekne turları satışı açısından önemli olduğunu ve özellikle Facebook’un kaptanlar tarafından çoğunlukla kullanıldığını ön plana çıkarmaktadır.

Akgöz vd. (2021), “Destinasyon Tanıtımında Sosyal Medyanın Önemi: Kırgızistan” Örneği adlı çalışmada temel amaç destinasyon tanıtımında sosyal medyanın kullanılmasının önemini belirlemektir. Araştırma sonuçları ise Kırgızistan turizmin istenilen potansiyele ulaşamadığını ve bunun bir nedeni

olarak sosyal medya üzerinden yapılan tanıtımların yetersiz boyutta olmasından kaynaklandığını tespit etmiştir.

Sevinç (2021), “Sosyal Medya Kullanıcılarının Deneyim Turizmi Serüveni” adlı çalışmada Gezgin Çift adlı sosyal medya kullanıcılarının bireysel seyahatlerinin deneyim turizmine dönüşümü ele alınmaktadır. Gezgin Çift’in hayatlarında önemli bir yere sahip olan seyahatlerini paylaşarak daha fazla bireyin farklı kültürleri tanımalarına, uzak rotalara seyahat etmelerini teşvik ederek deneyim kazanmalarına katkı sağladıkları tespit edilmiştir.

Özhasar vd. (2020), “Instagram Bağımlılığının Tatil Satın Alma Niyetine Etkisi: Esogü Turizm Fakültesi Öğrencileri Örneği” adlı çalışmada Instagram bağımlılığının tatil satın alma niyeti üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgular gençlerin %79,5’i gibi büyük bir kısmının günde en az 1 saat Instagram kullandığını ve Instagram kullanımının tatil satın alma niyetlerini etkilediğini göstermektedir.

Ünal ve Bayar (2020), “Yerli Ziyaretçilerin Destinasyon Seçimlerinde Instagram’ın Rolünün Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma: Bursa Uludağ Örneği” adlı çalışmada Türkiye’nin önemli kış turizm merkezini ziyaret eden yerli turistlerin Instagram kullanımını ve Instagram’ın destinasyon seçimindeki yerini belirlemek amaçlanmaktadır. Çalışmadan elde edilen bulgular neticesinde özellikle potansiyel turistlerin destinasyon seçiminde Instagram gibi sosyal medya araçlarından etkilendiği tespit edilmiştir.

İmre (2020), “Turizm Sektöründe Sosyal Medya Kullanımı Üzerine Bir Değerlendirme” adlı çalışmada sosyal medyanın turistlerin kararları üzerine etkisi ve öneminin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Sosyal medyanın turizm sektörüne birçok avantajının bulunmasıyla birlikte denetim ve kontrol eksikliği olduğu takdirde olumsuzluklara da neden olabileceğine işaret edilmektedir. Bu eksikliklerin kaynaklanmaması için de destinasyon ve işletmelerin sosyal medya eğitimi alma gerekliliği gün yüzüne çıkmaktadır.

Ünal (2020), “Gençlerin Destinasyon Seçimlerini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma” adlı çalışmada Kırklareli ilinde yaşayan 18-24 yaş aralığındaki gençlerin destinasyon seçim kararlarında ne gibi unsurları dikkate aldıkları belirlenmeye çalışılmaktadır. Yapılan analizler sonucunda 18-24 yaş aralığındaki gençlerin destinasyon seçiminde bilgi kaynağı olarak en çok internet ve sosyal medyadan yararlandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Sosyal medya kullanımı bireylerin turizm işletmeleriyle ilgili bilgilere ulaşmasında son derece kolaylık sağlarken, işletmelerden sağladığı hizmeti de diğer kullanıcılarla paylaşmasına imkân tanımaktadır. Bu paylaşımlar bireyler

arası etkileşimi artırmakta ve destinasyon seçiminin her aşamasında önemli etkilerinin olduğu bilinmektedir. Sosyal medyaya işletmeler açısından bakılacak olursa eğer kendi hedef kitleleriyle olan iletişimlerini artırdığı görülmektedir. Ayrıca sosyal medyanın geri bildirim özelliği sayesinde hedef kitlenin görüşlerini, önerilerini ve isteklerini öğrenme şansı bulunmaktadır. İşletmeler kendi öz kimliklerini de sosyal medya aracılığıyla istedikleri şekilde yansıtabilmektedir. Bu da imaj oluşturma hususunda işletmeler açısından oldukça önemli bir durumdur (Xiang ve Gretzel, 2010).

YÖNTEM

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Sistemantik iletişimin temellerini oluşturan posta servisleri milattan önce 550'li yıllarda Pers İmparatorluğu döneminde kurulmuştur (Eşitti ve Işık, 2015, s.11-33). O günlerden günümüze kadar kitle iletişim araçları değişmiş ve gelişmiştir. Yirminci yüzyılın sonlarında internet bulunmuş akabinde sosyal medya araç ve ortamları geliştirilmiştir. Bu durum tek yönlü iletişimden çift taraflı yani etkileşimli iletişime geçilmesini sağlamıştır. İnternet ve sosyal medya iletişim ortamı açısından bir devrim niteliğindedir. Bireyleri ve toplumları her açıdan etkileyen sosyal medya bunla yetinmeyip iş sektörlerine de sızmıştır. Bu sektörlerden biri de turizm olmuştur.

Turistik tüketiciler destinasyon seçimleriyle ilgili bilgileri ve konaklama yapacakları yerleri sosyal medya üzerinden rahatlıkla bulabilmektedir. İnternet ve sosyal medyanın getirmiş olduğu bu yenilikler sayesinde turizm işletmeleri de hedef kitlelerine ulaşmaktadır. Bu doğrultuda, çalışmanın temel amacı turistlerin destinasyon seçiminde bir turizm pazarlaması aracı olan sosyal medya kullanımının rolünü belirlemek ve İç Anadolu Bölgesindeki potansiyel turistlerin destinasyon yeri seçiminde sosyal medya kullanımının ne ölçüde olduğunu ortaya koymaktır.

Turizm olgusuna bakıldığında üç ana katmandan meydana geldiği görülmektedir. Bu ana katman turist çeken bölgeler, turist gönderen bölgeler ve ulaşım ağı üçlüsünden meydana gelmektedir. Literatür incelendiğinde benzer çalışmaların çoğu aktif turistlerin daha çok bulunduğu turist çeken bölgeler üzerinde yapıldığı görülmektedir. Burada ise turist gönderen bölgelerdeki potansiyel turistler üzerine durulmaktadır. Çalışmanın literatüre katkısı bu bağlamda doğmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Sosyal medyanın destinasyon seçimi üzerindeki etkisi ve ilişkisi incelenmiştir. Araştırma yöntemi olarak nicel araştırma yöntemlerinden yararlanılmıştır. Araştırmada öncelikle bölgedeki potansiyel turistlerin destinasyon yeri seçiminde

sosyal medya kullanımının ölçülebilmesi adına anket yöntemi veri toplama aracı olarak belirlenmiştir. Sorular dijital bir ortamda oluşturulmuş ve katılımcılara dijital şekilde bulaştırılmıştır. Verilerin elde edilmesi işlemi de dijital bir ortam üzerinden sağlanmak istenmiştir. Bundan dolayı çevrimiçi (online) anket yönteminden uygulanmıştır. Çevrimiçi (online) anket, bir internet sitesi üzerinden oluşturulması şartıyla araştırmacının katılımcılara e-posta üzerinden ya da sosyal medya platformları aracılığıyla link göndermesi suretiyle ulaştırılmış ve katılımcıların ankete katılım sağlanması beklenilmiştir. Ayrıca, internet sitesi aracılığı ile araştırmacının katılımcılara anket bağlantısını göndermesi hem zaman hem de maliyet açısından tasarruf sağlamaktadır (İslamoğlu ve Alnaçık, 2014, s.140).

Araştırmanın Evreni ve Örneklem Seçimi

İç Anadolu bölgesinde ikamet eden potansiyel turistler araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. İç Anadolu bölgesinin nüfusu İçişleri Bakanlığının 2021 yılı için yayınlamış olduğu verilere bakıldığında 12 milyon 896 bin 255 olarak görülmektedir (İçişleri Bakanlığı, 2021). Çalışmada örnekleme gidilmiş ve örnekleme yöntemlerinden amaca göre örnekleme yönteminden yararlanılmıştır. Bunun nedeni evreninin tamamına ulaşmanın hem zaman hem de maliyet açısından meşakkatli olacağından sebeptir. Kozak (2021)'a göre %95 güvenilirlik düzeyinde evrenin heterojen varsayım 100.000.000 evren için 384 örneklem sayısı yeterli olacağı belirtilmektedir. Araştırmanın evreni göz önüne alındığında İç Anadolu Bölgesi için örneklem sayısının en az 384 olarak alınması gerektiği görülmüştür.

Çalışmaya alınan katılımcılar amaca göre örnekleme tekniğini kullanılarak belirlenmiştir. Bunun nedeni çalışmaya en uygun kişilerin dâhil olmasını sağlamaktır (Balcı, 2013, s.98). Çalışmada katılımcılara anketi doldurmadan önce son seyahatlerinde sosyal medya üzerinden araştırma yapıp yapmadıkları sorulmuş ve araştırma yaptığını beyan edenler örnekleme alınmıştır. Ayrıca katılımcılar İç Anadolu Bölgesinde ikamet etmekte olan, en az bir destinasyon ziyaret etmiş ve sosyal medya kullanmakta olan yerel halktan tercih edilmiştir. Anket 25.02.2022 ve 11.03.2022 tarihleri arasında tamamlanmış olup toplamda 420 anket işleme alınmıştır.

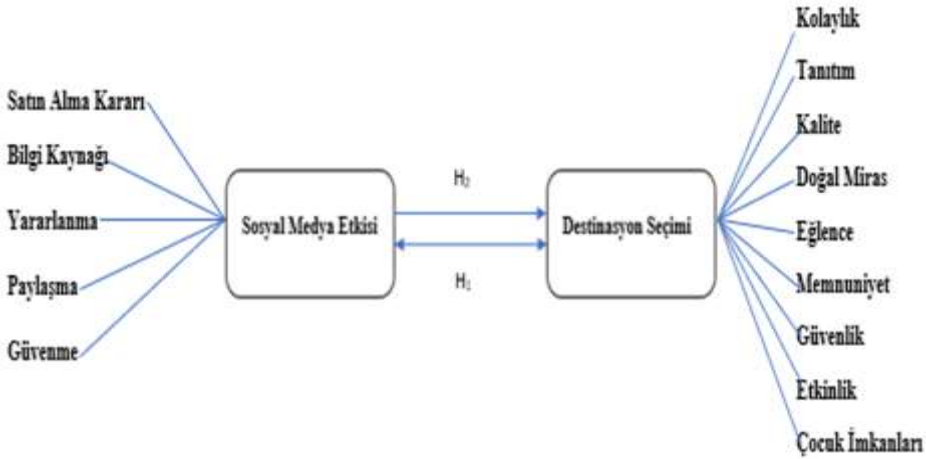
Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplamak için anket tekniği kullanılmıştır. Anket iki farklı çalışmadaki ölçeklerin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Oluşturulan anket kapsamında kurulan hipotezlerin test edilmesi amaçlanmaktadır. Sosyal medyaya ilgili ölçek Doğan vd., (2018) "Sosyal Medyanın Turizm ve Turist

Tercihlerine Etkisi: Kars-Doğu Ekspresi Örneği” adlı çalışmadan alınmış olup destinasyon seçimi ölçeği Ekici ve Özcan (2020) “Destinasyon Seçiminde Tüketici Tercihlerini Etkileyen Faktörler: Mersin Örneği” adlı çalışmadan alınmıştır. Akademisyenlerin görüşleri alınıp çalışmanın konusuna uyarlanarak uygulama için hazır hale getirilmiştir. Çalışma kapsamında oluşturulan ifadelerin derecelendirilmesi amacıyla beşli likert ölçeği kullanılmıştır. Derecelendirme olumsuzdan olumluya doğru (Kesinlikle Katılmıyorum – Çok Önemsiz ve Kesinlikle Katılıyorum – Çok Önemli) yapılmıştır. Elde edilen veriler SPSS 22 istatistiki paket programı ile analize edilmiştir.

Araştırmanın Modeli ve Hipotezi

Araştırmada, sosyal medyanın destinasyon seçimi üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu doğrultuda, araştırma modelinde sosyal medya bağımsız değişken destinasyon seçimi ise bağımlı değişkendir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Araştırma modeli kapsamında iki değişken arasındaki ilişki ve etki düzeyini ölçebilmek amacıyla H1 ve H2 hipotezleri oluşturulmuştur.

H1: Sosyal medya ile destinasyon seçimi arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

H2: Sosyal medyanın destinasyon seçimi üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi vardır.

Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin analizinde sırasıyla ölçeklerin güvenilirlik ve geçerlilikleriyle ilgili analizler yapılmış, temel betimleyici istatistiklerden (standart sapma, aritmetik ortalama ve medyan) yararlanılmış ve ölçeklerdeki ifadelerin dereceleri belirlenmiştir. Ayrıca Kruskal Wallis ve Mann-Whitney-U gibi testlerden yararlanılmıştır. Bu testler demografik verilerin alt grupları arasında destinasyon seçim ölçeğinin alt boyutları ve sosyal medya ölçeğinin alt boyutlarına göre farklılık olup olmadığını belirlemeye yönelik olarak kullanılmıştır. Modelde belirtilen değişkenler arası ilişkiyi belirlemek için ise korelasyon analizinden ve değişkenler üzerindeki etkiyi belirlemek için ise regresyon analizi işleme alınmıştır.

Ölçeklerin Güvenilirlikleri

Peter'e (1979) güvenilirliğin tanımını, "bir testin veya ölçeğin ölçmek istediği şeyi tutarlı ve istikrarlı bir biçimde ölçme derecesidir" olarak belirtmiştir (Altunışık vd., 2007, s.114). Bir ölçeğin güvenilir olması için güvenilirlik kat sayısı (Cronbach's Alpha) 0,70 ve üzerinde bir değer olmalıdır. Böyle bir güvenilirlik kat sayısına sahip ölçek yapılacak olan araştırmalarda kullanılabilir.

Tablo 1
Ölçeğin Güvenilirliği

Ölçekler	ms ^a	ort ^b	ss ^c	Medyan	α ^d
Destinasyon Seçimi	30	3,6283	1,01808	4,1398	0,88
Sosyal Medya	30	3,8845	1,0545	4,1398	0,96

^aMadde Sayısı, ^bOrtalama, ^cStandart Sapma, ^dCronbach Alpha Katsayısı

Tablo 1'e göre destinasyon seçimi ölçeğinin güvenilirlik katsayısı 0,88'dir. Bu oran ölçeğin iyi derecede güvenilir olduğunu göstermektedir. Ayrıca, Sosyal medya ölçeğinin güvenilirlik katsayısı ise 0,96 olarak belirlenmiştir. Bu güvenilirlik derecesi ise sosyal medya ölçeğinin mükemmel derecede güvenilir olduğuna işaretler.

BULGULAR VE YORUM

Bulgular sonuçlara ulaşmak için çok önemli bir yoldur. Araştırma bulgularının ortaya koyulması için ise öncelikle katılımcıların demografik özellikleri

belirlenmeye çalışılmış, kullanılan ölçeklerin güvenilirlik ve geçerlik katsayıları oraya konulmuş ve sosyal medya ölçeği ve destinasyon seçimi ölçeğinin demografik değişkenlere göre düzeyleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca sosyal medyayla ilgili ölçeğin destinasyon seçimi ölçeği üzerindeki etkisi ve bu iki ölçeğin arasındaki ilişki boyutu da değerlendirilmeye alınmıştır.

Katılımcıların Demografik Özellikleri

Katılımcıların cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, gelir düzeyi, haftalık sosyal medyada geçirilen süre, en çok tercih edilen sosyal medya aracı, yıllık ortalama kaç destinasyon ziyaret edildiği, destinasyon seçiminde en çok tercih edilen kaynak ifadeleri ile demografik açıdan değerlendirilmiştir.

Tablo 2'deki frekans tablosunda görüldüğü üzere katılımcıların %54,3'ü kadınlardan, %45,7'si ise erkeklerden oluştuğu görülmektedir. %40,2'si 18-25 yaş aralığında, %41,7'si 26-33 yaş aralığında, %11,4'ü 34-41 yaş aralığında, %5,2'si 42-50 yaş aralığında, %1,4'ünün ise 51-59 yaş aralığındadır. %1,7'si ilköğretim, %1,4'ü ortaokul %14,3'ü lise, %57,1'i lisans, %25,5'i ise lisansüstü mezundur. %39,8'i 0 ile 3000 TL aralığında. %20,7'si 3.001 ile 4.500 TL aralığında, %14'ü 4.501 ile 6.000 TL aralığında, %10,7'si 6.001 ile 7.500 TL aralığında, %14,8'i ise 7.501 TL'den daha yüksek aylık gelir düzeyine sahiptir. %10,2'si 1 saatten az, %50,2'si 1-3 saat, %30'u 3-5 saat ve %9,5'i 5 saatten fazla sosyal medyada vakit geçirmektedir. %30,7'si yıllık 1, %40,5'i yıllık 2-3, %15,7'si yıllık 4-5, %5,2'si yıllık 6-7, %7,9'unun ise yıllık 8 veya daha fazla destinasyon ziyaret etmektedir. Katılımcıların %15,0'ı ilkbahar, %74,8'i yaz, %7,6'sı sonbahar ve %2,6'sı ise kışın destinasyon ziyaretinde bulunmaktadır. Katılımcıların "sosyal medya platformlarını kullanarak gideceğiniz destinasyon türüne karar verdiniz mi?" sorusuna %71,2'si evet, %28,8'i ise hayır cevabını verdiği görülmektedir.

Tablo 3'e bakıldığında ankete katılanların "en çok tercih ettiğiniz sosyal medya platformu hangisidir?" değişkenini ölçen soruya verdikleri cevapların frekans tablosudur. Katılımcılar tarafından en çok tercih edilen dört sosyal medya platformu %37,7 oranla Instagram, %24,4 oranla Youtube, %14,0 oranla Twitter ve %8,6 oranla Facebook olarak görülmektedir.

Tablo 2
Katılımcıların Demografik Özellikleri

Demografik Özellik		N	%
Cinsiyet	Kadın	228	54,3
	Erkek	192	45,7
Yaş	18-25	169	40,2
	26-33	175	41,7
	34-41	48	11,4
	42-50	22	5,2
	51-59	6	1,4
	İlkokul	7	1,7
Eğitim Durumu	Ortaokul	6	1,4
	Lise	60	14,3
	Lisans	240	57,1
	Lisansüstü	107	25,5
Aylık Gelir	0 ile 3.000 TL arası	167	39,8
	3.001 ile 4.500 TL arası	87	20,7
	4.501 ile 6.000 TL arası	59	14,0
	6.001 ile 7.500 TL arası	45	10,7
	7.501 TL'den daha yüksek	62	14,8
	1 saatten az	43	10,2
Günlük Sosyal Medya Kullanımı	1-3 saat	211	50,2
	3-5 saat	126	30,0
	5 saatten fazla	40	9,5
Yıllık Destinasyon Ziyareti	Yıllık 1	129	30,7
	Yıllık ortalama 2-3	170	40,5
	Yıllık ortalama 4-5	66	15,7
	Yıllık ortalama 6-7	22	5,2
	Yıllık 8 veya daha fazla	33	7,9
	Hayır	119	28,3
Mevsim Tercihi	İlkbahar	63	15,0
	Yaz	314	74,8
	Sonbahar	32	7,6
	Kış	11	2,6
Destinasyon Kararı	Evet	299	71,2
	Hayır	121	28,8

Tablo 3

En Çok Tercih Ettiğiniz Sosyal Medya Platformu Hangisidir?

	N	Yüzde %
Facebook	84	8,6%
Instagram	370	37,7%
Twitter	137	14,0%
Youtube	239	24,4%
Google+	45	4,6%
Tiktok	36	3,7%
Snapchat	14	1,4%
Pinterest	22	2,2%
Linkedin	25	2,5%
Diğer	9	0,9%
Toplam	*981	100,0%

*Kişi sayısının fazla olması, çoklu yanıtı bir soru olmasından kaynaklanmaktadır (%1'in altındaki değerler tabloya diğerleri adı altında dâhil edilmiştir).

Tablo 4

Seyahat (Destinasyon) Tercihinizde En Çok Etkilendiğiniz Kaynak Hangisidir?

	N	Yüzde %
Yakın çevre ve arkadaşlar	278	32,7%
Sosyal medya platformları	271	31,9%
Televizyon ve görsel medya	72	8,5%
Gazete ve radyo	10	1,2%
Seyahat dergileri ve özel ilgi alanına yönelik yayınlar	31	3,6%
İnternet siteleri ve online promosyonlar	126	14,8%
Seyahat acenteleri	62	7,3%
Toplam	*850	100,0%

*Kişi sayısının fazla olması, çoklu yanıtı bir soru olmasından kaynaklanmaktadır.

Tablo 4'de ankete katılanların "seyahat (destinasyon) tercihinizde en çok etkilendiğiniz kaynak hangisidir?" değişkenini ölçen soruya verdikleri cevapların frekans tablosudur. Katılımcılar tarafından en çok etkilenilen dört kaynak %32,7 oranla Yakın çevre ve arkadaşlar, %31,9 oranla Sosyal medya platformları, %14,8 oranla İnternet siteleri ve online promosyonlar ve %8,8 oranla Televizyon ve görsel medya olarak görülmektedir.

Tablo 5
Genellikle Seyahat Etme Amacınız Nedir?

	N	Yüzde %
Kültür ve Tarih	250	21,6%
Eğlence	318	27,5%
Dinlenme	241	20,8%
Gastronomi	76	6,6%
Akraba Ziyareti	110	9,5%
İş	51	4,4%
Sağlık	20	1,7%
İnanç	16	1,4%
Spor	30	2,6%
Alışveriş	46	4,0%
Toplam	*1158	100,0%

*Kişi sayısının fazla olması, çoklu yanıtı bir soru olmasından kaynaklanmaktadır.

Tablo 5'te ankete katılanların "Genellikle seyahat etme amacınız nedir?" değişkenini ölçen soruya verdikleri cevapların frekans tablosudur. Katılımcıların seyahat etmelerindeki en büyük dört amaç %27,5 oranla eğlence, %21,6 oranla kültür ve tarih, %20,8 oranla dinlenme ve %9,5 oranla akraba ziyareti olarak görülmektedir.

Tablo 6
Destinasyon Seçiminde Dikkat Ettiğiniz Unsurlar Nelerdir?

	N	Yüzde %
Şehrin İmajı	191	9,9%
Doğal Güzellikler	348	18,1%
Gastronomik Zenginlikler	115	6,0%
Tarihi ve Kültürel Çekicilikler	248	12,9%
Fiyat	239	12,4%
İklim	165	8,6%
Sosyal Aktiviteler	59	3,1%
Ulaşım	172	8,9%
Güvenlik	184	9,5%
Turizm İşl. Sayısı ve Kalitesi	123	6,4%
Sağlık	83	4,3%
Toplam	*1927	100,0%

*Kişi sayısının fazla olması, çoklu yanıtı bir soru olmasından kaynaklanmaktadır.

Tablo 6’de ankete katılanların “Destinasyon seçiminde dikkat ettiğiniz unsurlar nelerdir?” değişkenini ölçen soruya verdikleri cevapların frekans tablosudur. Katılımcıların destinasyon seçiminde en çok etkilendikleri altı unsur %18,1 oranla doğal güzellikler, %12,9 oranla tarihi ve kültürel çekicilikler, %12,4 oranla fiyat, %9,9 oranla şehrin imajı, %9,5 oranla güvenlik ve %8,9 oranla ulaşım olarak görülmektedir.

Tablo 7
Seyahatlerinizde Ne Tür Destinasyonları Tercih Edersiniz?

	N	Yüzde %
Kentsel destinasyonlar	131	10,2%
Deniz kıyısı destinasyonları	338	26,3%
Dağ-Kış destinasyonları	143	11,1%
Kırsal destinasyonlar	117	9,1%
Otantik destinasyonlar	132	10,3%
Eşsiz-egzotik destinasyonlar	94	7,3%
Kongre destinasyonlar	35	2,7%
Termal destinasyonlar	68	5,3%
Av destinasyonları	14	1,1%
İnanç destinasyonları	31	2,4%
Yayla destinasyonları	98	7,6%
Akarsu destinasyonları	85	6,6%
Toplam	*1286	100,0%

*Kişi sayısının fazla olması, çoklu yanıtı bir soru olmasından kaynaklanmaktadır.

Tablo 7 ankete katılanların “Seyahatlerinizde ne tür destinasyonları tercih edersiniz?” değişkenini ölçen soruya verdikleri cevapların frekans tablosudur. Katılımcıların en çok tercih ettiği beş destinasyon türü %26,3 oranla deniz kıyısı destinasyonları, %11,1 oranla dağ-kış destinasyonları, %10,3 oranla otantik destinasyonlar, %10,2 oranla kentsel destinasyonlar ve %9,1 oranla kırsal destinasyonlar olarak görülmektedir.

Tablo 8

Destinasyon Türü Seçiminizde Hangi Sosyal Medya Platformları Kararınızı Etkiler?

	N	Yüzde %
Facebook	64	7,9%
Instagram	360	44,4%
Twitter	74	9,1%
Youtube	155	19,1%
Google+	83	10,2%
Foursquare	11	1,4%
Tripadvisor	33	4,1%
Myspace	1	0,1%
Tiktok	10	1,2%
Snapchat	3	0,4%
Pinterest	16	2,0%
Toplam	*810	100,0%

*Kişi sayısının fazla olması, çoklu yanıtı bir soru olmasından kaynaklanmaktadır.

Tablo 8 ankete katılanların “Destinasyon türü seçiminizde hangi sosyal medya platformları kararınızı etkiler?” değişkenini ölçen soruya verdikleri cevapların frekans tablosudur. Katılımcıların tercihlerini en çok etkileyen beş sosyal medya platformu %44,4 oranla Instagram, %19,1 oranla Youtube, %10,2 oranla Google, %9,1 Twitter ve %7,9 oranla Facebook olarak görülmektedir.

Tablo 9

Korelasyon Analizi

		Sosyal Medya
Destinasyon Seçimi	Pearson Correlation	,339**
	Sig. (2-tailed)	,000
	N	420

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Sosyal medya etkisi ile destinasyon seçimi arasında anlamlı bir ilişki söz konusudur. $P=00,000<0,05$ olması bunu göstermektedir. Pearson Correlation=0,339 değerini gösterdiği için boyutlar arası pozitif yönde bir ilişki vardır. Sonuçlar, “Sosyal medya ile destinasyon seçimi arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır (H_1)” hipotezinin desteklendiğini göstermektedir.

Tablo 10

Regresyon Analizi

Model	R ²	F	Std. Edilmiş Beta	T	Anlamlılık
Sosyal Medya Etkisi	,115	54,176	,339	7,360	,000
Bağımlı Değişken: Destinasyon Seçimi					

Model kapsamında regresyon analizi yapılmıştır. Sonuçlar destinasyon seçimi ve sosyal medya etkisi arasında kurulan modelin anlamlı olduğuna işaret etmektedir (P değeri=0,000<0,050). Satın alma kararı boyutu destinasyon seçimini pozitif yönde etkilemektedir. Destinasyon seçimi ve satın alma kararı boyutu %11,5 olarak açıklamaktadır (R²=0,115). Modele göre sonuçlar “Sosyal medyanın destinasyon seçimi üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi vardır (H₂)” hipotezinin desteklendiğini göstermektedir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Sosyal medyanın turistler, turizm işletmeleri ve turizm destinasyonları için geleneksel medyaya göre daha çok fırsat sunması ve daha az maliyetli olması kullanımını büyük ölçüde artırmaktadır. Turizm destinasyonları ve destinasyonda bulunan turizm işletmeleri için sosyal medyanın öneminin benimsenmesi gerekmektedir. Destinasyonun hedef kitleyle arasında iletişimi daha sağlıklı gerçekleştirmesi memnuniyet açısından önemli bir konumdur. Ayrıca destinasyonlar ve paydaşları için ziyaretçilerinin olumlu ya da olumsuz düşüncelerinin öğrenilmesi bakımından sosyal medyanın geri bildirim özelliği büyük önem taşımaktadır. Sosyal medya zaman ve mekân olgusunu ortadan kaldırmış, deyim yerindeyse dünyayı global bir köy konumuna getirmiştir. Sosyal medya aracılığıyla dünya ve Türkiye'nin her yerindeki turistik destinasyonlar hakkında bilgi edinmek ve görüş almak basit bir hal almıştır.

Çalışma kapsamında katılımcıların %54,3'ü kadınlardan oluşmaktadır. Katılımcıların büyük çoğunluğunu 26-33 yaş arasındakiler ile 18-25 yaş aralındaki oluşturmaktadır. Bu durum çalışmaya daha çok genç kesimin katıldığına işaret etmektedir. Büyük çoğunluğunu lisans mezunları oluştururken, katılımcıların çoğunluğu 0 ile 3000 TL arasında aylık gelirlere sahip olduğunu beyan etmiştir. Katılımcılar büyük çoğunlukla günlük 1-3 saat arasında sosyal medya kullanmakta, çoğunlukla yıllık ortalama 2-3 destinasyon ziyaretinde bulunmakta, büyük çoğunlukla destinasyon ziyaretlerini yazın gerçekleştirmekte ve sosyal medyanın destinasyon türü seçiminde kararlarını etkilediklerini belirtmektedirler. Katılımcılar tarafından en çok kullanılan sosyal medya aracı Instagram olarak görülmektedir. Bu durum Başarangil (2019)'in üniversite

öğrencileri üzerinde yürüttüğü çalışmayla benzerlik göstermektedir. Benzerliğin nedeni ise iki çalışmaya da çoğunlukla genç kesimin katılımın sağlanmasından gerçekleştiği düşünülmektedir. Seyahat tercihinde en çok yararlanılan kaynak yakın çevre olarak belirlenmiştir. Ancak sosyal medya platformlarından da seyahat tercihi yaparken büyük ölçüde yararlanıldığı tespit edilmiştir. Katılımcıların seyahat etme amaçlarına bakıldığında ise ilk sırada eğlence amaçlı seyahat ettikleri görülmektedir. Kültür ve tarih amaçlı geziler ve dinlenme amaçlı geziler de katılımcılar tarafından gerçekleştirildiği saptanmıştır. Bir ziyaretçinin destinasyon seçiminde dikkat ettiği en önemli unsur ise doğal güzellikler olarak öne çıkmaktadır. Katılımcılar en çok deniz kıyısı destinasyonlarını tercih etmekte ve destinasyon türü seçiminde ise yine Instagramın katılımcıları büyük düzeyde etkilediği ortaya çıkmıştır. Bu durum Eser ve Arslan (2022)'in çalışmasıyla benzerlik göstermektedir. Bunun nedeni ise influencer paylaşımlarının, reklamlarının ve tanıtımlarının daha çok Instagram üzerinden yapılmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Çalışmada, önceden belirlenen amaçlar doğrultusunda akademik bir çalışma yürütülmüş ve analizler sonucunda bazı sonuçlara ulaşılmıştır. Anket uygulamasının ortaya koyduğu veriler ışığında 2 hipotez test edilmiş ve bu hipotezler kabul edilmiştir. Sosyal medyanın satın alma kararlarına etkisi, bilgi kaynağı olarak kullanılması, kullanıcılarına sağlamış olduğu yararlar, kullanıcılarına paylaşım yapma olanağı tanınması ve diğer mecralara göre sosyal medyaya daha çok güvenin duyulmasının insanları sosyal medya üzerinden destinasyon seçimi yapmaya ittiği görülmektedir.

Çalışmada görüldüğü üzere sosyal medyanın destinasyon seçimi üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğu ve sosyal medyanın destinasyon seçimiyle arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Ünal ve İpar (2021) yürütmüş oldukları çalışmada sosyal medyanın avantajlarının destinasyon seçimini etkilediğini tespit etmiştir. Özdemir vd. (2019), çalışmasında sosyal medya kullanımının konaklama yeri seçimlerinde önemli bir karar noktası olduğunu belirlemiştir. Demiral ve Gelibolu'nun (2019) ise Kars destinasyonu üzerinde yürütmüş olduğu çalışmada katılımcıların destinasyon seçimlerinde ve tatil süreçlerinde sosyal medyanın etkili bir faktör olduğuna ulaşmıştır. Doğaner ve Armağan (2017) ise yürütmüş oldukları çalışmada seyahat bloglarının destinasyon ziyaret etme niyetiyle arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğunu belirlemiştir. Aynı şekilde Aktan ve Koçyiğit (2016) çalışmalarında sosyal medyanın kişilerin turistik tercihlerinde pozitif rolünün olduğuna ulaşmış ve sosyal medyanın turistik tercihleri büyük ölçüde etkilediğini saptamıştır. Yine benzer bir çalışma olan Sevinç ve Yazgan'ın (2015) çalışmasında sosyal medya

kullanımının destinasyon seçimine etkisi olduğuna varılmıştır. Tespit edilen bu sonuçların hepsi yapılan çalışmayla benzerlik taşmaktadır.

Çalışmanın ampirik bölümünde karşılaşılan verilere bakıldığında potansiyel turistlerin destinasyon seçimlerinde sosyal medyayı kullandıkları, gidecekleri destinasyonlarla ilgili sosyal medyadan bilgi toplama yoluna gittikleri, sosyal medyadan edinmiş oldukları bilgilerin destinasyon seçimlerini önemli ölçüde etkilediği ve ziyaretçilerin de gittikleri destinasyonlarla ilgili sosyal medya üzerinden paylaşımda buldukları görülmüştür. Ulaşılan bilgiler doğrultusundan sosyal medya kullanımının turistler açısından önemli olduğu kadar destinasyonlar açısından da büyük öneme sahip olduğu anlaşılmıştır. Destinasyonların ve içinde barındıkları paydaşlarının sosyal medyada aktif olmaları, sosyal medyadaki enformasyondan yararlanmayı bilmeleri, eksik veya yanlış bilgilerle karşılaşırsa düzeltme yoluna gitmeleri ve potansiyel ziyaretçilerinin dikkatini çekebilecek bilgileri, görselleri veya videoları onların erişimlerine sunmaları gerekmektedir. Hatta destinasyonların ve paydaşlarının sosyal medya yönetimiyle ilgilenen profesyonellerden yardım almaları prestijleri açısından olumlu görülmektedir.

Turizme turist gönderen bölgeler, turist çeken bölgeler ve ulaşım ağı üçlüsünden meydana geldiği bilinmektedir. Literatüre bakıldığında benzer çalışmaların çoğunun merkezinde aktif turistler bulunmakta ve çalışmalar turist çeken bölgeler üzerine yapılmaktadır. Ancak turist gönderen bölgeler ve turizmin ulaşım ayağıyla ilgili çalışmalar sınırlı sayıdadır. Bundan dolayı turist gönderen bölgeler ve ulaşım ağıyla ilgili çalışmaların sayısının artırılması tavsiye edilebilir.

Gelecekte yapılacak çalışmalar nitel araştırma yöntemleri kullanılarak yapılabilir. Bu farklı sonuç ve durumların doğmasına olanak tanıyabilir. Ayrıca yine gelecekte yapılacak bir çalışma turist gönderen bölgelerdeki yabancı turistler üzerine veya tek bir meslek grubu üzerine ya da benzer meslek grupları üzerine yürütülebilir.

Çalışmada görüleceği üzere katılımcıların çeşitli demografik özelliklere göre vermiş oldukları cevaplarda farklılıklar olduğuna ulaşılmıştır. Destinasyon yöneticilerinin bu demografik özellikler çerçevesinde reklamlar ve promosyonlar üretilerek sosyal medyayı daha etkin kullanma gerekliliğini kavramaları destinasyona daha çok turist kazandırılmasını sağlanabilir. Ayrıca anket sorularında karşılaşıldığı üzere turistler tatile en çok yaz aylarında gittiğini belirtmiştir. Bu da sürdürülebilir turizm açısından olumsuz kabul edilebilecek bir durumdur. Destinasyonların ya da işletmelerin turizm politikalarını 12 ayı kapsayacak şekilde geliştirilmesi önerilebilir.

Sosyal medya dünyayı çepeçevre sarmış bir iletişim ağıdır ve gelecekte kullanıcı sayısının daha da artacağı düşünülmektedir. Buna bağlı olarak rekabet ortamının hat safhada olduğu turizm sektöründe destinasyonlar, destinasyondaki işletmeler ve paydaşlarının ayakta kalabilmesi için sosyal medya araç ve ortamlarını aktif kullanmaları bir gereklilik halini almış niteliktedir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Akgöz, E., Ismanova, A. & Manezova, S. (2021). Destinasyon tanıtımında sosyal medyanın önemi: Kırgızistan örneği. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(1), 43-54.
- Akyol, C. (2022). Yerli ziyaretçilerin sosyal medyayı kullanım eğilimlerinin turizm pazarlaması kapsamında incelenmesi. *Turizm Ekonomisi, Yönetimi ve Politika Araştırmaları*, 2(1), 7-14.
- Altıntaş, V., Aksoy, M., & Tokatlı, C. (2022). Covid-19 sürecinde seyahat bloggerlarının alternatif turizm değerlendirmesindeki rolü: İstanbul ili örneği. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 281-302. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2022.952>.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., & Yıldırım, E. (2007). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*. Sakarya Yayıncılık.
- Arslan, A. & Şimşek, G. (2022). Unutulmaz turizm deneyimlerinin sosyal medya paylaşım davranışı ve genel memnuniyet aracılığıyla davranışsal niyetlere etkisi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 744-762. <https://doi.org/10.33206/mjss.955642>.
- Aşıroğlu, B. & Çuhadar, M. (2021). Üniversite öğrencilerinin destinasyon imajı algısı üzerinde sosyal medyanın etkisi: Lavanta turizmi örneği, *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 925-945. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2021.746>.
- Balcı, A. (2013). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeler*. Genişletilmiş 10. Baskı. Pegem Akademi Yayını.
- Belber, B. G. & Eker, S. (2022). Sosyal medyanın destinasyon tercihine etkisi: Kapadokya örneği. *Yeni Medya*, 2022(12), 205- 233. <https://doi.org/10.55609/yenimedya.1090256>.
- Çelik, K. & Bora, C. (2022). Lüks sınıf otellerin instagram paylaşımlarının incelenmesi: İstanbul'da bir araştırma, *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 202-226, <https://doi.org/10.26677/TR1010.2022.948>.

- Çetinkaya, F. Ö., Atar, A. & Özdemir Akgül, S. (2021). Fethiye'nin destinasyon pazarlaması kapsamında sosyal medyanın tekne turu satışlarına etkisi: özel tur kaptanları bakış açısı. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 228-245, <https://doi.org/10.32572/guntad.907665>.
- Çiftçi, H. (2016). Turistik destinasyon ürünlerinin popülerleşmesinde sosyal medyanın rolü. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(33), 544-551.
- Doğan, M., Pekiner, A. B. & Karaca, E. (2018). Sosyal medyanın turizm ve turist tercihlerine etkisi: Kars-Doğu ekspresi örneği. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi/ Journal of Travel and Hospitality Management*, 15 (3), 669-683. <https://doi.org/10.24010/soid.443504>.
- Doğaner, M.C. & Armağan, E. (2017). Seyahat bloglarının destinasyon seçimine etkisi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 30, 223-237.
- Duran, G., Erdem, D. & Konaklıoğlu, E. (2022). Sosyal medyada turistlerin ilgisini ne çekiyor? Türkiye-Yunanistan destinasyonları üzerine göstergebilimsel bir analiz. *Journal of Recreation and Tourism Research /JRTR* 2022, 9(2), 1-13. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6774375>.
- Ekici, Y. & Özcan, C.C. (2020). Destinasyon seçiminde tüketici tercihlerini etkileyen faktörler: Mersin örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 8 (3), 1899-1921. <https://doi.org/10.21325/jotags.2020.640>.
- Eser, S. & Aslan, Y. (2022). Youtube videolarının destinasyonu ziyaret etme niyetine etkisi: Yerli turistler üzerine bir araştırma. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (40), 596-630.
- Eşitti, Ş. & Işık, M. (2015). Sosyal medyanın yabancı turistlerin Türkiye'yi tatil destinasyonu olarak tercih etmelerine etkisi. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 1(27),11-33. <https://doi.org/10.17498/kdeniz.26307>.
- Fotis, J. N. (2015). *The Use of Social Media and its Impacts on Consumer Behaviour: The Context of Holiday Travel*. Doctoral thesis, Bournemouth University.
- Fotis, J. N., Buhalis, D. & Rossides, N. (2012). *Social Media Use and Impact During the Holiday Travel Planning Process*. In: Fuchs, M., Ricci, F. and Cantoni, L., eds. *Information and Communication Technologies in Tourism 2012*. Vienna, Austria: Springer-Verlag, 13-24.
- Güçdemir, Y. (2017). *Sosyal Medya: Halkla İlişkiler, Reklam ve Pazarlama*. Derin Yayınları.

- Güneş, E., Ekmekçi, Z. & Taş, M. (2022). Sosyal medya influencerlarına duyulan güvenin satın alma öncesi davranış üzerine etkisi: Z kuşağı üzerine bir araştırma. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 163-183. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2022.946>.
- Hazar, Ç. M. & Kılıçarslan, N. (2022). Türkiye ve Kazakistan vatandaşlarının Türkiye turizm algısı ve turkeyhome kampanyası üzerine bir araştırma. *Çatalhöyük Uluslararası Turizm ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (8), 17-32.
- İmre, N. (2020). Turizm sektöründe sosyal medya kullanımı üzerine bir değerlendirme. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 1655-1670 <https://doi.org/10.26677/TR1010.2020.418>.
- İslamoğlu, H. & Alınacıık, Ü. (2019). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri (Spss Uygulamalı)*. Beta yayıncılık.
- Kafa, N., & Demircioğlu, E. (2022). Gökçeada'daki konaklama işletmelerine yönelik çevrimiçi müşteri değerlendirmelerinin incelenmesi: Tripadvisor örneği. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 9(2), 52-69, <https://doi.org/10.5281/zenodo.6774476>.
- Karaca, Ş. & Yemez, İ. (2022). Turist gerçek davranışında sosyal medyanın rolünün incelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 836-847, <https://doi.org/10.33206/mjss.987553>.
- Karaman, A., Sayın, K. & Çiçekdağı, M. (2021). *Yalnızlık Turizmi* (1. Baskı). Eğitim Yayınevi.
- Keleş, A., Kılınç, C. Ç. & Ateş, A. (2016). Türkiye turizmine yönelik yabancı turizm operatörlerine yapılan e-şikâyet konularının içerik analizi ve tur operatörlerinin müşteri yönlendirmesi. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 8(15), 211-228. <https://doi.org/10.20990/kilisiibfakademik.266035>.
- Kozak, M. (2021). *Bilimsel Araştırma: Tasarım, Yazım ve Yayım Teknikleri*. Detay Yayıncılık.
- Niaz, S., Buriro, G. A., & Soomro, N. H. (2022). Web-based english language learning: A review from web 1.0 to web 3.0. *Pakistan Journal of Humanities and Social Sciences*, 10(2), 813-821. <https://doi.org/10.52131/pjhss.2022.1002.0246>.
- Özdemir, G. (2014). *Destinasyon Yönetimi ve Pazarlaması*, Ankara: Detay Yayıncılık.

- Özden, A.T. (2022). 1.0'dan 5.0'a dünya: Web, pazarlama, endüstri ve toplum. *Journal of Business in The Digital Age* 5(1), 29-44. <https://doi.org/10.46238/jobda.1003371>.
- Özhasar, Y., Oğuz, Y. E. & Yılmaz, V. (2020). Instagram bağımlılığının tatil satın alma niyetine etkisi: Esogü turizm fakültesi öğrencileri örneği. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 39-55.
- Saklı, E. (2020). Murat Uluk ve Hakikat sonrası çağda yeni medya & yalan haber kitabı üzerine bir değerlendirme. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 1-11.
- Şeker, F., Erdem, A. & Unur, K. (2022). Sosyal medyada seyahat imrenişinin seyahat etme niyetine etkisi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 33(2), 41-52. <https://doi.org/10.17123/atad.987543>.
- Sevinç, F. (2021). Sosyal medya kullanıcılarının deneyim turizmi serüveni. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 1-16, <https://doi.org/10.37847/tdad.853220>.
- Topsakal, Y., Yüzbaşıoğlu, N., Çelik, P. & Bahar, M. (2018). Turizm 4.0 - turist 5.0: insan devriminin neden endüstri devrimlerinden bir numara önde Olduğuna İlişkin Bakış. *Journal of Tourism Intelligence and Smartness*, 1 (2), 1-11.
- Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı. (Temmuz 2021). Türkiye'nin Nüfus Haritası. <https://www.icisleri.gov.tr/turkiyenin-nufus-haritasi-10072021>, Erişim tarihi: 11.12.2021.
- Ünal, A. (2020). Gençlerin destinasyon seçimlerini etkileyen faktörlerin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Journal of Gastronomy, Hospitality and Travel (JOGHAT)*, 3(1), 42-50
- Ünal, A. & Bayar, B. S., (2020). Yerli ziyaretçilerin destinasyon seçimlerinde instagramın rolünün belirlenmesine yönelik bir araştırma: Bursa uludağ örneği. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 16-27.
- Xiang, Z. & Gretzel, U. (2010). Role of social media in online travel, *Information Search, Tourism Management*, 31(2), 179-188.
- Xu, H., Lovett, J.C. & Law, R. (2022). Understanding destination value co-creation on social media: an application of travel blog analysis. *Tourism and Hospitality*. 2022, 3, 573–588. <https://doi.org/10.3390/tourhosp3030035>.

EXTENDED ABSTRACT

Aim: Touristic consumers can easily find information about their destination choices and places to stay through social media. Thanks to these innovations brought by the internet and social media, tourism businesses also reach their target audiences. In this direction, the main purpose of the study is to determine the role of the use of social media, which is a tourism marketing tool, in the tourist's destination selection and to reveal the extent of the use of social media in the destination location selection of potential tourists in the Central Anatolia Region.

Method: The effect and relationship of social media on destination selection has been examined. Quantitative research methods have been used as a research method. In the research, the survey method has been determined as a data collection tool in order to measure the use of social media in the destination location selection of the potential tourists in the region. The questions have been created in a digital environment and transmitted to the participants digitally. The process of obtaining the data have been desired to be provided through a digital environment. For this reason, online survey method has been used in the study. Provided that the online survey has been created on a website, the researcher sent a link to the participants via e-mail or social media platforms, and the participants were expected to participate in the survey. In addition, sending the survey link to the participants via the website saves both time and cost (İslamoğlu & Alnıçık, 2014, p.140).

Results: Findings are crucial to achieve results. In order to reveal the research findings, the demographic characteristics of the participants have been determined, the reliability and validity coefficients of the scales used have been put there, and the levels of the social media scale and the destination selection scale according to the demographic variables have been determined. In addition, the effect of the social media scale on the destination selection scale and the relationship between these two scales have been evaluated.

Conclusion and Discussion: An academic study has been carried out in line with the predetermined objectives and some results have been obtained. In the light of the data revealed by the survey application, 2 hypotheses have been tested and accepted. According to the study, social media has a positive and significant effect on destination selection and there is a positive and significant relationship between social media and destination selection.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.67054>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	14.12.2022	Submitted date
Kabul tarihi	03.02.2023	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.03.2023	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Utkugün, C. & Yıldırım, R. (2023). 1970'lerden Günümüze Öğrencilerin Tarih Derslerine Yönelik Görüşleri. *Journal of History School*, 62, 457-488.

1970'LERDEN GÜNÜMÜZE ÖĞRENCİLERİN TARİH DERSLERİNE YÖNELİK GÖRÜŞLERİ¹

Ceren UTKUGÜN² & Ramazan YILDIRIM³

Öz

Bu çalışmada 1970'lerden günümüze kadar tarih dersi almış kişilerin anılarından hareketle tarih derslerine yönelik görüşlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik yaklaşımda desenlenen araştırmanın katılımcıları lise mezuniyet tarihleri 1970 ve 2020 yılları arasında değişen 28 kişiden oluşmaktadır. Veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmış, veriler yarı yapılandırılmış görüşmelerle toplanmıştır. Elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiştir. Araştırma sonucunda; bazı katılımcılar tarih öğretmenlerini sevdikleri için tarih derslerini de sevdiğini ifade ederken bazı katılımcılar ise tarih derslerini ezbere dayalı, sıkıcı olarak değerlendirdikleri tespit edilmiştir. Ders anlatım becerisi güçlü, derste öğrencilerine söz hakkı veren ve alan bilgisi güçlü öğretmenleri olumlu görüşlerle anlatırken, sadece düz anlatım yöntemiyle ders anlatan, öğretmenden çok memur zihniyetinde olan, bıkkın, sert mizaçlı ve sınırlı öğretmenleri olumsuz görüşlerle anlatmışlardır. Katılımcılar etkili tarih öğretimine yönelik; derste teknoloji ve materyal kullanılması, öğretim yöntem ve tekniklerinin kullanılması, öğrenci merkezli dersler yapılması, tarihi alan gezilerinin yapılması, öğretmenlerin mesleğini sevmesi, öğrencilere tarihi sevdirmesi ile genç ve dinamik olması gibi önerilerde bulunmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Tarih dersi, Tarih öğretmeni, Tarih eğitimi, Etkili tarih öğretimi.

¹ Yazar etki oranı: 1.yazar: %50, 2. yazar: %50. Bu makalenin etik kurul onayı Afyon Kocatepe Üniversitesi'nde 14.01.2022 tarih ve 2022/11 sayı ve toplantı numarası ile alınmıştır. Bu makale 3. Uluslararası Kapadokya Bilimsel Araştırmalar Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Dr. Öğr. Üyesi., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, cerendemirdelen@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-5911-9175

³ Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, Kütahya KUTSO Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, rmznyldrm@gmail.com, Orcid: 0000-0001-5727-5134

Students' Opinions on History Lessons from the 1970s to the Present

Abstract

In this research, it is aimed to determine the views of people who have taken history lessons from the 1970s to the present, based on their memories. The participants of the research, which was designed in the phenomenological approach, which is one of the qualitative research methods, consisted of 28 people whose high school graduation dates were between 1970 and 2020. A semi-structured interview form was used as a data collection tool, and the data were collected through semi-structured interviews. The obtained data were solved by content analysis method. As a result of the research; While some participants stated that they like history lessons because they like history teachers, it has been determined that some participants evaluate history lessons as memorized and boring. Teachers who have strong lecture skills, who give their students a say in the lesson and who have good content knowledge, have positive opinions, while teachers who teach only with direct expression method, who are more in the mentality of an officer than a teacher, who are bored, have a harsh temperament and angry, have negative opinions. Participants aimed at effective history teaching; They made suggestions such as using technology and materials in the lesson, using teaching methods and techniques, making student-centered lessons, making historical field trips, teachers' love of their profession, students to love history and being young and dynamic.

Keywords: History lesson, History teacher, History education, Effective history teaching

GİRİŞ

Tarih, akademik bir bilim alanı olmasının yanı sıra farklı seviyelerdeki okullarda okutulmakta olan bir derstir. Tarih eğitime yönelik beklentiler, geçmişten günümüze çeşitli değişiklikler göstermiştir. Bu beklentiler, 16. yüzyıla kadar genellikle hükümdar adaylarının eğitimi ile sınırlı kalırken, sonrasında dini metinlerin yorumlanması ve klasik dillerin öğretiminde materyal sağlamak şeklinde olmuştur. Siyasi milliyetçiliğin yükselişiyle beraber tarih, bilimsel bir disiplin ve bir ders olarak okul programlarına girmeye başlamış, ulusal kimliğin oluşturulması ve iyi vatandaş yetiştirme görevlerini üstlenmiştir (Safran, 2008). Vatan sevgisinin kazandırıldığı ve milli değerlerin öğretildiği bir ders olarak görülen tarih dersi, Avrupa ülkeleri ile aynı zamanda Osmanlı Devleti'nde öğretim programlarına girmiştir (Safran, 2016). Tanzimat döneminde açılan okulların programlarında tarih dersleri yer almıştır (Türk, 2017). 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi her seviyedeki okul için tarih derslerini resmi ders programlarına koyarak Osmanlı Devleti'nin her yerinde tarih öğretiminin uygulanmasını kurumsallaştırmıştır. Ancak Tanzimat döneminde gündemde olan Osmanlı vatandaşlığı kimliğini oluşturmak için tarih dersleri Türk tarihi bilgisinden ziyade Osmanlı tarihi ile sınırlı kalmıştır. Okullarda verilen tarih

eğitimi, Osmanlı saltanatına bağlılığı artırmayı, eğitim alan genç nesle Osmanlıcılık ideolojisini vermeyi amaçlamıştır (Türk, 2017).

II. Meşrutiyet döneminde, özellikle ilk ve ortaöğretimde tarih öğretimi konusunda önemli yenilikler yapılmıştır (Oruç, 2017). II. Meşrutiyet döneminde tarih dersleri Satı Bey'in ifadesiyle "milli ve vatani terbiye" aracı olarak uygulanmıştır (Satı Bey, 1910; akt. Safran, 2016, s. 13). İlk ve ortaöğretim programlarında tarih derslerine yer verilmiş ve tarih ders kitapları aktif bir şekilde kullanılmaya başlamıştır. Ayrıca Darülmualimin'de yetişen öğretmen adayları için "Tarih bilen tarih öğretebilir" anlayışı terk edilmiş ve tarihin nasıl öğretilebileceğine yönelik uygulamalar yapılarak öğretmen adaylarının tarih öğretim becerileri kazanmaları hedeflenmiştir. Bu bağlamda tarih öğretiminde buluş yönteminin kullanılması ve bu yöntemle göre hazırlanmış çok sayıda ders örneği Darülmualimin'in yayın organı olan Tedrisat Mecmuası'nda yayınlanmıştır. Bu dergide bulunan ders örneklerinin yanı sıra öğretmenler için kaynak olabilecek hikâyeler, görseller, belgeler gibi materyaller, II. Meşrutiyet döneminde tarih öğretimi konusunda yapılan önemli çalışmalarındandır (Oruç, 2017).

II. Meşrutiyet döneminde uygulanan tarih dersi öğretim programları Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar fazla bir değişikliğe uğramadan yürürlükte kalmıştır (Çapa, 2017). Cumhuriyetin ilanından sonra eğitim ve öğretim etkinlikleri içinde tarih dersine önem verilmiştir. Gençlere milli bilinç kazandırılması ve geçmişin öğretilmesi görevi tarih dersine yüklenmiştir. Bu sebeple 1924 yılından itibaren tarih dersi öğretim programlarında değişiklikler yapılmış, tarih programları Türk tarihi esas alınarak oluşturulmuştur (Safran, 2002; Kaya, 2003). 1926 yılında ilkokul öğretim programlarında yapılan değişiklikle tarih dersleri milli tarih anlayışına önem verecek şekilde yeniden düzenlenmiştir. Düzenlenen bu programda Türk tarihi başlangıcından Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar bütünlük içinde ele alınmış, Osmanlı tarihi, hanedana övgü olmaktan çıkartılmış ve İslam tarihine yer verilmemiştir. Öğretim programlarındaki bu değişikliklere uygun olarak yeni ders kitapları hazırlanmıştır (Çapa, 2017). İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığı döneminde eğitim alanında yaşanan gelişmeler, dönemin kültürel yapısında olduğu kadar resmi tarih anlayışında da değişim yaşanmasına yol açmıştır. Hasan Ali Yücel'in Milli Eğitim Bakanlığı döneminde eğitim alanına hâkim olan hümanist yaklaşım, resmi tarih anlayışının hem disiplin hem de tarih öğretimi boyutuna yansımıştır (Erdal Yıldırım, 2017). Çok partili hayata geçiş öncesinde kültür politikalarında görülen Batı medeniyetine yönelme eğilimi, tarih öğretim programları ve ders kitaplarında da kendisini hissettirmiştir. Hümanist akımla beraber tarih öğretiminde Türk tarihini ön plana çıkartan ulusçu tarih yazımının yerine Türk

tarihini dünya tarihi içinde ele alan evrensel tarih öğretimi anlayışına geçilmiştir. Bu anlayış, 1950-1960 yılları arasında Demokrat Parti iktidarı döneminde Batı'ya yaklaşmak için Batı'nın tarihini öğrenmek gerektiği düşüncesinden hareketle devam etmiştir (Akça Berk, 2017).

27 Mayıs 1960 tarihinde ülke yönetimine el koyan Milli Birlik Komitesi, Demokrat Parti iktidarının Mustafa Kemal Atatürk ve inkılaplarına ihanet ettiğini, Atatürk ilkelerinden taviz verdiğini tarih eğitimi aracılığıyla öne sürmüştür. Yeni bir tarih bilinci oluşturulmaya çalışılarak, 27 Mayıs ideolojik bir aygıt gibi kullanılmış, öğretmenler ve tarih dersleri aracılığıyla 27 Mayıs'ın öneminin anlatılması hedeflenmiştir. Ders öğretim programlarının hazırlanmasında savaş tarihi uzmanları ve subaylar görev almıştır. 1965 yılından itibaren milli eğitimde milliyetçi düşünce yeniden hâkim olmaya başlamıştır. 1970'li yıllardan itibaren ülkede yaşanan siyasi ve sosyal olaylar karşısında eğitime verilen önem hükümet politikalarına da yansımış ve bu doğrultuda hazırlanan tarih dersi öğretim programları milliyetçi unsurları ve Türk-İslam sentezini ön plana çıkartmıştır. 1960-1980 yılları arasında Türkiye Cumhuriyetinde kurulan hükümetler programlarındaki politikalarını gerçekleştirebilmek için tarih eğitimi bir araç olarak kullanmışlar, tarih eğitiminin en temel amacı olarak görülen makbul vatandaş yetiştirmek en önemli hedef olarak görülmüştür (Akbaba, 2017).

1980'li yıllarda tarih öğretiminin itici gücü 1980 askeri darbesi olmuştur. Tarih dersi öğretim programlarının amaçları; yurdunu seven, geçmişi ve tarihteki Türk büyükleriyle gurur duyan, köklü bir tarihe sahip olmanın özgüvenini yaşayan ve Atatürk ilkelerine bağlı gençler yetiştirmek şeklinde belirlenmiştir. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın özel ihtisas komisyonları tarafından tarih öğretimiyle ilgili bir rapor hazırlanması dönemin önemli gelişmeleri arasında yer almıştır. Milli tarih ve kültürün gelecek nesillerin yetiştirilmesindeki önemine vurgu yapılan raporda, tarih ders kitaplarının dönemin gerçeklerinin gerisinde kalması, ders kitaplarının bilgi yönünden eksik ve hatalı olması ve tarih öğretmenlerinin eğitimi konusunun önemi belirtilmiştir. 12-22 Haziran 1988 tarihinde gerçekleşen 12.Milli Eğitim Şurası'nda tarih derslerinde hedeflenen insan tipinin yetiştirilebilmesi için dersin bilgi ezberletici değil, düşündürücü, araştırmaya yönlendiren ve davranış kazandırıcı olması amacı değerlendirilmiştir. Ayrıca tarih derslerinin bütüncül bir şekilde, olayların sebep-sonuç ilişkilerini ortaya koyacak, tarih bilinci ve perspektifi kazandıracak şekilde düzenlenmesi kararlaştırılmıştır (Çençen, 2017). 1990'lı yıllarda iktidara gelen siyasi partilerin eğitim politikalarında milli kültür, milli ve manevi değerlere yapılan atıflara ve bu dönemde kullanılan tarih ders kitaplarının içeriğine bakılarak Türk-İslam sentezi ağırlıklı bir tarih eğitimi gerçekleştirildiği görülmektedir. Ancak bu sentez

resmi ve tek tarih eğitimi politikası değildir çünkü bu dönemde hem siyasi parti programlarında hem de milli eğitimin amaç ve programlarında çağdaşlık ve Atatürk ilkelerine yapılan atıflarda bir değişiklik bulunmamaktadır. Bu nedenle 1980'lerin devamı olarak 1990'lı yıllar laiklik ve çağdaşlaşmayı ön plana çıkartan Kemalizm ile dönemin şartları gereği Türk-İslam sentezini harmanlayan bir dönem olarak tanımlanabilir (Turan, 2017).

Türkiye'de 2005 yılından itibaren eğitim öğretim anlayışında yaşanan sistem değişikliği ile geleneksel davranışçı yaklaşımdan yapılandırmacı yaklaşıma geçilmiş; ilköğretim ve ortaöğretim derslerinin öğretim programları yenilenmeye başlamıştır (Tekeli, 2009). Program değişikliğinde kademeli bir geçiş öngörülmüş ve 2007'den itibaren ortaöğretim programları yenilenmeye başlamıştır (Yazıcı, 2017). Tarih Dersi Öğretim Programı (2007) ile öğrencilere tarihin sadece siyasi değil ekonomik, sosyal ve kültürel alanları da kapsadığı fark ettirilerek hayatın içindeki insanların da tarihin öznesi olduğu bilincini kazandırmak ve öğrencilerin tarih alanında araştırma yaparken tarih bilimine ait yöntem ve teknikleri, kavramları ve tarihçi becerilerini doğru kullanmalarını sağlamak amaçlanmıştır. Yeni yaklaşımda öğrenci eskisi gibi pasif alıcı olmayacak, farklı kaynaklarda anlatılanları ezberlemek yerine tarihi yazarak aktif öğrenmeyi gerçekleştirecektir (Tekeli, 2009). Bu yaklaşımda öğrencilerden sorgulayıcı ve aktif olmaları beklenmektedir. Öğretmenin anlattıklarını ezberlemek yerine değişik kaynakları kullanan, eleştirel değerlendirmeler yapabilen, tarih yazabilen sorumlu bireyler yetiştirme hedefi ön plana çıkmıştır (Güven, 2014). Yenilenen öğretim programları ile tarih dersi öğretim programı karşılaştırıldığında yapılandırmacı yaklaşıma geçişin beklenen ölçüde olmadığı alanlardan biri de tarih öğretimi olmuştur (Yazıcı, 2017). Program, öğrenci farklılıklarını dikkate almaması, yerel tarihe ve dünya tarihine çok az yer ayırması (Dinç, 2011), konu içeriğinin yoğun olmasına rağmen ders saatinin yetersiz olması (Aktekin ve Ceylan, 2012), siyasi tarih konularının fazla olması (Demirel ve Turan, 2015) ve programın öğrenci ve etkinlik merkezli olmasına karşın bu etkinliklerin uygulama ve ölçme değerlendirmesine yönelik belirsizlik bulunması (Şimşek, 2016) gibi konularda eleştiri almıştır.

Tarih Dersi Öğretim Programı 2018 yılında yenilenmiş, içerik kronolojik ve tematik anlayışların bir araya getirildiği bir yaklaşımla düzenlenmiştir (Yazıcı, 2017). Programda önemli bir değişim eğitimin özü ve ruhu olarak ifade edilen değerler eğitimi konusunda olmuştur. Önceki programlarda değer ifadelerine programın amaçları kısmında kısıtlı şekilde yer verilirken yenilenen programda değerler eğitimine ayrı bir bölüm ayrılmıştır. Yeni programın değişiklik getirdiği bir başka alan ise tarihsel düşünme becerileri konusunda olmuştur. Önceki programda bulunan kronolojik düşünme, tarihsel kavrama, tarihsel analiz ve

yorum, tarihsel sorun analizi ve karar verme, tarihsel sorgulamaya dayalı araştırma becerilerine ek olarak tarihsel empati, neden-sonuç ilişkisi kurma, değişim ve sürekliliği algılama gibi beceriler eklenmiştir (MEB, 2018). Tarih Dersi Öğretim Programında yapılan bu değişiklikle öğrencilerin tarih biliminin kendine özgü özelliklerini kazanması amaçlanmıştır. Bu sebeple öğrenme öğretme sürecinin niteliğinin artırılması hedeflenmiştir (Tan, 2005). 2007 yılından itibaren yenilenen tarih dersi öğretim programları reform niteliğinde yenilikler içerse de Türkiye’de tarih öğretiminin kronikleşmiş bazı sorunlarına çözüm olmamıştır. Eski programlarda eleştirilen geleneksel anlayışın izlerinin yeni programlarda da yansımalarının olduğu görülmektedir (Aktekin, 2010). Bu programlarda bulunan öğretim içeriklerinin seçilmesi ve düzenlenmesinde eski programlardaki ayrıntılı bilgi aktarımı büyük ölçüde devam ettirilmiştir. Yenilenen programlara rağmen öğretmenlerin temel kaygısı eskiden olduğu gibi öğretim programını dönem sonunda bitirmek ve öğrencileri sınavlara hazırlamak olarak devam etmiştir (Aktekin, 2009). Okullarda aktif öğretim yöntemleri uygulamaları başlamış olsa da davranışçı yaklaşıma göre yetişmiş birçok tarih öğretmeni eski uygulamalarını devam ettirerek derslerini geleneksel yöntemlerle anlatmaya devam etmişlerdir (Kırpık, 2009). Bu şekilde öğrenci merkezli öğretim uygulaması kâğıt üzerinde kalmış, sınıfta öğretmen merkezli dersler uygulanmaya devam etmiştir (Yazıcı, 2017).

Öğrenciler tarafından tarih dersinin çoğunlukla ezbere dayalı, günlük hayatla ilişkilendirilmesi yapılamayan, anlamsız ve sıkıcı bir ders olarak algılandığı bilinmektedir (Özbaran, 1992; Kabapınar, 1998; Safran, 2006; Akdemir, 2006; Ata, 2007; Tural, 2009; Bal, 2010; Şahin ve Erman, 2019). Tarih derslerinin soyut ve öğretmen anlatımına dayanan bir yaklaşımla öğretilmesi tarih öğretimi konusunda karşılaşılan problemlerin başında gelmektedir. Öğrenciler yaşadıkları çağdan çok uzak zamanlara ait konular hakkında genelde öğretmenin sözlü anlatımına dayalı olarak soyut şekilde bilgilendirilmektedirler. Bu durum bazı öğrencilerin tarih dersine karşı istenilen düzeyde ilgi ve meraklarını çekememekte ve tarih dersine karşı olumsuz tutum sergilemelerine neden olmaktadır (Demircioğlu, 2015). Öğrencilerden bilgi aktarıcısı olarak görülen tarih öğretmenin anlatıtlarını tekrarlaması ve hatırlaması istenmektedir. Sadece not tutma ve hatırlama üzerinden yapılan bir tarih dersi doğal olarak sıkıcı ve ezberlenecek bilgilerle dolu bir ders olarak değerlendirilmektedir (Tekeli, 2009). Pingel’e (2003) göre tarih ders kitaplarında ezberlenecek bilgi yığınları bulunmakta, tarih öğretimi öğrenilenlerin ezberlenmesi ve tekrar edilmesine dayanmaktadır. Yapılandırmacı yaklaşım ve tarih dersi öğretim programının yenilenmesiyle bu algının olumlu yönde değiştirilmesi hedeflenmiştir (Avcı Akçalı ve Aslan, 2013). Dünyada tarih öğretiminde öğrenci ilgilerini merkeze

1970'lerden Günümüze Öğrencilerin Tarih Derslerine Yönelik Görüşleri

alan yeni yaklaşımlar benimsenmiştir. Ezber yerine yaparak yaşayarak tarih öğretimi, yansıtmacı tarih öğretimi ve tarihe eleştirel yaklaşım gibi anlayışlar kullanılmaya başlanmıştır (Henry, 2002).

Türkiye'de zaman içinde tarih öğretimi yaklaşımının değişmesi ve değişen bu yaklaşımın yeni ders öğretim programlarına ve ders kitaplarına yansması göz önüne alındığında öğrencilerin tarih derslerini algılayış şekilleri önem arz etmektedir. İlgili literatür incelendiğinde genellikle farklı eğitim seviyelerindeki öğrencilerin tarih dersi ve öğretmenlerine yönelik görüşlerinin incelendiği çalışmalar görülmektedir (Demircioğlu, 2006; Ulusoy, 2009; Ulusoy ve Gülüm, 2009b; Ata, 2012; Kuzgun ve İncili, 2016; Er Tuna, 2019; Akhan, 2020; Demircioğlu ve Kekeç, 2020). Ancak şu an farklı yaş aralığında bulunan ve farklı mesleklerde çalışmakta olan kişilerin tarih derslerini ve tarih öğretmenlerini nasıl hatırladıkları sorusu önem taşımaktadır. Bu araştırma kapsamında 1970'lerden günümüze kadar tarih dersi almış kişilerin anılarından hareketle tarih derslerine yönelik görüşlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- Öğrencilerin tarih derslerine yönelik görüşleri nelerdir?
- Öğrencilerin tarih öğretmenlerine yönelik görüşleri nelerdir?
- Öğrencilerin etkili tarih öğretimine yönelik görüşleri nelerdir?

YÖNTEM

Araştırma Deseni

1970'lerden günümüze öğrencilerin tarih derslerine yönelik görüşlerini ortaya çıkartmayı amaçlayan bu araştırma nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik yaklaşımda desenlenmiştir. Fenomenolojik desende kişilerin bir olguya ilişkin yaşantıları, algıları, deneyimleri ve olguya yükledikleri anlamların belirlenmesi amaçlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Fenomenolojik araştırmalarda kişilerin deneyimlerinden hareketle olgu açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu araştırmada, tarih dersi araştırma fenomenini oluşturmuş ve 1970'lerden günümüze tarih dersi almış olan öğrencilerin tarih derslerine yönelik görüş ve deneyimlerinin belirlenmesi hedeflenmiştir.

Katılımcılar

Araştırmanın katılımcıları lise mezuniyet tarihleri 1970 ve 2020 yılları arasında değişen 14 kadın ve 14 erkek, toplamda 28 kişiden oluşmaktadır. Araştırmada amaçlı örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme seçiminde derinlemesine araştırma gerçekleştirmek üzere bilgi

zengini durumlar tercih edilmektedir (Maxwell, 2018). Maksimum çeşitlilik örneklem, çalışma grubunun yaş, cinsiyet, meslek, ekonomik durum gibi farklı özellik ve vasıflarına göre örneklenmesidir. Farklı bakış açılarına ulaşılması amaçlandığında bu örneklem kullanılmaktadır (Creswell, 2012). Bu araştırmada maksimum çeşitlilik örneklemini sağlamak üzere lise mezuniyet yılı 1970 ve 2020 yılları arasında değişiklik gösteren farklı meslek gruplarından 28 kişi katılımcı olarak belirlenmiştir. Bu şekilde veri çeşitliliği oluşturularak araştırma konusuna ilişkin derinlemesine ve çeşitlilik gösteren verilere ulaşmak hedeflenmiştir. Katılımcılara ait kodlamalar (K1, K2,...K28) şeklinde oluşturulmuş ve bulgular bölümünde bu şekilde sunulmuştur. Katılımcılara ait bilgiler Tablo 1’de sunulmuştur.

Veri Toplama Aracı

Bu araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formları, araştırma problemine yönelik hazırlanan tüm soruların kullanılmasını sağlamaktadır. Yarı yapılandırılmış görüşmelerde görüşmeci hem önceden hazırlamış olduğu soruları kullanmakta, hem de bu katılımcıların bu sorulara verdikleri cevapları detaylandırabilmek için ek sorular yöneltebilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Merriam’a (2018) göre yarı yapılandırılmış görüşmeler, konuşmanın akışına göre ek sorularla yanıtların detaylandırılmasına ve konu hakkında yeni fikirlere ulaşılmasını sağlamaktadır. Araştırmacılar tarafından sıklıkla tercih edilen yarı yapılandırılmış görüşmeler, yazmaya ve doldurmaya dayalı anketlerdeki sınırlılıktan uzaktır ve derinlemesine bilgi edinmeye imkân tanımaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

Araştırmada kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme formunun hazırlık aşamasında araştırmanın amacı doğrultusunda literatür taraması yapılmış ve araştırma konusuna yönelik açık uçlu sorular hazırlanmıştır. Hazırlanan sorular tarih eğitimi ve ölçme ve değerlendirme alanında iki alan uzmanı tarafından kapsam ve anlaşılabilirlik açısından incelenmiş, alınan geri dönütler sonunda görüşme formuna son hali verilmiştir. Daha sonra soruların anlaşılabilirliğini belirlemek üzere iki katılımcı ile ön görüşme gerçekleştirilmiştir. Ön görüşmeler sonucunda soruların anlaşılabilir ve açık olduğu belirlenmiştir. Ön görüşmelerden elde edilen veriler araştırma verilerine dâhil edilmemiştir. Görüşme formunun ilk bölümünde çalışma grubunu tanımlamak üzere cinsiyet, yaş aralığı, meslek, yaşanan şehir, mezun olunan lise türü ve lise mezuniyet tarihi ile tarih alanına ilgilerine yönelik sorular yer almaktadır. İkinci bölümde lise eğitimleri sırasında almış oldukları tarih dersleri ve tarih öğretmenlerine

1970'lerden Günümüze Öğrencilerin Tarih Derslerine Yönelik Görüşleri

yönelik sorular bulunmaktadır. Araştırmada bütünsel bir sonuç elde edebilmek için tüm görüşmeler aynı form üzerinden yapılmıştır.

Tablo 1
Katılımcılara Ait Bilgiler

		f	%			f	%
Cinsiyet	Kadın	14	50	Yaşanan Şehir	Konya	8	29
	Erkek	14	50		Afyonkarahisar	4	14
Yaş	20-30 yaş arası	7	25		İstanbul	3	11
Aralığı	30-40 yaş arası	7	25		İzmir	2	7
	40-50 yaş arası	7	25		Ankara	2	7
	50-60 yaş arası	7	25		Niğde	1	3.5
Meslek	Akademisyen	1	3.5		Karaman	1	3.5
	Astsubay	1	3.5		Yozgat	1	3.5
	Aşçı	1	3.5		Aksaray	1	3.5
	Avukat	1	3.5		Kayseri	1	3.5
	Bilgisayar Müh.	1	3.5	Mezun Olunan Lise Türü	Anadolu Lisesi	12	43
	Devlet Memuru	1	3.5		Meslek Lisesi	6	21
	Doktor	1	3.5		Düz Lise	6	21
	İnşaat Mühendisi	1	3.5		Anadolu Öğret.	3	11
	Eczacı	1	3.5		Süper Lise	1	3.5
	Emekli Memur	1	3.5	Lise Mezuniyet Tarihi	1970-1980	6	21
	Emekli Sınıf Öğret.	1	3.5		1981-1990	6	21
	Ev Hanımı	1	3.5		1991-2000	6	21
	Gemi Kaptanı	1	3.5		2001-2010	5	18
	Güvenlik Görevlisi	1	3.5		2011-2020	5	18
	Hemşire	1	3.5	Tarih Derslerini	Evet	19	68
	Gıda Mühendisi	1	3.5	Sevme Durumu	Hayır	9	32
	Makine Mühendisi	1	3.5	Tarih	Evet	21	75
	Mali Müşavir	1	3.5	Öğretmenlerini	Hayır	6	21
	Matematik Öğret.	1	3.5	Sevme Durumu	Kararsız	1	3.5
	Okul Müdürü	1	3.5	Tarihe İlgi	Evet	18	64
	Okul Öncesi Öğret.	1	3.5	Duyma Durumu	Hayır	10	36
	Polis	1	3.5	Tarihi Film/Dizi	Evet	15	54
	Sınıf Öğretmeni	1	3.5	İzlemekten Keyif Alma Durumu	Hayır	13	47
	Tarih Öğretmeni	1	3.5	Tarihi Yerler	Evet	23	82
	Veteriner Hekim	1	3.5	Gezmekten Keyif Alma Durumu	Hayır	5	18
	Banka Memuru	1	3.5				
	Ziraat Mühendisi	1	3.5				

Verilerin Toplanması ve Analizi

Veri toplama süreci Afyon Kocatepe Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan (Etik Kurul Kararı 14.01.2022 tarih ve 2022/11 konulu) etik izin alındıktan sonra başlamıştır. Araştırma verileri 17.01.2022-18.02.2022 tarihleri arasında, katılımcıların uygun oldukları zaman dilimleri içerisinde, her bir katılımcıyla yapılan görüşmeler sonrasında toplanmıştır. Görüşmeler süresince yönlendirici ifadeler kullanımından kaçınılmış, katılımcıların düşüncelerini rahatça ifade edebilecekleri bir ortam oluşturulmaya çalışılmıştır. Görüşmeye başlamadan önce katılımcılara çalışmanın amacı açıklanmış, etik hassasiyetler konusunda bilgi verilmiş, toplanan verilerin yalnızca araştırma için kullanılacağı, kişisel bilgilerinin gizli tutulacağı ifade edilmiştir.

Veri kaybını önlemek üzere görüşmelerin kayıt altına alınması için katılımcılardan izin alınmıştır. Katılımcıların sorulara verdikleri yanıtları detaylandırmak için sonda sorular kullanılmıştır. Görüşmeler her bir katılımcıyla yaklaşık olarak 25-30 dakika kadar sürmüştür. Katılımcılarla uzun süreli iletişim kurmak ve derinlemesine veri toplamak hedeflendiği için görüşmelerin kısa sürmemesine özen gösterilmiştir. Veri toplama sürecinin tamamlanmasının ardından görüşme kayıtları Microsoft Office Word programına kaydedilerek yazıya geçirilmiştir. Elde edilen verilerin çözümlenmesinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi, verilerin detaylı olarak incelenmesi, verilerdeki benzerlikler dikkate alınarak kod, alt tema ve temaların belirlenerek verilerin anlamlı hale getirilmesidir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Katılımcı ifadeleri araştırma problemleri dikkate alınarak kodlanmış, elde edilen kodlardan alt temalar ve temalar belirlenmiş, bulgular temalar çerçevesinde oluşturulan tablolar üzerinden alt temalar ve kodlar şeklinde frekanslarıyla beraber tablolarla sunulmuş, doğrudan alıntılarla desteklenmiştir.

Bu araştırmanın geçerlik ve güvenilirliğini sağlamak üzere bazı stratejiler kullanılmıştır. Araştırmada veri toplama sürecinde kaynakların çeşitlenmesi stratejisi kullanılmış, farklı yaşlarda ve farklı mesleklerde katılımcılar seçilerek azami çeşitlilik sağlanmasına özen gösterilmiştir. Yıldırım ve Şimşek'e (2018) göre nitel araştırmalarda veri toplama ve analiz sürecinin ayrıntılı olarak açıklanması araştırma geçerliği için önemli bir ölçüttür. Bu araştırmanın geçerliğinin sağlanması için veri analiz süreci detaylı olarak açıklanmıştır. Bulguların sunumunda anlaşılabilirliği arttırmak üzere tablolar kullanılmış, aktarılabilirliği sağlamak üzere görüşmelerdeki katılımcı ifadelerinden birebir alıntılar yapılmıştır. Teyit edilebilirliği sağlamak üzere veri analizi sonucunda belirlenen kodlar, alt temalar ve temalar uzman görüşüne sunulmuştur. Araştırmacılar ve alan uzmanının kodlamaları araştırma güvenilirliğini sağlamak

1970'lerden Günümüze Öğrencilerin Tarih Derslerine Yönelik Görüşleri

üzere karşılaştırılmış, Miles ve Huberman'ın (1994) uyuşum yüzdesi formülü kullanılarak ($[\text{Görüş birliği} / (\text{Görüş birliği} + \text{Görüş ayrılığı}) \times 100]$) %91 olarak hesaplanmıştır. Miles ve Huberman'a (1994) göre güvenilirlik hesaplarının %70'in üzerinde çıkması, araştırma için güvenilir kabul edilmektedir. Görüş ayrılıklarının bulunduğu kodlamalar tekrar değerlendirilerek görüş birliğine varılmış ve verilerin analizi sonuçlandırılmıştır.

BULGULAR VE YORUM

1970'lerden günümüze kadar tarih dersi almış öğrencilerin tarih derslerine yönelik düşünceleri; tarih dersleri hakkında hatırlananlar, tarih öğretmenleri hakkında hatırlananlar ve etkili tarih öğretimine yönelik öneriler temaları altında değerlendirilmiştir. Tablo 2'de katılımcıların tarih dersleri hakkında görüşleri yer almaktadır.

Tablo 2

Katılımcıların Tarih Dersleri Hakkında Hatırladıkları

Tema	Alt Temalar	Kodlar	f
Tarih dersleri hakkında hatırlananlar	Olumlu görüşler	Tarih derslerinin keyifli geçmesi	10
		Tarih öğretmeni sevildiği için dersin de sevilmesi	8
		Öğrencilerin dersi dikkatli şekilde dinlemesi	6
		Ders kitabı içeriklerinde görsellerin olması	2
	Olumsuz görüşler	Tarih derslerinin sıkıcı olması	14
		Tarih derslerinin ezbere dayalı olması	14
		Tarih öğretmeni sevilmediği için dersin de seilmemesi	9
		Tarih dersinin tüm öğrencilerin ilgisini çekmemesi	8
		Günümüz imkânlarının geçmişte olmaması	5
		Ders kitaplarının renksiz/resimsiz olması	4
		Ders kitaplarında bilgi içeriğinin yoğun olması	4
		Tarih dersinin soyut/zor öğrenilen bir ders olması	2
		Tarih dersi öğretim programının güncel olmaması	1
		Ders içeriğinde siyasi tarih konularının ağırlıklı olması	1

Tablo 2'de görüldüğü üzere katılımcıların tarih dersleri hakkında hatırladıkları, olumlu görüşler ve olumsuz görüşler alt temaları üzerinden değerlendirilmiştir. Tarih dersleri hakkında hatırladıklarını olumlu görüşler üzerinden açıklayan katılımcılar; tarih derslerinin keyifli geçmesi, tarih öğretmeni sevildiği için dersin

de sevilmesi, öğrencilerin dersi dikkatli şekilde dinlemesi ve ders kitabı içeriklerinde görsellerin olması vurgusunda bulunmuşlardır. Bu konuda bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

K8 “...11 ve 12. sınıfta genç ve dinamik bir tarih öğretmenimiz vardı. O öğretmen bana tarihi sevdirmişti. Öğretmenin derste materyal kullanması, farklı öğretim yöntemleri uygulaması ve öğrencilere söz hakkı vermesi nedeniyle dersler zevkli geçiyordu...”

K12 “Tarih dersi beni hep heyecanlandırıyordu, dersleri pür dikkat dinlerdim. Hocam anlatırken kendinden geçiyordu, bizi de heyecanlandırıyordu. Aslında heyecanlanmamın sebebi dersi ders kitabından okuyarak değil duyguları bize hissettirerek tarih anlatmasıydı. Örneğin derste bize Nene Hatun’u anlatırken önce Erzurum’un o tarihteki durumunu, Erzurum’da nasıl bir yaşam olduğunu, vatan sevgisinin ne kadar değerli olduğunu, 22 yaşında bir kadının bebeğini beşikte bırakıp cepheye gitmesini anlatırken duygudan duyguya geçirmesi beni çok etkiliyordu... Sayısal alan olmamıza rağmen tüm sınıf tarih derslerini çok seviyorduk.”

K23 “Öğretmenimiz ders konusuyla ilgili bize ödev verirdi, araştırmamızı isterdi. Ödev hazırlarken ders kitabına bağlı kalmazdık. O zamanlar internet yok, herkesin evinde ansiklopedi yok, kütüphaneye gider kütüphanedeki kitaplardan araştırırdık. Ders hazırlık yaparak giderdik. Öğretmen ders anlatırken dikkatli bir şekilde dinlerdik....”

Tarih dersleri hakkında hatırladıklarını olumsuz görüşler üzerinden açıklayan katılımcılar; tarih derslerinin sıkıcı ve ezbere dayalı olması, tarih öğretmeni sevilmediği için dersin de sevilmemesi, dersin tüm öğrencilerin ilgisini çekmemesi, günümüz imkânlarının geçmişte olmaması, ders kitaplarının renksiz, resimsiz olması, ders kitaplarındaki bilgi içeriğinin çok olması, tarih dersinin soyut/zor öğrenilen bir ders olması, tarih dersi öğretim programının güncel olmaması ve ders içeriğinde siyasi tarih konularının ağırlıklı olması vurgusunda bulunmuşlardır. Bu konuda bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

K1 “Tarih derslerimizde neden sonuç ilişkisi konusunda bilgilerin eksik anlatıldığını düşünüyorum. Bazı olayların tarihi önemli, hangi yıl olduğunun bilinmesi önemli ama neden sonuç ilişkisi anlatılmıyordu. Tarih derslerinde dünyadan kopuk Türk tarihi anlatılıyordu, aynı dönemlerdeki Avrupa tarihi, dünya tarihine değinilmiyordu. Yani kısıtlı bir perspektiften anlatılıyordu.....Tarih dersleri çok monoton geçiyordu.”

K4 “Tarih öğretmenimi sevmediğim için tarih dersine ön yargım oluşmuştu. Öğretmen genelde dersi kitabı okuyarak ve okutarak geçiriyordu, dersi ezbere yönelik ve sıkıcı işliyordu...”

K7 “...Tarih dersinden keyif almıyordum. Çünkü anlatılanların bana bir katkısı olmadığını düşünüyordum. Örneğin Orta Asya Türk tarihi, Selçuklu tarihi, Osmanlı tarihi, savaşlar, antlaşmalar beni derste boğuyordu ama sosyo-kültürel taraflarını anlatmaları daha ilgi çekici geliyordu. Tarihte

1970'lerden Günümüze Öğrencilerin Tarih Derslerine Yönelik Görüşleri

yemekler ve ülkelerin mutfağıyla ilgili dersimizde Osmanlı mutfağını öğrenmiştik, sınıfta uygulamalar yapmıştık, o ilgi çekici gelmişti....”

K23 “...Ders kitaplarımız görsel olarak çok iyi değildi, ciltleri kalitesizdi ve yazı ağırlıklıydı. Eğitim ezber dayalı idi, çoğunlukla ezber yapıyor, sınav bittikten sonra çoğumu unutuyorduk...”

Tablo 3'te katılımcıların tarih öğretmenleri hakkında görüşleri yer almaktadır.

Tablo 3

Katılımcıların tarih öğretmenleri hakkında hatırladıkları

Tema	Alt temalar	Kodlar	f
Tarih öğretmenleri hakkında hatırlananlar	Olumlu görüşler	Ders anlatım becerisinin güçlü olması	11
		Soru cevap yöntemini kullanması	11
		Materyal kullanarak ders anlatması	11
		Belgesel/video izletmesi	7
		Dersi hikâyeleştirerek anlatması	7
		Öğrenci merkezli ders yapması	6
		Öğrencileri araştırmaya/okumaya yönlendirmesi	6
		Alan bilgisinin fazla olması	6
		Öğrenci üzerinde etkisinin olması	4
		Öğrencilerle iletişiminin iyi olması	4
		Öğrencilerin saygı duyduğu öğretmen olması	4
		Ders kitabına bağlı kalmadan ders anlatması	3
		Sınava yönelik tüyolar vermesi	3
		Öğrenci ayrımı yapmaması/adil olması	2
		Okul dışı ortamlarda eğitime önem vermesi	2
		Öğrencilerine sorumluluk bilinci kazandırması	1
		Disiplinli olması	1
	Olumsuz görüşler	Düz anlatım yöntemiyle ders anlatması	14
		Sadece ders kitabındaki bilgiyi aktarması	12
		Öğretmenden çok memur zihniyetinde olması	12
		Derste materyal kullanmaması	11
		Derste ders kitabını okuması/okutması	7
		Ders anlatım becerisinin güçlü olmaması	7
		Bıkkın ve yorgun olması	7
		Sert mizaçlı/sinirli olması	7
		Derslerde teknoloji kullanmaması	5
		Genç olmaması	3
Dersi ön sıradaki/derse katılan öğrencilerle yapması	3		
Öğrencilere tarihi sevdirmeye çalışmaması	3		
Öğrencilere şiddet uygulaması	2		
Öğrencilere hakaret etmesi/öğrencileri sevmemesi	2		
Derste siyaset hakkında konuşması	1		
Öğrencilere güvenmemesi	1		
Sürekli oturarak ders anlatması	1		
Sınav sorularını ders kitabındaki sorulardan hazırlaması	1		

Tablo 3'te görüldüğü üzere katılımcıların tarih öğretmenleri hakkında hatırladıkları, olumlu görüşler ve olumsuz görüşler alt temaları üzerinden değerlendirilmiştir. Tarih öğretmenleri hakkında hatırladıklarını olumlu görüşler üzerinden açıklayan katılımcılar; ders anlatım becerisinin güçlü olması, soru cevap yöntemini kullanması, materyal kullanarak ders anlatması, belgesel/video izletmesi, dersi hikâyeleştirerek anlatması, öğrenci merkezli ders yapması, öğrencileri araştırmaya/okumaya yönlendirmesi, alan bilgisinin fazla olması, öğrenci üzerinde etkisinin olması, öğrencilerle iletişiminin iyi olması, öğrencilerin saygı duyduğu öğretmen olması, ders kitabına bağlı kalmadan ders anlatması, sınava yönelik tüyolar vermesi, öğrenci ayrımı yapmaması/adil olması, okul dışı ortamlarda eğitime önem vermesi, öğrencilere sorumluluk bilinci kazandırması ve disiplinli olması vurgusunda bulunmuşlardır. Bu konuda bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

K10 *“Derslerde öğretmenimiz materyal kullanırdı, dersi sıkıcı geçmezdi. Yıllar geçmesine rağmen öğrendiklerim hala aklımdadır... Hafızada görseller daha kalıcı oluyordu. Öğrencilerde şu anki gibi öğretmene saygısızlık yoktu. Öğretmenin ayağında aksaklık olmasına rağmen fiziki olarak onunla hiç dalga geçmedik, lakap takmadık, hep onun dersiyle ilgilendik...”*

K20 *“...Tarih derslerinde öğretmenim sınıfa konuları paylaştırdı. Kimin sırası geldiyse o gün anlatacak kişi tahta çıkar, dersi anlatırdı. Daha sonra öğretmenimiz bizim anlattıklarımızın eksiklerini tamamlar, konuyu özetlerdi. Tarih derslerinde kendi içimizde hep bir yarış içindeydik ‘Konuyu en iyi ben anlatacağım’ diye. Ben tahtaya çıktığımda sınıfa karşı dersi anlatırken sınıfın durumuna baktığımı hatırlıyorum. Herkes soru bulma çabasına girerdi, biz konu bitince hemen tahtadaki arkadaşımıza soru sorarak puan toplardık. En güzel soru soran arkadaşına öğretmen puan verirdi. Bu puanlar birikerek bizim sınıf içindeki notumuz olurdu. Öğretmenimiz bizlere hem tarih öğretiyordu hem de görevler vererek sorumluluk bilinci kazandırmaya çalışıyordu. Öğretmenimi sevmemin diğer bir sebebi de buydu.... Teknoloji o zamanlarda çok gelişmiş değildi. Öğretmenimiz ders anlatımı sırasında hep tahtayı kullanırdı. Konuyu anlatırken tahtaya çizim yapardı. Öğretmenin çizim yeteneği güzel değildi ama bizlere olayların geçtiği yerleri harita üzerinde göstermek ve daha kolay öğrenmemiz için sürekli bir somutlaştırma yoluna giderdi. Tahtaya konuyla ilgili bir şeyler yazardı, ‘Bu size ne çağırıştırıyor?’ diye sorardı. Bizlerin derse katılmamızı isterdi. Derslerde ezbere bilgiden çok öğrenmemizi, kendimizi ifade edebilmemize ve özgüven kazanmamıza önem verirdi...”*

K21 *“Tarih öğretmenim ders anlatırken birebir kitaptan anlatım yapmazdı....Konu kafamızda oturduğunda sorular yöneltirdi. Sıkıcı ve ezbere yönelik derslerden çok eğlenceli dersler yapardı. Müze gezisi*

1970'lerden Günümüze Öğrencilerin Tarih Derslerine Yönelik Görüşleri

düzenlemişti, hayatım boyunca ilk defa müze gezisi yapmışım. Müzede bize bütün eserleri tek tek açıklamıştı. O ders çok verimli ve eğlenceli geçmişti.”
K22 “*Öğretmenimin müthiş bir tarih bilgisi vardı. Lise yıllarında ezberci ve test çözümüne yönelik dersler yapmadık. Lisede böyle bir eğitim aldığım için çok şanslıyım... Öğretmenimizin katı bir disiplin anlayışı yoktu, öğretmenimize saygı duyuyorduk... Aklımıza bir şey takılsa yanına gider, sorar öğrenirdik. Öğretmen kendisi de sorgulayan, öğrenmeye açık birisiydi. Eleştirel düşünmeye önem verirdi. Genelde tarih derslerimiz ‘Şu kişi şunu yapmıştır’ın ötesinde ‘O kişi neden böyle yaptı, o kişinin yaptığı neden böyle etkiledi’ şeklinde oluyordu. Bir şeyleri kabul etmek ya da olayları ezberlemek yerine eleştirel yaklaşmak benim çok hoşuma gidiyordu.”*

Tarih öğretmenleri hakkında hatırladıklarını olumsuz görüşler üzerinden açıklayan katılımcılar; öğretmenin düz anlatım yöntemiyle ders anlatması, sadece ders kitabındaki bilgiyi aktarması, öğretmenden çok memur zihniyetinde olması, derste materyal kullanmaması, derste ders kitabını okuması/okutması, ders anlatım becerisinin güçlü olmaması, bıkkın ve yorgun olması, sert mizaçlı/sinirli olması, derslerde teknoloji kullanmaması, genç olmaması, dersi ön sıradaki/derse katılan öğrencilerle yapması, öğrencilere tarihi sevdirmeye çalışmaması, öğrencilere şiddet uygulaması, hakaret etmesi/öğrencileri sevmemesi, derste siyaset hakkında konuşması, öğrencilere güvenmemesi, sürekli oturarak ders anlatması ve sınav sorularını ders kitabındaki sorulardan hazırlaması vurgusunda bulunmuşlardır. Bu konuda bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

K6 “*Derste sürekli siyaset hakkında konuşan bir öğretmenimiz vardı. Tarihi bilgi yerine dersler siyaset üzerinden gittiği için tarih bilgim pek yoktur. Öğretmen dersi kendisi anlatır veya kitap okuturdu. Sert mizacından korkardık....Aşağılayıcı sözlerle bizi sevmediğini dile getiren bir öğretmendi... Arkadaşıma tokat atması bizi dersten ve öğretmenden soğutmuştu...”*

K13 “*Tarihi seviyordum ama öğretmenimden dolayı dersi çok dinlemek istemezdim. Öğretmenim ve bizler arasında kuşak farkı vardı....Öğretmenimiz derse ve öğretmenliğe karşı bıkkın ve yorgun olduğunu hissettiriyordu....Dersten çok öğretmenin şikayetlerini dinliyorduk...Dersler öğretmenin okuduğu ders kitabından bir adım öteye gitmiyordu. Dersler sürekli ‘Beni yormayın, beni dinleyin, beni yormayın’ demekle geçiyordu. Böyle bir ders bize ıstıraptan başka bir şey değildi.”*

K17 “*...Bizim öğretmenlerimiz öğrenciye tarihi sevdirmeye çalışmaktan ziyade ezberletmeye ve okul başarısına odaklanmışlardır. Bu sebeple de bilmeyen öğrenciye çok sert davranırlardı. Tarihi sevsem de öğretmenlerimin bu ezberci zihniyetini sevmezdim...”*

K18 “*....Tarih dersine giren bütün öğretmenlerim sertti. Onlara karşı hep bir tedirginlik içindeydik. Hem saygıdan hem de korkudan*

öğretmenlerimizle dersle ilgili bir sohbet dahi edememiştik. Öğretmen derse hep sinirli gelirdi, dersi öğretmen masasında oturarak anlatırdı. Harita getirdiği zamanlarda bile tahtaya bir arkadaşımızı çıkarırdı, harita üzerinde gösterilecek yerleri ona gösterttirirdi....”

K19 “Tarih derslerinden aklımda kalan sadece öğretmenimizin eline ders kitabını alıp sınıfta dolaşarak okuduğu ve bir anda içimizden birine ‘Sen oku kaldığım yerden’ dediğiydi. Bu davranış beni çok tedirgin ederdi. Çünkü takip etmiyorsak o an çok kızardı bu yüzden derste sürekli diken üzerinde gibi olurduk....”

Tablo 4’te katılımcıların etkili tarih öğretimine yönelik önerileri yer almaktadır.

Tablo 4

Katılımcıların Etkili Tarih Öğretimine Yönelik Önerileri

Tema	Alt Temalar	Kodlar	f
	Öğrenme	Derste teknoloji kullanılması	9
	öğretme	Derste materyal kullanılması	9
	sürecine	Öğretmen merkezli dersler yapılmaması	9
	yönelik	Öğretmenin öğretim yöntem ve tekniklerini kullanması	7
	öneriler	Ders anlatımının video/belgesel ile desteklenmesi	7
		Tarihi alan/müze gezileri yapılması	7
		Ezbere yönelik ders anlatımı yapılmaması	5
		Ders anlatımının görsellerle desteklenmesi	4
		Derste akıllı tahta kullanılması	3
		Derste sanal müze gezileri yapılması	2
Etkili tarih öğretimine yönelik öneriler	Öğretmen davranışına yönelik öneriler	Mesleğini sevmesi	8
		Öğrencilerine tarihi sevdirmesi	8
		Ders kitabı dışında kaynaklar kullanması	7
		Genç ve dinamik olması	6
		Öğrencileri aşağılamaması/kırmaması	4
		Sürekli ödev vermemesi	2
		Dersi belirli öğrencilerle yürütmemesi	1
		Sert olmaması	1
		Öğrencileri araştırmaya yönlendirmesi	1
		Demokratik olması	1
		Alan bilgisine sahip olması	1
		Sınıf yönetimi becerisine sahip olması	1
		Konuları günümüzle ilişkilendirmesi	1
	Tarih dersi içeriğine yönelik öneriler	Tarih öğretiminde kronolojiye önem verilmesi	4
		Ders kitaplarının siyasi tarih ağırlıklı olmaması	3
		Ders kitaplarının milli tarih ağırlıklı olmaması	2
		Ders içeriğinin sınava yönelik oluşturulması	1
		Ders içeriğinin sadeleştirilmesi	1

1970'lerden Günümüze Öğrencilerin Tarih Derslerine Yönelik Görüşleri

Tablo 4'te görüldüğü üzere katılımcıların etkili tarih öğretimine yönelik önerileri; öğrenme öğretme sürecine yönelik öneriler, öğretmen davranışına yönelik öneriler ve tarih dersi içeriğine yönelik öneriler alt temaları üzerinden değerlendirilmiştir.

Etkili tarih öğretimine yönelik önerilerini öğrenme öğretme sürecine yönelik öneriler üzerinden açıklayan katılımcılar; derste teknoloji ve materyal kullanılması, öğretmen merkezli dersler yapılmaması, öğretmenin öğretim yöntem ve tekniklerini kullanması, ders anlatımının video/belgesel ile desteklenmesi, tarihi alan/müze gezileri yapılması, ezbere yönelik ders anlatımı yapılmaması, ders anlatımının görsellerle desteklenmesi, derste akıllı tahta kullanılması ve sanal müze gezileri yapılması vurgusunda bulunmuşlardır. Bu konuda bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

K2 “*Öğretmen odaklı dersler yapılmamalı. Derste sadece öğretmen konuşmamalı, ders öğrenci ile ortak şekilde ilerlemeli...*”

K10 “*Tarih soyut bir ders olduğu için derslerde harita ve görseller kullanılması öğrencinin zihninde canlandırma yapabilesini sağlayacaktır...*”

K17 “*...Tarih dersleri ezbercilikten uzak, görsellere dayalı olarak ve tarih sevdirilerek öğretilmeli. Elbette üniversite sınavı önemli, öğrencilerin sınava yönelik çalışması gerekiyor ancak tarihi de sevmeli... Türkiye büyük bir tarihi mirasa sahip, tarih öğretimi konusunda elimizin altında bir cevher yatıyor. Yazılı bilgi önemli ancak, görsellerle ve filmlerle desteklenmesi gerekmektedir.... Çoğu tarihi mekân ve kalıntılar öğrencilerin ulaşabileceği mesafede... Ayrıca günümüz teknolojisinde ulaşamayacak mesafelere sanal müze gezileri yapılabilir, akıllı tahtadan sanal müzeye bağlanılarak tarih dersleri desteklenebilir... Öğrencilere tarihin sadece kitaplardan ibaret olmadığı öğretilmeli...*”

Etkili tarih öğretimine yönelik önerilerini öğretmen davranışına yönelik öneriler üzerinden açıklayan katılımcılar; öğretmenin mesleğini sevmesi, öğrencilerine tarihi sevdirmesi, ders kitabı dışında kaynaklar kullanması, genç ve dinamik olması, öğrencileri aşağılamaması/kırmaması, sürekli ödev vermemesi, dersi belirli öğrencilerle yürütmemesi, sert olmaması, öğrencileri araştırmaya yönlendirmesi, demokratik olması, konuları günümüzle ilişkilendirmesi, alan bilgisi ve sınıf yönetimi becerisine sahip olması vurgusunda bulunmuşlardır. Bu konuda bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

K13 “*...Belli bir yaşı geçmiş ve teknoloji çağına ayak uyduramayan öğretmenlerin zorunlu emekliye ayrılması gerekiyor. Genç ve dinamik, teknoloji kullanabilen öğretmenlerin atanması gerekiyor....*”

K17 “*...Tarihi ve kendi mesleğini seven, öğrencisine de tarihi sevdirebilen öğretmenler olmalı. Hasbelkader tarih öğretmeni oldum anlayışından*

uzak, tarihi severek, isteyerek öğretebilmeli. Heyecanlı bir öğretmen olmalı...”

K21 “Tarih dersleri tarih ders kitaplarından ibaret olmamalı. Öğretmenler teknolojiyi kullanarak derslerini desteklemeli ve dersin ilgi çekici olması için çaba sarf etmelidir. Artık masada ders anlatma zamanının geçtiği düşüncesindeyim. Günümüz öğrencilerinin derslerde teknoloji kullanmasına izin verilmeli ve öğrencilerin derslere daha aktif katılımı sağlanmalı...”

Etkili tarih öğretimine yönelik önerilerini tarih dersi içeriğine yönelik öneriler üzerinden açıklayan katılımcılar; tarih öğretiminde kronolojiye önem verilmesi, ders kitaplarının siyasi tarih ve milli tarih ağırlıklı olmaması, ders içeriğinin sınava yönelik oluşturulması ve sadeleştirilmesi vurgusunda bulunmuşlardır. Bu konuda bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

K11 “...Tarih dersleri savaşların öğretildiği dersler olarak görülmemeli, siyasi tarihin yanı sıra kültür ve medeniyet tarihine de yer verilmeli...”

K17 “...Benim dönemimdeki yoğun yazı ve bilgi içeren ders kitaplarının artık kullanılmıyor olması çok güzel... Ders içeriği sadeleştirilmeli, kalan zaman öğrenilen bilgileri teknoloji kullanılarak pekiştirmek üzere kullanılmalı...”

K22 “...Ders kitaplarında eleştirel bir bakış açısı olmalı. Öğrendiklerimizde milli tarih ile birlikte başka milletlerin tarihi de öğretilmeli. Tarihe çok boyutlu bakılabilmeli...”

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

1970'lerden günümüze öğrencilerin tarih dersi ve tarih öğretmenlerine yönelik görüş ve deneyimlerinin belirlenmesi amacıyla yapılan bu çalışmada katılımcıların bakış açılarından; tarih dersleri ve tarih öğretmenleri hakkında hatırlananlar ve etkili tarih öğretimine yönelik önerileri değerlendirilmiştir. Tarih dersi genelde öğrencilerin öğrenilmesi zor, ezbere dayalı ve sıkıcı olarak nitelendirdikleri bir derstir. Ancak bilinmektedir ki eğitim ve öğretim etkinliklerinin en önemli unsurlarından biri öğretmenlerdir (Demircioğlu, 2016). Öğrenci üzerinde eğitim öğretim hayatlarında gördükleri ders içerikleri ve isimlerinden çok öğretmenlerin etkisi bulunmaktadır. Ata'ya (2012) göre anı kitaplarında bazı kişilerin okul yıllarında karşılaştıkları öğretmenlerden ötürü kendilerini şanslı hissettikleri bazılarının ise öğretmenlerini acımasızca eleştirdikleri görülmektedir. Bu bağlamda öğrencilerin görmüş oldukları derslere yönelik yaptıkları değerlendirmeler öğretmenleri ile de bağlantılı bulunmaktadır.

1970'lerden günümüze öğrencilerin hatırladıklarından hareketle tarih derslerini olumlu ve olumsuz ifadelerle değerlendirmişlerdir. Tarih dersleri hakkında hatırladıklarını olumlu ifadelerle tanımlayan katılımcılar; derslerin keyifli

geçmesi, öğretmeni sevdikleri için dersi de sevmeleri, dersi dikkatle dinlemeleri ve ders kitapları içeriklerini beğendiklerini ifade etmişlerdir. Kaya ve Güven (2012) araştırmalarında ortaokul 7. sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler dersinde tarih konularını öğrenmekten hoşlandıkları, geçmiş ve ataları hakkında bilgi edindikleri, öğretmenlerinin güzel ve esprili ders anlatması nedeniyle derslerinin eğlenceli geçtiği görüşünde oldukları sonucuna ulaşmışlardır. Arseven, Dervişoğlu ve Uludağ'a (2015) göre, lise öğrencileri tarihe ilgi duymakta ve tarihin gerekliliğini vurgulamaktadırlar. Akhan (2020) lise öğrencilerinin tarih dersi ve bileşenleriyle ilgili algılarını metaforlar aracılığıyla belirlemek amacıyla yaptığı araştırmasında, lise öğrencilerinin tarih bilimine, tarih derslerine, tarih dersindeki sınıfa, tarih öğretmenine, tarih ders kitabı ve tarih atlasına yönelik olumlu bir algıya sahip oldukları sonucuna ulaşmıştır. Utkugün ve Koca'nın (2020) araştırmasında sosyal bilgiler öğretmen adayları tarihin önemini ve hayatlarıyla ilgisini kabul etmiş, tarihi yol gösterici, etkileyici, macera ve heyecan kaynağı olarak tanımlamışlardır.

Tarih dersleri hakkında hatırladıklarını olumsuz ifadelerle tanımlayan katılımcılar; derslerin sıkıcı ve ezbere dayalı olması, öğretmen sevilmediği için dersi de sevmemeleri, dersin tüm öğrencilerin ilgisini çekmemesi, günümüz imkânlarının geçmişte olmaması, ders kitapları içeriklerini beğenmediklerini ve ders içeriğinin siyasi tarih ağırlıklı olduğunu ifade etmişlerdir. Kaya ve Demirel (2008) tarih derslerinin; öğretmen anlatımı ve ders kitabı merkezli olması, ders içeriğinin ayrıntılı ve ezber ağırlıklı olması, içerikte siyasi ve askeri olaylara fazla yer ayrılırken toplumsal tarihe az yer ayrılması, öğrenci yaşamından ve bugünden kopuk olması, yakın tarihe yer vermemesi, yeni öğretim yaklaşımlarından geride kalması, bazı tarih öğretmenlerinin yanlış tutum ve davranışları ile ideolojik yaklaşımlardan etkilenmesi gibi bazı sorunlar içerdiğini belirtmiştir. Tarih öğretiminin hedeflerinden biri de olayları ezberletmekten ziyade onları benimsetmek ve öğrencilerin tarih dersine karşı ilgilerini arttırmak olmalıdır. Aktekin'e (2009) göre, dersler süresince öğrencilerin sadece öğretmenlerini dinlediği ya da öğretmenin söylediği şeyleri defterine yazdığı yaklaşım pedagojik açıdan eleştirilmektedir. Şimşek'e (2008) göre, tarih eğitiminde ortaöğretim ve üniversite düzeyinde bile sıkıcılık ve gereksizlik duygusu ile ezber sorununun varlığı görüşü yaygındır. Yıldız (2010) araştırmasında, öğrencilerin tarih derslerini öğretmen merkezli ve ezbere dayalı olarak ifade ettikleri sonucuna ulaşmıştır. Akinoğlu ve Arslan (2007) ortaöğretim öğrencilerinin tarihin ezbere dayalı olması ve tarihi olayların sayıca fazla olması nedeniyle tarihleri öğrenmekte zorluk çektiklerini ifade etmiştir. Gençlik ve Tarih Projesi kapsamında yaklaşık 30 ülkede, 14-15 yaş aralığında 32000 kadar öğrenciye uygulanan anketin Türkiye ayağında çıkan sonuç; öğrencilerin tarih dersine önem

verdikleri ancak öğrencilerin derslerin ağırlıklı olarak ders kitabına dayalı olarak yürütülmesini sıkıcı ve güvenilmez buldukları, öğrencilerin tarihe ilgisinin güncel ve kendi kişilikleriyle özdeşleştirdikleri konulara yönelik olduğu olmuştur (Tekeli, 1998). Tarih dersleri savaş ve anlaşmaların anlatıldığı ve ezberletildiği dersler olarak görülmektedir. Oysa tarih öğretiminin amaçları geçmişte olmuş anlaşma ve savaş isimlerini öğretmekten daha önemlidir (Ulusoy ve Gülüm, 2009a). Kuzgun ve İncili'ye (2016) göre, tarih dersleri düz anlatım yönteminin ötesine geçip teknoloji ve çeşitli materyallerle zenginleştirilerek monotonluktan çıkarılmalıdır. Demirel'e (2016) göre, tarih dersinin ezber yerine düşünce dersi olması gerekmektedir. Tarih derslerinde tarihi olayların ezberlenmesine değil tarih okuryazarlığının geliştirilmesine önem verilmelidir. Böylelikle tarih dersi öğrencilerin yaşam boyu öğrenmelerinin bir parçası olarak ortak bir belleğin bilinçli bir şekilde gelişmesi ve zenginleşmesini sağlayacaktır (Güven, 2014).

1970'lerden günümüze eski öğrenciler hatırladıklarından hareketle tarih öğretmenlerini olumlu ve olumsuz ifadelerle değerlendirmişlerdir. Öğrenciliğe ve okula yönelik hatıraların pek çoğunda genelde öğretmenler başrolde (Er Tuna, 2019). Eğitim ortamlarında öğretmen ve öğrenci arasındaki iletişim öğrenme eyleminin temelini oluşturmaktadır. Öğretmenler sahip oldukları bilgi, beceri ve tutumlarıyla öğrencileri eğitirken davranışları ile de öğrencilerini etkilemektedirler. İçten, anlayışlı ve sabırlı öğretmen davranışları öğrenci üzerinde olumlu etki bırakırken bunların aksi davranışlar ise öğrenciyi olumsuz etkilemektedir (Güçlü, 2000). Öğrencilerin sevdikleri derslerde en önemli etkeni öğretmenleri oluşturmaktadır (Kaya, Aslan ve Günal, 2013). Şimşek'e (2010) göre öğrencilerin bazı derslerde başarılı, bazı derslerde ise başarısız olmalarının en önemli sebeplerinden biri de dersin öğretmenini sevip sevmemeleriyle ilişkilidir. Tarih öğretmenleri hakkında hatırladıklarını olumlu ifadelerle tanımlayan katılımcılar; ders anlatım becerisinin güçlü olması, soru cevap yöntemini kullanması, materyal kullanarak ders anlatması, belgesel/video izletmesi, dersi hikâyeleştirerek anlatması, öğrenci merkezli ders yapması, öğrencileri araştırmaya/okumaya yönlendirmesi, alan bilgisinin fazla olması, öğrencilerle iletişiminin iyi olması olarak ifade etmişlerdir. Benzer araştırmalarda öğretmenlerde bulunması gereken mesleki ve kişisel özellikler; öğretimde çeşitliliği sağlama, etkileşimli bir öğrenme ortamı oluşturma (Çelikten, Şanal ve Yeni, 2005), hoşgörülü, sabırlı, anlayışlı, güdüleyici olma (Erden, 2005), anlayışlı, sorumluluk bilincine sahip, destekleyici, merhametli, güler yüzlü, güvenilir, nazik olma (Okoro ve Chukwudi, 2011), öğrencilerine saygı duyma ve eleştiriye açık olma (Gültekin, 2015), iletişim ve sınıf yönetimi becerilerine sahip olma (Gülbahar ve Sıvacı, 2018) şeklinde ifade edilmiştir. Reed ve Bergeman'a

(1992) göre iyi öğretmenin özellikleri arasında; öğrencileriyle iletişiminin sağlam olması, sınıftaki eğitsel ortamı hazırlaması ve sürdürmesi, etkili kararlar alması, aldığı kararları kırıncı olmadan öğrencilerine iletebilmesi, öğrencileri ve eğitimlerini önemsemesi gibi hususlar bulunmaktadır. Sarier'e (2020) göre öğrencilerin öğretmenlerinin sahip olmasını öncelikli olarak bekledikleri mesleki özellikleri; işini sevmesi, dersi eğlenceli ve anlaşılır şekilde anlatması, derste öğrencileri bunaltmaması, mesleğinde iyi olması ve anlamadıkları konuları tekrar tekrar anlatmasıdır. Ata (2012) öğrenci anılarından hareketle yaptığı araştırmada tarihi yaşıyormuşçasına anlatan öğretmenlerin daha akılda kalıcı olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Tarih öğretmenleri hakkında hatırladıklarını olumsuz ifadelerle tanımlayan katılımcılar; düz anlatım yöntemiyle ders anlatması, sadece ders kitabındaki bilgiyi aktarması, öğretmenden çok memur zihniyetinde olması, derste materyal kullanmaması, derste ders kitabını okuması/okutması, ders anlatım becerisinin güçlü olmaması, bıkkın ve yorgun olması, sert mizaçlı olması, derslerde teknoloji kullanmaması olarak ifade etmişlerdir. Öğretmenin düz anlatım yöntemiyle ders anlatması ve öğretim tekniği olarak soru cevap tekniğini kullanması sonucunu Kurtulgan ve Köstüklü (2010), Bozpolat, Uğurlu, Usta ve Şimşek (2016), Dere ve Dinç (2017); Nalbantoğlu (2019) ve Utkugün ve Koca (2020) tarafından yapılan güncel çalışmalar da desteklemektedir. Akhan (2022) araştırmasında, tarih öğretmenlerinin aktif öğrenme yöntem ve teknikleri hakkında temel düzeyde bilgi sahibi olduklarını ancak derslerinde uygulamakta zorlandıklarını ve geleneksel öğretim yöntemi olan anlatım yöntemini de aktif öğrenme yöntem ve teknikleri içerisinde değerlendirdikleri sonucuna ulaşmıştır. Nalbantoğlu (2019) tarih öğretmenlerinin derslerinde öğrencilerin ilgisizliği, öğretim programı yoğunluğu ve zaman sıkıntısı, öğrenci seviyesinin istenen düzeyde olmaması gibi nedenlerle çağdaş öğretim yöntem ve tekniklerine az yer verdiklerini, derslerini ağırlıklı olarak geleneksel öğretim yöntem ve teknikleriyle yaptıklarını ifade etmektedir. Tarih dersi diğer bilimlerden farklı olarak soyut bilgi ve kavramların öğretimi esasına dayanmaktadır. Soyut kavramların öğretimi ve geçmişte yaşanan siyasi ya da sosyal olaylar hakkında öğrencilerin yorum ve değerlendirmelerde bulunmaları oldukça zordur (Bal, 2010). Bu durum bu soyut bilgileri öğretmeye çalışan tarih öğretmenlerinin işini zorlaştırmaktadır (Karabağ ve Aydoğan, 2015). Tarih derslerinde konu içeriğine göre; düz anlatım, soru-cevap, problem çözme, gösteri, gezi gözlem, rol oynama, örnek olay incelemesi, tartışma, benzetişim gibi öğretim yöntemleri kullanılabilir. Bu çeşitliliğe karşın tarih dersleri genelde geleneksel olarak öğretmen merkezli bir şekilde düz anlatım yöntemiyle gerçekleştirilmektedir (Akbaba, 2005). Kaya ve Güven (2012) yedinci sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler dersinde tarihe yaklaşımları ve tarihin

hayatlarındaki değerine yönelik görüşlerini inceledikleri araştırmada; derslerin öğretmen merkezli olduğu ve öğrencileri aktif tutacak yöntemlerin daha az uygulandığı sonucuna ulaşmışlardır. Er Tuna (2019) araştırmasında lise öğrencilerinin tarih öğretmeni algılarının anlatıcı ve bilginin mutlak kaynağı olduğunu ifade etmektedir. Tekeli'nin (1998) yirmi yedi farklı ülkeden 32.000 öğrenci ve 1252 öğretmenin katılımıyla gerçekleştirdiği gençlerin tarih bilinci konulu araştırması da bu görüşü desteklemektedir. Bu durum öğrencilerin tarih derslerini ezbere dayalı ve sıkıcı bir ders olarak algılamalarında önemli bir etkidir (Paykoç, 1991; Arıbaş ve Ersöz, 2013). Rosenzweig ve Thelen (1998) Amerikalıların geçmişlerini nasıl öğrendiklerini inceledikleri Geçmişin Kimliği isimli araştırmalarında geleneksel yöntemle işlenen tarih derslerinin öğrencileri dersten soğutabileceğini belirtmiştir. Araştırmada, bazı öğrencilerin onları pasif dinleyiciler olarak görmeyip derse katılmalarını sağlayan, kendi yaşamları ve kimlik üzerine araştırmalar yapmaları için yönlendiren ve böylece öğrencilerin geçmişi araştırmalarına yardımcı olan öğretmenlerine hayranlık duydukları sonucuna ulaşılmıştır (Akt. Güven, 2014, s. 15). Ezber odaklı dersler süresince pasif durumda olan öğrenciler ise tarih derslerine karşı olumsuz tutum geliştirmektedirler (Yıldız, 2003). Bu ortamda tarih dersleri isim, yıl ve maddelerin öğretildiği bir ders olmaktan öteye geçemeyecektir (Demircioğlu, 2015). Artık içinde bulunduğumuz yüzyılda derslerde hazır bilgilerin öğrencilere sunulması, öğrencilerin de bu bilgileri sorgulamadan kabul edip ezberlemesinin bir değeri bulunmamaktadır. Hızla artan ve çabuk eskijen bilgiler karşısında öğrencilerin her şeyi bilmesi yerine ihtiyacı olan bilgiye nasıl ulaşacağını öğrenmesi önem kazanmıştır (Yetim ve Göktaş, 2004). Henry'e (2002) göre öğrenciler öğretmenin sınıfta anlattığı derse ezberleyen kişi olmaktan uzaklaşarak tarih derslerinde aktif olmalıdır. Bunun için öğrencilerin; grafik ve haritalar yaparak, değişik kaynaklar kullanarak, bireysel ve özgün araştırmalar yaparak, görüşlerini sistemli bir şekilde ve kanıt kullanarak ifade ederek, tarih yazarak, oyunlar, tartışmalar, eleştirel değerlendirmeler, grup çalışmaları ve bireysel çalışmalar yaparak tarih derslerine aktif katılımları sağlanmalıdır.

Katılımcılar etkili tarih öğretimi konusunda; öğrenme-öğretme süreci, öğretmen davranışları ve tarih dersi içeriğine yönelik önerilerde bulunmuşlardır. Katılımcıların etkili tarih öğretimine yönelik önerileri; derslerde teknoloji ve materyal kullanımı, öğrenci merkezli dersler yapılması, öğretmenlerin öğretim yöntem ve tekniklerini kullanması, tarihi alan ve müze gezilerinin yapılması, ezbere yönelik dersler yapılmaması, öğretmenlerin mesleğini sevmesi ve öğrencilerine tarihi sevdirmesi, ders kitabı dışında kaynaklar kullanılması, öğretmenlerin genç ve dinamik olması, öğrencileri aşağılamaması/kırmaması, tarih öğretiminde kronolojiye önem verilmesi, ders kitaplarının siyasi tarih ve

milli tarih ağırlıklı olmaması şeklinde olmuştur. Utkugün ve Koca'nın (2020) araştırmasında öğretmen adaylarının tarih konularının öğretiminde müzeler, tarihi yerler, belgeseller, tarihi belge ve kaynaklar, tarihi filmler ve romanların kullanımını keyif verici ve güvenilir buldukları sonucuna ulaşılmıştır. Tarih derslerinde konuların siyasi tarih ağırlıklı olması öğrencilerin dersi sıkıcı bulmalarına ve dikkatlerinin kolayca dağılmasına neden olmaktadır. Tarih derslerini daha sevilen ve ilgi duyulan hale getirebilmek için öğretim programındaki siyasi tarih konu ağırlığının sosyo-kültürel tarih konularıyla dengeli hale getirilmesi, planlı ve sistemli bir şekilde tarihi alan gezilerinin yapılması, tarihi mekânlar hakkında öğrencilerin araştırma yapmaya yönlendirilmesi, ders içeriklerinde tarihi roman ve hikâyelere yer verilmesi gerekmektedir (Kuzgun ve İncili, 2016). Kocabaşoğlu (2000) tarihin farklı bakış açısıyla, ilginç bir içerikle, çağdaş yöntem ve tekniklerle daha yararlı ve daha zevkli hale getirilebileceğini ifade etmiştir. Akdemir'e (2006) göre, derslerde başarı elde etmenin en önemli adımı dersin öğrencilere sevdirmesidir. Karabağ (2002), tarih öğretmenin tarih ve tarih öğretimine karşı yaklaşımının, gerçekleştireceği öğretime yansıtacağını; tarihi seven bir tarih öğretmenin mesleğini de severek yapacağını ifade etmiştir. Şimşek'e (2010) göre genel olarak öğretmenlerin kendi branşlarına yönelik yüksek seviyede olumlu tutum sahibi olduklarına dair yerleşik bir kanı olmasına rağmen uygulamada her öğretmen için böyle olmadığı bilinmektedir. Bazen öğretmenler yaptıkları işi isteksizce gerçekleştirebilmekte, öğrencilerinin derse yönelik ilgi ve ihtiyaçlarına cevap verememektedir. Bu durum öğrencilerin dersten soğumalarına, derse karşı olumsuz tutum geliştirmelerine ve ilgili derste başarısız olmalarına neden olmaktadır. Yaşanılan dönemin ihtiyaç duyduğu etkin, üretken, yaratıcı, problem çözme becerisine sahip bireylerin yetiştirilebilmesi için tarih öğretmenlerine önemli görevler düşmektedir. Bu bağlamda tarih öğretmenlerinin yaşanılan çağın ihtiyaç duyduğu nitelik ve becerileri öğrencilere kazandırabilecek şekilde öğretim etkinliklerini düzenleyebilmeleri gerekmektedir (Demircioğlu, 2016, s. 177).

Araştırma sonuçlarından hareketle şu önerilerde bulunulabilir:

- Bu araştırmanın sonuçları katılımcılar ile sınırlı olduğu için farklı eğitim seviyelerinde öğrenimlerine devam etmekte olan öğrencilerin katılımıyla benzer çalışmalar yapılabilir.
- Tarih öğretmenleri için çağdaş öğretim yöntem ve teknikleri, tarih eğitiminde teknolojik kaynakların kullanımına yönelik hizmetiçi eğitimler ya da görev yaptıkları şehirlerdeki Eğitim Fakültelerince eğitimler düzenlenebilir.

- Tarih öğretmenleri için çağdaş öğretim yöntem ve tekniklerinin uygulanması sonucunda elde edilen başarı örneklerine farklı platformlarda sıklıkla yer verilebilir.
- Tarih öğretmen adayı eğitimi içindeki uygulamalı derslerde öğrencilerin derse aktif katılımına yönelik uygulamalar yaptırılabilir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Akbaba, B. (2005). İnkılap tarihi öğretiminde fotoğraf kullanımı. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(1), 65-78.
- Akbaba, B. (2017). 1960-1970'lerde tarih eğitimi. A. Şimşek (Ed.), *Türkiye'de Tarih Eğitimi* içinde, 209-242. Pegem.
- Akça Berk, N. (2017). 1950'lerde tarih eğitimi. A. Şimşek (Ed.), *Türkiye'de Tarih Eğitimi* içinde, 173-196. Pegem.
- Akdemir, S. (2006). *Zümre Öğretmenler Kurulu Toplantı Tutanaklarına Göre Lise Tarih Derslerinde Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri (2001-2005)*. Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi.
- Akhan, O. (2020). Lise öğrencilerinin tarih dersi ve bileşenleri ile ilgili metaforları. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 41, 243-259. <https://doi.org/10.33418/ataunikkefd.819364>
- Akhan, O. (2022). Tarih öğretmenlerinin derslerinde aktif öğrenme yöntem ve tekniklerini kullanmalarına yönelik deneyimleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 26(2), 431-444.
- Akinoğlu, O. & Arslan, Y. (2007). Türkiye'de ortaöğretim öğrencilerinin tarih kavramlarını kazanma durumu ve değerlendirilmesi. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(18), 137-154.
- Aktekin, S. (2010). Yeni sosyal bilgiler ve tarih dersleri programları, öğretmen eğitimi ve toplumsal barış. K. Çayır (Ed.). *Eğitim, Çatışma ve Toplumsal Barış: Türkiye'den ve Dünyadan Örnekler* içinde, 105-112, Tarih Vakfı.
- Aktekin, S. (2009). Türkiye'de tarih eğitimi. S. Aktekin, P. Harnett, M. Öztürk, D. Smart (Ed.), *Çok Kültürlü bir Avrupa için Tarih ve Sosyal Bilgiler Eğitimi* içinde. 27-44. Harf Eğitim.
- Aktekin, S. & Ceylan, D. (2012). 9. sınıf yeni tarih dersi öğretim programı ile ilgili öğretmen görüşleri. *Milli Eğitim Dergisi*, 42(194), 253-268.

1970'lerden Günümüze Öğrencilerin Tarih Derslerine Yönelik Görüşleri

- Arıbaş, S. & Ersöz, Y. (2013). Türk eğitim tarihi dersi öğretiminde farklı bir yaklaşım: resim öğretmenliği öğrencilerinin sergi çalışması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(34), 760-767.
- Arseven, A., Dervişoğlu, M. F. & Uludağ, C. (2015). Ortaöğretim 9., 10. ve 11. sınıf öğrencilerinin tarihe ilişkin algıları ve tarih bilinci oluşumlarının incelenmesi. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, 4(1), 65-82. <https://doi.org/10.30703/cije.321363>
- Ata, B. (2007). Kıdemli ve aday tarih öğretmenlerinin tarih dersini sevmeyen lise öğrencisine yönelik yaklaşımları. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 29-42.
- Ata, B. (2012). Öğrenci anılarında tarih öğretmenleri ve uygulamaları (1882-1957). *Türk Tarih Eğitimi Dergisi*, 1(1), 73-98.
- Avcı Akçalı, A. & Aslan, E. (2013). Tarih derslerinin yerel tarihe ve kaynaklarına dayalı etkinlikler aracılığıyla işlenmesinin öğrencilerin derse yönelik tutumlarına etkisi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(14), 141-174.
- Bal, M. S. (2010). Türkiye’de tarih öğretimin sorunları ve çözüm yolları konusunda öğretmen aday ve öğretmen görüşlerinin karşılaştırılması. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(15), 371-378.
- Bozpolat, E., Uğurlu, C. T., Usta, H. G. & Şimşek, A. S. (2016). Öğrenci ve öğretim elemanlarının öğretim yöntem ve tekniklerine ilişkin görüşleri: Nitel bir araştırma. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27, 83-95. <https://doi.org/10.14582/DUZGEF.690>
- Creswell, J. W. (2013). *Qualitative Inquiry & Research Design Choosing Among Five Approaches*. Sage.
- Çapa, M. (2017). Erken Cumhuriyet döneminde tarih eğitimi (1923-1938). A. Şimşek (Ed.), *Türkiye’de Tarih Eğitimi* içinde, 63-104, Pegem.
- Çelikten, M., Şanal, M. & Yeni, Y. (2005). Öğretmenlik mesleği ve özellikleri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(2), 207-237.
- Çençen, N. (2017). 1980’lerde tarih eğitimi. A. Şimşek (Ed.), *Türkiye’de Tarih Eğitimi* içinde, 253-268, Pegem.
- Demircioğlu, E. & Kekeç, M. (2020). Tarih pedagoji programı öğrencilerinin ideal tarih öğretmeniyle ilgili görüşleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(72), 599-609. <https://doi.org/10.17719/jisr.10985>

- Demircioğlu, İ. H. (2006). Lise öğrencilerinin tarih dersinin amaçlarına yönelik görüşleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(2), 153-164.
- Demircioğlu, İ. H. (2015). *Tarih Öğretiminde Öğrenci Merkezli Yaklaşımlar*. Anı
- Demircioğlu, İ. H. (2016). Tarih öğretimi ve öğrenme teorileri. M. Demirel (Ed.), *Tarih Öğretim Yöntemleri* içinde, 168-189. Pegem.
- Demirel, M. (2016). Tarih biliminin gelişimi. M. Demirel (Ed.), *Tarih Öğretim Yöntemleri* içinde, 1-9. Pegem.
- Demirel, M. & Turan, İ. (2015). Karşılaştırmalı lise tarih programları. *Tarih Öğretim Yöntemleri* içinde, M. Demirel (Ed.), 217-240. Pegem.
- Dere, İ. & Dinç, E. (2017). Sosyal bilgiler derslerinden kalanlar: 1960'dan günümüze kadar sosyal bilgiler dersini alanların hatıraları. *Diyalektolog Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*, 16, 21-39. <http://dx.doi.org/10.22464/diyalektolog.167>
- Dinç, E. (2011). Eski ve yeni ortaöğretim tarih programlarının amaç ve içerik özelliklerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 11(4), 2135-2153.
- Er Tuna, Y. (2019). Lise öğrencilerinin gözüyle tarih öğretmeni: Bir metafor analizi. *Turkish History Education Journal*, 8(2), 562-588. <https://doi.org/10.17497/tuhed.587661>
- Erdal Yıldırım, A. E. (2017). Milli Şef (İsmet İnönü) döneminde tarih eğitimi. A. Şimşek (Ed.), *Türkiye'de Tarih Eğitimi* içinde, 133-165, Pegem.
- Erden, M. (2005). *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*. Alkım.
- Güçlü, N. (2000). Öğretmen davranışları. *Milli Eğitim Dergisi*, 147, 21-23.
- Gülbahar, B. & Sıvacı, S. (2018). Öğretmen adaylarının iletişim becerileri ile sınıf yönetimi yeterlik algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 268-301. <http://dx.doi.org/10.23891/efdyyu.2018.69>
- Gültekin, M. (2015). İlköğretim öğrencilerinin ideal öğretmen algısı. *Turkish Studies*, 10(11), 725-756. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8624>
- Güven, İ. (2004). *Tarih Öğretimi Kuram ve Uygulama*. Pegem.
- Henry, M. (2002). Constructivism in the community college classroom. *History Teacher*, 36, 65-74.

- Kabapınar, Y. (1998). Kredili sistem ve lise tarih kitapları. S. Özbaran (Ed.), *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları* içinde, 221-236. Dokuz Eylül.
- Karabağ, G. (2002). Tarih öğretmeninin mesleki bilgi ve becerilerini şekillendiren unsurlar. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(1), 211-215.
- Karabağ, G. & Aydoğan, O. (2015). Oyun yöntemiyle tarih öğretiminin öğrenci erişimine ve kalıcılığına etkisi. *Turkish History Education Journal*, 4(1), 67-88. <https://doi.org/10.17497/tuhed.185623>
- Kaya, B. (2003). *Tarih Müfredat Programının Genel Amaçlarının Gerçekleşme Düzeyi*. Yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- Kaya, R. & Demirel, M. (2008). Lise 3. sınıf öğrencilerinin tarih derslerindeki ilgi alanları (Erzurum Örneği). *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 163-177.
- Kaya, R. & Güven, A. (2012). İlköğretim yedinci sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler derslerinde tarih konularının işlenişi ve tarihin değeri ile ilgili görüşleri. *Turkish Studies*, 7(2), 675-691.
- Kaya, R., Aslan, H. & Günel, H. (2013). Tarih öğretmen adaylarının bölümü tercih etme nedenleri ile bölümden beklentilerine ilişkin görüşleri (Atatürk Üniversitesi örneği). *Turkish History Education Journal*, 2(2), 1-31.
- Kırpık, C. (2009). Tarih ve sosyal bilgilerde aktif öğrenme, S. Aktekin, P. Harnett, M. Öztürk, D. Smart (Ed). *Çok Kültürlü bir Avrupa İçin Tarih ve Sosyal Bilgiler Eğitimi* içinde, 65-80. Harf Eğitim.
- Kocabaşoğlu, U. (2000). İlköğretim okulları ve liselerde tarih eğitimi (açılış konuşması). *Türkiye'de İlk ve Ortaöğretim Düzeyinde Tarih Öğretiminin Yeniden Yapılandırılması*. Tarih Vakfı.
- Kuzgun, M. & İncili, Ö. F. (2016). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının tarih derslerinin işlenişine yönelik görüşleri (Kilis örneği). *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11), 158-175.
- Kurtulgan, K. & Köstüklü, N. (2010). İlköğretim II. kademe sosyal bilgiler dersi tarih konularının öğretiminde, öğretmen ve müfettiş görüşlerinin değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29, 173-196.
- Maxwell, J. A. (2012). *Qualitative Research Design: An Interactive Approach*. Sage.

- MEB (2007). *Ortaöğretim 9. Sınıf Tarih Dersi Programı*.
- MEB (2015). *Ortaöğretim 9, 10,11 ve 12. Sınıflar Tarih Dersi Öğretim Programı*.
- MEB (2018). *Ortaöğretim 9, 10,11 ve 12. Sınıflar Tarih Dersi Öğretim Programı*.
- Merriam, S. B. (2018). *Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*. S. Turan (Çev. Ed.). Nobel.
- Miles, B. M. & Huberman, A. M. (1994). *Genişletilmiş bir Kaynak: Nitel Veri Analizi*. S. Akbaba, ve A. Ersoy (Çev.). Pegem.
- Nalbantoğlu, A. (2019). Tarih öğretmenlerinin derslerde kullandıkları yöntem-teknikler hakkındaki görüşleri (Erzurum ili örneği). *Journal of Institute of Economic Development and Social Researches*, 5(18), 181-194.
- Okoro, C. O. & Chukwudi, E. K. (2011). The ideal teacher and the motivated student in a changing environment. *Journal of Educational and Social Research*, 1(3), 106-112.
- Oruç, Ş. (2017). II. Meşrutiyet döneminde tarih öğretimi. A. Şimşek (Ed.), *Türkiye’de Tarih Eğitimi* içinde, 37-67, Pegem.
- Özbaran, S. (1992). *Tarih ve Öğretimi*. Cem.
- Paykoç, F. (1991). *Tarih Öğretimi*. Anadolu Üniversitesi.
- Pingel, F. (2003). *Ders Kitaplarını Araştırma ve Düzeltme Rehberi*. Tarih Vakfı.
- Reed, A.J.S. & Bergeman, V. E. (1992). *In the Classroom: An Introduction to Education*. Guilford.
- Safran, M. (2002). Türk tarihi öğretimi ve meseleleri. *Türkler Ansiklopedisi*, C.17, 935-942. Yeni Türkiye.
- Safran, M. (2006). *Tarih Eğitimi Makale ve Bildiriler*. Gazi.
- Safran, M. (2008). Türkiye’de tarih eğitimi ve öğretimi. M. Safran ve D. Dilek (Ed.). *21. Yüzyılda Kimlik, Vatandaşlık ve Tarih Eğitimi* içinde, 13-20. Yeni İnsan.
- Safran, M. (2016). Türkiye’de tarih öğretiminin gelişimi. M. Demirel (Ed.), *Tarih Öğretim Yöntemleri* içinde, 10-24. Pegem.
- Sarıer, Y. (2020). Meslek lisesi öğrencilerinin gözünden ideal öğretmen özellikleri ve becerileri. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (AUJEF)*, 4(4), 294-306. <https://doi.org/10.34056/aujef.711581>

- Şahin, M. & Erman, E. (2019). Tarih dersi öğretmenlerinin Eğitim Bilişim Ağı'na (EBA) ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 49, 256-275. <https://doi.org/10.21764/mauefd.425608>
- Şimşek, A. (2004). İlköğretim okulu sosyal bilgiler dersi tarih konularının öğretiminde hikaye anlatım yönteminin etkililiği. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(4), 495-509.
- Şimşek, A. (2008). Tarih öğretiminde sorgulamacı yaklaşım çerçevesinde soru sorma becerisi ve lise tarih ders kitaplarının durumu. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(1), 1-15.
- Şimşek, A. (2010). Sınıf ve sosyal bilgiler öğretmen adaylarının tarih öğretimine ilişkin tutumları. *International Online Journal of Educational Sciences*, 2(1), 181-203.
- Şimşek, A. (2016). Yayın Kritiği: Taslak tarih öğretim programı (eleştiriler-öneriler). *Turkish History Education Journal*, 5(1), 316-331.
- Tan, Ş. (2005). *Öğretimi Planlama ve Değerlendirme: Öğretim Yöntem ve Teknikleri Ölçme ve Değerlendirme*. KPSS El Kitabı. Pegem.
- Tekeli, İ. (1998). *Tarih Bilinci ve Gençlik*. Tarih Vakfı.
- Tekeli, İ. (2009). İlköğretim okulları ve liselerde tarih eğitimi. *Tarih Öğretiminin Yeniden Yapılandırılması Atölye Çalışması*. Tarih Vakfı.
- Tural, G. (2009). Tarih öğretiminde aktif öğrenme uygulamalarından elde edilen öğrenci ürünlerinin sunulduğu bir etkinlik: Tarih şenliği. *IV. Sosyal Bilimler Eğitimi Kongresi*, 7-9 Ekim 2009, İstanbul.
- Turan, İ. (2017). 1990'larda tarih eğitimi. A. Şimşek (Ed.), *Türkiye'de Tarih Eğitimi* içinde, 275-289, Pegem.
- Türk, İ. C. (2017). Tanzimat döneminde tarih eğitimi. A. Şimşek (Ed.), *Türkiye'de Tarih Eğitimi* içinde, 9-36, Pegem.
- Ulusoy, K. (2009). Lise öğrencilerinin tarih dersinin işlenişi ile ilgili düşünceleri (Ankara örneği). *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(1), 417-434.
- Ulusoy, K. & Gülüm, K. (2009a). Sosyal bilgiler dersinde tarih ve coğrafya konuları işlenirken öğretmenlerin materyal kullanma durumları. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 10(2), 85-99.

- Ulusoy, K. & Gülüm, K. (2009b). Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Öğrencilerinin Tarih ve Coğrafya Derslerine Yönelik Tutumları (Adıyaman Örneği). *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25, 149-160.
- Utkugün, C. & Koca, M. K. (2020). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının tarih bilinci ve tarih derslerindeki ilgi alanları. *SDU International Journal of Educational Studies*, 7(1), 114-134. <https://doi.org/10.33710/sduijes.646867>.
- Yazıcı, F. (2017). 2000'lerde tarih eğitimi (2000-2017). A. Şimşek (Ed.), *Türkiye'de Tarih Eğitimi içinde*, 369-383. Pegem.
- Yetim, A. A. & Göktepe, Z. (2004). Öğretmenin mesleki ve kişisel nitelikleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 12(2), 541-550.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin.
- Yıldız, A. (2010). *Tarih Öğretmeni Tipleri ile Sınıfa Yansıyan Tarih Anlayışı Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi*. Doktora tezi, Gazi Üniversitesi.
- Yıldız, Ö. (2003). Türkiye'de tarih öğretiminin soruları ve çağdaş çözüm önerileri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 181-190.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: Considering the change in history teaching approach over time in Turkey and the reflection of this changing approach on new curriculums and textbooks, the way students perceive history lessons is important. When the relevant literature is examined, it is seen that studies examining the opinions of students at different education levels about history lessons and teachers (Demircioğlu, 2006; Ulusoy, 2009; Ulusoy and Gülüm, 2009b; Ata, 2012; Kuzgun and Incili, 2016; Er Tuna, 2019; Akhan, 2020; Demircioğlu and Kekeç, 2020). However, the question of how people in different age ranges and working in different professions remember history lessons and history teachers is important. Within the scope of this research, it is aimed to determine the views of people who have taken history lessons from the 1970s to the present, based on their memories.

Research Methodology: This research was designed in a phenomenological approach, one of the qualitative research methods. The participants of the study consisted of 14 women and 14 men, 28 people in total, whose high school graduation dates were between 1970 and 2020. Maximum variation sampling,

one of the purposive sampling methods, was used in the study. In order to provide the maximum diversity sample in this study, 28 people from different occupational groups whose high school graduation year varied between 1970 and 2020 were determined as participants. In this way, it is aimed to reach in-depth and diverse data on the research subject by creating data diversity. In this study, a semi-structured interview form developed by the researchers was used as a data collection tool. In the first part of the interview form, there are questions about gender, age range, occupation, city of residence, type of high school graduated, date of high school graduation and their relevance to the field of history in order to define the study group. In the second part, there are questions about the history lessons they took during their high school education and history teachers. In order to obtain a holistic result in the research, all interviews were conducted on the same form. The research data were collected between the dates 17.01.2022 and 18.02.2022, after the interviews with each participant, within the time periods of the participants. Content analysis method was used to analyze the obtained data.

Findings: The thoughts of students who have taken history lessons from the 1970s to the present; what is remembered about history lessons, what is remembered about history teachers, and suggestions for effective history teaching are evaluated under the themes.

Participants explaining what they remember about history lessons through positive opinions; they emphasized that history lessons are enjoyable, that the lesson is loved because the history teacher is loved, that the students listen carefully to the lesson and that there are visuals in the contents of the textbooks. Participants who explained what they remember about history lessons through negative opinions; history lessons are boring and based on rote, the lesson is not liked because the history teacher is not liked, the lesson does not attract the attention of all students, today's opportunities are not in the past, the information content in the textbooks is high, the history lesson is an abstract/difficult lesson to learn, and the political history subjects are predominantly in the course content have emphasized.

The participants' recollections of history teachers were evaluated over the sub-themes of positive and negative opinions. Participants who explained what they remember about their history teachers through positive opinions; Having strong lecture skills, using question and answer method, using materials to teach, narrating the lesson by storytelling, making student-centered lessons, directing students to research/reading, having a lot of field knowledge, good communication with students, giving lectures without depending on the textbook, exam-oriented they emphasized giving tips, not discriminating between students,

being fair, giving importance to education in out-of-school environments, giving students a sense of responsibility and being disciplined. Participants who explained what they remember about history teachers through negative opinions; the teacher's teaching with a lecture method, only conveying the information in the course book, being in the mentality of an officer rather than a teacher, not using materials in the course, reading / having the course book read, not having strong lecture skills, being bored and tired, having a harsh temperament / nervous, not using technology in the lessons they emphasized that they are not young, do the lesson with the students in the front row/participate in the lesson, do not try to make the students love history, use violence against the students, insult the students/not like the students, talk about politics in the lesson, and give lectures by sitting all the time.

Participants explaining their suggestions for effective history teaching through suggestions for the learning and teaching process; using technology and materials in the lesson, not making teacher-centered lessons, using the teacher's teaching methods and techniques, supporting the lecture with video / documentary, making tours to historical sites / museums, not giving lectures based on memorization, supporting lectures with visuals, using smart boards in the lesson and virtual museum visits, the teacher loves his profession, makes his students love history, uses sources other than textbooks, is young and dynamic, does not humiliate / offend students, does not give homework constantly, does not conduct classes with specific students, is not rigid, gives importance to chronology in history teaching, textbooks on political history and made suggestions such as not being based on national history.

Conclusion and Discussion: From the perspectives of the participants in this research, which was conducted to determine the views and experiences of students towards history lessons and history teachers from the 1970s to the present; Recollections of history lessons and history teachers and their suggestions for effective history teaching were evaluated. History lesson is generally a lesson that students describe as difficult to learn, based on rote learning and boring. However, it is known that one of the most important elements of education and training activities is teachers (Demircioğlu, 2016). Teachers have more influence on students than the course contents and names they see in their education life. According to Ata (2012), it is seen in the memoirs that some people feel lucky because of the teachers they encountered during their school years, while others ruthlessly criticize their teachers. In this context, the evaluations of the students about the lessons they have seen are also related to their teachers.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.67706>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	14.01.2023	Submitted date
Kabul tarihi	22.03.2023	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.03.2023	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Abay Çelik Z. E. (2023). Türkçedeki Atasözlerinde Aile ve Aile İçi İlişkiler. *Journal of History School*, 62,489-511.

TÜRKÇEDEKİ ATASÖZLERİNDE AİLE VE AİLE İÇİ İLİŞKİLER**Zeynep Esra ABAY ÇELİK¹****Öz**

Atasözleri bir toplumun aynası gibidir. Ait olduğu toplumun düşünce yapısını, yaşam biçimini, milli ve ahlaki değerlerini, deneyimlerini, sahip olduğu yargıları taşıyan ve yansıtan özlü sözlerdir. Güçlü ifadesiyle atasözleri, kültürel kodları nesilden nesile aktararak topluma dair değerlerinin korunmasına da katkı sağlamaktadır. Bu manada sosyal kuralları aktararak sosyal ilişkileri düzenler. Açık ve örtülü sosyal gerçekliği yansıtan bir indikatördür. Bu sebeple sosyal bir kurum olan ailenin, atasözlerinde nasıl temsil edildiği merak uyandırmaktadır. Çalışmada, Türkçedeki atasözlerinde kadın, erkek, çocuk ve aile ile aile içi rollerin ve aile içi ilişkilerin nasıl temsil edildiği incelenmiştir. Araştırma çekirdek aile bireyleri ile sınırlıdır. Bütün bu noktalardan hareketle atasözleri; anne, baba ve çocuk kelimeleri ile aile, aile içi taşıdığı roller ve kan bağı bağlamında çağrıştırdığı kelimeler üzerinden Türk Dil Kurumunun web sözlüğünde taranmıştır. Doküman incelemesi yöntemiyle ulaşılan veriler; atasözlerinde kadın, erkek, çocuk ve aile temsili ile aile içi roller ve aile içi ilişkiler olmak üzere toplam 4 kategoride içerik analizi yöntemi kullanılarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Atasözleri, Temsil, Aile, Roller, Aile İçi İlişkiler

¹Dr. Öğr. Üyesi, Sağlık Bilimleri Üniversitesi Hamidiye Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Tıbbi Hizmetler ve Teknikler Bölümü, Tıbbi Tanıtım ve Pazarlama Programı, zeynepesraabay.celik@sbu.edu.tr, abay.celik@gmail.com Orcid: 0000-0003-2326-4028

Family and Intra-Family Relationship in Turkish Proverbs

Abstract

Proverbs are like a mirror of a society. They are aphorisms that carry and reflect the mentality, lifestyle, national and moral values, experiences and judgments of the society to which they belong. With their powerful expression, proverbs also help preserve society's values by transmitting cultural codes from generation to generation. In this sense, they regulate social relations by transmitting social rules. They are indicators reflecting the explicit and implicit social reality. For this reason, it arouses curiosity how the family as a social institution is represented in proverbs. In this study, how women, men, children and family, as well as roles in the family and intra-family relationship, are represented in Turkish proverbs were examined. Research is limited to nuclear family members. Based on all these points, proverbs were searched in the Turkish Language Association's web dictionary for the words mother, father and child and the words they evoke in the context of family, their role in the family and blood ties. The data obtained by document analysis method were analysed by using content analysis method in a total of 4 categories, including the representation of women, men, children and families in proverbs as well as roles in the family and intra-family relationship.

Keywords: Proverbs, Representation, Family, Roles, Intra-Family Relationship

GİRİŞ

Bir dilin sözcükleri olarak tanımlanan sözcükler, atasözleri, deyimler, terimler, kalıplaşmış sözler, ait olduğu toplumun kavram dünyasını, maddi ve manevi değerlerini, yaşantı biçimini, duyu ve düşüncelerini hem yansıtır hem de nesilden nesile aktarır. Dildeki her şeyin kültürden geldiği, kültürün ise dilde yaşadığı, geliştiği ve biriktiği kabul edilmektedir. Bu manada dil ile kültür birbirinden ayrılmaz bir bütün olarak algılanmaktadır. Örneğin; Türkiye’de hiç bulunmamış, Türkiye’deki sosyal ortamı ve aile içi ilişkileri hiç gözlemele imkânı olmamış bir Alman Türkçe öğrenecek olduğunda, Türkçedeki ‘elti, görümce, baldız, yenge’ gibi kavramların ayrı ayrı kavramlaştırılmasından, Türk toplumunda aile içi ilişkilerin biçimine dair bir kanaate ulaşabilir. Zira Almandada bu dört kavrama denk gelen tek bir kavram (Alm. Schwägerin) vardır (Aksan, 2018, s.15; Aksan, 2020, s.20-20).

Dil, tanımlamaya, betimlemeye ilave olarak sınıflandırmaya ve değerlendirmeye de aracılık eder. Bireylerin algılama, düşünme ve kavramasını da yönlendirdiği için dil, bireylerin değer yargılarının şekillenmesinde doğrudan etki sahibidir. Bu manada denebilir ki, sosyal anlamlar bireysel anlamlandırmanın genişlemesi ile oluşurken, bireysel anlamlandırma süreci de aslında sosyal anlamın etkisi altındadır (Zillioğlu, 2018, s.119; Karaağaç, 2013, s.19). “İyi evlat babayı vezir,

kötü evlat rezil eder” atasözündeki iyi evlat ve kötü evlat tanımı, Türk toplumunun iyiye ve kötüye yüklediği anlam ile evlada yüklediği anlamla ilintilidir.

Anlam, özünü ait olduğu kültürden almaktadır. Kültür ise “İnsanın ürettiklerinin tümü”, “karmaşık bir bütün”, “duyuş, düşünüş ve davranış biçimi”, “öğrenilmiş davranış kalıpları”, gibi farklı tanımlamalara sahip soyut bir kavramdır (Bozkurt, 2005, s.90). Özetle tanımların merkezinde insan ve toplum vardır ve günlük hayatın içine sığan her şey kültür kavramının içine de sığmaktadır. Dil-kültür-iletişim ilişkisine baktığımızda ise, dil kültürün bir ögesidir ve kültürün öğrenilmesine aracılık eder (Bozkurt, 2005, s.93). Bu öğrenme süreci de toplumsallaşma süreciyle ilgili olup, iletişimin kuşaklararası aktarma işlevini kapsamaktadır (Zıllıoğlu, 2018, s.80). Bu manada atasözleri, bir kültür aktarıcısı ve biçimlendiricisi olarak iletişim sürecinin içinde yaşayan kültürel bir çıktıdır.

Toplum kavramı da soyut bir kavramdır. Zira birey için toplum, ait olunan, hissedilen ama tamamı resmedilemeyendir (Zıllıoğlu, 2018, s.82). Bu manada dilin sözvarlığı olan atasözleri, toplumun aynası gibidir ve toplumun açık ve örtülü tüm sosyal gerçekliğini bizimle paylaşmaktadır. Ayrıca bir yandan maddi ve manevi kültürel değerlerin öğrenilmesine aracılık ederken öte yandan da toplumun değerlerinin korunmasına hizmet etmektedir.

AİLE VE AİLENİN İŞLEVLERİ

En bilinen tanımıyla aile, toplumun en küçük yapı taşıdır. Murdock (1968) aileyi, bir hane içinde yaşan ve birlikte çalışıp üreten ve üreyen bir sosyal grup olarak tanımlamakta ve toplum soyunun devamlılığını üremeye, toplum değerlerinin devamlılığını ise ailenin eğitim işlevine bağlayarak, ailenin toplum için ne kadar önemli olduğuna değinmektedir. Goode (1960) ise ailenin en temel işlevinin çocuğun toplumdaki statüsünü konumlandırma işlevi olduğunu söyleyerek aslında ailenin merkezine çocuğu oturtur (Akt: Abay Çelik, 2021, s.286).

Aile tanımının içeriği, ailenin ait olduğu topluma ve bulunduğu zamana göre değişmektedir. Zira toplum dinamik bir yapıdır. Değişim ve dönüşüm süreçleri, parçası olduğu aileyi de değiştirip dönüştürmüştür. Buna bağlı olarak ailenin yapısı, ailenin işlevleri ve aile içi iletişim tarzları değişime uğramıştır. Nitekim iki ya da daha fazla neslin bir arada yaşadığı ve ailenin en yaşlı üyesinin aile reisi olduğu geniş aileden, sadece anne-baba ve/veya evlenmemiş çocuklardan oluşan çekirdek aileye geçiş modernleşmenin etkisiyle olmuştur. Öte yandan ailenin biyolojik, ekonomik, koruyuculuk, psikolojik, eğitim, dini işlevi, boş zaman değerlendirme ve prestij sağlama işlevlerinden bazıları modern toplumlarda

başka kurumlara devrolmuştur (Avşaroğlu, 2019, s. 281-283; Bozkurt, 2005, s.262-263). Fakat aile her ne kadar toplumsal ve ekonomik değişmelere bağlı olarak ‘temel kurum’ olmaktan çıkıp ‘yardımcı kurum’ olarak tanımlansa da aile hala birey-toplum arasındaki ilişkilerin sürdürülmesinde stratejik bir role sahiptir (Özbay, 2015, s.37-38). Zira aile sosyal etkiye sahip bir kurum olarak bireyin dünyaya bakışını, kabullenişlerini, itirazlarını, uyum süreçlerini, davranışlarını etkilemekte ve değiştirmektedir. Bireyin hayatı tanımasında ve tanımlandırmasında aile, kilit bir misyon üstlenmektedir (Serdar, 2021, s.126).

TÜRK TOPLUMUNDA AİLE İÇİ ROLLER VE İLİŞKİLER

Kadın ve erkek biyolojik olarak evrensel bir cinsiyet tanımına sahip olsa da her toplum cinsiyeti kendine göre tanımlar ve yorumlar. Bu manada toplumsal cinsiyet kavramı, bir toplumun bir cinsiyete yüklediği anlam (statüsü) ile ondan beklediklerinin (rollerin) toplamıdır. Bireyden beklenti, bireyin toplumsal cinsiyet rollerine uygun davranmasıdır. Aile de bireyi bu role hazırlayan en temel sosyalleşme mercidir.

Statü bir kurum veya toplum içinde bir pozisyonu ifade ederken, rol ise bahsi geçen kurum veya toplum içinde üstene düşen görevleri tanımlar. Sosyal bir kurum olan ailede anne, baba, evlat, kardeş, gelin vb. bir statüyen, bu statülere uygun sergilenen tutum ve davranışlara rol denir. Toplumların kültürlerine ve tarihsel döngülerine bağlı olarak statü ve roller değişmelere uğramıştır. Modernleşme Türk aile yapısındaki statü ve rolleri zayıflatsa da aile asıl vasfını korumaktadır (Yıldırım ve Yıldırım, 2013, s.139-142). Toplumsal beklentiler ve istekler, toplumsal değişmelere bağlı olarak değişse de toplumsal alışkanlıkların değişmesi beklendiği kadar çabuk olmamaktadır.

Türkiye İstatistik Kurumu 2021 yılı Toplumsal Cinsiyet İstatistiklerine göre (TUİK, 2021, s.101) Türkiye’de kadının istihdam oranı, ortalama %28 iken, en düşük oran %17,7 ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde, en yüksek oran da %36,8 ile Doğu Karadeniz Bölgesi’ndedir. Çalışma imkanlarının göreceli olarak daha fazla olduğu düşünülen İstanbul’da ise kadınların istihdam oranı %30,4’tür. Yine, TUİK’in 2021 yılı Türkiye Aile Yapısı Araştırmasına göre (TUİK, 2021, s.2) ‘kadınlar en fazla %94,4 ile çocuk bakımı, %85,6 ile çamaşır ve bulaşık yıkama (makineyle bile olsa), %85,4 ile yemek yapma ve evin günlük toplanması ve temizlenmesi işlerini üstlenmektedir.’ Bu veriler de desteklemektedir ki, kadının temel rolü hala annelik ve ev hanımlığıdır. Ayrıca bir annenin çalışıyor olması onu sorumluluklarından, kendisinden bu bağlamda beklenen özveriden muaf

kılmamaktadır. Türk toplumunda aile ve aileye yüklenen anlam, büyük ölçüde kemikleşmiş toplumsal alışkanlıklarla paraleldir.

Modernleşme bağlamında Türk aile yapısı geleneksel formdan küçülerek çekirdek aileye dönüşse de fonksiyonel olarak geniş aile hükmündedir. Haneler küçülmüştür ama aile bağları ve ilişkileri bir Batı ailesindeki gibi olmayıp, ekonomik dayanışma çocuğun bağımsız bir hayat kurmasıyla veya evlenmesiyle son bulmamaktadır. Ebeveynlerin eli çocuklarının üzerindedir (Türkdoğan, 2015, s.602). Öte yandan genel olarak ‘anne babanın çocuk üzerindeki hakkı’, ‘çocuğun tercih hakkını’ yok saymasa da çocuğun büyük kararlarında ailenin onayını alması usuldendir. Örneğin görücü usulü, beşik kertmesi vb. gibi doğrudan ailenin yönlendirmesiyle yapılan evlilikler yerini görece olarak ‘dışardan evliliklere’ bırakmış olsa da çocuk beğendiği ve evlenmek istediği kişi için ailesinin rızasını almaktadır. Aksi halde onaylanmayan evliliklerin aile içi ilişkilerde çatışma doğurması ve iyi yönetilememesi halinde kalıcı iletişim probleminin (küslük, dışlanma, evlatlıktan ret vb.) ortaya çıkması muhtemeldir.

Türk toplumuna göre ‘evlenilecek kadın’ bir dışiden çok bir anne, eve sahip olabilecek güçte ve kabiliyette olan ve evine-kocasına sadık kalacak kadın olarak değerlendirilmektedir. Hasılı evlilikte öncelik görsel beklentiler değildir; istenen, aileler arası uyum ve denklidir. Nitekim ‘Nikâhta keramet vardır’ atasözünden de anlaşılacağı gibi sevgi sonradan eklenen ve beklenendir. Öte yandan ataerkil ailede kız, baba evinde misafirdir; kız verilirken gelin almandır. Evlilikle beraber kadının namusunun korunması el değiştirerek, yeni ailesine-kocasına ait bir sorumluluk haline dönüşür. Kadın artık bütünüyle gittiği eve aittir. Gittiği evi sahiplenmesi ve çalışkan, üretken olması, ‘gelinlik etmesi’ beklenir. Analık ise kadının asıl statüsüdür. Analık payesi alan kadının hem aile içinde hem de toplum içinde itibarı yükselir. Çünkü Türk toplumunda analık kutsaldır ve ‘Cennet annelerin ayakları altındadır.’ Ailenin eğitim işlevinin yerine getirilmesinden daha çok anne sorumludur. Her ne kadar okullar tarafından bu sorumluluk paylaşılmış olsa da annenin değer aktarıcı rolü ortadan kalkmamıştır. Ayrıca baba ve çocuklar arasında aracılık rolü üstlenmesi, otorite ve çocuk arasındaki dengeyi gütmesi de beklenmektedir (Akın, 1991, s.110-112 ve s.148-150).

Türk ailesinde aile reisi rolü babaya aittir. Her ne kadar yasalarla (4721 sayılı yeni Türk medeni kanunu/2002) kadın ve erkek eşit sayılsa da kültürel kodlarımıza göre babanın karar aşamasındaki (söz) ağırlığı hissedilirdir. Yine ekonomik yükümlülükler açısından erkek ile kadın yasalar açısından eşit tanımlansa da kültürel kodlarımıza göre erkek ailesine bakmakla yükümlüdür. Ayrıca yasalar önünde (Medeni Kanununun 175. maddesi) kadın ve erkek nafaka alma durumunda da eşittir. Fakat basında yer alan nafaka haberlerinin öznesi

kadındır. Bu, iki hususa işaret etmektedir. Birincisi; erkeğin yoksulluk nafakası alması yasalarda mümkün olsa da muhtemelen erkeklerin tercih sebebi değildir. Çünkü Türk kültüründe erkeğin, kadının parasıyla geçinmesi hoş karşılanmaz. İkincisi ise kadının ekonomik anlamda kısmen veya tamamen eşine bağımlı olmasıdır. Bu da ailede kadının doğrudan ekonomik bir sorumluluğunun olmadığını ve bu hususta başat rolün erkeğe ait olduğunu teyit etmektedir. Anlaşılacağı üzere aile içi rolleri yasal düzenlemeler üzerinden tanımlamak, ezberci bir yaklaşım olacağı gibi sosyal gerçeklikten de kopuk olabilmektedir. Bu manada tüm kültürel kodları içinde barındıran atasözleri açık ve örtülü her türlü sosyal gerçekliği yansıtmaya potansiyeline sahiptir. Nitekim Akın'ın da (1991, s.154-155) ifade ettiği gibi geleneksel aileden modern çekirdek aileye bir geçiş olsa da iktisadi ve maddi şartlar ne olursa olsun, baba, kendisini ailenin yeniden üretimi ile sorumlu hissetmektedir. Hatta çocuklarını meslek sahibi etse ve/veya evlendirse de aynı sorumluluk hissini taşımaktadır.

Ailede çocuktan beklenen en temel şey çocuğun anne babasını taklit etmesidir. Anne ve baba bu manada çocuk için bir rol modeldir. Kız çocuğu bir anne, eş ve gelin adayı olarak rolüne, bütün bu sorumluluklarını yerine getirecek şekilde baba evinde hazırlanır. Anneye yardım ederek, temizlik ve mutfak işlerinde beceri kazanır. Kadının çalışmaya başlamasıyla her ne kadar evdeki sorumluluklarda iş bölümü olması gerektiği gündeme gelse de pratikte, bireysel beklentilerin hala toplumsal alışkanlıkların peşinden gittiği gözükmektedir.

Türk ailesinde kız çocuğu emanettir. Erkek çocuğu ise neslin devamını sağladığı için ailenin daimî üyesidir. Ayrıca bir ailenin maddi ve manevi bütün sorumluluklarını alması beklendiği için bu şekilde koşullandırılır (Tolan, 1991, s.209). Zira ailesine bakamayan erkek toplumda itibar kaybeder. Bunun yanı sıra, tam tersi 'damat alma' geleneği de vardır. Nitekim 'içgüveysi olma' Türk toplumunda var olan ve gelinin yaşaması gereken evden kopuş duygusunu damadın yaşadığı, rollerin yer değiştirmesiyle erkeğin itibar kaybına neden olan bir evlilik çeşididir. Neticede 'içgüveysi olmak' toplum nazarında küçümsenen ve dile dolanan bir durumdur. Bu sebeple 'evliliğin terse dönmesi' hali erkeğin psikolojik sorunlar yaşamasına ve evlilik hayatında bazı sorunların oluşmasına zemin hazırlamaktadır (Irmak ve Taş, 2012).

Türk toplumunda çok çocuklu ve kardeşli olmak sevinç ve mutluluk sebebidir. Dede korkut hikayelerinden atasözlerine varana kadar kardeş sevgisine ve kardeş sahibi olmanın önemine yer verilmiştir. Yaşça büyük olana 'abla' ve 'ağabey' diye seslenilmesi saygı göstergesidir. Bu saygı taşıdığı ve/veya taşıyacağı sorumlulukla da ilintilidir. Nitekim halk arasında kardeşlik bağı bulunmayan ilişkilerde, biri diğerini himaye ettiyse veya bir iyilik yaptıysa, gıyabında 'sağ

olsun ağabeylik etti' diye hürmet ve minnet ile anılır. Aile içinde ablalık ve abilik hatırı sayılır bir statüdür. Büyük çocuklar daha kardeş sahibi olmadan 'abi-abla olacak' diye rollerine hazırlanırlar. Türk ailesinde yukarıdan aşağıya doğru bir himaye zinciri vardır. Beklenti, anne veya babanın kaybından sonra büyük çocuğun anne babasının rollerini üstlenmesi ve aile reisi olarak aileye kol kanat germesidir. Benzer bir beklenti, ailenin sosyoekonomik yönden yetersiz kaldığı zamanlar için de geçerlidir. Böylece bu beklentiler, büyük çocuk rolündeki çocuğun aynı zamanda ebeveyn rolü üstlenmesi veya üstelenecek olması anlamına gelmektedir. Hukuken birbirine eşit haklara sahip olan, genel olarak kardeşlerin gelenek hukukunda hak ve sorumluluklarının eşit olmaması, kendi içinde otoritenin sorgulanmasına, bu sorgulamanın da zaman zaman çatışmalar doğurmasına neden olmaktadır (Duvarcı, 1991, s. 662-663; Telman ve Uzunkoca, 2018, s.270-271).

Örf, adet ve geleneklerimizde 'ana-baba hakkının' önemi, daha çok ahlaki ve dini boyutuyla gerekçelendirilmiş olsa da temelde ailede büyüklerin küçüklere biçtiği evlatlık rolünü tanımlamaktadır. Çocukları büyütme için harcanan bir ömrün geri kalana sahip çıkmak, maddi ve manevi tüm ihtiyaçlarının giderilmesi bizatihi evlatların uhdesindedir. Üstelik bu sadece ahlaki bir görev değil, hukuki bir görevdir. Öte yandan anne babanın vefatından sonra, anne babanın unutulmaması, onların arkasından hayır ve hasenatta bulunulması ve dua edilmesi, vasiyetleri varsa yerine getirilmesi, borçları varsa ödenmesi beklenir (Güngör, 1991, s.115- 119). Ayrıca anne baba yadigarı sayılacak dostlarla ilişkilerin devam ettirilmesi karşılıklı olarak emanete sahip çıkmak, göz kulak olmak olarak algılanır. Bu, sözsüz bir anlaşma ve sessiz bir sorumluluk kabulü olarak tanımlanabilir. Bunlara ek olarak hayatın olağan akışında anne babaya asi olmamaları, saygı ve edep halinde konuşmaları da 'iyi' ve 'hayırlı' evlat olarak evladın sorumluluklarını tanımlamaktadır.

Aileyi, aile içi iletişim dinamiklerine göre 'içine doğduğumuz' ve 'içine dahil olduğumuz' aile olarak ikiye ayırabiliriz. İlkinde yargılarımız aile içindeki iletişim sürecinde şekillenirken, ikincisinde kalıplaşmış yargılarımızla aile içi iletişim sürecine dahil oluruz. Bu manada 'içine doğduğumuz aile', bireyi aile içi rollere hazırlayan en temel sosyalleşme mercidir. Bireyin aile içinde görüp öğrendikleri bütün hayatını ve algılama süreçlerini etkilemektedir.

Nitekim kişilik gelişiminin temellerinin çocukluk döneminde ailede atıldığı bilimsel bir gerçektir. Zira anne baba tutumlarının hem bireylerin kişiliği üzerinde hem de dolaylı olarak, kuracağı ailenin biçimi ve iletişim tarzı üzerinde etkili olacağı ifade edilmektedir. Bu minvalde, yapılan araştırmalar neticesinde ebeveynlerin çocukları ile olan iletişim şekilleri, ebeveynlerin çocuklarına karşı

davranış ve tutumları altı başlık altında sınıflandırılmıştır. *Baskıcı ve otoriter tutuma dayalı iletişim*; kurallara mutlak itaatin olduğu, cezanın bir terbiye ve öğretim biçimi görüldüğü, anlayışsız ve hoşgörüsüz tutumun sergilendiği ve iletişimin kopuk olduğu ailelere özgü iken *gevşek tutuma dayalı iletişim* ise; çocuğun sınırsız özgürlüğünün olduğu, anne baba yerine çocuğun egemen olduğu, merkeze çocuğun mutluluğunun bulunduğu bir iletişim şeklidir. *Koruyucu tutuma dayalı iletişim* yoğun kaygı ve tedirginliğin olduğu, çocuğun yanlış karar almaması adına karar alma özgürlüğünün ve pratiğinin pek olmadığı, aşırı müdahaleci ailelere mahsus koruyucu bir yaklaşım iken, *ilgisiz ve kaygısız tutuma dayalı iletişim* yoğun iş hayatından sebep çocuğun ihtiyaçlarının dolaylı olarak (bakıcı, anneanne, babaannen vb.) sağlandığı, ilgi ve sevginin pek hissettirilmediği, ailenin kuru bir kurum olarak işlediği, iletişimin ihtiyaçlara binaen şekillendiği ailelere mahsus bir yaklaşım biçimidir. *Dengesiz ve kararsız tutuma dayalı iletişim* aile içinde çelişkili ve tutarsız kararlar ile tutumların olduğu ve bu durumdan çocuğun öğrenme sürecinin olumsuz etkilendiği ailelerin sahip olduğu bir iletişim şeklidir. *Güven verici ve demokratik tutuma dayalı iletişim* ise aksine prensip ve kuralların belli olduğu ve herkesi bağladığı, kurallara herkesin uyduğu, iletişimin önemli olduğu, koşulsuz sevginin gösterildiği, çocuğun kararlarına sadece mihmandarlık edildiği, anlaşmaya ve ortaklaşa karar vermeye özgü bir iletişim tarzıdır. Anlaşılabileceği gibi ailelerin tutumlarına dayalı iletişim şekilleri; çocuğun öz güvenini, karar verme pratiklerini, olgun veya şımarık ya da paylaşımcı veya bencil olmalarını, yaşam becerilerini, kısaca yarın nasıl bir anne-baba ve birey olacaklarını etkilemektedir (Avşaroğlu, 2019, s.295-300; Gürüz ve Eğinli, 2018, s.154-155).

Ailenin fonksiyonu her ne kadar toplumsal ve ekonomik şartlara göre değişiklik gösterse de ailenin koşulsuz sevginin tek adresi olduğu gerçeği değişmemiştir. Ailede muhabbetin yakıtı iletişimdir. Ailenin kendi içinde açık, rahat ve direkt konuşabilmesi kadar aktif dinleyebilmesi, empati yapabilmesi, aile üyesinin sözüne ve kendisine değer vermesi ve göstermesi beklenir. Aksi halde aile içinde çatışmaların ve iletişim problemlerinin baş göstermesi olasıdır. Bu manada sağlıklı aileyi sağlıksız aileden ayıran aile içi iletişimin niteliğidir. Nitekim ailenin duygusal atmosferinin yönetilmesi ve destek sağlanması, kişilik ve kimlik yönlendirilmesinin yapılması, değerler sisteminin aktarılması, değişimlerin yönetilmesi ve sınırların düzenlenmesi ve günlük yaşamın sürdürülebilmesine dair tecrübelerin paylaşılması gibi 'aile iletişim fonksiyonları', sağlıklı bireyin ve sağlıklı ailenin önkoşuludur (Gürüz ve Eğinli, 2018, s.138-139).

YÖNTEM

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Atasözleri ait olduğu toplumun düşünce yapısını, değerlerini, tecrübelerini, kalıp yargılarını yaşam pratiklerini, hatta bireylerin ne zaman ve neden üzüldüğünü, neye sevindiğini, nasıl sevildiğini tarif eden özlü sözlerdir. Güçlü ifadesiyle kültürel kodları nesilden nesile aktarırken, bir tarafıyla da aktardığı kodlarla bir bilginin ve inanışın oluşmasına ve/veya pekişmesine omuz vermektedir. Bir öğrenme biçimi olarak, sosyal kuralları aktararak sosyal ilişkileri düzenler. Bu misyonuyla kültürün, yani toplumun devamlılığını sağlar. Geleneksel hukukun ta kendisi olması hasebiyle açık ve örtülü her türlü sosyal gerçekliği içinde barındıran bir göstergedir. Bütün bu noktalardan hareketle atasözlerinin aileyi nasıl yansıttığı araştırılmaya değer gözükmemektedir. Bu çerçevede çalışmanın temel amacı, atasözlerinde aileye, aile içi rollere ve aile içi ilişkilere dair açık ve örtülü sosyal gerçekliği ortaya çıkarmaktır.

Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada verilere doküman incelemesi yöntemiyle ulaşılmış olup, elde edilen veriler içerik analizi yöntemi ile incelenecektir. Doküman incelemesi, bir kültürün veya medeniyetin geçmişine ilişkin özellikleri üzerine çalışırken kullanılan, bir olguya bütüncül bakma imkânı veren önemli çalışma yöntemlerinden bir tanesidir (Yıldırım ve Şimkek, 2016, s.189-190). İçerik analizinde ise temel amaç, toplanan verileri belirli kavramlar ve temalar etrafında bir araya getirmek ve bu suretle örtülü olan sosyal gerçekliği ortaya çıkarmaktır (Yıldırım ve Şimkek, 2016, s.242).

Araştırma; atasözlerinde aile içi roller, aile içi ilişkiler ile aile, aile olma, evlenme ve çocuk sahibi olma bağlamında çağrıştırdığı kelimeler ile sınırlı olup, kelimeler Türk Dil Kurumunun web sözlüğünde taranmıştır. Bu doğrultuda; ‘anne’, kadın, karı, dişi, avrat, gelin, zevce, eş, hanım, ana, analık, *anne*, *annelik*, *sevgili*, yar, *valide*; ‘baba’ erkek, koca, *damat*, içgüveysi, baş, *reis*, *aile reisi*, *bey*, *direk*, er, yiğit, baba, *babalık*, *peder*, ağa, dağ, ata; ‘çocuk’, kardeş, kardaş, *gardaş*, *kardeşlik*, *batın*, *ağabey*, *abi*, *abla*, *ablalık*, *abilik*, *uşak*, *kızan*, oğlan, kız, çocuk, evlat, yavru, kuzu, civciv, yumurta, *bebek*, süt, beşik, meme, *cüçük*, öz, üvey, yetim, öksüz, *kimsesiz*, *evlatlık* kelimeleri; ‘aile, aile olma, evlenme ve çocuk sahibi olma’ bağlamında ise, *aile*, sürü, *ocak*, baca, kapı, ev, aş, *hane*, *kuşak*, bağ, soy, *sop*, *nesep*, *sulp*, *nesil*, *zürriyet*, kan, *evlilik*, düğün, nikah, bekar, bekarlık, *birliktelik*, çeyiz, *bohça*, *sözlü*, *nişanlı*, evli, kuma, *birleşme*, ayrılık, *boşanmış*, boşanma, dul, döl, *tohum*, *üreme*, *doğum*, doğurmak, *dayanak*, *güç*, arka, sırt, *yürek*, *kalp*, *çiğer*, *ilişki*, *iletişim*, *münasebet*, *küs*, *dargın*, *barış*, *hak*, söz, *kelam*,

laf, *ulu*, *büyük*, *küçük*, *rol*, *işlev*, *görev*, *mesuliyete*, *vazife* kelimeleri taranmıştır. 127 kelimenin 62 tanesi aile temalı atasözlerinde geçerken 65 kelimeye² atasözlerinde rastlanamamıştır. Elde edilen veriler; aile içi roller (f=86), aile içi ilişkililer (f=53) ile atasözlerinde kadın-erkek-çocuk (f=24) ve aile-aile olma algısı (f=68) şeklinde toplam dört kategoride tablo haline getirilmiştir. Bazı atasözleri, taşıdığı anlam ve temsil ettikleri konu itibariyle iki farklı tabloda birden yer almıştır. Böylece toplanan verilerin (f=231) belirlenen temalar etrafında, amaca uygun şekilde analiz edilmesi sağlanacaktır.

BULGULAR VE YORUM

Atasözlerinde Kadın-Erkek- Çocuk Algısı

Tablo 1

Atasözlerinde Kadın-Erkek- Çocuk Algısı

Tema	f %	Atasözleri
Kadın	f= 6 %25	Kadının yüzünün karası erkeğin elinin kınası- Dişi köpek kuyruğunu sallamayınca, erkek köpek ardına düşmez- Kadının fendi erkeği yendi- Gökyüzünde düğün var deseler kadınlar merdiven kurmaya kalkar- Altın adı pul oldu, kız adı dul oldu- Gönül verme evliye, eve gider unuttur
Erkek	f= 6 %25	Erkek arslan arslan da dişi arslan arslan değil mi?- Erkek koyun kasap dükkanına yakışır- Erkekliğin onda dokuzu kaçmaktır- Erkeklik öldü mü?- Erkeklik sende kalsın!- Yiğidin sözü demirin kertiği
Çocuk	f=12 %50	Adam olacak çocuk bokundan belli olur-Abdal düğünden, çocuk oyundan usanmaz- Aç aman bilmez, çocuk zaman bilmez-Çocuk düşse kalka büyür- Çocuktan al haberi- On beşinde kız, ya erde gerek ya yerde- Kız beşikte (kundakta) çeyiz sandıkta-Tarlayı düz al, kadını kız al- Tarlanın taşlısı, kızın saçlısı, öküzün (ineğin) başlısı- Oğlanınki oğul balı, kızınki bahçe gülü- Oğlan doğuran övünsün, kız doğuran dövünsün- Gelin eşikte, oğlan beşikte

Bu atasözleri toplumun kadın, erkek, çocuk, kız çocuğu ile erkek çocuğu hakkındaki kalıp yargılarını göstermektedir. Kalıp yargıların tutum ve davranışları etkileme potansiyeli vardır. Bilindiği üzere kalıp yargıların bir tutum veya davranışa dönüşmesi ise ayrımcılık olarak tanımlanır. Örneğin; *'Tarlayı düz al, kadını kız al'* atasözü kadının bekaretini koruması gerektiğine dair bir kalıp yargıyı ifade ederken, *'On beşinde kız ya erde gerek ya yerde'* atasözü ise bu amaçla kızın erken evlendirilmesi gerektiğine dair bir kalıp yargıyı aktarırken, bir yandan da bekaretin korunmaması halinde kızın ölmesi gerektiğine dair azmettirici bir dil barındırmaktadır. Burada sebep-sonuç ilişkisi, bir kalıp yargıyı

² Metin içinde *italik yazılan kelimeler*

temellendirirken, bu kanaatin erken evlendirmek veya öldürmekle sonuçlanacak olması cinsiyetler arası ayrımcılığı ifade etmektedir. Erkeğin meşru olmayan cinsel yönelimleri bile toplum tarafından '*erkeğin elinin kınası*' olarak tanımlanırken, aldatmanın iki kişinin rızasıyla gerçekleşen bir cinsel eylem olmasına rağmen, toplum, '*Dişi köpek kuyruğunu sallamayınca, erkek köpek ardına düşmez*' şeklinde bir yaklaşım ile erkeği kayırmaktadır. Nitekim '*Gönül verme evliye, eve gider unuttur*' ifadesi, erkeğin hata yapma hakkını kendinde gördüğünü ve toplumunda da erkeğe bu özgürlüğü tanıdığını göstermektedir. Toplumun erkek üzerinde kurduğu baskı ise, her ne olursa olsun evin geçimini sağlamak zorunda olmasıdır. Özetle, toplumun dilinde kadın ile ölüm kelimeleri namus kavramı (*On beşinde kız, ya erde gerek ya yerde*) üzerinden, erkek ile ölüm kelimeleri ise erkeğin çalışmayıp miskinlik yapması (*Erkek koyun kasap dükkanına yakışır*) üzerinden bir araya gelmiştir. Bir yönüyle, bu tarz atasözleri töre cinayetlerinin ya da geçim sıkıntısı yaşayan erkeklerin intihara teşebbüsünün deyim yerindeyse gizli azmettiricileridir. Nitekim atasözleri "halkça öğüt olarak benimsenen, kalıplaşmış, anlamlı, kısa ve özlü sözler" (TÜBA, 2011, s.80) olarak kabul edilmektedir.

Öte yandan atasözlerinde var olan diğer kalıp yargılar ise; erkeğin akıllıca davranmasını bilmesi (*Erkeğin onda dokuzu kaçmaktır*), mert (*Erkeklik öldü mü?*) ve sözünün eri olması (*Yiğidin sözü demirin kertiği*), kadının ise eğlenceye ve gezmeye düşkün olması (*Gökyüzünde düğün var deseler kadınlar merdiven kurmaya kalkar*) ile erkeklerden daha kurnaz (*Kadının fendi erkeği yendi*) olmasıdır. '*Erkek arslan arslan da dişi arslan arslan değil mi?*' sözüyle de yürekli ve güçlü olmak iki cinsiyet için de tanımlanmış bir özellik olarak gözükmektedir.

Ayrıca '*Gelin eşikte, oğlan beşikte*' atasözünde bebek yerine oğlan kelimesinin kullanılması, erkek çocuğu sahip olmanın (*Oğlan doğuran övünsün, kız doğuran dövünsün*) daha tercih sebebi olduğunu ifade etmektedir. Zira kız çocuğu baba evinde misafir (*Kız beşikte (kundakta) çeyiz sandıkta*) kabul edilirken soyun devamlılığını sağlayan erkek çocuğu evin daimî üyesidir. Bu bağlamda torunlar arasında bile bir statü farkının olduğu (*Oğlanınki oğul balı, kızınki bahçe gülü*) gözükmektedir.

Atasözlerinde Aile İçi Roller

Tablo 2

Atasözlerinde Aile İçi Roller

Tema	f %	Atasözleri
Ebeveyn Rolü	f= 47 %55	Ağlarsa anam ağlar, gerisi yalan ağlar- Kuşa süt nasip olsa anasından olurdu-Ana gibi yar olmaz, Bağdat gibi diyar olmaz- Dilsizin derdinden anası anlar- Kaçanın anası ağlamamış- Dört göz bir evlat için- Yavru kuş, yuvada gördüğünü yapar- Baş nereye giderse ayak da oraya gider- Ayı sevdiği yavrusunu hırpalar- Babanın sanatı oğla mirastır - Anasına bak, kızını al, kenarına (kırısına, tırağına) bak, bezini al- Ağanın gözü öküzü (ineği) semiz eder- Kuzguna yavrusu şahin (Anka, güzel) görünür- Karga yavrusuna bakmış 'benim ak pak evladım' demiş- Çocuk düşse kalka büyür- Oğlan yetir, kız yetir, ağır yükü sen götür- Besledik büyüttük danayı, şimdi tanımaz oldu anayı- Yaza çıkardık danayı, beğenmez oldu anayı- Ata dostu oğla mirastır- Bir evde iki kız, biri çuvaldız biri biz-Baba koruk (erik) yer, oğlunun dişi kamaşır- Bir anaya bir kız, bir kafaya bir göz- Doğuran avrat Azrail'i yenmiş- Ana kızına taht kurmuş, baht kuramamış- Ana kızına taht kurar, kızı bahtı kocadan arar- Ananın bahtı kızına- Oğlan atadan (babadan) öğrenir sofraya açmayı, kız anadan öğrenir biçki biçmeyi- Bağ babadan, zeytin dededen kalmalı- Atalar çıkarayım der tahta, döner dolaşır gelir bahta- Atalar sözünü tutmayanı yabana atarlar- Bağ babadan, zeytin dededen kalmalı- Baba oğluna bir bağ bağışlamış, oğul babaya bir salkım üzüm vermemiş-Baba malı tez tükenir, evlat gerek kazana- Çobana verme kızı, ya koyun güttürür ya kuzu- Kız beşikte (kundakta) çeyiz sandıkta- Bir ev (gemi) donanır, bir kız (çıplak) donanmaz- Katıra 'baban kim?' demişler, 'dayım at' demiş- Evladın var mı, derdin var- Sade pirinç zerde olmaz, bal gerekir kazana; baba malı tez tükenir evlat gerek kazana- Dağda bağın var, yüreğinde dağın var- Beş parmağın hangisini kessen acımaz?- Baba himmet, oğul hizmet- Babamın adı Hıdır, elimden gelen budur- Babasından mal kalan, mertegi içinden bitmiş sanır -Üvey, öz olmaz; kemha, bez olmaz- Evladı ben doğurdum ama gönlünü ben doğurmadım- Sütle giren huy, canla çıkar
Eş Rolü	f= 19 %22	Kadının şamdani altın olsa mumu dikecek erkektir- Pekmezi küpten, kadını kökten al- Avrat tuz dedi mi ciğeri cız der- Avrat var, arpa unundan aş yapar; avrat var buğday unundan keş yapar- Evi ev eden avrat- Avrat var ev yapar, avrat var ev yıkar- Avrat (kadın) malı, kapı mandalı- İki karılı evde toz diz boyu olur- Karı malı hamam tokmağıdır- Kişiyi vezir eden de karısı, rezil eden de- Aşını, eşini, işini bil- Kör (kesmez) bıçak ele (yavuz), iş bilmeyen avrat dile (yavuz)- Baba (evlat,oğul) ekmeği zindan ekmeği, koca (er) ekmeği meydan ekmeği- Baba vergisi görümlük, koca vergisi doyumluk- Kocana göre bağla başını, harcına göre pişir aşını- Erkek getirmeyi, kadın yetirmeyi bilmeli- Erkek sel, kadın (avrat) göl- Aşı pişiren yağ olur, gelinin yüzü ağ olur- Yuvayı dişi kuş yapar/ yuvayı yapan dişi kuştur
Evlat Rolü	f=14 %16	Ağaç yeşert meyve getirsin, oğlan büyüt ekmeğ getirsin- Baba oğluna bir bağ bağışlamış, oğul babaya bir salkım üzüm vermemiş- İyi evlat babayı

Türkçedeki Atasözlerinde Aile ve Aile İçi İlişkiler

vezir, kötü evlat rezil eder- Bir baba dokuz evladı besler, dokuz evlat bir babayı beslemez- Hayırlı evlat neylesin malı, hayırsız evlat neylesin malı- Sade pirinç zerde olmaz, bal gerekir kazana; baba malı tez tükenir evlat gerek kazana- Baba himmet, oğul hizmet- Bir anaya bir kız, bir kafaya bir göz- Ulu sözü dinlemeyen, uluyakalır- Ulular köprü olsa basıp geçme- Su küçüğün söz (sofra, yemek) büyüğün- Atalar sözünü tutmayanı yabana atarlar- Ata dostu oğla mirastır- Babanın sanatı oğla mirastır.

Kardeş	f=6	Kardeşim olsun da kanım olsun- Kardeş kardeşin ne öldüğünü ister ne onduğunu- Kardeş kardeşi bıçaklamış, dönmüş yine kucaklamış- Allah kardeşi kardeş yaratmış, kesesini ayrı yaratmış- Ağzdan burun yakın, kardeşten karın yakın- Kazanırsan dost kazan, düşmanı anan da doğurur
Rolü	% 7	

Ebeveynlerin rolleri çocuğa karşı sorumluluklarını tanımlamaktadır. Aslında bu bir nevi ebeveynlerin topluma karşı sorumlulukları anlamına da gelmektedir. Zira aile sosyal bir kurumdur ve toplumun bir parçası olarak belli işlevleri vardır. Bu bağlamda atasözlerindeki aile içi rollere, ailenin işlevleri üzerinden yaklaşacak olursak; *'Doğuran avrat Azrail'i yenmiş'* atasözü hem ailenin biyolojik işlevinin varlığına hem de annenin canı pahasına annelik rolüne talip olduğuna işaret eder. Öte yandan atasözlerinde, eğitim işlevinin (*Yavru kuş, yuvada gördüğünü yapar- Babanın sanatı oğla mirastır*), ekonomik işlevinin (*Kız beşikte (kundakta) çeyiz sandıkta- Ağanın gözü öküzü (ineği) semiz eder- Baba malı tez tükenir, evlat gerek kazana*), koruyuculuk işlevinin (*Dört göz bir evlat için- Evladın var mı, derdin var-Kaçanın anası ağlamamış*), psikolojik işlevinin (*Dilsizin derdinden anası anlar- Ana gibi yar olmaz, Bağdat gibi diyar olmaz*), prestij sağlama işlevinin de (*Baba koruk (erik) yer, oğlunun dişi kamaşır-Katıra 'baban kim?' demişler, 'dayım at' demiş*) temsili gözükmektedir. Fakat atasözleri arasında ailenin dini işlevine ve boş zaman işlevine işaret eden herhangi bir atasözüne rastlanamamıştır.

Öte yandan *'Oğlan yetir, kız yetir, ağır yükü sen götür'* atasözünde çocuk büyütmenin ve evi yönetmenin annenin görevi olduğu ve hiç kolay bir sorumluluk olmadığı, *'Üvey, öz olmaz; kemha, bez olmaz'* sözyle bir çocuk ne denli sevilirse sevilsin üvey anne sevgisinin öz anne sevgisinin yerini dolduramayacağı ifade edilmektedir.

Atasözlerindeki eş rolüne bakıldığında, ailenin ekonomik sorumluluğunun erkekte olduğu (*Kadının şamdani altın olsa mumu diyecek erkektir- Avrat tuz dedi mi ciğeri cız der*) ama kadının bütçe yönetiminde söz/tasarruf sahibi olduğu (*Erkek sel, kadın (avrat) göl- Erkek getirmeyi, kadın yetirmeyi bilmeli*) anlaşılmaktadır. Öte yandan kadının, kısıtlı imkanlarda bile yetirmeyi ve ortaya bir şey çıkarmayı bilmesi, becerikli olması (*Avrat var, arpa unundan aş yapar; avrat var buğday unundan keş yapar*), evini ve eşini sahiplenmesi, ilgi ve

sevgiyle kuşatması (*Evi ev eden avrat, Yuwayı dişi kuş yapar, kişiyi vezir eden de karısı, rezil eden de*) beklenmektedir.

Atasözlerinde evlatların ebeveynlerine karşı sorumlulukları ise, hayat döngüsü terse döndüğü zaman evlatların anne babalarına bakması (*Baba kırk oğul beslemiş, kırk oğul bir babayı beslememiş-Ağaç yeşert meyve getirsin, oğlan büyütmek getirsin*) gerektiğidir. Babanın oğlundan beklentisi miras olarak bıraktığı her şeye sahip çıkması (*Babanın sanatı oğla mirastır- Hayırlı evlat neylesin malı, hayırsız evlat neylesin malı*) ve vefalı (*Ata dostu oğla mirastır*) olmasıdır. Ayrıca evlatlardan anne babalarının sözlerini ve hatırlarını sayması (*Ulular köprü olsa basıp geçme*) beklenir. Atasözlerinde kardeşlik rolüne dair ise hem olumlu (*Kardeşim olsun da kanım olsun*) hem de olumsuz (*Kazanırsan dost kazan, düşmanı anan da doğurur*) kalıp yargılar mevcuttur.

Atasözlerinde Aile İçi İlişkiler

‘İçine doğduğumuz aile’ temalı atasözlerinde, aile içi ilişkilerde öz anne- kız arasındaki ilişkiyi ‘*Ana ile kız, helva ile koz*’ şeklinde iç içe gecik bir bütün olarak tanımlarken, anne için kızın önemine de (*Bir anaya bir kız, bir kafaya bir göz*) vurgu yapılmaktadır. Diğer ilişkilerin her birinde çatışma dillendirilmiştir. Baba ile oğlan arasındaki çatışmanın sebebi iktisadi hayat (*Babayla oğlanın papucu bir olunca evde kavga eksik olmaz*) temellidir ve her ortaklıkta yaşanabilecek bir çatışmayı ifade eder ve olağandır. Fakat kardeşler arası çatışma içinde bir çelişkiyi (*Kardeş kardeşi bıçaklamış, dönmüş yine kucaklamış*) barındırmaktadır. Aslında birbirleri arasında bağın çok sıkı olduğu (*Ağızdan burun yakın, kardeşten karın yakın*) ve kardeşliğin çok değerli olduğu (*Kardeşim olsun da kanım olsun*), aralarındaki çatışmanın ise kıskançlık ve çekişme temelli (*Kardeş kardeşin ne öldüğünü ister ne onduğunu*) olduğu ve birbirlerinden vazgeçmelerinin mümkün (*İki kardeş savaşmış, ebleh buna inanmış*) olmadığı ifade edilmektedir.

‘İçine dahil olduğumuz aile’ temalı atasözlerinde ise, aile içi iletişim süreçleri göreceli olarak kalıp yargıların tesirinde gözükmektedir. Nitekim ebeveyn-çocuk ilişkisi kapsamında değerlendirmeye aldığımız kayınvalide-gelin arasındaki ilişki ile üvey evlat-ana arasındaki ilişkinin çatışma sebebinin bir olaydan (*Kaynana öcü, oğlu cici- Kaynana pamuk ipliği olup raftan düşse gelinin başını yarar*) veya belli bir durumdan (*Üvey, öz olmaz; kemha, bez olmaz*) bağımsız olduğu gözükmektedir. Ayrıca her iki ilişkide de ayrımcılığın (*Oğlan anası kapı arkası, kız anası minder kabası- Üveye etme, özünde bulursun; geline etme, kızında bulursun*) var olduğu da gözükmektedir. Öte yandan ‘içine doğduğumuz ailede’ ebeveyn-çocuk ilişkisinde de ebeveynlik rolüyle ters temsillerin (*Ayıyı (maymunu) fırına (ateşe) atmışlar, yavrusunu ayağının altına almış*) olduğu gözükmektedir.

Tablo 3
Atasözlerinde Aile İçi İlişkiler

Tema	f %	Atasözleri
Ebeveyn Çocuk İlişkisi	f= 35 %66	Karga yavrusuna bakmış ‘benim ak pak evladım’ demiş- Dilsizin dilinden anası anlar- Babayla oğlanın papucu bir olunca evde kavga eksik olmaz- Babanın sanatı oğla mirastır- Oğlan atadan (babadan) öğrenir sofrayı açmayı, kız anadan öğrenir biçki biçmeyi- Yavru kuş, yuvada gördüğünü yapar- Anasının bastığı yavru (civciv) incinmez (ölmez)-Ayı sevdiği yavrusunu hırpalar- Ana ile kız, helva ile koz-Besledik büyüttük danayı, şimdi tanımaz oldu anayı- Beş parmağın hangisini kessen acımaz?- Evladın var mı, derdin var mı-Kızı gönlüne bırakırsan ya davulcuya kaçır (varır) ya zurnacıya- Kızını dövmeyen, dizini döver- Evladı ben doğurdum ama gönlünü ben doğurmadım-Kızım sana söylüyorum(dedim) gelinim sen anla (işit)- Oğlan anası kapı arkası, kız anası minder kabası-Kaynana öcü, oğlu cici- Bizim gelin bizden kaçır, tutar ellere başını açır- Kaynana pamuk ipliği olup raftan düşse gelinin başını yarar-Analık fenalık- Üvey, öz olmaz; kemha, bez olmaz- Üveye etme, özünde bulursun; geline etme, kızında bulursun-Ayıyı (maymunu) fırına (ateşe) atmışlar, yavrusunu ayağının altına almış- Kedi yavrusunu yerken sıçana benzetir-Aç kurt yavrusunu yer-Ulu sözü dinlemeyen, uluyakalır- Ulular köprü olsa basıp geçme-Su küçüğün söz (sofra, yemek) büyüğün- Atalar sözünü tutmayanı yabana atarlar-Ağlamayan çocuğa meme vermezler- Yerdğin oğlan (küçük) yer tutar
Eşler arası ilişkiler	f= 11 %21	Erine göre bağla başını, tencerene göre kaynat(pişir) aşını- Kocana göre bağla başını, harcına göre pişir aşını- Dumansız baca olmaz, kahırsız koca olmaz- Karı koca bir sözle yakın, bir sözle uzaktır- Bir kariyla bir koca, dırdır eder her gece- Baş kırılır (yarılır) fes (börk) içinde, kol kırılır yen (kürk) içinde- Çocuk seversen beşikte, koca seversen döşekte-Çalı idi çırpı idi, evim idi ya, ayı idi uyu idi, kocam idi ya- Yaman komşu, yaman avrat, yaman at; eşin geçimsizse ayrıl, atın azgınsa sat, kurtul- El ağzına bakan, karısını tez boşar- Kadının fendi erkeği yendi
Kardeşler arası ilişkiler	f=7 %13	İki kardeş savaşmış, ebleh buna inanmış- Kardeş kardeşi bıçaklamış, dönmüş yine kucaklamış- Kazanırsan dost kazan, düşmanı anan da doğurur- Kardeşim olsun da kanım olsun- Kardeş kardeşin ne öldüğünü ister ne onduğunu- Ağızdan burun yakın, kardeşten karın yakın- Allah kardeşi kardeş yaratmış, kesesini ayrı yaratmış

Kadın-Erkek, ‘içine doğduğu ailede’ edindiği alışkanlıkları ve düşünce yapısı ile yeni bir başlangıç yaptığı için, farklılıkların olması ve bu farklılıkların da çatışma doğurması (*Bir kariyla bir koca, dırdır eder her gece*) beklenen bir şeydir. Bu bağlamda atasözlerinde eşler arasındaki çatışmaların dışarı yansıtmadan çözülmesi ve evliliğin ne pahasına olursa olsun sürdürülmesine dair bir yaklaşım (*Baş kırılır (yarılır) fes (börk) içinde, kol kırılır yen (kürk) içinde*) varken boşanmayı bir çözüm yöntemi gören (*Yaman komşu, yaman avrat, yaman at; eşin geçimsizse ayrıl, atın azgınsa sat, kurtul*) temsil de vardır. Bu manada kadının ‘yaman’ olduğuna ve çatışmada baskın taraf olabileceğine dair (*Kadının fendi*

erkeği yendi) bir algı varken, erkek ise mütemadiyen kadına dert çektiren (*Karı koca bir sözle yakın, bir sözle uzaktır*) olarak tanımlanmıştır.

Ayrıca atasözleri ilişkilerin adabı ve usulü konusunda da belli ip uçları vermektedir. Büyüklerin yanında çocuk ve eşe yakınlık göstermenin hoş kaçmadığı (*Çocuk seversen beşikte, koca seversen döşekte*), ev ikliminin olumlu olması için kadının uyumlu olması gerektiği (*Kocana göre bağla başını, harcına göre pişir aşını*), büyüklerin öncelikli söz sahibi olduğu (Su küçüğün söz (sofra, yemek) büyüğün) ve büyük sözünün yerde kalmaması gerektiği (*Ulular köprü olsa basıp geçme*), aksi halde hem büyüklerin gönüllerinin kırılacağı (*Atalar sözünü tutmayı yabana atarlar*) hem de küçüklerin bundan zarar göreceği (*Ulu sözü dinlemeyen, uluyakalır*) ifade edilmektedir.

Atasözlerinde ailenin bir sosyalleşme merci olarak (*Yavru kuş, yuvada gördüğünü yapar*) görüldüğü anlaşılmaktadır. Bu hususta baba ile anne arasında rollere bağlı olarak bir dağılım (*Oğlan atadan (babadan) öğrenir sofrayı, kız anadan öğrenir biçki biçmeyi*) olsa da yükümlülükleri gereği evde olan annenin çocukların temel eğitim sürecine daha fazla müdahil olduğu (*Anasının bastığı yavru (civciv) incinmez (ölmez)*) anlaşılmaktadır. Ayrıca ebeveynlerin çocuklarını eğitirken veya korumak isterken, kendilerini bazen doğrudan (*Yerdiğin oğlan (küçük) yer tutar*) bazen de dolaylı şekilde (*Kızım sana söylüyorum (dedim) gelinim sen anla (işit)*) ifade ettikleri, kimi zaman da cezalandırmayı bir yöntem olarak seçtikleri (*Ayı sevdiği yavrusunu hırpalar- Kızını dövmeven, dizini döver*) anlaşılmaktadır.

Atasözlerinde Aile ve Aile Olma Algısı

Tablo 4

Atasözlerinde Aile ve Aile Olma Algısı

Tema	f %	Atasözleri
Aile/Hane	f= 20 % 29	Deli arlanmaz ama soyu arlanır- Soy asma, soyuna çeker-Yumurtadan çıkan yine yumurta çıkarır- Cins horoz yumurtada öter- Atı atasıyla, katırı anasıyla- Ak koyunun kara kuzusu da olur- Oğlan dayıya, kız halaya çeker- Soydur çeker, baktır kokar- Bir uyuz keçi bir sürüyü boklar- Baktın kar havası, eve gel kör olası- Sürüden ayrılanı (ayrılan koyunu, kuzuyu) kurt kapar- Kapı arkası bile gurbet- Herkes evinde ağadır- Öksüzün karnına vurmuşlar (öksüzü dövmüşler) 'vay arkam' demiş- Yetimi okşamışlar, vay sırtım demiş- Öksüz oğlan(çocuk) göbeğini kendi keser- Alçak eşeğe herkes binmek kolay, öksüz çocuk dövmeye kolay- Dağ dağ üstüne olur, ev ev üstüne olmaz- Kuma gemisi yürümüş, elti gemisi yürümemiş- Sahipsiz eve it buyruk
Bekarlık & Eş Seçimi	f= 23 % 34	Bekarlık maskaralık- Bekarlık sultanlık(tır)- Bekarın parasını it yer, yakasını bit- Bekar gözü, kör gözü- Bekara karı boşamak kolaydır- Tarlayı düz al, kadını kız al-P ekmezi küpten, kadını kökten al- Dazlayan daza düşer, kel başlı kıza düşer- Tarlanın taşlısı, karının (kadının) saçlısı-

Türkçedeki Atasözlerinde Aile ve Aile İçi İlişkiler

Evlilik & Çocuk Sahibi Olma	f=25 %37	Bağın taşlısı, karının saçlısı- Gül dalından odun, beslemeden kadın olmaz- Atta, avratta uğur vardır- At ile avrat yiğidin bahtına- Ana kızına taht kurar, kızı bahtı kocadan arar- Bez alırsan Mısır'dan (Musul'dan), kız alırsan asilden- Kadı kızında bile kusur olur- Bu kadar kusur kadı kızında da olur- Ergen gözüyle kız alma, gece gözüyle bez alma- Ananın bahtı kızına- Kızı gönlüne bırakırsan ya davulcuya kaçır (varır) ya zurnacıya- Komşu kızı almak, kalaylı kaptan (tastan) su içmek gibidir- Tarlanın taşlısı, kızın saçlısı, öküzün (ineğin) başlısı- İç güveysi iç ağrısı Ev alanla evlenene Allah yardım eder- Derdin yoksa söylen, borcun yoksa evlen- Kör kuşun yuvasını Allah yapar- Garip kuşun yuvasını Allah yapar- Ver yiğidi yiğide, Mevla rızkın yetire- Bir ev (gemi) donanır, bir kız (çıplak) donanmaz- Kız beşikte (kundakta) çeyiz sandıkta- On beşinde kız, ya erde gerek ya yerde- İven kız ere varmaz, varsa da baht bulmaz- Nikahta keramet vardır- Gelinin ata bindirmişler 'ya nasip' demiş- Gelin eşikte, oğlan beşikte- Ulu ağacın gürültüsü dal ile, mutlu evi yakışığı döl ile- Sabahtan karnını doyuran, küçükken evlenen aldanmamış- Erken kalkan (çıkan) yol alır, er evlenen döl alır- Gelin girmedik ev olur, ölüm girmedik ev olmaz- Tarlayı taşlı, kızı kardeşli yerden almalı- Karı koca bir sözle yakın, bir sözle uzaktır- Bir evde iki kız, biri çuvaldız biri biz- At beslenirken kız istenirken- Bir kızı bin kişi ister, bir kişi alır- Yerine düşmeyen gelin yerine yerine, boyuna düşmeyen esvap sürüne sürüne eskir- Çobana verme kızı, ya koyun güttürür ya kuzu- Ana kızına taht kurar, kızı bahtı kocadan arar- Atalar çikarayım der tahta, döner dolaşır gelir bahta
---	-------------	---

'Dağ dağ üstüne olur, ev ev üstüne olmaz' atasözünden Türk aile yapısında geleneksel geniş aile biçiminin olduğu ama bir çatı altında yaşamının aslında bir tercih sebebi olmadığı anlaşılmaktadır. Öte yandan kalabalık aile olmanın bilhassa tercih sebebi olduğu (*Tarlayı taşlı, kızı kardeşli yerden almalı*) ve çocuğun ailede mutluluğu perçinleyen bir unsur olduğu (*Ulu ağacın gürültüsü dal ile, mutlu evi yakışığı döl ile*) gözükmektedir. Atasözlerinden Türk ailesinin işlevsel olarak geniş aile, yapısal olarak çekirdek aile olduğu anlaşılmaktadır.

Toplumun dilinde ev, bir sığınak (*Baktın kar havası, eve gel kör olası*), bir huzur alanı (*Herkes evinde ağadır*) olarak tasvir edilmektedir. Aile ise bireyin dayanağı (*Yetimi okşamışlar, vay sırtım demiş*), himaye edeni (*Sürüden ayrılanı (ayrılan koyunu, kuzuyu) kurt kapar*) ve insanın itibarı olarak (*Deli arlanmaz ama soyu arlanır*) tanımlanır.

Atasözlerinde, kız istenen (*Bir kızı bin kişi ister, bir kişi alır*) erkek ise talep eden olduğu için eş seçimleri daha çok erkeklerin talepleri üzerinden tanımlanmıştır. Buna göre kızın itibarlı bir aileden gelmesi (*Bez alırsan Mısır'dan (Musul'dan), kız alırsan asilden*), bakır olması (*Tarlayı düz al, kadını kız al*), güzel olması (*Bağın taşlısı, karının saçlısı*) ve aynı sosyal çevreden olması (*Komşu kızı almak, kalaylı kaptan (tastan) su içmek gibidir*) tercih sebebidir. Evliliğe duyguların peşinde değil aklın peşinde (*Ergen gözüyle kız alma, gece gözüyle bez alma*) karar

verilmesi halinde, muhabbetin peşinden geleceği (*nikahta keramet vardır*) düşüncesi hâkim gözükmektedir. Aynı zamanda huzur ve mutluluğun (*At ile avrat yiğidin bahtına- Ana kızına taht kurar, kızı bahtı kocadan arar*) bir kısmet işi de olduğu ifade edilmektedir.

Öte yandan evliliğin insan hayatını düzenlediği (*Bekarın parasını it yer, yakasını bit*), erken evlenmenin bu anlamda hayırlı olduğu (*Sabahtan karnını doyuran, küçükken evlenen aldanmamış*) ve maddi kaygılarla ertelenmemesi (*Ver yiğidi yiğide, Mevla rızkın yetire*) gerektiği ifade edilmiştir. Evlilik her ne kadar sonuna kadar korunması gereken bir kurum (*Bekara karı boşamak kolaydır*) olarak tanımlansa da verilen sözden dönülebileceğini (*Gelini ata bindirmişler 'ya nasip' demiş*) ve boşanmanın da bir çözüm yolu olarak (*Karı koca bir sözle yakın, bir sözle uzaktır*) tercih edilebileceği anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Aile, aile içi iletişim dinamiklerine göre 'içine doğduğumuz' ve 'içine dahil olduğumuz' aile olarak iki ayrılır. 'İçine doğduğumuz aile', bireyi aile içi rollere hazırlayan en temel sosyalleşme mercidir. Ailedeki öğrenmeler, bireyin tasavvurunu şekillendirirken algısı üzerinde de etki sahibidir. Bu manada beşerî münasebetler, bu öğrenmelerin etkisiyle dizayn olur. Hasılı birey, 'içine dahil olduğu aileye' kendi ailesinde görüp öğrendikleri ile dahil olur. Eşler arası ilişkilerde aile içi öğrenmeler birbiriyle ne kadar uyumluysa, kültürel farklılıklara dayalı çatışmalar o denli az olacaktır.

Atasözleri ait olduğu toplumun tasavvurunu ve davranış kalıplarını yansıtır. Geleneksel hukukun sözcüsüdür. Bu manada sosyal kuralları aktararak sosyal ilişkileri düzenler. Yanlışı ve doğruyu tanımlar ve öğütler. Öte yandan aktarıcı rolüyle maddi ve manevi kültürel değerlerin yeni kuşaklar tarafından öğrenilmesine aracılık ederken, bir yandan da toplumun değerlerinin korunmasına hizmet eder. Bir nevi mevcut kültürün güvencesidir. Sahip olduğu misyonla, açık ve örtülü sosyal gerçekliği yansıtan bir indikatördür. Ayrıca atasözleri toplumdaki kalıp yargıları gösteren ve aktarılmasına katkı sağlayan bir araçtır. Öğüt olarak görülen atasözlerinin olumsuz tutum ve davranışları aktarması ön yargıların ve toplumda ayrımcılığın oluşmasına ve/veya pekişmesine neden olabilmektedir. Bu manada atasözlerinde kadın ve erkek temsiline ait kalıp yargıların ve ayrımcılığın -ne oranla var olduğundan bağımsız olarak- sosyal gerçeklikle örtüştüğü gözükmektedir.

Araştırmamızın sonucunda Türkçedeki atasözlerinde Türk aile yapısına, aile içi rollere ve ilişkilere dair temsillerin var olduğu anlaşılmaktadır. Bu çerçevede

literatürde dillendirilen ve tartışılan konular araştırma bulgularıyla uyumludur. Bu manada Türk ailesinin yapısal olarak çekirdek, işlevsel olarak geniş aile olduğu, evliliğin toplum nazarında kutsal sayıldığı ve tavsiye edildiği, hatta erken evlenmenin cazip sayıldığı, kızın baba evine emanet olduğu, erkek çocuğun ise soyu devam ettireceği varsayılarak ailenin daimî üyesi sayıldığı, erkeğin ev içindeki temel sorumluluğunun geçimi temin etmek olduğu ve bunun erkeğin itibarı sayıldığı, kadının asli vazifesinin ev idaresi ve çocuk bakımı olduğu, ev reisinin erkek olduğu ama kadının destekleyici ve dengeleyici öge olarak aile içi kararlarda doğrudan yönlendirici biçimde söz payının/hakkının olduğu anlaşılmaktadır.

Atasözlerinde kız ile erkek çocuğa olan tutum ve davranış biçimlerine dair farklılıkların temsili, 'dengesiz ve kararsız tutuma dayalı iletişim' tarzının aile içi iletişimde var olduğunu göstermektedir. Ayrıca atasözlerinde 'baskıcı ve otoriter tutuma dayalı iletişim' ile 'koruyucu tutuma dayalı iletişim' tarzlarının da temsil edildiği anlaşılmaktadır. 'Güven verici ve demokratik tutuma dayalı iletişim' tarzının ise belli belirsiz varlığını hissettirdiği söylenebilir.

Abla ve abi kelimelerinin tarama neticesinde çıkmaması ve kardeşler arası ilişkilerin sadece 'kardeş' kelimesi üzerinden tanımlanması, görünürde kardeşler arası hiyerarşik bir ilişki biçiminin olmadığını gösterse de 'büyük' 'ulu' gibi kelimelerin kardeşler arası ilişkilerdeki hiyerarşik yapıyı da dillendirdiği düşünülmektedir. Fakat kardeş keselerinin ayrı olduğu vurgusu, aslında geleneksel hukukta da abi ve ablanın kardeşlerine bağlayıcı bir ekonomik sorumluluğunun olmadığını işaret etmektedir. Bunun, aile içi roller bağlamında kati bir sorumluluk olarak değil de daha çok aile içi dayanışma olarak görülmesi ve bir beklenti olarak değerlendirilmesi gerektiğini düşündürmektedir. Ayrıca atasözlerinde ailenin dini ve boş zaman geçirme işlevinin doğrudan temsil edilmediği gözükmektedir. Dini kaideler bağlamında (*Alçak eşeğe herkes binmek kolay, öksüz çocuk dövmeye kolay*) dini işlevin ve ev-hane kavramı içerisinde de (*Herkes evinde ağadır*) boş zaman geçirme işlevinin örtülü olarak temsil edildiği düşünülmektedir.

Öte yandan ailenin duygusal atmosferinin yönetilmesi ve destek sağlanması (*Karga yavrusuna bakmış 'benim ak pak evladım' demiş-Ana gibi yar olmaz, Bağdat gibi diyar olmaz*), kişilik ve kimlik yönlendirilmesinin yapılması (*Yiğidin sözü demirin kertiği*), değerler sisteminin aktarılması (*Su küçüğün söz (sofra, yemek) büyüğün*), değişimlerin yönetilmesi ve sınırların düzenlenmesi (*Çocuk seversen beşikte, koca seversen döşekte-Bir baba dokuz evladı besler, dokuz evlat bir babayı beslemez*) ve günlük yaşamın sürdürülebilmesine dair tecrübelerin paylaşılması (*Çocuk düşse kalka büyür-Kocana göre bağla başını, harcına göre*

pişir aşını) gibi ‘aile iletişim fonksiyonlarının’ tamamının atasözlerinde temsil edildiği gözükmektedir. Ayrıca aile içi iletişimde konuşma adabına ve aile içi çatışmaların nasıl engelleneceğine ve olması halinde nasıl yönetileceğine dair de temsillerin olduğu gözükmektedir.

Bunlara ek olarak araştırma sonucuna göre atasözlerinde en fazla konu temsili sırasıyla ‘Atasözlerinde Aile İçi Roller’ (f=86), ‘Atasözlerinde Aile ve Aile Olma Algısı’ (f=68), ‘Atasözlerinde Aile İçi İlişkiler’ (f=53) ve ‘Atasözlerinde Kadın, Erkek, Çocuk Algısı’ (f=24) şeklindedir. Alt başlıklar içerisinde ise en çok bahsi geçen konular; ‘Ebeveyn Rolü’ (f=47), ‘Ebeveyn-Çocuk ilişkisi’ (f=35) ve ‘Evlilik ve Çocuk Sahibi Olma’ (f=25), ‘Bekarlık ve Eş Seçimi’ (f=23), ‘Aile/Hane’ (f=20), ‘Eş Rolü’ (f=19), ‘Evlât Rolü’ (f=14), ‘Çocuğun Statüsü’ (f=12), ‘Eşler arası ilişkiler’ (f=11), ‘Kardeşler arası ilişkiler’ (f=7), ‘Kardeş Rolü’ (f=6), ‘Kadının Statüsü’ (f=6) ve ‘Erkeğin Statüsü’ (f=6) şeklinde sıralanmaktadır. 231 atasözünün sadece 85 tanesi doğrudan eşlerle ve aile kavramı ile ilgili iken 146 tanesi doğrudan ve dolaylı olarak çocuk ile ilgilidir. Atasözlerinde en fazla temsil edilen olması dışında, doğrudan çocuğun merkez olduğu temaların ilk üç sırada yer alması da Türk toplumunda çocuğun taşıdığı anlama ve çocuğa atfedilen değere paralel gözükmektedir.

Sonuç olarak atasözlerinin, Türk toplum yapısına ve ailesine dair açık ve örtülü sosyal gerçekliği yansıttığı ve geleneksel hukukun sözcüsü olduğu anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Abay Çelik, Z. E. (2021). Aile içi ilişkilerde ve kadının konumunda değişim. E. İstek (Ed.), *Hanım Efendi* içinde (277-308. ss.). Beyan Yayınları
- Akın, E. (1991). Ananın aile içindeki rolü. *Türk Aile Ansiklopedisi* içinde (Cilt 1, 110-114. ss.). T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.
- Akın, E. (1991). Türk ailesinde babanın rolü ve yeri. *Türk Aile Ansiklopedisi* içinde (Cilt 1, 148-155. ss.). T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.
- Aksan, D. (2018). *Türkçenin Sözvarlığı*. Bilgi Yayınevi.
- Aksan, D. (2020). *Türkçeye Yansıyan Türk Kültürü*. Bilgi Yayınevi.
- Avşaroğlu, S. (2019). Aile içi ilişkiler ve iletişim. A. Kaya, (Ed.), *İnsan İlişkileri ve İletişim* içinde (279-304. ss.). Pagem Akademi
- Bozkurt, V. (2005). *Değişen Dünyada Sosyoloji*. Aktüel Yayınları.

Türkçedeki Atasözlerinde Aile ve Aile İçi İlişkiler

- Duvarcı, A. (1991). Kardeş. *Türk Aile Ansiklopedisi* içinde (Cilt 2, 662-663.ss). T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.
- Güngör, M. (1991). Ana-Baba Hakkı. *Türk Aile Ansiklopedisi* içinde (Cilt 1, 115-120. ss.). T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.
- Gürüz, D., & Eğinli, A. T. (2018). *İletişim Becerileri, Anlamak-Anlatmak-Anlaşmak*. Nobel Yayınları
- Irmak, Y., & Taş, E. (2012). Tersine dönen bir evlilik modeli olarak Sakarya'da damat alma geleneği ve psikolojik etkileri. *Milli Folklor*, 24(96). 216-228.
- Karaağaç, G. (2013). *Anlam Bilimi ve İletişim*. Kesit Yayınları.
- Özbay, F. (2015). *Dünden Bugüne Aile, Kent ve Nüfus*. İletişim Yayınları.
- Serdar, M. (2021). Sosyal Etki(leşim). E. Geçer, E., M. Serdar, (Ed.), *Sosyal Psikoloji* içinde (101- 130. ss.). Grafiker Yayınları
- Telman, N., & Uzunkoca, Ü. (2018). *İletişimin Temel Alanlarına Psikolojik Bakış*. Nobel Yayınları
- Tolan, B. (1991). Aile, cinsiyet ve cinsel roller. *Türk Aile Ansiklopedisi* içinde (Cilt 1, 208-213. ss.). T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.
- TÜBA (2011). *Türkçe Bilimleri Terimler Sözlüğü, Sosyal Bilimler*. Türkiye Bilimler Akademisi.
- Türkdoğan, O. (2015). *Türk Toplumunun Yapısı*. Çizgi Yayınları
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2021). *Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri*. https://www.tuik.gov.tr/media/announcements/toplumsal_cinsiyet_istatistikleri_2021.pdf, Erişim tarihi: 02.11.2022
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2021). *Türkiye Aile Yapısı Araştırması*. https://www.tuik.gov.tr/media/announcements/turkiye_aile_yapisi_ara%C5%9Firmasi_2021.pdf, Erişim tarihi: 02.11.2022
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayınları.
- Yıldırım, E. (2013). Aile içi ilişkiler ve iletişim. K. Canatan, E. Yıldırım, (Ed.), *Aile Sosyolojisi* içinde (139-152. ss). Açılımkitap.
- Zıllıoğlu, M. (2018). *İletişim Nedir?* Cem yayınevi.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: Proverbs are like a mirror of a society. In this sense, it seems worth examining how proverbs reflect the family. With this in mind, the main purpose of the study is to reveal the explicit and implicit social reality of family, intra-family roles and intra-family relations in Turkish proverbs.

Method: Document analysis method was used as data collection technique in the study. In this direction, words that evoke associations about intra-family roles, intra-family relations, family, being a family, marriage and having children were searched in the web dictionary of the Turkish Language Association. The obtained data were collected in 4 categories as 'perception of woman-man-child in proverbs', 'intra-family roles in proverbs', 'intra-family relations in proverbs' and 'perception of family and being family in proverbs' and analyzed by content analysis method.

Result: 127 words determined within the scope of the study were scanned in the web dictionary of the Turkish Language Association. It was determined that only 62 of the words were used in family-themed proverbs. The obtained data; intra-family roles (f=86), intra-family relations (f=53), woman-man-child in the proverbs (f=24) and family- being family perception (f=68) were tabulated in a total of four categories. Some proverbs are included in two different tables in terms of the meaning they carry and the subject they represent. Thus, it was ensured that the collected data (f=231) were analyzed around the determined themes, in accordance with the purpose.

The highest number of subject representations in proverbs is 'Intra-Family Roles in Proverbs' (f=86), 'Family and Perception of Being a Family in Proverbs' (f=68), 'Intra-Family Relations in Proverbs' (f=53), and 'Female, Male, Child Perception' (f=24) respectively. Among the sub-headings, the most mentioned topics are; 'Parent Role' (f=47), 'Parent-Child Relationship' (f=35) and 'Marriage and Having Children' (f=25), 'Single and Spouse Selection' (f=23), 'Family/ House'(f=20), 'Spousal Role'(f=19), Child Role'(f=14),'Child's Status' (f=12), 'Spousal Relationships' (f=11), 'Sibling relations' (f=7), Sibling Role' (f=6), 'Status of Woman' (f=6) and 'Status of Man' (f=6). While only 85 of 231 proverbs are directly related to spouses and the concept of family, 146 of them are directly or indirectly related to children. This finding seems to be in parallel with the importance attached to the child in Turkish society.

It is understood that there are representations of Turkish family structure, intra-family roles and relationships in Turkish proverbs. It seems that the Turkish family is structurally represented as a nuclear family and functionally as an

extended family. Marriage is a prestigious institution that is sacred and recommended in the eyes of society. The child is the adornment and meaning of marriage. Having many children/siblings is preferred. While the father is responsible for the maintenance of the household as the head of the household, the mother is responsible for the housekeeping and the child. Since the boy is defined as the continuation of the generation, he is accepted as a permanent member of the house. The daughter is accepted as a guest because she will marry and leave.

On the other hand, proverbs regulate social relations by transferring social rules. It seems that proverbs define and advise wrong and right. In this way, it ensures the continuity of the existing culture/rules and ensures that many positive and negative stereotypes are transferred to new generations. This can lead to the formation or reinforcement of prejudices and discrimination. In this sense, it seems that there are negative stereotypes that foster discrimination, especially between girls and boys, and between women and men. In conclusion, it is understood that the themes expressed and discussed in the literature within the framework of the subject are present in the proverbs, therefore the proverbs reflect and convey the explicit and implicit social reality.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.57956>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	12.03.2022	Submitted date
Kabul tarihi	15.11.2022	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.03.2023	Online publishing date

Atf Bilgisi / Reference Information

Doğan, Ö. & Eminova, N. (2023). Müzik Eğitimsi, Besteci, İlhan Baran'ın "Üç Soyut Dans" İsimli Eserinin İncelenmesi. *Journal of History School*, 62, 512-529.

MÜZİK EĞİTİMCİSİ, BESTECİ, İLHAN BARAN'IN "ÜÇ SOYUT DANS" İSİMLİ ESERİNİN İNCELENMESİ¹

Özlem DOĞAN²&Nargiz EMİNOVA³

Öz

Bu araştırma 1934-2016 yılları arasında yaşamış olan Türk besteci İlhan Baran'ın yaratıcılığı üzerine yapılmıştır. Araştırma, bestecinin piyano için yazdığı "Üç Soyut Dans" eserinin analizini içermektedir. İlhan Baran'ın eserinin seçilmesinin nedeni ülkemizde 1960'lı yıllarda bestecilik alanındaki değişimin içinde yer almış olmasıdır. Besteci, 20. yüzyıl dünya müziklerindeki özellikleri içinde barındırarak kendi yazım usulü ile birleştirip müziğinde ifade etmiştir. Piyano müziğinde icracılık ve besteciliğin birçok özelliklerinin yer alması (orkestral sesleniş, seslenme gücünün agogik usullerle klavyede kullanımı, özel pedal kullanımı, halk müziği enstrümanlarının seslenişinin piyanoda yansıtılması) sebebiyle "Üç Soyut Dans" isimli eser incelenmiştir. Bu çalışmada Çağdaş Türk müziğinde ve müzik eğitiminde önemli yere sahip olan İlhan Baran'ın besteciliği ve piyano için yazdığı "Üç Soyut Dans" isimli eserinin esasen form, armonik ve icracılık özellikleri yönünden analizi yapılmıştır. Böylece "Üç Soyut Dans" eseri, müzik eğitiminde armoni, form açısından incelenmiş eserler arasında yer alarak eğitimcilerin ve öğrencilerin yararlanmasına olanak sağlamış olacaktır. Çalışma, piyano için "Üç Soyut Dans" isimli eser örneği ile Baran'ın besteleme usullerinin incelenmesi, piyano repertuarına bu eseri alacak müzisyenlerin, müzik eğitimcilerin veya öğrencilerin eseri tanınması bakımından önemlidir. 21. yüzyıl müzik eğitimcisi ve bestecisi olan İlhan Baran kendisinin de ifade ettiği gibi resim sanatından etkilenerek piyano için "Üç Soyut Dans" eserini yazmıştır. Türk müziği ile bağlılığını eserlerinde açıkça belli eden İlhan Baran bu eserinde de hem melodik, hem ritmik hem de armonik alt yapıyla bu bağlılığını göstermektedir. İlhan Baran Türk müziğinin özelliklerini, 21. yüzyıl bestecilik

¹ Makale yazımı yazar etki oranı: 1.yazar: %50, 2. yazar: % 50.

² Dr. Öğretim Üyesi, Erciyes Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Müzik Bölümü, ozlemdogan@erciyes.edu.tr., Orcid: 0000-0003-1784-3904

³ Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Müzik Bölümü, nargiz@erciyes.edu.tr, Orcid: 0000-0002-0250-1074

Müzik Eğitimsi, Besteci, İlhan Baran'ın "Üç Soyut Dans" İsimli Eserinin İncelenmesi

teknikleriyle harmanlayarak milli ve dünya müziğini bir araya getirmiştir. Müzikoloji ve müzik eğitime katkı sağlaması amacıyla yazılan bu çalışma, örnek eser analizlerinin arasında yer alması bakımından kıymetlidir. Besteciliğinin yanı sıra müzik eğitimsi olan İlhan Baran'ın piyano eğitimi için yazdığı eserlerinin yanında profesyonellik isteyen bu tür eserleri de bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Müzik eğitimi, İlhan Baran, Üç Soyut Dans, Piyano.

Examination of Music Educator, Composer, İlhan Baran Titled "The Three Abstract Dances"

Abstract

This research was conducted on the creativity of Turkish composer İlhan Baran, who lived between 1934-2016. The research includes the analysis of the work "Three Abstract Dances" written by the composer for piano. The reason why İlhan Baran's work was chosen in the research is that it took place in the change in composition in our country in the 1960s. The composer incorporated many features of 20th century world music, combined with his own writing style and expressed it in his music. The work named "Three Abstract Dances" has been examined, since many features of performance and composition are involved in piano music (orchestral resonance, use of vocal power on the keyboard with agogic methods, use of special pedals, reflection of the singing of folk music instruments on the piano). In this study, it is aimed to analyze İlhan Baran, who has an important place in Contemporary Turkish music and music education, in terms of form, harmonic and performance characteristics of the work named "Three Abstract Dances" written for piano and composition. Thus, the work "Three Abstract Dances" will be among the works examined in terms of harmony and form in music education, and will allow educators and students to benefit. The study is important in that it allows the musicians, music educators or students who will take this piece to the piano repertoire to get to know the piece, with the example of the piece "Three Abstract Dances" for piano and the examination of Baran's composition methods. İlhan Baran, 21st century music educator and composer, who wrote "Three Abstract Dances" for piano, as he himself stated, influenced by the art of painting. İlhan Baran, who clearly shows his commitment to Turkish music in his works, shows this commitment with both melodic, rhythmic and harmonic infrastructure. İlhan Baran brought together national and world music by blending the features of Turkish music with 21st century composition techniques. This study, which was written to contribute to musicology and music education, is valuable in that it is among the sample work analysis. In addition to his compositions, İlhan Baran, who is a music educator, has such works that require professionalism as well as the works he wrote for piano education.

Keywords: Music education, İlhan Baran, Three Abstract Dances, Piano.

GİRİŞ

İlhan Baran'ın Hayatı ve Yaratıcılığı

Bu araştırma 1934-2016 yılları arasında yaşamış olan Türk besteci İlhan Baran'ın yaratıcılığı üzerine yapılmıştır. Araştırma, bestecinin piyano için yazdığı “Üç Soyut Dans” eserinin analizini içermektedir. 20. yüzyıl bestecileri arasında İlhan Baran, Cumhuriyet Dönemi üçüncü kuşak bestecisidir. İlhan Baran 1934 yılında doğmuştur. Müzik öğretmeni Ziya Aydınan'ın yönlendirmesiyle 16 yaşında ADK yaylı çalgılar bölümüne girmiştir. Önce Heinz Fromme ile kontrbas çalışmış, bir yıl sonra kompozisyon bölümüne geçerek Adnan Saygun'un öğrencisi olmuştur. Bu arada piyano, divan ve halk müziği dersleri almıştır. 1960 yılında ADK'nin ileri devre kompozisyon bölümünü bitirmiş 1962'de devlet bursu kazanarak Paris'te Ecole Normale de Musique'de öğrenim görmüştür. 1965'ten 2000'e kadar HÜADK'de öğretim üyeliği yapmıştır (İlyasoğlu, 2007, 163).

İlhan Baran'ın yaratıcılığı ile ilgili görüşler incelendiğinde, Külekçi'nin; İlhan Baran'ın yapıtlarında Türk halk müziği ve divan müziğinin makamlarından esinlenen renklerle, dirençli bir ritmik yapı göze çarpar. Yer yer Kemal İlerici'nin dörtlüğe dayalı sistemi, yer yer pentatonik, bazen de atonal ve modal dokunun iç içe işlendiği bir teknik ortaya çıkardığı belirtilmiştir (Külekçi, 2015, 91).

Diğer bir görüş ise sanat yazarı Şefik Kahramankaptan'a aittir. Kahramankaptan, Baran'ın bestelerini, SCAMV Onur Ödülü Altın Madalyası törenindeki dinleti için hazırlanan kitapçıkta divan müziği ve Türk halk müziği ve Anadolu ruhunu Batı armonileri ile buluşturan, soyutlayarak özgün bir senteze kavuşturan, felsefi temeli bulunan, Dadaizm ve Sürrealizmden esinli, derinlikli besteler yaptığını ifade etmiştir (Kahramankaptan, 2010, 245). Baran'ın öğrencisi Mahir Cetiz ise hocasının besteciliğini, eserlerinde ustalıkla işlenmiş ritmik ve meoldik yapılara geleneksel Türk müziğinin kaynaklık ettiğini ifade etmektedir (Kahramankaptan, 2010, 246).

Yapılan literatür taramalarında ve incelenen eserleri değerlendirildiğinde İlhan Baran'ın bestelerindeki Türk halk müziği makam ve ritimlerini, Batı armonisini modal, atonal tekniklerle harmanlayarak kullandığını ifade edebiliriz. 20. yüzyıl, Çağdaş Türk müziği yaratıcısı aynı zamanda Türk halk müziği ile bağlılığı tespit edilen İlhan Baran'ın, resim sanatının felsefi temellerine dayanan akımlardan da etkilenmesi, bestecinin önemli yaratıcılık özelliklerindedir.

Bu araştırmada, İlhan Baran'ın eserinin seçilmesinin nedeni ülkemizde 1960'lı yıllarda bestecilik alanındaki değişimin içinde yer almış olmasıdır. Besteci, 20.

Müzik Eğitirmcisi, Besteci, İlhan Baran'ın "Üç Soyut Dans" İsimli Eserinin İncelenmesi

yüzyıl dünya müziklerindeki birçok özellikleri içinde barındırarak kendi yazım usullüyle birleştirip müziğinde ifade etmiştir. Piyano müziğinde icracılık ve besteciliğin birçok özelliklerinin yer alması (orkestral sesleniş, seslenme gücünün agogik usullerle klavyede kullanımı, özel pedal kullanımı, halk müziği enstrumanlarının seslenişinin piyanoda yansıtılması) sebebiyle "Üç Soyut Dans" isimli eser incelenmiştir. İncelenen bu eser müzik eğitimcilerinin form ve armonik yönden eser incelemelerine katkı sağlayacaktır. Bu araştırmaya da Güzel Sanatlar Liseleri, Eğitim Fakülteleri, Güzel Sanatlar Fakülteleri ve Konservatuvarlarda yer alan müzik biçimleri, form, armoni ve icracılık derslerinde örnek eser incelemesi olarak yer verilebilir. Böylece hem eser incelemelerinde kaynak genişlemiş olacak hem de İlhan Baran'ın bestecilik ve icracılık özelliğinin tanınması sağlanmış olacaktır.

AMAÇ VE ÖNEM

Bu çalışmada Çağdaş Türk müziğinde ve müzik eğitiminde önemli yere sahip olan İlhan Baran'ın besteciliği ve piyano için yazdığı "Üç Soyut Dans" isimli eserinin form, armonik ve icracılık özellikleri yönünden analiz edilmiştir. Böylece müzik eğitiminde armoni, form açısından incelenmiş eserler arasında yer alarak eğitimcilerin ve öğrencilerin yararlanmasına olanak sağlayacaktır. Çalışma, piyano için "Üç Soyut Dans" isimli eser örneği ile Baran'ın besteleme usullerinin incelenmesi, piyano repertuarına bu eseri alacak müzisyenlerin ya da müzik eğitimcilerin veya öğrencilerin eseri tanınması bakımından önemlidir.

YÖNTEM

Araştırma literatür tarama ve analiz yöntemleri ile gerçekleştirilmiş olup nitel araştırma alanına girmektedir. Verilerin toplanması kaynakçada belirtilen yayınların taranması yoluyla gerçekleştirilmiştir. Eserin bölümleri form, armoni, icracılık temelinde incelenmiştir.

Etik Kurul İzin Belgesi

Araştırma, eser incelemesine yönelik olduğu için Etik Kurul İzni alınması gerektiren araştırmalar grubunda yer almamaktadır. Bu nedenle Etik Kurul İzni beyan edilmemiştir.

BULGULAR VE YORUMLAR

Üç Soyut Dans

“Üç Soyut Dans” 1968 yılında piyano için yazılmış bir eserdir. “Üç Soyut Dans” eseri Aksak, Zeybek ve Horon isimli 3 bölümden oluşmaktadır. Her bölüm farklı karakterde, müstakil bir piyes olarak da seslendirilebilir. Eser, temelleri Barok dönemde atılmış olan Süit formu temelinde bestelenmiştir. Çünkü eserde bulunan bölümler, halk danslarının isimlerini ve özelliklerini barındırmaktadır. Muammer Sun, Baran’ın “Üç Soyut Dans” eserini yazarken halk müziğinin ve Klasik Türk müziğinin melodik yapısına karşı, sadece halk müziğinden ritimleri kullanarak yazdığını ifade etmiştir (Yöre, 2017, 23).

İlhan Baran Avrupa’daki resim sanatındaki soyutlamalardan etkilenerek piyano için yazdığı “Üç Soyut Dans” eserinin öyküsünü şöyle anlatmıştır:

Üç Soyut Dansı yazdığım zaman A. Adnan Saygun’un armoni sınıfında okuyordum. Bu dönemde en çok araştırdığım konu modern resim ve onun teorisi idi. Hemen pek çok modern ressamın reproduksiyonlarını toplamıştım. Bu arada modern sanatın teorilerini okurken Tristan Tzara’nın Dadaist görüşleri ve Fransız Edebiyatçısı Andre Breton’un Sürrealizmin Kuralları adlı kitabı beni son derece etkiledi. Ve bir anda kafamda şöyle bir düşünce doğdu: Muhteşem zengin olan Türk folklorü niçin Dadaist ve sürrealist yaklaşımla ele alınmasın? Piyanoda uzun doğaçlamalar yaptım. Paul Klee ve Vasil Kandiski’nin çizimleri vardı. Neticede Türk Aksağının, Ağır Zeybeğin ve Horon’un bir çeşit Paul Klee tarzı müzikal çizimleri ortaya çıktı. Hemen hocama koştum ve üçünü arka arkaya çaldım. Bugün kelime kelime hatırlıyorum. ‘Diğer hocalar ne der ama ben çok eyi buldum’ dedi. Bu referanstan cesaretle, Üç Soyut Dans rahmetli piyanist Yıldray Ölçer tarafından Ankara Festivali’nde icra edildi. Benim tedirgin bekleyişime karşın, inanılmaz tezahürat aldı (Kahramankaptan, 2010, 252).

Bu araştırmada, piyano için yazılan “Üç Soyut Dans” isimli eser form, armoni ve icracılık alt yapısı açısından incelenmiştir. Eser, Barok dönemindeki eski danslar içerikli Süit’lere benzeyen bir içerik temelinde kurulmuştur. Eserde yer alan dans isimleri “Aksak, Zeybek ve Horon” şeklindedir. Her bir dans Türk müziğinin karakteristik özellikleri çerçevesinde bestelenmiştir. İncelemede Batı müziği form ve yazım tekniklerinin Türk müziğinin birçok özellikleriyle harmanlanmış olduğu görülmektedir.

Aksak

Türk müziği, dünya batı müziğinin bir parçası olarak düşünüldüğünde mutlak müzik kültürü ile kaynaşması ve sentez prensibi esasında zenginleştiği görülmektedir. Bu özellik incelenen eserde çok parlak şekilde yer almaktadır.

Müzik Eğitirmcisi, Besteci, İlhan Baran'ın "Üç Soyut Dans" İsimli Eserinin İncelenmesi

"Üç Soyut Dans" eserinin her bir bölümü özel tartım üzerinde kurulan 3 danstan oluşmaktadır. Besteci her bir dansın müziğinin özelliğini, onun karakterini, temposunu, tartımını özgür ve yöresel farklılıklarla yansıtmıştır. Türk halk müziğine has olan aksak tartım özelliğinin eserin 3 bölümünün de temelini oluşturduğu görülmektedir.

20. yüzyıl başlarında müzikte birçok yeni akım ve müzik besteleme sistemleri öne çıkmıştır (atonal, 12 ton, dodekafon sistemleri gibi). İncelenen İlhan Baran'ın " Üç Soyut Dans" eseri de atonal sistem temelinde yazılmıştır. Bu sistemde yazılan müziğin melodisi ve onunla bağı olan armoni alt yapısının kuruluşu yeni bakış açısıyla yeni teknikler temelinde bestelenmiştir.

Eserin ilk bölümü "Aksak", Basit 3 Bölmeli formda yazılmıştır. Kalıbı A+B+A1 şeklindedir.

Müziğin dokumasında yeni prensipler esasında yani tonaliteyle ve diyatonik sistem kurallarına bağı olmayan, daha fazla kurucu usullerle şekillenmiş armoni alt yapı, eserin karakteristik özellikleri olarak yer almaktadır. Akorların içeriğini oluşturan aralıkların mantıklı, düşünölmüş şartlar esasında birleşimini oluturarak, armoniler yeni müziğin alt yapısını gerçekleştirmiştir.

20. yüzyıl müziğinde yeni armonilerin oluşum prensipleri hakkında besteci ve müzikolog Ksiştof Kogoutec'in "20. Yüzyıl Besteleme Teknikleri" isimli kitabında geniş bilgiler sunmuştur. Bela Bartok'un, A. Skyrabin'in ve bazı diğler bestecilerin müziğinde akorların özel usullerle prensiplerini açıklayan örnekler gösterilmiştir.

Şekil 1: Merkez Etrafındaki Sesler (Kagotik, 1976, s.50).

Şekil 2: Aralık ve Akorların Üst Üste Yerleşim Prensipleri (Kagotik, 1976, s.49)

İlhan Baran müziğinde de bahsedilen eser kurulumu prensiplerine dayanan besteleme teknikleri kullanılarak akorların özgürce duyurulması sağlanmıştır.

"Üç Soyut Dans" isimli eserin "Aksak" adlı 1. bölüm müziğinin armonik alt yapısı özel planlanarak gerçekleştirilmiştir. İlk önce 1. oktavin Do sesinden-Si'ye kadar kromatik ses düzümünden seçilen seslerin, aralıkların veya clusterlerin yavaş yavaş her bir akor kurulumunu içermesi, müziğin yapısal içeriğinin oluşmasında esas rol oynamaktadır. Türk halk müziğine has olan belirli mod veya akor sesleriyle zenginleştirilen yapısal içerik önemli unsurlardan biridir.

1. bölüm aksak tartımlı, özel ritmik nabızlı müzikle başlamaktadır. 3 sesin birleşimi veya 2 tane ikili aralıklarla $K_2 + B_2$ 'li başlayan ilk ölçüler örnek olarak gösterilebilir.

Şekil 3: Aksak Bölümü İlk 3 ölçü

Bölümde melodiden ziyade karakteristik ritimlerin ön plana çıktığı görülmektedir. Türk müziğinde yer alan aksak kavramının eserin içerisine tam anlamıyla yerleştirildiğini ölçü sayılarının sık sık değişikliğe uğrayarak farklılık göstermesi ile anlaşılmaktadır. Bölümün müziği 2/8'lik, 3/8'lik, 4/8'lik, 5/8'lik, 6/8'lik, 7/8'lik, 8/8'lik, 10/8'lik aksak ölçü sayıları ile bestelenmiştir. Kullanılan ritim değişimleri ritmik yapının çok renkli olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda aksak ritimlerin bu bölümde kullanılması, bölümün ismini tam anlamıyla yansıttığı söylenebilir.

Şekil 4: Aksak Bölümü 26-32. ölçüler arası

Aynı anda birleştirilmiş ikili aralıklar önceden düşünülmüş, müziğin devamındaki armonik gelişimin başlangıcı ve temeli olarak görülmektedir. Bu bölme, bestecinin hızlı tempoda müzikal materyalin gelişim alanını başlattığı noktadır.

Besteci 2. cümlede başında seslenme alanını genişletme arzusuyla seslerin akor birleşimlerine yeni sesler (Mi-Fa-Sol) eklemiştir. Böylece 23. Ölçüde (Şekil 3) bu ses dizilimi doldurularak yeni sesler tekrar ilave edilmiştir (Re Diyez, Fa Diyez, Sol, La Diyez La). 28. Ölçüde ise Si Natürel eklenmiştir. Böylece oktav çerçevesinde tüm sesler duyurulmuştur. Besteci daha sonra farklı oktavlarda temayı kullanmıştır. Büyük oktavın Do sesinden 2. Oktavın Re sesine doğru cluster seslenmesiyle register genişlemesi sağlanmıştır (74-77. Ölçü).

Aksak bölümünün müziği, kromatik şekilde yerleştirilmiş seslerle başlamaktadır. Bölümün tamamı incelendiğinde bu kromatiklik bölüm boyunca sistemli şekilde notalar tek tek eklenerek genişletilmiştir. Bölüm başında Do, Do Diyez, Re ile başlayan 3 sestem oluşan kromatik seslenme genişleyerek eserin zirvesinde müziğin karakterine uygun şekilde işlediğini göstermektedir. Örneğin bölümün ilk ölçüsünde seslenen kromatik sesler, 23. ölçüde Do Diyez notasından başlayarak La sesine kadar müziğin dokusunu ara seslerle doldurarak işlemiştir. Bu genişleme bölümün röpriz bölmesine kadar sürmektedir.

Şekil 5: Aksak Bölümü 23.-24-25. ölçü

Aynı şekilde Tam 5'li ve Eksik 5'li aralıkların içerisinde doldurarak cluster şeklinde kullanıldığı da görülmektedir. Bu tür büyük ses birleşimlerini besteci birbirinden uzak oktavlar arasında dağıtmıştır.

Bu usul 3 bölmeli formda yazılan "Aksak" bölümünün orta (B) bölümünün esas yöntemidir. Yapısal gelişimini oluşturan materyalin bu tür gelişimi büyük oktavın Do notasından 3. oktavın Re notasına kadar kromatik ses sıralarından oluşan clusterlerle bitmektedir. Daha sonra kesik röpriz bölümü başlamıştır.

Bestecinin kromatik ses düzümünün yapısal bölünme prensibini kullanarak bazı mod veya makamsal desenli müziğe renk veren entonasyonları, motifleri elde ettiği görülmektedir. Bunu 42 ve 43. ölçülerde pentatonik sesleniş duyururken görmek mümkündür. Bu parça 10 notadan oluşan kromatik ses sırası ile seslenen clusterlerle seslenmektedir.

Şekil 6: Aksak Bölümü 42, 43, 44, 45. ölçüler

Yukarıda bahsedilen tüm açıklamalar bestecinin iç dünyası ve müzikal hissiyatının Türk halk müziği ile bağlılığını göstermektedir. Bu bağlılığı müziğin alt yapısından başka diğer karakteristik özelliklerde de görülmektedir. Bu özelliklerden biri de müziğin ritmik yapısıdır.

İncelenen eserin her bir bölümü özel tartım üzerinde kurulan 3 danstan oluşmaktadır. Besteci her bir dansın müziğinin özelliğini onun karakterini, temposunu, tartımını özgür ve yöresel farklılıklarla yansıtmıştır. Türk halk

Müzik Eğitirmcisi, Besteci, İlhan Baran'ın "Üç Soyut Dans" İsimli Eserinin İncelenmesi

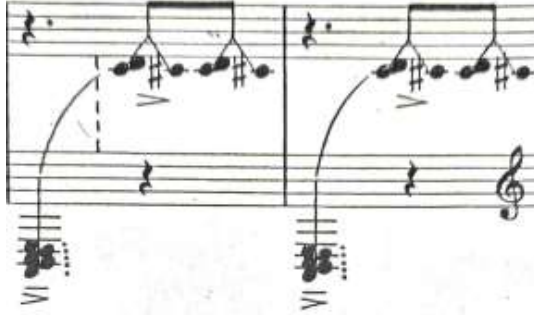
müziğine has olan aksak tartım özelliğinin eserin 3 bölümünün de temelini oluşturduğu görülmektedir.

1. bölümün müziğinde Türk müziği ritimlerinin karakteristik özellikleriyle birlikte makamsal entonasyonlar da duyurulmaktadır. Besteci Çargâh makam entonasyonunu bölümün müziğinde ustalıkla duyurmaktadır. Sol eldeki Do'dan başlayan kromatizme sağ elde Çargâh makamının güçlüsü olan Rast perdesi ile seslenmesi bölümün armonik özelliğini yansıtmaktadır. Çargâh makamının tüm seslerinin röprizden önce duyurulması makamın entonasyonun hissedilmesini sağlamaktadır.

Şekil 7: Aksak Bölümü 73-74. ölçüler

"Aksak" bölümünün 5. Ölçüsünde kontroktavda Do notasının ve 48. ölçüsünde 3. oktavda Sol Diyez notasının kullanıldığı görülmektedir. Bu da bestecinin İzlenimcilik ve sonraki akımların karakteristik usulü olan piyanonun geniş ses alanını kullanması olarak ifade edilebilir.

Şekil 8: Aksak Bölümü 5. ölçü

Şekil 9: Aksak Bölümü 48. Ölçü

Bölümde kullanılan clusterlar, müziğin armonik alt yapı özellikleri arasında yer almaktadır. Cluster akorları Romantik Fransız besteci, Charles Valentin herkesten önce kullanmıştır. Charles Ives'in tonaliteyi deforme ederek daha özgürce cluster'ları kullandığını Concord Sonata adlı eserinde görebiliriz (Baran, 98). İlhan Baran'ın kendi makalesinde de bahsettiği cluster akorlar klasik armonideki tonallığe tezat şekilde kurulmuş akorlardır. Jazz müzikte kullanılan cluster akorlar Aksak bölümünde de duyurulmaktadır. Bestecinin cluster kullanımını jazz müziğinin besteciliğine etkisini yansıtmaktadır.

Şekil 10: Aksak Bölümü 65-66-67. ölçü

Eser icra edilirken farklı kalıplarda kullanılan aksak ritim modellerinin ustalıkla çalınması önemlidir. İcracı akorlarda belirtilen vurgulara dikkat etmelidir. Çünkü bu vurgular eserin karakteristik ritmik özelliklerini yansıtmaktadır. Aynı zamanda müzikte aksanları sadece tek el gücü ile değil, pedalın vuruşlu şekliyle kullanılması da önemlidir.

Şekil 11: Aksak Bölümü 60-61-62. ölçü

Zeybek

"Üç Soyut Dans" eserinin 2. Bölümü "Zeybek" olarak adlandırılır. İlhan Baran'ın "Zeybek" bölümü Eroik karakterlidir. Türk halk müziği dansları arasında yer alan Zeybek, tek kişinin oynadığı fakat büyük bir topluluk ruhunu ifade eder. "Zeybekler, tarih içerisinde gösterdikleri başarılarıyla kahraman olarak görülmüş halk tarafından içselleştirilip dilden dile dolaşarak haklarında yakılan türkülerle, danslarla günümüze kadar kültürel anlamda yaşatılmışlardır." (Erkan, 2012, s. 103). Bu yüzden bölümün karakteri, kahramanlık taşıyan bir güç gibi düşünülmelidir Zeybek karakterli olduğu için bölümün temposu kıvrak değildir. Bu tür karakterli dansın müziği de ağırdır.

Bu bölüm, Basit 2 bölmeli röprizli formda yazılmıştır.

$$(a+a_1) + (b+a_1)$$

2. bölme yeni materyal gibidir fakat önceki cümlelerin müziğinden tam olarak kopuk değildir. Besteci belli bir motif üzerinde karakteristik özelliklerle müziği geliştirmiştir. Bölümün 4. cümlesi röpriz olarak değerlendirilmelidir.

20. Yüzyıl müziğinin özellikleri arasında yer alan İzlenimcilik akımının etkisi de bestecinin eserlerinde görülmektedir. Bunlardan biri de İlhan Baran'ın "Üç Soyut Dans" eserinde de kullandığı geniş register özelliğidir. Bu bölümün girişi geniş register aralığı ile başlamaktadır. Üst dizekteki 3. oktavda Do, alt dizekte kontroktavda La notası ile birlikte seslenmektedir.

Şekil 12: Zeybek Bölümü 1. dizik

İlhan Baran'ın bestecilik tekniğinde; batı müziği özelliklerinin yanı sıra Türk müziği armonisindeki Kemal İlerici tekniği kullanımı da açıkça görülmektedir.

Şekil 13: Zeybek Bölümü 5.6.7. ölçü

Eserin 2. Bölümü de atonal sistemde yazılmıştır. Müziğin armonik alt yapısı ise genellikle 4'lü ve 5'li aralıklardan oluşmuştur. Bu da Türk müziği makam entonasyonunun müziğin belli noktalarında duyurulmasını sağlamıştır. Bölümde La eksenli Buselik makam entonasyonu duyulmaktadır.

Zeybek bölümü icracılık açısından piyanoda geniş registerlerin kullanımı yönünden önemlidir. Bu registerleri birleştirmek için icracı, özel bir pedal tekniği kullanmalıdır. Meno mosso ritminden hemen sonra a tempoya geçilmesi, icracı tarafından iyi duyurulması gerekmektedir. İcraçı, müziğin nüans özelliklerini net yansıtmalıdır. Bölümde yer alan zıt nüansların art arda gelmesi (ff 'den birden p gürlüğüne düşüş) icracı tarafından titizlikle hissettirilmelidir.

Şekil 14: Zeybek Bölümü 4. dizek

Horon

"Üç Soyut Dans" eserinin son bölümü "Horon" olarak isimlendirilmiştir. Bölüm 7/16'lık aksak ölçü sayısında Scherzando karakterindedir. Karadeniz bölgesinde oynanan horon bir halk oyunudur ve sıra düzeninde oynanır. Sıralar diz dize ya da yay biçiminde olabilir. Genel olarak horoncular el ele tutuşarak geniş bir halka oluşturur ve müzisyenler de bu halkanın ortasında yer alır. Türk halk dansları arasında yer alan Horonun figürleri, dalgaların birbiriyle yarıışı, balıkçıların kürek çekişi, balıkların ağlarda çırpınışı, derelerin akışı, toprağın işlenişi, yağmur ve karın yağışı, ekinlerin biçilişi, yaylalara yapılan göçler gibi doğal ve toplumsal olaylar tek tek değil, bir bütün olarak sergilediği düşünülmektedir (Güçlü, 2004: 124-125).

Horon dansının başlıca çalgısı kemençedir. İncelenen bu bölümde bestecinin müziğin karakterine kemençe çalgısını yansıttığı ve horon dans ritmini müziğe işlediği görülmektedir. Baran, Üç Soyut Dans'ın Horon bölümünün öyküsünü anlatırken yerel çalgıcı Rizeli Sadık'tan bahsediyor:

"Horon'u yazarken Saygun bu dansın müziğiyle her zamanki gibi yakından ilgileniyordu. 'Sen madem horonlara çok meraklısın sana Rizeli Sadık'ın plaklarını getireyim, dinle, daha yakından tanı' dedi. Rizeli Sadık büyük bir virtüöz idi, o kadar güzel motifler kullanıyordu ki, bazılarını notaya aldım ve plakları iade ettim. "Üç Soyut Dans"ın horonunda bu motiflerin hemen hepsini aslına sadık kalarak kullandım ve tekrarladım. Bu Horondaki hoş giden figürlerin çoğu Rizeli Sadık'tan alınmadır; bunu da gecikmiş bir itirafname olarak kabul ediniz!"

Horon bölümü Basit 3 bölmeli form temelinde yazılmıştır.

A+B+A₁ Coda

A bölmesinin teması ff ile zirvede bırakılarak b teması p gürlüğü ile başlatılmaktadır. Orta bölmenin (B) materyali karakter, tempo, yapısal içerik

yönünden a bölmesinin teması ile bağlantılı olduğu görülmektedir. Tamamen farklı bir b bölmesi yer almamaktadır. 39 ölçü boyunca süren b bölmesinin sonlara doğru 5'li-4'lü-3'lü ve 2'li aralık seslenmeleriyle müziği eriterek A₁ bölmesine geçiş yaptığı görülmektedir. A₁ bölümünde yer alan 4'lü aralıkların horon dans ritminde belli bir düzenle devam etmesinin ardından ff ve geniş register ile birden müziğin karakterini değiştirmesi görülmektedir. Daha sonra Coda bölümüne geçiş yapılarak b bölmesinin karakteri 2'li aralıklarla duyurulmaktadır.

Bölüm 7/16'lık ölçü sayısında başlasa da diğer bölümlerde de olduğu gibi ölçü sayıları eser boyunca değişiklik göstermiştir. 8/16'lık, 5/16'lık ve 9/16'lık aksak ölçü sayıları kullanılmıştır.

Bölümün armonik alt yapısında Türk müziği armonisinin karakteristik özelliği olan 4'lü ve 5'li aralıkların hakimiyeti vardır. Horon bölümünde Mi eksenli Zırgüleli Hicaz makam entonasyonu duyulmaktadır (Şekil: 11). Ritmik olarak Horon dansını hissettiren besteci bu bölümde de clusterlar kullanmıştır. Bu clusterların ana temasında da 4'lü ve 5'li aralıkların duyurulduğunu görmekteyiz.

Şekil 15: Horon Bölümü ilk dizek

Şekil 16: Horon Bölümü 68. ölçü

Bölümü seslendirirken icracı Horon dans ritmini dinleyiciye piyanoda hassaslıkla yansıtmalıdır. Bu bölümde icracı Horon'u piyanoda duyuruken sanki kemeçe çalgısının tınısını hissettirmek amacıyla kullanılan glissandoları parlak şekilde icra etmesi bölümün karakteri açısından önemlidir. Bölümde yer alan vurgular

Müzik Eğitirmcisi, Besteci, İlhan Baran'ın "Üç Soyut Dans" İsimli Eserinin İncelenmesi

aksak ritimlerin yansıtılması bakımından özenle çalınmalıdır. Tüm eserde görülen ani değışen gürlük terimlerinin zıtlığı dinleyiciye aktarılmalıdır.

Şekil 17: Horon Bölümü 28-31. ölçüler arası

SONUÇ VE TARTIŞMA

21. yüzyıl müzik eğitirmcisi ve bestecisi olan İlhan Baran kendisinin de ifade ettiğı gibi resim sanatından etkilenerek piyano için "Üç Soyut Dans" eserini yazmıştır. Türk müziğı ile bağılılığını eserlerinde açıkça belli eden İlhan Baran bu eserde de hem melodik hem ritmik hem de armonik alt yapıyla bu bağılılığını göstermektedir. İlhan Baran 21. yüzyıl bestecilik tekniklerini Türk müziğinin özellikleri ile bir arada kullanmıştır.

Bu eser; Türk halk danslarının melodi ve ritimlerinin özelliklerini duyurmaktadır. Eserin müziğinde melodik özellikler kadar tartımsal özellikler de ön plandadır. Bölümlerin isimlerini alan Türk halk dansları ile besteci Barok dönemde sık kullanılan süit formunu yansıtmıştır. Bu da eserde geçmişten günümüze kadar gelen bestecilik tekniklerinin kullanıldığının göstergesidir. Besteci eserin armonik alt yapısını Türk müziğinin karakteristik özelliğini yansıtan 4'lü ve 5'li aralıklar temelinde oluşturmuştur.

Eserde atonallik hakimdir. Fakat bölümlerde makam entonasyonları da duyurulmaktadır. Kromatizm, clusterlar ile Türk müziğinin karakteristik özelliğı olan 4'lü, 5'li ve 2'li aralıkların ve Türk halk dans ritimlerinin kullanılması bestecinin doğu-batı sentezini eserine yansıttığının göstergesidir.

Eserin icrası yüksek profesyonellik gerektirmektedir. Pedal kullanım tekniğı, geniş register kullanımı, ani değışen gürlük terimleri, ritimlerle halk danslarını parlak şekilde duyurmak ise icracılık açısından önemlidir.

Müzikoloji ve müzik eğitime katkı sağlaması amacıyla yazılan bu çalışma, örnek eser analizlerinin arasında yer alması bakımından kıymetlidir. Besteciliğinin yanı sıra müzik eğitirmcisi olan İlhan Baran'ın piyano eğitimi için yazdığı eserlerin yanında profesyonellik isteyen bu tür eserleri de vardır. Boyce-Tillman müzik eğitirminin en önemli rollerinden birinin toplumu bir arada tutan

değerlerin aktarılması ve bu şekilde toplumsal kültürün oluşumuna katkıda bulunulması olduğunu ifade etmiştir (Aktaran Güray, 2009). Türkiye Cumhuriyeti'nin üçüncü kuşak bestecileri arasında yer alan İlhan Baran, Anadolu kültürünü çağdaş ve evrensel düzeyde yaşatmayı amaç edinmiş bir bestecidir. İlhan Baran'ın incelenen piyano için "Üç Soyut Dans" isimli eserinde de bestecinin bu gayreti açıkça görülmektedir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Baran İ. (1968). *Üç Soyut Dans (Piyano için)*. Ankara Devlet Konservatuvarı Yayınları.
- Baran, İ. (1998). Tematik Atonalite. *Ve Müzik Araştırma ve Yorum Dergisi*, (3), 3-12.
- Erkan, S. (2012). *Beden Dili ve Dans Eğitiminin Oyunculuk Sanatındaki Yeri Üzerine Bir Yöntem Önerisi*. Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Sahne Sanatları Ana Sanat Dalı.
- Güçlü, M. (2004). Trabzon Yöresi Düğün Törenlerinde Horon <https://www.milli-folklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=64&Sayfa=119>, Erişim tarihi: 02.12.2021.
- Güray, C. (2009). Türkiye'deki müzik eğitime müzikoloji disiplininin yapabileceği katkılar: "Tarihsel makam kuramının müzik eğitiminde kullanılabilmesi için düşünceler". 8. *Ulusal Müzik Eğitimi Sempozyumu*, OMÜ, Samsun.
- İlyasoğlu E. (2007). 71 Türk Bestecisi. Pan Yayıncılık.
- Kagotik, L. (1976). *20. Yüzyıl Bestecilik Teknikleri*. Mızıka Yayınevi.
- Kahramankaptan, Ş. (2010). *Müzikte Derin Zirve, Sevda Cenap*. And Müzik Vakfı Yayınları.
- Külekçi, E. (2015). Türk müzik eğitiminde çok yönlü bir kişilik İlhan Baran. *UKHAD*,1(3) 89.
- Mimaroglu, İ. (1995). *Müzik Tarihi* (5. Baskı).Varlık Yayınları.
- Yöre, S. (2017). *Kutup Yıldızımız Anılarla, Besteci/Eğitimci İlhan Baran*. Bağlam Yayıncılık.

EXTENDED ABSTRACT

Aim: In this study, it is aimed to analyze İlhan Baran, who has an important place in Contemporary Turkish music and music education, in terms of form, harmonic and performance characteristics of the work named "Three Abstract Dances" written for piano and composition. Thus, the work "Three Abstract Dances" will be among the works examined in terms of harmony and form in music education, and will allow educators and students to benefit. The study is important in that it allows the musicians, music educators or students who will take this piece to the piano repertoire to get to know the piece, with the example of the piece "Three Abstract Dances" for piano and the examination of Baran's composition methods.

Method: The research is a descriptive study carried out with literature review and analysis methods. Data collection was carried out by scanning the publications mentioned in the bibliography. The parts of the work will be examined mainly in terms of form, harmony and performance.

Findings: "Three Abstract Dances" is a work written for piano in 1968. The work "Three Abstract Dances" consists of 3 parts named Aksak, Zeybek and Horon. Each episode can also be voiced as a standalone play with a different character. The work can be thought of as originating from the Suite form, the foundations of which were laid in the Baroque period. Because the sections in the work contain the names and features of folk dances. Each part of the "Three Abstract Dances" consists of 3 dances based on special weighing. The composer reflected the characteristics of the music of each dance, its character, tempo, and weighing with free and regional differences. It is seen that the lame weighing feature, which is unique to Turkish folk music, forms the basis of all 3 parts of the work. At the beginning of the 20th century, many new movements and musical composition systems came to the fore in music (such as atonal, 12 tone, dodecaphone systems). İlhan Baran's "Three Abstract Dances" was also written on the basis of the atonal system. The melody of the music written in this system and the establishment of the harmony infrastructure connected with it were composed on the basis of new techniques with a new perspective.

Conclusion and Discussion: İlhan Baran, a 21st century music educator and composer, wrote "Three Abstract Dances" for piano, as he himself stated, influenced by the art of painting. İlhan Baran, who clearly shows his commitment to Turkish music in his works, shows this commitment with both melodic, rhythmic and harmonic infrastructure. İlhan Baran brought together national and world music by blending the features of Turkish music with 21st century composition techniques.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.64123>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	16.08.2022	Submitted date
Kabul tarihi	11.11.2022	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.03.2023	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Akyol, E., Arı, M. & Göz, M. M. (2023). Tarihsel Süreçte Adalet ve Kalkınma Partisi Milletvekillerinin Demografik Profilleri, *Journal of History School*, 62, 530-559.

**TARİHSEL SÜREÇTE ADALET VE KALKINMA PARTİSİ
MİLLETVEKİLLERİNİN DEMOGRAFİK PROFİLLERİ¹****Ender AKYOL², Mehmet ARI³ & Mert Mahir GÖZ⁴****Öz**

Bu araştırma Kasım 2002'den bu yana yaklaşık yirmi yıllık bir süredir iktidarda bulunan Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) milletvekillerinin tarihsel süreçte bazı demografik niteliklerini tespit etmeyi amaçlamaktadır. Kasım 2002'de yapılan erken seçimi kazanarak iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi, sonraki dönemler olan 2007, 2011 seçimlerinde de tek başına iktidar olmayı başarmıştır. Parti, Haziran 2015 seçimlerinde tek başına hükümet kuracak parlamento çoğunluğu elde edememiş ancak Kasım 2015'te tekrarlanan seçimlerle yeniden tek başına iktidar olabilmıştır. 16 yıl aradan sonra ilk kez erkene alınan genel seçimler ise, 24 Haziran 2018'de cumhurbaşkanı ve milletvekili genel seçimleri birlikte yapılmasıyla gerçekleşmiştir. Bu çalışmada 2002, 2007, 2011, Haziran 2015-Kasım 2015 ve 2018 seçimlerinde milletvekili seçilerek parlamentoya giren Adalet ve Kalkınma Partisi milletvekilleri çeşitli demografik profilleri yönünden karşılaştırmalı tarihsel bir analiz çerçevesinde irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), Seçimler, Siyasi Partiler, Siyasi elit, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)

¹ Makale yazımı yazar etki oranı: 1.yazar: %33.3, 2. yazar: %33.3, 3. Yazar: %33.3

² Doç. Dr., İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ender.akyol@inonu.edu.tr, Orcid: 0000-0003-4715-0017

³ Dr. Öğr. Üyesi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü, mehmetari2002@gmail.com, Orcid: 0000-0001-8829-6317

⁴ Öğretim Görevlisi Dr., Bitlis Eren Üniversitesi, Güroymak Meslek Yüksek Okulu, Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü, mmgoz@beu.edu.tr, Orcid: 0000-0002-2563-7126

The Demographic Profiles of The Deputies of The Justice and Development Party in The Historical Process

Abstract

The present study aimed to determine some demographic characteristics of the Justice and Development Party (JDP) deputies, who have been in power for nearly twenty years since November 2002, in the historical process. The Justice and Development Party, which came to power after winning the early elections in November 2002, managed to come to power alone in the 2007 and 2011 elections. The party could not obtain a parliamentary majority to form a government on its own in the June 2015 elections, but it was able to come back to power alone with the elections that were repeated in November 2015. The general elections, which were delayed for the first time in 16 years, were held on June 24, 2018, with the general elections for the president and the deputy. In the present study, Justice and Development Party deputies, who were elected as deputies and entered the parliament in 2002, 2007, 2011, June 2015-November 2015, and 2018 elections, were examined in terms of various demographic profiles within the framework of comparative historical analysis.

Keywords: Justice and Development Party (JDP), Elections, Political Parties, Political elite, The Turkish Grand National Assembly (TGNA).

GİRİŞ

Kendilerini bir çevre hareketi olarak tanımlayan Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) elitleri, geleneksel resmi ideolojik tavrın aksine toplumun tüm kesimlerini kapsayan geniş bir yelpazede siyaset yürüttüklerini ifade etmektedirler. Öyle ki Kasım 2002 seçimleri sonrasında bir gazetenin attığı “Anatolian Revolution (Anadolu Devrimi) manşeti ile Adalet ve Kalkınma Partisi’nin, otantik, mütevazı ve yozlaşmamış Türk-Müslüman Anadolu halkının temsilcisi olarak, halkın çoğunluğuna kültürel olarak yabancılaşmış, laik asker-sivil seçkinlere karşı nihai bir zafer kazandığını ileri sürüyordu (Şen, 2010a). Nitekim Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarının yaklaşık yirmi yıl gibi uzun bir süre tek başına iktidarda kalabilmesi ve devlet merkezli statükocu bürokratik siyaseti toplum merkezli yeni bir siyasete dönüştürecek adımları atabilmesinin dayanağı olarak, kapsayıcı bir parti olup toplumun her kesiminden elitleri parti muhtevasında barındırabilmesi gösterilmektedir (Tok ve Koçal, 2013, s.61). Adalet ve Kalkınma Partisi’nin özellikle ilk üç döneminde seçimlerde aldığı oy oranının sürekli ve düzenli yükseliş eğilimi göstermesinde en önemli unsurlardan biri olarak, partinin özellikle yerel örgütleri düzeyinde, toplumun siyasete eklemlenmesi amacıyla yürüttükleri faaliyetler gösterilmektedir. Başka bir

deyişle AKP, eski merkez sağ seçmenleri, ılımlı İslamcıları, ılımlı milliyetçileri ve hatta eski merkez solun belirli kesimlerini bir araya getirme konusunda başarılı oldu (Özbudun, 2006). AKP, yerel örgütleri ve belediyeler aracılığıyla yerel topluluklarla doğrudan bağ kurarak siyasal katılımı toplumsallaştırmasının ve yaygınlaştırmasının, siyasetin geleneksel başkent merkezli elit tekelinden bağımsızlaştırılması yoluyla, Anadolu'ya yayılmasını, böylece muhafazakâr Anadolu kültürü ile buluşturulmasını sağladığı, bunun da elde ettiği seçim sonuçlarına olumlu yansıdığı dile getirilmiştir (Akdağ, 2012, s.153). Kolukırcık (2008, s.135) yaşanan bu dönüşümü şu sözlerle ifade etmiştir: *“Başlangıçta ağırlıklı olarak asker ve Osmanlı bakiyesi bürokratlar tarafından kanalize edilen modernleşme çabaları bugün çeşitlenmiş ve farklılaşmış bulunmaktadır. Cumhuriyetin sunmuş olduğu eğitim ve sermaye oluşturma” fırsatının kullanılmasının bir sonucu olarak Türkiye’de “yönetime katılabilme arzusunda bulunan yeni kesimlerin var olduğu görülmektedir”.*

Muhafazakâr/yerel hassasiyetler ile dışa açık, rekabetçi modern yapılar arasında başarıyla bağ kuran Adalet ve Kalkınma Partisi; muhafazakâr/yerel değer ve çıkarlarla küresel/modern değer ve çıkarları sentezlemek suretiyle siyasal katılımı yaygınlaştırmış ve siyaseti geleneksel devletçi bürokratik seçkinlerin tekelinden kurtararak, geniş toplum kesimlerinin gözünde yaygın bir demokratik meşruiyet elde etmiştir. Çok partili siyasal yaşama geçişten bu yana en uzun süre yaklaşık yirmi yıllık bir süredir kesintisiz olarak iktidarda bulunan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin daha detaylı incelenmesi gerektiğini düşünmekteyiz. Bu kapsamda Adalet ve Kalkınma Partisi'ni siyasi elitleri bağlamında anlama çabasına bir katkı olarak Adalet ve Kalkınma Partisi milletvekillerinin tarihsel süreçte bazı demografik niteliklerini tespit etmeyi amaçlıyoruz. Bu çalışmada Kasım 2002'den başlayarak, 2007, 2011, 2015 Haziran ve 2015 Kasım seçimleri ile 2018 milletvekili seçimlerinde milletvekili seçilenlerin bazı demografik profillerinin incelemeyi amaçladık.

LİTERATÜR

Siyasi elitleri konu alan çalışmalarda son yıllarda yoğun bir artış söz konusudur (Best ve Higley, 2018). 19. yüzyılın ortasına kadar geriye giden bir çalışma, İngiliz ve Alman milletvekillerinin sosyo-ekonomik kökenleri ile, kariyer modellerinin nasıl etkilendiğini incelemiştir (Best, Cromwell, Hausmann, ve Rush, 2001). Pakulski ve Tranter (2015), Avustralya'da federal düzeyde parlamenterin niteliğine ilişkin, 1901 ile 2013 yılları arasında siyasete giren 570 parlamenter üzerine geniş kapsamlı bir karşılaştırma yapmıştır. Matland ve Studlar (2004) yirmibeş demokratik ülkede, yirmi yıllık bir süreçte

parlamentodaki elitlerin yenilenme düzeylerini karşılaştırmalı olarak incelediler. Kountouri (2018) ise parlamantodaki seçkinlerin yenilenme düzeyleri konusunda Yunanistan örneğini inceledi. Türk siyasal yaşamı bağlamında ise Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki milletvekillerini yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, meslek gibi çeşitli demografik özellikleri yönünden inceleyen ve veritabanı oluşturmaya yönelik pek çok araştırma yapılmıştır (Açıkel, 2009). TBMM'deki milletvekillerinin kişisel geçmişleri üzerine yapılan ilk çalışmalardan biri Frey (1965) tarafından yapılan, *The Turkish Political Elite* adlı çalışmadır. Frey (1965) 1920'den 1957'ye kadar milletvekillerinin meslek, eğitim durumları, doğdukları yer, temsil ettikleri illerde doğup doğmadıkları gibi değişkenler açısından inceledi. Daha sonraki dönemlerde ise parlamentodaki seçkinlerin mesleki durumları (Şaylan, 1976), eğitim, cinsiyet ve yaş durumları hakkında (Kışlalı, 1976) öncü çalışmalar yürüttüler. TBMM'deki milletvekillerinin TBMM milletvekilleri üzerine yapılan araştırmaların kapsadıkları süre bakımından daha çok kesitsel ve boylamsal türde oldukları dikkat çekmektedir (Ertem, 2010). Bu kapsamda Demirel (2013), Tek Parti Dönemi olan 1923-1946 arası dönemini siyasal gelişmeler ile birlikte milletvekillerinin doğum yeri, yerellik, yaş, eğitim, meslek, çok partili dönemde milletvekilliği yapılıp yapılmamak gibi niteliklerini incelemiştir. Yine Sesli ve Demir (2010), boylamsal/dönemsel olarak 1920-1950 döneminde milletvekillerinin demografik özelliklerini incelemiştir. Bir başka dönemsel araştırmada Arslan ve Gümüştekin (2004) 1946'dan 1991 yılına kadar olan dönemde konumsal (kurumsal) analiz yöntemini benimseyerek milletvekillerinin çeşitli demografik profillerini incelemiştir. Bunun dışında boylamsal olarak tüm TBMM üyelerinin profillerini analiz eden çalışmaların yanında, kesitsel çalışmalar ve düzey olarak yalnızca bir siyasi parti milletvekillerine odaklanan çalışmalardan biri Arslan (2007a)'ın Kasım 2002 seçimlerinde AKP milletvekillerini çeşitli demografik özellikleri yönünden incelediği çalışmadır. Bazı araştırmalar ise analiz düzeyi bakımından belirli bir siyasi parti düzeyinde milletvekillerinin demografik özelliklerini incelemiştir. Çağrı (2017) Demokrat Parti milletvekillerini "Konumsal Analiz Tekniği" kullanarak üç dönemde 1323 Demokrat Partili milletvekillerini mesleki dağılımları, eğitim durumları, yaş, bildikleri yabancı dil, cinsiyet ve doğum yeri gibi sosyal değişkenler açısından incelemiştir. Arslan (2007) da dönemsel olarak 1999-2007 yılları arasındaki dönemi incelemiş yine "konumsal analiz tekniği"ni kullanmıştır. Altan (2008; 2017) 1950-1960 dönemi ve 1960-1980 dönemi TBMM'deki milletvekillerinin sosyolojik özelliklerini incelemiştir. Bir başka dönemsel araştırma Demir, Sesli ve Dursun (2008) tarafından yapılmış ve 1950-1960 arası dönemdeki seçimler bağlamında milletvekillerinin demografik profillerini incelemiştir. Bir seçim veya bir yasama dönemindeki milletvekillerinin demografik profillerinin incelendiği çalışmalardan bir başkası

Gökçe (2011) tarafından yapılmıştır. Gökçe (2011), 1923'ten başlayarak 2007 seçimlerine kadar olan dönemde milletvekillerinin meslek, yaş, eğitim ve cinsiyetlerine göre analizini yapmıştır.

Bu çalışmaların dışında siyasetçilerin anlam ve zihniyet dünyalarını anlamaya dönük olarak Şen (2010) tarafından “Türkiye’de Muhafazakâr Siyasetçi Profili” başlıklı araştırma projesi yürütülmüştür. Türkiye’deki muhafazakâr siyasal gelenek içerisinde yer alan siyasetçilerin sosyo-demografik ve sosyo-kültürel özelliklerinden yola çıkarak zihniyet dünyasına ilişkin önemli veriler ortaya çıkmıştır. Kalaycıoğlu (1995) ise 1984 ve 1988 yıllarında TBMM’deki milletvekillerinin sosyo-kültürel özelliklerini daha farklı olarak, milletvekillerinin partilerine ve muhaliflerine yönelik tutumları, siyasi inanç ve değerleri yönünden incelemiştir.

ADALET VE KALKINMA PARTİSİ

Adalet ve Kalkınma Partisi, 2001 yılında siyasal İslamcı geleneğin o dönemdeki siyasal partisi olan Fazilet Partisi içerisinde yer alan “yenilikçi” bir grup tarafından kuruldu. Partinin kurucuları arasında Recep Tayyip Erdoğan, Abdullah Gül ve Bülent Arınç gibi isimler öne çıktı. Kurucular arasında özellikle Erdoğan, liderlik anlamında ön plana çıkar. Erdoğan, genç sayılabilecek bir yaşta İstanbul büyükşehir belediye başkanı seçilmişti ve daha sonradan okuduğu bir şiir nedeniyle siyasi yasaklı konuma gelmişti. Fazilet Partisi içerisinde çıkan kurucu kadrolar, yeni kurulan siyasi partinin ideolojisinin “İslamcı” olmadığını, “muhafazakar demokrat” nitelikte olduğunu ilan ettiler (Özbudun, 2006; Şen, 2010a). Nitekim siyasal İslamcı gelenekteki partilerden ayrıldıklarını, “Milli Görüş gömleğini çıkardıklarını” söyleyerek bu yeni konumu duyurmuşlardır. Yenilikçiler yeni partiyi, gelenekçilerin savunduğu gibi önceki partiler gibi belirli bir kesimin kadro partisi olmak yerine, bu yeni partiyi liberal bir tarzda farklı kesimleri de içine alan bir parti olarak konumlandırmak istiyorlardı (Safi, 2005). AKP’nin aynı zamanda kuruluş günlerine denk gelen Kasım 2000 ve Şubat 2001’de yaşanan şiddetli ekonomik kriz, Türkiye’de halkın yaşam koşullarında çok ciddi bir kötüleşmeye yol açmıştı. Öte yandan 1990’lı yılların koalisyonlara dayanan siyasal yaşam deneyimi siyasal bir istikrarsızlık deneyimi olarak kendisini göstermiş ve mali istikrarsızlıkla birleşmiştir (Eğilmez, 2018). Bu koşullar altında iktidarda bulunan DSP-MHP-ANAP koalisyon hükümeti, Kasım 2002’de MHP lideri Bahçeli’nin önerisiyle erken seçime gitme kararı almıştır. Yapılan erken seçimlerde merkez sağ ve dönemin koalisyon hükümetinde yer alan siyasi partiler seçim barajını aşamazken, yalnızca iki siyasi parti, AKP ve CHP seçim barajını aşmayı başararak parlamentoya girebilmiştir. Seçimlerde

AKP %34,3 oranında oy almasına rağmen, CHP dışındaki siyasi partilerin parlamentoya girememesi nedeniyle parlamentonun %66'sını kazanmış ve 363 milletvekili AKP listelerinden seçilmiştir. Seçim sisteminin bir sonucu olarak %45,3 düzeyindeki oy TBMM'de temsil edilme olanağı bulamamıştır. Erdoğan, siyasi yasaklı olmakla birlikte bu dönemde yurt içinde ve yurt dışında aktif bir siyasi kampanya yürütmüştür. Ancak kurulan ilk hükümette başbakanlık görevini “emanet” olarak genel başkan yardımcısı Abdullah Gül yürütmüştür. Bu dönemde Deniz Baykal liderliğindeki CHP'nin desteğiyle yapılan anayasa değişikliği sonucunda Erdoğan'ın milletvekili seçilmesi önündeki engel kaldırılmış ve yapılan ara seçimlerde (2003 Mart) Erdoğan, Siirt'ten milletvekili seçilmiştir. Bu ilk dönemde, partinin önde gelenlerinden biri olan Bülent Arınç ise TBMM Başkanı seçilmiştir.

Ahmet Necdet Sezer'in cumhurbaşkanlığı görev süresinin bitişi ile birlikte yeni cumhurbaşkanının kim olacağı üzerine Türk siyasal yaşamında yeni bir kutuplaşma iklimi ortaya çıkmıştır. Abdullah Gül'ün cumhurbaşkanlığı adaylığına ilişkin başlayan tartışma, Cumhuriyet Mitingleri ve “e-muhtıra” olarak adlandırılan 27 Nisan 2007'deki Genel Kurmay Başkanlığı'nın cumhurbaşkanlığı seçimi kapsamında laiklikle ilgili açıklaması, siyasi bir kriz yaratmıştır. “367 Krizi” olarak bilinen süreç sonunda Gül'ün cumhurbaşkanı seçilememesi üzerine Erdoğan, Temmuz 2007'de Türkiye'yi erken seçime götürme kararı almıştır (Arı, 2007). Bu ortamda gidilen 2007 seçimleri AKP açısından büyük bir seçim zaferine dönüşmüştür. AKP önceki seçime göre oylarını artırarak, % 46,5 düzeyinde oy alarak, 341 sandalye kazanmış ve TBMM'de % 62 düzeyinde temsil edilme oranına ulaşmıştır.

2011 seçimleri AKP'nin iktidarda bulunmasına rağmen oy oranlarını önceki seçime göre artırmasıyla sonuçlanmıştır. AKP, 2011 seçimlerinde oyların % 49,8'ini alarak, 327 milletvekilliği kazanmıştır. Parlamentoya öteki partilerin de girmesiyle birlikte bu seçimlerde TBMM'de temsil edilmeyen oy oranı %5 düzeyine kadar gerilemiştir. Abdullah Gül'ün Ağustos 2014'te görev süresinin bitmesi üzerine, 2007 Anayasa değişikliğinin sonucu olarak Erdoğan doğrudan halk tarafından seçilen ilk cumhurbaşkanı olmuştur. Erdoğan'ın cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından Ağustos 2014'te AKP genel başkanlığı ve başbakanlık görevine ise Ahmet Davutoğlu getirilmiştir. Davutoğlu'nun başbakan ve parti genel başkanlığında girilen Haziran 2015 seçimlerinde AKP % 40,9 oranında oy almasına rağmen, önceki seçimlere göre önemli bir oy kaybına uğramış ve bunun sonucunda ilk defa tek başına hükümet kurabilecek parlamento çoğunluğuna ulaşamamıştır. Haziran 2015 seçimlerinde AKP'den 258 milletvekili parlamentoya girebilmiştir. Davutoğlu başkanlığında AKP ile CHP arasında yürütülen koalisyon görüşmelerinden başarılı bir sonuç çıkmamış ve anayasal

süre olan 45 gün içinde hükümet kurulamadığından Cumhurbaşkanı Erdoğan, TBMM seçimlerinin yenilenmesine karar vermiştir. Bunun üzerine Kasım 2015'te TBMM seçimleri yenilenmiştir. Kasım 2015 seçimlerinde AKP en yüksek oy oranlarından birine ulaşmayı başararak %49,5 düzeyinde oy alarak 317 milletvekilliği kazanmış ve tek başına hükümet kurabilecek bir çoğunluğa ulaşmıştır (BBCnewsTürkçe, 2015; Öniş, 2016). Kasım 2015 seçimlerinden kısa bir süre sonra Erdoğan ve Davutoğlu arasında başlayan görüş ayrılıklarının bir sonucu olarak Davutoğlu, Kasım 2015 seçimlerinden yaklaşık 6 ay sonra AKP'nin genel başkanlığından ayrılacağını ve AKP'yi, yeni genel başkanını seçmek üzere kongreye götüreceğini açıklamıştır (T24, 2016). Davutoğlu'nun yerine Binali Yıldırım 22 Mayıs 2016'da AKP genel başkanı ve başbakanlık koltuğuna oturmuştur. Kısa bir süre sonra ise 15 Temmuz 2016'da FETÖ darbe girişimi gerçekleşmiştir. Darbe girişiminin ardından MHP lideri Bahçeli, "fiili duruma hukuki boyut kazandırmak gerek" vurgusu ile halk tarafından cumhurbaşkanı seçilen Erdoğan'ın konumu çerçevesinde, yeni bir hükümet sistemi tartışmasını gündeme getirmiştir (BBCNews, 2018). Aslında öncesinde de Erdoğan'ın halk tarafından seçilmesi dolayısıyla mevcut hükümet sisteminin başkanlık sistemine dönüştürülmesi isteği AKP'liler tarafından dile getirilmekteydi. Ancak 15 Temmuz 2016 sonrasında ise Türk siyasal yaşamında değişen dengeler ve Bahçeli'nin çıkışı sonucunda Ocak 2017'de "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi" adı verilen anayasa değişikliği TBMM'de kabul edilmiştir. Ardından 16 Nisan 2017 referandumu % 51,4 ile kabul edilerek anayasa değişiklikleri gerçekleşmiştir. Anayasa değişikliklerinin ardından Erdoğan, yeniden AKP üyesi olmuş ve ardından olağanüstü kongrede AKP'nin genel başkanlığına seçilmiştir. "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi"nin tüm düzenlemeleri ile erkene alınarak yürürlüğe girmesi amacıyla Kasım 2019'da yapılması gereken genel seçimler, Bahçeli'nin önerisi ve Erdoğan'ın kabul etmesiyle 24 Haziran 2018'de yapılmıştır. Haziran 2018 seçimlerinde hem cumhurbaşkanlığı seçiminin ilk turu hem de milletvekilliği genel seçimleri birlikte yapılmıştır. 1995 yılındaki anayasa değişikliğinden bu yana 550 milletvekilinden oluşan TBMM, 2017 anayasa değişikliğiyle birlikte milletvekili sayısı 600'e çıkarılmıştır. Haziran 2018 genel seçimlerinde AKP % 42,5 düzeyinde oy alarak, 295 milletvekilliği kazanmıştır.

2018 seçimleriyle birlikte TBMM milletvekili sayısı 600'e çıkarılarak temsil gücü artmış ve etkililiği yükseltilmiş bir yasama kuvveti ortaya çıkmış gibi gözükmektedir. Ancak yeni sistemde Türk tipi başkanlık sistemi diye başlayan, Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi olarak karar kılınan- yürütme organı tek kişiden oluşmaktadır. Tek kişilik yürütme organının kararname yayınlayarak yasama alanına müdahil olması dikkat çekmektedir. Aynı zamanda TBMM

çoğunluğu ile yürütme gücünü kullanan Cumhurbaşkanı aynı partiden olduğu durumlarda, Cumhurbaşkanı aynı zamanda partisinin genel başkanı olmasından kaynaklı yasama üzerinde bir gücü elinde bulundurmaktadır. Böylece yeni hükümet sisteminin savunulmasında öne sürülen kuvvetler ayrılığının güçleneceği tezi gerçekçi olmamaktadır. TBMM çoğunluğu ve yürütme organı olarak Cumhurbaşkanı aynı partiden olmadığı zaman nasıl bir işleyişe veya soruna yol açacağı siyasal kültürümüz dikkate alınarak bazı tahminler öne sürülebilir. Ancak gerçek durum böyle bir durum yaşanmadan bilinemez.

ADALET VE KALKINMA PARTİSİ MİLLETVEKİLİ ADAYLARI NASIL BELİRLENİYOR?

Modern demokrasilerde parlamentoların ortaya çıkışıyla birlikte parlamento üyelerinin seçilmesi temel olarak siyasi parti sistemi üzerine kurulmuştur. Siyasi partilere dayanan modern demokrasilerin bir özelliği olarak siyasi partiler dışındaki bağımsız adayların seçilme şansları giderek azalmıştır (Özbudun, 1983, s.99). Dolayısıyla modern siyaset bağlamında siyasi partilerin siyasal sistem içerisinde yerine getirdikleri pek çok işlevden biri de siyasal sistemdeki çeşitli mevkilere bireylerin yerleştirilmesi, milletvekili adaylarının belirlenmesidir. Siyasal iktidarı kazanan siyasi partiler en üst düzeydeki konumları kendi üyeleri arasından seçtiği kişilerle doldurarak, kamu politikalarını kendi ideolojisi ve programlarına göre şekillendirebilirler. Diğer yandan siyasi partiler siyasal elitlerin oluşmasını ve bunların dolaşımını da sağlarlar (Akyol, 2015). Dolayısıyla parlamento üyeleri ilk olarak kendi partileri tarafından seçilir, daha sonradan siyasi partilerin seçtikleri, belirledikleri adaylar seçmenlerin önüne konur (Karaköse ve İba, 2016). Demokratik ülkelerde demokratik siyasal hayatın işleminde temel siyasi kurumlardan biri olan siyasi partilerin tarihsel süreçte milletvekili adaylarını belirlemesi konusunda iki geleneğin olduğu söylenebilir. Bunlardan biri milletvekili adayının geniş seçmen kitlesine başvurularak belirlendiği Amerikan geleneği, diğeri ise milletvekili adayının belirlenmesini siyasi partilerin bir iç işi olarak gören diğerk demokratik ülkelerin geleneğidir (Özbudun, 1983).

Türkiye’de milletvekili adaylarının belirlenme usullerinin ana çerçevesi Siyasi Partiler Kanunu’nda düzenlenmiştir. 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu’nun 37. maddesine göre, “siyasi partiler, milletvekilliği genel veya ara seçimlerinde, adaylık için müracaat eden ve adaylığı uygun bulunanlar arasından, adayların tespitini; serbest, eşit, gizli oy, açık tasnif esasları çerçevesinde, tüzüklerinde belirleyecekleri usul ve esaslardan herhangi biri veya birkaçı ile yapabilirler”. Kanunun bu şekilde düzenlenmiş olmasından dolayı, siyasi partiler aday

belirleme biçimlerini iç tüzükleriyle tespit edeceklerdir. Adalet ve Kalkınma Partisi Tüzüğü'nün 124. maddesine göre, genel, kısmi veya ara milletvekili seçiminde, ön inceleme sonucu belirlenen aday adayları arasından parti adayları ve bu adayların liste sıralamaları; a) ön seçim, b) teşkilat yoklaması, c) merkez yoklaması usullerinden birinin, birkaçının veya tamamının; aynı seçimde seçim çevresi ölçüğüne göre aynı anda ve bir arada veya birinin ülke ölçüğünde tam olarak uygulanması suretiyle yapılacağı, hangi seçim çevresinde hangi usul veya usullerle ve usulün hangi ölçekte uygulanacağına Merkez Karar ve Yönetim Kurulu'nca karar verilir. Ancak milletvekili seçiminde, seçim çevrelerinin en az % 50'sinde ön seçim veya teşkilat yoklaması usullerinden birinin uygulanması ile aday belirlemesine özen gösterileceği ifade belirtilmiştir. Ön seçim usulü ile aday ve liste sıralamasının, o seçim çevresinde partiye kayıtlı bütün üyelerin ön seçim seçmeni olacağı, teşkilat yoklaması usulü ile aday ve liste sıralamasının teşkilat yoklaması seçmeni olarak nitelenen partililer tarafından yapılacağı, merkez yoklaması usulü ile aday ve liste sıralaması yapmanın aday adaylıkları kabul edilenlerin, seçim çevrelerine göre aday ve liste sıralamalarının, doğrudan Merkez Karar ve Yönetim Kurulu tarafından yapılacağı belirtilmiştir. Bir başka düzenleme ise, AKP Tüzüğü'nün 126. maddesinde yer alan "Milletvekili Seçiminde Kontenjan Adaylığı"dır. Buna göre, aday tespit ve sıralama işleminin, ön seçim veya teşkilat yoklaması usullerinden biri ile yapılmasına karar verilmiş olması hallerinde, TBMM toplam üye sayısının %5'ini aşmamak üzere ilini, seçim çevresini ve liste sırasını ön seçim veya teşkilat yoklamasından önce Yüksek Seçim Kurulu'na bildirmek koşuluyla merkez adayı göstermeye genel başkanın yetkili olduğu belirtilmiştir. Ön seçim veya teşkilat yoklamasının kısmi uygulanması halinde genel başkanın göstereceği kontenjan aday sayısı, ön seçim veya teşkilat yoklaması yapılan seçim çevrelerinden seçilecek milletvekili sayısı toplamının %5'ini aşmayacağı belirtilmiştir. Bir seçim çevresinde birden fazla ve iki milletvekili seçilecek seçim çevrelerinde genel başkan kontenjanının kullanılmayacağı, kontenjan adayı gösterilecek olanların, ön seçim veya teşkilat yoklamasına katılmayacakları belirtilmiştir (akparti.org.tr).

Siyasi Partiler Kanununun milletvekili adaylarının belirlenmesi konusunda siyasi partilere geniş takdir yetkisi tanınmasının etkisiyle genel olarak Türkiye'de 1983 genel seçimlerinden bu yana merkezde yer alan siyasi partilerde milletvekili adaylarının belirlenmesinde kimin ya da hangi usullerin etkili olduğu biçimindeki bir soruya, açıkça parti genel merkezindeki kurullar ve parti liderleri yanıtını vermek yanlış olmayacaktır (Karaköse ve İba, 2016; Aydın, 2007). Milletvekili adaylarının belirlenmesinde lider ve merkezdeki kurulların etkili olmasında Türk siyasi partilerinin oligarşik liderlik yapısı ve bunu doğuran tek parti mirası,

merkezi devlet yapısı, devlet önderliğinde modernleşme süreci ve siyasette himaye ilişkilerinin etkili olduğu söylenebilir (Turan, 2013).

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Adalet ve Kalkınma Partisi milletvekillerinin demografik profilleri üzerine yürütülen bu araştırma, tanımlayıcı (descriptive) nitelikte bir amaçla oluşturulmuş olup, bu çalışmada boylamsal (longitudinal) olarak altı seçim dönemi sonucunda milletvekili seçilen milletvekillerinin demografik özellikleri incelenmiştir. Bilindiği gibi, boylamsal araştırmalar, araştırma değişkenlerine ilişkin verilerin farklı zamanlarda toplanması yoluyla olguda meydana gelen değişimin ve gelişimin tespit edilmesine dayanır (Gürbüz ve Şahin, 2017). Aynı zamanda araştırmamız genel örneklemedeki değişimlerin belirli zaman serileri halinde ortaya konulduğu trend analizi olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla bu çalışmada 2002’den 2018’e kadar seçim dönemlerinde yani belirli bir zaman serisi halinde milletvekillerinin demografik özelliklerindeki değişim tespit edilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla çalışmada elde edilen verilerin analizinde betimleyici istatistiksel analiz teknikleri kullanılmıştır. Çalışmada Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) milletvekillerini incelemek için bu tarz araştırmalarda yaygın olarak kullanılan “Konumsal Analiz Tekniği” (Spatial Analysis Technique) benimsenmiş, bu kapsamda TBMM albümleri ve internet veri tabanları taranarak özgeçmişlere dayalı olarak bir veri seti oluşturulmuştur. Bu veri seti daha sonra SPSS programına alınarak analiz edilmiştir. Çalışmamız betimleyici türden bir araştırma olduğundan dolayı, hipotez oluşturmak yerine hazırlanan veri setine göre, altı dönemlik bir süreçte Adalet ve Kalkınma Partisi milletvekilleri cinsiyet, doğum yeri, eğitim düzeyi, eğitim alanı, yaş, medeni durum, çocuk sayısı, mesleki kariyer, bürokrasi kökeni ve siyasetteki deneyime ilişkin milletvekili seçilme sayısı gibi on değişken temelinde incelenmiştir.

Araştırmamızın yöntemsel olarak birtakım sınırlılıkları bulunmakta ve ayrıca araştırma verilerine ilişkin dikkat çekmek istediğimiz kimi noktalar bulunmaktadır. Çalışmamızda incelenen dönem boyunca (2002-2018) milletvekillerinin yaş ortalamasında görülen artışın nedeni aynı milletvekillerinin birkaç dönem seçilmiş olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu durum araştırma sonuçları değerlendirilirken göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca eğitim düzeylerine göre yapılan değerlendirmede milletvekillerinin seçim dönemlerine göre eğitim düzeyleri farklılıkları araştırmaya yansıtılmıştır. Örneğin 2002 yılında ortaöğretim derecesine sahip olan bir milletvekili, lisans derecesine veya lisans derecesine sahip olan bir milletvekili, daha sonraki dönemlerde lisansüstü dereceye sahip olmuştur. Bunun gibi yaşanan eğitim düzeyindeki değişimler,

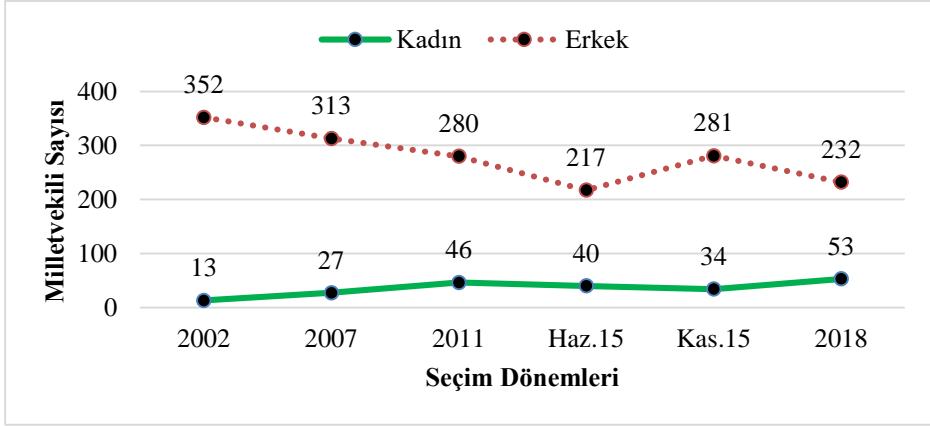
çalışmaya dönemselsel olarak yansıtılmıştır. Bürokrat kökenli olan veya olmayan milletvekilleri sınıflandırmasında, bürokrat kapsamında merkezi yönetimin başkent (merkezi) teşkilatı kapsamındaki bürokratik görevlerde yer alan kişiler ve merkezi yönetimin taşra teşkilatında bulunan daha önceki dönemlerde valilik, kaymakamlık yapmış olanlar da bu kapsama dahil edilmiştir. Milletvekillerinin mesleki kariyerlerinin belirlenmesinde, kendilerinin milletvekili albümlerinde vermiş olduğu birincil mesleki bilgiler dikkate alınmıştır. Örneğin milletvekili albümünde hem iş adamı hem avukat hem de öğretmen olan bir milletvekilinin mesleği, hukukçu olarak kodlanmıştır. Ayrıca mesleklere göre yapılan sınıflandırmada mühendis ve mimarlar aynı kategori içerisinde ele alınmıştır. Yine hâkim, savcı ve avukat olan milletvekillerinin mesleki durumları hukukçu olarak kabul edilmiştir. Son olarak, milletvekillerinin medeni hal ve çocuk sayısındaki değişim de dönemselsel olarak araştırmaya yansıtılmıştır.

BULGULAR

Araştırmamızın bulguları on başlıkta toplanmıştır. Cinsiyet, doğum yeri, eğitim düzeyi, eğitim alanı, yaş dağılımı, medeni durum, çocuk sayısı, mesleki kariyer, bürokrasi kökeni, milletvekili seçilme sayısı olmak üzere on değişken üzerinden bulgular değerlendirilmiştir.

Cinsiyete Göre Milletvekilleri

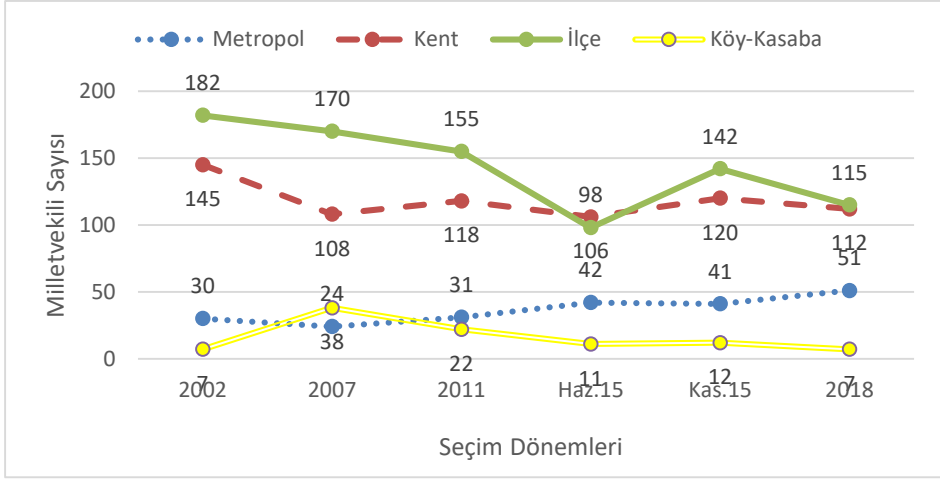
Araştırma verilerinden yola çıkarak yapmış olduğumuz analize göre, Adalet ve Kalkınma Partisi milletvekilleri arasında erkeklerin bariz bir üstünlüğü söz konusudur. Seçim dönemleri itibariyle bakıldığında, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin ilk kez iktidara ulaştığı 2002 seçimleri, aynı zamanda en yüksek oranda erkek adayın parlamentoya girdiği seçimler olmuştur. Kadın milletvekili oranı 2002'de %3,6, 2007'de %7,9, 2011'de %14,1, Haziran 2015'te %15,6, Kasım 2015'de %10,8'dir. Seçim dönemleri itibariyle bakıldığında kadın milletvekillerinin oransal olarak az da olsa artış eğiliminde olduğu söylenebilir. Dönemler itibariyle bakıldığında en yüksek oranda kadın milletvekiline 2018 seçimlerinde %18,6 ile ulaşılmıştır.

Grafik 1. Cinsiyet Dağılımına Göre Milletvekilleri

Doğum Yerlerine Göre Milletvekilleri

Adalet ve Kalkınma Partisi milletvekillerine doğdukları yerlerin büyüklüğü açısından bakıldığında partinin ilk kez iktidara geldiği 2002 seçimlerinde ilçe (%50) ve kent (%39,8) düzeyindeki yerlerde dünyaya gelenlerin çoğunlukta (%89,8) olduğu görülmektedir. Dönemler açısından bakıldığında her seçim döneminde kent ve ilçede dünyaya gelenlerin çoğunluk oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bu araştırmada metropol olarak kabul ettiğimiz İstanbul, Ankara, İzmir doğumluların oranı ise yıllar içerisinde yükselme eğiliminde olmuştur. Metropol düzeyinde doğan milletvekili oranı, 2018 seçimlerinde %17,9'a yükselmiştir. Aynı dönem için kent %39,3, ilçe %40,4 olarak gerçekleşirken, köy-kasaba doğumlular ise %2,5 ile dönemler itibariyle en düşük düzeyde gerçekleşmiştir. Bunların dışında milletvekilleri arasında yurtdışı doğumlu olanlar da bulunmaktadır. Dönemsel olarak bakıldığında 2002'de 5, 2007'de 4, 2011'de 7, Haziran 2015'de 8, Kasım 2015'de 7 ve 2018 seçimlerinde 6 yurtdışı doğumlu milletvekili parlamentoya girmiştir. Bu kişiler sayıca az olduğu için grafikte gösterilmemiştir.

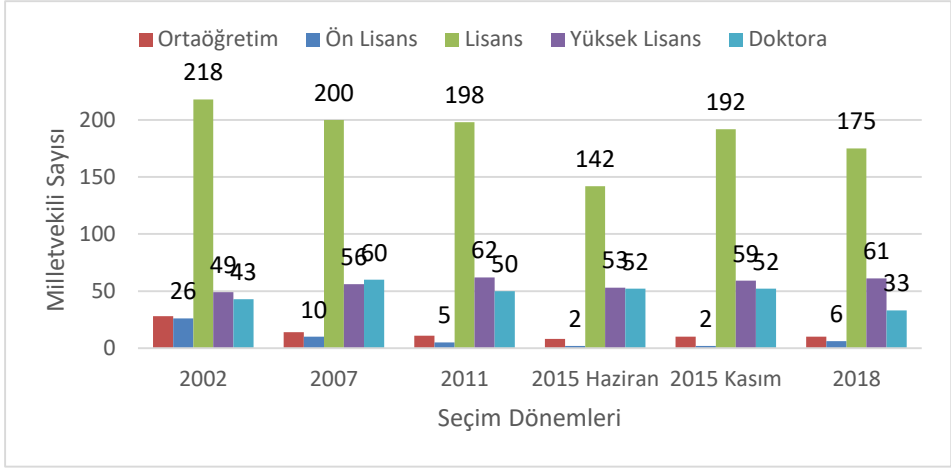

Grafik 2. Doğum Yerlerine Göre Milletvekilleri

Milletvekillerinin Eğitim Düzeyi Dağılımı

Araştırmamızda analiz ettiğimiz bir başka demografik değişken ise Adalet ve Kalkınma Partisi milletvekillerinin eğitim düzeylerine göre dağılımlarıdır. İlkokul, ortaokul ve lise düzeyindeki eğitim verileri, ortaöğretim olarak birleştirilen verilerden yola çıkarak oluşturulan Grafik 3'te görüldüğü üzere, 2002'den başlayarak lisans düzeyinde eğitim almış milletvekillerinin büyük bir çoğunluğu oluşturduğu görülmektedir. Genel olarak Adalet ve Kalkınma Partisi milletvekillerinin büyük çoğunluğu (2002'de %59,9, 2007'de %58,8, 2011'de %60,7, Haziran 2015'te %55,3, Kasım 2015'te, %61, 2018'de %61,4) dört yıllık lisans eğitimi almıştır. Partinin 2002 yılında kazandığı ilk seçimlerde ilkokul mezunu adaylar parlamentoya girebilmiş olsalar da, sonraki seçim dönemlerinde ilkokul mezunu milletvekili parlamentoya girememiştir. Yıllar itibariyle ilkokul, ortaokul, lise, ön lisans mezunlarının sayısı azalmış ve oransal olarak düşüş eğilimi sergilemiştir. Üniversite mezunu ve yüksek lisans doktora derecelerine sahip milletvekillerinin oranı %95 düzeyinde olmuştur. Öte yandan yüksek lisans ve doktora derecesine sahip milletvekillerinin de sayıca fazla olmasıyla birlikte ortaöğretim, ön lisans mezunu milletvekillerinin az sayıda olması dikkat çekmektedir. Dönemler itibariyle yüksek lisans-doktora derecesine sahip milletvekili oranının en düşük (%25,3) olduğu dönem partinin ilk olarak iktidara geldiği 2002 yılıdır. Daha sonraki seçim dönemlerinde ise yüksek lisans-doktora derecesine sahip milletvekili, oransal olarak artış eğiliminde olmuştur. Daha önce de belirtildiği üzere eğitim düzeylerine göre yapılan değerlendirmede

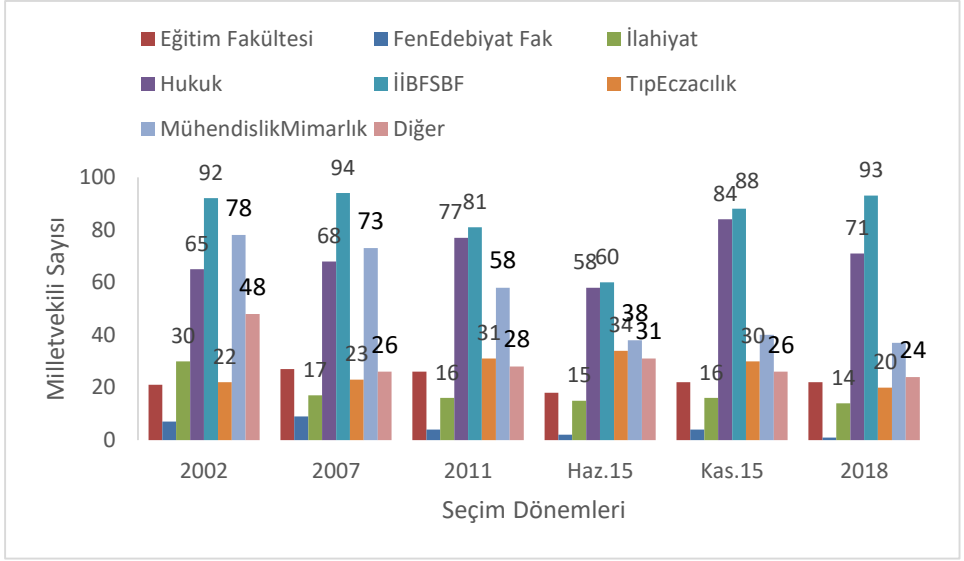
milletvekillerinin seçim dönemlerine göre eğitim düzeyleri farklılıkları grafiğe yansıtıldığı için yüksek lisans-doktora derecesine sahip milletvekili oranının artmasında daha önceki dönemlerde lisans derecesine sahip olan milletvekillerinin sonradan yüksek lisans-doktora derecesine sahip olmalarının da etkisi olmuştur. Yani hem ilk defa seçilenlerin eğitim düzeylerinin yükselmesi hem de tekrar seçilen milletvekillerinin eğitim düzeylerinin değişmesi bu durum üzerinde etkili olmuştur.

Grafik 3. Eğitim Düzeylerine Göre Milletvekilleri

Eğitim Alanlarına Göre Milletvekilleri

Elimizdeki veriler göstermektedir ki, Adalet ve Kalkınma Partisi milletvekilleri içerisinde İktisadi İdari Bilimler/Siyasal Bilgiler Fakülteleri mezunları ile Hukuk fakültesi mezunları 2002 yılından bu yana ilk iki sırayı oluşturmaktadır. Mühendislik-mimarlık fakültesi mezunları 2002 seçimlerinde İİBF/SBF mezunlarının ardından ikinci sırada yer alsalar da daha sonraki seçim dönemlerinde mühendislik-mimarlık fakültesi mezunlarının sayısı giderek azalan bir eğilim göstermiştir.

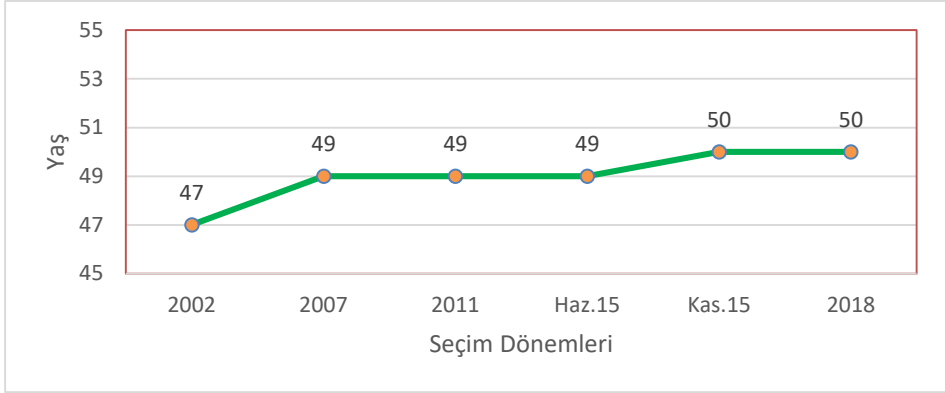

Grafik 4. Lisans Eğitim Alanlarına Göre Milletvekilleri

Yaş Dağılımına Göre Milletvekilleri

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidar geldiği 2002 seçimleri aynı zamanda milletvekili seçilenlerin yaş ortalamasının da en düşük olduğu seçimler olmuştur. 2002 seçimlerinden kısa bir süre önce kurulan partinin kurucu kadroları da Milli Görüş geleneğinin genç kuşaklarını oluşturur. Daha sonraki dönemlerde ise tekrar milletvekili seçilenlerin etkisiyle yaş ortalaması çok fazla olmasa da belirli bir düzeyde artmıştır. Bilindiği gibi 2018 seçimleri öncesinde 2017 Anayasa Referandumu ile yapılan anayasa değişikliğiyle milletvekili seçilme yaşı 25'ten 18'e düşürülmüştü. 2018 seçimlerinde 22 ve 24 yaşlarında milletvekili seçilen iki milletvekili olsa da, bu durum Adalet ve Kalkınma Partisi milletvekillerinin yaş ortalamasını aşağıya çekmemiş, milletvekillerinin ortalama yaşları 50 olarak gerçekleşmiştir.

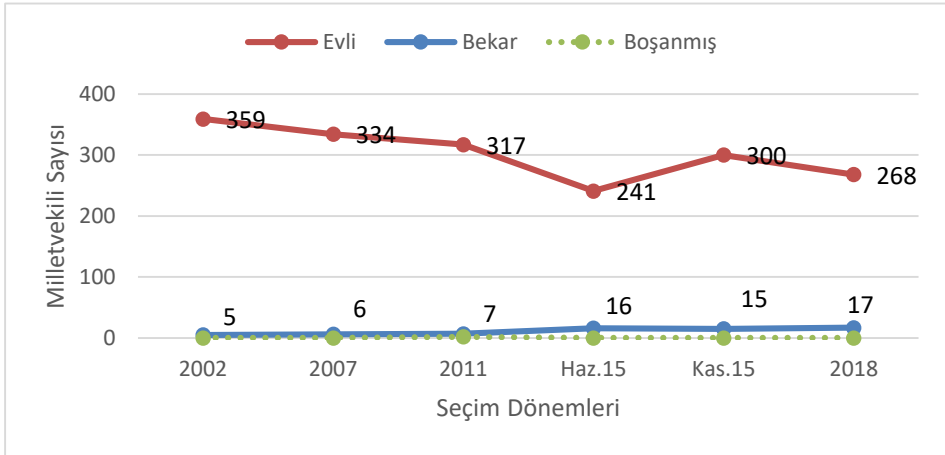
Tarihsel Süreçte Adalet ve Kalkınma Partisi Milletvekillerinin Demografik Profilleri

Grafik 5. Yaş Dağılımına Göre Milletvekilleri

Medeni Durumlarına Göre Milletvekilleri

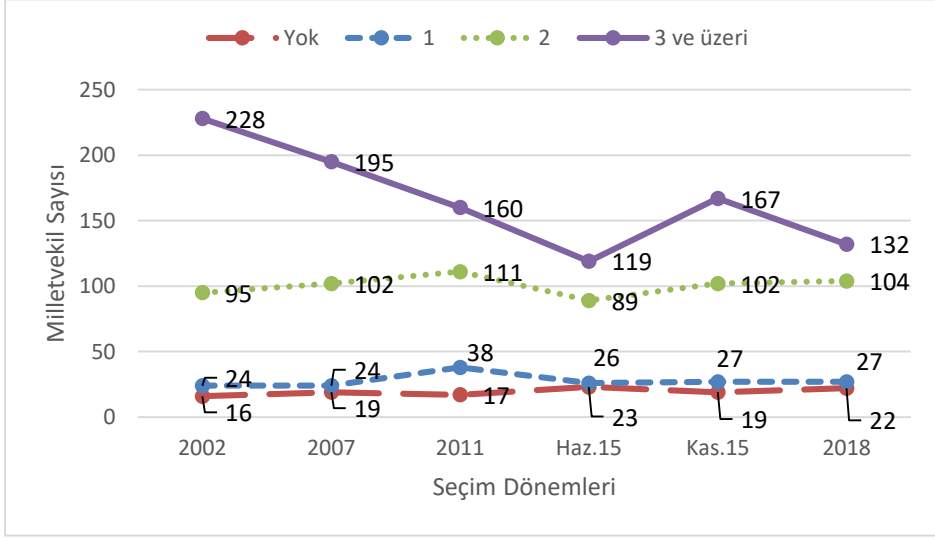
Grafik 6’da görüldüğü üzere Adalet ve Kalkınma Partisi milletvekillerinin büyük bölümünün evli oldukları görülmektedir. Ancak evli milletvekillerinin sayısında dönemler itibariyle çok fazla belirgin olmasa da bir azalma (%98.6, %98.2, %97.2, %93.8, %95.2, %94), görülmekte, dolayısıyla bekar milletvekili sayısında az da olsa artış görülmektedir.

Grafik 6. Medeni Durumlarına Göre Milletvekilleri

Çocuk Sayısına Göre Milletvekilleri

Çocuk sayısına göre bakıldığında Grafik 7’de Adalet ve Kalkınma Partisi’nin iktidar ilk kez geldiği 2002 seçimlerinde milletvekillerinin %62.6’sının üç ve üzeri çocuğa sahip olduklarını görüyoruz. Üç ve üzeri çocuğa sahip olmak daha sonraki seçim dönemlerinde düşüş eğiliminde (%57.4, %49.1, %46.8, %53.1, %46.3) olmuştur. İki çocuğa sahip milletvekili sayısı artış eğilimi göstermiştir.

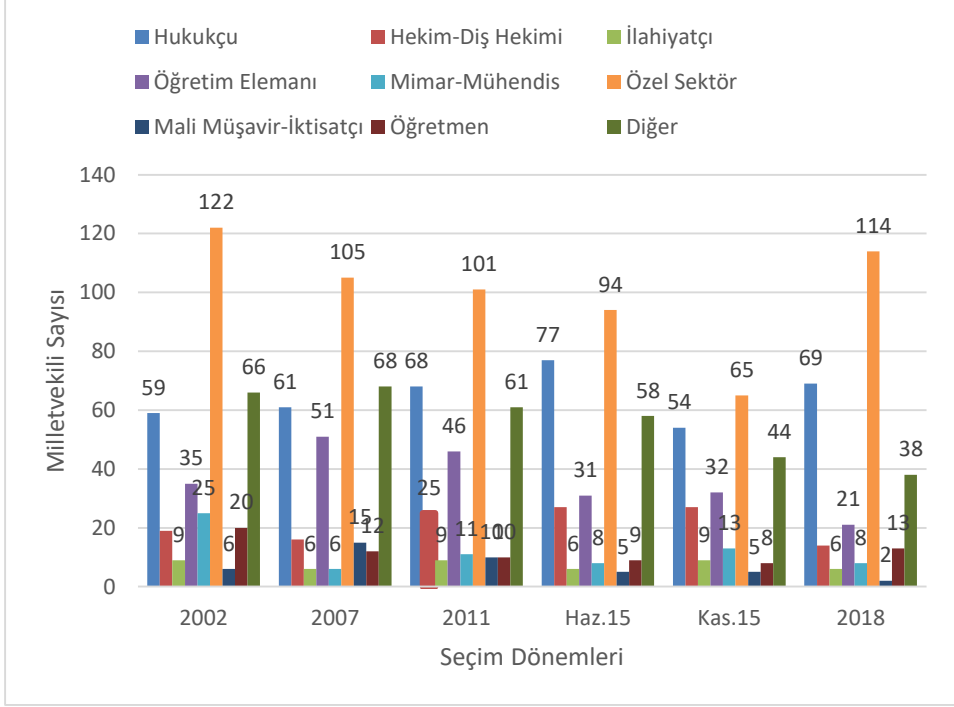
Grafik 7. Çocuk Sayısına Göre Milletvekilleri

Mesleki Kariyerlerine Göre Milletvekilleri

Adalet ve Kalkınma Partisi milletvekillerinin mesleki kariyerleri incelendiğinde hemen her dönemde özel sektör kökenlilerin çokluğu dikkat çekmektedir. Kuşkusuz lisans düzeyinde eğitim alanı bakımından İİBF/SBF mezunlarının fazlalığı böyle bir sonuçta etkili olmuştur. Mesleki kariyer bakımından ikinci sırada ise hukukçular gelmektedir. Avukat, hâkim ya da savcı kökenli milletvekillerinin mesleki durumları hukukçu olarak kabul edilmiş ve grafikte gösterilmiştir. Belirtmek gerekir ki araştırmamızda mesleki kariyer olarak hem özel sektör hem de başka bir meslek erbabı olan milletvekillerinin daha özellikli olan meslekleri göz önünde tutularak meslekleri kodlanmıştır. Örneğin hem mimar hem de özel meslek erbabı olan bir milletvekilinin mesleki durumu mimar olarak değerlendirilmiştir. Mesleki kariyer bakımından az sayıda da olsa asker, sporcu ve sanatçılar yer almaktadır. Bunlar diğer içerisinde gösterilmiştir. Aynı

Tarihsel Süreçte Adalet ve Kalkınma Partisi Milletvekillerinin Demografik Profilleri

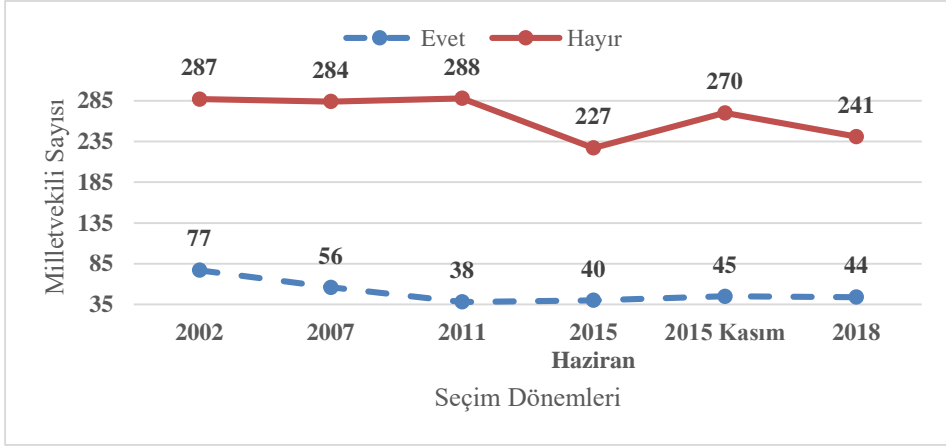
şekilde veterinerler de diğer içerisinde gösterilmiştir. AKP milletvekilleri arasında asker kökenli vekillerin yok denecek kadar az olması dikkat çekicidir.

Grafik 8. Mesleki Kariyerlerine Göre Milletvekilleri

Bürokrasi Kökenlerine Göre Milletvekilleri

Elimizdeki verilere göre, Adalet ve Kalkınma Partisi milletvekilleri arasında bürokrasi kökenli milletvekili sayısı fazla değildir. İlginç sayılabilecek bir veri ise bürokrasi kökenli milletvekillerinin oransal olarak en yüksek olduğu dönem ise partinin ilk seçimleri olan 2002 seçimleridir. 2002 seçimlerinde bürokrasi kökenli 77 milletvekili parlamentoya girerken, bu dönemde tüm milletvekillerine oranla bürokrat kökenlilerin oranı % 21.2 olarak gerçekleşmiştir. Tüm seçim dönemleri içerisinde 2011 seçimleri ise, % 11.7 oranı ile en düşük düzeyde bürokrasi kökenli milletvekilinin parlamentoya girdiği seçimler olmuştur.

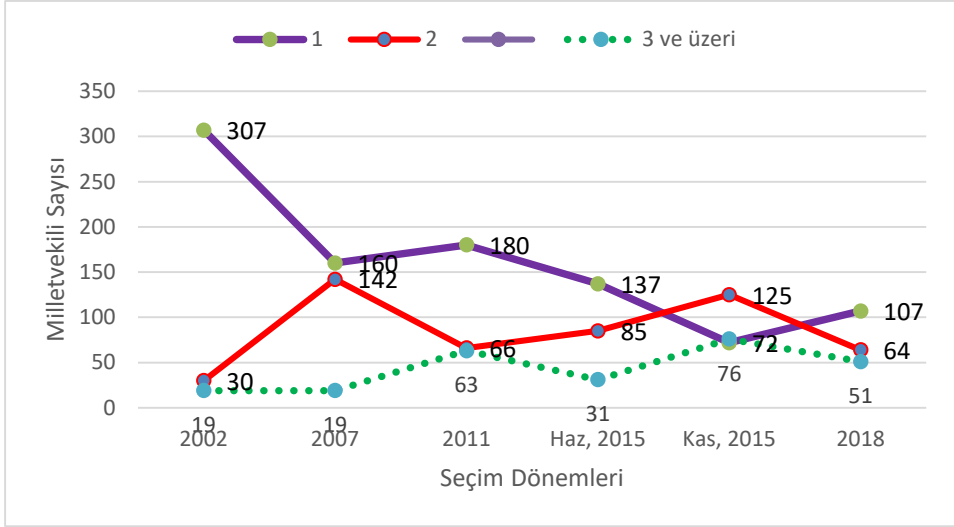

Grafik 9. Bürokrasi Kökenlerine Göre Milletvekilleri

Milletvekili Seçilme Sayılarına Göre Milletvekilleri

Adalet ve Kalkınma Partisi listelerinden milletvekili seçilenlerin önceki dönemlerde milletvekilliği deneyimlerinin olup olmadığı ve parlamentoya kaçınıcı kez seçildikleri incelenerek, siyasetteki deneyimlerine ilişkin birtakım bulgulara ulaşıldı. Partinin iktidara geldiği ilk dönem olan 2002 seçimlerine bakıldığında 364 milletvekilinden 307'sinin ilk kez parlamentoya girdiği görülmektedir. İlk kez parlamentoya giren milletvekili oranı % 84.3'tür. Yüksek sayılabilecek bir düzeyde ilk kez parlamentoya girenlerin gösterdiği üzere, parti yeni bir parti olma özelliği göstermektedir. İkinci kez seçilenlerle birlikte 2007'de bu oran %47.1'e gerilemiş, İkinci kez milletvekili seçilen oranı ise %41.8 düzeyinde gerçekleşmiştir. Partiden ilk kez TBMM'ye giren milletvekilinin oransal olarak en az olduğu dönem ise Kasım 2015 seçimleri olmuştur. Bunda kuşkusuz, Haziran'daki seçimin ardından hükümetin kurulamaması ve yeniden seçime gidilmiş olması etkili olmuştur.

Tarihsel Süreçte Adalet ve Kalkınma Partisi Milletvekillerinin Demografik Profilleri

Grafik 10. Seçilme Sayısına Göre Milletvekilleri

SONUÇ

Parlamentolar Arası Birlik (Inter-Parliamentary Union-IPU) tarafından sağlanan Mayıs 2022 güncel verilerine göre, TBMM’deki kadınların erkeklere oranı 1997’de % 2.4 iken, Mayıs 2022’de % 17.4’e yükselmiştir. Yine IPU’nun verilerine göre IPU üyesi ülkeler arasında parlamentodaki kadın oranı bakımından Türkiye, ancak 131. sırada yer bulabilmiştir (Inter-Parliamentary Union-IPU, 2022). Her ne kadar son seçimlerde kadın milletvekili sayısı 53’e yükselmiş olsa da araştırma bulgularımızdan anlaşıldığı üzere, Adalet ve Kalkınma Partisi milletvekilleri arasında erkeklerin bariz bir üstünlüğü söz konusudur. Bununla birlikte partinin iktidara geldiği ilk seçimler olan 2002’de erkeklerin kadınlara oranı yaklaşık 27 kat iken, 2018 seçimlerinde ise bu oran 5 katından daha aza inmiştir. 2018 seçimlerinde Adalet ve Kalkınma Partisi’nde kadınların erkeklere oranı %18.6 olarak tespit edilirken, bu oran TBMM’deki kadınların erkeklere oranından (% 17.4) az da olsa daha yüksektir. Bu bulgu aslında Türk siyasetine hâkim olan kadınların siyasete katılımındaki engellerin bir sonucudur. Türkiye’de kadınların siyasal hayata katılımı önünde pek çok engel bulunsa da özellikle topluma egemen olan “siyasetin erkek işi” olduğuna ilişkin kültürel engeller, kadınların siyasete katılımını sınırlandırmaktadır (İstanbul Politik Araştırmalar Enstitüsü-İstanbul, 2021).

İlk dönem Adalet ve Kalkınma Partisi milletvekili ve yöneticilerinin taşra kökenli olduklarını belirten Safi (2005)'yi destekler nitelikte, araştırma bulgularımızın gösterdiği üzere, Adalet ve Kalkınma Partisi milletvekillerinin yaşları küçüldükçe, doğum yerleri bakımından milletvekillerinde kırsaldan metropole doğru bir artış eğilimi görülmektedir. Dönemler açısından bakıldığında her seçim döneminde kent ve ilçede dünyaya gelenlerin çoğunluk oluşturduğu anlaşılmaktadır. İlk dönem milletvekillerinin dünyaya geldikleri yerler bakımından kadın milletvekilleri ile erkek milletvekilleri arasında da farklılıklar görülmektedir. Kadın milletvekilleri, erkek milletvekilleri ile karşılaştırıldığında, kadın milletvekillerin erkeklere göre metropolde doğmuş olanlarının daha yüksek bir oranda olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca eğitim düzeyi bakımından Adalet ve Kalkınma Partisi kadın milletvekillerinin erkek milletvekillerine kıyasla daha yüksek eğitim düzeyine sahip olduğu tespit edilmiştir. Hatta, kadın milletvekillerinin en az lisans derecesine sahip oldukları görülmektedir. Adalet ve Kalkınma Partisi milletvekillerinin büyük çoğunluğunun dört yıllık lisans eğitimi aldıkları görülmüştür. Öte yandan yüksek lisans ve doktora derecesine sahip milletvekillerinin de dönemler boyunca arttığı, bununla birlikte ortaöğretim, ön lisans mezunu milletvekillerinin ise sayıca azaldığı dikkat çekmektedir. Bu durumda gerek yeni seçilmiş olan milletvekillerinin yüksek öğrenim derecesine sahip olması, gerekse tekrar seçilen milletvekillerinin süreç içerisinde öğrenim düzeylerini artırmaları etkili olmuştur. Türkiye'de tarihsel süreç içerisinde hem üniversite sayısının hem de mevcut lisans kontenjanlarının artmasıyla birlikte üniversite eğitimi gören kişi sayısı giderek yükselme eğilimindedir. Adalet ve Kalkınma Partisi'nde 2002'den başlayarak lisans düzeyinde eğitim almış milletvekillerinin diğer eğitim düzeylerine göre büyük bir çoğunluğu oluşturduğu görülmektedir. Nitekim Safi'nin (2005) 22.dönem AKP milletvekilleri ile il başkanı ve ilçe başkanları üzerine yapmış olduğu araştırmada % 92 gibi büyük bir çoğunluğun üniversite mezunu olduğu görülmektedir. Safi (2005) bu oranın daha önceki Milli Görüş partilerinden daha yüksek olduğunu belirtmektedir.

Eğitim alanı bakımından bulgularımızın gösterdiği üzere 2002'den bu yana Adalet ve Kalkınma Partisi milletvekilleri arasında en yüksek payı İktisadi İdari Bilimler/Siyasal Bilgiler Fakülteleri mezunları ile Hukuk fakültesi mezunları almaktadır. AKP'nin ilk döneminden başlayarak milletvekilleri arasında avukat/hukukçu olanların yüksek oranda olmasını, Safi (2005), AKP'nin ilk dönemde haklı ya da haksız her an hukuki bir soruşturma ile karşılaşabileceği endişesinden hareketle hukuk bilen kişilerin il başkanı veya milletvekili olarak seçilmiş olabileceği ile açıklamaktadır. Bu görüşü kabul etmekle birlikte bu duruma ilişkin daha geniş bir perspektiften Türkiye'de sağ siyasetin toplumsal

tabanı üzerine yürütülecek daha geniş kapsamlı araştırmalar ile konu hakkında farklı bilgiler elde edilebilir. Belirtmek gerekir ki özellikle Türkiye’de çok partili siyasi hayata geçişle birlikte, hemen her dönemde Türk milletvekilleri arasında, hukuk fakültesi mezunları önemli bir oranda temsil edilmiştir (Arslan, 2007a). Öyle ki çok partili siyasal yaşama geçiş ile birlikte Demokrat Parti içerisinde hukuk fakültesi mezunlarının fazlalığı dikkat çekmektedir (Çağrı, 2017). Eğitim alanı bakımından böylesi bir durumun nedenleri ve sonuçları üzerine Türkiye siyasetini merkeze alarak sosyolojik nedenlerinin incelenmesi bundan sonraki araştırmalar ile alana katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Adalet ve Kalkınma Partisi’nin kuruluş döneminde kurucu kadrolarını Milli Görüş geleneğinin genç kuşaklarının oluşturduğu bilinmektedir. Bu nedenle AKP’nin ilk döneminde milletvekili yaş ortalamasının daha düşük olduğu görülmüştür. Yine de partinin milletvekillerinin yaş ortalaması daha sonraki seçimlerde de çok fazla değişmeden 50 olarak gerçekleşmiştir. Araştırma bulgularımız arasında milletvekillerinin medeni durumu ve çocuk sayısı da yer aldı. Bu amaçla kendisini muhafazakâr demokrat bir kimlikle tanımlayan Adalet ve Kalkınma Partisi milletvekillerinin aile kavramı ile ilişkisine ilişkin sınırlı da olsa bilgi elde edilmesi amaçlandı. Medeni durum bakımından Adalet ve Kalkınma Partisi milletvekillerinin büyük bölümünün evli oldukları görülmekte, dönemler itibariyle bekar milletvekili sayısında az da olsa bir artış olduğu görülmektedir. Dönemin başbakanı ve AKP’nin lideri Erdoğan, Türkiye nüfusunun yaşlanmasından duyduğu endişe nedeniyle topluma üç çocuk yapma çağrısında bulunmuştu (Ntv.com.tr, 2009). Erdoğan’ın bu çağrısı biyo-politika bağlamında (Foucault, 2010), nüfusun düzenlenmesine yönelik topluma müdahale olarak düşünülebilir. Erdoğan’ın nüfusun bu şekilde siyasallaştırılmasına yönelik isteklerini AKP’nin elitleri açısından değerlendirdik. Bulgularımızın gösterdiği üzere partinin iktidara geldiği ilk dönemde milletvekilleri üç ve üzeri sayıda çocuğa sahipken, sonraki dönemlerde üç ve üzeri çocuğa sahip olanların azaldığı ve düşüş eğiliminde olduğunu tespit ettik.

Adalet ve Kalkınma Partisi milletvekillerinin İİBF/Siyasal Bilgiler Fakültesi ve Hukuk Fakültesi alanlarından mezunların ağırlığının fazla olmasıyla ilişkili olarak milletvekilleri arasında en fazla yaygın olan mesleklerin hukukçu/avukatlık ve özel sektör yöneticiliği olduğu görülmektedir. Dikkat çeken bir bulgu ise AKP milletvekilleri arasında askeri kökenli vekillerin yok denecek kadar az olmasıdır. Bu durum partinin Milli Görüş çizgisinden gelen kurucu kadroları ve 28 Şubat süreci sonrasında kurulmuş olması ile ilgilidir. Bir başka ilginç bulgu ise Safi’nin (2005) 22. Dönem milletvekilleri arasında tespit ettiği hiç işçi kökenli milletvekilinin bulunmaması durumunun sonraki seçim dönemlerinde de devam etmiş olmasıdır.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e en önemli tartışma konularından biri de siyasi elitler ve bürokratik elitler üzerine yürütülmektedir. Açıknel (2009), TBMM'deki bürokrat kökenli siyasetçilerin varlığını, Osmanlı-Cumhuriyet devlet geleneği ve dönem dönem yapılan askeri müdahaleler ile açıklamaktadır. Açıknel (2009) darbelerin genel olarak *siyasal elitlerin dolaşımı, restorasyonu ve tasfiyesi* açısından önemli eğilimlerin ortaya çıkarılmasına olanak sağladığını belirtmektedir. Aynı şekilde Açıknel (2009) darbeler kadar olmasa da muhtıralar da 12 Mart 1971, 28 Şubat 1997 ve 27 Nisan 2007 askeri muhtıralarının bir yandan *elitler arası çatışmalı ilişkiler ve siyasal kültür*, diğer yandan da *kadrolar arası dolaşım* açısından sonuçlar doğurduğunu belirtmektedir. Çok partili hayata geçişin ilk seçimleri olan 1946 seçimlerinde hem CHP listelerinden hem de DP listelerinden en çok bürokrat kökenli milletvekilinin seçildiği bir dönem olmuştur. Öte yandan 1950 seçimlerini bürokratik devlete karşı halk, millet gibi sözleri ön plana çıkararak DP'nin milletvekillerinin yarıya yakını bürokrat kökenli olmuştur (Bildirici, 2019). Elimizdeki verilere göre, Adalet ve Kalkınma Partisi milletvekilleri arasında bürokrasi kökenli milletvekili sayısı fazla değildir. İlginç sayılabilecek bir veri ise bürokrasi kökenli milletvekillerinin oransal olarak en yüksek olduğu dönem ise partinin ilk seçimleri olan 2002 seçimleridir. İlk dönemde bürokrat kökenli milletvekillerinin sayıca fazla oluşu, 28 Şubat sürecinin sonucu olarak, bürokratik elitlerin tasfiyesi ve bunların siyasi elite dönüşümleri ile açıklanabilir. Bu bağlamda araştırma bulgularımızın gösterdiği üzere bir başka sonuç ise Adalet ve Kalkınma Partisi listelerinden 2002 seçimlerinde parlamentoya giren 364 milletvekilinden 307'sinin ilk kez parlamentoya girmiş olmasıdır. Bu seçimlerde ilk kez parlamentoya girenlerin oranı % 84.3'tür. Bu durum 28 Şubat süreci ile Refah Partisinin kapatılması ve partinin lideri olan Necmettin Erbakan ve bazı yöneticilerinin siyasi yasaklı haline gelmesi ile ilişkilidir (Açıknel, 2009). Nitekim 28 Şubat'ı takip eden süreçte, Refah Partisi içerisinde yer alan Recep Tayyip Erdoğan başta olmak üzere gençler, Refah Partisinden ayrılarak Adalet ve Kalkınma Partisi'ni kurdular. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin ilk dönemindeki milletvekillerinin büyük çoğunluğunu ilk kez parlamentoya girenler oluştursa da önceki dönemlerde farklı siyasi partilerden milletvekili seçilenler de bulunmaktaydı. Hatta Adalet ve Kalkınma Partisi'nin üst düzey konumunda yer alan yönetici kadroların büyük bölümünün daha önceki dönemlerde birçok siyasi partide yer aldıkları bilinmektedir (Arslan, 2007a). Daha önceden parlamento üyesi olanların mensubu oldukları partilere bakıldığında ise Refah Partisi, Saadet Partisi gibi Milli Görüş partileri ile ANAP, DYP gibi merkez sağ ile MHP, kökenliler ve bazı bağımsız milletvekillerinin yer aldıkları görülmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki bu milletvekilleri arasında Milli Görüş geleneğinden gelenler ağırlıklıdır. Şöyle ki, Fazilet Partisi'nin Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmasından

sonra Milli Görüş geleneği içerisinde yenilikçi (AKP) ve gelenekçi (SP) olarak adlandırılan iki cenah oluşmuştu. Adalet ve Kalkınma Partisi kurulduktan iki gün sonra, elli milletvekili, Fazilet Partisi'nden ayrılıp, gelenekçilerin kurduğu Saadet Partisi'ne geçmeyip, AKP'ye geçmeyi tercih etmişlerdi. Bunların yanı sıra diğer milletvekilleri ise ANAP, MHP, DYP ve bağımsızlardan AKP'ye geçmişlerdi. Bu geçişlerin sonucunda AKP ilk kez katıldığı Kasım 2002 seçimleri öncesinde TBMM'de 51 sandalyeye sahip olmuştu. Nitekim 2002 seçimleri öncesinde Fazilet Partisi ve diğer siyasi partilerden AKP'ye geçen milletvekillerinden, 48'i Kasım 2002 seçimlerinde AKP'den aday gösterilerek yeniden TBMM'ye girmeyi başardılar. Ancak 2002 seçimlerinde ilk kez Adalet ve Kalkınma Partisi'nden parlamentoya girenlerin oranı oldukça yüksektir. Dolayısıyla ilk kez parlamentoya girenlerin gösterdiği üzere, parti yeni bir parti olma özelliği göstermektedir. Nitekim Safi (2005)'in bulgularına göre ilk dönemdeki milletvekilleri ve yöneticilerin %52'si AKP'nin yeni bir parti olduğunu düşünmektedir.

Adalet ve Kalkınma Partisi milletvekillerinin bazı demografik profillerini göstermeyi amaçlayan araştırmamızın bulguları ışığında Adalet ve Kalkınma Partisi milletvekillerinin erkek, kentli, lisans düzeyinde İİBF/SBF-Hukuk mezunu, elli yaşında, evli, iki-üç çocuk sahibi, özel sektörden gelen, hukukçu, gibi niteliklere sahip oldukları görülmektedir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Açikel, F. (2009). TBMM milletvekili veritabanı oluşturulması ve siyasal seçkin/milletvekilleri profili çalışması,. *Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi Kesin Raporu*.
- Akdağ, G. A. (2012). Ak Parti'nin seçim başarısına alternatif bir açıklama: Yerel örgütlerin yapı ve işlevleri. *Alternatif Politika*, 4(1), 27-53.
- Akparti.org.tr. <https://www.akparti.org.tr/parti/parti-tuzugu/>, Erişim tarihi: 25.07.2022.
- Akyol, E. (2016). Siyasal partiler. *Kamu Politikaları Ansiklopesi*. (Ed.) H. Altunok, F. G. Gedikkaya (ss.318-322). Nobel.
- Altan, C. (2008). Türkiye'de 1950-1960 dönemi milletvekillerin sosyolojik özellikleri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (22).
- Altan, C. (2017). 1960-1980 dönemi parlamenterlerin sosyolojik özellikleri. *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 90-99.

- Arı, M. (2007). Cumhurbaşkanı seçememiş bir ülkenin medyası köşe yazarları ne yazarlar. *Medya ve Siyaset Uluslararası Sempozyumu*.
- Arslan A. ve Gümüştekin, G. E. (2004). Tek partili dönem ve çok partili dönem Türk siyasi elitlerinin toplumsal profillerinin karşılaştırmalı incelemesi. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, (2).
- Arslan, A. (2007). 1999'dan 2007'ye Türk toplumunun yasama sürecine yön vermiş Türk siyasi elitlerinin sosyolojik analizi. *Yasama Dergisi*, (4), 84-99.
- Arslan, D. A. (2007a). AKP iktidarının sosyal anatomisi: Adalet ve Kalkınma Partisi milletvekillerinin sosyolojik analizi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi (International Journal of Human Sciences)*, 4-2.
- Aydın, M.A. (2007). Milletvekili adaylarının belirlenme usulü ve önseçim. *Yasama Dergisi*, (5), 82-108.
- BBC News Türkçe (2015). Davutoğlu'ndan 1 Kasım yorumu: Eski Türkiye yerin yedi kat altına gömüldü. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/11/151102_turkiye_secim, Erişim Tarihi: 18.05.2022
- BBC News Türkçe (2018). Devlet Bahçeli: Türkiye'de son 16 yılda siyasete yön veren kararları. <https://www.bbc.com/turkce/43799117>
- Best H., V. Cromwell , C. Hausmann, & M. Rush (2001). The transformation of legislative elites: The cases of Britain and Germany since the 1860s, *Journal of Legislative Studies*, 7(3), 65-91.
- Best, H., & Higley, J. (2018). *The Palgrave Handbook of Political Elites*. Palgrave Macmillan.
- Bildirici, Z. D. (2019). *Türkiye'de Çok Partili Dönemde Bürokrasinin Tbbm'de Temsili Ekseninde Siyasete Etkisi*. Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Kamu Yönetimi Bilim Dalı.
- Çağrıncı, A. (2017). *Elit Teorisi Perspektifinden Demokrat Parti Milletvekillerinin Sosyolojik Analizi*. Yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı.
- Demir, Ş., Sesli, M., & Dursun, E. (2008). Türk siyasal elitlerin sosyal profillerinin incelenmesi (1950-1960). *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 105-122.

- Demirel, A. (2013). *Tek Partinin İktidarı: Türkiye’de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)*. İletişim Yayınları.
- Eğilmez, M., (2018). *Değişim sürecinde Türkiye*, Remzi Kitabevi
- Ertem, Ö. (2010). *Tanzimat’tan günümüze Türkiye’de Parlamentonun Sosyal Profili*. Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalı.
- Frey, F. W. (1965). *The Turkish Political Elite*. The M.I.T. Press.
- Foucault, M. (2010). *Cinselliğin Tarihi*. Ayrıntı.
- Gökçe, A. F. (2011). Türkiye Büyük Millet Meclisi’ndeki siyasal seçkinlerin sosyal yapılarının incelenmesi: 23. dönem milletvekilleri. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (7), 69-84.
- Gürbüz, S., & Şahin, F. (2017). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- International Parliamentary Union-IPU, (2022). Monthly ranking of women in national parliaments. [https://data.ipu.org/women-ranking? Month = 5& year=2022](https://data.ipu.org/women-ranking?Month=5&year=2022), Erişim tarihi: 20.06.2022.
- Istanbul Politik Araştırmalar Enstitüsü-Istanpol. (2021). *Türkiye’de Kadının Siyasete Katılımı: Siyasal Hayatta Karşılaşılan Engeller ve Deneyimler*. Araştırma raporu. [https:// www. istanpol. Org / _files / ugd / c80586_d3fcc07c668c4ac794c0e969ce1473bb.pdf](https://www.istanpol.org/_files/ugd/c80586_d3fcc07c668c4ac794c0e969ce1473bb.pdf), Erişim tarihi: 20.06.2022.
- Kalaycıoğlu, E. (1995). The Turkish Grand National Assembly: A brief inquiry into the politics of representation in Turkey. In B. Çiğdem, E. Kalaycıoğlu, C. Karataş, G. Winrow ve F. Yasamee (ed.), *Türkiye: Political, Social and Economic Challenges in the 1990s*. 42-60. E.J. Brill.
- Kapani, M. (2003). *Politika Bilimine Giriş*. Bilgi Yayınevi.
- Karakoç, R. (2020). Türkiye’de siyasi partilerin milletvekili adaylarını belirleme usulleri: AK Parti, CHP, MHP örnekleri. *Turkish Studies-Social*, 15(3), 1223-1243.
- Karaköse, M, E., ve İba, Ş, (2016). Parti disiplini açısından milletvekili adaylarının belirlenmesi yöntemleri. *Akademik Teklif Dergisi*, 5, 70-82.
- Kışlalı, A., T. (1976). Parlamentonun yapısal evriminde eğitim, yaş ve cinsiyet boyutları. *Siyasi İlimler Türk Derneği. Türk Parlamentoculuğunun İlk Yüzyılı (1876 – 1976)*. Ajans –Türk Gazetecilik ve Matbaacılık Sanayii.

- Kolukırık, S. (2008). Türk modernleme sürecinde merkezin dönüşümü: Yerelden küresele yeni kimlik arayışları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (18), 133-146.
- Kountouri, F. (2018). Patterns of renewal and continuity in parliamentary elites. The Greek MPs from 1996 to 2015. *The Journal of Legislative Studies*, 24(4), 568-586.
- Matland, R. E., & Studlar, D. T. (2004). Determinants of legislative turnover: A cross-national analysis. *British Journal of Political Science*, 34(1), 87-108. <http://www.jstor.org/stable/4092401>, Access date: 14.07.2022.
- Ntv.com.tr. (2009). Erdoğan: İş isten geçmeden en az 3 çocuk. <https://www.ntv.com.tr/turkiye/erdogan-is-isten-gecmeden-en-az-3-cocuk,ZEQhCeWHVKS06IEDhd72Ng>, Erişim tarihi: 10.06.2022.
- Öniş, Z. (2016). Turkey's two elections: The AKP comesback. *Journal of Democracy*, 27(2), 141-154.
- Özbudun, E. (1983). *Siyasal Partiler*. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Özbudun E. (2006). From political Islam to conservative democracy: The case of the justice and development party in Turkey. *South European Society and Politics* 11(3-4), 543-557.
- Pakulski, J., & Tranter, B. (2015). *The Decline of Political Leadership in Australia?: Changing Recruitment and Careers of Federal Politicians*. Springer.
- Safı, İ. (2005). Türkiye'de muhafazakarlığın düşünsel-siyasal temelleri ve 'muhafazakâr-demokrat' kimlik arayışları. Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sesli, M., ve Demir, Ş. (2010). Türk siyasi elitlerin toplumsal kökeni (1920-1950). *Akademik Bakış Dergisi*, 21.
- Şaylan, G. (1976). Parlatmentonun mesleki açıdan kuruluş biçimi. *Siyasi İmler Türk Derneği, Türk Parlatmentoculuğunun İlk Yüzyılı (1876 - 1976)*. Ajans - Türk Gazetecilik ve Matbaacılık Sanayii.
- Şen, M. (2010a). Transformation of Turkish Islamism and the rise of the Justice and Development Party. *Turkish Studies*, 11(1), 59-84.
- Şen, M. (2010b). *Türkiye'de Muhafazakâr Siyasetçi Profili*. TUBİTAK.

- T24 (2016). Ahmet Davutoğlu: Yüzde 49,5 oy ve 317 milletvekili ile iktidardan düşen ilk başbakan. <https://t24.com.tr/haber/ahmet-davutoglu-yuzde-495-oy-ve-317-milletvekili-ile-iktidardan-dusen-ilk-basbakan,339159.>, Erişim tarihi: 10.08.2022.
- Tok, N. ve Koçal, V. (2013). Siyasal iktidarın Weberyen meşruiyet kaynakları açısından bir Adalet ve Kalkınma Partisi analizi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(4), 101-143.
- Turan, İ. (2013). Türk siyasi partilerinde lider oligarşisi: Evrimi, kurumsallaşması ve sonuçları. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 0(45).

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: The present study aimed to determine some demographic characteristics of the Justice and Development Party (JDP) deputies, who have been in power for nearly twenty years since November 2002, in the historical process. The Justice and Development Party, which came to power after winning the early elections in November 2002, managed to come to power alone in the 2007 and 2011 elections. The party could not obtain a parliamentary majority to form a government on its own in the June 2015 elections, but it was able to come back to power alone with the elections that were repeated in November 2015. The general elections, which were delayed for the first time in 16 years, were held on June 24, 2018, with the general elections for the president and the deputy. In the present study, Justice and Development Party deputies, who were elected as deputies and entered the parliament in 2002, 2007, 2011, June 2015-November 2015, and 2018 elections, were examined in terms of various demographic profiles within the framework of comparative historical analysis.

Method: The present study, which examined the demographic profiles of the Justice and Development Party deputies, was designed with a descriptive purpose. The demographic characteristics of the deputies who were elected as deputies as a result of six election periods were examined longitudinally in the study. The study can also be considered as a trend analysis in which the changes in the general sample were uncovered in certain time series. For this reason, the changes in the demographic characteristics of the deputies were determined in the election periods from 2002 to 2018, in other words, in a certain time series. Descriptive statistical analysis techniques were used in the analysis of the data that were obtained in the study. To examine the Justice and Development Party (JDP) deputies, the “Spatial Analysis Technique”, which is used widely in these

types of studies, was adopted, and a dataset based on the CVs was created by scanning the parliamentary albums and internet databases in this context. This dataset was then transferred to the SPSS program and analyzed. Since the study had a descriptive design, instead of forming a hypothesis, the data of the Justice and Development Party deputies in a six-term period were analyzed based on the ten variables according to the dataset that was prepared; gender, place of birth, education level, education area, age, marital status, number of children, professional career, and bureaucracy origin, number of parliamentary elections, and experience in politics.

Findings: According to the analysis made based on the study data, a clear predominance was detected of men among the lawmakers of the Justice and Development Party. When the JDP deputies were examined in terms of birthplaces and election periods, it was understood that those born in the city and district in each election period constituted the majority. In terms of education levels, the majority of the Justice and Development Party deputies received a four-year undergraduate education. In terms of education, graduates of the Faculties of Economics and Administrative Sciences/Political Sciences and graduates of the Faculty of Law constituted the first two ranks among the deputies since 2002. The mean age of the deputies was found to be fifty, the majority of the deputies were married and had an average of two or three children. When the professional careers of the deputies were examined, the majority of the private sector origins drew attention in almost every period. Also, the number of bureaucratic backgrounds among the deputies was not high. The majority of the deputies in the first term of the Justice and Development Party were those who entered the parliament for the first time.

Discussion and Conclusion: As understood based on the study findings, there was a clear predominance of men among the Justice and Development Party MPs. However, although the ratio of men to women was approximately 27 times in 2002, the first elections in which the party came to power, this ratio decreased to less than 5 times in the 2018 elections. Although the ratio of women to men in the Justice and Development Party was 18.6% in the 2018 elections, this was slightly higher than the ratio of women to men (17.4%) in the Grand National Assembly of Turkey. In support of Safi (2005), who reported that the first term Justice and Development Party deputies and administrators were of rural origin, as the present study findings show, as the age of JDP deputies became smaller, an increasing trend was detected in the number of deputies from rural to metropolitan areas in terms of birthplaces. In terms of periods, it was understood that those who were born in the city and district in each election period constituted the majority. In terms of education level, it was determined that JDP female

deputies had a higher education level compared to male deputies. It was also seen that female deputies had at least a bachelor's degree and that deputies who received undergraduate education in the Justice and Development Party, starting from 2002, constituted a large majority when compared to other education levels. As the study findings show in terms of education, the graduates of the Faculty of Economics and Administrative Sciences/Political Sciences and the graduates of the Faculty of Law had the highest share among JDP deputies since 2002. In terms of the field of education, it would be useful to conduct studies that can contribute to the literature on the causes and consequences of such a situation. It is already known that the young generations of the National Vision (i.e. *Milli Gorus*) tradition constituted the founding staff of the Justice and Development Party. For this reason, it was seen in the first period that the deputies were younger in terms of average age. Nevertheless, the average age of the party deputies remained at fifty in the following elections, without much change. In terms of marital status, it was seen that most of the JDP deputies were married, and there was a slight increase in the number of single deputies over time. As these findings show, it was found that although the deputies had three or more children in the first period when the party came to power, the number of those with three or more children decreased and tended to decline in the following periods. It was also found that the most common professions among MPs were lawyers/attorneys and private sector managers, about the fact that JDP deputies had a high weight of graduates from FPSFL/Faculty of Political Sciences and Faculty of Law.

According to the data at hand, the number of deputies from bureaucracy was not high among JDP deputies. An interesting data was the 2002 elections, the first elections of the party, in which the bureaucracy-based deputies were proportionally at the highest level. The high number of deputies of bureaucratic origin in the first period can be explained by the liquidation of bureaucratic elites and their transformation into political elites as a result of the February 28 process. In this context, as the findings of the present study show, another result was that 307 of the 364 deputies from the JDP lists, who entered the parliament in the 2002 elections, entered the parliament for the first time. The rate of those who entered the parliament for the first time in these elections was 84.3%. In the light of these findings of the study, which aimed to show some demographic profiles of JDP deputies, it was seen that JDP deputies were mostly male and had qualifications such as lawyers, of urban origin, undergraduate FEAS/SBF-Law graduates, fifty years old, married, had two or three children, and mostly came from the private sector.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.67500>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	02.01.2023	Submitted date
Kabul tarihi	17.03.2023	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.03.2023	Online publishing date

Atf Bilgisi / Reference Information

Deniz, Y. (2023). Mitlerde Ritüelin Etkisi ile Oluşan Sembolleşme Süreci ve Resim Sanatına Yansımaları. *Journal of History School*, 62, 560-580.

MİTLERDE RİTÜELİN ETKİSİ İLE OLUŞAN SEMBOLLEŞME SÜRECİ VE RESİM SANATINA YANSIMALARI

Yavuz DENİZ¹

Öz

İnsan, tarih boyunca doğa ile mücadele halindedir. Bu mücadele zarfında amaçlarına ulaşmak için farklı arayışlara girmişlerdir. Korkularını yenmeyi ya da sahip olmayı arzuladıkları nesneyi elde etmenin yolu olarak attıkları ilk adım, onu tanımak olmuştur. Korktukları yırtıcı bir hayvanı ya da açlığını gidermek için avlamak istedikleri geyiği mağara duvarına realist ve natüralist bir yaklaşımla resmetmişlerdir. Bu resimlerin oluşumuna sebep olan bazen kendini ifade etme çabası bazen de çizdikleri figürün gücünü elde etme arzusu olmuştur. Ancak bu resimler sanat için değil büyü amaçlıdır. O resmi duvara çizdiren inançtır. Söylenceler eşliğinde yapılan ritüeller ile tekrarlanan bu ifadeler zaman içerisinde inanca dair sembollere dönüşmüşlerdir. Bu sembolleşme eğilimi zamanla hayatın her alanına yayılmış ve yaşamın vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Semboller, anlatılmak istenenin tümünü vücudunda barındıran küçük yapı taşlarıdır. Ancak bu yapı taşları bazı sanatçılar tarafından hammadde olarak kullanılmak suretiyle günümüz resim sanatında tekrar ele alınarak, içlerinde var olan dinamikler korunarak güncel yapıtlara aktarılmıştır. Araştırma kapsamında yaşayan mit kaynaklı sembollerin tanımına, doğuşuna, gelişimine ve sanata girişinde ritüellerin etkisine dair literatür taramaları yapılmıştır. Kültür varlıklarımızda gizlenmiş mit kaynaklı sembollerini tuvallerine taşıyarak yenileyen ve yineleyen beş farklı sanatçıya ait eserlerin görsel incelemesi yapılmıştır. Ulaşılan bilgiler ve belgeler ışığında vücut bulan bu araştırma, mit, rit ve sembol ilişkisine ışık tutarken aynı zamanda sanat eseri kompozisyonlarının oluşumunda sembollerden faydalanma metotlarını örnekleyerek ortaya koyması açısından önem taşımaktadır. Sanat eseri okuma, mitoloji, görsel sanatlar gibi alanlarda

Dr. Arş. Gör, Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, yadeniz23@gmail.com, Orcid: 0000-0002-3554-1400

Mitlerde Ritüelin Etkisi ile Oluşan Sembolleşme Süreci ve Resim Sanatına Yansımaları

bilime ve insanlığa katkı sunması amaç edinerek hazırlanan çalışmanın yeni araştırmalara kaynaklık edebileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mit, Mitoloji, Sembol, Ritüel, Sanatta Sembolizm

The Symbolization Process Created by the Effect of Ritual in Myths and its Reflections on Painting

Abstract

People has been in a struggle with nature throughout history. During this struggle, they searched for different ways to achieve their goals. The first step they took as a way of overcoming their fear or obtaining the object they desired was to know it. They depicted a predator they feared or a deer they wanted to hunt to satisfy their hunger on the cave wall with a realistic and naturalistic approach. The reason for the formation of these paintings was sometimes the effort of self-expression and sometimes the desire to obtain the power of the figure they drew. However, these pictures are for magic, not for art. It is faith that draws that picture on the wall. These expressions, which are repeated with rituals accompanied by myths, have turned into symbols of belief over time. This tendency to symbolize has spread to all areas of life over time and has become an indispensable part of life. Symbols are small building blocks that contain everything that is meant to be told. However, these building blocks have been reconsidered in today's painting art by using them as raw materials by some artists, and they have been transferred to contemporary works by preserving the dynamics existing in them. Within the scope of the research, literature reviews were conducted on the definition, birth, development and the effect of rituals on the entrance to art of living myth-based symbols. A visual examination of the works of five different artists, who renewed and repeated the myth-based symbols hidden in our cultural assets, on their canvases was made. This research, embodied in the light of the information and documents obtained, is important in terms of exemplifying the methods of making use of symbols in the formation of artwork compositions, while shedding light on the relationship between myth, rite and symbol. It is thought that the study, which is prepared with the aim of contributing to science and humanity in fields such as reading works of art, mythology, and visual arts, can be a source for new research.

Keywords: Myth, Mythology, Symbol, Ritual, Symbolism in Art

GİRİŞ

1870'li yıllarda ilk olarak edebiyat alanında ortaya çıktığı bilinen sembolizm madde ve anlam beraberliğinden meydana gelen gerçek ve gerçek dışı alanların birleşimi olarak nitelendirilmektedir. Bu noktada sembol bir bütünleştirme ya da

bir form yaratma hareketidir. İnsana has bir düşünme yetisinin sonucu olarak önce imge, imgelerin bir araya gelişiyle de sembol oluşur (Üner, 2013, s.51).

Sembollerin rastlantısal, geleneksel ve evrensel olmak üzere üç farklı etkinin neticesinde oluştuğunu dile getiren Erich Fromm'a göre rastlantısal semboller, insanın dünyaya gözünü açtığından itibaren çevresini algılamaya ve tanımaya başlaması ile oluşmaya başlamaktadır. Bu tür semboller sadece kişilerin kendisine özeldir. Bireyin bizzat kendisi tarafından algılanıp kodlanmış ve bilinçaltına yerleştirildiğinden dolayı çağrıştırdığı anlamı da ancak bireyin kendisi bilebilir. Rastlantısal semboller mitoslarda, masalarda ve sanat eserlerinde görülmezler. Buna karşın geleneksel sembollerin içerdiği anlamlar herkes için bir ve ortaktır. Geleneksel sembolere verilebilecek en iyi örnek ülke bayraklarıdır. Sahip oldukları renk ve biçimleriyle herkeşçe tanınır ve bilinirler. Tecrübelerle dayanan evrensel sembolde ise sembol ve sembolize ettiği şey arasında belli bir ilişki söz konusudur. Kurulan bu ilişki sayesinde somut bir nesne duygularımız gibi soyut bir olguyu ifade edebilmektedir. Örneğin ateş, güç, enerji, hareketlilik özellikleri ile bilinir. Çünkü sürekli değişken bir görünüme sahiptir. Bu nedenle güç, çabukluk, çeviklik, hareketlilik, büyüklük, neşe ve canlılık gibi duygular ateş sembolü ile anlatabilmektedir (Fromm, 1992, s. 28, 29).

“Geleneksel semboller, kişiye ya da belirli toplumlara özgüdürler. Rastlantısal semboller, çok dar bir çevreye seslenmektedirler ve onu yalnızca sembolün anlamını bilenler anlayabilmektedir. Evrensel semboller ise, bedenimizin, duygularımızın ve ruhunuzun özellikleriyle ilgilidirler. Bu tür semboller tüm insanlar için geçerlidir, belirli bir kişiyle ya da kişiler topluluğu ile sınırlanamazlar. Evrensel sembol, insanlığın geliştirdiği tek ortak dildir. Ama ne yazık ki çağdaş insan, bu mirasın değerini anlayamamış ve insanlık tarihinin bize hediye ettiği tek evrensel konuşma dilini öğrenip, geliştirememiştir. Böylece kültürümüzde önemli bir eksiklik doğmuştur” (Fromm, 1992, s.31).

Tarih öncesi çağlarda oluşmuş semboller, doğa ile iç içe yaşayan insanoğlunun korku, istek ve var olma çabası gibi dürtülerinin sonucunda oluşan inançlar çerçevesinde meydana getirilmiştir. Gerçekleşen doğa olayları dönem insanın düşünce sistemince algılanması zor ve karmaşık görüldüğünden, olaylara kendi bakış açıları ile yükledikleri anlamları söyleneceye dönüştürerek mitosları oluşturmuşlardır. Bu süreçte işin içerisine büyü ve ritüeller girmiş, böylelikle mağara duvarlarındaki görseller ya da anlam yüklenen nesnelere mitoslarla harmanlanıp belirli zaman aralıklarında tekrarlanıp benimsenerek herkesin ortak değeri olan sembole dönüşmüştür. Tam da bu noktada semboldeki ortak payda topluma ait korkuların, inançların, dileklerin ortaklığına paralellik arz etmektedir.

Çağlar boyunca oluşturulan bu mitolojik kökenli semboller, plastik sanatların dallarına yerleşerek günümüze dek kullanılmagelmiştir. Bu in-direkt semboller tasvir özelliği bakımından genellikle metaforik yapıdadır. Özellikle doğu sanatına ait resimlerde metaforik semboller sıklıkla kullanılmıştır. Ancak E. H. Gombrich, tarih öncesi topluluklara ait ilkel kabilelerin düşünce yapılarını çözmeye çalışmadan, ürettikleri bu imgeleri güçlü nesnelere olarak görmelerine neden olan yaşantı modelini kavramadan, sanatın ve dolayısı ile sembolizmin yabansı başlangıcına erişmenin güçlüğüne dikkat çekmektedir (Ateş, 2001, s.22). Bu görüşten hareketle günümüz sanatında yer edinen sembollerin çözümlenmeside, bu sembollerin inanç ve mitlerdeki yerini kavramaktan geçmektedir.

YÖNTEM

Bu araştırmada ele alınan konu ile ilgili literatür taramaları yapılarak gerekli belge ve kaynaklar toplanmıştır. Araştırma sürecinde alanyazın taramaları ile görsel incelemeleri yapılarak, konu kapsamında üretimler yapan sanatçıların sanat eserlerine yer verilmiştir. Bu bağlamda Türk resim sanatında konu ile ilgili çalışmalar yapan sanatçılar incelenerek, beş sanatçının, birer sanat eseri ve yaklaşımları açıklanarak çalışma sonlandırılmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Konu kapsamında yapılan literatür taramalarının ardından beş farklı sanatçının konu ile ilgili yapmış olduğu eser ele alınmış ve yorumlanmıştır. Her sanatçının aynı tema üzerinden farklı yorumları incelenmiş ve sembollerini yansıtırma biçimleri aktarılmıştır. Türk resim sanatçılarından; Bedri Rahmi EYÜBOĞLU, Rauf TUNCER, Meliha YILMAZ, Mustafa PİLEVNELİ ve Nevra BOZOK'un birer sanat eseri çalışmaya eklenerek bu sanatçıların semboller ve ritüellere dair sanatsal uygulamaları ayrıntısıyla açıklanmıştır. Araştırma kapsamında yapılan literatür taramaları sonucunda mitolojik sembollere dair çeşitli tanım ve görüşlere yer verilerek mitlerin ritüeller ile harmanlanarak sembole dönüşümündeki süreç, sanat eseri incelemeleri ile yorumlanmıştır.

Mit-Mitoloji

Mit duyulan ya da söylenen söz öykü masal efsane anlamlarında kullanılmaktadır. Epos ise belli bir düzen ve ölçü ile söylenip okunan tanrının insanlığına armağanları olarak kabul görmüştür. Ozanlar süsleyerek bir araya getirdiği söz öbekleri ile dinleyicileri büyülerler. Ozan'ın tanımıyla Epos, ezgi, destan, şiir anlamına gelerek Epik ve Epope adıyla batılı dillerin genelinde görülmektedir.

Mitos ile Epos arasında bir yakınlık söz konusudur. Mit anlatılan bir öykü ya da söylenen sözün içeriği, Epos ise anlatılan öykünün dengeli, ölçülü ve süslü şeklinden ibarettir. Mitlerin etkisi Epos'un güzel oluşundan kaynaklıdır. Epos'un güzelliği mitosun etkili hale getirmektir. Epos ve Mitos birlikteliğinin verdiği etki oluşan başarılı ürünlerin günümüze dek gelmesine olanak sağlamıştır. Bu sayede mitlerin asırlar boyu uluslararası düzeyde ölümsüzlüğe kavuşan kavramlar olarak yaşayacağı düşünülmektedir (Erhat, 1996, s.4).

Mitin anlamında ve kullanımında belirli bir bulanıklığın bulunduğunu dile getiren Hook, genellikle mit, efsane, destan, halk öyküsü ve masal arasında yapılan ayrımın sadece edebi ölçütlere dayandığını ifade etmektedir. Yapılan bir başka ayrımın mit ve tarihsel gerçekler arasında görülmesi, mit niteliği taşıyan herhangi bir şeyin inanmaya değer görülmemesi düşüncesi ile son bulmaktadır. Benimsenmesi gereken asıl ölçüt tarihsel ölçüt ya da edebi ölçüt değil, işlevdir. Belli bir durum sonucunda yaratılmış, insan düş gücünün (imgeleminin) ürünü olan mitlerin asıl niyeti icra etmektir. Bu anlayış çerçevesinde mite dair sorulması gereken asıl sorunun gerçek olup olmadığı değil, mitosun hangi amaç içinde olduğudur (Hooke, 1993, s.9).

Yazınlarda mit, dünya ve doğa hususundaki tasavvurların dil veya görseller aracılığıyla yapısal ürünlerde (kaya resimleri, takvimlerde, kozmogonik ve türeyiş hikayelerinde) anlatılmasıdır. Dünya modelinin ve olayların tasviri, dönemi göz önünde tutularak belirli bir sistem dahilinde metinlere yansıyan görünümüdür. Mitler, düşünme yetisi ve anlatım becerisi (öyküleme) ortaklığında oluşturulmuştur. Hayatın gerçekleri mitolojik zamanda, mitolojik bir şuurla algılanmıştır. Bu anlamda mitoloji orijinalliğini koruyabilmiş mitler medeniyetinin en eski şekillerinin ilk ilmi teşebbüslerini (siyasi durumlarını, dini inançlarını, güzel sanatların farklı türlerini, felsefi düşüncelerini), kısacası etnik olarak medeniyetin bütün katmanlarını bünyesinde toplamayı başarmış bir sistemdir. Aynı zamanda belli amaçlar güdülerek oluşturulmuş mitlerde yok sayılmaz. Bu mitler ise belli olayları anlatmakla yükümlüdürler (Bayat, 2005). Ölçüt olarak işlev kavramı kullanılarak birçok mitolojik malzemenin incelenmesi sonucunda ritüel mitleri, orijin mitleri, kült mitleri, prestij mitleri, eskatologya mitleri olarak sınıflandırılabilen türler ortaya çıkmıştır (Hooke, 1993, s.9).

Mitler, insanın doğaüstü duyularını ve doğaüstü inanışlarını, hikâyeleştirerek anlatma çabası ile ortaya çıkan duyuların bir oluşun sonucudur. Bir başka deyişle mitler, insanın bilişsel ya da soyutlama aşamasına geçmesiyle birlikte, ilk düşünsel pratiklerini oluşturur. İnsanın kendi varoluşunu gerekçelendirme ve anlamlandırma süreci olarak ortaya çıkan mitler, kolektif bir inanişe dönüşerek toplumu/topluluk üyelerini birbirine bağlayan düşünsel bir büyüü oluşturur. Bir başka deyişle,

toplumsal sürekliliğin oluşumuna katkı sağlayan mitler, aynı zamanda topluluk üyeleri arasındaki bağlayıcı bir iletişimsel etkileşimi de var eder (Göçer, 2022, s.2). İnanışa göre mitsel zamanda doğaüstü bir varlık tarafından kabilenin atasına balıkların nasıl avlanacağı ve pişirileceği öğretilmiştir. Bu inanaşa göre o mit doğaüstü varlık tarafından yapılmış olan ilk balık avının öyküsüdür. Böylece görevini yerine getirmiş olan mit bunu yaparken insanüstü bir eylemi ortaya koyarken aynı zamanda insanlara sıra kendilerine geldiğinde bunu nasıl yapacaklarını öğretir. Tüm bunların yanında o kabilenin beslenme biçiminin nedenini de açıklamış olur. Bu örneğe dayanarak mitlerin arkaik insan için ne denli önem taşıdığını kavramak daha kolay olacaktır. Arkaik insana, kendisini, varoluşu açısından oluşturmuş en eski 'öyküleri' öğretmesi bakımından mitler, masal ve fabllardan ayrılırlar (Eliade, 2001, s.21).

Mit-Sembol İlişkisi

Her kelimesinin ardında bir hazinenin saklı olduğuna inanılan mitoloji, semboller ilimi olarak bilinmektedir. Sanatsal eserlerin varoluşuna yön veren etmenlerden biri de insanların var olmaya başladığı dönemlerden itibaren oluşan mitlerdir. Mitler, mimarlık, edebiyat, plastik sanatlar ve sahne sanatları ile etkileşim halinde yüzyıllar boyu var olmaya devam etmiştir. Mitolojik öyküler 19. yüzyılın sonlarına kadar resim sanatında yorumlanan konular arasında sıklıkla yer almıştır. Etkin bir yapı taşı olarak yer aldığı resim sanatında, toplumların kültürlerine dair kodlanmış fikir ve değerleri besleyen mitler sanatçılar tarafından ele alınarak sanat eserine dönüştürülmek üzere hammadde niteliğinde kullanılmıştır. Bu sayede sanat ortamının dinamizmi güçlenerek zenginlik ve süreklilik kazanmıştır (Yayan ve Demirtaş, 2020, s.1149).

Tökel'e göre ise soyut bir kavramın dil ile göstergeleşmiş halidir sembol. Örneğin barış kavramını anlatmak için güvercin motifini kullanarak soyut fikirler benzerlikler ile somut hale getirilmektedir. Semboller nesne veya eylemlere yeni değerler katarken, değer kazanan nesnelere kendine özgü özelliklerini yitirmezler. İmgeler farklı sanatçılarda farklı biçimlerde anlatılırken, semboller bu tür düşüncelerden uzak olup genellikle kabul görmüş ve yaygın biçimlerde anlatılırlar. Kısacası semboller birçok toplumda benzer anlamlar ile ifade edilmektedirler (Tökel, 2001, s. 65). İksel dönemlere dayanan sanat eserlerinde genellikle bütüncül bir mitolojik yapı fark edilirken sonraki yüzyıllara ait sanatsal ürünlerde mitler, yapı taşlarını oluşturan sembol ve imgeler olarak görülmektedir (Tökel, 2001, s. 69).

Mitleri konu edinen kompozisyonları anlamak için sembolik söylemlerin karmaşık kurgusunun çözümlenmesi gerekmektedir. Mitolojik anlatımların ana temasında yer alan öz, tüm meçhullerin düğümlenmiş asıl ve gizemli noktalarını

oluşturmaktadır. Mitoloji ile sembol birlikteliği gizemlerle birleşmiş halde bir arada görülmektedir. Mitoslarda ön plana çıkan nesnelere gerçek anlamları ise görülenin ardında gizlidir. Günümüz modern toplumu, eski düşünce biçimlerine dair gerçekleştirdikleri analiz sürecinde yakın tarihli bilimsel kavramları kullandıkları anda bilime giden yolda birtakım yanılgıların baş gösterdiğini görülmüştür. Modern insan yerli kabilelere dair yapmış olduğu araştırmalarda, unutulmuş veya kaybolmaya yüz tutmuş inançlar yerine bir takım tapınma sembolü haline gelerek kabul görmüş nesnel varlıkların kutsandığını görünce yaşadıkları yanılgılar daha da keskinleşmiştir (Ateş, 2001, s.19,21).

Tarihin başlangıcından bu yana insan sembol ilişkisine sanatsal açıdan bakıldığında, sanatın konu ve biçimindeki başkalaşımardan etkilenmeden, olgu ve nesnelere yönelik sembolleştirme eğiliminin günümüzde dahi devam ettiği görülmektedir. Bir sanat eserine bakılırken ‘ne anlatmak istiyor?’ sorusu yöneltilerek beyinin sanat eserine yönelik sistematik ve tanıma dayalı bir düşünceyi gün yüzüne çıkarma arzusu oluşmaktadır. Din, büyü, korku gibi etmenler ve soyut olguları somut hale dönüştürerek görsel algıyı pratik hale getiren insanoğlu, böylelikle kendine bir ifade biçimi oluşturmanın yanı sıra sembole yönelik algısal iletişim yolunu keşfetmiştir. Bu noktada mitos, din, dil ve sanat bir arada örgütlenerek semboller dizisini oluşturmuşlardır. Zaman geçtikçe insanoğlunun vazgeçilmezi olmayı başaran sembol, içerik ve anlam açısından karmaşık bir yapı arz ettiğinden dolayı çift yönlü bir değerlendirmeye tabii tutulmuştur. Yani, anlaşılana ile anlatılmak istenilen arasında süreç olarak bir anlam yerine birçok anlam yüklenmesinin mümkünatı görülmektedir (Alp, 2009, s.1).

Düşülen yanılgılar ve akıllardaki soru işaretlerinin son bulması için, tören ve ritüeller ardındaki gizil anlamların çözümlenmesi gerektiği savunulmaktadır. Ritüel ve semboller yoluyla varlığına inanılan bir takım gizli güçleri etkileyip ikna ederek dileklerinin gerçekleşeceğine inanan yerli kabilelerin yarattıkları sanatsal ürünlerde de bahsi geçen etkileme sırrının saklı olduğu düşüncesi kabul görmektedir (Ateş, 2001, s.19,21).

Mit-Sanat İlişkisi

Mitolojinin sanat ile ilintisi, sanat ürününün yüzeyinde yer alan görsellerden anlaşılmalıdır. İlk çağlara ait hemen hemen bütün sanatsal ürünlerde mitolojik bir yön fark edilmektedir. Bu döneme ait eserlerde malzeme olarak kullanılan mitolojinin bizzat kendisi olduğundan sanatın ana kaynağı olarak nitelendirilmektedir. Sanat ürünü mitolojik bir obje olarak görülürken aynı zamanda ürün içeriğindeki mit kaynaklı unsurlar, eserin yapı taşlarını veya arka planını meydana getirmektedir (Tökel, 2001, s.61).

Söylence ürünleri sanatta yer alan insani yaratıcılığa dair ilk ürünler niteliğindedir. Bu eserler de yer alan inanç temaları doğa üstü bir boyuta geçiş halini alarak etkinliğini devam ettirmektedirler. Söylencelerden elimize ulaşan verilere göre insanoğlu sınırları aşan bir yaşam alanı arzusu içinde görünmektedir. Bu yönde yapılan anlatımlarda yaratıcı güce dair tüm olanaklar sergilenmektedir. Hayal gücü bütün yetkinliği ile sergilenmektedir. Bu noktada insan topluluklarının derledikleri söylenceler bir nevi ait olduğu toplumun yaratı bağlamındaki kimliği niteliğindedir (Eyüboğlu, 1987, s.15).

Anadolu topraklarında çok tanrılı zamanlarda oluşan doğaüstü varlıkların tasavvuru yakın zamanda tarihlendirilen tek tanrılı inançların hayat bulduğu dönemlerde dahi farklı tasarımlar halinde yaşamını sürdürmüştür. Anadolu topraklarında yaşayan halkların gelişim sürecinin aynası niteliğindeki bu olgunun temeli, yaratma eyleminin bilince dönüştüğü dönemleri kapsamaktadır (Eyüboğlu, 1998, s.40).

Türk topluluklarının manevi mirası olarak kabul görmüş mitler; iktisadi, siyasi, ideolojik düşüncelerin köklerinde yaşamaktadır. Sahip olduğu topluma ait estetik ve edebi konudaki yaratıcılığın kaynağını oluşturmaktadırlar. Yaratıcılık alanındaki bu kaynaklık, güzel sanatların farklı alanlarında, folklorik objelerde, masal destan efsane gibi edebi türlerde ve daha birçok alanda görülmektedir (Gögebakan, 2013, s.46).

Konu, dünya mitolojileri olarak göz önünde bulundurulduğunda, mitosları sanat ürünlerinden ayırmak çok da olası görünmemektedir. Dünya toplumları mitosları oluşturup nesiller arası aktarımını gerçekleştirmektedirler. Toplumlara ait gelenek ve göreneklere içinde barındırıp çeşitli sanat dallarına ait ürünler yardımıyla ilk çağlardan günümüze dek gelmeyi başaran aktarımlar, mitolojik düşünce ürünlerinin yansımalarından ibarettir. Diğer bir ifade ile, sahip olduğu toplumun yaratmış olduğu sanatı arka planda besleyip yaşamasını ve gelişmesini sağlayan temel bir yapının varlığı aşıkardır (Çoruhlu, 2002, s.12).

Mitlerin Sanattaki Sembolizmi

M.Ö. 30.000 yıllarında mağara duvarlarına resim yapmış bir sanatçı ile M.Ö. 14.000 yıllarında hayat sürmüş başka bir sanatçının eserleri arasında herhangi bir sanatsal zıtlık gözlenmemiş olması, farklı zaman ve mekânlarda farklı insanlar tarafından tekrarlanan sembol ya da sembolik kompozisyonların kişisel yorumlara değil toplumca kabul görmüş anlam değerlerine dayandığının kanıtıdır. Antik dönemde oluşturulmuş resim veya heykelleri kutsal olarak kabul eden toplulukların kültürel kavramlarında ve inanç biçimlerinde herhangi bir değişiklik olmadığı sürece, nesiller arasında ve bu nesillere dair sanatsal ürünlerde herhangi bir çelişki

olmaması, dolayısıyla da atalarının sanatsal üretimlerine başkaldırıların görülmemesi doğal karşılanmalıdır. Toplumlara ait mitolojik inançlarda başkalaşımın yaşanmadığı müddetçe, mitolojik inançları içeren konulara ait sembolik kompozisyonlu ifade biçimlerinde de farklılık olmayacaktır. Sonuç olarak nesiller arasındaki kültürel birlik ya da farklılıklar ilk çağlardaki sanatsal ürünlerde belirleyici rol üstlenmiştir (Ateş, 2001, s.24,25).

Paleolitik dönemde insanoğlu gerçekçi natüralist tasvirler yaparken neolitik dönemde ise çizgi ve geometri çerçevesinde kurguladığı soyut biçimleri tercih etmiştir (Tansuğ, 1992, s.22). Tarih öncesi çağlara kadar inen bu soyutlama evresi geometri ile nesnelere belli biçimlerde ifade bulmasına olanak sağlamıştır. İnsanoğlunun yarattığı en üst oluşumlardan biri olarak kabul edilen geometri beraberliğindeki soyutlama evresinde; güneş, ağaç, taş ya da ay yerine bunlara benzer nesnelere tapınmışlardır. Ancak bu hususta önemli bir noktaya değinmekte fayda vardır. Eliade'nin de belirttiği gibi, ilk çağlarda insanların tapındığı şey taş ya da ağacın kendisi değildir. Bunlar sadece kutsal kabul edilmiştir yani herhangi bir nesne ya da obje kutsalı açığa çıkarıp kendi olmaya devam ederken, başka bir şey haline dönüşmektedir. Bu bağlamda, form, biçim ya da nesnelere görsel olarak değışmezken ortaya çıkardıkları ya da içlerinde barındırdıkları farklı şeyleri anlatabilirler. İşte bunun adı anlamdır. O, nesneye veya herhangi bir forma yüklenmiş anlamı işaret etmektedir. İşte tarih öncesinde başlayan anlama yöneliş, gelecekte sembolün de özünü oluşturacaktır (Eliade, 1991).

Rönesans'tan başlayıp 19. yüzyılın son 30 yılına kadar yapılan resimler bir nevi dönemin estetik ve felsefi düşüncesinin de yansıması olarak görülmektedir. İnsanoğlu için eski biçimleri bir anda yıkmak, sanat platformunda yöneldiği ve kabul gören biçimleri bir anda tüketmek kolay olmadığından zor ve uzun bir süreçle karşı karşıya kalınması tabii bir durumdur. Yeni biçimler üretmek için yeni bir toplumsal öz oluşması gerekmektedir. Ancak 19. yüzyılın son çeyreğinde oluşan toplumsal olaylar sanatçıların doğayı çözümlene istediğine ve dolayısıyla doğaya bağlılığa dair eğilimlere neden olmuştur. Gerçekleşen bu süreç sanatçının isteği ve sanatın kendi dinamiklerinden çok; sanayileşme, savaş, hızlı yaşam ile teknolojik, bilimsel, felsefi gelişmelerin zorlaması neticesinde gerçekleşmiştir. Doğaya dair çözümlenmeler baş göstermiş, yeni teoriler ortaya atılmış ve sanatta salt benzetmelere, doğal biçimlere karşı bir direniş söz konusu olmuştur. Empresyonizmdeki doğaya bağlı anlık anlatımlar yerini manevi olana, anlama terk etmiştir. Böylece sanat tarihi açısından sembolizmi hazırlayan ilk etkenlerle tanışılmıştır (Alp, 2009, s.8). İlk olarak gerçekçiliğe ve empresyonizme karşı bir tepki olarak doğduğu dile getirilen sembolizm, gerçekte ilk çağlardan beri nesne, biçim ve formlara bir anlam yükleme yoluyla onları kutsallaştırıp, özüne geri

döndürme eğiliminin adıdır. Resim sanatı tarihi serüveni içerisinde bazen biçime bazen de anlama dair yönelimler yaşamıştır. Biçim ve anlam kavramları farklı dönüşüm ve tekrarlarla ortaya çıkmış, biçim ortadan kaldırılmaya çalışılırken yeni biçimler yaratılmış ve yeni anlamlar doğmuştur. Sonuç olarak bu süreçte biçimde, anlamda sanatta yok olmamıştır. 1886 yılında Paris'te empresyonist ve gerçekçi sanata zıt bir reaksiyon olarak oluşan sembolizm, gerçek nesnelere yerine duygu düşünce ölü ve hayalleri konu edinme amacına yönelmiştir. Aslında idealizme yakınlığından dolayı sembolizm, manevi değerleri tekrar gündeme getirerek mistik dinsel öğelerin gücünü arttırmıştır. Bunun sonucunda düşsel öğeler ön plana çıkarak gerçek dışı ve fantastik konular işlenmiştir. Sanatçı maddeye karşın tinselle yönelerek imgelem yoluyla gerçekliğin ardında gizlenen gözün erişemediği dünyadaki perileri, cinleri ve fantastik yaratıkların yaşadığı evreni, efsane ve öteki dünya imgelemine ön plana çıkarmıştır. Bu konuları; çiçekler, kadın figürleri, kanatlı yaratıklar, yarı insan yarı hayvan figürleri ile somutlaştırarak yapmışlardır. Bu bağlamda aynı çağda yaşayan felsefi bir gelişme sayılan, fenomenolojiden de beslendiği düşünülmektedir (Alp, 2009, s. 9).

Sembolün Sanata Dönüşümünde Ritüelin Etkisi

Tarih öncesi devirlere ait sembolik imajlar çevresinde, birtakım dini ayinler olarak gerçekleştirilen mitolojik söylence, ritüel ve seremonilerin aynı mekânda bir bütün halinde kurgulandığı anlaşılmaktadır. Yani ayinler ve söylenceler, söylencenin ana konusunu temsil eden sembol beraberliğinde, konunun oluşumunu temsil eden ritüelik hareketlerle birlikte gerçekleştirilmiştir. Benzer görüntüler bilinen tarihin sınırlarına ulaşıldığında da görülmektedir. Günümüzde mitolojik kültüre sahip toplumlara ait birbirinden farklı görünüşteki seremonilerin içinde saklı anlamlar, istenilen sonuca giden yolda aktif rol oynayan belli başlı sembolik öğelerle birlikte kurgulanmaktadır. Mitolojik öykülerde yer verilen hayvan, bitki gibi imajlar bir oluşumun ya da bir bütünün parçalarını temsil etmektedirler (Ateş,2001, s.25).

Tarih öncesine ait yüzyıllarda hâkimiyetin doğa ve doğa güçlerine ait olması neticesinde insanoğlunun korku, anlaşılmazlık, zayıflık hissi, düşünce sisteminin henüz gelişmemiş olması gibi olumsuzluklarla meydana getirilen ilk eserlerin, mistisizm ve büyüün etkisiyle ortaya çıktığı düşünülmektedir. Günümüzde mağara duvarlarında varlığına tanık olduğumuz ilk örneklerde görülen resimler sanat amacıyla yapılmamıştır. Canlılara özgü doğal bir dürtü olan korku, insanlarda doğaya hâkim olma arzusu ve avcılıkla geçinen toplumların avın bereketli geçmesi ya da bir hayvanın gücüne sahip olma arzusu ile düzenlenen büyü ve ritüellerin sonucudur. Kısacası tarihin başlarında farklı amaçlara hizmet eden büyü ve ritüeller, sonraki dönemlerde din, bilim ve sanata dönüşmüştür. Bu dönemlere ait sanatsal ürünlerde yer alan figürler, insanoğlunun henüz soyutlama yapacak kadar

gelişmemişliğinden kaynaklı olarak, gerçekçi natüralist görsellerden ibarettir. İnsanoğlu için öncelik işlevsellikten yana kullanılmış, yarattıkları her şey doğanın taklidi ürünlerden oluşmuştur (Alp, 2009, s.7).

Yerli kabileler, ayinler ve semboller ile gizli güçleri etkileyebileceklerini düşünerek arzu ettikleri sonuca ulaşmaya çalışmışlardır. Ortaya çıkarılan sanatsal ürünlerde bu etkileme sırrı saklı olup esere gizlenen bu sırrın kayıpsız bir şekilde aktarımını sağlamak için ise atalara ait sanatsal ürünlere başkaldırı olmamıştır. Ritüel ve sembolere dair beklenti, temsil edilen gizli güçten yardım almaktır. Üst Paleolitik çağlardan itibaren insanların mezarlıkları istiridye, inci, yılan gibi uğurlu sayılan eşyalarla donatmasındaki sebepte aynıdır. Örneğin orta Amerika Zapotekler’inde, doğum sırasındaki ayinlerde doğurmak için yatan kadının akrabalarının doğum gerçekleşinceye dek doğurgan organlarının eşleri olarak kabul ettikleri çeşitli hayvan figürlerini yere çizmeleri, ritüel ile sembol arasındaki bağı gösterir niteliktedir (Ateş, 2001, s.25).

Taş çağına ait mağara resimleri, hareket ve duruş olarak son derece doğal betimlemelerdir. Bu resimler büyük bir sanatsal yetiyle oluşturulan hayvanları gösterir. Ancak bu resimlerde gerçeğin natüralist bir kopyasının dışında farklı bir şeylerin söz konusu olduğunun belirtileri vardır. Kühn, duvarlara işlenen bazı resimlere yönelik atışlar yapılmasını ise gariplik olarak nitelendirmiştir. Montespan’da bir yaban çitine sokulmuş at gravürü bulunmuştur. Bulunan bu at gravürü yüzlerce atış deliğiyle delinmiştir. Aynı mağaradaki ayı heykelinde ise iki yüz kırk atış deliği görülmektedir. Trois Freres mağarasında da ayı resmi üzerinde bu deliklerin resmedildiğini dile getiren Kühn, tasvir edilen ayının başının aşağı düşerken burnundan kan boşaldığını aktarmaktadır. Bu türden öldürme sahnelerini gösteren çeşitler sayısızdır. Bumerangın isabet ettiği atlar, okların saplandığı hayvanlar ve onu yakalamış gibi uzanan eller görülmektedir. Sayısız el izleri ile çevrelenmiş hayvanları resmedilişinin altında yatan asıl gayenin onları elde etme arzusu olabileceği düşünülürken bu düşüncenin bir ritüel olarak duvarlara işlendiği görüşü hakimdir (Jaffe, 2009, s.235).

M. Elkin, Avustralya yerlilerine ait mağara duvarlarına çizilmiş yılan tasvirlerinin anlamları üzerindeki yaptığı araştırmalar sırasında Ungarin adlı yerli kabilelerin mitolojik söylencelerinde ‘bu yılanların çocuk ruhlarını temsil ettiğini ve suyun içinde yaşayan bu çocuk ruhlarının kendilerine bir anne bulması için babaya sürekli çağrıda bulduklarını, nihayet belli sayıdaki yılanların dışının karnına girerek çocuğunu doğurmasına yardımcı olduklarının’ söz konusu edildiğine şahit olmuştur. Buna karşın Levy-Bruhl ise söz konusu ilkelerin bu tür bir bilgiye sahip olamayacağını savunarak M.Elkin’ e değil bizzat yerlilerin söylemlerine itiraz ederek bu ifadelerin herhangi bir görüş, kavram ya da fikir olamayacağını

Mitlerde Ritüelin Etkisi ile Oluşan Sembolleşme Süreci ve Resim Sanatına Yansımaları

belirtmiştir. Bu sorunun analizler sonucu çözümlenebilmesinin mümkün olamayacağını ve söz konusu ifadelerin Avustralya yerlilerinin gelişmemişliklerinden kaynaklanan bir dil sorunu olup, mitolojik söylemlerin gelişim göstermemiş bir dilin anlaşılabilir ifadeleri olduğunu savunmuştur. Yerli kabilelerin modern insanlar gibi hızlı zihinsel işlemler yapabilmesini sağlayan mantık yürütme araçları ve gelişmiş dillerinin olmayışından dolayı anlatılan mitolojik söylencenin çözümlenmesinin mümkün olamayacağını dile getirmiştir (Ateş, 2001, s.22).

RESİM SANATINDA MİTOLOJİK SEMBOLLERİN KULLANIMI

Bedri Rahmi Eyüboğlu

Resim 1. Bedri Rahmi Eyüboğlu, Hayat Ağacı

<https://www.zaferdergisi.com/makale/10670-turk-sanatindan-bir-bedri-rahmi-eyuboglu-gecti.html>

Sanatçının hayat ağacı adı eserinde (Resim 1) beyaz zemin üzerine koyu kahve ve kırmızı renkler görülmektedir. Eserin tamamını kaplayan tek bir ağacın genişleyerek yukarı yönde uzayan dalları arasındaki kırmızı renklerin dağılımıyla biçim tekrarları ve uyum elde edilmiştir. Düz ve kıvrımlı çizgiler bir arada kullanılmıştır. Düz çizgiler arasında kullanılan dairesel formlar zıtlık oluşturmaktadır.

Hayat ağacının dalları arasında gizlenmiş irili ufaklı kuşlara rastlanmaktadır. Ancak bu kuşlar sanatçı tarafından tasarıma dönüştürülürken ağaç ile ele alınıp stilize edilerek dallar arasında fark edilmeyecek kadar bir soyutlama evresinden geçmiştir. Öyle ki kuşları dallardan ayıran, sadece dairesel bir form olarak gösterilen başlarıdır. Kanatlar dahi ağacın dallarının devamı niteliğindedir.

Eserde (Resim 1) yer alan hayat ağacı Türk mitolojisinde ve geleneklerinde önemli bir yere sahip olan sembollerdendir. Günümüzde dahi dallarına bezler

bağlanarak dileklerde bulunulan hayat ağacının geçmişi ilk çağ medeniyetlerine dek uzanmaktadır. Kökleri bulunduğu toprakların en alt kültür katmanlarına kadar inen hayat ağaçlarının gövdesinden fişkırarak tanrıya uzanan her dalında farklı bir medeniyete ait inanç kaynaklı mistik öyküler gizlidir. Türk inançlarında yer ile göğü birbirine bağlayan ya da yer ile gök arasında bir merdiven vazifesi gören hayat ağacı, şamanların gök Tanrıya ulaşma yoludur. Türk mitolojisinde hayat ağacı sembolü içerisine yerleştirilmiş kuş figürleri bazen dileyenin yardımına koşan Umay ana, bazen de yeni doğmuş çocuklara ruh üfleme görevli yardımcı iyeler (İmı) olarak nitelendirilmektedir.

Rauf Tuncer

Resim 2. Rauf TUNCER, Tuval üzerine akrilik boya, 130x130

<http://www.turkbilimi.com/rauf-tuncerturk-tarihi-anlatan-ressam/>

Mavi, Turkuaz ve sarı renklerin hâkim olduğu eserde (Resim 2) mavi tonları ve dokunun tuval üzerindeki dağılımı uyumun verdiği etkiyi gözler önüne sermektedir. Kavisli çizgilerin çoğunlukta kullanıldığı çalışmada dairesel formlar görülmektedir. Zemindeki boşluklar Göktürk alfabesiyle yazılmış yazıtlarda görülen metinlerle ve İslamiyet'ten önceki Türk kültürüne ait kaya resimleriyle doldurulmuştur. Bu küçük figürler süvariler, at ve geyik sürüleri olarak bir araya getirilmiştir. Eserin (Resim 2) merkezinde Altay hun çağına ait olduğu bilinen Pazırık kurganında bulunmuş geyik ve kaplan mücadelesini anlatan betimlemeler görülmektedir. Bu motifin diğer yanında ise koşar vaziyette bir geyik figürü yer almaktadır. Üstteki mavi boşlukta ise yine Altay hun çağına ait birinci Tuyahta kurganında ele geçen geyik-aslan karışımı mitolojik bir sembol görülmektedir.

Dönemin stilize gücünü ön plana çıkaran bu semboller arkeolojik kazılarda bulunan kilim, eğer örtüsü, deri parçası, keçe kumaş üzerindeki mitolojik bir figür

Mitlerde Ritüelin Etkisi ile Oluşan Sembolleşme Süreci ve Resim Sanatına Yansımaları

olabildiği gibi, bazen kaya üzerine kazınmış bir tamga, bazen de kurgandan çıkarılan insan vücudunda bir dövme olarak karşımıza çıkabilmektedir. Geyik kültü Türk mitolojisinde ve dolayısıyla sanatında önemli bir yer tutmaktadır. Türklere ait türeyiş destanlarında en az kurt kadar geyikten türeme motifi sıkça görülmektedir.

Sanatçı Rauf Tuncer, Türk kültürüne dair Mitsel Sembollerle, bünyesinde barındırdıkları dinamikleri koruyarak, tuval üzerinde çağdaş yorumlamalarda bulunmuştur. Bu sayede mit kaynaklı kültürel semboller sanatın yeni yüzüyle tanışarak pagan çağlardan gelecek nesillere doğru yolculuğuna devam etmektedir.

Meliha Yılmaz

Resim 3. Meliha YILMAZ, 2014, Tuval Üzerine Akrilik Boya, 150x100.

http://www.turkishpaintings.com/index.php?p=34&l=1&modPainters_artistDetailID=4108

Eserlerinde (Resim 3) Türk kültürünü tanıtırken mitolojik sembol ve tamgaları kullanan sanatçı, ağırlıklı olarak gökyüzünün mavi tonlarını tercih etmiştir. Çalışmanın merkezinde bulunan dairesel form simetrik bir anlayışın göstergesidir. Eserde görülen biçim tekrarları ve renklerin dağılımı ritmin göstergesidir. Ayrıca mavi tonlarının tuval üzerindeki dağılımı uyumu sağlamaktadır. Dikey bir ana yön akışına sahip olan eser, açık kompozisyonludur. İçerikte yer alan motifler göz önüne bulundurularak eserin bütününe bakıldığında, kollarını sağa ve sola açmış bir şamanın varlığı hissedilmektedir. Sağlı sollu ve aşağı yönde ilerleyen boşluklar içerisinde Türk tarihi boyunca kayalara işlenmiş insan ve hayvan figürleri ile bir takım mitolojik semboller resmedilmiştir. Hemen üstünde dağların ardından doğan güneşi anımsatan dairesel form içerisinde ise Hitit ve Türk toplumunun geçmişinde önemli bir yere sahip olan boğa sembolü yer almaktadır. Anadolu coğrafyasında hüküm sürmüş

Hititlere ait mitlerde boğa, fırtına tanrısını sembolize ederken, Türk toplumunda ise bazen gücün, bazen de herhangi bir boya ait tangalar olarak sembolleşmiştir.

Yılmaz eserlerine dair şu ifadeler yer vermiştir: “Resimlerimde, binlerce yıl önce dağların doruklarında başlayan Türk tarihinin kültür izlerinden yararlanıyorum. Petrogliflerin figüratif anlatımcı unsurlarını, kayalardan alıp tual yüzeyine taşıyor ve onları resim sanatının diğer unsurlarıyla buluşturarak çağdaş bir anlayışla yorumluyorum. Gündelik yaşam, avlanma, savaşlar, inançlar, tanrılar, ritüeller, doğum, ölüm gibi İnsan yaşantısına dair her türlü anlatımın yer aldığı, ön Türk tarihini yansıtan petroglifler, doğal olarak tüm bu yaşantıları yani kültür dünyasını şekillendirmiş olan mitolojik anlatılar içermektedir. “Mitolojik anlatılarda zaman kavramı süreklilik arz eden bir ‘şimdiki zaman’dır. Tıpkı masallarda olduğu gibi, mitlerde de insana özgü olaylar sonsuz bir şimdiki zamanda yer alır”. Bu zaman anlayışı, geçmiş, şimdi ve gelecek olarak düşünülen bir zaman değildir. Geçmiş, şu ana taşınabilen bir ‘şimdi’dir. Geçmişin kutsal enerjisi şimdikiye aktarılır. Gelecek de ‘şimdi’ ile belirlenen bir zaman parçasıdır” (Meliha Yılmaz ‘Eş Sürem’ Sergisi, 2019).

Mustafa Pilevneli

Resim 4. Mustafa PİLEVNELİ, 1969, The Goddess, Baskı, 33x24 cm.
<http://www.artnet.de/k%C3%BCnstler/mustafa-pilevneli/the-goddess-R6H-aASIsnwNLPQg7khWLw>

Mustafa Pilevneli’ye ait eserde (Resim 4) genellikle dairesel formların hâkimiyeti göze çarpmaktadır bu formların tekrarları neticesinde esere hareket kazandırılmıştır. Çalışmadaki biçim tekrarları, aynı zamanda eserde bahsi geçen tanrıça Kybele’nin vücut hatlarındaki dairesel kıvrımlarla bir araya gelerek uyum

Mitlerde Ritüelin Etkisi ile Oluşan Sembolleşme Süreci ve Resim Sanatına Yansımaları

ve ahenk oluşturmuştur. Mavi ve sarı renklerin hâkim olduğu gravür teknikli eserin ana temasında bereketin sembolü olarak bilinen Ana Tanrıça Kybele, bağdaş kurmuş vaziyette dolgun vücuduyla görülürken elleriyle göğüslerini tutmaktadır. Hemen üstünde yer alan bir diğer figürde ise yine bağdaş kurmuş biçimde betimlenen Kybele'nin kolları kanatlanmış bir görünümde sağa ve sola doğru açılmıştır. Tacı ile çalışmaya yansıtılan Kybele'nin başını saran dairesel mavilik ise tanrısallığın ifadesi olsa gerektir.

Nevra Bozok

Resim 5. Nevra BOZOK, "Kybele'ye Son Mektuplar", 2005, Karışık Teknik, 60x80 cm.
<https://csmuze.anadolu.edu.tr/eser/bozok-nevra>

Sanatçı Kybele'ye son mektuplar adlı eserinde (Resim 5) ağırlıklı olarak sarı ve mavi renklerin tonlarını kullanmıştır. Mavi, sonsuzluğun sembolü olan gökyüzünün tanrısallığını ifade ederken, sarı ise muhtemelen yine tanrının alameti güneşi ve Kybele heykellerinin yapıldığı kil ya da kaya parçasının tuvaldeki ifadesidir. Biçim tekrarları kullanılarak kompozisyonda ritim unsuru oluşturulmuştur. Resmin ortasına yerleştirilen dairesel form simetrinin varlığını göstermektedir. Sıcak ve soğuk renklerin aynı zemin üzerinde keskin geçişlerle birbirinden ayrılışı kolaj etkisi yaratmaktadır.

Mitolojik sembollerden yararlanılarak oluşturulmuş eserin (Resim 5) çeşitli dönemlere ait tasvirlerin bir araya getirilmesiyle oluşturulan ana figüründe bereketi sembolize edencesine elleriyle göğüslerini tutan bir tanrıça (Kybele) görülmektedir. Yer yer tekrarlanan bu tasvirler etrafında bakışımı bir duruşta betimlenmiş antik döneme ait mit kaynaklı hayvan figürlerine yer verilmiştir. Bu tür bakışımı figürler genellikle yapılmış olduğu döneme ait kompozisyonlarda koruyucu ya da bekçi vazifesi görmektedir.

Efsaneye göre; "...Tanrıça, Attis (ya da Attes) adlı bir delikanlıya tutkundur, onu Pessinus kralının (kimi kaynaklarda kral Midas'ın) kızıyla evlenmek üzereyken düğün yerinde birden karşısına dikilerek çıldırtır ve kendi kendini hadım etmesini sağlar. Attis, kendi kestiği hayalarından akan kanla toprağı sular, bitkilerin fişkırmasına yol açar ve bir çam ağacına dönüşür. Erhat'a göre Attis'in kendini hadım ederek yitirdiği erkeklik gücünün, öyküde sembolleşip, bereket olgusu olarak akan kan ile toprağa geçmesi canlılık ve bereketi doğaya taşımıştır (Erhat, 1996, s.236'dan aktaran, Deniz, 2021, s.27). Kybele' ye ait bu söylence sonraki dönemlerde bir ritüele dönüşerek devam eder. Ritüel de Attis'in ölürlen çektiği acılara karşılık olarak tanrıça Kybele'ye bağlılığını ifade eden rahipler kendilerini hadım ederek ayini tamamlarlar.

"Kybele'ye son mektuplar" adlı eserde tanrıçanın tam ortasına oturtulduğu koca bir ağacın alt dallarından sarkan insan figürleri görülmektedir. Yılmaz ve Yaman'a göre; bu figürlerin söylencede bahsi geçen kendilerini hadım etmiş rahipler olabilme olasılığı yüksektir (Yılmaz ve Yaman, 2022, s.132).

SONUÇ

Yaşamın her alanında olduğu gibi sanat alanında da birçok değişim ve gelişimler görülmektedir. Söz konusu bu değişim konu, kompozisyon, tasarım, renk ve biçim anlayışı olarak izlenmektedir. Sanattaki bu gelişim ve değişim ilkçağlardan günümüze dek devam etmektedir. Mağara duvarlarına çizilen ilk resimler inanç temasını içinde barındıran mit ürünleri olarak değerlendirilmektedir. Mitlerin görsel bir dil olarak kullanımı ilk insanın kaya yüzeylerine ve mağara duvarına çizdiği figürlerden günümüze dek süregeldiği düşünülmektedir. Uzman görüşlerine göre bu figürlerin sanatsal bir amaç ile değil inançlar doğrultusunda vücut bulduğu dile getirilmektedir. Birtakım inançlar neticesinde oluşan bu görseller ayin ve ritüeller ile harmanlanarak kutsanmıştır. Söylencelere dair kompozisyonlar zaman içinde sadeleştirilerek minimal bir görsellikte tek bir motif, figür, obje ya da nesne olarak anlatımlara dönüştürülmüştür. Tek başlarına dahi içlerinde bir öyküyü barındırma yetisine sahip metafor niteliğindeki bu görsel kavramlar sembollerdir.

Öykü ya da söylence olarak da bilinen mitler, ilk çağlardan günümüze dek bazen bir nasihatte verilen yaşanmış olay, çocuklara uyuması için anlatılan bir masal, bazen de gençliği uçlarda yaşayan bir delikanlıya anlatılan kahramanlıklarla dolu bir destan olarak insanoğluluyla tanışmıştır. İnançlarla yoğlulup ritüellerle güçlenerek görsel bir dil halinde metafora dönüşen bu öykülerin, yansıdığı sanat dalında bir yüzü karanlıkta kalmış gizemli birer motif olarak yaşadığı

Mitlerde Ritüelin Etkisi ile Oluşan Sembolleşme Süreci ve Resim Sanatına Yansımaları

görülmektedir. Dünyanın tek ortak dili olma yetisine sahip bu semboller, sanat yapıtlarında süsleme unsuru olarak rol almanın yanı sıra kültürlerle harmanlanmış inançlara dair bilgiler sunmaktadır. Semboller sanatsal yapıtta izleyicinin dikkatini üzerine çekmeyi başarsada, bireyi etkisi altına alması için ‘Bu Nedir?’ sorusunun yanıt bulması gerekmektedir. Bu bağlamda izleyicide uyanacak olan merak duygusu, bireyi sembollerini anlamlandırma noktasında harekete geçirerek araştırma ve öğrenmeye sevk etmektedir. İzleyicinin, bir sanat yapıtında irdelediği estetik değerlerin yanısıra, temayı oluşturan sembollerin bünyesinde barınan anlamları sorgulayarak bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirmesi önem arz etmektedir. Kültürlerin yapı taşı oluşturan sembolik öğelerin yetkin sanatçılarca ele alınarak sanat yapıtına konu edilmesi ise, ilk çağlarda ritüellerin sağladığı etkiye benzer nitelikte sembollerin kültürlerdeki yaşamına ve aktarımına katkı sağlamaktadır.

Yapılan alanyazın taramaları sonucunda, çalışmada, mitolojik sembollere dair çeşitli tanım ve görüşlere yer verilmekle beraber, mitlerin ritüeller ile harmanlanarak sembole dönüşümündeki süreç ortaya koyulmuştur. Araştırmanın ilerleyen bölümlerinde ise sembollerin resim sanatına yansımaları ele alınarak beş farklı sanatçıya ait eser incelemesi yapılmıştır. Bu inceleme sonucunda, birbirinden farklı sanat üslubuna sahip çok sayıda sanatçının eserlerinde sembollere yer verdiği görülmüştür. Sanatsal uygulamalar ile sembollere saklı dinamiklerin korunduğu, aynı zamanda geleceğin sanat platformlarına taşınarak yaşatıldığı görülmüştür.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Alp, K. Ö. (2009). *Orta Asya'dan Anadolu'ya Kültürel Sembollere Giriş*. Eflatun Yayınevi.
- Ateş, M. (2001). *Mitolojiler ve Semboller*. Aksiseda Matbaası Yayınları.
- Bayat, F. (2005). *Mitolojiye Giriş*. Karam Yayanları.
- Çoruhlu, Y. (2002). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. Kabalcı Yayınevi.
- Deniz, Y. (2021), *Anadolu Coğrafyasında Yer Etmiş Mitlerin Seramik Yüzeylerde Yorumlamaları*. Gazi Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Eliade, M. (1991). *Kutsal ve Dindışı*. (M. A. Kılıçbay, Çev.) Gece Yayınları.
- Eliade, M. (2001). *Mitlerin Özellikleri* (S. Rıfat, Çev.), (2. b.) Om Yayınevi. (Eserin orijinali 1963'te yayımlandı).
- Erhat, A. (1996). *Mitoloji Sözlüğü*. (6. Basım) Remzi Kitabevi.

- Eyüboğlu, İ. Z. (1987). *Anadolu İnançları Anadolu Mitolojisi İnanç-Söylence Bağlantısı*. Geçit Kitabevi.
- Eyüboğlu, İ. Z. (1998). *Anadolu Mitolojisi/Anadolu Üçlemesi 2*. Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Fromm, E. (1992). *Rüyalar, Masallar, Mitoslar (Sembol Dilinin Çözümlemesi)*. (A. Arıtan ve K. H. Ökten, Çev.), (2. Baskı) Arıtan Yayınevi.
- Göçer, F. (2022). Kültürün iletişimsel arketipleri olarak mitler ve sembollerin toplumsal büyüğü üzerine bir değerlendirme. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* (Uksad), 8(1), 21-31.
- Göğebakan, Y. (2013). Türk mitolojisine ait unsurların çağdaş Türk sanatına kaynaklık etme sorunu. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 1(12), 41-57.
- Hooke, S. H. (1993). *Ortadoğu Mitolojisi Mezopotamya Mısır Filistin Hitit Musevi Hıristiyan Mitosları*, (A. Şenel Çev.) İmge Kitabevi Yayınları. (Eserin orijinali 1963'te yayımlanmıştır).
- Jaffe, A. (2009). Görsel sanatlarda sembol. Jung, C.G., *İnsan ve Sembolleri* (A. N. Babaoğlu Çev.), (4. Baskı). Okuyan Yayınevi.
- Tansuğ, S. (1992). *Resim Sanatının Tarihi*. Alfa Yayınları.
- Tökel, D. A. (2001). Sanat ve edebiyatın kaynağı olarak mitler. *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 59-80.
- Üner, Ö. (2013). Türk Resminde Sembolist Eğilimler. *MSGSÜ Sosyal Bilimler*, (7), 51-63.
- Yayan, G. & Demirtaş, S. (2020). Mitolojik sembollerin Abidin Elderoğlu'nun eserlerine yansımaları. *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 6(33), 1148-1160.
- Yılmaz, M. & Yaman, B. Ş. (2022). Nevra Bozok'un eserlerinde Kybele'nin çağdaş yorumu. *Sanat ve İnsan Dergisi*, Özel Sayı.

İnternet Kaynağı

- Meliha Yılmaz 'Eş Sürem' Sergisi (2019). <https://www.ankarakultursanat.com/meliha-yilmaz-resim-sergisi-es-surem>, Erişim tarihi: 02.12.2022.

Görsel Kaynakçası

- Resim 1. Bedri Rahmi EYÜBOĞLU, Hayat Ağacı, <https://www.zaferdergisi.com/makale/10670-turk-sanatindan-bir-bedri-rahmi-eyuboglu-gecti.html>, Erişim tarihi: 03.12.2022.

Mitlerde Ritüelin Etkisi ile Oluşan Sembolleşme Süreci ve Resim Sanatına Yansımaları

Resim 2. Rauf TUNCER, Tuval üzerine akrilik boya, 130cmx130cm.
<http://www.turkbilimi.com/rauf-tuncerturk-tarihi-anlatan-ressam/>, Erişim tarihi: 03.12.2022.

Resim 3. Meliha YILMAZ, 2014, Tuval Üzerine Akrilik Boya, 150X100.
http://www.turkishpaintings.com/index.php?p=34&l=1&modPainters_art_istDetailID=4108, Erişim tarihi: 02.12.2022.

Resim 4. Mustafa PİLEVNELİ, 1969, The Goddess, Gravür Baskı, 33x24 cm.
<http://www.artnet.de/k%C3%BCnstler/mustafa-pilevneli/the-goddess-R6H-aASIsnWNLPQg7khWLw2>, Erişim Tarihi: 04.12.2022

Resim 5. Nevra BOZOK, 2005, "Kybele'ye Son Mektuplar", Karışık Teknik, 60x80 cm. <https://csmuze.anadolu.edu.tr/eser/bozok-nevra>, Erişim tarihi: 04.12.2022.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: The aim of this study is to reveal the reflections in today's art by examining the reasons for the emergence of symbolic expression forms seen in architectural structures, objects of use and art products from the first ages to the present, together with the development process, and analyzing them in the quadrilateral of myth, ritual, symbol, and artwork. In this context, it is aimed to form inferences by tracing the beliefs of past pagan cultures in today's works of art. In this direction, it is aimed to evaluate the use of the symbol language in art from an iconographic point of view by blending the information obtained during the literature review process with the inferences as a result of the work examinations.

Method: During the study, the related literature was scanned and the ways in which myth-based symbols were sanctified in rituals and transferred from cave walls and rocky surfaces to today's art products were examined in detail, taking into account the conditions of the periods, accompanied by a cause-effect relationship. The cultural interaction of the age, on which the development and transformations of faith-themed symbols are based, have been examined in detail by document analysis method, without ignoring factors such as belief systems, consciousness stage, lifestyle. In the light of the data obtained as a result of the document review, the analyzes of the works of five different artists were made. Iconographic meanings of the symbols in the works are included, and the cultures they belong to are indicated.

Findings: As a result of the literature review made within the scope of the subject, it was seen that the myths were blessed in rituals and transformed into forms of expression called symbols. The stories in the images that used to hold more than

one element together, have been told with a single element over time. The bird element, which is told how it protects living things in many myths, the tree image, which is the subject of different myths as the way to the gods, or the Goddess Cybele, who is described as the owner of the fertility phenomenon in the stories, has been deemed sufficient to explain concrete concepts by becoming a symbol. This competence is directly proportional to the development of human consciousness in historical time. A long story, embodied in a single character and accepted as sacred, has become symbols that can describe abstract phenomena such as fertility, protection and wish in beliefs. These symbols are frequently encountered today, especially in historical places and products. It has been seen that these symbols, which serve as talismans in the sarcophagi in museums, on the surface of armor or helmets, on the palace walls, and on many objects such as rings and necklaces, have been carried into today's art with their iconographic meanings. When the works of Bedri Rahmi EYÜBOĞLU, Rauf TUNCER, Meliha YILMAZ, Mustafa PİLEVNELİ and Nevra BOZOK are examined, it has been witnessed that the internal dynamics of the symbols related to the myths in different cultural layers are preserved and kept alive. The symbols, which are placed in today's painting art with different techniques and compositions, continue their sacred life by being carried to the future ages through art with the iconographic meanings and beliefs they hide.

Result: As a result of the literature review made within the scope of the research, various definitions and views on mythological symbols were included, while the process of transforming myths into symbols by blending them with rituals was revealed. In the following parts of the research, the works of five different artists were examined by considering the reflections of the symbols on the art of painting. As a result of this examination, it has been seen that the artist, who has a different artistic style, preserves the symbols and the dynamics contained in the symbols, and carries them to today's art. It is understood that the beliefs and myths that turned into symbols as stylized elements on the walls of the palaces in the later ages, while they were seen on the walls of caves in the first ages, have not been lost until today since they started to be the subject of art, because it is considered sacred. Due to their sacredness, the internal dynamics of the symbols were not interfered with, and their iconographic and visual features were preserved in their journey between history and cultures. It is seen that similar conservation is continued in today's art. Symbols that are kept alive by being processed in different branches of art are transferred to future generations with the feature of being a strong universal language.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.64103>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	15.08.2022	Submitted date
Kabul tarihi	15.12.2022	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.03.2023	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Demirtaş, Ö., Şahin, E. & Cerit, E. (2023). Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuğa Sahip Anne ve Babaların Yaşam Kalitesi ve Boş Zaman Aktivitelerine Katılımlarını Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi. *Journal of History School*, 62, 581-600.

OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU OLAN ÇOCUĞA SAHİP ANNE VE BABALARIN YAŞAM KALİTESİ VE BOŞ ZAMAN AKTİVİTELERİNE KATILIMLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN İNCELENMESİ¹

Özlem DEMİRTAŞ², Eren ŞAHİN³ & Emrah CERİT⁴

Öz

Bu çalışmanın amacı otizm spektrum bozukluğu (OSB) olan çocukların ebeveynlerinin yaşam kalitelerini ve boş zaman etkinliklere katılımlarını etkileyen faktörlerin belirlenmesidir. Çalışmada 5 OSB'li bireyin toplam 10 bakım vereni değerlendirmeye alınmıştır. Çalışma ile ilgili veriler katılımcıların evlerinde gerçekleştirilen yüz yüze görüşme soruları ile toplanmış olup, bakım verenlerin objektif görüşlerinin alınabilmesi için kişiler ayrı ayrı görüşmeye alınmıştır. Bu doğrultuda ebeveyn görüşlerinin ilgili literatürde ortaya çıkarılan bulgularla hangi yönlerden paralellik gösterdiği ya da hangi noktalarda literatürden farklılaştığını ortaya koyabilmek için verilen cevaplar araştırmacılar tarafından farklı temalara ayrılmıştır. Görüşmelere göre bu temalar ile OSB'li çocukların ebeveynlerinin yaşamlarında otizm deneyiminin nasıl bir rol oynadığı, bu alandaki literatürle birlikte değerlendirilmektedir. Araştırma sonucunda; OSB'li çocuğa sahip ebeveynlerin yaşamlarından keyif alıp almadıkları, kendilerine zaman ayırıp

¹ Makale yazımı yazar etki oranı: 1.yazar: %40, 2. yazar: %30, 3.yazar: %30. Bu makalenin etik kurul onayı Hitit Üniversitesi'nde 03.12.2020 tarih, 2020-139 sayı ve toplantı numarası ile alınmıştır.

² Dr. Öğr. Üyesi, Hitit Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Rekreasyon Bölümü, Rekreasyon Anabilimdalı, ozlemedair@gmail.com, Orcid: 0000-0002-9369-6670

³ Dr. Öğr. Üyesi, Hitit Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Rekreasyon Bölümü, Rekreasyon Anabilimdalı, emrahcerit@hotmail.com, Orcid: 0000-0003-3608-1482

⁴ Uzman Çorum Rehberlik ve Araştırma Merkezi, erenihis@yahoo.com, Orcid: 0000-0003-1701-9712

ayırmadıkları, otizmli bir bireye sahip olmanın yaşam kalitelerini etkileyip etkilemediklerini değerlendirilmiş olup, OSB düzeyi yüksek olan ailelerde yaşam kalitesinin ve rekreatif etkinliklere katılımın düşük olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Otizm Spekturum Bozukluğu, Boş Zaman, Yaşam Kalitesi, Ebeveyn.

Investigation of Factors Affecting Quality of Life and Participation in Leisure Activities of Caregivers with Autism Spectrum Disorder Individuals

Abstract

The aim of this study was to determine the factors affecting the quality of life of parents of children with autism spectrum disorder (ASD) and their participation in leisure activities. A total of 10 caregivers of 5 individuals with ASD were evaluated in the study. The data was collected at the homes of participants through face-to-face interviews and the individuals were interviewed separately to obtain the objective thoughts of the caregivers. The collected answers were divided into different themes by the researchers to reveal parental views parallel to and different from the findings in the relevant literature. According to the answers, the role of autism experience in the lives of parents of children with ASD is evaluated and compared with previous literature. Parents having a child with ASD were compared to parents having children with normal development in terms of the joy of life, spare time, and quality of life. The findings of the study showed that the quality of life and participation in recreational activities are low in parents having children with high ASD levels.

Keywords: Autism Spectrum Disorder, Free Time, Quality of Life, Parent.

GİRİŞ

Ortalama insan yaşamının yaklaşık dörtte birlik bölümüne karşılık geldiği varsayılan boş zamanın bireye olan yararları yadsınamayacak kadar fazladır. Boş zamanlarda yapılan rekreatif etkinliklere düzenli katılım sağlamanın, mutlu bir yaşam sürmek için önemli bir etken olduğu bilinmektedir. Rekreatif kavramı, katılımcıların fiziksel, duygusal, sosyal, felsefi ve sağlıkla ilgili ihtiyaçlarının karşılanması açısından önemli kişisel faydalar sağlamaktadır (McLean ve Hurd, 2012, s.2-288). Sağlanan bu faydalar kişinin yaşam kalitesini de arttırmaya yöneliktir.

Yaşam Kalitesi (YK), birkaç alt kategoriye kapsayan çok boyutlu bir kavramdır. YK'nin en sık incelendiği alanlar, sağlık ve hastalıkta yaşam kalitesi ile ekonomik yaşam kalitesidir. Belki de en geniş şekilde araştırılmış olan YK alanı, genel

sağlığı oluşturan çeşitli yönleri içerir. Yaşam memnuniyeti, refahı, mutluluğu, amacı ve ekonomik endeksler, daha geniş YK kavramı bileşenlerinden sadece birkaçıdır. Ancak tek başına hiçbir kavram, yaşam kalitesinin karmaşıklığını yeterince açıklayamamaktadır. YK, bir kişinin genel sağlık ve iyilik halinin hem öznel hem de nesnel derecesini temsil ettiği için, araştırmacılar, tek bir birey, grup veya kültürün veya tüm ulusların kapsamlı bir görüntüsünü yakalamak için kullanabilir. Sağlıkla ilişkili yaşam kalitesi; tanımlanmış fiziksel ve sosyal aktivitelerdeki kısıtlamalar, fiziksel sağlık problemleri nedeniyle genel rol aktivitelerindeki kısıtlamalar, bedensel ağrı, genel zihinsel sağlık (psikolojik sıkıntı ve iyilik), duygusal problemler, canlılık (enerji ve yorgunluk) ve genel sağlık algıları nedeniyle olağan rol faaliyetlerinde kısıtlamalar gibi genel sağlık ve refah ile ilgili geniş bir alt kategorileri ölçmektedir (Bagwell, 2018, s.3).

Dünya Sağlık Örgütü'ne (DSÖ) göre yaşam kalitesi; bireylerin kültür ve değerler sistemi içerisinde, amaçları, beklentileri, standartları ve ilgileri doğrultusunda yaşamdaki pozisyonlarını algılamaları olarak tanımlanmaktadır (World Healty Organization, 2003). YK konusundaki çalışmaların uzun geçmişine rağmen, çalışmaların çoğunluğu bireysel yaşam kalitesini ölçmeye odaklanmış ve aile yaşam kalitesi kavramı son zamanlarda dikkati çekmiştir (Aynıder, B., 2007, s.16). Aile düzeyinde sahip olunan yaşam kalitesi; aile üyelerinin ihtiyaçlarının karşılanması, bir aile olarak birlikte yaşama, aile bireyleri için anlam taşıyan hedeflere sahip olma ve bunlara ulaşma olarak tanımlanır.

Yapılan çeşitli çalışmalar sonucunda aile açısından yaşam kalitesinin belirlenmesinde ortaya konulan kriterler; gelir düzeyi, öğrenim durumu, ailenin temel gelirini sağlayan kişinin çalışma durumu ve çalışma koşulları, gelirin kullanım biçimi, sağlık, gıda tüketimi, ulaşım, konut ve konuta ilişkin olanaklar, dinlenme ve eğlenme faaliyetleridir (Aynıder, B., 2007, s.2-3). Yapılan araştırmalarla engelli bireylerin aile yaşam kalitesi önemli bir alan olarak gelişmektedir (Bertelli, 2011, s.1136-1150). OSB'li çocuğa sahip bireyler ve ailelerinde de bu durum söz konusudur. OSB doğası itibarı ile gerek bireyin gerekse bakım verenin yaşam kalitesini olumsuz olarak etkilemektedir.

OSB, belirtileri erken çocukluk çağında başlayan sosyal-iletişimsel alanda yetersizlikler ile sınırlı, tekrarlayıcı davranışlar ve ilgi alanları ile seyreden nörogelişimsel bir bozukluktur (APA, 2013). OSB, DSM-V'te (Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı 5. Baskı) sosyal iletişimsel yetersizlikler (toplumsal-duygusal karşılıklı yetersizlik, sözel olmayan iletişimde yetersizlik, ilişki kurma ve sürdürmede yetersizlik) ve tekrarlayıcı ilgiler, davranışlar (basmakalıp ve tekrarlayıcı motor hareketler, aynılıkta ısrar, rutine sıkı bağlılık, sınırlı ve yoğun ilgi alanı, duygusal az veya çok uyarılma) ile

karakterize bir bozukluk şeklinde tanımlanmaktadır. OSB’li çocuğa sahip ailelere yüklenen stres ve ağır bakım yükü, çocuğun davranış problemleri, kendine zarar verici davranışları, öfke nöbetleri, yıkıcı, rutin davranışlar, sosyal becerilerde güçlükler ve çoğu zaman reddedilme, alay edilme ile sonuçlanan yargılamalar, ekonomik zorluklar, okul ve benzeri kurumlarla işbirliği kurulamaması, günlük yaşamda yardımın yoğun olarak gerekmesi, ailelerin gelecek kaygılarının yoğun olması yaşam kalitesini etkileyen etmenler arasında gösterilebilir (Gürbüz vd., 2017).

OSB’li çocukların anne-babaları zorlu yaşam koşullarına sahiptir. Çocukları OSB tanısı konulduğunda suçluluk duyma ve acı çekme gibi duygulara bağlı olarak, anne-babalık rollerinin yerine getirmede zorlanabilmektedirler. Oysaki anne ve babalar, çocuklarının fiziksel ve psikolojik yönden en iyi şekilde büyüme ve gelişmeleri için olanakları sağlamalı, gerekli ilgi, destek ve sevgiyi sunmalıdır (Darıca vd., 2002). Bu çalışmanın amacı OSB’li bireyler ile bu bireylere bakım veren kişilerin yaşam kalitesinin ve boş zaman aktivitelerine katılımı etkileyen faktörlerin görüşme tekniği kullanılarak belirlenmesidir.

YÖNTEM

Araştırma Deseni

Araştırmanın deseni nitel yönetime dayalı kesitsel betimleyici bir çalışma olup görüşme tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma, “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma” olarak tanımlanabilir. Bu çalışmada araştırma sorularının derinlemesine incelenmesine olanak sağladığından nitel araştırma yöntemlerinden olgu-bilim deseni kullanılmıştır. Olgu-bilim (fenomenoloji/ phenomenology); bireylerin yaşadıkları vaka veya durum ile ilgili kişisel deneyimlerinin incelendiği nitel bir araştırma türüdür (Lester, 1999). Farkında olunan ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olunmayan olgulara odaklanmaktadır. Tümüyle yabancı olunmayan ancak tam olarak da anlamı kavranamamış, olguları araştırmayı amaçlayan çalışmalar için olgu-bilim uygun bir araştırma zemini oluşturmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

Çalışma Grubu

Araştırmanın evrenini Mayıs 2020 tarihi ile Çorum’da OSB’li çocuklar adına faaliyet gösteren bir derneğin üyesi 24 aile oluşturmaktadır. Araştırmaya alınma ölçütleri OSB tanısı olması ve bakım veren ebeveynlerin her ikisinin de

çalışmaya katılmak için gönüllü olması olarak belirlenmiştir. Çalışmadaki bu şarttan dolayı (5 anne, 5 baba ve 1 dede) ulaşılmıştır. Araştırma kapsamında örneklem grubunun yedi demografik özelliği incelenmiştir. Bunlar; yaş, öğrenim durumu, gelir, OSB'li bireyin cinsiyet, yaş, OSB düzeyi ve alınan eğitimin türüdür (Tablo 1).

Tablo 1

Katılımcıların Demografik Özellikleri

		n	%
<i>Bakım Verenlerin Yaş Dağılımları</i>	27-35 yaş arası	1(Anne)	10.0
	36-44 yaş arası	6(3Anne,3Baba)	60.0
	45 yaş ve üzeri	3(1Anne,1Baba,1Dede)	30.0
<i>Öğrenim Durumu</i>	İlkokul	3(Anne)	10.0
	Ortaokul	1(Anne)	10.0
	Lise	2(Baba)	20.0
	Ön Lisans	3(1Anne,1Baba,1Dede)	30.0
	Lisans	1(Baba)	10.0
<i>Mesleki Durum</i>	Ev Hanımı	5(Anne)	50.0
	Kamu Çalışanı	3	30.0
	Özel Sektör	1	10.0
	Emekli	1(Dede)	10.0
<i>Gelir Dağılımı</i>	2000-3000 TL arası	1	20.0
	3001-4000 TL arası	1	20.0
	4001-5000 TL arası	1	20.0
	5000 TL üstü	2	40.0
<i>OSB'li (Hepsi Erkek) Bireyin Yaş Dağılımı</i>	6-9 Yaş Arası	2	40.0
	10-13 Yaş Arası	2	40.0
	14 ve üzeri yaş	1	20.0
<i>OSB'li Bireyin OSB Düzeyi</i>	Hafif Düzeyde OSB	3	60.0
	Orta Düzeyde OSB	1	20.0
	Ağır Düzeyde OSB	1	20.0
<i>OSB'li Bireyin Eğitim Türü</i>	Uygulama Okulu-Özel Ders-ÖERM	2	40.0
	Uygulama Okulu-ÖERM	2	40.0
	Özel Eğitim Sınıfı	1	20.0
Toplam		10	100.0

Veri Toplama Süreci

Çalışma; Hitit üniversitesinin Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu'nun onayı ile (03/12/2020, 2020-139) ve Helsinki Bildirgesi'ne uygun olarak yürütülmüştür. OSB'li çocuğa sahip anne ve babaların yaşam kalitesi ve boş zaman aktivitelerine katılımlarını incelemek üzere araştırmacılar tarafından yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. İki bölümden oluşan form, bir akademisyen ve bir özel eğitim uzmanına danışılarak, gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra görüşmeye hazır hale getirilmiştir. Görüşme tekniğinde araştırmacı gerekli gördüğü takdirde, yeni stratejilere başvurabildiği gibi yeni sorular da ekleyebileceğinden (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s.256), bu çalışmada derinlemesine bilgi edinmek için ihtiyaç duyulan ek sorulara yer verilmiştir.

Çalışmaya katılan tüm gönüllülere çalışma ve uygulanacak işlemler ayrıntılı olarak anlatılmış ve yazılı onamları alınmıştır. Görüşme başlamadan ve başladıktan sonra ses kaydı alındığı hatırlatılmış, görüşmelerde net bir ses kaydı için Sony ICD-BX112 (Japonya) ses kayıt cihazı kullanılmıştır. Çalışmada sorular yüz yüze, sohbet tarzında yapılmıştır. Braun ve Clarke (2006), tematik analizin sorunları ve yapıları tanımlamak, analiz etmek ve raporlamak için bir yöntem olarak kullanılmasını önermektedir ve böylece hem deneklerin anlamları ve gerçekleri gibi deneyimleri ortaya çıkarabilir hem de hangi olaylar, gerçekler, anlamlar ve deneyimler bir toplumun konuşmasının etkileridir.

BULGULAR VE YORUM

Araştırmada derinlemesine görüşme sırasında sorulan sorulara anne, baba ve dede'nin verdiği cevaplar ayrı ayrı değerlendirilmiş olup verilen cevaplara göre oluşan kategoriler sırasıyla gösterilmiştir:

Tablo 7

Katılımcı Bakım Verenlerin Sorulara Verdikleri Cevaplara Göre Oluşan Kategoriler ve Çocukların OSB Düzeyi

Soru 1. Yaşam kalitenizi nasıl buluyorsunuz?				
Katılımcı	Kategori	Çocuğunun OSB Düzeyi	Katılımcı	Kategori
A1	Kabullenme	Orta	B1	Maddi durum ile paralel
A2	Yüksek yaşam kalitesi	Hafif	B2	Kabullenme
A3	Çok düşük yaşam kalitesi	Ağır	B3	Çok düşük yaşam kalitesi

Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuğa Sahip Anne ve Babaların Yaşam Kalitesi...

A4	Kabullenme	Hafif	B4	Kabullenme
A5	Kabullenme	Hafif	B5	Kabullenme

Soru 2. Çocuğunuzun bakımı konusunda yardımcı olan biri ya da birileri var mı?

<i>Katılımcı</i>	<i>Kategori</i>	<i>Çocuğunuzun OSB Düzeyi</i>	<i>Katılımcı</i>	<i>Kategori</i>
A1	Çaresizlik, Umut, İsyân	Orta	B1	Çaresizlik, Umut, İsyân
A2	Kabullenme	Hafif	B2	Kabullenme
A3	Çaresizlik, Umut, İsyân	Ağır	B3	Kabullenme
A4	Kabullenme	Hafif	B4	Kabullenme
A5	Memnuniyet	Hafif	B5	Kabullenme

Soru 3. Çocuğunuzun bakımı ile ilgili haftada ortalama ne kadar zaman ayırıyorsunuz?

<i>Katılımcı</i>	<i>Kategori</i>	<i>Çocuğunuzun OSB Düzeyi</i>	<i>Katılımcı</i>	<i>Kategori</i>
A1	Tüm boş zamanı	Orta	B1	Tüm boş zamanı
A2	Yalnızca çocuğunuzun yapamadıkları için	Hafif	B2	Tüm boş zamanı
A3	Tüm boş zamanı	Ağır	B3	Hiçbir zaman
A4	Tüm boş zamanı	Hafif	B4	Tüm boş zamanı
A5	Yalnızca çocuğunuzun yapamadıkları için	Hafif	B5	Tüm boş zamanı

Soru 4. Kendiniz ile ilgili haftada ne kadar zaman ayırıyorsunuz?

<i>Katılımcı</i>	<i>Kategori</i>	<i>Çocuğunuzun OSB Düzeyi</i>	<i>Katılımcı</i>	<i>Kategori</i>
A1	Çocuğu okuldayken (Ev işi)	Orta	B1	Haftada belki 1 gün
A2	Çocuğu okuldayken (Ev işi, arkadaş ziyaretleri vb.)	Hafif	B2	Haftada 1-2 gün
A3	Çocuğu okuldayken (Ev işi)	Ağır	B3	Haftada 1-2 gün
A4	Çocuğu okuldayken (Ev işi)	Hafif	B4	Haftada 1-2 gün
A5	Çocuğu okuldayken (Ev işi, arkadaş ziyaretleri vb.)	Hafif	B5	Haftada 1-2 gün

Soru 5. Boş zamanlarınızda aile bireyleri ile birlikte olarak sosyal faaliyetlere katılır mısınız?

<i>Katılımcı</i>	<i>Kategori</i>	<i>Çocuğunuzun OSB Düzeyi</i>	<i>Katılımcı</i>	<i>Kategori</i>
A1	Haftanın belki 1 günü	Orta	B1	Hiçbir zaman
A2	Haftada 2-3 gün	Hafif	B2	Haftanın belki 1 günü
A3	Haftanın belki 1 günü	Ağır	B3	Hiçbir zaman
A4	Hiçbir zaman	Hafif	B4	Haftanın belki 1 günü
A5	Haftanın 2-3 günü	Hafif	B5	Haftanın belki 1 günü

Soru 6. Otizmlı çocuğunuz ile sosyal ortamlara (AVM, sinema, tiyatro, gezi, düğün vb.) girer misiniz?

<i>Katılımcı</i>	<i>Kategori</i>	<i>Çocuğunun OSB Düzeyi</i>	<i>Katılımcı</i>	<i>Kategori</i>
A1	Çocuğunun işitsel, görsel vb. duyarlılıkları ile ilgili-olumsuz	Orta	B1	Çocuğunun işitsel, görsel vb. duyarlılıkları ile ilgili-olumsuz
A2	Çocuğunun işitsel, görsel vb. duyarlılıkları ile ilgili-olumlu	Hafif	B2	Çocuğunun işitsel, görsel vb. duyarlılıkları ile ilgili-olumlu
A3	Çocuğunun işitsel, görsel vb. duyarlılıkları ile ilgili-olumsuz	Ağır	B3	Hiçbir zaman
A4	Çocuğunun işitsel, görsel vb. duyarlılıkları ile ilgili-olumlu	Hafif	B4	Çocuğunun işitsel, görsel vb. duyarlılıkları ile ilgili-olumlu
A5	Çocuğunun işitsel, görsel vb. duyarlılıkları ile ilgili-olumlu	Hafif	B5	Çocuğunun işitsel, görsel vb. duyarlılıkları ile ilgili-olumlu

Soru 7. Otizmlili bir bireye sahip olmanın yaşam kalitenizi etkilediğini düşünüyor musunuz?

<i>Katılımcı</i>	<i>Kategori</i>	<i>Çocuğunun OSB Düzeyi</i>	<i>Katılımcı</i>	<i>Kategori</i>
A1	Maneviyat artışı, kabullenme	Orta	B1	Maneviyat artışı, kabullenme
A2	Değişen bir şey yok	Hafif	B2	Maneviyat artışı, kabullenme
A3	Olumsuz etkilenme, isyan	Ağır	B3	Maneviyat artışı, kabullenme
A4	Maneviyat artışı, kabullenme	Hafif	B4	Maneviyat artışı, kabullenme
A5	Maneviyat artışı, kabullenme	Hafif	B5	Maneviyat artışı, kabullenme

Soru 8. Sizin düzenli olarak katıldığınız bir faaliyet/aktivite var mı? (Spor yapmak, sinemaya-tiyatroya gitmek vs.)

<i>Katılımcı</i>	<i>Kategori</i>	<i>Çocuğunun OSB Düzeyi</i>	<i>Katılımcı</i>	<i>Kategori</i>
A1	Yok	Orta	B1	Yok
A2	Yok	Hafif	B2	Zaman zaman
A3	Zaman zaman	Ağır	B3	Yok
A4	Yok	Hafif	B4	Haftada 1-2 gün
A5	Zaman zaman	Hafif	B5	Zaman zaman

Soru 9. Bulduğunuz şehirde çocuğunuz ve aileniz ile katılım sağlayabileceğiniz etkinlik ve mekanları yeterli buluyor musunuz?

<i>Katılımcı</i>	<i>Kategori</i>	<i>Çocuğunun OSB Düzeyi</i>	<i>Katılımcı</i>	<i>Kategori</i>
A1	Hayır	Orta	B1	Hayır
A2	Hayır	Hafif	B2	Hayır
A3	Hayır	Ağır	B3	Hayır
A4	Hayır	Hafif	B4	Hayır

A5	Hayır	Hafif	B5	Hayır
Soru 10. Bulduğunuz şehirde çocuğunuzla birlikte katılabileceğiniz uygun aktivitelere olanak buluyor musunuz?				
<i>Katılımcı</i>	<i>Kategori</i>	<i>Çocuğunuzun OSB Düzeyi</i>	<i>Katılımcı</i>	<i>Kategori</i>
A1	Hayır	Orta	B1	Hayır
A2	Evet	Hafif	B2	Hayır
A3	Hayır	Ağır	B3	Hayır
A4	Hayır	Hafif	B4	Hayır
A5	Evet	Hafif	B5	Evet
Soru 11. Diğer özel çocuğu olan aileler ile görüşüyor musunuz?				
<i>Katılımcı</i>	<i>Kategori</i>	<i>Çocuğunuzun OSB Düzeyi</i>	<i>Katılımcı</i>	<i>Kategori</i>
A1	Evet	Orta	B1	Hayır
A2	Evet	Hafif	B2	Hayır
A3	Evet	Ağır	B3	Hayır
A4	Evet	Hafif	B4	Hayır
A5	Evet	Hafif	B5	Hayır

Tablo 7’de bakım verenlerin sorulara göre verdikleri cevapların dahil olduğu kategoriler gösterilmektedir. Bu tabloya göre çocuklarının OSB düzeyleri ile ilişkili olarak, bakım verenlerin cevaplarına yönelik bilgiler sonuç kısmında yer almaktadır. Çalışmamızda bakım verenlerin sorulara verdikleri yanıtlar incelendiğinde annelerin cevaplarının birbirlerine göre daha çok farklılaştığı görülürken, babaların (ve bir dedenin) cevaplarının ise birbirine benzer olduğu belirlenmiştir.

Sorular ayrı ayrı incelendiğinde, annelerin yaşam kalitesi algılarında OSB düzeyi ağır ve orta olanların çocuk sahibi olma durumuna göre farklılaşabildiği ve genel olarak OSB’li bir çocuğa sahip olmanın yaşam kalitelerinde kabul edilebilir düzeyde etki yarattığı sonucuna varılmaktadır. Babalarda da durum aynı olmakla birlikte, bir babanın maddi durumunun yaşam kalitesine etki ettiğine yönelik görüş belirttiği belirlenmiştir.

A1: «Yaşam kaliteleri çok kötü değil çok da süper değil ama mutluyuz yükseklerde gözümüz yok. Kendi kendimize mutlu olmayı biliyoruz, pikniğe gitsek de mutlu oluyoruz, her şeyden keyif almaya çalışıyoruz.»

A3: «Kalite olarak bilemiyorum paramparça bir dünya gibi keyif alacak hiçbir şeyim yok»

B3: «Ben tek maaşlı olduğum için kendi yağıımızda kavruluyoruz ama özel bir yere gidip de bir eğlence gezme gibi bir alışkanlığımız yok. Gidecek yerimiz de yok açıkçası bugüne kadar hiçbir tatil yapmadık.»

Çocuklarının bakımları konusunda yardım ihtiyacının iki anne, yardım görmeyi umut ettikleri ancak bazen çaresiz kaldıkları ve bu durumun isyan etmeye yol açtığı şeklinde yanıtladıkları görülmüştür. Diğer anneler ise yardım edilip edilmemesi konusundaki durumun kabul edilebilir düzeyde olduğunu belirtmiştir. Babalar da bu soruya verilen cevaplar benzer olmakla birlikte özellikle ağır ve orta düzey OSB’li çocuğa sahip ebeveynlerin yardım ihtiyacına yönelik daha olumsuz görüş belirttikleri dikkat çekmektedir.

A1: «Ben bugün çarşıya gidiyorum oğlumu ise bırakayım desem kimseye bırakamıyorum ya iş yerime götürüyorum ya da eşimle birlikte gidebiliriz hep beraber gidiyoruz bu konuda nasıl hissediyorsunuz tabii üzülyorum arkadaşlarım da ailesinden annesi babası kayınvalidesi çok yardımcı olanlar var bizim yakınlarımızda öyle kimse yok.»

A2: «Genelde ben tek başıma hallediyorum. İhtiyacım olduğunda yani benim bir yere bırakmam gerekirse zaten benim annem babam var teyzesi burada herkes var biz zaten aynı binada oturuyoruz.»

A3: «Bazen bunalıma giriyorum bazen ben de salıyorum. Böyle bir çocuğunuz olduğu zaman size en yakınınız bile bakmak istemiyor. Ancak herkes akıl vermeyi biliyor. Oğlum genç bir erkek olmasına rağmen bütün temizliklerini ben yapıyorum eğitime gelince, işte onu yaptırıyorum.»

Çocukların bakımlarına ne kadar zaman ayırdıkları ile ilgili soruda anneler neredeyse tüm boş zamanlarını çocuklarının bakımlarına ayırdıklarını belirtmiş, iki hafif düzey OSB’li çocuk annesi ise, çocuğunun kendi bakımını yapamadığı durumlarda bakımına yardım ettiğini belirtmişlerdir. Babalar ise iş hayatlarından arda kalan zamanlarda çocuklarının bakımlarına yardım ettiklerini belirtmiştir. Ancak OSB düzeyi ağır olan çocuk babasının, bakım konusunda hiçbir zaman vakit ayırmadığını belirtmesi dikkat çekmektedir.

A1: «Benim bütün günüm oğlum ile birlikte tek başıma bırakamam, neredeyse tüm gün sabah okula yolluyorum okuldan geldikten sonra tüm vaktim onunla, biz de ona bir bütünüz.»

B3: «Yaz tatillerinde oğlum ile sabahtan akşama kadar olabiliyorum. Diğer zamanlarda ise belki hafta sonları, onun dışında bakımına zaman ayıramıyorum.»

Bakım verenlerin kendileri ile ilgili ne kadar zaman ayırdıkları konusunda, annelerin yalnızca çocukları okuldayken ev işi, temizlik gibi işlere vakit ayırdıkları, iki hafif düzey OSB’li çocuk annesinin ek olarak arkadaş ziyaretleri yaptığı belirlenmiştir.

A1: «Oğlum sabah okula gittiğinde, okuldan geldiğinde gelinceye kadar arkadaşlarım da kahvaltı yapabiliyoruz ama oğlumsuz bir şey düşünemiyorum babamız da öyle asla kopmaz ondan arkadaşları çok ısrar ederse ancak o zaman gider.»

B1: «Oğlumun okulda olduğu zaman keyfim keyif 16.00'a kadar arkadaşlarımla çay içerim sohbet ederim oğlumun olmadığı her vakit»

A2: «Sabah 09.00'dan 14.00'a kadar kendime vakit ayırıyorum. Bu da bana yetiyor diğer anneler sürekli olarak hiç fırsatımız olmuyor, çok yoruluyoruz diyorlar. Ama ben öyle değilim, ya ben rahat kadını. 09.00 ile 14.00 arası oğlum yok arkadaşlarımla mı buluşacağım? O saatlerde buluşuyorum zaten. Yani benim vaktim de var. Her şey var.»

Boş zamanlarda aile bireylerinin katıldığı aktivitelere ise annelerin haftada genelde 1-2 kez katılım gösterdiklerini belirtirken, babalar verdiği cevaplarda, iki katılımcı hiçbir zaman sosyal aktivitelere katılım göstermediklerini belirtmiştir. Bu durum iki bakım veren çifti arasında tutarsız ifadeler belirttiklerini göstermektedir.

OSB'li çocuğu ile birlikte sosyal ortamlara giren annelerin, çocuğun işitsel ve görsel duyarlılıkları ile ilgili olarak olumlu görüş belirttikleri görülmüştür. Babalarda da durum benzerken bir ağır düzey OSB'li çocuk babası hiçbir zaman sosyal ortamlara çocuğu ile girmediğini belirtmiştir.

A1: «Aile ziyaretine gidiyoruz pikniklere gidiyoruz ama bir sinemaya birlikte gidemiyoruz. Çünkü oğlum sinemayı sevmiyor, karanlıktan hoşlanmıyor sese karşı aşırı duyarlılığı var. Hatta buraya (Spor Bilimleri Fakültesi Spor Salonu) geldiğinde de ses yankı yaptığı için ilk günler çok rahatsız oldu ama sonra çalışmaya başladı, ama sinemayı hiç sevmiyor. Bazen abileri çocuğa bakıyor biz gidiyoruz babasıyla, abileri kendileri gidiyor.»

B5: «En son üçümüz Hacivat ve Karagöz'e gitmiştik hep beraber ses rahatsız ediyor düğünlere hiç gidemiyoruz.»

A5: «Birlikte köye gidiyoruz ben köyü sevmiyorum oğlum köyü çok seviyor. Genelde üçümüz oğlumun sevdiği şeyleri yapıyoruz. Oğlum dışarıda çok uyumlu bir çocuk onunla uzun yürüyüşler yapıyoruz.»

OSB'li bir çocuğa sahip olmanın yaşam kalitelerini nasıl etkilediğine yönelik verilen cevaplara bakıldığında, hafif düzey OSB'li çocuk annesi bir katılımcının (yaşı en küçük olan ve eşiyile boşanmış bir anne) değişen bir şey olmadığını, yaşam kalitesinin aynı olduğunu belirtmiştir. Ağır düzey OSB'li çocuk annesi bir katılımcının (anne ve baba farklı yerlerde) yaşam kalitesinden olumsuz

etkilendiği ve bu duruma sıkça isyan ettiğini belirtirken, diğer katılımcı anneler babaların bu duruma özellikle dini inanç boyutunda bakıp, içinde buldukları duruma şükretmelerine neden olduğuna dair görüş belirtmişlerdir.

B2: «İlk zamanlar birbirimizi suçlardık senin yüzünden oldu, benim yüzünden oldu, işin içinden çıkamadık eşimle farklı düşündük K. olmasaydı diye bazen düşünüyorum, ama olmasaydı duramam diyorum. Kopamam ondan, belki de K. olmazsa benim ev düzenim olmazdı hanımla dövüştük. Ben arkadaşlarla gezerdim, dışarıya bağımlı bir adamdım. Sürekli arkadaşlarımla takılırdım, İstanbul'da. K.'dan önce öyleydi. Arkadaşlarım beni sürekli dışarı çağırırlardı. K. bana şükretmeyi öğretti maneviyatı öğretti değişik bakmayı öğretti. K. beni eğitti aslında ben onu değil o benim ruh dünyama işliyor.»

B4: «Tanı konuştuğu zaman ruhen çöktüm kafayı yerden kaldıramadım yatıp kalkıp bunu düşünüyordum. Ama şimdi daha iyi, annesinin girebileceği ortam var giremeyeceği ortam var ben hepsine yardımcı olurum. O.'nun olmadığını hiç düşünemiyorum ayağıma dolaşan olmazdı sanırım. Net göremiyorum daha iyi olurdu olmaz mıydı. Onunla birlikte aslında daha sosyal bir insan oldum. O. bizi hayata daha sıkı bağladı.»

A4: «Oğlumun yaşam kalitemizi etkilediğini düşünüyorum ama kader, o olmasaydı da başka bir şey olurdu.»

A2: «Hayır düşünmüyorum, zaten normal bir çocuğa sahip olmak nasıl olurdu hiç bilmiyorum, artık o kısmı da pek düşünemiyorum, güzel yani A.'lı hayat, iyi ki benim oğlum olmuş biz şu an konuşmuyoruz zaten bir anda oldu ama ben çabuk kabullendim.»

Bakım verenlerin kendilerinin düzenli olarak yaptığı bir aktiviteye yönelik görüşlerinde ise bir baba dışında diğer tüm anneler ve dede genelde hiçbir aktiviteye katılmadıkları ancak zaman zaman (dönemsel) aktivitelere katıldıkları belirlenmiştir. Katılımcıları buldukları şehirde mekan ve etkinliklerin tümünü yetersiz gördüğü belirlenmiştir. Ancak var olan etkinlik ve mekanlara katılım sağlama konusunda iki hafif düzey OSB'li çocuğa bakım gösteren aileler olumlu görüş belirtirken diğer tüm aile bireyleri olumsuz görüş belirtmişlerdir.

Diğer OSB'li birey aileleri ile annelerin görüştükları ancak babalar ve dedenin görüşmedikleri belirlenmiştir. Genel olarak sorulara verilen yanıtlar incelendiğinde, OSB'li birey ailelerinin boş zaman etkinliklerine katılma durumuna etki eden önemli bir faktör de “toplumsal cinsiyet” faktörüdür. Toplumsal cinsiyet farklılıklarına bağlı olarak çocukların bakım yükünün annelerde olduğu, babaların bakım konusunda yeterli desteği vermedikleri; çocuğun OSB düzeyinin ağır, orta ve hafif olma durumuna göre yaşam

kalitelerinin ve rekreatif etkinliklere katılımlarının ciddi anlamda farklılaştığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Elde edilen verilere göre, böyle bir sonucun ortaya çıkmasının ana sebeplerinden biri olan toplumsal cinsiyet durumlarına bağlı olarak cinsiyetler arasındaki sosyal ilişkilere katılma durumlarının farklılıklarından kaynaklandığı anlaşılmıştır. Bununla birlikte, çocukların çoğunun, karşılanamayan gereksinimleri, yaşanan zorlukları ve hak kayıplarını, hak perspektifi ile ifade etme yerine daha çok dini, geleneksel ve kültürel özellikler çerçevesinde kaderci bir anlayışla kabullendikleri dikkat çekmektedir. Bu geleneksel bakış, aileler açısından zorlu ve yıpratıcı travmatik durumların kabullenilmesi ve bu durumlara daha çabuk uyum sağlanması için doğal bir baş etme mekanizması oluşturmuşken, diğer taraftan ise farkındalığın ve eleştirel bilincin oluşmasına engel olmuştur.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre, Kiernozek (2015) çalışmasında; engelli bir çocuğa sahip olan bakım verenlerin ebeveynlik rollerine bir mola fırsatı verildiğinde boş zamanlarını nasıl kullandıklarını daha iyi anlamaya yardımcı olmak için sorular sorulmuş verilen cevaplarda aile sorumluluk ve yükümlülüklerinin yanı sıra, engelli çocuklarına bakma nedeniyle boş zaman etkinlikleri için sıfır zamanları olduğu ifade edilmiştir. Çam ve Özkan (2009)' ın yapmış oldukları araştırmada; ailelerin OSB'li çocuklarına zamanlarının büyük bir bölümünü ayırdıklarından dolayı sosyal olarak hiçbir etkinliğe katılamamakta ve arkadaşlarıyla eskisi gibi görüşemedikleri sonucuna varılmıştır. Kazak ve Marvin (1984), ise annelerin gelişim, kişisel özgürlük ve boş zaman aktiviteleri hakkında daha fazla kısıtlamalar yaşadıklarını, sağlık durumlarının kötü olduğunu bu yüzden daha fazla stres hissetmekte olduklarından bahsetmektedirler. Bizim çalışmamızda da, fazladan eklenen zorluklar ve emek isteyen ihtiyaçlar nedeniyle engelli bir çocuğun ebeveyni/bakım verenleri için boş zamanın bulunmamasına ilişkin sonuç literatürü desteklemektedir. Çünkü OSB'li çocukların bakımlarına zaman harcayan ailelerin kendilerine ayırabilecekleri boş zamanın neredeyse imkansız olduğu sonucuna varılabilir.

Townsend ve Puymbroeck (2017)'in OSB'li bir çocuk için özel olarak tasarlanmış bir aile kampına katılımın etkisinin incelendiği çalışmalarında; aile merkezli rekreasyon aktivitelerinin, tüm ailenin sosyal ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli bir yol olması ve genel aile refahının olumlu yönde artmasına katkıda bulunması konusunda ailelere yararlı olabilecek bir müdahale türü olduğu sonucuna varılmıştır. Sarol (2013), otizmlili bireylerin uyarlanmış rekreasyonel fiziksel aktiviteye katılmalarının psikolojik esenliği geliştirerek ve fiziksel

işlevselliğini artırarak sağlıkla bağlantılı olan yaşam kalitesine katkı sağladığına dikkat çekmektedir. Bizim çalışmamızda da bu çalışmaya paralel olarak “Boş zamanlarınızda aile bireyleri ile birlikte olarak sosyal faaliyetlere katılır mısınız?” diye sorulduğunda “haftada iki-üç gün” diye cevaplayan iki ailenin yaşam kalitesini yüksek ve kabullenilmiş temalı olarak olumlu olduğu sonucuna varılmıştır.

Eapen ve Guan (2016), OSB'nun temel özelliklerinin ciddiyeti de dahil olmak üzere, eşlik eden hastalıklar, özellikle hiperaktivite, davranış sorunları, kaygı ve duygusal semptomlar gibi uyumsuz davranışların yanı sıra günlük yaşam aktivitelerinde genel gelişimsel gecikme ve bozulma ve OSB düzeyi gibi ebeveyn YK'ni etkileyecek çeşitli faktörler tanımlanmıştır. Dolayısıyla adı geçen çalışmada mevcut kanıtların, normal gelişim gösteren çocukların diğer engelli çocukların ebeveynleriyle karşılaştırıldığında bu ebeveyn grubunda yaşam kalitesinin ezici bir şekilde daha kötü olduğu ortaya koyulmaktadır. Bizim çalışmamızda “Otizmlili bir bireye sahip olmanın yaşam kalitenizi etkilediğini düşünüyor musunuz?” diye sorulduğunda OSB düzeyi ağır olan bireyin annesinin “Olumsuz etkilenme, isyan” adlı temaya uyduğu belirtilmektedir. Hafif ve orta düzeyler için “Değişiklik yok” ve “Maneviyat artışı” temaları söz konusudur.

Meral ve Cavkaytar (2015)'in araştırmalarından elde edilen, aile sosyal destek değişkeni ile annelerin aile YK algıları arasındaki güçlü ilişki, araştırma bulguları ile desteklenmektedir. Bu bulgular doğrultusunda aile sosyal desteğinin otizmlili çocuk ailelerinin aile yaşam kaliteleri (AYK) algılarının yordanmasında en önemli değişken olduğu, sosyal destekteki artış ölçüsünde AYK algısının arttığı belirtilmektedir. Bizim çalışmamızda “Çocuğunuzun bakımı konusunda yardımcı olan biri ya da birileri var mı?” sorusuna verilen yanıtın bir aile hariç iki ailenin annelerinin “çaresizlik, umut, isyan” ve çaresiz “kabullenme” teması altında cevaplanmıştır. Dolayısıyla çalışmamızın bulgularında bu iki ailenin yaşam kalitesine baktığımızda OSB (ağır) olan çocuklarına bakım konusunda destek birilerinin olmamasına isyan eden anne ve babanın çok düşük yaşam kalitesine sahip olduğu görülmektedir. Adı geçen çalışma ile çalışmamız paralellik göstermektedir.

Wang vd. (2018) çalışmalarında, ebeveyn yaşam kalitesinin düşük olmasını, çocukların sosyal olarak daha fazla bozulmasıyla ilişkilendirilmiştir. Çocuk bakım yükünün, çocuğın sosyal bozukluğunun anne yaşam kalitesi üzerindeki etkisine aracılık ettiğini gösterirken, babalar üzerinde etkisi olmadığını göstermektedir. Nitekim bizim çalışmamızda da tüm babalar “maneviyat artışı, kabullenme” temasına göre cevap verdikleri görülmektedir.

Eapen ve Guan (2016), gelecekteki çalışmalar için olası bir alternatifin, ebeveyn yanıtlarını “birincil bakıcı” ve “ikincil bakıcı” olarak bölmek diye belirtmektedir. Böylece anneler ve babalar arasındaki farkın, farklı bakım rollerinden mi kaynaklandığını yoksa cinsiyetin kendisinden kaynaklanan bir fark olup olmadığını açıklığa kavuşturmaktadır. Bizim alışmamızda her ikisinden de kaynaklandığı söylenilebilir.

Literatür incelendiğinde, çocukları OSB’li ailelerin yaşam kalitelerinin ve boş zaman aktivitelerine katılıp katılmama nedenlerinin incelendiği çoğu araştırmada, babalar göreceli olarak az sayıda çalışmaya dahil edilmiş olsalar da, anneler ve babalar aile içinde oldukça farklı roller üstlenmiş görünmektedir. Anneler nerdeyse tüm kültürlerde ailenin kilit kişiisi olarak kabul edilmektedir. ocuğu OSB’li annelerin kendi annelik rolüne ilişkin görüşlerinin incelendiği Gill ve Liamputtong’un (2011) alışmasında, anneler bazı durumlarda kendilerini yetersiz hissettiklerini ve başarısız olduklarını dile getirmişlerdir. Sonuç olarak yapmış olduğumuz çalışmamızda önemli bulgular elde edilmiştir, ancak araştırma sonuçlarının genele yayılması için benzer özelliklere sahip daha büyük bir örneklem grubu ile çalışmanın yapılması önerilmektedir. Bunun yanı sıra, diğer bir sınırlılık ise çalışmada OSB tanısının sadece eğitsel açıdan yapılması olup, gelecekte yapılacak çalışmalarda klinik değerlendirmenin de bir hekim tarafından yapılması uygun olacaktır. Görüşme yapılan ailelerin yaşam kalitelerinin düşük olduğu görülmüş, yaşam kalitesini yükseltecek boş zaman etkinliklerinin fiziksel mekan yetersizliğinden kaynaklandığı anlaşılmıştır. OSB’li bireyler ve aileleri için boş zamanlarını değerlendirebilecekleri rekreasyon alanları çok büyük bir önem taşımaktadır. Otizmli birey ailelerinin beklentilerinin temelinde halkın otizm farkındalığına ve mevcut meknlardaki çalışanların da OSB eğitimine sahip olması önem arz etmektedir. Ailelerin arzu ettikleri rekreatif mekânlar; yüzme havuzu, festival/eğlence alanları, lunapark, hayvanat bahçesi olarak belirlenmiştir. Ayrıca katılımcılar kendilerine de devlet tarafından “bakım veren eğitimi” verilmesini talep etmektedirler. Son olarak da acil durumlarda çocuklarını güvenle emanet edebilecekleri mola evlerine ihtiyaç duymaktadırlar. Ailelerin görüşmelerde belirttikleri ihtiyaçlar; bireylerin otizm farkındalığının olması, devlet desteği, OSB olan bireylerin aileleri ile etkinliklere katılımlarının sağlanması, mola evleri, yüzme havuzu, festivaller/şenlikler, lunapark, hayvanat bahçesi, bakım veren eğitimi, mevcut mekânlarda OSB farkındalığına uygun olarak yetişmiş çalışan olması şeklinde sıralanabilir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- American Psychiatric Association (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*. 5th ed. American Psychiatric Publishing.
- Aynıder, B., A. (2007). *Ailelerin Yaşam Kalitelerini Etkileyen Bazı Objektif ve Sübjektif Göstergelerin İncelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bagwell, D. K. (2018). Quality of life. *Salem Press Encyclopedia of Health*.
- Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3 (2), 77-101. <http://dx.doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Bertelli, M., Bianco, A., Rossi, M., Scuticchio, D., & Brown, I. (2011). Relationship between individual quality of life and family quality of life for people with intellectual disability living in Italy. *Journal of Intellectual Disability Research*, 55(12), 1136-1150. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1365-2788.2011.01464.x>
- Çam, M.O. & Özkan, O. (2009). Otistik çocuk sahibi ailelerin yaşam kalitelerinin incelenmesi. *ÖZ-VERİ Dergisi*, 6(2), 1425-1439.
- Darıca, N., Pişkin, Ü., & Gümüüşü, Ş. (2002). *Otizm ve Otistik Çocuklar*. Özgür Yayınları.
- Eapen, V., & Guan, J. (2016). Parental quality of life in autism spectrum disorder: Current status and future directions. *Acta Psychopathologica*, 2(5), 1-14. <http://dx.doi.org/10.4172/2469-6676.100031>.
- Gill, J. & Liamputtong, P. (2011). Walk a mile in my shoes: Life as a mother of a child with Asperger's Syndrome. *Qualitative Social Work*, 12 (1), 41-56.
- Gürbüz-Özgür, B., Aksu, H., & Eser, E. (2017). Otizmde yaşam kalitesi anketi anne-baba sürümünün Türkçe geçerliliği ve güvenilirliği. *Anatolian Journal of Psychiatry*, 18(4), 344-352.
- Kazak, A. E. & Marvin, R. S. (1984). Differences, difficulties and adaptation: Stress and social networks in families with a handicapped child. *Family Relations*, 33(1), 67-77.
- Kiernozek, K.S. (2015). *Leisure Participation and Perceived Constraints of Parents and Caregivers of Children with Disabilities*. Master's thesis, University of Tennessee.

Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuğa Sahip Anne ve Babaların Yaşam Kalitesi...

- Lester, S. (1999). *An Introduction to Phenomenological Research*. Stan Lester Developments.
- McLean, D.D. & Hurd, A.R. (2012). *Kraus' Recreation and Leisure in Modern Society*. Jones & Bartlett Learning.
- Meral, B.F. & Cavkaytar, A. (2015). Otizimli çocuk ailelerinin aile yaşam kalitesi algıları. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 23(3), 1363-1380.
- Sarol H. (2013). *Uyarlanmış Rekreasyonel Fiziksel Aktivitenin Otizimli Bireylerin Yaşam Kalitesi Üzerine Etkisi*. Doktora tezi, Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Townsend, J. A. & Puymbroeck, M. V. (2017). Parental perceptions of changes in family well-being following participation in a camp: Experiences of families with a child with asd. *Therapeutic Recreation Journal*, 51(2), 143–163. <https://doi.org/10.18666/TRJ-2017-V51-I2-8359>.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Wang, Y., Xiao, L., Chen, R. S., Chen, C., Xun G. L., Lu X.Z., Shen, Y.D., Wu, R.R., Xia, K. & Zhao, J.P., Ou, J. J. (2018). Social impairment of children with autism spectrum disorder affects parental quality of life in different ways. *Psychiatry Research*, 266, 168-174.
- World Health Organization (2003). Health Education and Health Promotion Unit. Health and development through physical activity and sport. http://whqlibdoc.who.int/hq/2003/WHO_NMH_NPH_PAH_03.2.pdf.
Erişim tarihi: 19.10.2022

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: The quality of life (QoL) of the parents of children with ASD may be affected due to the condition of their children, and there may be differences in their participation in leisure time (LT) activities. In this context, this research was conducted to examine the QoL of the parents of children with ASD and to determine the factors affecting their participation in LT activities.

Method: This research was carried out with the phenomenology pattern, which is one of the qualitative research methods. Qualitative research can be defined as "research in which qualitative data collection methods such as observation,

interview, and document analysis are used, and a qualitative process is followed to reveal perceptions and events in a natural environment in a realistic and holistic manner". In this study, the phenomenology design, which is one of the qualitative research methods, was used as it allows the research questions to be examined in depth. Phenomenology; it is a type of qualitative research in which the personal experiences of individuals about the case or situation they live are examined (Lester, 1999). It focuses on phenomena that are aware of but do not have an in-depth and detailed understanding. Phenomenology constitutes a suitable research ground for studies that aim to investigate cases that are not completely foreign but whose meaning is not fully understood (Yıldırım & Şimşek, 2011).

Results: In the research, the answers given by the parents to the questions asked during the interview were evaluated separately, and different categories were formed according to the answers to each question. As a result of the categories formed, it was concluded that the care burden of the children, in general, was concentrated on the mothers and the ASD levels of the children with ASD were effective in the mothers' perceptions of their QoL. In addition, it was stated that mothers could only spare time for themselves while their children were at school, but this time was spent doing the things that need to be done at home.

When the questions are examined separately, it is concluded that the quality of life perceptions of mothers may differ according to the status of having a child with severe or moderate ASD level, and in general, having a child with ASD has an acceptable effect on their QoL. Although the situation was the same for fathers, it was determined that one father expressed an opinion that financial conditions affect the QoL.

The two mothers responded to the need for help in caring for their children by saying that they hoped for help but were sometimes helpless, which led to rebellion. Other mothers stated that the situation regarding whether they should be helped or not was at an acceptable level. Although the answers given to this question by fathers are similar, it is noteworthy that parents who have children with severe and moderate ASD express more negative opinions about the need for help.

In the question about how much time they spend in the care of their children, the mothers stated that they spend almost all their LT in the care of their children, while the mothers of two children with mild ASD stated that they help their children in their care when they cannot. Fathers, on the other hand, stated that they helped take care of their children when they were left behind in their work life. However, it is noteworthy that the father of a child with a severe ASD level stated that he never spared time for care.

While mothers stated that they usually participate in activities attended by family members in their LT, 1-2 times a week, two participants stated that they never participated in social activities in the answers given by the fathers. This shows that they expressed inconsistent statements between the two caregiver pairs.

It has been observed that mothers who enter social environments with their child with ASD express positive opinions about the child's auditory and visual sensitivities. While the situation was similar for fathers, the father of a child with severe ASD stated that he never entered social environments with his child.

Considering the answers given about how having a child with ASD affects their QoL, it was stated that a mother of a child with mild ASD (a mother whose age is the youngest and divorced) did not change anything, and the QoL was the same. While the mother of a child with severe ASD stated that the QoL of one participant (mother and father in different places) was adversely affected and he frequently rebelled against this situation, the other participant expressed the opinion that parents looked at this situation, especially in terms of religious belief and made them feel grateful for the situation they were in.

In the opinions of the participant caregivers about an activity that they do regularly, it was determined that all mothers and fathers, except for one father, generally do not participate in any activity, but they do participate in (periodical) activities from time to time.

It was determined that the participants saw all the venues and activities in their city as inadequate. However, while the participants who care for two children with mild ASD expressed a positive opinion about participating in the existing activities and venues, all the other participants expressed a negative opinion.

It was determined that the families of other individuals with ASD and mothers met, but fathers and grandfathers did not.

Discussions, Conclusion and Future Directions: In the study of Kiernozek (2015); Questions were asked to help caregivers with disabled children better understand how they use their LT when given the opportunity to take a break from their parenting roles. In the research conducted by Çam and Özkan (2009); It was concluded that families could not participate in any social activities and could not meet with their friends as they used to, since they devote a large part of their time to their children with ASD. In our study, the result regarding the lack of free time for parents/caregivers of a child with a disability due to the added difficulties and demanding needs supports the literature.

Eapen and Guan (2016), including the severity of the main features of ASD, other accompanying diseases, especially maladaptive behaviors such as hyperactivity,

behavioral problems, anxiety, and emotional symptoms, as well as general developmental delay and impairment in activities of daily living and ASD level. Several factors have been identified to affect parental QoL. Therefore, the available evidence in the aforementioned study reveals that the QoL of normally developing children is worse in this parent group when compared to the parents of other children with disabilities. The same result was obtained in our study.

When the literature is examined, in most studies examining the quality of life of families with children with ASD and the reasons for their participation in leisure activities, although fathers are included in relatively few studies, mothers and fathers seem to have quite different roles in the family. Mothers are considered the key person in the family in almost all cultures. In the study of Gill and Liamputtong (2011) in which the views of mothers with children with ASD regarding their own motherhood role were examined, mothers expressed that they felt inadequate and unsuccessful in some situations. The basis of the expectations of the families of individuals with autism is that the public has autism awareness and that the employees in the existing places have ASD training. In order to meet this demand, it is recommended to increase public awareness based on state policy.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.65899>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	12.11.2022	Submitted date
Kabul tarihi	21.02.2023	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.03.2023	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Yazıcıoğlu, A. (2023). Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programları'nda Yer Alan Kazanımların Tarih, Vatandaşlık ve Coğrafya Boyutunda İncelenmesi. *Journal of History School*, 62, 601-615.

HAYAT BİLGİSİ VE SOSYAL BİLGİLER DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMLARI'NDA YER ALAN KAZANIMLARIN TARİH, VATANDAŞLIK VE COĞRAFYA BOYUTUNDA İNCELENMESİ¹

Aylin YAZICIOĞLU²

Öz

Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programları öğrencilerin temel bilgi ve becerileri kazanmasında etkin olan programlar arasında yer almaktadır. Aynı zamanda öğrencilerin yaşadığı toplumla olan ilişkilerinin düzenlenmesinde, topluma uyum sürecinin oluşturulmasında da etkin bir rol üstlenmektedir. Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programları çeşitli disiplinlerden oluşan bir yapıya sahiptir. Birçok disiplinin bu öğretim programlarının içeriğini oluşturması, ilgili içerikte yer alan boyutların ortaya konulmasında önemlilik taşımaktadır. Bu çerçevede çalışmanın amacında; Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programları'nda yer alan kazanımların tarih, vatandaşlık ve coğrafya boyutlarına göre incelenmesi hedeflenmiştir. Çalışma nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi olarak belirlenmiştir. Çalışma grubunu 2018 Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programları'nda yer alan kazanımlar oluşturmaktadır. Verilerin analizinde ise betimsel analiz metodu benimsenmiştir. Çalışmanın sonucunda; 2018 Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nda yer alan kazanımların tarih, vatandaşlık ve coğrafya boyutlarında incelendiğinde vatandaşlık ve coğrafya ile ilişkilendirilen kazanımların daha yoğun bir şekilde yer aldığı görülmüştür. 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ele alındığında ise; tarih, vatandaşlık ve coğrafya boyutlarıyla ilişkili olan kazanımlara programda yer verildiği

¹ Bu makalenin etik kurul onayı Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi'nde, 29.11. 2022 tarih, 236-242 sayı ve 08 toplantı numarası ile alınmıştır.

²Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü, Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı, aylinyazicioglu@kmu.edu.tr, Orcid: 0000-0003-3527-6982

Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programları'nda Yer Alan...

gözlenmiştir. Çalışmada, farklı öğretim programlarını oluşturan disiplinlerin incelenmesi önerilebilir. Bununla birlikte öğretim programına dayalı incelemeler uzman görüşleri çerçevesinde de ele alınabilir.

Anahtar Kelimeler: Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı, Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı, Tarih, Vatandaşlık, Coğrafya.

Examination of the Outcomes of the Curriculum for the Life Science and Social Sciences Classes from the Perspectives of History, Citizenship and Geography

Abstract

Curricula for Life Sciences and Social Sciences Classes are among the programs that are effective in helping students acquire basic knowledge and skills. At the same time, these programs play an active role in the regulation of students' relations with the society they live in and in the formation of the process of their adaptation to the society. Life Sciences and Social Sciences Curricula have a structure consisting of various disciplines. The fact that many disciplines create the content of these curricula is important in revealing the perspectives present in the relevant content. In this context, this study aims to examine the outcomes of the Life Sciences and Social Sciences Curricula from the perspectives of history, citizenship and geography. The method of the study was determined as document review in qualitative understanding. The study group consists of the outcomes of the Life Sciences and Social Sciences Curricula in 2018. For the analysis of the data, the descriptive analysis method was adopted. As a result of the study; it was observed that the outcomes associated with citizenship and geography were more significant when the outcomes of the 2018 Life Sciences Curriculum were examined in terms of history, citizenship and geography. When the 2018 Social Studies Curriculum is considered, however, it was observed that the outcomes related to the perspectives of history, citizenship and geography were included in the program. In the study, it can be suggested that the disciplines that make up different curricula shall be examined. Besides that, studies based on the curriculum can also be discussed within the framework of expert opinions.

Keywords: Life Sciences Class Curriculum, Social Sciences Class Curriculum, History, Citizenship, Geography

GİRİŞ

Değişen çağ ve ihtiyaçlarda toplumdaki yerini alan öğretim programları nitelikli insan yetiştirme ve toplumun gereksinimlerini karşılama amacını taşır. Toplumun zaman içinde gereksinim ve ihtiyaçları değiştikçe öğretim programları da

değişmektedir. Öğretim programları yetiştirmek istediği bireylerde oluşturmak istediği özellikleri yansıtması nedeniyle büyük önem arz etmektedir. Öğretim programları içerisinde yer alan Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programları öğrenciler için mihrer ders kapsamında yer alan bütünleşik programlar olarak belirtilmiştir. Her iki program da öğrencileri yaşama, aile ve okula hazırlarken birçok disiplinden yararlanmıştır. Birçok disiplinin ilk ve ortaokul öğrencilerinin anlayabileceği yapıda sunulması ve içeriğin kazandırılması amaçlanmıştır.

Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı öğrencilerin çevre ve toplumla ilişki kurduğu ve bu ilişkilerin sonucunda edinilen yaşayan, canlı bilgiler olarak tanımlanmıştır (Sönmez, 1998, s. 2). Çocuğa, yaşadığı toplum ve çevreyi daha iyi tanımasını, anlamasını, çevre sorunlarıyla ilgili sağlam bilgiler elde etmesini, toplumla ve çevreyle ilgili olumlu tutumlar ve becerileri öğretmeyi, geliştirmeyi amaçlamıştır (Karabağ, 2009, s. 3). Bu nedenle Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'yla ilgili toplu öğretim anlayışı yer almıştır. Programda yer alan konular, çocukların yakın çevresini oluşturan, çevreyle etkileşimini ilk kurduğu ev, aile ve okul gibi faktörlerden oluşmaktadır ve ilkokulun üç yıllık dönemi sürecinde yoğunluğunu arttırarak devam etmektedir. Yer alan konular çocukların gelişimini destekleyen, kendisini tanımasına çevresini anlamasına ve uyum sağlamasına yardımcı olan içeriklerden oluşmaktadır. Çocukların dünyaya geldikleri ilk zamandan başlayarak devam eden 6-7 yıllık süreçten bu yana yaşadığı çevreyi, dünyayı anlamasını sağlamaya çalışan; okula ve hayata ilişkin bilgi, beceri ve değerleri kazandırmaya özen gösteren bir program yapısını oluşturur (Kabapınar, 2016, s. 1-2). Programın vizyonu incelendiğinde;

- Öğrenmekten keyif alan,
- Mutlu bireyler yetiştirmeyi amaçlayan,
- Yaşanan değişimlere uyum gösterebilen,
- Yaşamı içinde kullanacağı temel bilgi, beceri ve donanımı kazanmış,
- Yaşadığı toplumu, çevreyi, vatanını koruma ve geliştirme anlayışına sahip,
- Hem kendisiyle hem de yaşadığı toplumla uyumlu olan kişilerin yetişmesini hedeflediği görülmektedir (Yetkin ve Daşcan, 2006, s. 300). Program yapısının vizyonunda da belirtildiği gibi toplumsal çevre ve doğa ile uyum içinde yaşayan, kendine ve ülkesine karşı sorumluluklarını bilen duyarlı, bilinçli, değişime ayak uyduran, öğrenmeyi seven, yaşama ait temel bilgi ve becerilere sahip, haklarını bilen ve koruyan gibi niteliklere sahip bireylerin yetişmesini istenmektedir. Program; “öğrencileri hayata hazırlama ve yaşam bilinci oluşturma” işlevini üstlenerek, öğrencilerin ilkokul dönemiyle birlikte yaşadığı topluma ve çevresine

Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programları'nda Yer Alan...

yönelik iyi bir insan, sorumlu bir vatandaş ve uyum sağlayabilen bir donanımına sahip olmasını kazandırırken, temel bilgi, beceri, tutum ve değerlerin kazanılmasında da zemin oluşturmaktadır (Akinoğlu, 2002, s. 2). Bu çerçevede ifade edildiği gibi program kendi yapısı içinde çeşitli disiplinlerden faydalanmaktadır. İyi bir insan ve vatandaş olgusundan “vatandaşlık”; kendi vatanını, milletini bilen, koruyan olgusundan “tarih”; yakın çevresini bilen, doğayı tanıyan, vatanını bilen olgusundan ise “coğrafya”; boyutlarına yer verildiği dikkati çekmektedir.

Program, ilkökul döneminde öğrencilere temel bilgi ve becerilerin kazandırılmaya başlandığı, aile-okul ve çevre ilişkilerinde kuralların, topluma uyum sürecinin zemininin oluşturulmaya başlandığı oldukça önemlilik arz eden öğretim programlarından biridir. Öğrencilerin topluma uyum sağlamasında, toplumun kültürel değerlerinin aktarılmasında yer alan programlardan biri de Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'dır. Program, Millî Eğitim Bakanlığı'nın (2005) belirlediği vizyonunu; ülkesinin değerlerini benimseyen, demokratik yaşama saygılı, yaşadığı çevre ve topluma karşı duyarlılık ve bilinç gösteren, üst düzey düşünme becerilerini kazanmış, sorumluluklarını bilen vatandaşların yetiştirilmesi olarak belirtmiştir. Programın vizyonu çerçevesine yönelik hazırlanan Sosyal Bilgiler dersi ise; öğrencilerin kendilerini gerçekleştirmelerini sağlamak amacıyla sosyal bilimlerde yer alan tüm alanları kendi çerçevesi içinde barındırırken vatandaşlık konularının bir öğrenme alanı, ünite ve tema başlığında sunan, aynı zamanda konuların dün- bugün- yarın anlayışında incelendiği, bütünleştirilmiş disiplinlerarası bir şekilde toplu olarak öğretildiği bir ilköğretim dersi olarak tanımlanmıştır (Kiroğlu, 2006, s. 620).

İlgili açıklamalarda da belirtildiği gibi Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın yapısında birçok disiplin bütünleşik bir yapıda yer almaktadır. Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programının içeriği ve öğrenciye hitap ettiği yaş grubu ve gelişim dönemi bakımından öğrencilere kazandırılmak istenen nitelikler çerçevesinde tarih, vatandaşlık ve coğrafya içeriklerinin, öğretim programlarında yer alan kazanımlarla birlikte nasıl ele alındığı araştırmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır. Her iki programda yer alan kazanımların içeriğinin, bu programlar için bir temel ve zemin oluşturan alanların- tarih, vatandaşlık ve coğrafya- kapsamında ele alınarak incelenmesi çalışmada önemlilik arz etmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı; Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programları'nda yer alan kazanımların tarih, vatandaşlık ve coğrafya boyutlarına göre incelenmesi oluşturmaktadır. Bu amaç çerçevesinde çalışmanın temel problem cümlesi ise; Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programları'nda yer alan kazanımların tarih, vatandaşlık ve

coğrafya boyutlarına göre incelendiğinde nasıl bir dağılım göstermektedir? şeklindedir. Araştırmanın temel problem cümlesine dayalı olarak oluşturulan alt problemler ise;

- Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nda yer alan kazanımlar tarih, vatandaşlık ve coğrafya boyutlarına göre incelendiğinde nasıl bir dağılım göstermektedir?
- Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yer alan kazanımlar tarih, vatandaşlık ve coğrafya boyutlarına göre incelendiğinde nasıl bir dağılım göstermektedir? olarak belirtilmiştir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Çalışma nitel araştırma çerçevesinde hazırlanmıştır. Nitel çalışmalarda; daha önce araştırma yapılmamış ya da çok az bilgi sahibi olunan konularda daha detaylı bilgi edinmek amaçlanmaktadır (Creswell, 2008). Araştırmada Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programları'nda yer alan kazanımların tarih, vatandaşlık ve coğrafya boyutlarına göre incelenmesinin ortaya konulmasına yönelik nitel yaklaşımlardan doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman analizi yönteminin uygulandığı bu araştırma, çalışılan konu ya da durumla ilgili belgelerin ele alınmasını kapsamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Çalışmada da belirtilen programlarda yer alan kazanımlar doküman incelemesi yolu ile ele alınmıştır. Bunun için önce ilgili programlara ulaşılmış, ardından öğretim programları çerçevesinde kazanımlar tarih, vatandaşlık ve coğrafya alanlarına göre incelenmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2018 Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programları'nda yer alan kazanımlar oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklem seçiminde ölçüt örnekleme tekniği kullanılmıştır. Ölçüt örnekleme tekniğinde, bir konunun belirli ölçütlere göre ele alınması ve bu ölçütlere uyan katılımcılarla çalışılması aranmaktadır (Palys, 2008; Patton, 2002). Bu bağlamda araştırmada ele alınan temel ölçüt ilkökul tüm sınıflarda yer alan Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programları'nda yer alan kazanımlardır. İlgili kazanımların tarih, vatandaşlık ve coğrafya alanlarına göre incelenmesi yönünde değerlendirilmiştir.

Verilerin Toplanması ve İzinler

Araştırmada verilerin toplanılması aşamasında Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı Talim Terbiye Kurulu'ndan edinilen Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programları elektronik ortamda toplanmıştır. Edinilen öğretim programları dosya olarak indirilerek incelenmeye alınmıştır. Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programları'nda elde edilen kazanımların boyutları tarih, vatandaşlık ve coğrafya alanlarına göre değerlendirilmiştir. Araştırma kapsamında Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu değerlendirme kararı tarihi; 29.11.2022, etik değerlendirme 236-242 karar sayı ve 08 toplantı numarası ile etik kurul izni alınmıştır.

Verilerin Analizi

Çalışmada Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programları'nda yer alan kazanımların boyutları tarih, vatandaşlık ve coğrafya alanlarına göre ortaya konulması amaçlandığı için betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Betimsel analiz sürecinde elde edilen veriler daha önceden belirlenmiş olan temalara göre özetlenir ve yorumlanır. Buradaki amaç, bulguların düzenlenerek ve yorumlanarak sunulmasını sağlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Çalışmada da Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programları'nda yer alan kazanımlar betimsel analiz tekniğiyle ele alınmış tarih, vatandaşlık ve coğrafya temaları çerçevesinde incelenmiştir.

BULGULAR VE YORUM

Araştırma soruları doğrultusunda Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programları'na dayalı ünite ve öğrenme alanlarında yer alan kazanımların tarih, vatandaşlık ve coğrafya boyutlarına göre dağılımından elde edilen bulgular Tablo 1 ve Tablo 2'de sunulmuştur. Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nda yer alan ünitelerdeki kazanımların tarih, vatandaşlık ve coğrafya boyutlarına göre incelenmesi ve yer alan kazanımlarla birlikte sunulan frekans düzeyleri ise Tablo 1'de gösterilmiştir:

Tablo 1.

Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'ndaki Kazanımların Tarih, Vatandaşlık ve Coğrafya Boyutlarına Göre İncelenmesi

Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nda Yer Alan Üniteler	Tarih Kazanım No (f)	Vatandaşlık Kazanım No (f)	Coğrafya Kazanım No (f)
Okulumuzda Hayat		HB.1.1.6. (1)	HB.1.1.4.;HB.2.1.5.; HB.3.1.5.;HB.3.1.8. (4)
Evimizde Hayat		HB.1.2.5.; HB.2.2.7. (2)	HB.1.2.3.;HB.2.2.3.; HB.3.2.3. (3)
Sağlıklı Hayat			
Güvenli Hayat		HB.1.4.3.;HB.1.4.5.; HB.2.4.3.;HB.2.4.4.; HB.3.4.2.;HB.3.4.4.; HB.3.4.6. (7)	
Ülkemizde Hayat	HB.1.5.5.; HB.2.5.3.; HB.3.5.8.; HB.3.5.9. (4)	HB.1.5.6.;HB.1.5.7.; HB.2.5.2.;HB.2.5.4.; HB.2.5.5.HB.2.5.6.; HB.2.5.7.;HB.3.5.1.; HB.3.5.2.;HB.3.5.4.; HB.3.5.6.;HB.3.5.7. (12)	HB.1.5.1.;HB.1.5.2.; HB.1.5.3.;HB.1.5.4.; HB.2.5.1.;HB.3.5.3. (6)
Doğada Hayat		HB.1.6.3.;HB.1.6.4.; HB.1.6.5.; HB.2.6.4.;HB.3.6.5.; HB.3.6.6. (6)	HB.1.6.1.;HB.1.6.2.; HB.1.6.6.;HB.1.6.7.; HB.1.6.8.;HB.2.6.1.; HB.2.6.3.;HB.2.6.5.; HB.2.6.6.;HB.2.6.7.; HB.2.6.8.;HB.2.6.9.; HB.3.6.1.;HB.3.6.2.; HB.3.6.3.;HB.3.6.4. (16)
Toplam	4	28	29

Tablo 1'de gösterildiği gibi Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nda yer alan ünitelerdeki kazanımlar tarih, vatandaşlık ve coğrafya boyutlarına göre incelendiğinde; tarih boyutunda dört kazanımın, coğrafya boyutunda 29 kazanımın ve vatandaşlık boyutunda 28 kazanımın yer aldığı görülmüştür. Vatandaşlık ve coğrafya ile ilişkili olan kazanımların programda yoğunluk kazandığı, tarihle ilgili olan konulara yönelik programda daha az sayıda kazanıma yer verildiği dikkati çekmiştir. Bu durum öğrencilerin ilkökula başladığı dönemde öncelikle vatandaşlık bilincine ve değerlerine ulaşmasında programda önemle üzerinde durulduğu ve vatandaşlık bilincinin oluşması için daha çok kazandırılmaya, aktarılmaya çalışıldığı yönünde yorumlanabilir. Toplum

Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programları'nda Yer Alan...

bilincinin oluşmasında, toplumun değer ve anlayışının, kültürün kazanılmasında ve nesilden nesile devamının sağlanmasında temel anlayışlardan biri olan vatandaşlık aktarımının sağlanması Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nın amaçları içinde de önemle belirtilmiştir.

Yine benzer nitelikte temel eğitim döneminde yer alan öğrenciler için iyi bir vatandaş olma amacı kadar yaşadığı yakın çevresine yönelik bir algının, şemanın oluşturulması ve geliştirilmesinin de önemle üzerinde durulduğu görülmüştür. Öğrencinin yaşadığı mahalle/sokak, öğrenim gördüğü okul gibi etkenlerin düşünülerek mekânın algılanmasında, doğa bilincinin oluşmasında, hayvan ve bitkilere yönelik farkındalığın gelişmesinde coğrafya ile ilgili boyuta ağırlık verildiği kazanımlar içinde yer almıştır. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yer alan ünitelerdeki kazanımların tarih, vatandaşlık ve coğrafya boyutlarına göre incelenmesi ve yer alan kazanımlarla birlikte sunulan frekans düzeyleri ise Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2'de belirtildiği gibi Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yer alan ünitelerdeki kazanımlar tarih, vatandaşlık ve coğrafya boyutlarına göre incelendiğinde; tarih boyutunda 21 kazanımın, coğrafya boyutunda 40 kazanımın ve vatandaşlık boyutunda 28 kazanımın yer aldığı görülmüştür. Her üç alana ait kazanımlara programda verilmeye çalışıldığı gözlenmiş, yine coğrafya ve vatandaşlık ile ilişkili olan kazanımların programda yoğunluk kazandığı, tarihle ilgili olan konulara ilişkin daha az sayıda kazanıma yer verildiği dikkati çekmiştir. Öğrencilerin öğrenim seviyelerindeki sınıf artışları göz önünde bulundurulursa; öğrencilerin somut işlemler döneminden soyut işlemler dönemine geçmesiyle birlikte; okulda, ailede, sınıfta, günlük yaşam ve toplum kurallarına uyulması gereken temel bilgi ve beceri düzeyinin oluşturulmasından sonra dersin sosyal bilgiler niteliğinde birleştiği önemli alanlardan olan tarih, vatandaşlık ve coğrafya konularına göre ağırlık kazanmaya başlaması olarak yorumlanabilir.

Tablo 2.

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'ndaki Kazanımların Tarih, Vatandaşlık ve Coğrafya Boyutlarına Göre İncelenmesi

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda Yer Alan Öğrenme Alanları	Tarih Kazanım No (f)	Vatandaşlık Kazanım No (f)	Coğrafya Kazanım No (f)
Birey ve Toplum	SB.4.1.2. (1)	SB.5.1.1.;SB.5.1.3.; SB.6.1.2.;SB.6.1.3.; SB.6.1.4.;SB.6.1.5.; SB.7.1.4. (7)	
Kültür ve Miras	SB.4.2.1.;SB.4.2.3.; SB.4.2.4.; SB.6.2.1.; SB.6.2.2.;SB.6.2.3.; SB.6.2.4.; SB.7.2.1.; SB.7.2.2.; SB.7.2.3.; SB.7.2.4.; SB.7.2.5. (12)	SB.7.3.4. 8. (1)	SB.4.2.2.;SB.5.2.1.; SB.5.2.2.;SB.5.2.3.; SB.5.2.4.;SB.5.2.5.; SB.6.2.5.;SB.7.3.2.; SB.7.3.3. (9)
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	SB.7.3.1. (1)		SB.4.3.1.;SB.4.3.2.; SB.4.3.3.;SB.4.3.4.; SB.4.3.5.;SB.4.3.6.; SB.5.3.1.;SB.5.3.2.; SB.5.3.3.;SB.5.3.4.; SB.5.3.5.;SB.6.3.1.; SB.6.3.2.;SB.6.3.3.; SB.6.3.4. (15)
Bilim, Teknoloji ve Toplum	SB.4.4.2.; SB.4.4.3.; SB.7.4.2.; SB.7.4.3. (4)		
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	SB.7.5.1.; SB.7.5.4.(2)	SB.4.5.3.;SB.4.5.5.; SB.5.5.6.;SB.6.5.4.; SB.6.5.5. (5)	SB.5.5.1.;SB.5.5.2.; SB.5.5.3.;SB.5.5.4.; SB.6.5.1.;SB.6.5.2. (6)
Etkin Vatandaşlık	SB.7.6.2. (1)	SB.4.6.1.;SB.4.6.4.; SB.5.6.1.;SB.5.6.2.; SB.5.6.3.;SB.5.6.4.; SB.6.6.1.;SB.6.6.2.; SB.6.6.3.;SB.6.6.4.; SB.6.6.5.;SB.6.6.6.; SB.7.6.1.;SB.7.6.3.; SB.7.6.4. (15)	
Küresel Bağlantılar			SB.4.7.1.;SB.4.7.3.; SB.5.7.1.;SB.5.7.2.; SB.5.7.3.;SB.5.7.4.; SB.6.7.2.;SB.7.7.1.; SB.7.7.2.;SB.7.7.4. (10)
Toplam	21	28	40

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programları'nda yer alan kazanımların tarih, vatandaşlık ve coğrafya boyutlarına göre incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç çerçevesinde Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nda yer alan kazanımlar 1,2 ve 3. sınıf düzeyinde, benzer nitelikte Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programları'nda yer alan kazanımlar ise 4, 5, 6 ve 7. Sınıf düzeyinde incelenerek tarih, vatandaşlık ve coğrafya boyutlarına göre ele alınmaya çalışılmıştır. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda; Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nda yer alan kazanımlar ele alındığında vatandaşlık ve coğrafya ile ilgili kazanımların daha yoğun bir şekilde yer aldığı tarihle ilgili olan kazanımların ise daha az sayıda görüldüğü sonucu elde edilmiştir. Bu sonuç literatürle de desteklenmiştir; öncelikli olarak Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nın çocuğa yaşadığı toplum ve çevreyi incelemesi, çevre ve toplumsal hayata uyum sağlaması, iyi ve doğru alışkanlıklar ve beceriler kazanmasını (Karabağ, 2009, s. 3). Bu nedenle yine öğretim programında da belirtildiği gibi öğretimde bütünlüştürme anlayışı ilkesi güdülmüş, çocuğu hayata hazırlama, iyi bir insan ve vatandaş olma düşüncesini aşılama, topluma ve çevresine yönelik uyum sağlayan, temel davranışları öğrenen bireylerin yetiştirilmesine bir köprü olması beklenmiştir (Akinoğlu, 2002, s. 2). Benzer nitelikte; Günal, ve Akdağ (2021), Ekmen ve Demir (2019), Erbil ve Doğan (2019), Yıldız- Selbi (2019), Öztürk ve Kalafatçı'nın (2016) yaptıkları araştırma sonuçlarında Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nın öğrencilerde vatandaş olmada, etkili vatandaşlık özelliklerinin kazandırılmasında, öğrencileri hayata hazırlamasında gerekli yaşamsal bilgi ve becerilerin kazandırılmasında, hayata aktarılabilirliğinin sağlanmasında önemli bir öğretim programı özelliği taşıdığı belirtilmiştir.

Bu bağlamda program, çocuğun ilkokul dönemine kadar dünyayı nasıl gördüğü, nasıl anlam yüklediğini merkeze alarak, temel bilgi, beceri ve değerleri kazandırmaya, çevresini sosyal ve fiziki boyuta anlamasını sağlayan bir program özelliği göstermiştir. Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nın temel bir ders olduğu, sosyal bilgiler ve fen bilgisi derslerinin bir araya gelmesiyle ortaya çıkmış disiplinler arası bir ders olması şeklinde nitelendirilmiştir. Yine hayat bilgisi konuları arasında yer alan tarih, vatandaşlık ve coğrafyanın en basitleştirilmiş halinin sosyal bilgileri oluşturduğu yönünde de açıklanmıştır (Kabapınar, 2016, s. 2). Çalışmanın sonucuna dayalı olarak programın öğrencinin temel vatandaşlık görevlerini, sorumluluklarını öğrenmesinde, topluma uyum sağlamasında ve yaşadığı yeri, çevreyi tanıması açısından vatandaşlık, coğrafya boyutları ile daha fazla ilişkilendirildiğinin göze çarptığı, tarihle ilgili olan kazanımların ise daha az sayıda olduğu şeklinde yorumlanmıştır.

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yer alan kazanımlar tarih, vatandaşlık ve coğrafya boyutlarına göre ele alındığında her üç alana ait kazanımlara programda verilmeye çalışıldığı gözlenmiştir. İlgili sonuç yine literatürde de desteklenmiştir: Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı bireylerin yaşadığı topluma yararlı, iyi ve sorumlu birer vatandaş olmalarını sağlayan bir derstir. Bu dersle birlikte, demokratik, çağdaş, topluma ve çevreye duyarlı-bilinçli bireyler yetiştirilmektedir (Öztürk ve Otluoğlu, 2003; Sözer, 2008). Çalışma sonucunda tarih, vatandaşlık ve coğrafyayla ilişkili birçok kazanımın yer aldığı sonucu elde edilmiştir. İlgili sonuç literatürde de tanımlanmış; öğrencilerin kendilerini gerçekleştirmesine yardımcı olmak, sosyal bilimlerin birçok disiplininin faydalanarak, disiplinlerarası bir yolla bütünleşik bir anlayışla ele alınan konuların bir tema, ünite çerçevesinde birleştiren ve konuların geçmişten günümüze incelendiği şekilde açıklanmıştır (Kıroğlu, 2006, s. 620). İlgili sonuç Günel, ve Akdağ'ın (2021) çalışmasıyla da örtüşmektedir. Belirtilen çalışma sonucunda da Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda birçok disiplinin yer aldığı bu disiplinler içinde tarih konularının yoğunluk kazandığı yönünde vurgulanmıştır. Benzer nitelikte Dursun (2019) ve Eryılmaz'ın (2019) araştırma sonuçlarında da programın öğrencilere etkin vatandaşlık kavramı ve değerlerin kazandırılması boyutunda önemli olduğu vurgulanmıştır. Bu çerçevede program öğrencilerin iyi bir vatandaş olarak yetişmesinde, yaşadığı toplumun kurallarına uyum sağlamasında, milletinin geçmişini öğrenmesinde, yaşadığı çevreyi tanımada tarih, vatandaşlık ve coğrafya boyutlarına yer vermiştir.

Çalışmada, farklı öğretim programlarını oluşturan disiplinlerin incelenmesi önerilebilir. Örneğin Fen Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nda da, içerisinde kısmen Hayat Bilgisi konularını da barındırması nedeniyle benzer bir çalışma yapılabilir. Bununla birlikte öğretim programına dayalı incelemeler uzman görüşleri çerçevesinde de ele alınabilir. Böylece içeriği ve içeriğinde yer alması gereken konular detaylandırılabilir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Akinoğlu, O. (2002). Hayat bilgisi öğretimi. C. Öztürk ve D. Dilek (Ed.), *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi* içinde (s. 1-15). Pegem Yayıncılık.
- Creswell, J. W. (2008). *Educational Research Planning, Conducting and Evaluating Quantitative and Qualitative Research*. International Pearson Merrill Prentice Hall.

Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programları'nda Yer Alan...

- Dursun, A. (2019). *2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programına İlişkin Öğretmen ve Akademisyenlerin Görüş ve Değerlendirmeleri*. Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Ekmen, M. & Demir, M. K. (2019). Hayat bilgisi öğretim programı kazanımlarının öğretmen görüşlerine göre incelenmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 77, 35-57.
- Erbil, B. A. & Doğan, B. (2019). İlkokul hayat bilgisi dersi öğretim programı için öğretmenlerin görüşlerine göre ortaya çıkan ihtiyaçlar. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 14-26.
- Eryılmaz, E. (2019). *Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Yer Alan Etkin Vatandaşlık Öğrenme Alanı Kazanımlarının Uygulanabilirliği Hakkında Öğretmen Görüşleri*. Yüksek lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Günel, İ. & Akdağ, H. (2021) İlkokul hayat bilgisi öğretim programının sosyal bilgiler öğretim programına yansımalarının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi. *International Journal of New Approaches in Social Studies*, 5(2), 493-517.
- Kabapınar, Y. (2016). *Kuramdan Uygulamaya Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi*. Pegem Yayıncılık.
- Karabağ, G. (2009). Hayat bilgisi dersinin tarihçesi. B. Tay (Ed.). *Hayat Bilgisi Öğretimi* içinde (s. 1-22). Maya Akademi.
- Kıroğlu, K. (2006). *Öğretenler ve Öğrenenler İçin Ek Açıklamalarla Yeni İlköğretim Programları*. Pegem Yayıncılık.
- MEB (2005). *Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı*. <http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/2018122171428547-HAYAT%20B%C4%B0LG%C4%B0S%C4%B0%C3%96%C4%9ERET%20PROGRAMI.pdf>, Erişim tarihi: 10.09.2022
- MEB (2005). *Sosyal Dersi Öğretim Programı*. <http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201812103847686-SOSYAL%20B%C4%B0LG%C4%B0LER%20%C3%96%C4%9ERET%20PROGRAMI%20.pdf>, Erişim tarihi: 10.09.2022
- Öztürk, T. & Kalafatçı, Ö. (2016). İlkokul hayat bilgisi dersi öğretim programının uygulanabilirliğinin öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Ihlara Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 58-74.

- Öztürk, C. & Otluoğlu, R. (2003). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Edebi Ürünler ve Yazılı Metinler*. Pegem Yayıncılık.
- Palys, T. (2008). *Basic Research. The Sage Encyclopedia of Qualitative Research Methods*. Sage Publication.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative Research & Evaluation Methods* (3rd ed.). Sage Publications.
- Sönmez, V. (1998). *Hayat Bilgisi Öğretimi*. Anı Yayıncılık.
- Sözer, E. (2008). Sosyal bilgiler dersinin tanımı, kapsamı ve ilköğretim programındaki yeri. Ş. Yaşar, (Ed.), *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi* içinde (s. 41-55). Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Yaldız-Selbi, Y. (2019). *2018 Hayat Bilgisi Öğretim Programının Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi (Mersin İli Örneği)*. Yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Yetkin, D. & Daşcan, Ö. (2006). *İlköğretim Programı*. Anı Yayıncılık.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayınevi.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: Taking their place in society in accordance with the changing times and needs, the aim of the Curricula is to raise qualified people and meet the requirements of society. As the needs and the requirements of the society change over time, the curricula also change. Curricula are of great importance as they reflect the characteristics desired to be created in the individuals who are to be trained. Included in the Curricula, The Life Sciences and Social Sciences Classes Curricula are specified as integrated programs included within the scope of the axis classes for students. Both programs benefit from many disciplines while preparing students for life, family and school. It is aimed to present many disciplines in a structure that can be understood by primary and secondary school students and so that the content is gained by these students. Many disciplines are present in an integrated structure in the structure of the Life and Social Sciences Curricula. The starting point of the research is how the content of the Life and Social Sciences Curricula, the age group addressed by them and the qualifications desired to be provided to the students in terms of the developmental period, are handled together with the content of history, citizenship and geography, together

with the outcomes of the curricula. It is important in the study to examine the content of the outcomes of the Life Sciences and Social Sciences Curricula within the scope of the fields that form the basis and ground for these programs - namely, history, citizenship and geography. In this context, the aim of the study is to examine the outcomes of the Life Sciences and Social Sciences Curricula in the perspective of history, citizenship and geography.

Method: In the study, document analysis as one of the qualitative approaches, which reveals the examination of the outcomes of the Life Sciences and Social Sciences Curricula in the perspective of history, citizenship and geography, was used. This study, in which the document analysis method was used in accordance with the qualitative approach, includes the examination of written sources that contain information about the intended facts and conditions (Yıldırım & Şimşek, 2013). In the study, the outcomes of the Life Sciences and Social Sciences Curricula were discussed through document analysis. For this purpose, the Life Sciences and Social Sciences Curricula were acquired and the outcomes determined within the framework of the acquired curricula have been examined. The study group of this study consists of the outcomes of the Life Sciences and Social Sciences Curricula in 2018. During the data collection phase of the study, the Life Sciences and Social Sciences Curricula received from the Board of Education and Discipline of the Ministry of National Education were collected in electronic environment. In the study, descriptive analysis technique was used since it was aimed to reveal the dimensions of the outcomes of the Life Sciences and Social Sciences Curricula in the perspective of history, citizenship and geography.

Findings: When the outcomes of the units available in the Life Sciences Curriculum are examined in the perspective of history, citizenship and geography, it was observed that the outcomes related to citizenship and geography were more significant in the program. It is noteworthy that less outcome is included in the program on subjects related to history. And when the outcomes of the units available in the Social Sciences Curriculum are examined in the perspective of history, citizenship and geography, it was observed that the outcomes of all three programs were tried to be offered in the program. Considering the grades in terms of the education levels of the students, it is noteworthy that the outcomes, which are tried to be provided in the Life Sciences Curriculum, especially the outcomes on citizenship, have gained more significance in the fields of history and geography starting from the 4th grade.

Result: When the outcomes of the Life Sciences Curriculum are examined, it is concluded that while the outcomes related to citizenship and geography have been

given more attention, less place is given to the outcomes related to history. Again, according to the results of the study, it was seen that the program is more related to the perspectives of citizenship and geography in terms of learning the basic civic duties and responsibilities of the students, and adapting to the society, recognizing the place and environment in which they live. And when the outcomes of the Social Sciences Curriculum are examined in the perspective of history, citizenship and geography, it was observed that the outcomes all three programs were tried to be offered in the program. In the study, it can be suggested that the disciplines that make up different curricula shall be examined. For example, a similar study may be conducted for Science Class Curriculum. Besides that, studies based on the curriculum can also be discussed within the framework of expert opinions. Thus, its contents and the subjects to be included in the contents may be detailed.